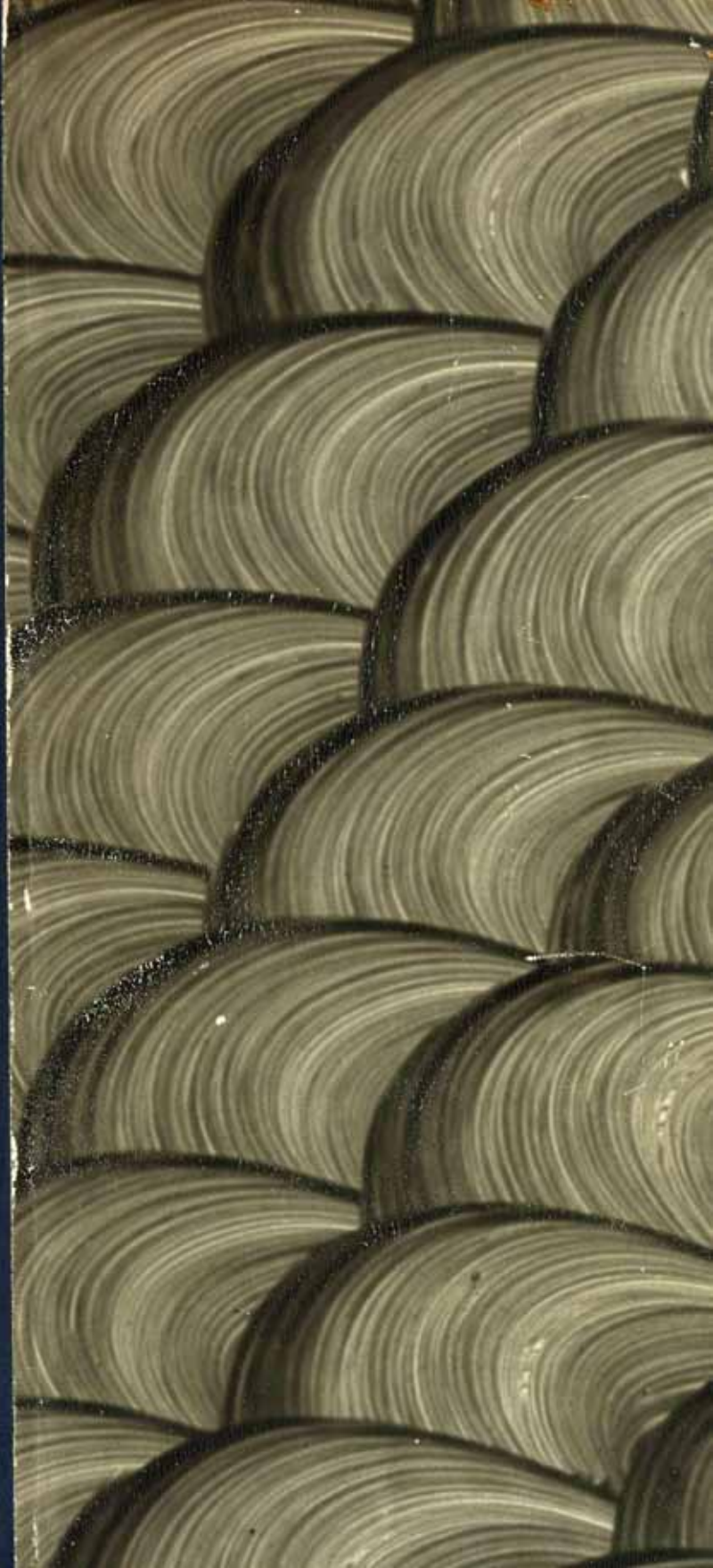

SATAKUNTA

V

SATAKUNTA

KOTISEUTUTUTKIMUKSIA

V

JULKAISSUT
SATAKUNTALAINEN OSAKUNTA

SATAKUNTA

KOTISEUTUTUTKIMUKSIA

V

JULKAISSUT

SATAKUNTALAINEN OSAKUNTA

PORVOOSSA
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖN
KIRJAPAINOSSA P O R V O O S S A 1925

Pohjois-Satakunnan vanha eräkulttuuri.

I.

Kysymys Pohjois-Satakunnan erämaista muodostaa kieltämättä varsin omaperäisen luvun Satakunnan vanhinta asutus- ja kulttuuri-historiaa. Ja tämä omaperäisyys johtuu ehdottomista, vieläkin selvästi todettavista maantieteellisistä ja asutuksellisista tekijöistä.

Niinpä voi helposti havaita, että Kyrön alue maantieteellisessä suhteessa verrattain selvästi eroaa muinaisen Pirkkalan mahtavasta järviolueesta. Muinaisen Pirkkalan keskuksesta vievät näet valtavat vesireitit eri ilmansuuntiin antaen täten sen eräteille ja varsinkin niille, jotka johtavat pohjoista kohden, ilmeisen suurpiirteisyyden, selvyiden ja yksiviivaisuuden.¹ Ja selvyyttä Pirkkalan ja Kyrön erävesien välillä oli omiaan tehostamaan sekin, että valtaväylä Kyrön vesireitiltä, jolta pääsy vähäisiä vesiä myöten ja pienempien esteiden yli Näsijärvelle ja sieltä pohjoiseen päin tosin ei ollut kokonaan suljettu, johti, kuten tunnettua, Kokemäenjoelle.

Samantapainen maantieteellinen raja kuin Kyrön eräkulttuurilla suurin piirtein katsoen on muinaisen Pirkkalan eräreittiä, s. o. Näsijärven vesistöä, vastaan on sillä myöskin länsi- tai paremmin sanottuna lounaispuolella. Ei tarvitse näet kuin vilkaista karttaa voidakseen todeta, että n. s. Hämeenkan gas muodostaa pitkän Hämeenkyröstä Kankaanpäähän asti ulottuvan vedenjakajan toisaalta kankaan lounais- toisaalta sen koillispuolisten vesien välillä.² Itsestään selvää näin ollen onkin, että tästä suuresta harjasta aikana, jolloin vedet sekä teinä että riista-alueina olivat perin tärkeitä, tuli mitä luontaisin intressiraja. Jos lisäksi tarkastaa, mistä vesistö-systeemistä käsin oli saatavissa määräävämpi ote itse kankaaseen, niin näkee heti, että maantieteellisesti tällainen valtaus oli paljoa

¹ Vrt. tässä kohden lähemmin tutkimustamme: Pirkkalaisliikkeen synty s. 64. ja seur.

² Vrt. kankaasta, sen suunnasta ja muodosta V. Oksasen artikkelia: Hämeenkan gas. Satakunta IV ss.a 177—91.

helpompaa Kyrösjärven osittain kankaan suuntaan ja verrattain läheltä sitä kulkevilta vesiltä kuin paljoa kauempana ja epämuikavammin sijaitsevan Kokemäenjoen rantamailta päin. Puheena oleva asianlaita lienee määrännytkin, että kangas yleisessä tajunnassa ilmeisesti jo varhain on laskettu »Kyrön» puolelle. Tällaiseen käsitykseen viitannee esim. Eurajoen seudulta merkitsemämme puheentapa: »On niin autio kuin Kyrön kangas»,¹ niissä selvästi »Kyrön kangas» tarkoittaa samaa kangasta, mitä kirjallisuudessa on totuttu nimeämään Hämeenkanakaaksi.

Että toisaalta Hämeenkangas, toisaalta Näsijärven vesistö myöhemminkin säilyvät suurina intressirajoina, on luonnollista jo asutusvirran kannalta. Kun asutus maantieteellisesti on Hämeenkanakaan ja Näsijärven väliselle alueelle voinut tulla vain Kyrösjärven eteläpuolisesta Kokemäenjoen laaksosta,² niin on ilmeistä, että jo itse rintamaalla on alkuaan voinut tapahtua intressialueiden suurpiirteinen jako. Ei näet voi ajatella mahdolliseksikaan, että Kyrösjärven vesistöön pyrkivät olisivat voineet tulla tänne vain kääntyäkseen sittemmin Hämeenkanakaan yli länteen (lounaaseen) päin tai — selvemmän tien tarjona ollessa — pyrkiäkseen yksinomaaisesti tai etupäässä tätä tietä Näsijärven vesistöön. Ja vaikka asiain tila osittain muuttuikin senjälkeen kun Kyrösjärven eteläpähän asettui vakainaista asutusta, niin ei sikäläisen väestön suunkaan tarvinnut erätarpeidensa tyydyttämiseksi lähteä »merta edemmäksi kalaan». Sillä oli näet varmaan jo itse Kyrösjärvellä ja siitä lähtevillä eräreiteillä siksi riittävät ja edulliset erämaat, ettei pitkiä syrjämatkoja puoleen paremmin kuin toiseenkaan voi järkevästi perustella. Sitäpaitsi on selvää, että Hämeenkyrön varhaisin asutus enemmän tai vähemmän itsenäistyttyäänkin oli maantieteellisesti suuresti riippuvainen vanhoista rintamaistaan. Itsestään selvää lisäksi on, että sikäli kuin asutus- ja eränkäyntiharrastus kasvaa Kyrösjärven reitillä, samainen harrastus voimistuu myöskin toiselta puolen Hämeenkanakaan länsipuolella ja toiselta puolen Näsijärven reitillä. Ja takeena näiden intressiteiden voimaperäisestä nautinnosta oli jo niiden rinta-alueiden asutuksellinen voimakkuus. Sekä itäinen osa Ylä-Satakunnan rintamaata, joka lähemmin tunnetaan Pirkkalan nimellä, että läntinen osa sitä ovat näet asutuksellisilla

¹ Vrt. Oma Maa V (ens. pain.) s. 713.

² Jo se seikka, että Kyrösjärven reitin asutus rautakautena on elimellisessä yhteydessä etelään, kun sitävastoin sen pohjoispuolella on hiatus, on tästä vakuuttavana todisteena. Vrt. Hackman: Die ältere Eisenzeit in Finnland, kartta, ynnä Suomen kartasto N:o 50.

voimasuhteillaan varmaan verrattain helposti voineet pitää eräreitinsä puhtaina saman ja elimellisen rintamaan keskuksesta lähteneistä eränkävijöistä ja uutisasujamistosta. Eräkonfliktin kysymyksessä olevilla sivustoilla teki lisäksi mahdolltomaksi Kyrösjärven reitinkäyttäjien suuret maantieteelliset edut pohjoisessa: heillä oli hallussaan huomattavasti suurempi erätie Pohjanlahdelle kuin heidän läntisillä ja itäisillä sivustanaapureillaan.

II.

Miten suuressa määrässä Kyrön eränkäynti on muodostunut edellä kuvattujen maantieteellisten ja asutuksellisten edellytysten mukaiseksi, voidaan helposti todeta vertaamalla Kyrön eräomistusta ja -asutusta vastaaviin ilmiöihin sen kummallakin sivustalla.

Niinpä on kyröläisillä muinaisen Pirkkalan eräreitillä verrattain harvoja eräkappaleita. 1500-luvun eräluetteloiden mukaan tavataan järempänä mainituilla Kyrön kylillä seuraavat eräpalstat:

J u h t i m ä k i . *Tapiolahti* (Tapiolax), 1571, Ruovedellä, Jäminginselän koillispuol., läh. Tapion kylää ja taloa.

R i i k a l a ja S a s s i . *Visuvesi*² (Visu insiöö), 1552, nyk. Visuvedellä, Ruovedellä.

R i i k a l a . *Leivuniemi*? 1. *Lemminniemi* (Leijuuniemi) 1564, (Levuniemi, Lemminniemi) 1562, 1567, läh. ed., todennäk. Virtain puolella.

R i i k a l a . *Jähdyspohja*³ (Jähdyspohja), 1564 = nyk. Jähdyspohja Virroilla.

K i e r i k k a l a . *Vaskivesi* (Vaskivesi), 1552 = nyk. Vaskivesi Virroilla.

Että edellä mainittu määrä eräkappaleita, joista lisäksi osa, kuten esim. Juhtimäen nuoren eräkylän eräkappaleeseen nähden on asianlaita, saattaa olla myöhäisiä, muodostaa vain pienen murtoosan muinaisen Pirkkalan eräomistusta ja -asutusta, on helposti todettavissa, jos vertaa sitä koko muinaisen Pirkkalan mahtavaan, jo aikaisemmin kuvaamaamme eräomistukseen.⁴ Niinikään voidaan tämäntapaisessa vertailussa havaita, että Kyrön varmasti todettava eräomistusta tavataan vain muinaisen Pirkkalan läntisimmällä

¹ Vrt. tutk. Pirkkalaisliikkeen synty s. 124.

² Sam. tutk. s. 127.

³ Sam. tutk. s. 128.

⁴ Vrt. tutk. Pirkkalaisliikkeen synty ss. 119–31.

s. o. suoraan Näsijärvestä pohjoiseen johtavalla eräreitillä ja tällöinkin vain etäisemmillä erämailla. Jo tämäkin seikka osoittaa, että Kyrön erämiesten toiminta tällä reitillä on muinaisen Pirkkalan eräelämän rinnalla vain jonkinlainen syrjäilmiö. Ja selityskin sille on mitä yksinkertaisin. Kaikki ne Kyrön vanhat kylät, jotka esiintyvät edellä lueteltujen erä-alueiden omistajina, ovat joko Kyrösreitin lasku-uoman partaalla tai sen itäpuolella, joten ne maantieteellisesti tulivat siksi lähelle Pirkkalan rajaa, että niiden, varsinkin kun niillä lisäksi oli Mahnalanselän ja Lemmakkalan ohi ainakin jossain määrin luonnollinen vesitiekin Näsijärvelle, pyrkimys ja pääsy muinaisen Pirkkalan erävesille käy varsin hyvin ymmärrettäväksi.

III.

Kenties vielä selvemmin näkyy Kyrön suurten eräintressien erillisuus Huittisten ja vanhan Sastamalan vastaavista intresseistä. Tämän osoittamiseksi riittänee vain ylimalkainenkin silmäys viime mainittujen alueiden eräteiden suuntaan.

Kun erälinjat:

Eura->Eurajoki < Eurabominne

Luvia

Kokemäki, Kumo->Kokemsaari, Kuuminainen, Kumboa,

↓ Ahlainen

tekivät huittislaisten eränkäynnin mainittuihin suuntiin mahdolltomaksi, jäi Huittisten asukkaille, joita heidän alueensa erikoinen vesirikkaus epäilemättä jo aikaisin houkutteli ja pakotti eränkäyntiin, vain Kokemäen asukkaiden selkäpuolitse tie erämaalle. Ja Kokemäen vanhat asutus- ja maantieteelliset elinkeinosuhteet näyttävät kaikin tavoin edistäneen huittislaisten koilliseen suuntautuvia eräintressejä. Niinpä sijaitsee Kokemäen varsinainen valta-asutus Säpilännokan länsipuolisessa syvässä »kokemassa» ja tästä länteenpäin vievän riistarikkaan ja antoisille merenranta-alueille johtavan valtavyhlän varsilla. Tärkeintä huittislaisten eräintressien kannalta kuitenkin oli, että asutus Säpilännokan kohdalla, jossa Kokemäenjoki tekee syvimmän koukeron pohjoiseen, on milteipä

* Vrt. tähän nähden esim. J. VV. Ruuth: Satakunnan asutusoloista keskiajalla, er. paik., Hist. Ark. XV, Hist. Aikak. 1919 ss. 114—16, y. m.

* Vrt. tähän nähden Heikki Ojansuun etymologiaa Kokemäki-Kouma. H. Ojansuu: Suomalaista paikannimitutkimusta ss. 121—123.

poikkeuksetta asettunut juuri tämän nokan puoliselle Kokemäenjoen rannalle.¹ Tällainen asutustilanne ei ole helposti selitettävissä, jos edellyttää seudun asukkailla olleen voimakkaan pyrkimyksen joen yli pohjoiseen päin. Sitävastoin ymmärtää nyt kysymyksessä olevan asutustilanteen erinomaisesti, jos ottaa huomioon, että pitkän Säpilänniemen ympärille kiertyvä Kokemäenjoki ja sen haaraelmat ja laajennukset niemen itäpuolella ovat Säpilänniemen seuduilla asuvalle väestölle jo alunpitäin tarjonneet siksi laajan ja antoisan riista- ja kalastusalueen, että käynti Kokemäenjoen pohjoispuolisille erävesille, jonne ei edes huomattavampia vesiteitä johda,² ei ole taloudellisesti kannattanut. Täten jäikin pohjoispuolelle Säpilännientä ja Kokemäenjokea kokemäkeläisten eräintressien kannalta verrattain köyhä ja muuhun kuin ehkä itse metsämaihin ja metsästykseseen nähden — jonka tärkeyteen Säpilänniemen itäpuolisen Kyttälän jo keskiajalta periytynyt nimikin tuntuu viittaavan³ — verrattain vähäantoinen eräalue. Kun tämä kokemäkeläisten pääasiallinen metsäalue heti Kyttälän itäpuolella liittyy siihen asutusalueeksi kelpaamattomaan, suureen, yhtenäiseen vesi- ja suoalueeseen, jonka Puurijärvi, Korkiasuo, Kruunun Isosuo, Vähäsuo, Kiettareen suo, Ronkan suo, Rajalanjärvi, Järven suo, Ämmänsuo, Toivarin suo ja Lauhan suo muodostavat, niin jäi Kokemäen itäpuolelle pitkä ja laajahko maantieteellinen vyöhyke, jonka valtaamiseen Kokemäen asutuskeskuksella ei ollut juuri minkäänlaisia asutuksellisia tai maantieteellisiä edellytyksiä. Aivan toisenlaisia olivat nämä sitävastoin Huittisten puolelta. Niinpä muodosti Huittisten pitäjän varsinainen pääasutuskeskus, s. o. Kokemäenjoen ja Loimijoen välinen niemeke, mitä kiitollisimman asutuksellisen tukikohdan juuri puheena olevan suoalueen valtaamiselle, jotapaitsi huittislaisten antoisat rantaniityt Kokemäenjoen varrella vielä meidänkin päivinämmä — ja ilmeisesti oli niin ajemminkin asiantaita — ulottuvat miltei koko suoalueen halki. Kiitollisinta huittislaisille oli kuitenkin se seikka, että heille heti niittyalueiden takaa avautui Korkian suon ja Kruunun Isonsuon välitse erittäin edullinen vesitie Puurijärvelle ja tätä pitkin Kauvatsalle — tämän nimenkin ovat erämiehet helposti voineet antaa alueelle, jonka

¹ Tämän tosiasian voi osittain todeta vielä Kokemäen nykyisestäkin asutuksesta.

² Täälläpäin sijaitsee, kuten tunnettua, Kynsikangas.

³ Nimi esiintyy jo aikaisimmissa verokirjoissamme, mutta viitannee tuskin siitä päättäen, että se johtuu ruotsalaisesta »kyttä».. »skytte»-sanasta, varsin kaukasiin aikoihin.

kautta kuljettiin kauas¹ — ja suurelle Sääksjärvelle. Sikäli kuin maantieteellisiä vesistösuhteita edelleen pidetään eränkäynnille määrävinä, voi helposti havaita, että vesitiet olivat mahdollisimman mitättömiä Sääksjärven pohjoispuolelle², mutta sitä kiitollisempia luoteiseen päin, s. o. Kullaan pikku järville ja joille, mitkä — jo itsessäänkin rikkaina riista-alueina — varmaan aiemmin, kuten tänä päivänäkin, toisaalta ulottuivat Sääksjärven lähistölle saakka, toisaalta avasivat esteettömän vesitien luoteiseen päin merelle, minkä erikoista arvoa sisämaan eränkävijöille tuskin voi tarpeeksi korostaa.

Vesistö- ja asutussuhteiden ollessa sellaisia kuin edellä on kuvattu, tulee yhteys sellaisten jo aikaisin yhdistettyjen nimien kuin Hvittis, Hvittisbofjård³ (= Ahlainen), Keikyä,⁴ Keikunsaari⁵, Keikvesi,⁶ Sastamala ja Sastmola⁷ (= Merikarvia) kauttaaltaan luonnolliseksi. Miten uskollisesti historiallisesti todettavat asutussuhteet ovat noudattaneet kuvattuja edellytyksiä, käy selville jo J. W. Ruuthin valaisevasta Satakunnan asutusoloja koskevasta tutkimuksesta. Yhdistämällä siinä mainittuihin tietoihin eräitä lisiä saamme huittislaisten vanhasta eränomistuksesta seuraavanlaisen luettelon. Huittinen. *Kulkkila*, 1540 Sääksjärven partaalla.⁸

» *Vaskunmaa*.⁹ » länsipuolella.

Sampu. *Joutsijärvi* 1587, 1588.⁸ Kullaalla.

Huittinen. *Pyhäjärvi?* 1455,⁸ Kullaalla.

» *Luolajärvi?* 1455⁸ »

¹ Tämän nimiselytyksen olen kuullut jo prof. Heikki Ojansuu-vainajalta. Kauvatsan merkityksestä eräkululle voinee osittain saada selityksensä sekin tosiasia, että täällä viimeiseksi on säilynyt eräkululle niin perin tärkeä veneenvalmistustaito. Vrt. tässä kohdin Efr. Carenius: »Physico-Oeconomisk Beskrifning öfwer Hwittis Sokn s. 51: »På en kant i Cauwatza Capell, gjöres bätar til afsalu, för hela soknens behof».

² Tällä taholla on n. s. »Satakunnan selän» haaraelmia. Vrt. Arvo Vartia: Otteita Lavian pitäjänkertomuksesta. Satakunta I.

³ Efr. Carenius: Oeconomisk Beskrifning etc ss. 45—46.

⁴ Vrt. nimiin nähden ed. main. tutk. s. 7.

⁵ Vrt. Keikyän ja Ahlaisten Keikveden ynnä Sastamalan ja Sastmolan yhdistämistä. K. Killinen: Kiinteitä Muinaisjäännöksiä Ulvilan kihlakunnassa. Bidrag tili kännedom af Finlands natur och folk XXXIII s. 136.

⁶ J. W. Ruuth: Satakunnan asutusol. keskiajalla s. 11.

⁷ Esiintyy vielä vanhoissa kartoissa Huittisiin kuuluvana.

⁸ J. W. Ruuth: ed. main. tutk. s. 11.

⁹ Musta kirj. s. 455, missä nimet esiintyvät muodoissa Pydheierffwe ja Lolaierffwe. Myönnettävä on, että edellisen nimen alkuosaa on vaikea ehdottomalla varmuudella todeta. Jälkimmäinen sitävastoin tarkoittaa ilmeisesti Luolajärvi-nimeä. Efr. Carenius määrittelee lähemmin niiden aseman: »Pyhäjärwi och Lola-järwi Sjöar, belägne, den förra i Säkylä, och den sednare i utmarken emellan Hwittis, Cumo och Ulfsby Soknar». Efr. Carenius ed. main. tutk. s. 46.

»	<i>Palus</i> , 1556. ¹	»
»	<i>Noormarkku</i> , 1587 ¹	nyk. Noormarkku. ²
Palus.	<i>Noormarkku</i> , 1589 ¹	»

IV.

Yhtä edullisessa asemassa kuin Huittinen oli Kauvatsan tietä »nautittaviin erämaihin»³ nähden, olivat vanhan Sastamalan, s. o. nykyisen Tyrvään ja Karkun seudun asukkaat heidän rintamailtaan luoteista päin johtaviin eräteihin nähden. Ettei huittislaisten eränkävijäin voima, joka ilmeisesti oli ensi sijassa käytettävä merelle pyrkimiseen, riittänyt vesilinjalla Sääksjärvi—Mouhijärvi— Suodenniemi katkaisemaan vanhan Sastamalan asukkaiden pääsyä erälle, on niin ilmeistä, ettei se kaivanne erikoisempaa perustelua. Niinpä sijaitsi mainittu vesilinja miltei joka kohdaltaan vain noin parin peninkulman päässä muinaisen Sastamalan Kokemäenjoen varrella sijaitsevasta rinta-asutuksesta ja oli täten miltä kohdalta hyvänsä katkaistavissa. Erälinja Kiikka — Kiikoinen — Kiikoisjärvi, jonka vieritse vieläkin vanha rajalinja kulkee, merkitseekin yhtä selvää ja vanhaa sastamalaisten läntistä eräseinää huittislaisia vastaan kuin linja Mouhijärvi — Suodenniemi — Lavia, jonka lähellä pohjoispuolella raja Kyröä vastaan kulkee, koillista vastaan. Ja kun vetämiemme äärielinjojen väliset vesitiehyet säännöllisyydellä, jonka merkitystä ei ole vähäksi arvioitava, johtavat luoteispuoliselle erämaalle ja viime kädessä Laviaa päin, niin on tämän maantieteellisen välttämättömyyden pakosta eränkäynninkin täytynyt suuntautua juuri tänne ja lähinnä Lavian Karhijärveä kohden.⁴ Ja Karhijärvestä johti saniainen luontainen välttämättömyys eränkäyntiä edelleen linjaa Inhottujärvi — Isojärvi sastamalaisillekin tärkeälle Pohjanlahdelle. Miten täydelleen erävaltaus on muodostunut osoitettujen maantieteellisten edellytysten mukaiseksi, käy selville seuraavien eräelinjojen eräluettelosta.

Linja Kiikka->Kiikoinen.

¹ J. W. Ruuth; Ed. main. tutk. s. 12.

² Kuinka varhaisista oloista on kysymys, näkyy siitä, että ulvilalaisillakin jo v. 1402 Noormarkussa esiintyy vakiintunutta viljelystä. Vrt. Muist. kirj. s. 220.

³ »Bruka eriemarck», kuuluu 1500-luvun verokirjojen varsinaiseen eräterminologiaan.

⁴ Että perinnäistietokin valtavasti viittaa juuri kysymyksessä olevaan asutussuuntaan, näkyy Vartian edellä main. tutk. Satakunta I s. 221.

Kiikka. *Kuorsumajärvi* (Kuorsuma träsk), 1552¹. Ilm. sama kuin nyk. Kuorsumajärvi, Kiikoistenjärven ja Karhian järven keskivälillä.

Linja Sastamala->Karhijärvi.

Tyrvää? *Riutta* (Rutha), 1692.² Ilmeisesti sama kuin nyk. Riutala, Karhijärven eteläpuolella. Alue ilmoitetaan otetuksi viljelykseen »hämäläisten erämaista»: »för een tijdh seedan ähr af Taffwasternes Eramar uptagit». Siihen nähden, että kysymyksessä olevan paikan etelä- ja länsipuolelle on merkitty »Torffwes Sochens Erema», tarkoitettane »hämäläisilläkin» tämän pitäjän yläsatakuntalaisia = »hämäläisiä»³.

Tyrvää? *Mustanoikia* (Mustan äijgia), 1685.⁴ On kartalle merkitty Karhijärven eteläpuolelle. Ehkä sama kuin nyk. näillä seud. sijaitseva Mustajoki.

Kiikanoja. *Karhijärvi* (Karhi träsk), 1552⁵ — nyk. Karhijärvi. Kairila, Urmia. *Karhijärvi* (Karhia träsk), 1552⁶ = nyk. Karhijärvi. Kairila niminen kylä tavataan nyk. jonkun matkaa Karhijärven länsipäästä pohjoiseen.

Vinkkilä. *Riihonpohja* (Riiho pohia), 1552.⁷ Tarkoittaa ilmeisesti nyk. Riihonlahden pohjukkaa Karhijärven pohjoisrannalla. Kun Riihonlahden länsipuolelta lisäksi tunnetaan nimet Haunia ja Kalliala, jotka Vinkkilän kanssa kuuluvat samaan vanhaan kolmanneskuntaan, »Kallela triding», niin näyttää Tyrvään (Kallialan) erämaa aikoinaan käsittäneen miltei koko Karhijärven pohjoisrannan.

¹ Valt. ark. N:o 130 a.

² Maanmitt. hali. ark. A I^o.

³ Ettei maanmittari ole pannut toimeen tutkimusta siitä, olivatko eräät alueet todella tällöin varsinaisen Hämeen asukkaiden hallussa, on katsottava kutakuinkin varmaksi. Miten vähän he parhaimmassakaan tapauksessa saivat selville paikan entistä asutusta tai entisiä eräoikeuksia, osoittavat esim. vanhimmat karttaselitykset. Väin perin harvoin tavataan viittausta edes 1500-luvun kirjallisiin lähteisiin, jollaisia kuitenkin, kuten esityksestämmä toivomme käyvän selville, varmuudella on ollut olemassa. Ja missä maanmittarit ovat yksityiskohtaista perinnäistietoa muistiinmerkinneet, siellä ei näy jälkeäkään siitä, että varsinaisen Hämeen asukkailla olisi ollut pohjoisessa Satakunnassa eräoikeuksia. Kun eivät myöskään meidän aikoihimme säilyneet perinnäistiedot eivätkä edes 1500-luvun monet erälähteet, joista esim. vuoden 1552 ilmoitukset nimenomaan perustuvat järjestelmälliseen, koko pohjoisen Satakunnan erämaita koskevaan tutkimukseen, tiedä mitään varsinaisen Hämeen eräomistuksesta täälläpäin, niin mistä olisi maanmittari 1600-luvun lopussa saanut monet ilmoituksensa täkäläisistä hämäläisistä?

⁴ Maanmitt. hali. ark A I^o.

⁵ Valt. ark. N:o 130 a.

Linja Karhijärvi->Inhottujärvi.

K a r k k u ? *Lassila*. 1628,¹ 1692². Etelä- ja itärajalle on karttaan merkitty: »Ödemarck som ännu ähr obesatt och bruckas nu fortijden af Taffwastarne». Vrt. »hämäläisiin» nähden ann. sek Kallo. *Inhotta järvi* (Inhoijttu träsk), 1552³ = nyk. Inhottujärvi.

Linja Inhottujärvi->Isojärvi.

P u k a r a . *Torajärvi* (Tora träsk) 1552³ = nyk. Torajärvi Noor-markussa.

K o r t e j ä r v i . *Torajärvi* 1662⁴ = nyk. Torajärvi.

K u t a l a . *Kylänjärvi* 1689⁵, läh. Finpyytä.

V a h a l a h t i . *Poosjärvi* 1633⁵ = nyk. Poosjärvi.

K a l l o . , *Pomarkku*, 1629⁶ 1692⁷. Viimemainitun vuoden karttaan on merkitty: »Ödemark som nu är obesatt och brukas nu förtijde af Taffwastarne». Vrt. »hämäläisiin» nähd. ed. ann. sek

Linja Isojärvi->Merikarvia.

J ä r v e n t a k a . *Otamo* 1552?⁸ 1595⁹, 1665⁹ = nyk. Otamo, Isojärven pohjoispuolella.

¹ J. W. Ruuth: ed. main. tutk. s.

² Maanmitt. hali. ark. A I^a.

³ Valt. ark. N:o 130a.

⁴ J. W. Ruuth: ed. main. tutk. s. 14. Saattaa mahdollisesti kuulua elimelliseen yhteyteen edellisen kanssa.

⁵ Ruuth: sam. paik.

⁶ J. W. Ruuth: ed. main. tutk. s. 15.

⁷ Maanmitt. hali. ark. A I^a.

⁸ On hyvin todennäköistä, että Otamo esiintyy nimettömänä eräalueena, jo vuoden 1552 eräluettelossa, minkä mukaan olemmekin tämän vuoden merkinneet kolmelle eräkappaleelle. Karkun erämaiden joukossa mainitaan näet eräs ilmeisesti yhteisnautinnon alainen eräalue, jonka omistavat Jöns Käki ja Martti Tani Selkeestä Pentti Kiurala ja Järventaan Lassi. Jo sellainen harvinainen tosiasia, että v. 1552 kolmella kylällä, jotka kaikki myöhemmin juuri Otamossa esiintyvät eränomistajina, on yhteistä erää, puhuu voimakkaasti Otamon hyväksi. Samaan suuntaan puhuu myöskin erän etäisyys rintamaalta. Kun Nuupalan erä Otamossa ilmoitetaan olevan 12 penikulman päässä rintamaalta ja kun myöskin nyt kysymyksessä oleva karkkulainen yhteiserä, jonka jo karkkulaisten yleisten eräintressienkin kannalta täytyy olla luoteisella suunnalla Karkusta lukien, ilmoitetaan olevan saman välimatkan päässä emäkylistä, niin ei kernaasti, varsinkin huomioon ottaen, että Nuupala ja kysymyksessä olevat karkkulaiset eräkylät ovat suunnilleen yhtä kaukana Otamosta, muu kuin tämä voine tulla kysymykseen.

⁹ Nämä vuosiluvut olemme tähän ja seuraaviin eräilmoituksiin merkinneet Ylä-Satakunnan tuomiokirjan mukaan v:lta 1665, jossa viitataan v. 1595 annettuun päätökseen ja jossa annetaan yksityiskohtainen selonteko takäläisistä eräoikeuksista: Otamo, Jarfwentaka Mathiae Martini, Palviala Jöns Harsus, Kiurala Markus, Sälchis.

Kiur a l a .	<i>Otamo</i>	1552?	1595?	1665 ¹ .	Sam.	paik.	kuin	edelläni.
Kittilä .	<i>Otamo</i>	1595?	1665 ¹		»	»	»	»
Nuup a l a ²	<i>Otamo</i>	1595,	1665 ¹		»	»	»	»
Palviala	<i>Otamo</i>	1595,	1665 ²		»	»	»	»
Selkee	<i>Otamo</i>	1552?	1595,	1665 ¹	»	»	»	»
Selkee	<i>Lautjärvi</i>	1551? ³	1665	=	nyk.	Lautjärvi,	Otamon	pohjoispuolella.

Annetun eräluettelon johdolla on Satakunnan eräelämästä tehtävissä erikoisen tärkeitä sekä positiivisia että negatiivisia päätelmiä. Niinpä voidaan edellisessä suhteessa todeta, että huittislaisilla on erikoisen itsenäinen sekä kokemäkeläisten että sastamalaisten eräteistä erotettava erätiehye meren rantaan aivan samoin kuin Kokemäenjoen eteläpuolella euralaisten ja kokemäkeläisten¹ eräalueet ja ilmeisesti alkuperin myöskin erätiet olivat erillään toisistaan. Yhtä selvästi erosi sastamalaisten erätie toisaalta huittislaisien, toisaalta kyröläisten eräalueesta: edellisillä oli korkeintaan Noormarkun kohdalla s. o. Torajärven-Poosjärven reitillä ristiriitaisia intressejä, kyröläisistä ei sitävastoin näy sastamalaisten vanhalla

Erich Käkis, Kittilä Anders Erichssons, Nuupala, Peer Oleffssons och Erich Karhus ibidem rätta bolstadh. Ylä-Satak. tuomiok. 1665, fol. 879 ja J. W. Ruuth: ed. main. tutk. s. 15.

¹ Ylä-Satak. tuomiok. 1665, ed. main. paikka.

² Nuupalan eränautinto näyttää kaikesta päättäen vielä 1600-luvulla olleen täydessä voimassaan, kuten näkyy seuraavasta, erääseen 1600-luvun karttaan merkitystä selityksestä: Till denne by finns een erämarck och är beläghen här ifrån 13 mijll, uthj Ulffsby Sochn belägen, Påmarck b:nd. Som utaff gam:lld här under leghat haffwer. Der finns allehanda tarffweskog och fijskiewatn. Maanmitt. hali. ark. AI.

³ Mainittuna vuonna tuomitaan Klaus Kurjen antaman tuomion perusteella Selkeen Matille ja Rossille samasta, kylästä oikeus vanhaan kalaveteensä Vatkekosken ja Karvijoen (Vatkekoske oc Karueiok) välillä. Jo se seikka, että mainittujen henkilöjen vastapuolena oli Sastamalan Mikko, viittaa siihen, että Selkeen Matin ja Rossin eräomistus sijaitsi Sastamalan kylän itäisenä naapurina, s. o. nyk. Lautjärven tienoilla. Samaan suuntaan puhuu Rossin mainitseminen eränomistajana. Ylä-Satakunnan tuomiokirjaan vuodelta 1665 on näet tehty merkintä, jossa samainen Rossisuku ynnä eräitä Selkeen asukkaita mainitaan Lautjärven erämaan omistajina, ennenkuin se tuli Selkeen kartanolle. Lautajärffwij uhrminnes warit Sälkis ärerum och för än det blef säteri j, häf dat af f Brusius Johansson Rässj, Hindrick Kilka, Hinrich Waisj (Väissi) och Clemet Hijtu sām dā bodde uthj Sälchis by. Ulvilan kär. 1551. Valt. ark. N:o 216a fol. 39, Ylä-Satakunnan tuomiokirja 1665, f oi. 880.

⁴ Että euralaiset tulivat Eurajokea pitkin meren rannalle, osoittaa jo Eurajoen vanha nimi Eurabominne. Kokemäkeläisten oikeuksien eteläisimpinä kannattajina mainitaan v. 1420 tuomiossa Kuivalahden kyläläiset, jotka vielä tänäänkin asuvat heti Eurajoen suun pohjoispuolisella rannikolla ja tänne voitiin, kuten perinnäistietokin ilmoittaa, tulla toisia teitä.

erätiellä edes todistettavaa jälkeä. Tätä asiaintilaa ei voitane selittää muuten kuin olettamalla, että näiden eräintressit ovat suuntautuneet toiselle taholle. Sopusoinnussa tämän negatiivisen tosiasian kanssa on lisäksi vielä 1600-luvun lopussa tavattava ja ilmeisesti perinnäistietoon perustuva ilmoitus, että Hämeenkyrön nautinto-oikeus ulottuu Kuvaskankaalle (Käfwäs Kangas) ja penikulman jokea alaspäin lähelle Merikarvian kirkkoa.¹ Vaikka tämän tiedonannon ei — kuten järempänä osoitamme — tarvitsekaan kuvata alkuperäisiä eränomistus- ja viljelyssuhteita nyt käsiteltävänä olevalla suunnalla, niin osoittaa se joka tapauksessa, että Hämeenkyrön asukkaat eivät myöhemminkään ole katsoneet eräintressiensä ulottuneen sastamalaisten vanhalle erätielle. Tämä tosiasia on erikoisen tärkeä senvuoksi, että se negatiivisesti todistaa samaa kuin sastamalaisten erähistoria positiiviselta kannalta: Merikarvian — Sastmolan ja Ylä-Satakunnan Sastamalan elimellisen yhteenkuulumisen.

Mutta edellä kuvaamamme sastamalaisten erätie Merikarvialle on perin mielenkiintoinen toisessakin suhteessa. Tällä tiellä voimme näet erittäin selvästi osoittaa eräelämän todennäköisen kehityskulun ja sen yksityiskohdissakin läheisen riippuvaisuuden maantieteellisistä edellytyksistä. Että juuri Karkku heittää ensimmäisen erärönsyn sen luoteispuolisille erämaille, on itsestään selvää, jos katsoo kartalla Karkusta Mouhijärvelle vievää vesireittiä. Ja siinä seikassa, että jo aikaisemmissa verokirjoissa näemme sekä Mouhijärven että Suodeniemen ja Lavian laskettavan Karkkuun, on varsin vakuuttava todistuskin olettamallemme tosiasialle. Mielenkiintoisempaa kuitenkin on, että erärönsy Karhijärveltä — Merikarvialle näyttää olevan juuri käsittelemämme karkkulaisen erärönsyn suoranainen orgaaninen jatko. lukuunottamatta Tyrvään Nuupalaa, jolla on mitä luontaisin vesireitti Mouhijärvelle päin, ovat kaikki sastamalaisten varsinaiset eränkävijäkylät karkkulaisia ja sijaitsevat paikoissa, joista oli mitä lyhyin ja helpoin pääsy juuri Mouhijärveen päin viettävälle vesireitille. Jo sellaisista kylistä kuin Vahalahti, Kutala, Kiurala, Järventaka ja Palviala on ollut lyhyt ja helppo tie Mouhijärvelle päin viettävän vesireitin suuhun. Mutta asutuksen asemaan nähden täytyy kuitenkin niille kylille, jotka sijaitsivat itse Mouhijärvelle ja Suodenniemelle vievän vesitön portaalla, antaa sastamalaisten eräelämässä aivan erikoinen

¹ Intil Käfwäs kangas häfda Tawesta Kyrö bönder, ocli uthföre älfwen een mijl när Satzmählz kyrkia. Kartta v:lta 1680. Valt. ark.

merkitys. Sellaisille kylille kuin Kallolle, Pukaralle, Kortejärvelle, Kittilälle ja varsinkin Selkeelle,¹ jotka miltei täydelleen näyttävät hallitsevan Karhijärven länsipuolisia eräreitettä, on eräнкäynti varmaan aikoinaan ollut tuottavimpia tulolähteitä. Ja kehitys tähän suuntaan on täydelleen odotuksen mukainen. Kuten euralaisten ja kokemäkeläisten eräretket, erämiesten asetuttua kiinteästi asumaan nykimiselle Eurajoelle, Luvialle ja Ulvilaan harvenevat lopulta kokonaan lakatakseen ja kuten huittislaisten erärönsy Paluksessä omisti eräalueita Noormarkussa ja täkäläinen erärönsy vuorostaan Ahlaisissa, niin olivat luonnollisesti Karkun lähimmälle erämaalle syntyneet eräkylät, jotka voimakkaimmin olivat tutustuneet eräelämän viehätyksiin ja vaaroihin, omiaan levittämään eräviljelystä yhä kauemmas läntisille saloille, sisäjärville ja varsinkin muistotiedon² ja historiallisten tietojenkin³ mukaan siikarikkaaseen Siikaisiin ja sen länsipuolisiin merenlahdelmiin ja saariin.

V.

Mutta vaikka historiallisesti siis voidaankin todistaa, että muinaisella Sastamalalla ja nimenomaan Karkulla on ollut varsin puhdas erätie Merikarvia-Sastmolan kohdalta Pohjanlahdelle, niin on kysymys siitä, kuinka kauas karkkulaisten alue alkujaan on ulottunut heidän varsinaisen vesiväylänsä pohjois- tai oikeastaan koillispuolelle samoin kuin kysymys, mistä vanhan Sastamalan ja Kyrön välinen suuri intressiraja on alkuperin käynyt, jäänyt enemmän tai vähemmän avonaiseksi. Lähimpänä on puheena olevia rajakysymyksiä arvioitaessa ollut oletamus, että sastamalainen alue on suunnilleen ulottunut nykyisen Pomarkun ja Siikaisten itärajalle, joten Hämeen- ja Pohjankankaan länsipuolitse virtaavan Karvianjoen laakso, kuten nykyäänkin, olisi kuulunut Hämeenkyrön puolelle. Ja, kuten myöhemmin osoitamme, näyttää Hämeenkyrön vanha eräomistus osittain antavan tukea tämän tapaiselle olettamukselle.

¹ Selkee on jo 1440-luvulla ollut erittäin voimakas eräkylä, kuten voi päättää siitäkin, että sen hallussa oli 6 miehenmetsää. Vrt. tutk. Pirkkalaisliikkeen synty s. 102. Ja sen erikoinen mahtavuus eränomistajana ilmenee vielä myöhemminkin. Vrt. J. W. Ruuth: ed. main. tutk. s. 15.

² Vert. tähän nähden K. Killisen muistiinpano ja Karvianjoen siikarikkaudesta. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk XXXIII s. 160.

³ Siten mainitaan esim. kihlakuntasyynissä 20 ja 21 p:ltä lokak. v. 1712 siian runsaasti tunkeutuneen Merikarvian lahdelta päin. Erään Porin Vanhankartanon arkistosta tapaamamme asiakirjan mukaan.

Mutta jos lähemmin punnitsee eräitä täkäläisiä tosiasioita, niin herää kieltämättä voimakkaita epäilyksiä Hämeenkyröstä päin tapahtuneen erävaltauksen vanhemmuutta vastaan nyt käsiteltävänä olevalla taholla.

Niinpä viittaa toisaalta se tosiasia, että Merikarvia-Sastmolan pohjoispuolinen merenrannikko koko keskiajan luettiin Satakuntaan¹ samoinkuin toisaalta se seikka, etteivät Lapväärtin talonpojat vielä 1600-luvun lopullakaan tiedä mitään varmaa rajaa Merikarvi-aa vastaan,² ehdottomasti siihen, että kyröläisillä ei ole ollut ainakaan erikoisen voimakkaita eräintressejä tänne päin. Muussa tapauksessa niistä näet olisi pitänyt säilyä joko joitakin muistoja tai ainakin selvästi todettavia intressiriitoja sastamalaisten tai lapväärttiläisten kanssa. Ja tämän negatiivisen asianlaidan lisäksi puhuu myöskin paikallinen perinnäistieto täkäläisiä hämeenkyröläisintressejä vastaan. J. R. Aspelin on näet Läpväärtistä muistiinpannut kertomuksen, että sen asukkaiden entiset hautuumaat olivat Sastamalassa.³ Tämä muistotieto viittaa kieltämättä — käsitettäköön Sastamala siinä joko muinaista Sastamalaa tai läheistä Merikarvia-Sastamalaa tarkoittavaksi⁴ — Lapväärtin seudun muinaiseen elimelliseen yhteyteen vanhan Sastamalan kanssa. Kun toisaalta myöskin tiedämme, että Lapväärtin ensimmäinen tunnettu asukas tai asutus täkäläisissä »Hämeen metsissä» (silvis in Tavastia) v. 1303⁵ joutuu riitaan vanhojen eränkävijöiden kanssa, niin voivat täkäläiset »hämäläiset» hyvin olla juuri Ylä-Satakunnan ja lähinnä Sastamalan metsä- ja kalamiehiä. Ja juuri tämän tulkinnan hyväksi puhuu nimenomaan itse vuoden 1303 kuninkaallinen kirje. Lapväärtin Mikon ohella mainitaan siinä näet Andar de Sastamall,⁶ jolla varmasti — tarkoitettakoon sitte Merikarvia-Sastamolaa tai jotain muuta uutis-asutusta — täytyy olla yhteyttä muinaisen Sastamalan kanssa. Ja kunlisäksi eräs Teuvankin asukas, »Tobbe de Teuka»,⁷ mainitaan

¹ Vrt. tähän nähden vanhimpia tilikirjoja.

² Vrt. karttaselitystä v:lta 1680. Valt. ark.

³ Vrt. J. W. Ruuth, ed. main. tutk. s. 16.

⁴ Että ruumiita tosiaan on kuletettu pitkiäkin matkoja, osoittavat monet traditioidit. Vrt. esim. erästä lounaisesta Satakunnasta muistiin merkitsemääme perinnäistietoa ynnä esim. Pirkkalassa esiintyviä muistoja erämailta tulevien ruumiiden kuljettamisesta. Satakunta II s. 42. P. A. Gadd: Försök til Oeconomisk Beskrifning öfwer Satakunda-Häraders norra del s. 10.

⁵ Finl. Med. Urk. I s. 97.

⁶ Sam. paik.

⁷ Että Hausenin lukutavan de Tinka sijasta on luettava Tiuka l. Teuka, katsonne ilmeiseksi. Edellisen lukutavan saattaisi ensi silmäyksellä ehkä katsoa ole-

yhdessä edellisten kanssa ajamassa yhteistä oikeusjuttua, niin voidaan hänetkin elimellisesti yhdistää edellämainittuihin uudisasukaisiin. Ja vaikka ei Teuvan yhteydestä Sastamalan kanssa olekaan sellaista perinnäistä tietoa kuin Lapväärtistä, niin tekee toisaalta se seikka, että yksi kysymyksessä olevan eräriidan ajajista varmuudella on pantavissa yhteyteen Sastamalan kanssa ja toisaalta muistotieto, että se seutu, jolta toinen riidan ajaja mainitaan, samaten on ollut yhteydessä Sastamalan kanssa, todennäköiseksi, että myöskin sillä Teuvan asukkaalla, joka on yhtenä osakkaana puheena olevassa keskiaikamme vanhimmassa tunnetussa eräriidassa, on ollut ahdistajina samaisen Sastamalan erämiehiä. Mutta tekemällämme edellytyksellä on muinainen Sastamala Pohjanlahden partaalla ulottunut huomattavasti nykyistä Merikarviaa pohjoisemmaksi ja idemmäksi.

Se seikka, että »meri»-Sastamala aikoinaan on todennäköisesti ulottunut paljon nykyistään pohjoisemmas, tarjoo itsestään aiheen tarkastaa, eikö sen alue Teuvan eteläpuolellakin s. o. nykyisen Siikaisten pitäjän ja Pomarkun kohdalta ole ulottunut kauemmas itään-päin. Ja kieltämättömiä viitteitä siihen suuntaan, että näin on ollut asianlaita, on olemassa. Niinpä on omiaan herättämään huomiota, että sekä Inhottujärvestä Kynäsjärvelle vievä vesitie samoin kuin miltei koko mainitun järven alue että vieläpä itse Karvianjoen suokin on joutunut sastamalaisten käsiin. Tämä todistaa epäilemättömästi, että sastamalainen »eräpaine» näillä seuduin on ollut

van yhdistettävissä lapväärtiläiseen joennimeen Tjockä, jota yläjuoksultaan nimetään Teuvanjoeksi. Jos kuitenkin yksityiskohtaisemmin tarkastaa Tjockä-nimen vanhimpia kirjoitustapoja, sellaisia kuin Tiukka, 1546, 1552, Tiocko 1554, Tiockoo, 1557 Tyocko 1556, Tiocköö 1552, Öfverteuk 1629, Ofvertiök, Ytertiöök 1647, j. n. e., niin tulee kieltämättä siihen johtopäätökseen, että v. 1303 kirjoitustapaa lähemmin vastaa Teuva ja lähinnä oletettava suomalainen Teuka-asu, jota vuorostaan tuskin voitaneen täydelleen erottaa äsken mainitusta Tjockä-nimestä, vaikka äännesuhdetta vähäisen analogia-aineksen vuoksi onkin vaikea täysin tyydyttävästi selittää. Ettei Teuka < Teuva myöskään ole täysin mahdoton, osoittaa esim. yleiseen käytetty Juva-nimi, joka, kuten tunnettua, edellyttää aikaisempaa asua Juka. Pitäjän nimi Juva < Juka lieneekin näin ollen rinnastettavissa suhteeseen Teuva < Teuka. Kun nykyään tunnettujen Tjockä ja Tjockby-nimien samoin kuin vanhempien nimi-muotojen, kuten -tiök ja -tiöök rinnalla voidaan todeta myös muoto -teuk, on meillä tässä ainakin viite, että nimen ruotsalaiset muodot saattavat ensi tavun vokalismiin nähden olla yhteydessä Teuka-muodon kanssa. K-äänteen edustus suhteessa Teuka ~ Tjockä lienee vuorostaan täydelleen verrattavissa suhteeseen Juka ~ Jokkas, Jokioinen ~ Jokkis j. n. e. Vrt. nimen äänneasuun ja etymologiaan nähden Karsten; Österbottniska Ortnamn I ss. 46—48 ja Ojansuu: Suomalaisista paikannimitutkimusta ss. 223—24.

voimakkaampi kuin sen vastakohdaksi oletettava eräpaine Hämeen-kyröstä päin Karvianjokea pitkin. Mutta karkkulaisen eräpaineen voimakkuutta Karvianjoelle päin näyttäisi erikoisesti osoittavan myöskin itse Karvia nimi. Kuten tunnettua, käytetään nykyisen Merikarvian ruotsalaisena vastineena Sastmola-nimeä. Tämä asiain-tila on kieltämättä omiaan herättämään ihmettelyä, mutta on nähdäksemme kuitenkin helposti selitettävissä. Että ruotsalaiset uutisasukkaat, jotka tulivat tekemisiin vain meren rannikon kanssa, eivät tehneet tarkempaa eroa niiden Sastamalan miesten, joilla oli eräomaisuutta, ja niiden Sastamalan erämiesten välillä, jotka vain kävivät pyyntiretkillä, on helposti ymmärrettävissä. Ennen Lapväärtin ja Teuvan asutuksen syntymistä oli Sastamola-nimi lisäksi ruotsalaisen uutisasutuksen kielenkäytössä vaikeudetta ulotettavissa näille alueille asti. Mutta kun viimeksi mainitut uutisasutukset voimistuivat ja nimiltäänkin itsenäistyivät, jäi lopulta Sastmola tarkoittamaan vain nykyistä aluettaan. Merkillisintä kuitenkin on, että suomalaiset nimittävät Sastmolaa Merikarviaksi, mikä nimi jo sellaisenaan selvästi osoittaa, että he ovat katsoneet Karvia-nimen peittävän laajemman alueen kuin mitä nykyisellä Merikarvialla ymmärretään. Ja juuri Merikarvian meri-liite viittaa kieltämättä voimakkaasti siihen, että Merikarvian lisäksi ajateltava Karvia on etsittävässä sisämaasta päin. Ja silloin ei jää jällelle muuta mahdollisuutta kuin että Merikarvia on yhdistettävä sellaisiin nimiin kuin Karvianjoki,¹ Karviajärvi, Karvian pitäjä, joka myöskin tunnetaan Kyläkarvian nimellä.² Kun viimeksi mainittu nimikin lisäksi osoittaa, ettei se peitä koko Karvia-nimeä, niin saa ajatus, että Merikarvia ja Kyläkarvia muodostavat alkuaan yhtenäiseksi käsitetyn Karvia-alueen, uutta tukea. Kun kaikki edellä mainitut Karvia-nimet lisäksi ovat orgaanisessa, vesistön välittämässä yhteydessä, jonka merkityksestä meillä sellaisissa nimisukulaisuuksissa kuin Lappi ~ Lapijoki, Eura ~ Eurajoki, Euraboamine, Kokemäki, Kumo ~ Kokemsaari, Kuuminainen, Kumoboa, Hvittis Hvittisbofjärd, Kyrö — Kyröboamine on loistavia parralleleja, niin on tämäkin omiaan puhumaan Karvia-nimellä tarkoitettun alueen muinaisen orgaanisen yhteyden puolesta.

¹ Muotoa Karviajoki (Karvianjoki) edellyttävät esim. vanhat muodot Karueiok (kts. jalempänä), Satakunnan kartassa n. v:lta 1650 tarvittava Carvia ähn. Valt. ark.

² Kuten Heikki Ojansuu huomauttaa, on ilmeistä, että Karvian ourat nimi perustuu kansanetymologiaan. Heikki Ojansuu: Suomalaisista pakannimitutkimusta s. 112.

Mutta jos Karvia-nimellä tarkoitetaan laajempaa orgaanisesti syntynyttä aluetta, niin on tämän uutisnimen kehityshistoria kuta-kuinkin ilmeinen. Ettei Karviajärveä ja Kyläkarviaa niiden syrjäisen aseman vuoksi kernaasti voi ajatella Karvian jokivarren ja Merikarvian asutuksen lähtökohdaksi, on katsottava verrattain varmaksi. Sitävästoin ei voi olla huomiota herättämättä, että vanhan Sastamalan kaikesta päättäen vanhin erätie on vienyt juuri Merikarvialle, joten juuri Karvia-nimen varhaisin muodostuminen täällä ja sen laajentuminen merkitykseltään koko sinne koillisesta päin laskevaa vesistöä ja tienoota tarkoittavaksi on mitä luonnollisin. Ja jos Sastmola-nimeä — kuten näyttää todennäköiseltä — on Pohjanlahden rannikolla käytetty nykyistään pohjoisemmas, niin on Karvia hyvinkin voinut muodostua suomalaiseksi kulmakunta-nimeksi koko Karvianjoen vesistön piirtämän maantieteellisen alueen länsipuoliselle ranta-Sastamalalle. Muinaisen Sastmolan ja muinaisen Karvian vanhasta identiteetistä saisi myöskin aluemerkitykseltään supistuneen Sastmolan ja nykyisen Merikarvian identiteetti varsin yksinkertaisen selityksen.

Sen käsityksen puolesta, että Karvia on sastamalainen ja siihen nähden, että meri-Sastamala on miltei kokonaan karkkulaisten hallussa, lähinnä karkkulainen erä- l. uutisnimi, puhuu myös-kin itse nimen rakenne. Karvia-nimi, jonka eräässä asiakirjassa v:lta 1551 mainitaan esiintyvän yllisen Satakunnan tuomarin Klaus Kurjen jonakin vuosista 1463—74 antamassa tuomiossa muodossa »Karueiok» (Karvi? l. Karviajoki?),¹ on näet johdinainekseltaan juuri Karkun erämailta tunnettua nimityyppiä Lavia,² Rautiajärvi j. n. e. ja tavataan varmaan jo keskiajalla, kuten v. 1546 mainittu Lempäälän Karvian³ ynnä varsinaissuomalaiset Karviainen nimet⁴ osoittavat, laajalla alueella. Nimen juureenkin nähden on jo Heikki Ojansuu antanut täysin tyydyttävän selityksen. »Nimi Karvia on» — kuuluvat hänen sanansa — »-ia johtimella muodostettu Karva nimestä. Vrt. tämän johdosta esim. Rauta ~ Rautia, Sotka ~ Sotkia, Nahka ~ Nahkia(la) j. n. e. Karva on m. m. suuren talon nimenä Karkussa (Lammentakana) ja tämä seikka on tärkeä muistaa, kun tiedämme, että Merikarvia on juuri Karkusta saanut suomalaisen

¹ Ulvilan kär. 1551. Valt. ark. N:o 216 a, fol. 39

² Nimi on, kuten sen esiintyminen jo aikaisimmissakin verokirjoissa, osoittaa, varmasti keskiaikainen.

³ Valt. ark. N:o 1927.

⁴ Heikki Ojansuu: Suomalaisista paikannimitutkimusta s. 112.

asutuksensa.»¹ Nimen juurisanankin karkkulaisuus on täten ainakin mahdollisimman todennäköinen.

Samaan suuntaan kuin Sastmolan ja Karvian nimet puhuu voimakkaasti vielä 1500-luvun tšekäläinen eräomistus. Tekemällä siitä samanlaisen yhteenvedon kuin edellä saamme tšekäläisistä eräkappaleista seuraavan luettelon:

Kallo. *Längelmäki* 1629.² Mainitaan jo tällöin alueeltaan vakiintuneena ja on rajoistaan päättäen³ sama kuin nyk. Längelmäki.

Karkku? *Tuunajärvi* (Tutina iarfwe), 1692⁴, Kynäsjärven koillispuolella. V. 1692 kartalle merkitty: ett nyt hemman som fordom hafver warit Taffwastarnes eremar.⁵ Tuunajärven itäpuoliselle alueelle on kartalle lisäksi tehty merkintä: obesatt och bruckas af Taffwastarne. Vrt. hämäläisistä ed. ann. sel.⁶

Kittilä? *Karviajärvi* (Karffuia träsk), 1552.⁷ On ilmeisesti sama kuin nyk. Karviajärvi Karvialla. Epätietoista on, voidaanko eräälle perinnäistiedolle, joka viittaa Karvian ja Meri-Karvian asutuksen alkuperäiseen (sastamalaiseen) yhteyteen,⁸ antaa mitään todistusarvoa.

Pakkala, Aluskylä? *Karviajärvi* (Karffuia träsk), 1552.¹⁰ Ilmeisesti nyk. Karviajärvi.

Esittämämme eräluettelo tekee epäilemättömäksi, että sastamalaiset tosiaan, kuten edellä olemme Sastmola- ja Karvia-nimien nojalla päätelleet, ovat erämiehinä tunkeutuneet Karvianjokea pitkin ainakin Karviajärvelle asti. Että täältä edelleen tie Säkkijärven kautta Pohjanmaalle vieviin vesiin oli lyhyt, voi jo kartalta helposti todeta. Merkillinen sattuma, mikäli se on vain sitä, lisäksi on, että juuri Säkkijärven pohjoispuolisen Ikkeljärven nimessä, jonka yhteyteen varmuudella ovat pantavat myöskin nimet Ikkelänjoki,

¹ H. Ojansuu: Ed. main. teos ja paikka.

² Ylä-Satakunn. tuomiok. v. 1629.

³ Tällöin mainittu Kirffwisskallijo on ilmeisesti sama kuin Längelmäen nyk. luoteisrajalla tavattava Kirveskallio.

⁴ Maanmitt. hall. ark. AI*.

⁵ Mahdotonta tässä tapauksessa ei luonnollisesti ole, että »hämäläisillä» voidaan tarkoittaa myös Hämeenkyrön asukkaita.

⁶ Kun eräkappaleen asuttajina mainitaan Erik ja Eskil Oravainen ja Oravainimeä esiintyy vain Kittilässä, olemme lähinnä panneet tämän kylän kysymykseen.

⁷ Valt. ark. N:o 130 a.

⁸ Bidrag tili kännedom af Finlands natur och folk XXXIII ss. 34—35.

⁹ Ikinen nimisen eränomistajan mukaan olemme panneet kyseenalaiseksi Aluskylän, jossa henkilönimi Ikon esiintyy, mutta yhtä mahdollista luonnollisesti on, että nimi voi kätkeytyä esim. jonkin — son-päätteisen nimen alle.

¹⁰ Valt. ark. N:o 130 a.

ja Kauhajoen Ikkela,¹ näyttää olevan Karvia-nimeen verrattava karkkulainen erä- l. uutisnimi. Karkkulaisten eränomistajien luettelossa v:lta 1552² mainitaan näet juuri Karvianjärven seudulla Tapani Pakkalan ohella Matti Ikkinen (Ijckine),³ jonka juurisanan Ikki epäilemättä tapaamme Ikkela-nimen alkuliitteenä. Ikkela-nimen loppuliite on nim. vaikeudetta selitettävissä paikan- ja henkilönimissä yleiseksi -la, -lä johdannaiseksi ja suhde Ikki(nen) ~ Ikke(lä) täysin verrannollinen meillä niin yleiseen äännesuhteeseen Hirvi(nen) ~ Hirvelä, Kurki ~ Kurkela, Kuusi(nen) ~ Kuusela, Käki ~ Käkälä, Kärki ~ Kärkelä j. n. e.

Sikäli kuin Ikkela-nimipesälle annetaan historiallista todistusarvoa, osoittaa se mitä luonnollisimman erätien Kauhajoen vesistöön. Täältä oli pääsy useita sivujokia pitkin länteenpäin, kuten Teuvaan, Lapväartiin ja vaikkapa Närvijokea⁴ pitkin Närpiöön⁵ varsin helppo. Tämän huomioon ottaen tuleeikin Kauhajoen länsipuolisen alueen ja lähinnä Teuvan yhteys muinaisen Sastamalan kanssa ymmärrettäväksi. Niinpä saattaa puheena olleiden asutushistoriallisten olosuhteiden vallitessa hyvällä syyllä asettaa kysy-

¹ Merkillistä on, että perinnäistietokin mainitsee Ikkelänjärven olleen »hämäläisten» (= karkkulaisten) hallussa. »Toinen järvi, jonka kehutaan olleen hämäläisten hallussa, on Ikkelänjärvi Kauhajoella, missä myös näytetään »Hämäläisten kalaaittoja». J. R. Aspelin: Kokoilemia Muinaistutkinnon alalta. Suomi, II jakso, IX s. 163, nootti.

² Valt. ark. N:o 130 a.

³ H. Ojansuu yhdistää yhteen nimet Närvijoki ~ Närpiö, ruots. Närpes, jossa myös esiintyy NÄRVÄ niminen talo. Kun NÄRVÄ-nimi on voimakkaasti satakuntalainen esiintyen esim. Kokemäellä, Harjavallassa ja Porin maaseurakunnassa ja tästä päättäen myös vanha, niin ei sen siirtyminen täältä pohjoisemmas ole mitenkään mahdoton. Ja mielenkiintoisena tosiasiana on mainittava, että NÄRVÄ esiintyy jo 1500-luvulla nimenä Huittisten vanhassa eräkylässä Paluksessa ja vielä täälläkin vanhan ja selvästi perinnäisen noormarkkulaisen eräalueen omistajana, joten NÄRVÄ-suku varmasti kuuluu vanhoihin Pohjanlahdella käyneisiin satakuntalaisiin eräsuikuihin. Että nimenomaan Paluksesta myöskin oli paljon lyhyempi ja edullisempi tie kuin Karkun eränkävijäkeskuksesta Karvianjoelle ja sitä pitkin pohjoiseen, ei kukaan voine asettaa epäilyksen alaiseksi. Pohjanmaalaisen nimipesän NÄRVÄ — NÄRVI ja satakuntalaisen NÄRVÄ-pesän yhteys on siis erähistoriallisesti hyvin mahdollinen, jossakaan ei täysin todistettavissa. Jos Efr. Careniuksen vahvana perinnäistietona mainitsema ilmoitus, että huittislaiset ovat käyneet kaukana pohjoisilla kalaretkillä, on paikkansa pitävä, niin voinee maantieteellisasutuksellisia seikkoja silmällä pitäen tuskin mikään muu kuin Palukselta Karvianjoelle vievä vesitie olla tälle eränkävynille mahdollinen. Ja jos tämän vanhan perinnäistiedon ilmoituksessa, että retkiä tehtiin Ikaalisiin, piilee joku paikallishistoriallinen totuus, niin voitaneekin ainakin arveluna esittää, että Ikaalinen on joko kansanetymologista tietä taikkapa suoraan Careniuksen kautta tullut jonkin sitä muistuttavan nimen, kuten esim. Karvianjoen reitillä niin rikkaan Ikkela-nimipesän tilalle.

myksenalaiseksi, eivätkö — tavalliset nimet sivuuttaaksemme — esim. sellaiset verrattain harvinaiset kylien nimet kuin Horo ja Riippi, joilla on vanhat vastineensa sellaisissa nimissä kuin vanhan Sastamalan Horoy, 1504, nyk. Horo¹ ja Rijppi, Karkku, Karkku 1546 ja Rijppi, Karkku, Lielähti 1546² samoinkuin eräiden talojen nimet saa selitystään olettamastamme ikivanhasta sastamalaisesta asutusvirrasta. Erikoisen hyvin käsittää annetun erä- ja nimihistorian valossa myöskin, minkä vuoksi jo vuoden 1303 eräriidassa Teuvan uutisasukas on elimellisessä yhteistoiminnassa Sastamalan Andarin ja sastamalaisista asutustraditsioneista tunnetun Lapväärtin tällöin mainitun uutisasukkaan kanssa.

VI.

Jos edellä antamamme kuvaus pitää pääkohdiltaan paikkansa, niin on karkkulainen eräelämä ollut suorastaan määräävä sekä Kyrönkankaan että sen pohjoisena jatkona kulkevan Pohjankankaan länsipuolella. Itse kangas onkin täten ilmeisesti paljon selvemmin kuin meidän päivinämme ollut sen länsi- ja itäpuolisten asutusvirtausten erottajana. Mutta tällä on luonnollisesti yhtä vähän todistettu, että kyröläisillä ei ollenkaan ollut osuutta kankaan länsipuoliseen eräelämään kuin sitäkään, että sastamalainen eräelämä täällä oli niin voimakas, etteivät huomattavien historiallisten tekijäin vaikutuksesta kyröläiset myöhemmin saaneet tästä voittoa. Kun kuitenkin niinhysin tärkeimmät täkäläiset nimet kuin myöskin vanhin erä- ja asutushistoria ratkaisevasti viittaavat juuri sastamalaisen eräelämän tai ainakin huomattavan erätien vanhemmuuteen puheena olevalla taholla, niin ei kernaasti jää jällelle muuta mahdollisuutta kuin että Hämeenkyröstä päin tuleva erävaltaus Karvianjoen laaksossa on selitettävissä joko alkuperältäänkin hajanaiseksi tai vasta myöhemmäksi ilmiöksi. Asiantilan lähemmäksi arvioimiseksi on kuitenkin katsaus Kyrön vanhimpaan erähistoriaan Kyrön kankaan toisella puolella välttämätön.

Varmoina Hämeenkyrön eräkappaleina Karvianjoella tai sen

¹ Heikki Ojansuu: Kallian seurakunnan keskiaikaiset kirkontilit. Satakunta III s. 25. Vrt. lisäksi nimeä Horoi, Huittinen, Äetsä 1546., Horoi, kylä ja talo, Vesilahti 1546., Valt. ark. N:o 1927 ja Horontaival, Sysmä. Että Horoi on pohjoisessa käyvä karkkulainen eräsuku, näkyy nimen esiintymisestä eränkävijäin joukossa. Vrt. tähän nähden lähemmin tutkimustamme seuraavaa liitettä.

² Valt. ark. N:o 1927.

länsipuolella voidaan 1500-luvun vanhimman eräluettelon mukaan mainita seuraavat.

Laitila, Heinijärvi, Järvenkylä. *Kynäsjärvi* (Kynes träsk), 1552.¹ Ilmeisesti nykyinen Kynäsjärvi. Kun takäläisen eräkappaleen omistajana kahden muun erämiehen rinnalla esiintyy juuri eräs Hämeenkyrön Laitilan asukas, niin saattaa Kynäsjärven rannalla sijaitsevan Laitilan kylän nimi polveutua juuri tästä uutisasukassuvusta.

Kilvakkala. *Venesjärvi* (Vene träsk), 1552.¹ Vanhan perinnäistiedon mukaan² sama kuin nyk. Venesjärvi Karvianjoen länsipuolella. Myöskin Venesjärven lähellä nyk. sijaitsevassa Veneskosken kylässä oli kilvakkalaisilla aina Isoon vihaan asti eräalueita.³

Kilvakkala. *Ruhanpirtti*⁴ (Ruhanpijrtte), 1552. Kuten määritelmästä »vid en liten ää hetandis Karffuian ää», näkyy, on eräomistus sijainnut Karvianjoen varrella ja kuten, seuraavan eräkappaleen yhteydessä käy selville, Venesjärven seuduilla. Kun paikan uutisasukkaana mainitaan Peder Hongoi Jämi-järveltä, saatettaneen sellaiset nimet kuin nyk. Honko ja Hongonjoki, jonka Hongon-alkuliite lähinnä viitannee juuri Honko 1. Honkoi-asuiseen henkilönimeen, tavalla tai toisella asettaa puheena olevan Hongoi-nimen yhteyteen.

¹ Valt. ark. N:o 130 a.

² . . . »al den äng och skogsmarck, hvilken Venesjervi byalag nu för tiden innehafva i äldre tider skal värit en urfiäls iord eller så kallad äramarck Kilvackala By i Ikalis Sockn tilhörig, men genom någon i forna tider skiedd réduction dem frändömd, hvilket föregifvande de nu allenast säsom en blott berättelse af sina förfäder hade sig bekant, förmenandes dock framdeles med värckliga skiäl och documenter kunna sådant i bevis leda med begäran at detta tils vidare mätte i protocollet inflyta, som antecknades». Venesjärven kartta v:lta 1766. Maanmitt. hall. ark. A 5. Miten uskollisesti olikaan nyt kysymyksessä olevassa tapauksessa polvesta polveen säilynyt perinnäistieto ei vain itse ikivanhasta eräomaisuudesta vaan vieläpä sen yli 200 vuotta sitten tapahtuneesta »reduktсионista», sillä mitään muuta kuin vuoden 1552 suurta eräreduktсионia ei muistotieto voine tarkoittaa. Vrt. tähän ja kahteen seuraavaan eräkappaleeseen nähden lisäksi myöhemmänä lainaamaamme tuomiota v:lta 1572.

³ Siten mainitaan Veneskosken vasta »venäläisvallan» (= Ison vihan) aikana anastaneen Kilvakkalan Kestiltä n. s. Ison ja Vähän saaren. Maanmitt. hall. ark. A. 5.

⁴ Että Ruhanpirtti on nimeltään yhdistettävä järempänä seuraavaan Ruhan-
niittyyn, on nähdäksemme epäilemätöntä. Valt. ark. N:o 130 a.

Kilvakkala. *Ruhanniitty* (Ruhannitu), 1572.¹ Selvästi jäte edellisestä eräpalstasta ja erähistoriallisesti mielenkiintoinen siinä suhteessa, että se mainittuna vuonna oikeudellista tietä näyttää tulleen tuomituksi takaisin niiltä uutisasukkaita, joita Kankaanpähän hallituksen puolesta oli sijoitettu.

¹ Asian mielenkiintoisuuden vuoksi ansainnee tuomio myöskin sanamuodoltaan tulla tunnetuksi. . . »Thå kom för rätta å åsatte ting Henrich Hätåvara i Kilvackala By, Nils Grelsson, Iöns Kangoi ibit. och Kårde Kangantaus boer om en ång iiggiande innom desse efterskrefne råer Reutomatkansu til Hafvankando så til Hapuanjoenpolvi, thådan til Patikoski, the Kilvackala boers föråldrar af hedenhöst hägnadt och brukat hafva, hvilket årende iag skiöt til the tolf som i nemden såto, först Olof Nilsson i Kardo, Iöran Ingula, Nils Olofsson Kardust, Ions Mietitist, Iöns Sonnust, Iöns Jönsson Kåkalåst, Pål Timi, Simon Sarkilast, Erik Olofsson Lemmackalast, Marti Simonsson Mahnalast, Lasse And's Karhiåsisst, Lars Hendriksson Reustialast, the härömit vitnade ransakade och voro faste åt, och (o:at) uti Ruhannitu Kangantaus boer haft intet beskaffa om, utan Kilvackala boer, ty Kilvackala boer haft någre rådes, til at bårda, sedan hvad de miste, the ångs styck, och Kangantaus boer, the hafva theröfver ång dess forutan. Efter en sådan theres ransakan och vitnen dömde iag dem Ruhannitu til Kilvackala boer stadig och fast obråttsligen hållas vid hvars och ens 3 för min härads dom».—Tuomio mainit. Kyrön tuomiok. i6¹¹/274 perusteella Venesjärven karttaselityksessä v:lta 1766. Maanmitt. hall. ark. A 5. Tuomiosta näkyy, että hämeenkyröläiset, jotka katsoivat tåkalåiset oikeutensa pakanuuden aikaisiksi, Kankaanpäästä vielä 1500-loppupuolella käyttivät Kankaantaus-nimeå. Tapaamistamme rajanmistå tarkoittaa selvåsti Hapuanjoki Hapuanjårvestå tulevaa jokihaa-
raa Paatikosken sijaitessa Karvianjoen varrella. Vrt. kahteen muuhun rajapaikkaan nåhden ed. ollutta ilmoitusta, jonka mukaan nekin rajoittavat vanhan Venesjärven aluetta. — Mielenkiintoa tåsså yhteydesså ansainnevat myöskin Kankaanpään kylålåisten v. 1766 oikeuksiensa tueksi esittåmåt todistukset. Tåsså tarkoituksessa »esitivåt he Kankaanpään kylån alueista entisinå aikoina tehdyn kartan (o: »framtedde en i åldre tider öfver Kanganpå Bys ågor författad charta».) Ja kun vastapuoli osoitti kartan olevan ilman vuosilukua ja nimiå, våittivåt kankaanpålåiset niiden kuluneen »kaikenlaisissa aikojen vaihteloissa», arvelivat Tukholman maanmittauskonttorissa saavansa kartan uudistetuksi ja vetosivat lisåksi kuningatar Kristiinan Kankaanpään metsårajoista antamaan, åskeisessä tulipalossa håvinneeseen tuomioon ja rajakirjeeseen, (o:» (Kanganpå boer med pstående, at ehuruvål den omförmålte gamla chartan genom tidernas hvarjehanda omskiften förlorat dess namn och årathal, den samme dock hvad råerne dem och Venesjärvi emellan ånginge vore ganska tydelig och brukbar, förmenandes tillika sig ifrån Kongi. Landtmåterje Contoiret i Stockholm kunna århålla den samma renoverad, med namn och årathal försedd, dårjåmte åfven låfvande låta upsåka et af dem tilförene innehaft Drottning Christine dom och alla de öfriga råer som innesluta all Kanganpå By tilhörig skogsmarck, men genom en för några år tilbåki i Kanganpå By olyckeligen timad vådeld förlorat blifvit. Maanmitt. hall. ark. A 5. Niin kriittillinen kuin vanhoihin maariita-asiakirjoihin nåhden onkin oltava, niin voidaan Kankaanpään asukkaiden esille tuomien seikkojen nojalla asettaa ainakin kyseenalaiseksi, eiåk puheenaoleva kartta, joka jo v. 1766 mainitaan »vanhempina aikoina tehdyksi», tosiaan ole vanhempi kuin nykyåan tuntemamme Kankaanpään vanhat kartat.

Kilvakkala. *Karvianparras* (Karfuiaparras¹), 1670. Niitty, jonka mainitaan sijaitsevan Kankaanpäässä ja joka näin ollen varmaan on etsittävässä Venesjärven seudulta.

Kilvakkala. *Petkelenmaja* (Pättkelenmaja), 1670. Selvästi nykyisen Petkeleen kylän edeltäjä.

Sammil. *Lavasjärvi? I. Samminmaja?* (Laxi träsk?), 1552.² Vaikka Lavas- ja Laxi- liitteiden yhdistäminen lienee äänteellisesti katsottava mahdottomaksi, tahdomme kuitenkin asettaa nimien yhteenkuulumisen kyseenalaiseksi. Mahdotonta näet ei ole, että Lavasjärvi ja »Laxiträsk» ovat jonkinlaisia samaa paikkaa tarkoittavia rinnakkaisnimiä, tai että vouldin »Laxiträsk», jonka alkuliitteelle emme ole tavanneet paikannimistössä vastinetta, on suoranainen väärinkirjoitus. Varsinkin tuntuisivat asialliset seikat puhuvan Lavasjärven ja v. 1552 mainitun »Laxiträsk»-nimen yhdistämisen puolesta. Niinpä on Jämijärven reitti Sammille, kuten Kilvakkalallekin, mitä luonnollisin erätie.³ Kun lisäksi Venesjärven etäisyys Kilvakkalasta ilmoitetaan 12 peninkulmaksi ja Kilvakkalan naapurikylän Sammin etäisyys »Laxi»-järvestä niinikään 12 peninkulmaksi, ja kun lisäksi »Laxi-järven vastineeksi olettamamme Lavasjärvi eli Samminmaja sijaitsee juuri Venesjärven vieressä, niin tulee Lavasjärven ja v. 1552 mainitun Laxijärven identiteetti varsin todennäköiseksi. Ja se seikka, että voimakas ja kaikesta päättäen vanha perinnäistietokin⁴ erikoisesti korostaa Sammin ja Samminmajan

¹ Mainitaan Kyrön kärkeillä 16¹⁰⁻¹²₉ 70, joilla Henrik Kesti Kilvakkalasta käy kyläläisensä Niilo Matinpojan kanssa riitaa Karvianparras-nimisestä niitystä.

² Petkelenmaja mainitaan eräässä oikeusjutussa, jossa Henrik Kesti syyttää kyläläistään Matti Eskilipoikaa siitä, että tämä ottaa Ulvilan Mertolan miehiä avukseen vedettäessä nuottaa mainitussa kalavedessä. Kyrön käräjät 16¹⁶⁻¹⁸₆ 70. Sekin seikka, että Ulvilan miehiä liikkuu täälläpäin samoin kuin se tosiasia, että Kilvakkalan ja nimenomaan Kestin eräomistuksia oli ihan lähellä, tekee epäilemättömäksi, ettei kysymyksessä voi olla muu kuin nyk. Petkelen kylän tienoo. Jos kartalta katsoo Hapuanjoen ja Petkelen välimatkan pituutta, huomaa helposti, että Kilvakkalalla täällä on ollut n. parin peninkulman pituinen ja suunnilleen yhtä leveä eräalue, jolle näillä main korkeintaan vain Selkeen »alkumetsät», urfjäll länneppänä vetivät vertoja.

³ Valt.ark. N:o 130 a.

⁴ Tämän tosiasian tueksi voitaneen huomauttaa, ettei meillä ole mitään perinnäistietoja tai erähistoriallisia todisteita, jotka viittaisivat siihen, että Sammilla olisi ollut eräintressejä muilla tahoilla.

⁵ Erikoisesti kannattanee tässä yhteydessä tehostaa, mitä vanhimmat karttaselitykset tietävät Lavasjärven I. Samminmajan alkuperästä. Muinaistieteellisistä harrastuksistaan muutenkin tunnettu Dan. Hall kertoo karttaselityksessään v:ta

yhteenkuuluvaisuutta, on lisäksi omiaan huomattavasti vahvistamaan edellytettyä todennäköisyyttä.

I k a a l i n e n . *Kodesjärvi* (Kodisträsk), 1552.¹ Ilmeisesti etäisyydestäänkö päättäen, joka ilmoitetaan 18 penikulmaksi, sama kuin nyk. Kodesjärvi Isojoella.

V a t i a l a . *Vesijärvi?* *Veitsijärvi?* (Veitziträsk), 1552. Voinee äänteellisistä vaikeuksista huolimatta etäisyytensä puolesta, joka ilmoitetaan 20 penikulmaksi, olla nykyinen Vesijärvi Kodesjärven länsipuolella. Samaa päätelmää tukee sekin, että täällä v. 1552 mainitaan erämiehinä kolme Siiroi-nimistä henkilöä², joiden mukaan kylääkin 1600-luvulla nimitettiin Siiroksi³ ja joilta Vesijärvellä vielä nykyäänkin esiintyvä Siiro-

1765 seuraavaa. »Ifrån Sammi by af Ikalis Sockn berättas första åboerne hijt ankommit och skal hela denna Samminmaja eller Lavaisjärvi utmarck i forna tider varit en äramarck till förenämde Sammi by, hvarigenom det och förmodeligen ärhållit namnet Samminmaja, på det sätt nemligen, at förenemde Sammi bya åboer härstädes i fornda tider fiske idkat, hvarefter någon lemning vid Lavasjervi siöstrand ännu förmärkes, hvilken å chartan utmärckt finnes». Maanmitt, hall. ark. A 5. Kehitys tällaisesta alkuperäisestä erämajasta kyläksi kuvataan mielenkiintoisella tavalla eräässä aiemmassa karttaselityksessä v:lta 1751 ja ansainnee sen vuoksi tässä yhteydessä sijansa. »Häruppe hafva dels löst folck och inhyses hion, dels och de närmast härtil angräntsande bohlbyar anlagt en hop med torp, samt them til sednare tider, utan någon särdeles afskattning til Kronan nyttjadt. På lika sätt är och denna Sammi eller Lavasjärvi by tilkommen: emedan then, för 45 år tilbakas räknade, ännu bestått af tre stycken oskattlagde fiskare torpp, som lydt inunder en by äfven Sammi kallad — belägen uti Ikalis Sochn fem svenska mihl härifrån — hvaraf förstnemde by ock tagit sitt nu ägande Sammi namn. Dessa torpp äro år 1705 uppå framledne Landshöfdingens Högvälborne Jacob Bures år 1704 uti junii månad utfärdade befallning af Landtmätaren Ionas Östring refvade, hvarvid Iönkeri torpp ägt I Tunna 27¹/₂, kappas Land i årligit utsäde nti åker samt 12¹/₂, åhmars höbol, Kråka torpp I Tunna 24¹/₂, kappors utsäde och 12¹/₂, åhmars höbol och Sammi torpp I Tunna 9 kappors Land årligit utsäde samt 11¹/₂, åhmars höbol. Och kort härefter hafva merbem:te torpp blifvit til ordinarie Krono hemman satte och skattlagde, Iönkere til¹/₂, dels Mantal, Kråka til¹/₂, Mantal och Sammi til¹/₂, dels mantal. Hvarefter och för några år sedan sidstnemnde lägenhets nu varande åboe inlöst sitt hemman af Kronan till borde ägendom». Kauan näyttävät kuitenkin täällä säilyneen erätuntu ynnä muistot erävaistoista ja -taisteluista: »de många trätor och thäraf flytande stora våldsamheter, som det berättas, att dessa hemmans brukare af hvardera häradet skola här uti villamarken, thärest de bo lika som bakom liuset, utöfva emot hvarannan». Maanmitt, hall. ark. A 5.

¹ Valt. ark. N:o 130 a.

² Todisteena tästä voidaan mainita erään karkkulaisen, lapsentaposta syytetyn tytön, Brita Matintyttären kertomus pakorekkestään. Tässä ilmoittaa hän näet olleensa jonkun ajan eräässä Närpiön pitäjän Siiro-nimisessä kylässä, joka sijaitsi erämaassa: i een by Siro be:d j Närppis Sochn, liggiandhes in uthj willmarken. Kark. kär. 16¹/₂, 69.

nimi on saattanut periytyä. Nyt puheena olevaa eräaluetta tarkoittanee myös v. 1652 tehdyille kartalle näille seuduin merkitty nimi Vettijerfvi.¹

Kierikkala. *Kauhajärvi?* (Kauhaträsk), 1552.² Ilmeisesti jo etäisyytensäkin puolesta, joka ilmoitetaan 25 penikulmaksi, sama kuin nyk. Kauhajärvi.

Kiiala, Höylölä. *Nummijärvi?* (Nummiträsk), 1552.³ Mahdollisesti etäisyydestäkin päättäen, joka ilmoitetaan 15 penikulmaksi rintamaalta, sama kuin nyk. Nummijärvi Karviajärven luoteispuolella.

Sikäli kuin mainitsemiemme eräkappaleiden luvun⁴ perusteella saattaisi tehdä päätelmiä Hämeenkyrön eräkulttuurin ijästä Hämeen- ja Pohjankankaan länsipuolella Sastamalan täkäläiseen eränkäyntiin verrattuna näyttäisi vaaka ehdottomasti kallistuvan Hämeenkyrön puolelle. Mutta jos lähemmin analysoi esittämäämme hämeenkyröläistä erätilastoa, niin johtuu kieltämättä toisenlaisiin ajatuksiin.

Ensimmäisenä seikkana, joka on omiaan herättämään epäilyksiä edellä käsittelemämme hämeenkyröläisten erävaltauksen ikivanhuutta⁵ vastaan, on mainittava, että hämeenkyröläisten eräalueet eivät miltään kohdalta tule lähellekään merta. Tämä asiain-tila on tuskin tyydyttävästi selitettävissä muuten kuin edellyttämällä, että hämeenkyröläinen eräintressi tällä suunnalla on jo alunpitäin rajoittunut hajalla olevien sisävesien valtaukseen ja myöhäisinä historiallisina aikoinakin säilyttänyt tämän alkuperäisen luonteensa. Mutta kun hämeenkyröläisillekin merenrannat varmaan olisivat osoittautuneet yhtä riistarikkaiksi kuin sisäjärvet, ei sille tosiasialle, että he ovat karttaneet Sastamalan — Närpiön merenrantamaa, jää kernaasti muuta selitystä kuin että kyseenalaiset rannat ovat Hämeenkyröstä päin tapahtuneen erävaltauksen aikoihin olleet jo vanhemman valtaajan ja lähinnä tällöin juuri Sastamalan erämiesten hallussa.

Samaan suuntaan puhuvat voimakkaasti eräät toisetkin seikat. Niinpä ei voi olla huomiota herättämättä, että ne Hämeenkyrön

¹ Valt. ark.

² Valt. ark. N:o 130 a.

³ Että eräkappaleista jotkut, kuten esim. Kilvakkalan, ilmeisesti perustuvat yhtenäiseen erävaltaukseen, toivomme seuraavasta käyvän selville.

⁴ Ettei edellä lainatussa vuoden 1574 tuomiossa käytetty sanontatapa, että kilvakkalaisilla »pakanuuden ajoista» lähtien oli ollut lännessä erää, ole otettava täysin sananmukaisesti, on nähdäksemme luonnollista.

kylät, joilla on eräalueita »kankaantaustalla»¹ sijaitsevat huomattavasti erillään toisistaan. Siten näkee esim. helposti, että sellaiset eränkävijäkylät kuin Laitila, Heinijärvi ja Kierikkala muodostavat erikoisen ryhmänsä Hämeenkyrön Alasenselän rantamilla. Toiseen ryhmään eränkävijäkyliä kuuluvat sellaiset Ikaalisten lähisedun kylät kuin Ikaalinen, Kilvakkala ja Vatiala. Tästä ryhmästä ilmeisesti erillisen eräkumppanuuden muodostavat eräs Kiialan ja eräs Höylölän kylän asukas. Mistään yhtenäisestä ja orgaanisesta rintamaan asutusalueesta ei siis Hämeenkyrön kankaantakainen eränkäynti ole johdettavissa. Ja syynä tähän asiaintilaan näyttävät olevan eri erätiet.

Niinpä voi jo sellaisten Hämeenkyrön kylien kuin Laitilan, Heinijärven ja Kierikkalan aseman perusteella pitää todennäköisenä, että he eivät ole erämailleen kulkeneet Hämeenkyrön tiheimmän asutuksen läpi pohjoiseen päin. Sitä vastoin on mitä luonnollisinta, että he alunpitäin suuntasivat eräharrastuksensa heti heidän rintakyliensä takaa avautuville neitseellisille läntisille erämaille.² Mutta aivankuin luontaiset vesitiet houkuttelivat nyt puheena olevien eräkylien naapurikyliä Hämeenkyrön vesistön itäpuolella yhteistoimintaan Pirkkalan erätien käyttäjien kanssa, johtivat mitä luontaisimmat vesitiet sellaisia eräkyliä kuin Heinijärveä, Kierikkalaa ja Laitilaa ja Vesajärven vesistöä pitkin Järvenkylääkin yhteistoimintaan Karkun Mouhijärvellä ja Suodenniemellä sijaitsevien tärkeimpien eräkylien kanssa. Että tällä erätiellä hämeenkyröläiset kuitenkin lukumääränsäkään puolesta eivät ole voineet kilpailla Karkun eränkävijäin kanssa, on itsestään selvää. Heidän osuutensa tällä taholla onkin täten ollut samantapaista kuin heidän läheisimpien naapuriensa Pirkkalan erämaalla. Heidän eräomistuksensakin esim. Kynäsjärvellä — jonne he järven aseman takia ovat hyvinkin voineet tulla kuvattua karkkulaista erätietä pitkin samoin kuin Kauhajärvellekin

¹ Jo tämä ainakin keskiajalta periytyvä sanontatapakin osoittaa, minkä suuren merkityksen Hämeenkyrön asukkaat ovat suurelle länsipuoliselle »kankaalle» antaneet.

² Tämän ajatuksen puolesta puhuu koko täkäläinen eräelämä. Niinpä oli, kuten myöhemmin osoitamme, entisen Järvenkylän Osaralla erää Pukaralla päin (Vesijärvellä?), samoin kuin myöskin Vatsiaisilla. Vrt. esitystämme näistä eräkappaleista jalempänä. Samoin on Hämeenkyrössä elänyt perinnäistieto, jonka mukaan Haapaniemen tila Vesijärvellä on aikoinaan ollut Laitilan torppana. Yrjö Koskinen, Kertomus Hämeenkyrön pitäjästä s. 35—6. Sekä historialliset tosiasiat että niiden kanssa yhtä pitävä perinnäistieto osoittavat täten vanhan hämeenkyröläisen erätien Mouhijärvelle ja Suodeniemelle vieviin vesistöihin, joita pitkin vuorostaan eräkumppanuus ja -yritteliäisyys karkkulaisten eräkylien kanssa oli mitä helpoin ja luonnollisin.

— on edellytetyn karkkulaisen ja hämeenkyröläisen yhteistoiminnan kannalta mitä helpoimmin selitettävissä.

Erikoisen selvä ja edellisestä erotettava on Ikaalisten kylien länteenpäin suuntautuva erätie. Että se on kulkenut Ikaalisista Jämijärvelle päin viettävää vesistöä, on nähdäksemme epäilemättöä. Mutta ettei tämäkään erätie ole lännimpänä suuntautunut mihinkään yhtenäiseen maantieteelliseen uomaan, näkyy jo täkäläisen eräomaisuuden hajallisuudesta. Niinpä ei, kuten edempänä esitetystä Karkun erämaanomistuksesta näkyy, ainakaan mikään huomattavampi hämeenkyröläinen erätie Venesjärveltä merelle ole helposti ollut mahdollinen. Jos Kilvakkalan omistaman Venesjärven luoteispuolella sijaitseva Samminmaja on, kuten pidämme todennäköisenä, ja kuten voimakas perinnäistietokin ilmoittaa, yhteydessä Kilvakkalan naapurikylän Sammin kanssa, niin on tämän eräalueen erillisuus vain lisätodisteena yhtenäisen, merelle vievän hämeenkyröläisen erätien mahdottomuudesta tällä suunnalla. Yhtenäisemmin näyttävät sitävästoin Ikaalisten seudun eräintressit — kuten Hämeenkyrön hallussa olevat Kodesjärven ja Vesijärven eräalueet osoittavat — suuntautuneen Lapväärtiin laskeviin jokiin, mutta kun juuri lapväärtiläinen perinnäistieto nimenomaan puhuu sastamalaisten eräintressien vanhemmuudesta tällä taholla, niin ei tälleäkään hämeenkyröläisten eräreitille voitane antaa, ainakaan mikäli on kysymys hämeenkyröläisten merelle pyrkimisestä, erikoista merkitystä.

Viimeksi käsitellyn erätien keskeistä merkitystä on lisäksi omiaan vähentämään vielä sekin, että kyröläisillä on ollut kolmaskin erätie luoteista päin. Kuten eräluettelosta näimme oli näet parilla Kiialan ja Höylölän asukkaalla oma eräalueensa Nummijärvellä. Siihen nähden, että Jämijärven erätien käyttäminen olisi näille Nummijärvelle pyrittäessä merkinnyt varsin suurta mutkaa, näyttää luonnollisemmalta, että he ovat käyttäneet suorinta tietä, esim. Kovelahden reittiä, nyt kysymyksessä olevalle eräalueelle pyrkiessään.

Suurin piirtein ovat siis kyröläisten eri erätiet saaneet aikaan sen, että eräpaine merelle on kaikkia länteenpäin vieviä eräteitä pitkin jäänyt verrattain heikoksi. Ja Hämeenkyrön hajautuneelle eräpaineelle on Karvianjoki muodostanut lännessä ikäänkuin jonkinlaisen eräseinän. Samalla kun Karvianjoki näet antoi sastamalaiselle eränkäynnille yhtenäisen ja määräävän suunnan, oli se omiaan

* Kuten edellä esitetystä eräkappaleiden luettelosta näkyy, ovat kilvakkalalaiset erikoisesti kiintyneet vain Venesjärven seutuun.

hajoittamaan hämeenkyröläisten intressitiet ja korkeintaan ulottamaan heidän eräharrastuksensa juuri puheena olevan jokiuoman välityksellä eräille läheisille joen länsipuolisille eräjärville. Että he kuitenkin miltään kohdalta olisivat voineet katkaista sastamalaisten Karvianjokea pitkin kulkevaa erätietä tai sastamalaisten Pohjanlahdelle kohdistuvia intressejä, ei ole todistettavissa. Yksin sekin seikka, että hämeenkyröläinen asutustoiminta Karvianjoella ja lähinnä nyk. Kankaanpään seuduilla alkaa vasta 1550-luvulla, osoittaa, kuinka myöhäiseen esteetön eränkäynti tätä jokea ylöspäin on ollut karkkulaisille mahdollinen.

Mutta vaikka Kyrön 1550-luvulla todettava erätilanne ei oleellisesti vastustakaan niitä johtopäätöksiä, joita edellä olemme tehneet sastamalalaisen eräkulttuurin iästä Hämeen- ja Pohjankankaan länsipuolella, niin muuttuivat eränkäyntiedellytykset jo keski-ajalla sastamalaisille yhä epäedullisemmiksi, kyröläisille kiitollisemmiksi. Sikäli kuin edelliset näet mahdollisesti jo 1200-luvun lopulla tapahtuneen uutisasutuksen vuoksi¹ menettävät ranta-alueensa Suu-Pohjassa, häviää heiltä myöskin tärkein houkutin vanhoille, tännepäin suuntautuville kaukointresseilleen. Että näistä luopuminen ei tapahtunut ilman taistelua, osoittaa se laajaa maantieteellistä aluetta koskeva ja siitä pättäen, että asia menee kuninkaaseen asti, tärkeäksi katsottu eräriita, joka täällä riehuu v. 1300 kynnyksellä. Että tämä taistelu, jossa erä- ja asutusintressit, kuten sanontatavasta

*Quare cum . . . duci Waldemaro, magis proficuum esse dinoscitur, quod terra sua per nomines discretos ydoneos excolatur et inhabitetur, quam deserta relinquatur*²

näkyä, pantiin jyrkästi vastakkain, sekä koko valtiomahdin että erilaisten kulttuuri-intressien vaikutuksesta päättyi eräintressien lopulliseen tappioon, ei ole laskettava etupäässä sastamalaisten erämiesten heikkouden syyksi, vaan ensi sijassa katsottava samanlaisiksi välttämättömäksi maantieteellishistorialliseksi ilmiöksi, jota me näemme sellaisten ranta-asutusten kuin esim. Eurajoen — Ulvilan ynnä sellaisten Päijänteen rantapitäjien kuin Sysmän, Kuhmoisten, Jämsän y. m. itsenäistymisessä. Mutta tämän itsenäistymisen kautta menettävät vähitellen — eivät ainoastaan Pohjanlahden rannalla

¹ Kun näitä alueita koskeva eräkirje on jo vuodelta 1303, saattaa hyvinkin olla mahdollista, että riidanalainen uudisasutus on täällä syntynyt ainakin jo pari, kolme vuotta aikaisemmin.

² Finl. Med. Urk. I s. 97.

sijaitsevat sastamalaisten »Hämeen metsät»¹ — vaan, kuten esim. Teuvan asutus osoittaa, heidän sisemmätkin erämaansa varsinaisina eränkäyntialueina entisen merkityksensä. Samalla loppui myöskin Karvianjoen tähänastinen tehtävä: oltuaan alunpitäinkin sastamalaisille tärkeä vain erätienä oli sen arvo eränavointoalueena näille varsin vähäinen. Ihme ei näiden uusien olosuhteiden kannalta olekaan, että Karvianjoen laakso vähitellen jää heidän varsinaisten eräintressiensä ulkopuolelle — joutuakseen lopulta — kuten Kankaanpään asutushistoria osoittaa — lähempänä asuville hämeenkyröläisille, joiden intressit, myöhemmin käsittelemiemme Suu-Pohjaan suuntautuvien kaukointressien hävitessä, entistä voimaperäisimpinä kääntyvät myöskin länteen päin.

Mahdollista on, että meillä Hämeen- ja Pohjankankaan tehtävästä historiallisesti alkuaan yhtenäisen asutusvirran maantieteellisenä kahdistajana on varhainen perinnäistieto eräässä 1600-luvulla muistiinmerkityssä lappalaistraditsiossa. Eräs Plantinuksen muistiinpanema lappalaistaru tietää näet kertoa, että asukkaita Pirkkalasta ja Rengosta, jonka paikallisuusmäärittelyn olemme eräässä tutkimuksessamme¹ tulkinneet tarkoittavan »Pirkkalan tienoota,» siirtyi Hämeenkankaan yli Pohjanlahden etelärannikolle».² Toinen lappalaistraditsioiden muistiinpanija Niurenius mainitsee tämän lisäksi, että nämä uutisasukkaat asettuivat juuri sille Pohjanlahden rannikolle, jolla nykyisin Närpiö ja Mustasaari sijaitsevat³. Jos katsomme voitavan vanhaan Pirkkalan seutuun laskea sen läheiset sivustanaapurit Karkku ja Hämeenkyrö — mitä tuskin voidaan katsoa liian rohkeaksi — niin tulee traditsioni historiallisesti erikoisen selväksi ja mielenkiintoiseksi. »Hämeenkankaan metsä», johon on verrattavissa jo v. 1303 mainitut »metsät Hämeessä» ja jota edellä monin perustein olemme pitäneet varhaisimpina vesistöjen ja näistä riippuvien asutusvirtojen erottajina, erottaa mitä luonnollisimmin toisistaan juuri Närpiön ja Mustasaaren asutuskeskukset.⁴ Siitä päättäen, että Närpiö jo v. 1348 lasketaan Mustasaaren ja Pietarsaaren ohella paikkoihin, joille kuningas myöntää erikoiset kauppa-

¹ Vrt. takäläiseen »Hämeeseen» nähden edellä n. s. »hämäläisistä» annettua selitystä.

² Vrt. kysymyksessä oleviin perinnäistietoihin tietoihin nähden: Pirkkalaisliikkeen synty s. 23 j. seur.

³ Että nämä asutuskeskukset sekä Pohjanlahteen nähden että myöskin syvälle sisämaahan ulottuneen asutusvirran päätekohtina, ovat käsitettävät paljoa väljemässä mielessä kuin tähän asti yleensä on tehty, olemme jo aiemmin koettaneet osoittaa. Vrt. tutkimusta Pirkkalaisliikkeen synty ss. 25—26.

oikeudet¹ ei sen merkitys tällöin ole voinut olla varsin vähäinen. Kun ei tätä merkitystä liioin voitane katsoa minkään äkkiä vaikuttaneen tekijän aiheuttamaksi, niin on täysi syy puheena olevan perinnäistiedon viittauksen mukaisesti etsiä sille selitystä seudun suhteista Sastamalaan, jonka erä- ja ilmeisesti kauppaintressienkin päätekohtaksi Pohjanlahden partaalla se mitä luonnollisimmin sopi.

VII.

Aivan samoin kuin lahjomattomat maantieteelliset seikat vähitellen erottivat lännimmäisessä erävaltauksessa sastamalaisten ja hämeenkyröläisten eräintressit toisistaan, määräsivät samaiset tekijät jo alunpitäin Hämeenkyrön reittiä käyttävien eränkävijäin omaksi sekä Hämeenkankaan ja sen läntisen reunan että varsinkin kankaan koillispuolisen alueen. Ellemme näet ota mukaan erästä 1700-luvulta polveutuvaa, kaikesta päättäen väärää perinnäistiedon tulkintaa,² joka nähdäksemme aivan ansiotta ja ilman mitään perusteita on päässyt milteipä vakiintumaan historiallisessa kirjallisuudessamme³ ja jonka ilmoituksen mukaan huittislaisilla ennen vanhaan olisi ollut kalastuspaikkoja Ikaalisissa,⁴ ei ole mitään varmaa muistoa siitä,

¹ Finl. Med. Urk. I s. 212.

² Efr. Carenius: ed. main. tutk. s. 46. Y. Koskinen: Kertomus Hämeenkyrön pitäjästä y. m.

³ Otto Vänni: Kyrösjärven nykyinen ja entinen otaksuttu vesiväylä. Satakunta III s. 81.

⁴ Ilmeistä näet on, että, vaikka huittislaisilla 1700-luvun keskivaiheilla olisi ollutkin perinnäistieto, että heidän esi-isillään oli ollut kalastuspaikkoja Ikaalisissa, tiedon ei tarvitse merkitä, että kalastamot olisivat olleet nimenomaan nykyisen Ikaalisten seudulla Kyrösjärven partaalla. »Entinen Ikaalinen» — kuten Carlsson sitä nimittää — oli näet sekä 1700-luvulla että jo paljoa ennenmin alueeltaan tavattoman laaja, joten sellaisten seutujen, jotka sijaitsivat kaukana Kyrösjärven partailta, voitiin sanoa kuuluvan Ikaalisiin. Ja vaikka teoreettisesti katsoen huittislaisien pääsy Sääksjärveltä Kiikoisten, Mouhijärven ja Suodeniemien kautta Hämeenkankaan syrjään ja sieltä kankaan yli Kyrösjärvelle ei olekaan täysin mahdollon, niin on meillä sen verran tietoja tämän seudun eräelämästä, että ainakin muunlainen eräoikeus kuin ehkä perinnön tai avioliiton kautta syntynyt täälläpäin on katsottava kutakuinkin mahdolltomaksi. Että sitävastoin jokin osa Huittisten vakinaisia erämiehiä on esim. Paluksen tienoilla voinut yhtäjaksoista vesitietä kulkien poiketa perin läheiselle Inhottujärvelle ja täten — kulkemalla Karvianjokea ylöspäin vain vähän yli penikulman päästä tosiaan tulla vanhan Ikaalisten alueelle ja täältä edelleen jatkaa matkaa vaikkapa Ikkeläjoelle asti, on katsottava, kuten jo edellä olemme edellyttäneet, sekä luonnolliseksi että jossain määrin todennäköiseksikin Vrt. esitystämme ed. siv 18, nootti 3.

että muilla kuin Hämeenkyrön eräreitien käyttäjillä olisi nyt puheena olevalla alueella ollut osuutta erävaltaukseseen.

Toisaalta tämän negatiivisen tosiasian, toisaalta eräiden erä-historiallisten seikkojen nojalla on Kyrösjärven vesistövarsien valtaamiseen ja asuttamiseen nähden tehtävissä tärkeitä päätelmiä.

Ensinnäkään ei eräluetteloissa 1500-luvulla enää tapaa tietoja, jotka viittaisivat siihen, että itse Kyrösjärven rannoilla — pitkää Kovelaahtea lukuunottamatta — olisi ollut ainakaan huomattavampaa eräalueita. Se seikka, että Kyrösjärven rannoilla jo aikaisimmissakin veroluetteloissa tavataan miltei kaikki myöhemminkin mainitut kylät samoin kuin sekin, että useimmissa näissä esiintyy pitkä henkilöluettelo, tekee päinvastoin epäilemättömäksi, että sekä asutus että kylät näillä main ovat vanhoja. Ja jos koettaa etsiä selvyyttä kysymykseen, mitä tietä tämä väestö on asuinpaikoilleen tullut, on sekä arkeologisen löytöaineksen¹ että asutushistorian valossa vain yksi vastaus mahdollinen: pitkin Kyrösjärven vesistön laskureittiä. Hämeenkyrön asutuksen lähtökohtakin on kysymyksessä olevien olosuhteiden vallitessa kutakuinkin ilmeinen. Että se näet ainakin huomattavalta osaltaan on lähtöisin vanhan Sastamalan seuduilta, on kutakuinkin riidatonta. Tämä asiointila ei luonnollisesti kuitenkaan mitenkään estä sitä mahdollisuutta tai esim. nimistöstä päättäen suorastaan todennäköisyyttä, että mainittua vesiväylää myöten on asukkaita laajemmaltakin yläsatakuntalaiselta alueelta tullut Hämeenkyröön.

Milloin varsinaisen Kyrösjärven rantojen asuttaminen on alkanut, ei ole luonnollisesti tarkalleen määriteltävissä. Mutta jo arkeologinenkin löytöaines täällä viittaa kieltämättä siihen, että täkäläisen asutuksen alku on varsin vanhoilta ajoilta. Kyrösjärven rantojen erittäin orgaaninen yhteenkuuluminen tekee lisäksi todennäköiseksi, että asutus itse järven lähimmillä rantamailla jo verrattain aikaisin on tullut voimakkaaksi. Ja että se myöskin verrattain varhain on itsenäistynyt, näkyy erittäin selvästi eräkuulttuurista Kyrösjärveen laskevien vesireittien varsilla. Kun me sekä Päijänteen² että Näsijärven³ vesistöissä eränomistajapitäjiin nähden näemme — epäilemättä perintönä erävaltauksen ensi ajoilta — mitä kirjavim-

¹ Vrt. Hackmann: Die ältere Eisenzeit in Finnland, kartta.

² Vrt. tässä kohden: K. J. Jalkanen: Pohjois-Hämeen erämaat, asutus ja olot vuoteen 1620, erämaaluettelo.

³ Vrt. tähän nähden eräluetteloamme tutkimuksessa: Pirkkalaisliikkeen synty

mat eränomistusolot, niin on kieltämättä tämän vastakohtana mielenkiintoista todeta, ettei Kyrösjärveen laskevien vesireittien parilla ei eräluetteloissa tapaa jälkeäkään muiden pitäjien kuin Hämeenkyrön eräomistuksesta. Kun me lisäksi kaikilla Suomen erämailla havaitsemme eräsiteiden säilyvän vuosisatoja ja vieläpä — kuten esim. pirkkalaisten eräoikeudet Lapissa osoittavat — varsin pitkienkin matkojen takaa, niin ansaitsee hämeenkyröläisten eräkulttuuri jo yleisenkin erähistoriamme kannalta erikoista huomiota. Kun puheena oleva eräkulttuuri ei näet jo sen 1500-luvulla tavattavasta laaja-alaisuudesta päättäen voi olla nuori, on hämeenkyröläisten yksinomainen osuus sen ylläpitämisessä ymmärrettävissä joko siten, että muiden eränkävijäpitäjien eräsiteet täällä ovat vuosisatain vierieessä vähitellen kuluneet poikki ja eränkäynti jäänyt vain hämeenkyröläisille tai siten, että Kyrösjärven rantojen asutus jo alunpitäin on ollut siksi voimakas, että se eräkulttuurinsakin alalla on tullut yksinmäärääjäksi. Kuten myöhemmin osoitamme, on esitetyistä mahdollisuuksista ensinmainittu ainoa, joka saattaa tulla kysymykseen. Mutta tästä huolimatta ei voine olla epäilystä siitä, että Kyrösjärven rantojen asutus on itsenäistynyt alkuperäisistä emäalueistaan ainakin jo esihistoriallisen ajan lopulla. Itsestään selvää niinkään on, että tällä itsenäistymisellä päättyy sekä mielenkiintoinen että historiallisesti erittäin tärkeä jakso Kyrösjärven vesistövarsien asutushistoriaa.

Jo käsittelemässämme Kyrösjärven ranta-alueen itsenäistymisessä oli vuorostaan mitä luonnollisin perustus hämeenkyröläiselle eränkäynnille. Että se on verrattain aikaisin alkanut, olemme edellä katsoneet todenmukaiseksi. Ja että eränkäynti läpi koko keskiajan säilyi yhtenä hämeenkyröläisten päätulolähteenä, näkyy loistavasti vielä siitä eräomaisuudesta, joka v. 1552 suurta eräreduktсионia toimeenpantaessa on heidän hallussaan. Käsittelemme sitäkin maantieteellisten näkökohtain mukaan ja edellisen esityksemme järjestystä seuraten alkamalla Kyrön lounaisilta erämailta, Kyrönkankaan lounaislaidalta ja kulkemalla sittemmin pitkin Kyrösjärven länsipohjois- ja itärannoille laskevia vesireittejä.

Edellä siv. 20 mainitun Kynäsjärven eräkappaleen jatkoksi voidaan Kyrönkankaan kupeelta sekä itse kankaalta esittää seuraavat eränkävijäkylät ja eräkappaleet.

J ä r v e n k y l ä (O s a r a). *Pukarajärvi?* (Pukara träsk), 1552.¹

On nimeltään samoinkuin senkin vuoksi, että sen mainitaan olevan 2 ¹/₂ penik. päässä kantatilasta, yhdistettävissä Hämeen-

¹ Valt. ark. N:o 130 a.

kyrön ja Mouhijärven rajalta tunnettuun Pukaran kylään. Kun Pukara on Vesajärven naapurikylä ja kun viimeksi mainittu kylä vielä v. 1562¹ esiintyy eräkylänä, jossa on vain yksi asukas, ei ole mahdotonta, että Vesajärvi, jonka järvetkin laskevat Pukaraan päin, on lähinnä laskettu Pukaraan kuuluvaksi. Jos näin on asianlaita, voisi Vesajärvellä tavattavan Osaran selittää olevan yhteydessä vanhan, täälläpäin sijainneen Osaran erämaan kanssa.

V a t s i a i n e n ?² *Pukarajärvi*. (Pukara träsk), 1552³. Vrt. nimeen nähden ed. ann. selitystä. Kun täkäläisenä eranomistajana mainitaan Henrik Muotiaisen, saisi olettamalla, samoin kuin ed. eräkappaleeseen nähden, Pukaran aluetta nykyistään laajemmaksi, nykyisen Vesajärven länsipuolella tavattava Muotiaisen yksinkertaisimman selityksen.

?*Vesajärvi*, (Vesaierrfui), 1562,³ 1564.⁴ Nyk. Vesajärvi.

?*Alhajärvi* (Alaierrfui), 1562,³ 1564.⁴ Mahd. nyk. Alhajärven seuduilla.

?*Taipaleensuu* (Taipalesw), 1562,³ 64.⁴ Selvästi yhteydessä Vesijärven ja Pukaran naapurikylän Taipaleen kanssa.

K i l v a k k a l a . *Vehuvarpe* (Vehunarue), 1552,³ 1562,³ 1564.⁴ Sama kuin nyk. Vehuvarpe Kyrönkankaalla.

S o n t u *, J ä r v e n k y l ä *. *Lehtislampi* (Lechtislambi), 1552. Mainitaan sijaitsevan Vichtisträsk-järven rannalla, mikä ilmeisesti on sama kuin nykyinen Vihtiläjärvi, ja käsittävän kaksi erämajaa. Kun neljän ensimmäisen uutisasukkaan joukossa täällä mainitaan Niilo Martinpoika Kulhia (kirj. myös: Kulhoa), niin polveutuu Vihtiläjärvellä tavattavan Kulhuan talon nimi varmaankin hänestä.

S o n t u *, J ä r v e n k y l ä *,⁵ *Ruanojanpirtti* (Ruanoianpijrte), 1552.³ Kun omistajina ovat samat henkilöt kuin edellä mainituissa

¹ Valt. ark. N:o 2143.

² Kun eräpalstan omistajana mainitaan Muotiaisen-suku ja sen ensimmäisenä uutisasukkaana Anders Muotiaisen, joka v. 1552 esiintyy Vatsiaisissa, olemme merkinneet sen viimeainitun kylän eräpalstaksi. Valt. ark. N:o 1952.

³ Valt. ark. N:o 130 a.

⁴ Valt. ark. N:o 2164.

⁵ Valt. ark. N:o 2143.

⁶ Toinen eranomistajista Nils Turcki esiintyy v. 1552 Sonnun, toinen, Morthen Kulhia Järvenkylän asukkaana. Valt. ark. N:o 1952.

⁷ Vrt. heihin nähden ed. ann. selitystä.

tapauksessa ja kysymyksessä olevan eräpaikan uutisasukkaat samoin luetellaan yhdessä edellisen eräpalstan uudisasukkaiden kanssa, täytyy paikan olla elimellisessä yhteydessä edellisen eräkappaleen 1. -kappaleiden kanssa.

U r j a i n e n .¹ *Kauhajärvi* (Kaukaträsk), 1552,² (Kaukaierffuj), 1562,³ 1564.⁴ Ehkä sama kuin eräässä kartassa v. 1739⁵ mainittu Kaufwajerfwi träsk, Kavoluoman lähistöllä Kankaanpäässä.

?*Lahdenlampi* (Lahdenlambi), 1562,³ 1564.⁴ Ilmeisesti myöhemmin hävinnyt tilapäisnimi, joka kummassakin eräluettelossa mainitaan Kaukajärven jälkeen.

U r j a i n e n .⁶ *Kankaanpään järvi* (Kanganpä träsk), 1552.² Selvästi nyk. Kankaanpää.

Edellä esitetyn eräluettelon nojalla on kysymys varsinaisen Hämeenkankaan s. o. Hämeenkyröstä Kankaanpäähän ulottuvan kankaan »taustalla» harjoitetusta eränkäynnistä samoin kuin varhaisimmasta sikäläisestä uutisasutuksesta kutakuinkin selvä. Sopu-soinnussa täkäläisten maantieteellisten edellytysten kanssa ovat näet toisaalta ne kylät, joilla kankaan eteläpuolitse s. o. nykyisen Hämeenkyrön vesien rannoilta samoin kuin ne, joilla lähinnä kankaan pohjoispuolelta s. o. Kyrösjärven kaakkoisesta pohjukasta oli luonnollisin tie läntiselle erämaalle, tällä alueella miltei täydelleen vallitsevina.

Jos kuvaamiltamme hämeenkyröläisiltä asutusetapeilta kulkee Kyrösjärven länsirantaa pohjoiseen päin, huomaa helposti, kuinka pitkän ja houkuttelevan lahden Kyrösjärvi muodostaa nykyisen Ikaalisten länsi- ja lounaispuolelle. Ja mainitun lahden jo itsessään tarjoamaa etua täydensi vielä mitä luonnollisin kulkutie luoteiseen: vain vähän yli penikulman pitkän Jämijärven kautta päästiin noin penikulman pitkälle, saari-, lahti- ja niemirikkalle Jämijärvelle, joka varmaan aikoinaan on ollut mitä ihanteellisin eräalue. Mutta juuri järven edullinen asemaja sen rantojen elimellinen yhteenkuuluvaisuus,

¹ Eränomistajat Henrich Räijsti ja Henrién Harffuia esiintyvät v. 1552 Urjaisten asukkaina. Valt. ark. N:o 1952.

² Valt. ark. N:o 130 a.

³ Valt. ark. N:o 2143.

⁴ Valt. ark. N:o 2164.

⁵ Maanmitt. hali. ark. A 4.

⁶ Eränomistajien mukaan, jollaisina mainitaan Nils Kolckoi ja Michill Pitkäijne, olemme panneet tämän kylän eränomistajaksi.

joka jo alunpitäin oli omiaan keskittämään sikälaista eräväestöä, näyttävät jo aikaisin tehneen siitä asutusalueen. Niinpä esiintyykin Jämijärvi jo 1500-luvun ensimmäisissä verokirjoissa suurena, useita taloja käsittävänä kylänä. Jo yksistään tämä seikka osoittaa, kuinka kaukana oli aika, jolloin eränkäynti täällä oli alkanut. Tästä huolimatta on Jämijärven erähistoriallinen synty kutakuinkin ilmeinen. Samoin kuin maantieteellisesti sen synty on ollut mahdollinen vain Ikaalisten lounaispuolisesta lahdesta käsin, puhuu myöskin erähistoria voimakkaasti samaan suuntaan. Niinpä näkyy toisaalta, että mainitun Kyrösjärven rantalahden vartiset kylät, kuten vielä nykyään varsinaisen Ikaalisten raja osoittaa, ovat saaneet alueensa ulotetuksi miltei Jämijärven itäpäähän ja toisaalta, että Jämijärven eräintressit ja ulkomaat eivät ulotu itään päin. Nämä tosiasiat ovat mitä helpoimmin selitettävissä siten, että Jämijärven irtautuessa emäkylistään nämä pidättivät itselleen Jämijärven itäpuoliset erä- ja ulkomaat jättäen puolestaan tämän erä- ja ulkomaiden tarpeen tyydytettäväksi Jämijärven pohjois- ja länsipuolisesta erämaasta. Millaisena erätilanne v. 1550 tienoilla Jämijärven reitillä esiintyy, käy lähemmin selville seuraavasta eräluettelosta.

Kilvakkala. *Luomajärvi* (Lomaträsk), 1552.¹ Lienee välimatkan perusteella, joka ilmoitetaan I ¹/₂ penikulmaksi rintamaalta, yhdistettävissä sellaiseen nimeen kuin esim. Luomaniemi Kilvakkalan länsipuolella.

Karhoinen. *Jämiänmaa* (Jämiänmaa), 1552.¹ On nimensä puolesta yhdistettävä Jämi-nimiin ja etäisyytensä puolesta, joka ilmoitetaan kahdeksi penikulmaksi rintamaalta, etsittävässä nyk. Jämijärven seudulta.

Jämijärvi. *Valkiajärvi* (Walckis Järfwi), 1514, 1550.² Ilmeisesti nykyinen Valkiajärvi. Jämijärven länsipuolella.

Jämijärvi. *Ruokojärvi* (Ruocko träsk), 1552,¹ (Rokoierffuj), 1562,³ 1564.⁴ Ilmeisesti nykyinen Ruokojärvi Kankaanpäässä.

Viljala, Ikaalinen, Karhoinen. *Patopohjan pirtti* (Patopohian piirte), 1552.¹ Mainitaan sijaitsevan Verttuunjärven, »Verdu träsk», partaalla nyk. Kankaanpäässä. Että vielä nykyäänkin tunnettu Karhoismaja, vähän Verttuunjärven

¹ Valt. ark. N:o 130 a.

² Kyrön tuomiokirjassa 16¹¹/₂₅ vedotaan laamanni Knuutti Eerikinpojan ja Jöns Knuutinpojan mainittuina vuosina antamiin tuomioihin.

³ Valt. ark. N:o 2143.

⁴ Valt. ark. N:o 2164.

pohjoispuolella saattaa olla jäte käsittelemästämme eräkappaleesta, on mahdollista.

Viljalala. *Alusvesi* (Alasvesi siöö), 1552.¹ Koska Viljalalla on todistettavia eräintressejä vain Jämijärven reitillä², olemme sijoittaneet eräkappaleen, joka mainitaan olevan 10 penikulman päässä emäkylästä mutta jonka asemaa emme ole voineet todeta, tähän.

Kilvakkala. *Alasvesi* (Alasvesi siöö), 1552.¹ Vrt. tähän eräkappaleeseen nähden, jonka ilmoitetaan sijaitsevan 12 penik. päässä rintamaalta,³ ed. ann. selitystä.

Kilvakkala. *Venesjärvi* 1552, *Ruhanpirtti*, 1552, *Ruhanniitty*, 1572, *Karvianparras*, 1670, *Petkelenmaja* 1670.⁴

Sammi. *Lavasjärvi I. Samminmaja* 1552?⁵

Ikaalinen. *Kodesjärvi*, 1552.⁶

Vatjala. *Vesijärvi* 1552.⁷

Vatsiainen. *Hies* (Hies) 1552.¹ Olemme sijoittaneet eräkappaleen tähän sillä perusteella, että Vatsiaisten naapurikylällä on eräintressinsä juuri Jämijärven reitillä. Eräpaikka, jonka etäisyys rintamaalta ilmoitetaan 14 penikulmaksi, asemaltaan meille tuntematon.

Jämijärvi⁸. *Pukarolampi* (Pukarulambi), 1552.¹ Kun eräkappaleen etäisyydeksi rintamaalta ilmoitetaan 14 penikulmaa, voitaneen sillä tarkoittaa Hongonjoen Pukaroa, jonka vieressä myöskin on pieni järvi.

Jämijärvi?⁹ *Pukarolampi?* (Pukara träsk), 1552.¹ Kun sen etäisyydeksi rintamaalta on ilmoitettu sama matka kuin edellisessä tapauksessa ja kun se eräluettelossakin esiintyy lähellä edellistä, on sekä eräkappale itse että sen emäkylä helposti selitettävissä samoiksi kuin edellä käsittelemässämme tapauksessa.

Karttu.⁷ *Pukarolampi* (Pukarulambi), 1552.¹ Jos eräpalstan

¹ Valt. ark. N:o 130 a.

² Vrt. ed. ann. esit.

³ Etäisyys sama kuin Venesjärvellä.

⁴ Vrt. näistä eräkapp. ed ann. esit.

⁵ Kontti-nimen perusteella, joka esiintyy eräpalstan yhteydessä, olemme asettaneet lähinnä Jämijärven kysymyksen.

⁶ Pöllö-nimen perusteella, joka esiintyy Jämijärvellä, katsomme eräpalstan kuuluneen viimeksi mainitulle kylälle.

⁷ Eräpalstan omistaja Jöns Vänni mainitaan v. 1552 Kartun asukkaana. Valt. ark. N:o 1952.

etäisyys rintamaalta, joka ilmoitetaan 22 penikulmaksi rintamaalta, on oikea, niin ei eräkappale voi olla identtinen edellisten kanssa. Mahdollista kuitenkin on, että puhtaaksikirjoitettaessa on tehty virhe, jonkalaisesta erästä korjauksesta päättäen juuri kysymyksessä olevassa eräluettelossa on todistuskin.¹

Johtopäätökset eräluettelosta, sellaisena kuin sen edellä olemme esittäneet, sopivat täydelleen yhteen niiden havaintojen kanssa, joita aikaisemmin olemme tehneet Jämijärven suhteesta sen vanhoihin emäkyliin. Että kaikkein läheisimmät erämaat kuuluvat emäkylille, on täydelleen odotuksen mukaista. Suurempaa mielenkiintoa kuin tämä seikka herättää kuitenkin itse Jämijärven eräomistus. Jo se tosiasia, että vanhoilla Kyrösjärven rannalla sijaitsevilla emäkylillä ei ole eräalueita Jämijärven pohjoispuolella, todistaa negatiivisesti samoin kuin positiivisesti esim. sellaiset nimet kuin Jämiänluoma, Jämiänkeidas, Jämiänjoki, jonka lännimmäisin haara alkaa ilmeisesti Jämijärven Peijarista nimensä saaneesta Peijarijärvestä, että Jämijärven erävaltaus sinnepäin on ollut mahdollisimman tehokas. Mutta kun me toisaalta näemme, että Jämijärvellä jo v. 1514 on ollut vahvistettuja eräoikeuksia siitä länteenpäin sijaitsevalla Valkiajärvellä, niin todistaa tämä seikka yhdessä sen tosiasian kanssa, että Ruokojärvi jo Kustaa Vaasan eräreduktсионin tapahduttua on tavallaan kuin valmis eräkylä, Jämijärven länteenkin päin tapahtuneen erävaltauksen tehokkuuden ja vanhuuden. Jämijärvi siihen kuuluvine pohjoisine ja läntisine erä- ja ulkomaineen käsittääkin täten varmaan vanhimman Jämijärven reittiä myöten tapahtuneen erävaltausalueen. Mutta samoin kuin Hämeen pitäjien erävaltaus, senjälkeen kun heidän eteläisimmät eräalueensa Päijänteen rannalla olivat itsenäistyneet, orgaanisesti jatkoivat erävaltausta pohjoiselle Päijänteelle ynnä sen pohjoispuolisille reiteille, jatkoivat myöskin Jämijärven vanhat eräkylät elimellisesti erävaltaustaan Jämijärven erämaiden takaa, joiden länsipäitse heidän erämaansa ulottuvat kuin renkaana Kankaanpään Verttuunjärvestä— Venesjärvelle — Lavasjärvelle l. Samminmajaan ja Hongonjoelle, missä eräintressit selvästi todettavista maantieteellisistä syistä haarautuvat toisaalta Kodesjoelle ja Vesijärvelle, toisaalta Karvianjokea pitkin Hongonjoelle päin. Että kuvattu lännimmäinen erämaarengas myöskin Kyrön erähistorian taustaa vastaan osoittautuu nuoremaksi kuin renkaan sisäinen, s. o. lähinnä Jämijärven, eräalue, sovel-

¹ Erään Kangasalan eräkappaleen etäisyydeksi on esim. merkitty 22 penikulmaa, mikä matka sittemmin on korjattu 15 penikulmaksi.

tuu lisäksi erikoisen hyvin yhteen niiden tulosten kanssa, joihin edellä, käsitellessämme vanhan Sastamalan ja Hämeenkyrön reitiltä tapahtuneen eränkäynnin vanhemmuutta Karvianjoen laakossa, johduimme.

Siirtyessämme edellä kuvatulta eräreitiltä ja sen laskulahdella pohjoista kohden tulemme vain lyhyen matkan jälkeen Kovelahdelle, jota suuren kapeutensa ja huomattavan pituutensa vuoksi täytyy järvirikkaassakin maassa — kuten meidän — pitää suorastaan harvinaisuutena.

Yhtä mielenkiintoinen alue kuin luontonsa puolesta on Kove-lahti myöskin erähistorialliselta kannalta. Niin lähellä asuttuja seutuja ja väkirikkaita kyliä kuin se onkin ja niin riidattoman helppo kuin kulkuyhteys Kyrösjärven eteläisemmältä selältä sinne onkin, on se vielä 1500-luvun ensimmäisissä verokirjoissa niin täydelleen eräkulttuurin vallassa, ettei edes sen nimeä niissä asutusalueena tavata. Sen ensimmäiset »erämaan talonpojat», joita sinne mainitaan sijoitetuksi v. 1552, esiintyvät vasta v:den 1562 verokirjassa, jossa Niilo Skinnari Kiialasta — hänen ammattinimensäkin saattaa vielä olla yhteydessä erämaan riistan kanssa — mainitaan Unnanlahden l. Unnanniemen ja Mikko Pukki Haapimaasta, ynnä Simon Svenin (Soinin?) poika Pohjalahden l., kuten sitä kaksi vuotta myöhemmin nimitetään, Kovelahdenpohjan asukkaina. Harvoissa paikoin maassamme tavattaneekin niin lähellä rintamaita, niin ahtaalla alueella ja niin myöhään kuin täällä eräkulttuuri vielä täydessä kukoistuksessaan. Mitä siitä yksityiskohtaisesti tiedämme, näemme seuraavasta eränomistaja- ja eräkappaleluettelosta.

Miettinen. *Kangasjärven pirtti* (Kangasträsk pirtte), 1552. ¹ Mainitaan sijaitsevan Kovelahdella, penikulman päässä emäkylästä, ja lieene näin ollen etsittävässä sen puolivaiheilla.

Kiiala. *Keskiveden maja* (Keskiueden maija), 1552. ¹ Mainitaan sijaitsevan Kovelahdella, penikulman päässä emäkylästä, ja lie-nee täten, kuten nimestäkin päätäten, ollut suunnilleen pitkän Kovelahden keskipaikkeilla.

Kallionkieli. *Valjavaltaisten maa* (Valiavaldaistenmaa), 1552. ¹ Tämän nimeltään arvoituksellisen eräpalstan mainitaan sijaitsevan Kovelahdella, 1½ penikulman päässä rintamaalta.

Kiiala. *Ohisten lahti* (Ohistenlächti), 1552. ¹ Eräalueen ilmoitetaan olevan Kovelahdella, 1½ penikulman päässä Kiialasta.

Kiiala ja Kallionkieli. *Unnanlahti* (Unnanlächti), 1552.¹ Unnanniemi (Viñinemi), 1562.², (Vinnannemi), 1564.³. Ilmoitetaan sijaitsevan Kovelahdella. kahden penikulman päässä emäkylästä ja on ilmeisesti sama kuin nykyinen Unnanlahti Kovelahden pohjoispään länsipuolella.

Höylölä. *Rautalahden pirtti* (Rautalächden pirtte), 1552.¹ Eräpalstan ilmoitetaan olevan Kovelahdella ja on siten selvästi lähellä lahden pohjukkaa.

Kiiala. *Kovelahden maja* (Koffuelächden maia), 1552.¹ Mainitaan sijaitsevan Kovelahdella, kahden penikulman päässä emäkylästä ja on täten ollut edellä mainitun erämajan läheisyydessä.

Kiiala, Höylölä. *Kovelahden pohja* (Koffuelächden pohia), 1552,¹ *Pohjalahti* (Pohialax), 1562,² (Koffualächden pohia), 1564.³ Eräpalstan ilmoitetaan olevan kahden penikulman päässä rintamaalta ja on täten selvästi sijainnut nykyisen Kovelahden seuduilla.

Kiiala.⁴ *Kauralampi* (Kauralafnbi), 1552.¹ Sijaitsee Kauraharjun rinteellä Pohjankankaan eteläpuolella erään Jämijoen pohjoisen haaran lähdeseuudulla, josta läntisempää, Kovalahteen laskevaa jokea pitkin on varsin luonnollinen tie mainitulle lahdelta.

Kiiala.⁵ 1. Höylölä, Röyhiö?⁶ *Talimatka* (Talimatka), 1552.¹ Eräalueen mainitaan sijaitsevan Suomijärvellä (Somi träsk). Tämänniminen järvi sijaitsee Pohjankankaan toisella puolella, Karvian kirkosta kaakkoon päin.

Sarkkila. *Iso- ja Vähä Karviajärvi* (Stor och Karfviajärfw), 1626.⁶ Eräpalstan sanotaan mainitun vuoden tuomiokirjassa olevan Sarkkilan »vanha kalastusalue», »gamle fiskie ererum», ja sijaitsee mikäli voi päättää rajoista, jotka tarkasti mainitaan, Suomijärven ja Karviajärven välimaililla.

Kiiala, Höylölä. Nummijärvi 1552.¹

¹ Valt. ark. N:o 130 ä.

² Valt. ark. N:o 2143.

³ Valt. ark. N:o 2164.

⁴ Eräpalstan omistaja Anders Kiurunen on ilmeisesti Kiialasta. Vrt. Valt. ark. N:o 1952.

⁵ Toinen eräpalstan omistaja Morthen Riödhi mainitaan toisessa paikassa eräluetteloa Höylölän asukkaana. Vrt. kuit. Valt. ark. N:o 1952, jossa hän esiintyy Kiialassa. Toinen eränomistaja ilmeisesti Röyhiöstä.

⁶ Rajoina mainitaan: »Suomijärffui, tedan til Suomijoki, sä til Kauhasalmi, och til Särkijärfui», sedan tili Kewästä järfui och sedan til Alpiman wircka, och til Karhun

Yhtä selväpiirteiseltä kuin Kovelahden eräelämä neljine ilmeisesti vielä täydessä käyttökunnossa olevine erämajoinen l. - pirtteineen, näyttää esitetystä eräluettelosta päättäen itse Kovelahden eräreitti. Jos näet ei ota huomioon kolmen, neljän kylän yksinäiseräpalstoja, näkee eräluettelosta selvästi, miten määräävä asema eräelämässä Kiialan ja Höylölän kylillä on ollut itse Kovelahdelta kaukaiselle Nummijärvelle saakka. Mutta tämän huomioon ottaen on ilmeistä — kuten jo edellä toisessa yhteydessä olemme koettaneet osoittaa — että samaiset eränkävijäkylät ensin ovat vallanneet läheisimmät eräalueet ja vasta erätarpeidensa kasvaessa ulottaneet eräharrastuksensa etäisemmillekin erämaille. Sattuman oikkua näin ollen tuskin lienee eräelämän lopputuloskaan näillä main: juuri vanhimpien eränkävijäkylien, s. o. Kiialan ja Höylölän, ilmeisesti vanhimmille — eräalueille syntyvät näet Kovelahden pohjan ensimmäiset eräkylät.

Idyllisen eräelämänsä uskollisimmin säilyttäneen Kovelahden erottaa sen suulla vain niemi toisesta huomattavasta koilliseen ja pohjoiseen suuntautuvasta Kyrösjärven lahdesta. Niin paljon Kovelahtea lyhempi ja muita edellä käsittelemiämme Kyrösjärven suurlahtia pienempi kuin se onkin, on siitä alkavalla eräreitillä edellä mainittujen rinnalla sekä erikoisia maantieteellisiä etuja että etupäässä juuri tästä syystä johtuvaa erähistoriallista mielenkiintoisuutta.

Sensijaan, että kaikilla tähän asti käsittelemillämme Hämeenkyrön eräreiteillä on verrattain läheisessä periferiassa eränkäynnin rajoittimena ja myöhempänä hillikkeenä kangas, mikä ei ainoastaan kauan itse ollut sille esteeksi vaan samalla eräteitä poikittavana vedenjakajana, jolta ei mitäänsuurta ja yhtenäistä vesitietä kulkenut

kangaren virka, så til Isoij Wargisto och så til Vähä Wargisto, hvilke för:ne rår och röör ähr tenne ererums omgangande häfd och gamble fiskande». Kyrön kär. 16°/26. Kuten Suomijärven ja Suomijoen maininnasta näkyy, alkaa vanha eräalue varmuudella Suomijärvestä ynnä siitä alkavasta Suomijoesta. Kuten jo tästä seikasta näkyy ja kuten voi päättää sekä Karviajärven nimestä että varsinkin siitä tosiasiasta, että siellä tavataan karkkulaisia eränkävijöitä, ei Karviajärvi kokonaisuudessaan ole voinut kuulua puheena olevaan eräpalstaan, edellyttämällä näet, että tällaisen eräpalstan ikä menee 1550-luvulle. Kun alue kuitenkin saattaa olla näin vanha, on eräpalsta voinut vain joltakin kohdaltaan — todennäköisesti Karviajärven eteläpäässä — tulla viimeainitulle järvelle asti tai sen lähistään. Tämän käsityksen hyväksi puhuu lisäksi se tosiasia, että muidenkin Kovelahden tietä käyttävien erämiesten l. »Talimatkan» kulkijain juuri Suomijärveltä on Karvianjärven eteläpuolitse täytynyt kulkea joelle, joka vei heidät Nummijärvelle s. o. kaukaisimmalle Karvian taholla sijaitsevalle eräalueelleen.

merelle, hajoitti sen myöhemminkin moniin sen takana oleviin pikkuvesiin, olivat tässä yhteydessä käsittelemällämme eräreitillä, jota lyhyiden vuoksi nimitämme Parkanon reitiksi, maantieteelliset eränkäyntiedellytykset kauttaaltaan toisenlaiset. Kangas kulki näet täällä miltään kohdalta erätietä katkaisematta yhdensuuntaisena sen kanssa ja vieläpä niin lähellä sitä, että se toisaalta esti pohjoiseen suuntautuvan erävirran ainakaan sanottavammin hajaantumasta sen yli länttä päin mutta toisaalta kuitenkin itse tarjosi samalla mitä parhaimman ja luonnollisimman, vesitien suuntaisen tuen ja maatien pohjoista kohden. Liikennemahdollisuudet »Parkanon reitillä» ja vanhan Sastamalan »kankaantaustalla» muistuttavatkin täten suuresti toisiaan. Ensinmainitulla suunnalla kulki idempänä vesitie kankaan ollessa länsipuolella sille osviittana ja aputienä. Jälkimmäisellä suunnalla kulki lännen puolella Karvianjoki ja vähän sen itäpuolella kangas — täälläkin antaen erätielle erehtymättömän suunnan pohjoista ja koillista kohden.

Mutta tästä yhtäläisyydestä huolimatta oli Parkanon erätie monin tavoin vanhan Sastamalan erätietä edullisempi. Ajateltakoonpa ensiksikin, miten paljoa avonaisempi, selvempi ja helppokulkuisempi oli retki itse Kyrösjärven laskureitin partaalta — kulki tämä sitten joko nykyistä tai otaksuttua, aiempaa uomaa¹ — ja varsinkin itse Kyrösselän tärkeimmiltä asutuskeskuksilta Parkanon reitin suuhun — verrattuna matkaan, joka Karkun erämiesten oli kulettava vain Karvianjoen tärkeimmälle solmukohdalle, s. o. Kynäsjärvelle tullakseen! Tai verrattakoon Karvianjoen kapeata uomaa sellaisiin suuriin peräkkäisiin Parkanonreitin järvenselkiin kuin Parkanojärvi, Kaitaiset, Linnanjärvi ja Kankarijärvi! Vielä suurempia olivat suhteelliset maantieteelliset edut itse yhtenäisen Parkanon reitin päätyttyä pohjoisessa. Kangas, joka sastamalaisten eräreitillä tekee Karviaan päin isohkon ja käyttäjilleen epämukavan mutkan koilliseen päin, lopulta kokonaan jättääkseen heidät Kauha-joen ja sen länsipuolisten jokien varaan, jatkuu Parkanon reitin päätyttyäkin ylöspäin, heikosti taipuen länttä kohden ja täten toisaalta estäen täälläkin eränkäynnin hajoamisen länteenpäin, toisaalta itse ohjaten sitä järkähtämättä Ilmajokea kohden. Ja vesitie-edut ovat täälläkin suunnilleen samanlaisia kuin Parkanon reitillä. Jalasjoki ja Seinäjoki, joiden monet alkuhaarat miltei yhtyvät Parkanon reitin vesiin, täten tehden melkein kaikilta puheena olevan reitin

¹ Vrt. tähän nähden: Otto Vänni: Kyrösjärven nykyinen ja entinen otaksuttu vesiväylä. Satakunta III ss. 70—84.

pohjoispäässä sijaitsevilta järviltä ja lammilta siirtymisen Pohjanmaalle johtaviin vesistöihin mahdolliseksi, kulkevat täälläkin miltei yhdensuuntaisina sekä keskenään että kankaan kanssa yhtyäkseen lopulta Ilmajoen seuduilla, s. o. siellä, missä kankaan tehtävä suunnanosoitajana päättyy, Kyrönjoen nimellä koko Etelä-Pohjanmaan suurimmaksi Pohjanlahdelle johtavaksi valtaväyläksi.

Minkälaiseksi historiallinen kehitys Parkanon reitillä — jätämme sen Pohjanmaalle vievän jatkon toiseen yhteyteen — on muodostunut, näemme lähemmin eräluettelosta. Helpottaaksemme yleisilmäystä ja ollaksemme tässäkin osassa esitystämme maantieteellisille tosiasioille mahdollisimman uskollisia jaamme tärkeitä eräkappaleet kahteen ryhmään: niihin, jotka sijaitsevat varsinaisella, pohjoiseen johtavalla eräreitillä ja niihin, jotka sijaitsevat koilliseen vievällä reitillä Leppäjärvi — Ruojärvi — Vahojärvi — Aurejärvi.

Edellisen reitin eränomistajista ja eräkappaleista tulee kuva seuraavanlaiseksi.

Heittola. *Heittolanmaja* (Heittolanmaia), 1552.¹ Eräpalstan ilmoitetaan sijaitsevan Parkanojärvellä (Parkana träsk), Parkanon kirkolta etelään.

Heittola. *Vuorijärvi* (Vori träsk), 1552.¹ Selvästi sama kuin Parkanon kirkon länsipuolella sijaitseva Vuorijärvi, jonka pieni joki yhdistää Parkanon Kirkkojärveen.

Karttu. *Vuorijärvi*, 1552.¹ Ilmeisesti sama kuin edellinen.

Karttu. *Vuorijärvi* (Väri träsk), 1552.¹ Vrt. edellistä.

Riitila. *Kaittainvettenjärvi* (Kaittain vetten träsk), 1552.¹ Selvästi sama kuin nyk. Kaitajärvi, josta myöskin käytetään monikollista nimeä Kaitaiset.

Riitila. *Kuivasjärvi* (Kuiffuaträsk), 1552.¹ Selvästi sama kuin nyk. Kuivasjärvi, luoteiseen päin Kaitajärvestä, jonka pohjoiseen suuhun se erikoista vesitietä pitkin laskee.

Riitila. *Kuivasjärvi*, 1552.¹ Sama kuin ed.

Riitila. *Kuivasjärvi* 1,552.¹ » » »

Parkano. *Valkialampi* (Valkialambi träsk), 1552.¹ Tämännimistä järveä emme ole voineet todeta. Kun eräalue Jöns Laatu nimestä uutisasukkaasta päättäen on kuulunut Parkanoon,² erehdytys tuskin suuresti, jos edellyttää sen olleen Parkanosta pohjoiseen päin. Kun eräpalstan etäisyydeksi rintamaalta ilmoitetaan

¹ Valt. ark. N:o 130 a.

² Suku esiintyy juuri Parkanossa. Vrt. Valt. ark. N:o 1952 y. m.

6 silloista penikulmaa, olemme sijoittaneet eräkappaleen Kuivasjärven jälkeen, koska tällä reitillä erikoisesti Valkia-liite, kuten näkyy esim. nimistä Valkiajärvi, joista toinen tavataan Kuivasjärven lounais-, toinen sen pohjoispuolella, on ollut nimenannon perusteena. Vrt. toisaalta kuitenkin nimeä Valkiajärvi myös Nerkonjärven pohjoispuolella.

Höylölä. *Valkialampi* (Valkialambi), 1552.¹ Eräpalsta, joka eräluettelossa mainitaan välittömästi edellisen jälkeen ja jonka ilmoitetaan sijaitsevan 8 penikulman päässä emäkylästä, on ilmeisesti etsittävässä samalta seudulta kuin edellinen.

Käkelä?² *Kankarijärvi* (Kangari träsk), 1552.¹ Ehkä nyk. Kankarijärvi Parkanon pohjoispuolella.

Uskela. *Kankarijärvi* (Kangari träsk), 1552.¹ Ilmeisesti sama kuin edellinen.

Yliskylä. *Naarmisjärvi?*³ (Nurmi träsk), 1552.¹ Selvästi nyk. Naarmisjärvi Kihniössä Kankarijärven pohjoispuolella.

Alaskylä, Riitiala. *Naarmisjärvi?* (Nurmijärvi). 1552 Ilmeisesti sama kuin edellinen.

Kallionkieli⁴. *Nerkonjärvi* (Närffuo träsk), 1552.¹ Eräpalsta ilmeisesti nykyisellä Nerkonjärvellä, Kihniön kaakkoispuolella.

Kiiala. *Nerkonjärvi*, 1552.¹ Vrt. edellistä.

Miettinen. *Nerkonjärvi*, 1552.¹ Vrt. edellistä.

Teuvaniemi⁵. *Nerkonjärvi*, 1552.¹ » »

Teuvaniemi⁶. *Nerkonjärvi*, 1552.¹ » »

Käkelä⁷. *Sulkujärvi* (Sulku träsk), 1552.¹ Selvästi sama kuin nyk. Sulkujärvi Kihniössä.

Kalkunmäki⁸. *Umpimatka* (Umbimatka), 1552.¹ Mainitaan

¹ Valt. ark. N:o 130 a.

² Eräpalstan omistajan mukaan, jona mainitaan Henrich Käki, olemme panneet lähinnä Käkelän kysymykseen.

³ Kun emme ole Nurmijärveä tavanneet ja kun se siitä päättäen että, siellä mainitaan kaksi eräpalstaa, ei voine olla aivan mitätön, pidämme kysymyksenalaisena, eikö nimi ole kuultu väärin tai vieraalta kuulostava Naarmisjärvi ole tullut puhtaaksi-kirjoituksessa Nurmijärveksi. Etäisyydenkin puolesta sopii Naarmisjärvi hyvin.

⁴ Eräpalstan omistaja Madz Kuortti esiintyy v. 1552 Kallionkielen asukkaana.

⁵ Eränomistajan Henrik Villin mukaan laskemme eräpalstan Teuvaniemeen.

⁶ Eränomistajat Morthen Pakaijne, Nils ja Oluff Haffueri ovat Tevaniemen asukkaita. Vrt. Valt. ark. N:o 1952.

⁷ Eränomistaja Sigffred Käki esiintyy v. 1552 Käkelässä. Vrt. Valt. ark. N:o 1952.

⁸ Eränomistajan Lasse Purtun mukaan laskemme eräpalstan Kalkunmäkeen. Vrt. Valt. ark. N:o 1952.

eräluettelossa heti Sulkujärven jälkeen. Etäisyydenkin puolesta, joka ilmoitetaan 13 penik. Kalkunmäestä, Sulkujärven ollessa emäkylästä 12 $\frac{1}{4}$ penik. päässä, saattaa eräalue olla lähellä edellistä.

Luettelemiemme, varsinaisen Parkanon reitin eräpalstojen lisäksi tulee reitiltä leppäjärvä — Ruojärvi — Vahojärvi — Aurejärvi muutamia eräkappaleita. Sellaisia ovat:

Tevaniemi ja Salo. *Hankalampi?* (Kangan träsk), 1552.¹

Siitä huolimatta, että eräluettelossa tavataan nimi Kangan träsk = Kankaan järvi, pidämme todennäköisenä, että nimi on luettava Hanganlampi 1. Hankalampi, jonka niminen järvi on olemassa ja joka etäisyytensäkin puolesta, mikä ilmoitetaan 1 $\frac{1}{2}$ penikulmaksi emäkylästä, hyvästi voi tulla kysymykseen.

Tevaniemi. *Varisalmi, Varissalmi* (Varisalmi), 1552.¹ Ilmeisesti nykyinen Varessalmi Leppäjärven rannalla, lähellä edellistä eräpalstaa. Tämän johtopäätöksen hyväksi puhuu sekin seikka, että Hankalammen uutisasukkaina v. 1552¹ mainitaan Mikko Paasto ja Olavi Matinpoika Röyhöneniemestä, s. o. samat henkilöt, jotka v. 1562² esiintyvät Varisalmen ensimmäisinä uutisasukkaina.

Juhtimäki (Jwctimäki), 1584.³ Sama kuin nykyinen Juhtimäki, Kyrösjärven koillispuolella.

Tevaniemi. *Aurejärvi* (Aured träsk), 1552.¹ Selvästi sama kuin nykyinen Aurejärvi, Juhtimäen pohjoispuolella.

Tevaniemi.⁴ *Aurejärvi*, 1552.¹ Vrt. edellistä.

Tevaniemi.⁵ *Aurejärvi*, 1552.¹ » »

Tevaniemi.⁶ *Aurejärvi*, 1552.¹ » »

Tevaniemi. *Aurejärvi*, 1552.¹ » »

Kiiala.⁷ *Aurejärvi*, 1552.¹ » »

Riuttamäki I. -korpi. (Riuttamecki), 1571, Riwttoikorpi, 1572.

¹ Valt. ark. N:o 130 a.

² Valt. ark. N:o 2143.

³ Vrt. tutkimust. Pirkkalaisliikkeen synty s. 123.

⁴ Eränomistaja Pedr Henrichsonn esiintyy v. 1552 Tevaniemessä. Vrt. Valt. ark. N:o 1952.

⁵ Eränomistaja Erich Kiiainen esiintyy v. 1552 Tevaniemessä. Vrt. Valt. ark. N:o 1952.

⁶ Eränomistaja Nils Kiiaine mainitaan v. 1552 Tevaniemessä. Vrt. Valt. ark. N:o 1952.

⁷ Eränomistaja Jöns Janacka ilmeisesti sama kuin Kiialasta v. 1552 mainittu Jöns Janacka. Vrt. Valt. ark. N:o 1952.

⁸ Vrt. tutk. Pirkkalaisliikkeen synty s. 123.

Sama kuin nykyinen Riutaskorpi, Aurejärven itärannalla.

Annetusta eräluettelosta selviää jo sellaisenaan pohjoisen erä-reitin erikoisuus niihin eräreitteihin verrattuna, joista edellä on puhuttu. Ja etenkin on tämä erikoisuus huomattavissa — syrjäyt-tääksemme reitin koillisen haarakkeen l. erälinjan Leppäjärvi — Ruojärvi — Hankalampi — Vahojärvi — Aurejärvi, jolla Tevaniemi on yhtä hallitseva kuin Kiiala ja Höylölä Koveniemen reitillä, var-sinaisella Parkanon reitillä. Niinpä on eräkappaleiden luku täällä suurempi kuin millään muulla reitillä. Samoin voi eräluettelon nojalla todeta, ettei yhdelläkään kylällä täällä ole eränkäynnissä mitään yliotetta vaan että eränkävijäkylien lukumäärä täällä on suurempi ja eränomistusolot senvuoksi sekavammats kuin edellä käsittelemillämme eräreiteillä. Ja mielenkiintoisinta on, etteivät ainoastaan Kyrösjärven rannan ja lähinnä varsinaisen Parkanon rei-tin suulahden kylät esiinny täällä eränkävijöinä: yksin Hämeenkyrön vesienkin rantalaisilla on täällä eräalueita ja jopa kokonaisia järviä, kuten Kihniön Kankari- ja Sulkujärvet. Mahdollista on, että erä-palstat näillä järvilla, jotka tulevat perin lähelle Seinäjoen länti-semmän haaran s. o. Kihniönjoen alkuhaarautumia, varsinkin siihen nähden, että ne sijaitsevat muiden kysymyksessä olevan eräreitin eräpalstojen takana, ovat nuorempia kuin nämä. Mutta näinkin ollen ovat ne mitä loistavimpana todisteena siitä, että eräretket yksin varsinaisen Hämeenkyrönkin vesiltä Parkanon reitin vesien pohjoi-simpiin sopukkoihin asti aina 1550-luvulle, s. o. eräelämämme lopul-liseen romahdukseen asti, ovat olleet tavallisia. Tämän toteamisen samoin kuin sen seikan nojalla, että Parkanon reitin suu, kuten 1500-luvun täkälaisestä kylä- ja taloluvusta voi päättää, on varsin tiheään asuttu, että jo ensimmäisissäkin verokirjoissa Parkano esiintyy suu-rena kylänä ja että varsinaisen Parkanon reitin erämahdollisuudet pohjoiseen päin ovat muutenkin varsin voimaperäisesti tulleet käy-tetyiksi, voidaan katsoa varmaksi, että eräpaine kysymyksessä ole-valla eräreitillä on sekä mielenkiintoisempi että voimaperäisempi kuin millään edellä käsittelemillämme eräreitillä. Ja eränkäynnin erikoisuuden ja voimakkuuden syykin tällä reitillä on kutakuinkin ilmeinen. Rikkaitten erävesiensä lisäksi on sillä näet ollut samanlai-nen tehtävä kuin Kyrösjärven laskureitillä: viimeksi mainittu on jo luonnostaan määrätty välittämään alkuperäisten Kyrösjärven eränkävijäin ja myöhemmän asutuksen suhteita läheiseen ja kaukai-seen etelään, edellinen läheiseen ja kaukaiseen pohjaan.

Niin houkuttelevaa kuin olisikin jo tässä yhteydessä esittää vanhan Kyrösjärven reitin mahdolliset eräintressit läheiseen ja kau-

kaiseen pohjaan, käännymme ensin edellä ilmoittamamme suunnitelman mukaan Kyrösjärven itäpuolisille eräalueille.

Jo puhtaasti maantieteelliseltä, kannalta voi sanoa takäläisten eränkäyntiedellytysten — varsinkin jos vertaa niitä muilla reiteillä todettaviin — olevan varsin mitättömiä. Ei tarvitse näet kuin vilkaista karttaa voidakseen todeta, että Kyrösjärven kaakkoisimmasta lahdesta, Viljakkalan kohdalta on vain noin penikulman verta Näsijärven lännimmäiseen lahteen, Pengonpohjaan. Ja vaikka pohjoisempana väli mainittujen suurten järvien välillä tulee jonkin verran suuremmaksi, ei ole kiellettävissä, että Näsijärvi täälläkin liian suuressa määrässä supistaa hämeenkyröläisten eränkäyntimahdollisuuksia, varsinkin kun ottaa huomioon, että koko Kyrös- ja Näsijärvien välinen alue ei ollut Kyrösjärveltä tulevien eränkävijäin käytettävissä. Näsijärveen laskevat pikkuvedet ulottuvat näet suunnilleen yhtä paljon länteen — kuin Kyrösjärvelle laskevat itäänpäin. Tästä asiaintilasta johtuu — Pirkkalan pitäessä huolta Näsijärven länsirannan erävesistä — että vain lyhyet Kyrösjärveen laskevat vesireitit jäivät hämeenkyröläisille erämiehille.

Minkälaiseksi eräelämä tällaisella edellytyksellä muodostui, näkyy lähemmin yhteenliittämistämme eräkappaleuetteloista.

R ö y h i ö . ¹ *Juurijärvi* (Juriträsk), 1552. ² Ilmeisesti sama kuin nykyinen Juurijärvi Sipsiöön koillisesta tulevan vesireitin parilla.

V i l j a k k a l a . *Vekarajärvi* (Vekara träsk), 1552. ² Selvästi sama kuin nykyinen Vekarajärvi Sipsiö — Valio — Aivusjärven reitillä.

S o n t u . *Tulivesi* (Tuliträsk), 1552. ² Lähellä edellistä.

I n k u l a . ³ *Takamäki* (Takamäki), 1552. ² Tämännimistä paikkaa emme ole voineet todeta. Mutta kun sen etäisyydeksi emäkylästä ilmoitetaan 5 penikulmaa, on se etsittävässä koilliselta taholta, kuten edellisetkin eräkappaleet. Vrt. nimeen sellaista täälläpäin tavattavaa nimeä kuin Takajärvi, ed. main. Vekarajärven pohjoispuolella.

K i l v a k k a l a . *Kelhäsjärvi* (Kehästräsk), 1552. ² Eräs Keihäjärvi tavataan Kyrösjärven itäpuolella vähän koilliseen Inkulasta. Mutta kun eräalueen etäisyys emäkylästä ilmoitetaan 7 silloiseksi penikulmaksi, on selvästi joku kaukaisempi järvi kysymyksessä. Vaikka Kilvakkalan eräintressit idässäpäin tuntu-

¹ Eränomistaja Erich litu mainitaan v. 1552 Röyhiöstä. Vrt. Valt. ark. N:o 1952.

² Valt. ark. N:o 130 a.

³ Eränomistaja Nils Motiainen ilmeisesti Inkulasta. Vrt. Valt. ark. N:o 1952.

vatkin oudoilta, on puheena oleva Keihäsjärvi, varsinkin jos käsittää sen laajemmassa merkityksessä, ehkä yhdistettävissä samannimiseen eräalueeseen Pirkkalan erämaalla.

Inkula. *Karhenmaa* (Karhenmaa), 1552.¹ Ilmeisesti nykyisen Karhejärven seudulla. Vrt. seur. eräpalstaa.

Inkula? *Koivisto* (Koiffwisto), 1562,² (Koiffuistä), 1564.³ Kun tämännimisen eräkylän uutisasukkaana v. 1562 ja 1564 mainitaan Eskil ja v. 1552 Karhenmaahan sijoitetaan Eskil Bertilinpoina Pakulasta, ei ole mahdotonta, että tässä on puhetta samasta henkilöstä. Jos tämä edellytys pitää paikkansa, saattaisi Koivisto olla sama kuin edellä mainittu Karhenmaa. Se seikka, että Karhejärven länsipuolella tavataan Koivisto-nimi, on omiaan vahvistamaan esitettyä otaksumaa. Kun toisena uutisasukkaana täällä v. 1564 mainitaan Jöns Jaskara ja Jaskaranimi vieläkin tavataan Karhejärven seudulla, puhuu tämäkin seikka Koiviston asemaa koskevan olettamuksemme hyväksi.

Inkula. Karhejärvi (Karhiträsk), 1552.¹ Selvästi nykyinen Karhejärvi.

Viljakkala. Riihiniemi (Riihiniemi), 1552.¹ Nimeä emme ole voineet todeta, mutta kun sen etäisyys emäkylästä ilmoitetaan 1 1/2 penikulmaksi ja se eräluettelossa mainitaan Karhejärven jälkeen, on se etsittävässä läheisestä naapuristosta idässä, ehkäpä lähellä edellistä.

Että eräkulttuuri Kyrösjärven itäpuolella on jäänyt heikoksi, on täydelleen edellä esitettyjen täkäläisten eränkäyntiedellytysten mukaista. Tästä huolimatta on vaikeata muodostaa varmaa mielihäviötä sen iästä näillä main. Eräs mielenkiintoinen negatiivinen havainto on kuitenkin tehtävissä eränomistuksesta täälläpäin: Kyrösjärven itärannan eräintressit eivät ole täällä edes siinä määrin kuin odottaisi ulottuneet Näsijärvelle ja sen pohjoispuolisiin laajoihin erävesiin. Ja vaikkapa ottaisi huomioon, että olosuhteet Kyrösjärven itäpuolella aikaisemmin — varsinkin silloin kun Kyrösjärvi, kuten todennäköistä on, on purkautunut toista lasku-uomaa kuin meidän päivinämme — olisivat olleet koko lailla toisenlaiset, niin voidaan tälle mahdollisuudelle tuskin perustaa olettamusta, että Kyrösjärven eränkävijäin varhaisimmat kaukointressit pohjoiseen suuralta ja vielä vähemmän suurimmalta osalta olisivat tyydytetyt

¹ Valt. ark. N:o 130 a.

² Valt. ark. N:o 2143.

³ Valt. ark. N:o 2164.

tätä tietä. Ennemminkin on täkäläisen erätilanteen samoin kuin Pirkkalan kaikesta päättäen vanhojen, pohjoiseen päin suuntautuvien eräharrastusten kannalta ilmeistä, että Näsijärvi idässä on ollut samanlaisena maantieteellisenä rajana eränkäynnille kuin Hämeen- ja Pohjankangas Kyrösjärven länsipuolella. Välillisesti on Näsijärven vaikutus senkautta, että sen tarjooma tie pitentää matkaa Etelä-Pohjanmaalle ollut sama kuin käsitteliemme läntisten esteiden: samoin kuin nämä on sekin ollut yhtenä tekijänä ohjaamassa Kyrösjärven reitin eränkäyntiä luonnollisinta tietä s. o. pitkin Kyröselkää ja varsinaisen Parkanon reittiä pohjoiseen.

VIII.

Kysymys eräelämästä varsinaisen Parkanon reitin jatkona olevilla Pohjanmaan vesillä muodostaa kieltämättä erään tärkeimpiä ja vaikeimpia mutta samalla ehkä mielenkiintoisimpia lukuja Suomen erähistoriassa. Kun piakkoin saanemme tilaisuuden yksityiskohtaisemmin esittää käsityksemme siitä¹ ja kun lisäksi tätä asiaa pohtiesamme joudumme tavallaan otsikossa ilmoitetun tehtävän ulkopuolelle, käsittelemme sitä tässä yhteydessä vain sikäli kuin on välttämätöntä edellisen esityksemme lopettamiseksi.

Että myöhäinen asutustilanne Jalasjoen ja Seinäjoen seuduilla ei välittömästi viittaa Parkanon reittiä pitkin tulleeseen vaikutukseen, on nähdäksemme ehdottomasti myönnettävä.² Mutta tällä seikalla on varsin vähän merkitystä alkuperäisiä eränkäyntioloja näillä seuduilla arvioitaessa. Ei voi näet olla suurta epäilystä siitä, että Ilmajoki, Kauhajoki, Jalasjärvi, Kurikka ja Seinäjoki, joka, kuten tunnettua, aiemmin on käsittänyt myöskin Peräseinäjoen, huomattavalta osalta ovat myöhään pohjoisesta päin vallattuja uutisasutuksia. Toisaalta todistaa uutisasutuksen myöhempi pohjalainen luonne, että eteläinen eräkulttuuri ei Jalasjokea ja Seinäjokea pitkin etelään päin leviävän uutisasutuksen tapahtuessa ole ollut kyllin voimakas vastustamaan tätä. Jokien luonteen huomioon ottaen ei tämä asiaintila olekaan omiaan oudostuttamaan. Se seikka näet, että nämä jokilaaksot myöhäisinä aikoina sopivat pohjalaiselle

¹ Palaamme laajemmin kysymykseen suunnittelemassamme »Kalevala»-kulttuuria koskevassa tutkimuksessa.

² Tosin saattaisi viitata sellaisiin selviin sukulaisnimiin kuin Pohjois-Satakunnan Kihniö, pohjalainen Kihniä y. m. Vrt. nimipesään nähden: Suomi II jakso IX s. 165.

asutuskulttuurille, ei mitenkään todista, että niillä vanhan eräkulttuurin aikana on ollut ainakaan sanottavaa merkitystä muuta kuin eräteinä. Ja jos muistaa, että puheena olevat joet ovatkin harvinaisen järviköyhiä tai pienijärvisiä ja eräkulttuuri kaikkialla Suomessa — olkoon sitten puhetta varsinaisen Hämeen, muinaisen Pirkkalan tai edellä käsittelemistämme pohjoisen Satakunnan erämaista — on milteipä poikkeuksetta järvi- ja merenrantakulttuuria,¹ niin tulee olettamuksemme näiden jokien merkityksestä lähinnä vain eräteinä entistään ilmeisemmäksi. Ja tämänkin merkityksensä kadottavat ne luonnollisesti täydelleen eräteiden takana olleiden eräalueiden itsenäistyessä.

Edellyttämämme kehitysprosessi Jalasjoen ja Seinäjoen laaksoissa saa lisäksi tukea paralleeleista koko tuntemamme länsisuomalaisen erähistorian alalta. Niinpä menettävät ensin eteläisen² ja toistamiseen pohjoisen³ Päijänteen ja sen vesistöjen itsenäistyessä sikäläiset erätiet varsinaisen Hämeen asukkaille merkityksensä. Samoin kävi suurin piirtein katsottuna myöskin vanhan Pirkkalan eräteille.⁴ Parhaana paralleelina luonnonsuhteita silmällä pitäen on kuitenkin kehitys Karvianjoen laaksossa, mikä, senjälkeen kun tällaiset karkkulaiset eränkävijät olivat menettäneet sen takana olevat eräedut, siinä määrin kadotti merkityksensä, että lopulta vanhat Karvianjoen läheseuduilla sijaitsevat eräjärvetkin uuden hämeenkyröläisen eräherruuden mukana näyttävät joutuneen uusiin käsiin. Vallitsevana piirteenä eräelämän kehityksessä voidaankin juuri näihin eräjärviin nähden mainita, että samoin kuin ne viimeiseksi ovat todisteena vanhojen sastamalais- ja uudempien hämeenkyröläisintressien vastakohtaisuudesta näillä main, ne ilmeisen eräarvonsa vuoksi myöskin sitkeimmin näkyvät olleen riidanalaisina hämeenkyröläisten ja pohjoisesta päin tulevan pohjalaisen uutisasutuksen välillä.⁵

¹ Vrt. eräluetteloja K. J. Jalkasen tutkimuksessa Pohjois-Hämeen erämaat etc. ss. 14—21 ja tutkimuksessamme Pirkkalaisliikkeen synty ss. 119—130.

² Vrt. tutk: Pirkkalaisliikkeen synty s. 113.

³ Vrt. ed. main. tutk. s. 111 ja seur.

⁴ Vrt. ed. main. tutk., er. paik

⁵ Vielä vuonna 1693 puhutaan hämeenkyröläisten vihasta uutisasukkaista vastaan Karvianjoella ja Pahuomassa. Edellisen uutisasukkaasta sanotaan: Han är och äthskillige ganger worden plundrat och sköflat, af Skantz- och Tafwastkyröboerna och så mycket meera ath? dhe ifrån honom tagit en sölfrbägare jempte brendwins pannan och giort honom stor hembgång. Jälkimmäisestä kerrotaan samaan tapaan: hafwer äthskilliga ganger warit ruinerat och plundrat af Skantz och Tafwastkyröboerne. Maan hali. ark.

lähtemällä siltä näkökannalta, että puheena olevilla eteläisen Pohjanmaan joilla aikoinaan on ollut merkitystä vain eräteinä, saadaan myöskin luonnollinen selitys sille löytököyhyydelle, joka täällä arkeologisen tutkimuksen mukaan vallitsee esim. rautakautena. Voinee näet tuskin olla vähintäkään epäilystä siitä, että tällainen asutuskulttuuri siinä määrin edellytti eräkulttuuria,¹ että missä viimeksi mainitulta puuttuivat edellytykset, siellä ei myöskään edellisellä ollut mitään elämän mahdollisuuksia.

Jos pohjoispuolella varsinaisen Parkanon reitin tosiaan on ollut suuri erämaa, jonka luoma aukko vasta vähitellen — kuten voi päättää vielä erästä v. 1680 seuduilla tehdyn karttaselityksen² ilmoituksesta, missä mainitaan, että Ilmajoen ja Hämeenkyrön välillä ei vielä ollut mitään varmaa rajaa — painuu umpeen, niin ymmärtää ilman muuta, miten suuri varovaisuus on tarpeen esim. paikannimi- ja kielentutkimukselle, jotka asutushistoriallisia tosiasioiden ja mahdollisuuksien liian vähän huomioon ottaen sovittelee tämänkaltaisia seutuja käsiteltäessä samanlaista metoodia ja päättelmävarmuutta kuin puhuttaessa alueesta, jonka kulttuuri todistettavasti ja riidattomasti on ikivanha.

Ja tällainen ikivanha ja riidaton kulttuurialue on tosiaan aivan edellä käsittelemämme seudun länsilaidalla olemassa. Vain vähän matkaa luoteiseen päin siitä, missä edellä eräteiksi edellyttämämme joet yhtyvät, on muinaistutkimus tosiaan voinut osoittaa — ja tämä kuuluukin sen kauniimpiin saavutuksiin tässä maassa — vanhan ja rikkaan rautakautisen kulttuurin.

On ilmeistä, että tämä tosiasia on voimakkaasti vaikuttanut näitä seutuja koskevaan asutushistoriaan ja antanut aihetta erilaisiin hypoteeseihin.

Että varsinkin meidän historiallisessa kirjallisuudessamme viime vuosisadan loppupuolella niin perin yleinen mutta sisällykseltään hyvin hämärä »heimo»-oppi eteläisen Pohjanmaan runsaista muinaislöydöistä sai kiitollisen pohjan, on luonnollista. Niinpä katsoikin jo J. R. Aspelin ilmeiseksi, että täkäläiset löydöt edellyttivät voimakasta germaanilaista asutusta s. o. pientä vierasta heimoa,

¹ Tämän kysymyksen oikeaksi arvioimiseksi riittänee jo huomautus, että selaisetkin rikkaat asutuskeskukset kuin Kokemäenjoen laaksossa ja Hämeessä sijaitsevat olivat erikoisen suuressa määrässä eränkäyntiedellytyksistä riippuvia. Mitenkä olisi tällaisten olosuhteiden vallitessa itse erämaan laidassa sijaitseva vanha etelä-pohjalainen asutus voinut olla »eräviljelyyn» nähden välinpitämätön. Paljoa lähemmäs totuutta tulemme, jos edellyttämme eräkaupan Etelä-Pohjanmaan samoin kuin myöhäisemmän pirkkalaisasutuksenkin päätulolähteeksi.

² Valt. ark.

joka sittemmin saa väistyä¹. Aivan päinvastaisellekin kannalle on sittemmin koetettu etsiä todisteita. Tämän käsityksen mukaan on näet Kyrönjoen laakson asutus alunperin ollut suomalainen, ja itse täkäläiset asukkaat »kyröläiset» l. kainulaiset samanlainen suoraan asuinpaikalleen meren takaa muuttanut »heimo kuin muutkin länsisuomalaiset heimot»,² jollaisiin nimenomaan luetaan »suomalaiset» ja »hämäläiset». Vieläpä on heimon suhteellinen kronologia-kin muihin »länsisuomalaisiin heimoihin» nähden selvä: »kainulaiset olisivat viimeinen länsisuomalainen heimo, joka meritse siirtyi Suomeen.»³

Yhtyen J. R. Aspelinin teoriaan nähden osalta siihen mieltipiteeseen, jonka A. Hackman on Suomen vanhempaa rautakautta koskevassa teoksessaan hahmoitellut,⁴ täytyy meidän katsoa teoriaa eteläiselle Pohjanmaalle suorastaan tulleesta suomalaisesta »heimosta» kaikilta kohdiltaan epätydyttäväksi. Niinpä lienee jo arkeologiselta kannalta selvää, että »heimon» siirtymisteoria ilman, että eteläpohjalaiselle rautakauden kulttuurille voidaan osoittaa mitään ilmeistä ja vastaavaa kulttuuria Itämeren etelärannan suomalais-alueilta, on täysin mielivaltainen. Niinikään on olettamus jo alkuperin Pohjanmaalle asettuneen heimon suomalaisuudesta täydessä ristiriidassa sen yleiskarakteristiikan kanssa, jonka arkeologinen tutkimus J. R. Aspelinista lähtien on täkäläisestä löydöistä antanut.⁵ Ja onkohan helpompaa edellyttää suupohjalaiselle kulttuurille suomalaista lähtöetappia kaukaa Itämeren takaa kuin monin verroin lähemmästä Kokemäenjoen laaksosta, jolla niin kauan kuin voimme historiaa seurata, on ollut elimellistä yhteyttä pohjoiseen päin? Tai mitenkä voidaan arkeologisesti toisaalta väittää, että »kainulaiset» olivat myöhäisin Suomeen tullut länsisuomalainen heimo ja toisaalta kuitenkin kieltää mahdollisuus, että he olisivat tulleet Kokemäenjoen laaksosta, sillä perusteella, että »Kyrönjoen suupuolen vanhin suomalainen asutus» on yhtä vanha kuin asutus Satakunnassa ja Hämeessäkin?

Miltei vielä merkillisempiä ovat kielelliset todisteet alkuperäisen suupohjalaisen »kainulaisheimon» hyväksi. Niinpä on katsottava ehdottoman varmaksi, että kainulaisnimi, jos se kerta johtuu »Kai-

¹ Aspelin: Kyröläiset, Pohjanmaa I s. 5.

² J. Laurosela: Kveen-Kainulaiskysymys. Hist. Ark. XXII, II. 4 s. 59.

³ J. Laurosela, ed. main. tutk., sam. paik.

⁴ A. Hackman: Die ältere Eisenzeit in Finland s. 315.

⁵ Vrt. pääpiirteistä selostustamme tästä jalempänä.

nuunmaasta» ja »maakunnan kainuusta luonnosta»,¹ ei todista vähääkään »kainulaisten» oletetun itämerentakaisen heimoyhteyden puolesta ja voinee tuskin olla mahdollinenkaan muuten kuin »ylempänä» asuvien näkökannalta. Ja mitenkä todistaisi se seikka, »että Kyröselän pohjois- samoinkuin sen eteläpuolellakin olevasta alueesta alkuaan on käytetty Kyrö nimitystä», että kuitenkin »kumpikin pitäjä olisi saanut nimensä toisistaan riippumatta»! Onhan näet päivänselvää, että Kyrö nimen siinäkin tapauksessa, että se olisi luonnonnimi, on täytynyt saada alkunsa ja merkityksellisen ja alueellisen sisällyksensä, mikä luonnollisesti edellytti seudun tuntemusta, joko eteläisestä Kyröstä tai oletetun kainulais-»heimon» asuinpaikoilta ja täten elimellisesti lainautua joko etelästä pohjoiseen tai päinvastoin.

Yhtä epätyytyttäväiksi jäävät yritykset todistaa »että maakunnan ominaisimmat paikannimet ovat sille yksinomaisia».² Ettei esim. Mustasaaren ruotsalaistuneella alueella tavattavilla ja monessa suhteessa turmeltuneilla nimillä, jotka perin suureksi osaksi ovat luonnonnimiä ja varmaan täkäläisestä suomalaisesta eränkäynnistä periytyneitä, voida paljon todistaa siitä kainulaisheimosta, jonka jälkiä koetetaan selittää Kyrön seuduilla s. o. paljoa syvempänä sisämaassa, on ilmeistä. Ja mitä nimenomaan Pohjanmaalle ominaista on semmoisissa itse »Kyrön pitäjästä» luetelluissa nimissä kuin Hakomäki, Ojaniemi, Selkämäki, Hiiripelto, Arrapelto, Hevonkoski, Tervajoki, Perälä, Hakola, Pyhäkoski, Haapakoski, Nenättömä, Jalasjärvi, Näselöösby, Peltoniemi, Seinäjoki, Saarensivu, Savilahti, Saarenpää, Rekipelto, Lumikylä, Mäkipää, Rekijoki,³ y. m., joille joko täydellisiä tai läheisiä tyyppejä ainakin suurelta osalta ja nimenomaan Satakunnasta päin on osoitettavissa. Ja jos ei lähde siitä ennakkovaatimuksesta, että kaikkien Pohjankyrön kylänimien pitää löytyä juuri nimenomaan Hämeenkyrön kylänimistöstä,⁴ vaan päinvastoin pitää mahdollisena, että sekä Hämeen- että Pohjankyrön nimistö ovat alkuaan lähinnä johdettavissa samasta rintaseudusta, s. o. Kyrösjärven laskureitin suuseudulta, niin puhuu vanhin ja erikoisin nimistö, kuten varsinkin henkilönimistä johdetut kylänimet, paljoa voimakkaammin Kyrösreitin suuseudun ynnä Hämeenkyrön

¹ Vrt. Laurosela: Ed. main. tutk. s. 44. Toivomme voivamme palata pian kainulaiskysymykseen kokonaisuudessaan toisessa yhteydessä.

² Vrt. Laurosela, ed. main. tutk. s. 58.

³ Vrt'. nimiin nähden, Laurosela, ed. main. tutk. s. 52.

⁴ Ylimalkaisinkin silmäys suomalaisiin erä- ja uutisasutusnimiin osoittaa, ettei kaavamaiselle käsitykselle, että eränkävijäkylän nimi itsestään tulisi uuden erä- tai uutiskylän nimeksi, saa muuta kuin harvoissa poikkeustapauksissa tukea.

ja Pohjankyrön elimellisen yhteyden puolesta kuin kylänimistö esim. sellaisilla varmassa elimellisessä keskinäisessä yhteydessä olleilla alueilla kuin Eurassa — Eurajoella, Kokemäellä — Ulvilassa, Sastamalassa — Merikarvialla j. n. e. Jos jätämme näet sentapaiset yleistyyppiset tai myöhäisiltä tuntuvat nimet kuin Palo, Murto Kokko, Grekilä, Tärstila, Swärtila, Grässila, Ivarla y. m., joilla on vastineita muualla ja varsinkin Ylä-Satakunnassa, syrjään, niin voidaan varsin monelle ja, mikäli makumme myönnetään oikeaan osu-neeksi, erikoisen tyypilliselle eteläpohjalaiselle kylännimelle löytää vanhoja vastineita juuri Kyrösjärven laskureitin suun ympäristöllä tavattavasta henkilönimistöstä. Mainittakoon kysymykseen tule-vista Suupohjan varhaisimmissa verokirjoissa esiintyvistä kylän-nimistä sellaiset kuin Andila,¹ Kaisila, Yryselä (Hyryselä), Palhuijais (Palhojainen), Kätilä, Ikoila, Kuttila, (Kuuttila) Laurola, Uluila (Ulvila), Heijckola (Heikkola), Päctoila (Pohtoila), Waldarla (Valtaala), Orimala, Kaukoila, Torckoila (Torkkoila), Lemboijla (Lempoila), Topparia, Tapoila, Jyrälä, Miemos, Väijteby, Voitila, Oravainen ja jonkun verran myöhemmistä esim. nimet Ekoila, Possoila, Härmä, Ruha y. m. Näitä vastaavat edellytetyllä yläsatakuntalaisella alueella henkilönimet. Andilan, Kyrö, Kukkoila 1546,² Andilan, Pirkkala, Kankaantaka, Andilan, Vesilahti, Sovola, 1546,³ Kaisi, Pirkkala, Mäkikylä 1546,² Kaldzila, kylä, Tyrvää 1546,² Hyry,³ Vesilahti, Huhtaa 1546,² Palho, kylä, Vesilahti, 1546,² Palhus?, kylä, Huittinen 1546, Palhuxen, Huittinen, Palus 1546,² Käty, Kyrö, Ikaalinen 1554,³ Kættoy?, Kalliala, Ka-himala 1524,⁶ Ikoila, Tyrvää, Stormila 1546,² Ikon, Karkku, Aluskylä, Ikalis, 1546,² Ickalainen, Kangasala 1557,⁷ Ijckinen, 1552, Kutti, Kyrö, Vatsiala ja Urjainen, 1546, Kuttila, Huittinen

¹ Nimien kirjoitustavassa olemme liian kirjavuuden estämiseksi samoinkuin sen vuoksi, että esitämme käsityksemme eteläpohjalaisista nimistä kohdakkoin yksi-tyiskohtaisemmin, tyytyneet Lauroselan ed. main. tutk. noudattamaan kirjoitus-tapaan.

² Valt. ark. N:o 1927.

³ Vrt. lisäksi esim. Hämeenkyrön nimeä Hyry lampi, (Maanmitt. hall. ark. A 7) ja Eurajoen Hyrysten laaka. Suhde Hyrynen ~ Hyryselä on verrattavissa sel-laisiin eteläpohjalaisiin suhteisiin kuin Ylinen ~ Yliselä, Lauronen ~ Lauroselä y. m. Että Hyry on nimen juurisana voi päättää myös Ylistaron Hyrylä nimestä.

⁴ Kylän nimi ilmenee vanhemmissa kirjaanpanoissa enimmäkseen h'llisena.

⁵ Valt. ark. Nro 1952.

⁶ Heikki Ojansuu: Kallialan seurakunnan keskiaikaiset kirkontilit. Satakunta III s. 29.

⁷ Mainitaan Kangasalan käräjillä 1557. Valt. ark. N:o 1973.

1546,¹ Laura, Kangasala, Orivesi 1546,¹ Laurainen, er. lähteisiä, Kangasala, Orivesi, Laurosten, Loimaa, Emaus, 1546,¹ Uluj, Ulfui j. n. e. Kalliala, 1479, 1486, 1487 y. m.,² Ulvila j. n. e. Kalliala 1488, Ulfui, Tyrvää 1546,¹ Ulvila, tunnettu pitäjännimi, Heicku, Kyrö, Urjainen 1546,¹ Heicku, Karkku, Sarkola, 1546,¹ Pochtoi, Pirkkala, Lielahti 1546,¹ Pochtoi, Pirkkala, Kankaantaka, 1546,¹ Pochtoi, Lempäälä, Hailu 1546,¹ Pochtoila, Lempäälä, 1546,¹ Valuar, Pirkkala, Riunoja, 1546,¹ Waldarj, Pirkkala, Otavala, 1546,¹ Waldari, Pirkkala, Korvola, 1546,¹ Orais?³, Kyrö, Viljakkala 1546,¹ Oraha,³ Kyrö, Kiiala 1546,¹ Kavkoy, Kawko j. n. e., Kalliala 1469, 1480,⁴ j. n. e., Kaukola j. n. e. Kalliala 1479, 1480,⁴ j. n. e., Torkoilan,⁵ 1556, Kyrön kär., Lemboilan, Kyrö 1554,⁶ Lembi, Kyrö, Viljakkala 1546,¹ Lemboi, Kyrö, Viljakkala 1545,⁷ Lemboi, Pirkkala, Riunoja 1546,¹ Lempois, kylä, Lempäälä, 1546,¹ Toppar, Pirkkala, Pirkkala 1546,¹ Tapola, Vesilahti, Vesilahti, 1546,¹ Tapola, Kangasala, Tursola 1546,¹ Iyrä, Kyrö, Inkula 1546, Memoij, Pirkkala, Vastamäki, 1546,¹ Memoila, kylä, Lempäälä, 1546,¹ Memoij, Lempäälä, Ahtiala 1546,¹ Voijtine, Kangasala, Taipale 1546,¹ Oravainen, Kyrö, 1554,⁸ Oravaine, Kyrö, Kalkunmäki, 1571,⁸ Oravaine, Orawijnenn, Karkku, 1552,⁸ Orauan, Karkku, Kittilä 1546,⁸ Orauan, Oraua, Kangasala Tursola, 1546,¹ Equost j. n. e., Kalliala 1482, 1487 j. n. e., Ekola j. n. e. Kalliala, 1478 j. n. e., Ekolayn, Ekolaynen 1479, 1481 j. n. e.,⁹ Possi, Pirkkala, Lielahti 1546,¹⁰ Hærme, Kalliala, 1511, 1516, Hermä, Tyrvää, Lou-saja, Hermelä, Pirkkala, Hatanpää 1546,¹⁰ Ruhanpirtti, Ruhanniittu,

¹ Valt. ark. N:o 1927. Vrt. vaihteluun Heicku ~ Heikkola lukuisia esimerkkejä tyyppiä kasvu ~ kasvo.

² Heikki Ojansuu: Viim. main. tutk. s. 43.

³ Jos Orismalan nimessä -la-päätettä edeltävä -ma on selitettävissä johdannaisainekseksi, kuten Ojansuu (Suomal. paikannimitutkimusta ss. 162—63) otaksuu, niin voisi olettamalla vaihtelua Auvainen ~ Auvinen, Auvais ~ Auvis, edellyttää Orais-muodolle rinnakkaismuodon Oris. Tämä esiintyykin Ikaalisten nimessä Orisjuonen moisio. Maanmitt. hall. ark. A 4.

⁴ Heikki Ojansuu: Viim. main. tutk. s. 29.

⁵ Vrt. nimeä Torkkola, Oripää 1421. Finl. Med. Urk. II s. 281. Vrt. Torkko-nimeä myös Kyrön vanhassa eräkylässä Riutaskorvessa.

⁶ Kyrön kär. 1554. Valt. ark. N:o 1973.

⁷ Lemboi-muoto esiintyy ilmeisesti edellisenä vuotena mainitun Lembi-nimen rinnakkaismuotona. Valt. ark. N:o 1926 a.

⁸ Vrt. tutk. Pirkkalaisliikk. synt. s. 187.

⁹ Heikki Ojansuu: Viim. main. tutk. s. 23.

¹⁰ Valt. ark. N:o 1927. Vaihtelusta Possi ~ Possoi vrt. ed. esim. Lembi ~ Lemboi y. m.

1552, 1572,³ Se seikka, että eräitä edellä mainittuja henkilöitä tavataan vielä kauempanakin Satakunnassa ja Hämeessä², ei nähdäksemme heikennä olettamusta Suupohjan vanhimman kylänimistön ja puheena olleen varsin rajoitetun ja vanhan yläsatakuntalaisen henkilönimistön elimellisestä yhteensuulumisesta.³ Ihmettä ei myöskään ole, että niistä kaukaisista ajoista lähtien, joita käsittelemämme nimiyhteys edellyttää, jotkin nimet, kuten esim. Keijppilä ja Laihia, ovat voineet ylisestä Satakunnasta hävitä ja esiintyvät, sikäli kuin nimiainehistoa nykyisin tunnemme, huomattavasti loitommalla, kuten esim. Keijpi, Kokemäen Säpilässä 1546,³ Keijpi, Huittisten (Kauvatsan) Kulkkilassa, 1546,³ Laijhia, Kiukaisten Köylijoella, 1546,³ että eräille nimille, kuten Lijskilä (Lyyskylä), Mieltilä (Mielylä), Pedmala, Helsola, Hiipakkala, Pouttula, Napue,⁴ joista eräät esiintyvät Laihian puolella, emme ole voineet vielä tavata vastineita ja että parin nimen, sellaisen kuin Hjrä⁵ (Hiirö?) l. Hyrie (Hyyriä), Riarecto (Riarehto) alkuperäistä äänneasua on vaikea todeta. Ettei viimeksi käsiteltyjen verrattain vähälukuisten nimien nojaan kuitenkaan mitenkään voida perustaa edes hypoteesia mistään vanhasta »heimosta», on päivänselvää jo yksin siitäkin syystä, että ainakin yhtä suurta ellei suorastaan suurempaa nimistöeroavaisuutta tavataan monilla alueilla, joiden historiallista ja asutuksellista yhteyttä ei voi vakavasti asettaa epäilyksenlaiseksi. Ja omituinen tosiasia on, että juuri eräisiin näistä nimeltään epämääräisistä pohjalaiskylistä, kuten esim. Napueen,⁶ joka jo nimiasunsakin puolesta voidaan lukea samaan tyyppiin kuin esim. Hämeenkyrön Kanae, Pirkkalan Vehkue (Vehkue), Hiipakkalaan,⁷ joka niinikään on juuri Hämeenkyrössä ja sen emäseuduilla

¹ Vrt. ed. mainittuja tämännimisiä eräalueita.

² Kun kaikkien käsittelemämme nimipesien »kärki» on Ylä-Satakunnassa, niin ei se seikka, että eräitä mainitsemiämme nimiä, kuten esim. Miemo, Kauko y. m. tavataan syvemmältäkin Lounais-Suomessa ja Hämeessä heikennä tekemiämme johtopäätöksiä. Maantieteellisten olojen kannalta ei näet näiden nimien kulkeutumista pohjoiseen voi ajatella kernaasti mahdolliseksi muuten kuin Kyrön eräreittiä myöten.

³ Valt. ark. N:o 1927.

⁴ Nimelle on tuskin tarvis, kuten on tehty, etsiä skandinavista vastinetta.

⁵ Mikäli voisi luottaa tähän kirjoitustapaan, olisi nimellä selvä vastine Hämeenkyrön Hiiröisten nimessä.

⁶ Minkätähden nimeä pidetään skandinavisperäisenä, on meistä käsittämätöntä. Johtopäätö on näet selvästi suomalainen ja nimiä, joiden juuriaines on hämäläinen, on nimistössä, jonka suomalaisperäisyyttä ei ole asetettu epäilyksen alaiseksi, perin suuri määrä.

⁷ Nimen johtamista skandinavisista sanoista Hi+backa täytyy lievimmin sanoen pitää kokolailla keinotekoisena ja uskallettuna.

niin perin yleistä nimityyppiä Viljakkala, Kilvakkala, Lemmakkala, Hiitikka j. n. e., liittyy vanhoja taruja hämeenkyröläisten erätoiminnasta. Kaikkea varovaisuuttakin asutus- ja erätarinoihin nähden noudattamalla täytyy näet pitää koko lailla keinotekoisena selitystä, että tällainen tarujen paikallisentaminen olisi selitettävissä vain Kyrön ja Hämeenkyrön nimien samanlaisuudesta.

Edellä annetun Suupohjan kylännimiä koskevan vertailun rinnalla voidaan vielä esittää se yhtäläisyys, joka vallitsee eräiden kummallakin taholla esiintyvien vielä laajempia alueita tarkoittavien nimien välillä. Mistä muualta saadaan esim. niin komea ja yhtäjaksoinen linja suuria luonnonnimiä kuin se, jonka sellaiset laajalti tunnetut nimet kuin Kyröskoski, Kyrösjärvi, Kyrönkangas ja Kyrönjoki muodostavat ja jota lisäksi sellaiset ikivanhat asutusnimet kuin Kyrö (Hämeenkyrö), Kyrö (Pohjanmaalla) ja Kyroboaminne² vielä vahvistavat, vaikka Kyrön eteläpuolelta onkin tarjona rikas määrä paralleeleja kuten Lappi Lapijoki, Eura ~ Euraboaminne, Kokemäki ~ Kokemsaari, Kumo ~ Kuumainen, Kumo ~ Kumbooa, Hvittis ~ Hvittisbofjärd, Sastamala ~ Sastmola ja pohjoispuolelta ikivanha nimiyhteys Birkala ~ Birkalaboa.³ Esittämämme Kyrönimien peittämän alueen molemmiin puolin tavattavia analogioita vastaan katsottuna jää epäily, että Hämeenkyrö ja Pohjanmaan Kyrö, Kyroboaminne eivät olisi vanhassa, elimellisessä yhteydessä keskenään, jo itsessään tavattoman heikolle pohjalle. Ja jos ottaa huomioon, että vesitiet Kyrö-nimien piirtämällä alueella ovat ainakin suunnilleen yhtä edulliset kuin sen molemmilla sivustoilla ja että »Kyrönkangas» nimenomaan Pohjanmaan Kyröön kuljettaessa muodostaa maatien, jollaista ei ole Kyröalueen sivustoilla — ja harvoissapaikoissa muuallakaan maassamme — tarjona, niin tulee kysymyksessä olevan epäilyksen asiallinen onttaus entistään ilmeisemmäksi. Ja kun Pohjanmaan historia, kuten esim. vanhin verotushistoria ja maan ilmeisesti ikivanha hallinnollinen yhteys Satakunnan kanssa niinikään ratkaisevasti puhuvat Pohjanmaan Kyrön ja Ylä-Satakunnan vanhan elimellisen yhteyden puolesta, niin ei nähdäksemme kysymyksessä olevalle epäilykselle jää vähintäkään reaalista tukea.

Eräät muutkin, kylää laajempaa aluetta tarkoittavat eteläpohjalaiset nimet saavat Satakunnan ja nimenomaan Ylä-Satakunnan

¹ Vrt. J. R. Aspelin: Kokoelmia muinaistutkimuksen alalta s. 158. J. R. Aspelin: Kyröläiset. Pohjanmaa I.

² Tämä on pitäjän vanhin virallinen nmi. Vrt. Finl. Med. Urk. III s. 310 ja Must. kirj. s. 552.

³ Vrt. nimien yhdistämiseen nähden esityst. Pirkkalaisliikkeen synty s. 61—62.

vanhasta paikan- ja henkilönimistöstä riittävän selityksen. Niinpä verrattakoon vaihteluun Ilmajoki — Ilmola nimi juuria sellaisissa nimissä kuin Ilmaris, 1540¹ Ilmaristhn, 1553² (nominatiivista Ilmarinen), kylä, Pirkkala, Ilmarisby, kylä, Loimaa, 1540, v. 1662 vanhana rajapaikkana mainittu Ilmoitaran (Ilmoittaren?) jerfvi³ ja paria Hämeen Ilmolaa. Samoin saattaa viitata sellaisiin neljänneskuntia tarkoittaviin pohjalaisnimiin kuin Ylistaro ja Alastaro (jälkimmäinen myös kylännimenä Lapualla), joihin ovat verrattavissa yläsatakuntalaiset nimet Taro, Kyrö, Ikaalinen, 1552,⁴ ja tunnetut ja vanhat Alastaro ja Ylistaro-nimet Satakunnasta, muita nimiähtäläisyksiä mainitsematta.

Jos edellä antamamme nimianalyysi katsotaan pääpiirteiltään oikeaan osuneeksi, niin antaa Suupohjan vanhin pitäjä- ja kylänimistö erikoisen mielenkiintoista ainehistoa vanhimpien tšekäläisten asutusoalojen arvioimiseen.

Niinpä näkyy, että Suupohjan erikoisin nimistö ja varsinkin se osa siitä, jolla on ilmeinen yhteys vanhan yläsatakuntalaisen henkilönimistön kanssa suurin piirtein osuu juuri sille alueelle, joka myöskin arkeologisesti osoittautuu eteläpohjalaisen kulttuurin varsinaiseksi keskuskohdaksi. Jo tämä seikka viittaa siihen, että kysymyksessä on varsin vanha kulttuurivaikutus. Ja samaan suuntaan puhuu sekin asianlaita, että Suupohjan kylänimistö ei viittaa vain Hämeen-kyröön eikä lähinnä sen pohjoisiin kyliin, vaan voimakkaasti tämän eteläosiin ynnä lähimpään rintamaahan. Tällainen asiantila ei näet ole vaikeudetta ymmärrettävissä muuten kuin edellyttämällä, että Suupohjan vanhin suomalainen nimistö on syntynyt aikaan, jolloin Kyrösjärven vesistövarsien asutus ei vielä saanut aikaan pohjoiseen suuntautuvan vesitien ja eräintressien katkeamista. Että kauko- ja asutusintressit, joista Suupohjalle ja Ylä-Satakunnalle niin huomattavan suuri yhteinen nimistö kertoo, kaukaiseen pohjaan tulivat Kyrön eräreitillä aluksi erikoisen voimakkaasti etualalle, saa lisäksi mitä vaivattomimman maantieteellisen selityksen Pohjanlahdelle pyrkimisestä.

Samalla kun edellä annetun esityksen mukaan Kyrösjärven rantojen asutuksellinen »tukkeutuminen» osoittautuu sekundääri-

¹ Valt. ark. Nro 1920.

² Valt. ark. Nro 1978.

³ Nimi on mielenkiintoinen sekä sen johdosta, että sen nojalla voidaan todeta yläsatakuntalainen nimivaihtelu Ilma ~ Ilmoi samoin kuin mahdollisen -tar-päätteensä puolesta. Maanmitt. hali. ark.

⁴ Valt. ark. Nro 1952.

seksi ilmiöksi, kiintyy mielenkiinto erikoisen voimakkaasti siihen suomalaiseen asutuskerään, joka harmaassa muinaisuudessa muodostui Suupohjaan Kyrönjoen varrelle. Ja varsinkin tunkeutuu ratkaistavaksi kysymys, minkälaiseksi tåkäläisen arkeologisen löytöaineksen ja juuri sen rikkaimmalle ilmenemisalueelle muodostuvan, Ylä-Satakunnasta tulevan asutuksen keskinäinen suhde on käsitettävä.

Jo se Hämeenkyröstä päin tuleva massa-asutus, josta Suupohjan ja Ylä-Satakunnan nimistön yhteys on todistuksena, saattaa epäilemään suomalaisen aineksen erikoista voimakkuutta siinä alkuperäisessä asujamistossa, joka itsestään on jättänyt rikkaimman arkeologisen aineksen Kyrönjoen varrelle, vaikka toiselta puolen ei mikään estäne olettamasta, että suomalaisten ensimmäiset uranuurtajat yhtä pian ovat ajallisesti voineet saapua Kokemäenjoen varsilta Kyröjoelle kuin Hämeen sisävesillekin. Ennenkuin esitämme käsityksemme suomalaisasutuksen suhteesta eteläpohjalaiseen muinaislöytöainehistoon, on selostus tåkäläisen esihistorian tutkimustuloksista — sikäli kuin kykenemme sellaista antamaan — välttämätön.

Jo J. R. Aspelin, joka yleensäkin arvioi germaanilaisen kulttuurin vaikutuksen meillä voimakkaaksi, on huomannut Etelä-Pohjanmaan rautakauden kulttuurin erikoiseksi ja varsinkin huomattavassa määrässä goottilaissävyiseksi. Minkälaisiin kansallisuusolojen arviointiin hän löytöaineksen nojalla johtuu, on jo edellä lyhyesti tullut huomautetuksi.¹

Yksityiskohtaisimman ja tarkimman kuvan tästä merkillisestä kulttuurista on kuitenkin antanut A. Hackman edellä monessa yhteydessä mainitussa tutkimuksessaan. Tässä hän huomattavasti retušoi J. R. Aspelinin antamaa kuvaa samoinkuin hänen päätelmiään tåkäläisistä kansallisuusoloista. Väestö on hänen esityksensä mukaan jo aikaisin voinut olla suomalaisgermaani-laista sekaväestöä, mikä sittemmin yhä suuremmassa määrässä suomalaistuu.²

Sen kysymyksen kannalta, jota me tässä yhteydessä käsittelemme, ei huomio erikoisemmin kiinny Pohjanmaan rautakauden vanhempaan kauteen, vaikka Hackmanin esityksen mukaan varma germaaninen ja lähinnä Skandinaviasta päin tuleva kulttuurivaikutus jo tällöin on todettavissa. Sitä suurempaa mielenkiintoa sitävastoin ansaitsee se kehitys, joka täällä tapahtuu lähimpinä Etelä-Pohjanmaan lopullista suomalaistumista edeltävinä vuosisatoina. Ja kun

¹ Vrt. ed. tästä ann. esitystä.

² A. Hackman: Die ältere Eisenzeit in Finnland s. 315.

sekä Aspelin että Hackman katsovat n. v. 700 huomattavaksi käännekohtaksi, tulevat kysymyksessä olevaa tarkoitustamme varten lähinnä juuri kuudes ja seitsemäs vuosisata kysymykseen. Ja juuri tänä aikana osoittautuu eteläinen Pohjanmaa varsin rikkaaksi löytöalueeksemme. Vaikka tämän ajan löydöt maassamme yleensäkin osoittavat »suhteellisen hyvää toimeentuloa» — »koskee tämä etupäässä Pohjanmaan kulttuurikeskuksia, joissa jalojen metalliesineiden sekä hopeoitujen ja kullattujen koristeiden lukumäärä on suurempi kuin Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa». ¹ Muodoltaankin ovat ne erikoisen huomattavia ja varsinkin kalliimmat skandinaivilaistyyppisiä. ² Samoin viittaavat aseet Skandinaviaan. ³ Ja varsinkin on eteläisen Skandinavian vaikutus huomattava. Niinpä useista sekä Pohjanmaalla että Varsinais-Suomessa olevista löytöpaikoista tunnetuilla n. s. silmukan- tahi lohikäärmen muotoisilla soijilla on läheisiä vastineita Skandinaviassa ja etenkin Gotlannissa, Ölannissa ja Bornholmissa. ⁴ Pohjanmaalaisia soliduslöytöjä koskevassa tutkimuksessa katsoo Hackman todennäköiseksi, että niiden lähtöpaikka on Gotlanti, »joka 6 ja 7 vuosisadalla oli vilkkaassa yhteydessä Sveanmaan ja Norlannin, vähemmässä määrässä myös Suomen kanssa». ⁵ Eräässä yhteydessä lausuu Hackman lisäksi, »että toisissa Pohjanmaan hautojen koriste-esineissä ilmenevät erikoiset gotlantilaiset piirteet, jotka todennäköisesti johtuvat Pohjanmaan ja tämän silloin rikkaan ja kukoistavan saaren välillä vallinneista suoranaisista suhteista». ⁶

Muinaistutkimuksen tarjoamien tulosten perusteella voitaneesi Etelä-Pohjanmaata pitää yhtenä tärkeimmistä maamme tällöisistä taloudellisista keskuksista ja jopa suhteellisesti kaikkein rikkaimpana niistä. Ja kieltämättä huomattava tosiasia on, että eteläruotsalainen ja lähinnä gotlantilainen vaikutus täällä on niin selvä, ettei mitään välikäsiä ole tarvis edellyttää. Mutta jos suoranaiset suhteet ovat vallinneet eteläisen Ruotsin, lähinnä Gotlannin ja Pohjanmaan välillä, niin on kauppasuhteiden ylläpito tuskin ollut mahdollinen ilman kauppakoloniaa tai ainakin vakinaisia kauppareitin ylläpitäjiä. Ja kun myöskin juuri Pohjanlahdella ⁷ ja todis-

¹ A. Hackman: Esihistorialliset löydöt. Suomen Kartastoon N:o 50., 51 kuuluva teksti s. 56.

² A. Hackman: ed. main. tutk. s. 62.

³ A. Hackman: Suomen soliduslöydöt. Hist. Aikak. 1921 s. 9.

⁴ A. Hackman: viim. main. tutk. Suomen Kartastossa . 62.

⁵ Nimi on ilmeisesti esiintynyt Rauman seudun merimieskielessä, jonka edustajana Martti-herra tuntee sen muodossa Wiolaiset. Merkkillisenä tosiasiana voidaan

tettavasti aina Pohjanmaalle asti, s. o. niin kauas kuin välittömät esihistorialliset kauppasuhteetkin ulottuvat, eteläruotsalaisista ja lähinnä gotlantilaisista¹ on käytetty kotoista vojolaiset² nimitystä ja näiden lähtökohtana nimitystä Vojonmaa, mitkä nimitykset jo siitä päättäen, että Vojonmaan vastineena Virossa on Ojumaa³, ovat ikivanhoja, niin on meillä kielenkin alalla mielenkiintoinen paralleelitodistus samaisesta Pohjanmaalle asti ulottuvasta kauppavirrasta, josta Etelä-Pohjanmaan muinaislöytösuhteet ovat niin kaunopuheisena todisteena. Lisäksi vojolaisnimi nähdäksemme ratkaisee kysymyksen siitä, kutka Pohjanlahden ja eteläisen Ruotsin, lähinnä Gotlannin välistä kauppaa ovat pitäneet yllä. Samoin kuin Pohjanmaan muinaislöydöt viittaavat välittömiin suhteisiin eteläisen Ruotsin ja lähinnä Gotlannin kanssa, on nähdäksemme myöskin Pohjanlahden rantamilla ja lähinnä juuri pohjoisessa tutuille vojolaisille annettu suomalainen nimi tulkittavissa vain siten, että se tarkoittaa edellämainittujen alueiden asukkaita itseänsä ja nimenomaan — mikäli voi päättää siitä, että vojolaiset ja kauppa tavalla tai toisella aina esiintyvät kiinteässä yhteydessä keskenänsä — sikäläisiä kauppiaita. Mitä mahdotonta näin ollen olisi siinä, että näitä vojolaisia kiintyi maahan ja lähinnä juuri sille alueelle, jota edellä eri syin olemme edellyttäneet tämän vanhan kaupan ja vojo-nimipesän keskuskohtaksi? Ja kaupunkien puutteessa tuntuu tällainen maahan kiintyminen niinä kaukaisina aikoina, joista nyt on puhetta, yhtä luonnolliselta kuin myöhemmin saksalaiskauppiaiden kiintyminen Kokemäenjoen laaksoon. Ja jos kansa keskiajalla. Kokemäenjoen laaksossa unohtaen saksalaisten persoonalliset nimet alkoi kat-

kuitenkin mainita, että sana näyttää olleen, siitä monesta yhteydestä päättäen, jossa se esiintyy pohjanmaalaisella Ljungi Tuomaanpojalla, erikoisen tuttu juuri Pohjanmaalla. Että Vojo-sanana »löytömuodot» täten ovat monipuolisimmat ja rikkaimmat siellä, missä muinaistutkimuskin osoittaa vojolais-kulttuurin meidän maassamme rikkaimmaksi ja erikoisimmaksi, on tuskin selitettävissä sattumaksi. Merkillistä myöskin on, että Vojonmaa on tunnettu vain Ljungi Tuomaanpojalla, s. o. Pohjanmaalla. Vojo-sanana ikivanhuus Pohjanmaalla tulee täten hyvin todennäköiseksi.

¹ Että ainakin Vojonmaalla on — ja juuri vojolaismuistoista rikkaalla Pohjanmaalla — Gotlantia laajempi merkitys, on ilmeistä. Nimen myöhempi muuttuminen eteläruotsalaista kulttuuria parhain edustavia gotlantilaisia tarkoittavaksi on toisaalta kuitenkin hyvin luonnollinen.

² Vrt. vojolaiskysymyksen käsittelyssä prof. Joos. J. Mikkolan käsitystä: Suomalaisen Tiedeakatemian Esitelmät ja pöytäkirjat 1908 s. 11, Heikki Ojansuun artikkelia tutk. Suomen kielen tutkimuksen työmaalta ss. 61—67 ja Suomalaista paikannimitutk. ss. 49—53.

³ Vrt. nimen äännesuhteisiin nähden Mikkolan ja Ojansuun selityksiä ed. main. tutk.

soa heitä kollektiiviselta näkökannalta, käsittäen pian »saksa»-sanana kauppiaan vastineeksi ja käyttäen »saksojen» tiluksista »Saksa»-nimeä ja heidän kauppapaikoistaan nimeä »Saksan kivi», niin mikä estää olettamasta, että »myöskin Suomen ja lähinnä Pohjanmaan vojolaisia — panematta painoa heidän persoonallisiin nimiinsä — alettiin katsoa erilliseksi ja kollektiiviseksi kokonaisuudeksi, jolle jokin erikoinen nimikin ja luonnollisiin mm tällöin kaupan merkityksen saavuttaneen »vojolaisen» l. »vojolaisten» nimestä muodostettu lyhenysnimi ja lähinnä juuri vanhassa kielessämme tavattava muinais-pohjalainen vojo-nimi sopi. Kuten, läheisen kauppahistoriallisen paralleelin ottaaksemme, Saksa käsitettiin sekä maan nimeksi että myös appellatiivisena saksalaisen merkityksessä, on myöskin vojo nimeä voitu varsinkin vapaassa runokielessä käyttää sekä aluetta l. kansallisuutta merkitsevästä s. O. »Vuojolaisen» l. gotlantilaisen että Vuojolaisen l. »kaupan» merkityksessä. Ja vojo-nimityksestä jommassakummassa merkityksessä ei askel enää, varsinkaan runokielessä ole pitkä kotoiseen Vuojo- l. Vuorela-nimeän.¹ Jommassakummassa häistä merkityksistä — mutta sitävastoin tuskin Gotlannin merkityksessä — voitane parhain selittää myöskin sellaiset prof. Krohnin edellyttämät sanat kuin Vuojoan väki,² Vuojoan pursi,³ ja mahdollisesti vuojoankivi.³

Lähinnä pohjalaiset nimitykset vojolaiset, Voionmaa, joka edellyttää lähtöasua Vojo ynnä tämän runollinen johdannaismuoto Vuojo- l. vojo- johtavat kieltämättä meitä etsimättä samanlaisen Pohjanlahden rannan, lähinnä Pohjanmaan, ja Etelä-Ruotsin, varsinkin Gotlannin, välisen kauppayhteyden olettamiseen kuin vanhemman rautakauden nuoremman jakson eteläpohjalaiset muinaislöydötkin. Ja että Itämeren suurimmasta kauppakeskuksesta lähteneet vojolaiset, siinäkin tapauksessa, että he eivät olisi olleet Etelä-Pohjanmaalla lukumäärältään perin voimakas aines, ovat siellä kauan ja voimakkaasti pitäneet puoliansa samoinkuin voineet ja sikä-

¹ Vrt. Vojoonmaan ja Vuojoalan yhdistämisestä K. Grotenfeltin perustavaa artikkelia. Hist. Ark. XX ss. 48—50. Että sitäpaitsi Vojoonmaasta olisi muodostettu toinen -la päätteinen nimi, eilene helposti analogioilla osoitettavissa, ja nimenomaan maitten nimistä kuten Saksa, Ruotsi, Tanska, Venäjä ei käytettäne -la johdannaisia. Sitävastoin on meillä sellaisia — mahdollisesti kansallisuutta tarkoittavia kotoisia nimiä kuin Ruotsala (vrt. ruotsalainen), Tanskila, mutta ei koskaan asianomaisten maiden tai alueiden vapaina toisintoniminä. Edellytyksellä, että täkäläisen »Vuojo-laisen» eli »vuojoan» asuinpaikkaa sitävastoin voitiin nimittää Vuojo-laksi, ei ole tällaisia analogia-vaikeuksia.

² Kaarle Krohn: Kalevalan kysymyksiä II ss. 141, 166.

³ K. Grotenfelt. ed. main. art.

läisistä löydöistä päättäen näytelleet meikäläisiin oloihin nähden ruhtinaallista osaa¹ ja siten antaneet Vuojoalaiselle, heidän rikkaille naisilleen ynnä heidän symbolisesti ja kollektiivisesti käsitetylle Vuojoalalleen erikoisen ylimyksellisen mahtavuuden ja rikkauden loisteen, on nähdäksemme helposti ymmärrettävää.

Sikäli kuin edellä antamamme kuva Etelä-Pohjanmaan vanhemman rautakauden nuoremmasta jaksosta ja käsityksemme n. s. vuojoalaisista on oikeaan osunut, tulee tämän kulttuurikauden suhde siihen aikaan, jota Etelä-Pohjanmaan vanha kylänimistö edustaa, verrattain selväksi ja yksinkertaiseksi. Rikas ja sen vuoksi erikoisen houkutteleva etelästä ja meritse tullut vierasmainen ja lähinnä eteläruotsalais-vuojoalainen kulttuuri ja kauppavirta on täällä tavannut sisämaasta ja maitse tulevan kaupan ja eränkäynnin ja niitä seuraavan alituisen tihenevän asutuksen ja joutunut voimakkaaseen intressi- ja miksei lopulta kansallistenkin vastakohtien yllä pitämään taisteluun sen kanssa. Miten tämä taistelu vuojoalais- ja »kyröläis»intressien välillä lopulla päättyy, näkyy selvästi sekä vanhan kulttuuriseudun suomalaisesta paikannimistöstä, että itse arkeologisesta löytöaineksestä. Tämä tulee näet, kuten Hackman on osoittanut, lopulta selvästi suomalaisluonteiseksi.

Taistelu toisaalta Kyrösjärven laskureitin suun seuduilta tulleen suomalaisen asujamiston ja toista tietä Suupohjaan tulleen etupäässä goottilaisen ja lähinnä ehkä gotlantilaisen kolonian välillä palauttaa etsimättä mieleen Kalevalasta tunnetun voimakkaan ja ilmeisesti pitkäaikaisen vastakohdan Kalevalan ja Pohjolan välillä. Ja jos Pohjolan tilalla — kuten prof. Krohn on tehnyt todennäköiseksi — on alkuaan ollut Vuojo l. Vuojoala, jota vuorostaan on vaikeata erottaa goottilaista kulttuuria meidän maassa parhain edustavista vuojoalaisista l. lähinnä gotlantilaisista, niin on, siinä tapauksessa, että edellä käsittelemämme Etelä-Pohjanmaan suomalainen väestö voidaan osoittaa Kalevalan rintamailta tulleeeksi, tämän taistelu vanhaa Pohjanmaan vuojoalauskulttuuria vastaan mitä luonnollisin. Merkillisenä tosiasiana voidaankin todeta, että se alue, jolla aikaisemmin olen osoittanut Kalevalan pääsankarien nimistön² sijaitsevan ja jota senvuoksi ehkä voisi nimittää Kalevalan rintamaaksi, on juuri

¹ Että he harvalukuisinakin ovat voineet hallita verrattain voimakasta suomalaisasutustakin ja painaa siihen korkean kulttuurinsa leiman, ei ole katsottava mahdolltomaksi.

² Vrt. tähän nähden kirjoittajan esitelmää Suom. Kirj. Seur. kokouksessa kev. 1923.

sen yläsatakuntalaisen alueen keskuksessa, jolta Kyrönjoen varren vanhin kylänimistö on lähtöisin.

Myöskin merkillinen ja, sikäli kuin voidaan päättää, kaikesta nimietymologioinnista ja ehkäpä myös runollisista vaikutuksista vapaa perinnäistieto Ylä-Satakunnasta Kyröjoen laaksoon tapahtuneesta kauppa- ja asutusvirtauksesta samoin kuin tämän vaikutuksesta pohjoisessa kävijöihin liittyy elimellisellä tavalla edellä tehtyihin päätelmiin. Samainen lappalaistraditsioni, jonka edellä olemme osoittaneet viittaavan Kyrönkankaan länsipuoliseen, Närpiön seudulle tapahtuneeseen kaupan- ja eräntäntiin, tietää myöskin kertoa kauppa- ja asutusvirrasta sille Pohjanlahden rannikolle, jolla muistiinpanon aikoihin Mustasaari sijaitsi.¹ Että eräntänti tänne ei ole ollut Pirkkalankaan erävesiltä mahdollon ja että perinnäistietojakin tähän suuntaan on olemassa, on myönnettävä.² Mutta tästä huolimatta voitane katsoa varmaksi, että puheena oleva kauppa- ja asutusvirta on pääasiallisesti johtunut Mustasaarelle päin juuri »Kyrön» kangasta ja Kyrönjokea pitkin. Ja ainakin pahimmat epäilykset tässä kohdin haihtuvat, jos muistaa, että lappalaistraditsioni tietää puheena olevan liikenteen tapahtuneen metsätietä:

. . . vastam, quae Tavastiae dicitur . . . penetrasse sylvam, jolla sanontatavalla tuskin voidaan tarkoittaa muuta kuin Pohjanmaalle johtavaa kangasta ja nimenomaan sitä kankaan laitaa, joka lähinnä johti Mustasaarelle päin.

Miltei suurinta mielenkiintoa on kuitenkin omiaan herättämään lappalaistraditsionin ilmoitus Ylä-Satakunnan rintamailta lähteneiden pohjankävijäin tavattomasta rikastumisesta. Lappalaisen perimätiedon mukaan he »hankkivat monia kauppatarvikkeita, toivat niitä vuosittain mukanaan ja tarjosivat maanmiehilleen. Tästä lähtien alkoivat he ihmeellisellä tavalla upeilla loistavilla puvuilla, maukkaalla ruualla, rikkauksilla ja koristeilla niin, että tästä helposti voitiin päättää, että he elivät yltäkylläisessä hyvinvoinnissa». Jos tämän perinnäistiedon asettaa edellä esitettyyn historialliseen taustaan, niin on sen sisällys tulkittava siten, että toisaalta vieraan kauppavallan kukistuminen, toisaalta rikkaan »Pohjanperän» kaupallinen ja asutuksellinen valtaus toi valtaajilleen samanlaisen erikoisen huomattavan taloudellisen kukoistuksen kuin samoilta seuduilta lähtevä pirkkalaisvaltaus myöhemmän kauppahistoriallisen ajan n. s. »pirkkalaisille» ja varhaiset n. s. lapinretket Norjan rikkau-

¹ Vrt. tutkimust. Pirkkalaisliikkeen synty s. 23.

² Vrt. ed. main. tutk. s. 75.

destaan kuuluille lapinkävijöille. Taloudellisen elämän painopiste on täten ilmeisesti siirtynyt vojolaiskaupan tähänastiselta päänäytämöltä etelämmäs Kokemäenjoen laaksoon ja lähinnä ylisen Satakunnan tai »Kalevalan» rintamaalle. Ja täkäläistä suurta taloudellista nousua seurasi mitä luontaisimmin myöskin voimakas henkinen nousuaika. Tai mitä outoa on siinä, että juuri vanhalla »Kalevalan» rintaseuduilla alettiin ihaillen suhtautua loistavaan, eteläisen »Pohjan» valloitukseen ynnä sen teoiltaan ja maineeltaan tuttuihin edustajiin ja että pohjankävijäin vanhalla kotiseudulla pian yksi runo toisen jälkeen alkaa kertoa vanhoista kuuluisista »sankareista», heidän toimistaan ja elämästään, kunnes lopulta ainakin huomattavimmat pääsaikeet siihen runouteen, joka viime vuosisadalla »Kalevalan»-nimisenä pantiin kokoon, olivat saaneet alkunsa? Kalevalakulttuurin ja Kalevalan runojen synty tulee täten Kyrön erähistorian valossa täydelleen perustelluksi ja niiden elimellinen yhteys vanhimman historiallisen elämämme kanssa entistään ilmeisemmäksi. Ja mikä selittää paremmin kuin Kalevalan 1. »Kyrön» miesten lopullinen pääsy Pohjanlahdelle sen uuden, kaukaiseen Pohjaan suuntautuvan valloitus- ja veroitusretkeilyn, jota kainulaiset ainakin jo 800-luvulla täälläpäin harjoittavat ja joka historiallisesti sopii niin vaivattomasti heidän tähänastisen retkeilynsä jatkoksi samalla kuin se mitä luonnollisimmin, eräiden toisten ilmiöiden ohella, joihin myöhemmin palaamme, tekee ymmärrettäväksi näihin aikoihin tapahtuvan eteläpohjalaisen löytöaineksen tavattoman ohenemisen?

Liitteitä.

1. *Eräluettelo v:lta 1552*

Valtionarkisto N:o 130 a.

Thenne här Boken Lijder på Alle The Eriemarcker och utmarcker
som beseedde ock besatte äre här udi Cumä Gårdz Lään Anno 1552
som hwar sokn för sig I lengden widere förmeller.

BIRCKALA SOKNN.

Item Oluff Naistenmatkan haffuer ett erierwm vid *Vaskiuesi
siöö* liggiandis 16 miill ifråå hans hema och fantz thr 3 boorwm
huilcka thesse efft^{er} 3 böndr besittia skola

Jöns Olufson aff Naistenmatkaby
Pedr Lodwiik
Eskill Morthenson aff Takahuchtis

Item hele Sikoierffuiby haffuer tillhopa ett erierwm vid *Parcku
siöö* liggiandis 5 miill ifrå theris byy ock är ther 3 boorwm huilcka
thesse effterscriffne skola besittia.

Erich Larsson aff Ilmarisby
Thomas Iacobson aff Kusenniemi
Erich Jörnson aff Toijckolaby

Item Kerstin Tohlopilaby haffuer ett erierwm vid *Kehelax siöö*
liggiand. 7 miill ifrå hennas heman ock fantz ther ett boorwm huilck-
kith besittia skall.

Larss Simoson aff Soramaltb3.

Item Michill Partta ock Erick Erickilaby haffua ett erierwm
tillhopa ved *Palowesi träsk* liggiandis 8 miill ifro theris byy och är
ther etth boorwm huilckith besittia skall

Oluff Sarffuana

Item Bertill Nattari aff Vatialaby haffuer etth erierwm vid *Muroledho stråmn* liggiand. 7 miill ifrå hans hemā och är thr eth boorwm huilkith besittia skall.

Marcus Iyarsson aff Leijniolaby.

Item Iacop Siurtti och Morthen Hulpöij haffua eth erierwm tillhopa ved *Palowesi siöö* liggiandis 8 miill ifrå theris byy och är ther etth boorwm huilkith besittia skall.

Lasse Persson aff Kusiniemi.

Item Hendrich Sorri haffuer ett ererwm vid *Väri träsk* liggiandis 11 miill ifro hans hema ock är ther ett boorwm som besittia skall.

Lille Henrich Morthnss aff Aitolax.

Item Iöns Vaijninē haffuer etth erierwm vid *Värilax siöö* liggiandis 11 miill ifrå hās hemān ock är ther etth boorwm hvilkit besittia skall.

Qluff Kielas aff Messuby

Item Henrich Paroijnē haffuer ett erierwm vid *Rååwesi siöö* liggiandis 10 miill ifrå hans hemā ock är ther etth boorwm huilkith besittia.

Iöns aff Hallila.

Item Henric Partoij ock Hendrich Kurinē haffua ett erierwm tillhopa vid *Toewesi siöö* liggiandis 20 miill ifrå theris byy och är ther ett boorwm huilkith besittia skall.

Michill Reijppinemi

Item Iöns Michilsson aff Kwsiniemi haffuer etth erierwm vid *Palax träsk* liggiandis 2 miill ifrå hans hemā och är ther 2 boorwm huilka thesse efft^{er} besittia skola.

Iöns Mickillson aff Kwsiniemi.

Lasse Madzson aff Kemmēniemi.

Här effterfölja the utmarcker som besatte äre udi förscriffne Birckala sokn

först

hele Ukasby haffuer samptligen en utmarck benempd *Ukanpohia* liggiand. 1 fierdingz miill ifrå for^{re} byy och är ther eth boorwm huilkith besittia skall.

Morthen Psson aff Koffueroby.

Item är ock en ledug utmarck hetandis *Heijkinniemi* och är ther ett boorwm huilckit besittia skall. Michill aff Kijmaiokiby

Item Iöns Vaininē haffuer en utmarck benempd *Pengoi* som ligger ifrå hans hemman 4 miill och är ther ett boorwm huilckith hans broder skall besittia vid nampn

Hendrich Olsson aff Tam̄koski

Summa påå the eriemarker och utmarcker som besatte äre udi for^{ss} Birckala Soknn

Löper — 19 boorwm

Samaledis ock effterfölia här the eriemarcker udi for^{ss} Birckala sokn som inga boorwm är till vtan allenest fiskerij.

Item Iöns Vestgiöte på Vexiöö haffuer ett erierwm benempd *Hopia* ther ingen boorwm är.

Andrs Vestgiöte på Viik haffuer ett ererwm vid *Tarienes siöö* ther ingen boorwm är

Item Hēdrich Partoi

Item Hēdrich Partoi

haffuer ett erierwm vedh *Toeuesi siöö* ther intid boorwm är.

Item Hendrich Kurynē haffuer ett erierwm ved sama siöö ther intid boorwm är

Item Hendric aff Airickila haffuer ett erierū vid *Kiffui träsk* som ligger ifro hans hemman 25 miill ther ingen boorwm är

Item Iöns Iunttulaijnē haffuer ett erierwm ved *Niemiträsk liggiand.* 28 miill ifrå hans hem̄an thr intid boorwm är

Item Eskill aff Vatiala haff ett erierwm vid *Etzāmys siöö liggiand.* 32 miill ifrå hans hem̄a thr ingen boorō är vtan allenast fiskerij

Item Andrs Pehu och Lasse Pehu haffua ett erierwm tillhopa ved *Verhoperä siöö* liggiand. ifrå theris by 30 miill och är intid boorwm.

Item Lasse Tockoi

Item Lasse Tockoi

och Hendrich Tockoi

haffua eth erierwm tillhopa vid *Paroi* siöö liggiand. 28 miill ifrå theris by thr intid borwm är

Item Lasse Turdoij, Morthen Turdoi och Simō Turdoi haffua ett erierwm tillhopa ved *Pijlam träsk* som ligger ifrå theris by 24 miill thr ingē boo rwm är

Item Andrs Vestgiöte på Viik haffuer ett erierū ved *Väris siöö* liggiand. ifrå Viik 10 miill och är ingen boorwm till

Än haffuer han ett erierwm hetand. *Pönnäma* innan 4 rååar liggiand. från hemā 33 miill och är ingen boorwm

Item Thomas aff Ilola haff' ett erierwm vid *Simpsä siöö* ther intid boorwm är liggiand. ifrå hans hemā 26 miill

Item Hendrich Ura mz sin skrifftesbrödh'r haffuer ett erierwm vid *Hango siöö* liggiand. 30 miill ifrå hemān och är ingen boo rwm

Item Monsson aff Mäkikylä haff' ett erierwm vid *Pörane siöö* som ligger ifrå hans hemān 24 miill och är intid boorwm

Item Pedr aff Markula haff' ett erierwm vid *Velhonperä* som ligger 32 miill ifrō hans hemān och är intid boorū vtā allene fiskerij

Summa på the eriemarcker udi for^{se} Birckala sokn ved huilcka inga boorwm är till

Löper

— 16.

KYRO SOKNN.

Item thesse effterscriffne två mann vid nampn Nils Turcki och Morthen Kulhiā haffua tre ererwm tillhopa nemlig 2 ererwm benempd *Lechtislambi*, vid en lithen träsk, hetand. *Vichtis träsk*, ock tridie erierwm benempd *Ruanoianpijrtē*, huilcka erierwm liggia ifrå theris hemā 10 mijll, ock är ther 4 bårwm huilcha thesse effterscriffne 4 män skola besittia. Som är

Hendrich Nielsson aff Kalaierffui

Henrich Olufson ibidem

Hendrich Taloijnenn

Nils Morthnss Kulhian

Item thesse efftrscriffne 2 mann vid namn Henrich Räijsti ock Henrich Harffuia haff 2 erierwm tilhopa vid en lithn träsk hetand. *Kaukaträsk* som ligger ifrå theris hemā 8 mijll, ock är eth bårwm huilckith skall besittia

Thomas Bertilson Pakulan

Item thesse efftr 2 böndr vid namn Nils Kolckoij ock Mickill Pitkäijne haff 2 erierwm tillhopa vid *Kanganpä träsk* liggiafid. ifrå theris hemā 10 mijll ock är ther 2 bårwm, huilcka thesse efftr 2 mån besittia skola, som är

Thomas Kolckoij oc
Pedr Hijrffuoijnemē

Item Iöns Henricksson Kiluackalan haff etth erierwm benempd *Ruhanpijrtte* vid en liten åå hetand. Karffuian åå soz liggr ifrå hans hemā 8 miill och är ther ith bårwm huilckith skall besittia

Pedr Hongoij aff Iämiierffui

Item Iöns Osora mz sin skrifftisbrödr haff eth erierwm vid *Pukara träsk* som ligger från hans hemā 2 $\frac{1}{2}$ mijll ock är ther ith bårwm huilckit skall besittia

Iöns Henrichson Pöräniemē

Item Henrich Motiaijnē haff etth erierwm vid *Pukara träsk* liggiafid. ifrå hans hemā 3 mijll ock är thr etth bårwm huilckit hans brodr skall besittia vid namn

Andrs Motiaijnenn

Item Lasse Michilsonn Kiialann haff etth erierwm benempd *Keskiueden maija* vid Koffuelachden siöo som ligger ifrå hans hema 1 mijll ock är thr eth bårwm huilckith hans sonn skall besittia vid namn

Oluff Larssonn aff Kijala

Item Iöns Lumia aff Kalliakelinis? haff eth erierwm vid for^{ada} insiöo benēpd *Valiavaldaistenmaa* som ligger ifrå hans hema 1 $\frac{1}{2}$ mijll huilckith besittia skall vid namn

Jöns Lwmia

Item thesse effter^{us} 2 mann ved namn Hendrich Morthenson Kiialann och Morthen Andrsson ibm haffua etth erierwm tilhopa ved

for^{ss} insiöö hetand. *Ohistenlächti* som ligger ifrå theris hema 1 1/2 mijll och är thr ett bårwm huilckit for^{ss} Hen. Morthnsons sonn besittia skall vid nampn

Henrich Henss Kiialann

Item thesse effterscriffne 2 männ vid nampn Nils Skinnare Kiialan och Iöns Olss Kallionkielist haffua ett ererwm tillhopa vid for^{ss} insiöö hetand. *Vnnanlächti* som ligg. ifrå theris by 2 mijll och är ther ett bårwm huilckit for^{ss} Nilses sonn besittia skall vid nampn

Eric Nilsson Kiialan

Item Morthen Riödhi Höytilän oc Oluff Olss Kiialan haffua ett erierwm tillhopa vid for^{ss} insiöö hetand. *Koffuelachdenpohia* som ligger ifrå theris by 2 miill ock är thr ett bårwm huilckit besittia skall vid nampn

Pedr Pucki aff Hapima

Item Henric Nijpperi Heijtolann haff eth erierwm benempd *Heijtolanmaia* vid Parckana träsk som ligger ifrå hans heman 2 1/2 miill och är ther eth bårwm huilckit besittia skall ved nampn

Morthen Psson Heijtolann

Item Henrich Riikalann haff ett erierwm vid *Visu insiöö* liggiand. ifrå hās hemā 20 mijll ock är thr ett bårwm huilckit han sielff besittia skall och hans eldre broder skall förestå hemā hoss hans fadr

Henrich Riikalann

Här effterfölia the uthmarcker som besatte äre udi forscriffne Kyro sokn

först

Item thesse effterscriffne 2 böndr vid nampn Henrich Persson aff Pitkämieni ock Pedr Olson aff Peijariaby haffua en utmarck vid *Ruocko träsk* som ligger ifrå theris hemā 3 miill ock är thr 2 bårwm huilcka thesse 2 männ skola besittia

Pedr Iönsson aff Pitkänieni

Andrs Kontthi

Item hele Kiluackalaby haff samptligen en utmarck benempd *Vehuwarpe* soz ligg. ifrån thenn by 2 miill och är thr ett bårwm huilckit besittia skall

Oluff Iönsson aff Kiluackala

Item Andrs Karhoijsten haff enn utmarck benempd *Iämiänmaa* liggiand. ifrå hās hemā 2 miill och är thr ett bårwm huilkt hans fadr brodr besittia skall vid nampn

Madz Olsson aff Karhoijsby

Item Iacop Henrichsonn aff Julmaby haffuer mer jord och utmarcker än han sielff kan fikia ock fara ty skall hans fadrs brodr sama utmarck besittia vid nampn

Thomas Karhu

Item these effterscriffne 4 männ vid napn Henrich Nilsson Saloby Thomas Olss aff Teffuaniemi Nils Nilsson ibm och Henrich Henss. ibm haffua en utmarck tillhopa vid *Kangan träsk* som ligg. ifrå theris by 1 $\frac{1}{2}$ miill och är ther 3 bårwz huilka these efft^{er} 3 mann skola besittia vid nampn

Pedr Henss aff Saloby

Oluff Madzss aff Röyhieniemi

Michill Paastw

Item these effterscriff ne 2 männ vid napn Henrich Marcusson aff Ingula och Nils Motiaijnen ibm haffua en utmarck tillhopa benempd *Karhenmaa* som ligger ifrå theris by 1 miill och är ther ett bårwz huilkit besittia skall vid nampn

Eskill Bertilss aff Pakula

Item Ped. Nilsson aff Ingulaby haffuer en utmark benempd *Karhiträsk* som ligger ifrå hans hemā 1 $\frac{1}{2}$ miill och är ett bårwm huilkit hans mogh besittia skall vid nampn

Iöns Jönsson aff Ingulaby

Item hele Viliackalaby haffua samptligē en utmarck benempd *Riihiniemi* liggiand. ifrå for^{er} by 1 $\frac{1}{2}$ miill ock är ther 2 bårwm huilka these efft^{er} 2 män besittia skola vid nampn

Iöns Paskoij

Staffa Nilsson aff Mietisby

Item hele Kiluackalaby haffuer samptligen en utmarck vid *Loma träsk* liggiandis ifrå for^{er} by 1 $\frac{1}{2}$ miill huilkith besittia skall

Lasse Persson aff Sammis

Summa påå the eriemarcker och utmarcker som besatte äre udi for^{er} Kyro soknn

Löper — 30 bårwm

Samaledis ock efterfölia här the eriemarcker udi for^{ss} Kyro Soknn som ingen bårwm finnas kann utan allenast fiskerij och fogla skog

Item thesse effterscriffne 3 männ vid nampn Nils Vijra aff Viliala Jöns Turcki aff Ikalis ock Andrs aff Karhois haff[·] ett erierwz tillhopa vid nampn *Patopohian pjrte* vid Verdu träsk som ligger ifrån theris hemā 6 miill och är intid boorwm utā aliene fiskerij

Item thesse efft^{ss} 3 bönder vid nampn Lasse Sijroiij Hendrich Siroiij och Oluff Siroiij aff Vataisby haff[·] ett erierwm tillhopa vid *Veitzi träsk* som ligger ifrån theris byy 20 miill och är intid boorwm vtā fiskerij

Item thesse 3 böndr Nils Kolkoiij aff Ikalais by Erich Rochkoiij ibm och Michill Rochkoiij ibm haffua ett erierwm tillhopa vid *Kodistrsk* som ligger ifrå theris hemā 18 miill och är intid boorwm vtan allenast fiskerij[·]

Item tesse effterscriffne 3 böndr vid nampn Oluff Olsson aff Kiluackalaby Nils Grelsson ibm ock Henrich Hendrichsonn ibm haffua ett Erierwm ved *Vene träsk* liggiandis ifrå theris byy 12 miill och är intid boorwm vtan fiskerij

Item tesse efft^{ss} 3 böndr vid nampnn Michill aff Laitila Nils Raualdson aff Heijnierffui ock Vincentius aff Ierffuisby haffua ett erierwm tillhopa ved *Kynes träsk* som ligger ifrå theris hema 13 mijll och är intid boorwm.

Item thesse effterscriffne 2 böndr vid nap̄ Henrich Hiecka aff Sammisby och Pedr Ängoiij ibm haffua ett erierwm tillhopa vid *Laxi träsk* liggiandis ifrå theris hemā 12 miill oc är intid boorwm vtann allenast fiskerij

Item Iöns Venni haffuer ett erierwm vid *Pukarulambi* träsk liggiandis ifrå hās hemā 22 miill och är intid borwm.

Item Nils Kierickalan haffuer ett erierwz vid *Kauha träsk* liggiandis ifrå hans hēa 25 miill ock är intid boorwm

Item thesse effterscriffne 2 böndr vid namn Morthen Riödh och Madz Röyhiä haffua ett erierum tillhopa vid *Somi träsk* hetandis *Talimatka* liggiand. ifrå theris by 8 miill och är intid boorwm.

Item thesse effterscriffne 2 böndr vid näpn Lasse Kiialan och Pedr Nilson aff Höijtilä haff· ett erierwm tillhopa vid *Nummiträsk* liggiandis ifrå theris hēma 15 miill och är intid boorwm vtan allenast fiskerij.

Item Oluff Larsson aff Höytjläby haff· etth erierwm vid *Koffuelachden siöo* hetandis *Rautalachden pjrte* som ligger ifrå hās hēma 2 mijll och är intid boorwm.

Item Ianus Pssonn aff Mietisby haffuer eth erierwm benempd *Kangas träsk pjrte* ved Koffuelax siöo liggiand. ifrå hās hēma 1 miill och är intid boorwm

Item thesse effterscriffne 2 män vid näpn Lasse Kiialaby och Nils ibm haffua etth erierwm tillhopa benempd *Koffuelachden maia* vid for^{re} insiöo liggiand. ifrå theris by 2 miill och är intid boorwm vtā fiskerij

Item Andrs Kiurunē haffuer eth erierum vid *Kauralambi* träsk liggiandis ifrå hans hēma 3 1/2 mijll och är intid boorwm.

Item Leijkoi Thomas aff Riitiälaby haff· etth erierwm vid *Kaittain vetten träsk* liggiand. ifrå hans hēma 6 miill och är intid boruz

Item Lasse Swantte aff Riitiälaby haff· etth erierwm vid *Kuiffuaträsk* liggiand. ifrå hans hēma 6 miill och är intid boorwm

Item Madz Vakeri aff Riitjala haff· och eth erierwm vid fornde *Kuiffuaträsk* liggād ifrå hans hēma 6 miill är intid borwm

Item Pedr Olufsonn aff Riitiälä haff· ith erierum vid sama träsk liggiandis ifrån hans hēman 6 miill och är intid borwm vtan allenast fiskerij

Item Iöns Latu haffr eth erierwm vid *Valkialambi* träsk som ligger ifrå hās hēma 6 miill och är intid borwm utan allena fiskerij.

Item Pedr Undoij aff Höytilä haff· eth erierwm vid sama träsk liggiand. ifrån hans hēma 8 mijll och är intid boruz

Item Nils Jacobson aff Yliskylä haff eth erierwm ved *Nurmi-träsk* liggiadis ifrå hans hemā 3 miill och är intid boorwm

Item Madz Kuortti haffuer etth erierw vid *Närffuo träsk* liggiand. ifrå hans hemā 8 miill och är intid boorwm

Item Lasse Michilsonn Kiialann haff eth erierwm vid sama träsk liggiandis ifrå hans hemā 8 miill och är intidh boorwn

Item Iöns Hijtti aff Miettisby och Michill Hijtti ibm haff ett erierwm tillhopa vid sama träsk som ligger ifrå theris by 8 miill och är intid borwm

Item thesse effterscriffne 3 män vid näpn Morthen Pakaijnē Nils Haffueri och Oluff Haffueri haffua ett erierwm tillhopa vid for^{re} träsk som ligger ifrå ther. hemā 8 miill och är intid boorwm.

Item Henrich Villi haffuer ett erierwm vid sama träsk liggiandis ifrå hans hemā 8 mill och är intid boorwm

Item thesse effterscriffne 2 männ vid näpn Philpus aff Aloijskyä och Erich Philpussonn aff Riitiälä haffua etth erierwm tillhopa vid *Nurnierffui* liggiandis ifrå theris hemā 3 miill och är intid boorwm

Item Nils Olsson aff Karduby haff etth erierwm vid *Vori träsk* liggiadis ifrå hans hemā 7 miill oc är intid boorwm

Item Simō Kauppilan haff etth erierwm vid sama träsk liggiand. 7 miill ifrå hans hemā oc är intid boorwm

Item Hendrich Nijpperi aff Heijtola haff ett erierwm vid for^{re} *Väri träsk* liggiandis ifrå hans hemā 7 miill ock är intid boorwm

Item Eric Larssonn aff Viliackala haff ett erierwm vid *Vekaret, träsk* liggiandis 4 miill ifrå hans hemā oc är intid boorwm till

Item Simon aff Sonnuby och Henrich ibm haffua etth erierwm tillhopa vid *Tuliträsk* liggiandis 4 mijll ifrå theris by oc är intid boorwm till.

Item Oluff Iacopson aff Kilvackalaby mz sine skifft bröder haff etth erierū vid *Kehäs träsk* liggiand. 7 miill ifro hans hemā oc är intid boorwm

Item Erich Itu mz sin skifftis brödhrr haffr ett erierwm vid *Iuri träsk* liggiadis 3 miill ifrå hans hemā oc är intid boorwm

Item Nils Motiaijnē haff· ett erierwz benempd *Takamäki* liggian-
dis ifrå hans hemā 5 miill oc är intid boorum vtan allenast fiskerij.

Item Hendrich Käki haffuer etth erierwm vid *Kangari träsk* lig-
giand. ifrå hans hemā 12 miill oc är intid boorwm vtan allena fiskerij.

Item Morthen Andersonn aff Uskelaby och Simō Persson aff
Kyrönpohia haffua eth erierwm tillhopa vid sama träsk liggian-
dis 12 miill ifå theris byy oc är intid boorwm.

Item Sigffred Käki haff· etth erierwm vid *Sulku träsk* liggian-
dis 12 1/2 miill ifrå hans hemā oc är intid boorwm

Item Lasse Purttu haffuer etth erierwm vid *Umbimatka* träsk
liggiandis 13 miill ifrå hās hemā och är intid boorwm

Item Hendric aff Riikalaby haff· ett erierwm vid *Visuvesi siöö*
liggiandis 20 miill ifrå hans hemā och är intid boorwm.

Item Morthen Sassi haff· ett erierwm vid sama insiöö liggian-
dis 20 miill ifrå hans hēa oc är intid boorwm

Item Lasse aff Kierickala haff· ett erierwm vid *Vaski siöö* thr
ingen boorwm är vtā fiskerij.

Item Erich Rws aff Teuaniemiby haff· etth erierwm vid *Aured*
träsk liggian- 4 miill ifrå hans hemā och är intid boorwm

Item Pedr Hendrichsonn ibm haff· etth erierwm vid sama träsk
liggiandis 6 miill ifrå hans hemā oc är intid boorwm

Item Nils Kiiainē haffuer etth erierwm vid sama träsk liggian-
dis 4 miill ifrå hans hemā oc är intid boorwm

Item Erich Kiiainē haff· ith erierwm ibm liggian- 3 miill ifrå
hans hemā och är ingē boorwm

Item Thomas Olufson aff Teffuaniemē haff· etth erierwm vid
for^{ada} träsk liggian- 6 miill ifrå hans hemā och är intid boorwm vtā
allenast fiskerij

Item Iöns Ianacka haffuer ett erierwm vid sama träsk liggian-
dis 6 miill ifrå hans hemā och är intid boorwm

Item Pedr Pöllöj haffuer ett ererwm ved *Pukara träsk* liggiandis 14 miill ifrå hās hemā oc är intid boorwm

Item Hendric Lucasson aff Vadziais haffuer itt ererwm benempd *Hies* liggiandis 14 miill ifrå hans hemā oc är intid boorwm

Item Bencht aff Vilialaby haffuer eth erierwm ved *Alaswesi siöö* liggiandis 10 miill ifrån hans hemā oc är intid boorwm

Item Grels aff Kiluackalaby mz hans trij skifttis bröder haffuer ett erierwm vid sama siöö liggiandis 12 miill ifrå hans hemā oc är intid boorwm

Item Lucas Kontti mz hans trij skifttis brödher haffuer ett ererwm wid *Pakara träsk* liggiandis 14 miill ifrå hans hemā och fans thr ingen boorwm utan allenast fiskerij.

Summa på the eriemarcker ved huilcka inga bäärwm är till löper
— 53.

KANGESALA SOKNN

Item Henrich Pyy aff Somatkaby haff· etth erierwm vid *Cop-sama träsk* som ligger ifrå hans hemā 6 miill och är ther 3 boorwm huilcka thesse effterscriffne 3 män skola besittia

Hendrich Pyy aff Somatka
Ambrosis Nilss aff Raerola
Morthen aff Siukoijsla

Item Madz Saukoi haffuer ett ererwm vid *Sitama siöö* liggiandis ifrå hans hemā en mill och är ther ith boorum huilkith besittia skall
Mares Larssonn aff Paloby.

Item Thomas aff Kockila haff· ett erierwm vid *Sarha träsk* liggiand. ifrå hās hema 1 miill och är ther etth boorwm huilkith besittia skall
Siffred Thomasson aff Kockila

Item Hendrich Pyy och Lasse aff Tungeloby haffua ett ererwm tillhopa ved *Ewå träsk* liggiandis 8 miill ifrå theris byy oc är ther 2 boorwm hvilcka besittia skall

Michil Iönsson aff Somatka
Erich Larsson aff Tungelo

Item Thomas aff Ker^{re}heten haffuer etth erierwm vid *Ijlyianma* ved för^{re} Kerte insiöö liggiand. ifrå hans hemā I frgh miill oc är ther etth boorwm som besittia skall

Erich Arvidson aff Tochkalby

Item Lasse Palinē haffuer itth erierwm vid *Paliselax insiöö* liggiand. ifro hans hemā 15 miill och är ther ett boorwz huilkith besittia skall

Iacob Larsson aff Palila

Iacop aff Kerpola haffuer ett ererwm ved *Måndijsen träsk* liggiand. ifrå hans hemā 20 miill och är ther 2 båorwm huilcka thesse efft^{re} besittia skola

Thomas Iacopson aff Kerpola
Eskill Nilsson aff Latula

Item Anund aff Iokisby haffuer etth erierū vid *Keduänä siöö* liggiandis ifrå hans hemā 20 miill och är etth boorwm huilckith besittia skall

Lasse Olsson aff Kockoijla

Item Hendrich Persson aff Pitkäierffuiby haff etth erierwm ved *Hanhøj siöö* liggiandis ifrå hans hemā 12 miill och är ther etth boorwm som besittia skall

Hendrich Henson aff Pennoby

Här efterfölia the utmarcker som besatte äre udi för^{re} Kangesala soknn

Item Iöns Voijtinē haffuer en utmarck benēpd *Ilkon kallio* som ligger $\frac{1}{2}$ miill ifrå hans hemā huilkith han sielff besittia skall

Iöns Voijttinen

Item Lasse aff Hoijffualaby haffuer en utmarck benempd *Kylmä-lammi* som ligger $\frac{1}{2}$ miill ifro hans hemā och är ther ett boorwm huilkit hans son besittia skall vid nampn

Morthen Larsson aff Hoijuala

Item Erich Hoiffua mz sin skifttis brödh^r haff en vthmarck benempd *Oiasniemi* liggiand. 1 miill ifrå hans hemā och är ther etth boorwm hvilkith besittia skall för^{re}

Erich Hoijffua

Item Siluais Olsson aff Hödhosby skall besittia en ödis jordt
benempd *Hödoxonniemi* liggiā i fierdingz miill ifron Hödijsby
Siluast Olsson

Item hele Kerteby haff tilhopa en utmarch benempd *Valkilāma*
liggiand. halffierdingz miill ifrå theris byy och är ther etth boorwm
huilkith besittia skall
Sigfred Knutson aff Heponiemi

Item Thomas äff Keriteby haffuer mer jord än hau mechtar sielff
fikia och fara ty sattes hans broder in till honō atth boo thr vid nampn
Simō aff Kerittenbyy

Item Henrich Suinu med sinn skifftisbrödhrr haffuer en utmarch
benempd *Ioenswnniemi* liggiandis en fierdingz miill ifrå theris byy och
är ther 2 boorwm huilcka thesse efftscriffne 2 män besittia skola
Sigffred Hendrichson aff Suinulaby
Thöss Nilsson ibm

Item hele Isoijniemi by haffuer tillhopa enn utmarck liggiandis
en fiirdingsmiill ifrå theris by och är ther 2 boorwm huilcka thesse
efterscriffne skola besittia
Morthen Teruoiy aff Isoijniemi
Lasse Iullinē ibm

Item hele Riikuby haffuer en utmarck tillhopa ved Vadi träsk
som kallas *Syffuenlachdenn pohia* liggiandis 2 miill ifrå theris byy och
är ther ett boorwm huilkith besittia skall
Hendrich Morthēson aff Haffuiseua

Item hele Vichtisby haffuer en utmarch tilhopa benempd *Victis-*
tenmaa liggiand. ifrå byen halffierding och är ther ett boorwz huilckith
besittia skall
Michil Iönsson aff Vietsbyy

Sumā på the eriemarcker och utmarcker som besatte äre udi for^{ne}
Kangesala sokn
Löper — 24 boorwm

Samaledis ock efterfölia här the eriemarcker udi for^{ne} Kangesala
sokn som inga boorwm är till utan allena fiskerij

Thesse effterscriffne 3 böndr vid namn Knuth aff Rekolaby Oluff Leijnöij och Oluff Kopöij haff· ett erierwm tillhopa vid *Effuo träsk* liggiandis 7 miill ifrå theris byy och är intid boorwm

Item Hendric Tasajnen frelsisman i Säckmäki herede haffuer ett erierwm benempd *Kalku* innā om Cwmå gårdz länn råår och är ther intid boorwm

Item Ambrosius aff Sarkoila och Michill Leiniola haffua etth erierwm tillhopa benempd *Valkialax* liggiandis 18 miill ifrå theris byy och är ther intid boorwm

Item Pedr aff Haapasari haffuer ett erierwz benempd *Kallion maia* liggiand. 20 miill ifrå hans hema thr ingen boorwm är

Item Iöns Vestgiöte på Växiö haff· ett ererwm benempd *Vanduslax* thr intid båårwm är

Item Michill Atti haff· ett erierwm vid *Kodume* siöö liggiand. 20 miill ifrå hans hemā och är ther intid boorwm

Item Nils Lotolainē haffuer ett ererwm benempd *Pohiaslax* ther intid boorwm är och ligger 20 mill ifrå hans hemān

Item Ambrosius Sarkoijlan haffuer ett erierwm benempd *Kulhapää* som ligg. ifro has hemā 24 miill och är intid boorwm

Item Simon Persson aff Torttula haff· etth ererwm benempd *Kaijtaniemi* vid Värikäuru siöö som ligger ifro hans hemā 15 (25 ylived.) och är intid boorwm

Item Hendrich Ohtojlan haff· ett ererwz ved *Toeuedhen* siöö liggiand. 22 miill ifro theris hemā och är ther ingen boorwm

Item Oluff Viluijnē och Iöns ibm haff· etth ererwm tillhopa benempd *Samalinē* liggiadis 23 miill ifro theris byy ther ingen boorwm är

Item Staffan Pijttälän haffuer ett ererwm vid *Kulhapä* ther intid boorwm är och ligg. 16 miill ifrå hans hemā.

Item Rauald aff Varala haffuer ett ererwz ved *Valkialax* liggiandis 20 miill ifrå hans hemā och är intid boorwm

Item Lasse Neulaniemē haffuer ett erierwm vid *Soiaträsk* liggiand.
20 miill ifrå hans hemā och är ther intid boorwm utan allenasth fiske-
rij

Sumā på the eriemarcker udi Kangesala sokn som inga boorwm finnes

Löper — 14.

LEMPELÄ SOKNN

Item her Påffuall I Säxmäki haffuer ett ererwm innā om Sata-
gundis roar hetandis *Tappuramaia* ved Veräkäyrä siöö huilkith han
kiöptt haffuer ock är ther etth boorwz huilkith besittia skall

Hendrich Larssonn

Item thesse effterscriffne 4 böndr Oluff Makaijnen Oluff Alkuinē
Lasse Sulkoij Thomas Vijalann haffua 2 ererwm tilhopa benēpd
Kallionmaia ved Vitzakoski siöö som liggr 20 miill ifrå theris by och
är ther 2 boorū huilcka thesse effter^e 2 män besittia skola

Madz Koijalainē

Madz Riikalainē

Item thesse efftne 3 böndr Lasse Lachdenn Oluff Moijsion och
Sigffred Hulauden haffua etth ererwm tillhopa benempd *Lachden maia*
vid Tarienes siöö liggiandis 25 miill ifro theris by och är ther etth
boorwm huilkith besittia skall

Hendrich Moijsionn

Item Madz Riikalainē haffuer etth erierū benempd *Utuentaeffuall*
ved Murolax siöö liggiandis 2 miill ifrå theris by och är ther ett boorwm
huilkith besittia skall

Oluff Pohtoijlann

Item Andrs Nappi och Erich Näppi haffua etth ererwm tillhopa
benempd *Loijlan maija* ved Käuru siöö liggiandis 23 miill ifrå theris
by och är ther eth boorwm huilkith besittia skall

Erich Näppi

Item Niels Tuisku haffuer etth ererwm benempd *Liedenpohia* vid
Toewesi siöö liggiandis 24 mijll ifrå hans hemā och är ther ett boorwm
huilkith besittia skall

Hendric Kocki aff Iokipohia

Item thesse eptr^{ss} 3 böndr Andrs Rarttia Anders Pylsy och Anders Herraijnē haffua etth erierwm tillhopa benempd *Virdō maia* ved Toewesi siöö liggand. 22 mijll ifro theris byy och är ther 2 boorwm huilcka thesse eptr^{ss} skola besittia

Thōs Liipoijsen

Knuth Michilssō aff Sotauald

Item Oluff Tijroijs och Iöns Liffua haffua etth ererwm tilhopa benempd *Rootaeuall* ved Rååvesi siöö som ligger 15 miill ifro theris byy och är ther etth boo rum huilkith besittia skall

Hen. Olsson Ahtialasth

Item Andrs Inniläijnen haffuer ett ererwm hetandis *Kautunlax* vid for^{ss} siöö som ligger 15 miill iffrå hans hemā och är ther 2 boorwm huilcka thesse efft^{ss} skola besittia

Nils Olsson aff Taipale

Pedr Philpula aff Toluila

Här efterfölia the utmarcker som besatte äre udi for^{ss} Lempelä sokn

Item hele Kahanpäbyy haffuer tillhopa en uthmarck benempd *Petkeleniemi* liggand. 1 miill iffrå sama by och är ther etth boorwm huilkith besittia skall

Simo Olsson aff Kahāpä

Item Moijsenrannanby haffuer en utmarch tillhopa liggand. halffierdingz miill ifroo theris byy och är ther etth boorwm huilkith besittia skall

Iöns att Moijsenrādby

Summa på the eriemarcker ock utmarcker som besatte äre udi for^{ss} Lempelä sokn

Löper — 14 boorwm

Samaledis ock efterfölia här the eriemarcker udi for^{ss} Lempelä sokn som inga borwm finnes

Jöns Tappura haffuer etth erierwm benēpd *Vraijnē* som ligger 20 miill ifro hans hemān och är intid boorwm vtan allenast fiskerij

Item Iöns Knutson på Laucko haffuer etth ererwm ibm thr intid boorwm är

Item Heurich Kärri aff Kuockalaby haff ett ererwm vid *Hanga träsk* liggiandis ifrå hans hema 23 mill och är intid boorwm

Item Grels Tiura haff ett ererwm vidh sama träsk liggiandis ifrå hans hem̄an thr och ingen boorwm

Item Iöns Nurcki haff ett erierwm vid for^{se} *Hanga träsk* thr ingen boorwm är

Item Erich Smedh i Aijmala haffuer ett erierwm vid *Pihlaia-wesi siöö* som liggr ifro hans hem̄an 25 miill och är thr ingē borū

Item michill Iönsson aff Kuliuby och Mickill Thōsson ibm haffwa ett ererwm till hopa liggiandis ifrå theris by 27 miill och är ingen boorwm

Item Iöns Mottinē haffuer etth erierwm vid *Tarienes siöö* som ligger ifro hans hem̄an 28 miill och är intid boorwm

Item thesse efftr^{se} 3 män Lasse Vaehamala Thō Kaialaijnē? och Nils Halkoijnē haff etth erierū tillhopa hetand. *Kahilan maia* som liggr ifro theris by 26 miill och är intidh borwm

Item Iöns Vestgiöte på Vexiöö haff etth erierwm vid *Niemiträsk* som ligger ifro Vexiöö 33 miill och är intid boorwm

Än haffuer hann ett erierwm vid *Kiffui träsk* ther och ingen boorwm är

Item Nils Mansirannā haffuer ett erierwm hetandis *Etzävän maia* liggiandis 35 miill ifrå hans hema och är thr intid boorwm

Item Bertill Tauskoij haffuer ett erierwm hetandis *Mämmisari* liggiand. 22 miill ifrä hans hemā och är intid boorwm

Item Clemith Hupacka och Michill Thomasson ibm haffua ett erierwm tillhopa liggiadis 27 miill ifro theris by och är ther intid boorwm

Suma på the eriemarcker udi Lempelä sokn som inga boorwm finnas kann

Löper — 14.

VESILAX SOKNN

Item aff Soruala Michill ibm och Nils ibidem haffua ett erierwm tillhopa benempd *Koreniemi* ved Vitzakoski ström liggiandis ifro theris by 20 miill och fanss ther 2 boorwm huilcka thesse efterscriffne skola besittia

Knuth Madzson aff Sorffua

Simo Philpuss aff Ongi^{sk}

Item Morthen Kärcki aff Hindzala haffuer etth erierwm vid *Tariertes* siöö liggiandis ifro hans hem^{an} 22 miill och är thr 2 borwm huilkith besittia skall

Sigffrd Inneläijnē aff Hintzala

Morthen Kärki ibm

Item Simō Ow^{tinē} Lasse Iärffuenrannā och Pedr Pouru haffua ett ererwm tillhopa liggiandis ifro theris by 20 miill och fanss ther 2 boorwm huilcka thesse efft^{sk} besittia skola

Siwkoij aff Hiirenoia

Greis Psson Pouru

Item Thomas aff Talila haffuer etth ererwm ved *Rautawesi* siöö som ligger 20 miill ifrå hans hem^{an} och är ther etth boorwm huilkith besittia skall

Erich Kässä aff Vesilaxby

Item Hendrich aff Palhusby haffuer etth Ererwm benempd *Mulialax* vad Kehässlax siöö liggiandis 10 miill ifrå hans hem^a och är ther etth boorwm huilkith besittia skall

Hendrich Palhon

Item Sixtus aff Wackala Hendrich och Nils Somelan haffua etth ererwm tillhopa vid *Iäming* siöö liggiandis 12 miill ifro theris by och är thr eth boorwm huilkith forn:da Sixtus sson besittia skall vid nampn

Erich Sixtsson Vackala

Summa på the eriemarcker som besatte äre vdi Vesilax Soknn
Löper — 9 bårwm

Här efterfölia the eremarckar vdi Vesilax soknn som inga boorwm finnas kann

Item Iös Knutsonn på Laucko haffuer ett ererwm vid *Tarienes siöö* ther intid boorwm är vtan allena fiskerij.

Item Andrs Taura aff Naruaby haffuer ett ererwm benempd *Poialax* thr intid boorwm och ligger ifrå hans hemā 22 miill

Item Iöns Knutson på Lanko haff· ett ererwm ved *Vaskivesi* thr intid boorwm är

Item Pedr Nurchi haffuer ett ererwm vid *Oula siöö* som ligger ifrå hans hemā 30 mill och är ingen boorwm

Item Nils Pöri aff Vesilaxby haff· ett ererwm ved *Kiuiträsk* liggiandis ifrå hans hemā 36 mill och är ingen boorwm

Item Kariahaijnē haffuer etth ererwm vidh *Päränne träsk* liggiand. ifrå hans heman 27 miill och är ingen boorwm

Item Anders Hejnukaijnē och Hendrich Vänni haff· ett erierwm tillhopa liggiand 24 miill ifrå theris hemān

Item Pedr Kaldzi haffuer ett erierwm wid *Quliuslax* liggiand. ifrå hans hemā 20 mill och fanss thr ingen boorwm

Suma på the eriermarcker som ingen boorwm fanss vdi for^{ss} Vesilax soknn

Löper — 8

KARCKU SOKNN

Item Eskill Karin oc Påffual Kariu haffua eth erierwm tillhopa vid *Hauhud träsk* som ligger 20 miill ifro theris hemann och är thr ett boorwm huilekith besittia skall

Madz Påffuelss aff Kuliuby

Här effterfölia the eriemarcker soz ingen boorwm fanss vara

Item Morthen Vennia Påffuel Urmia Erich Urmia Morthen Kaijrilan oc Bertill ibm haffua etth ererwm tillhopa vid *Karhia träsk* liggiandis ifro theris hemā 8 miill och fantz thr ingen boorwm vtan allenast fiskerij

Item Eskill Kouri aff Rukara haff ett erierw ved *Tora träsk* som ligger ifro hans hemā 9 miill ooh är ther ingen boorwm

Item Iöns Käki Morthn Tani aff Selkisbij, Bencht Kiuralan och Lasse aff Ierffuentakus haff etth erierwm tillhopa liggiand. ifro theris heman 12 miill och fanss thr ingen boorwm

Item Madz Ijckinē och Staffan Packalan haffa etth erierwm tillhopa som ligger ifro theris byy 9 miill vid *Karffuia träsk* och är intid boorwm

Item Simon Iönsson aff Kalloby och Iöns Henrichss ibm haffua ett ererwm tillhopa ved *Inhojttu träsk* som ligger ifro theris hemān 7 miill och är intid boorwm

Item Eskill Oravainjē och Erich Orauaynenn haffua etth ererwm tillhopa vid *Karffuia träsk* liggiandis 10 miill ifro theris heman och är ther intid boorwm

Summa På the eriemarcker vdi for^{ss} sokn som inga booruz är till

Löper — 6

TYRFFUIS SOKNN

Item Marcus Kesti och Morthen Kiikan haffua ett ererwm tillhopa vid *Kuorsuma träsk* liggiandis 4 miill ifro theris hemān och är ther etth boorwm huilkith besittia skall

Madz Kesti aff Kiikaby

Item Thomas Tuijna och Erich aff Kiikanoia haffua ett ererwm tillhopa vid *Karhiträsk* liggiandis 9 miill ifro theris hemā och är ther ett boorwm huilkith besittia skal

Madz Tuijna

Item Staffan Vincki och Lasse Fincki haffua etth ererwm tillhopa benempd *Rihöpohia* vid for^{ss} träsk liggiandis ifro theris byy 7 miill och är ther etth boorwm huilkith besittia skall for^{nde}

Lasse Finncke

Vtmarck som besatt vdi forscriffne Tyrffuis Sokn

Item Frandz aff Rudasierffui by haffuer enn utmarck benempd *Siroijskoskenmaa* liggiandes 2 miill ifro hans hemā och är ther ett boorwm huilckith besittia skall

Madz aff Sammaiokiby

Suma på the eriemarcker och utmarcker som besatte äre vdi for^{re} Tyrffuis Soknn

Löper — 4 boorwm

Här efterföljer Summarum på alle the eriemarcker och utmarcker som besedde och besatte äre vdi forscrifne 7 soknar i öffre herede
Löper — 102 boorum

Samaledis och efterföljer här Sumarum på alle the eriemarker som och besedde är i öffre herede och äre inga boorwm till

Löper. . . . III

Här effterföljer Sumarum på manttaledh som fikiat och brukatt haffua the eriemarcker som inga boorwm är till

Löp — 159 män

Nedre herede

HWITTIS SOKN

Item Niels aff Leppäcoski haffuer en uthmarck benempd *Koienma* liggiand 3 $\frac{1}{2}$ miill ifro hans hemā och är ther 2 boorwm huilcka thesse efft^{re} 2 män besittia skall

Erich Nielsson aff Leppecoski

Sigfrd Larsson aff Löysälä

Item hele vambula frh haffuer tillhopa enn uthmarck benempd *Heijnioiki* liggiandis 2 mill ifro for^{re} frh och är ther etth boorwm huilckith besittia skall

Bertill Vijroi

Summa

Löp — 3 boorwm

KIULÅ FIERDING

Item hele Kanganpääby haffua tillhopa enn uthmarck benempd
Paxenma liggiandis $\frac{1}{2}$ miill ifro for^{re} byy och är ther ett boorwm
 huilkith besittia skall

Marcus Michilsson aff Karhis

Item än haffuer tillegad vndr Kiulå gordt en utmarck benempd
Löytäna liggiandis 2 miill ifrå gorden och är thr etth boorwm huilkith
 besittia skall

Cristoffer Sigffridzson

CUMÅ SOKNN

Item hele Kackulaisby haffuer en uthmarch tillhopa benempd
Kaskiston vori liggiandis 2 miill ifro sama byy och är thr 2 boorwm
 huilcka thesse effterscriffne 2 böndr besittia skola

Iören Iönsson aff Haistila

Iöns Kaijturi

EFFRA SOKNN

Item hele Paneliaby haffuer tillhopa enn uthmarch benempd
Rakus liggiand. 1 miill ifro theris ^{hem} och är ther etth boorwz huil-
 kith besittia skall

Hendrich Krichsson aff Panelia

Suma på the utmarcker som besatte äre vdi forscriffne 4 soknar
 I Nedre herede Pro Anno 1552

Löper — 8 boorwm

2. Eränkävijät vuonna 1553.

Valtionarkisto N:o 130 a.

Thesse efftscriffne böndr		Madz Seppä Röyhiön	1 u
skatladis försth Anno 53 aff theris		Lasse Michelssō Kialā	1 u
eriemrchr och, går icke årligē like		Vincentius Ierffuen	1 u
vtha som the brwka eriemrchr		Morthn Packaijnē	1 u
		Thomss Piisoij	1 u
TYRFFUIS SOKNN		Oluff Ianacka	1 u
Michill Kimppa	1 u	Thōss Teuaniemē	1 u
Pedr Kimpa	1 u	Nilss Teuaniemē	1 u
		Morthn Rödhii	1 u
CARCKU SOKN		Thōss Leichu	1 u
Morthn Huidha	1 u	Iönss Latu	1 u
Erich Harsw	1 u	Hendrich Vakeri	1 u
Benckth Kiuralan	1 u	Lasse Soontti	1 u
Oluff Kutalan	1 u	Per Benchtilä	1 u
Siffredh Piltti	1 u	Nilss Kardu	1 u
Thōss Tiainē	1 u	Ianuss Pss Meetisthn	1 u
Hendrich Käki aff Selckis	1 u	Andrs Kiuru	1 u
Merthen Tani	1 u	Suma	
Oluff Surikurckw	1 u	— 1 skippd	8 u
Morthn Urmian	1 u		
Bertill Karrilä	1 u	Lasse Siiroij Vatziaisthn	1 u
Erich ibm	1/2 u	Oluff Hiruoij	1 u
Summa 13 1/2 u		Pedhr Pöllöij	1 u
KYRO SOKNN		Oluff Kostulā	1 u
Jönss Turcki	1 u	Hendrich Hiecha Sonnusth	1 u
Simō Käki	1 u	Oluff Kankoiij	1 u
Siffredh Käki	1 u	Nils Gressō Kiluackalā	1 u
Hendrich Käki	1 u	Michell Laijtulā	1 u
Lasse Purttw	1 u	Erich Larssō Viachalā	1 u
Andrs Sircha	1 u	Lasse Kalckomäien	1 u
Madz Rwsii	1 u	Hendrich Sarckilā	1 u
Madz Hindrss Machnalā	1 u	Lasse Purttw	1 u
Oluff Käki	1 u	Oluff Lemmachala	1 u
Iacop Olssō Viiliachala	1 u	Nils Tipiä	1 u
Simō Sonnū	1 u	Morthn Käki	1 u
		Nils Motia	1 u
		Simō Kauppilā	1 u

Lasse Kierichalā	1	u	Erich Tammakosken	1	u
Madz Röyhöniemē	1	u	Bencht Messukylan	1	u
Erich Sorffuari	1	u	Thōs Ilolan	1	u
Nils Heijnäierffuen	1	u	Hendrich Hijlli	2	u
Oluff Harma	1	u	Hendrich Hypärē	1	u
Iöns Kalhimäien	1	u	Knutth ibm	1	u
			Knutth Sorama	1	u
			Hendrich Lwckalā	1	u
I skippd 3	U		Mor Hyppärē	1	u
			Nisius Luckalā	1	u
BIRCKALA SOKNN			Oluff Viluinen	1	u
			Matz Sorama	1	u
Pedhr Räychä	1	u	Matz Iliajnēn	1	u
Hen Tyrchälän	1	u	Morthn Messukylä	1	u
Lasse ibm	1	u	Oluff Vattuine	1	u
Oluff Naijstenmatkā	1	u	Lasse Vattuinen	1	u
Matz Kauppilā	1	u		18	u
Mor Viich	1	u			
Lasse Ilmaristhn	1	u	CANGESALA SOKN		
Morthn Hulppa	1	u			
Iöns Iunttulaijnē	1	u	Siffredh Viherhula	1	u
Matz Ylierffuen	1	u	Matz Vihasierffuen	1	u
Madz Hyhyn	1	u	Erich Iönssō ibm	1	u
Lasse Toijcko	1	u	Lasse Ionsson ibm	1	u
Oluff Leuala	1	u	Andrs Kiffuisalmē	1	u
Hendrich Kangantaka	1	u	Per Hapasaren	1	u
Hendrich Toijcho	1	u	Oluff Houttw	1	u
Siffredh ibm	1	u	Raffualdh Varapennā	2	u
Siffredh Tomppi	1	u	Oluff Tiito	1	u
Madz Kulkas	1	u	Pedhr Halli	1	u
Oluff Sorri	1	u	Tor Olsson	1	u
Madz Hallilan	1	u	Hendrich Varapennā	1	u
Lasse Sorri	1	u	Hendrich Paiunen	1	u
Hendrich Sorri	1	u	Frans Kuchmalā	1	u
Per Nurmesthn	1	u	Nils Powsa	1	u
Erich Kochma	1	u	Knuth Rokolā	1	u
Mor Räijninen	1	u	Oluff ibm	1	u
Matz Messukylän	1	u	Iöns Kollalā	1	u
Iöns Vaijninen	1	u	Lasse Atinen	2	u
Hendrich Messukylä	1	u	Knutth Rokolan	1	u
I skippd 9			Knutth Ionssō ibm	1	u

Simo ibm	1 u	LEMPELÄ SOKNN	
Oluff Pochialadhn	1 u	Iönss Tappuri	2 u
Lasse ibm	1 u	Hendrich Karri	1 u
Oluff Varapennā	$\frac{1}{2}$ u	Erich Smedh	2 u
Andrs Vaialan	$\frac{1}{2}$ u	Michell Iönssō Kuliun	1 u
Knutth Ioieldh	1 u	Michell Thōsson ibm	1 u
Lasse Tihalā	1 u	Iöns Mättinē	1 u
Mor. Attilan	1 u	Lasse Vaehemalā	1 u
1 skippp 10 $\frac{1}{2}$ u		Thōs Kaialan	1 u
Micheli Ioieldh	1 u	Nils Halhoijnē	1 u
Marcus Koiwjniemē	1 u	Nils Mansirannan	1 u
Erich Tihalan	1 u	Oluff Moijsio	1 u
Oluff ibm	1 u	Andhrs Vioijnen	1 u
Lasse Mustapā	2 u	Lasse Ladhn	1 u
Pedhr Tihalan	1 u	Mor Häffuälän	1 u
Per Harhalan	1 u	Iöns Liffua	1 u
Erich ibm	1 u	Oluff Actiälā	1 u
Madz Ochthoi?	1 u	Iören Ladhn	1 u
Andhrs Hapaniemē	1 u	Andhrs Iniläijnen	1 u
Dominics Hierttuala	2 u	Pedhr Luuiainjē	1 u
Rasius ibm	1 u	Hendrich Karviaynē	1 u
Madz ibm	2 u	Hendrich Lipoi	1 u
Nils Lotholan	1 u	1 skipppd	3 u
Ions Tarppilā	1 u		
Micheli ibm	1 u	VESILAX SOKN	
Ambrosis Sarkolā	1 u	Hustrw Anna	1 u
Micheli Riinsth	1 u	Thōs Tallilā	1 u
Pedhr Thorittu	1 u	Lasse Manderen	1 u
Clemetth Niemesth	1 u	Hendrich ibm	1 u
Lasse Vilchi	1 u	Iacop Palhun	1 u
Clemetth Suijnula	1 u	Sixtus Vachkan	1 u
Per Lontti	1 u	Siffredh Ania	1 u
Clemetth Hoijua Pitkäier- ffuē	1 u	Summarum	
1 skipppd 7 u		— 9 skipppd	19 u

3. Eränkävijät vuonna 1554.

Valtionarkisto N:o 1972.

Thesse effterscriffne haffwa		KYRO	
bruked fiskerii vdi eriemarcker			
ock är opburid aff hwardere		Ianus Viicki	1 u
geddor i skatt som här efftscrif-		Nils Seppä '	1 u
fuith står		Ions Hiitti	1 u
pro Anno		Morthenn Pachka	1 u
1554		Thomas Kisoï	1 u
		Oluff Haffueri	1 u
		Iöns Lumia	1 u
TYRFFUIS SOKN		Vindi Ierffuē	1 u
		Oluff Hirui	1 u
Oluff Nupalan	1 u	Iöns Latu	1 u
Michillibm	1 u	Ped Riitiälän	1 u
		Lasse Miehelän	1 u
		Andrs Kiurijnē	1 u
CARCKU SOKN		Ions Ianacka	1 u
		Lasse Ritiälän	1 u
Morthn Huidha	1 u	Lasse Samm.	1 u
Lasse Harsu	1 u	Lasse Vadiaisthn	1 u
Benchti Kiuralan	1 u	Grls Kurchelan	1 u
Sigffrd Piltti	1 u	Oluff ibm	1 u
Thomas Piltti	1 u	Ped Pöllöi	1 u
Eskill Orauainē	1 u	Andrs Karhoisten	1 u
Erich Orauainē	1 u	Madz Röyhiä	1 u
Morthen Tani	1 u	Nils Motian	1 u
Simo Kallon	1 u	Oluff Viliackalā	1 u
Iöns Hensson ibm	1 u	Erich ibm	1 u
Oluff Surkurcku	1 u	Michill ibm	1 u
Madz Packalan	1 u	Simo Sonnū	1 u
Tho Tiiaīnē	1 u	Madz Kāki	1 u
Paffuell Urmiā	1 u		1 skippd u
Morthn Urmiā	1 u	Hendrich Sarchila	1 u
Morthen Kairilan	1 u	Hendrich Olsson ibm	1 u
Erich Iitu	1 u	Nils Sasi	1 u
Erich Horoi	1 u	Oluff Helioi	1 u
Madz Veisi	1 u	Madz Hinekanan	1 u
1 skippd	1 u	Simō Kauppilā	1 u

Anders Sirchalä	1 //	Sigffrd Toicko	1 //
Lasse Kierichalä	1 //	Hendrich ibm	1 //
Madz Parchuinē	1 //	Nils Lwckalan	1 //
Ions Parchuinē	1 //	Hen	1 //
Oluff Haijma	1 //	Oluff Musu	1 //
Nils Tiibiä	1 //	Madz Sooramä	1 //
Lasse Abraham	1 //	Anders Pehulan	1 //
Ions Kalkumäien	1 //	Oluff Leijnoi	1 //
Lasse Purttu	1 //	Morthn Pylsy	1 //
Michill Lendzmä	1 //	Bertill Värmälän	1 //
Nils Raualdson	1 //	Oluff Vattuine	1 //
Madz Käkelän	1 //	Lasse ibm	1 //
Hen Käki	1 //	Oluff Hyppärn	1 //
Sigffrd Käki	1 //	Oluff Sorri	1 //
Simō Käki	1 //	Erich ibm	1 //

BIRCKALA SOKN

Hustru Margrtt på Viik	1 //	Hen ibm	1 //
Erich Keloij	1 //	Madz Vinni	1 //
Staffan Keierffuen	1 //	Hen Viia	1 //
Villi Ilmaristen	1 //	Thomas Iloine	1 //
Valler Hyhyn	1 //	Morthn Turdoi	1 //
Hendrich Airickilä	1 //	Bench Messukylän	1 //
Hen. Partoi	1 //		1 skippd 14 //

CANGESALA SOKN

Morthn Vaininen	1 //	Iöns Vestgiöte	5 //
Ions Vaininē	1 //	Morthen Tarckia	1 //
	1 1/2 skippd //	Oluff Houttu	1 //
Erich Erichkilän	1 //	Rauald Varapennō	1 //
Oluf Naistenmatkā	1 //	Pedr Haapasarn	1 //
Madz Kauppilä	1 //	Rauald Varapennō	1 //
Morthen Tyrcköilän	1 //	Lasse Vilchi	1 //
Lasse ibm	1 //	vdi tuest hus län erierw } Hendrich Varapennō	1 //
Hendrich Hindzalä	1 //	Oluf Tordzson	1 //
Siffrd Tompilä	1 //	Knuth Iokioisten	1 1/2 //
Oluff Viluinē	1 //	Oluff Tiitoi	1 //
Ions ibm	1 //	Michill Atti	1 //
Oluff Hyppärn	1 //	Morthn Atti	1 //
Erich ibm	1 //	Eskill Öllilan	1 //
Frantz ibm	1 //	Madz Ingu	1 //
Lasse Toiko	1 //	Bertill Kerppoilä	2 //

Marcus Koivniemē	I //	Oluff Moision	I //
Erich Yltheisten	I //	Michill Kuliu	I //
Lasse Mustapā	I //	Michill Thösson ibm	I //
Lasse Ollilan	I //	Nils Leikari	I //
Oluff Hinkanpoica	I //	Ands Herrainē	I //
Oluff Pohialachden	I //	Oluff Tiirroi	I //
Sigffrd Lonttilan	I //	Oluff Toopi	I //
Ands Varailā	I //	Ions Liiffua	I //
Oluff Kollalan	I //	Morthen Häueld	I //
Hendrich Painijnē	I //	Madz Kerri	I //
Erich Morthenss Har-		Ands Innilān	I //
halā	I //	Sigffrd Lachden	I //
	I skippd I3 //		I 1/2 skippd //
P. Harhalā	I //	Ions Mottinē	2 //
Birth Alkuinē	I //	Nils Mottinē	I //
Lasse Aatinē	I //	Hen Morthn	I //
Madz Ochtoi	I //	Erich Seppā	2 //
Hen Ochtoi	I //	Anders Violinē	I //
Dnies Herttualā	2 //	Ions Tappura	I //
Madz Lendzmā	I //	Hustru Anna Hiedāniemē	I //
Rasmus Herttualā	I //		
Ions Tarpilainē	I //		
Michill ibm	I //	VESILAX SOKN	
Brusius Sarchoilan	I //	Jons Knutsonn	3 //
Michill Clemoila	I //	Erich Outinē	I //
Pedr Torittu	I //	Iacop Palthonn	I //
Oluff Sylchia	I //		14 //
Nils Lootolaijnē	I //		
		Summa opborne aff erie-	
		marcker Pro Anno	
LEMPELÄ SOKN		1554	
Lasse Lachden	I //		
Clemith Hupacka	I //	Skatte geddor o skippd 10 //	

Thesse effter ^{ne} haffua varidh	hwarder' geddor ett u i skatth
till fiskeriidh vdi K Mttz erie-	Anno
marcker och är opboridh aff	1555

TYRFFUIS SOKN		Lasse Kierichalalan	1 u
		Madz Hincka Mahnalalan	1 u
Michill Karhu aff Nwpala	1 u	Ions Purttu	1 u
Oluff Korttu ibm	1 u	Oluff Hrmä Herttualan	1 u
		Nils Tiipia Kalchumäen	1 u
CARCHU S:		Michill Laitolan	1 u
		Niils Sasi	1 u
Ions Käki	1 u	Erich Affram	1 u
Morthn Tani	1 u	Morthin Käki Uskelan	1 u
Brusius Selild	1 u	Nils Mootiainē	1 u
Oluff Suurkurchu	1 u	Stor Madz Röyhionimē	1 u
Simō Pispä	1 u	Michill Lembi	1 u
Lasse Harsii	1 u	Simō Sonnū	1 u
Morthen Huida	1 u	Lasse Sontti Riitiälän	1 u
Bencht Kiuralan	1 u	Lasse Michils Kiialan	1 u
Morthn Urmia	1 u	Ands Kiuruinē ibm	1 u
Tho Tiiainē	1 u	Nils Kardu	1 u
Madz Packalan	1 u	Ianus Wicki Meettistē	1 u
Päffuell Urmia	1 u	Thomas Kiisoi ibm	1 u
Morthn Käirilan	1 u	Morthn Rödhä	1 u
	15 u	Vincentius Ierffuen	1 u
		Morthn Packainē	1 u
KYROS:		Ions Hiitti	1 u
		Ions Laattu	1 u
Lasse Sammin	1 u		17 u
Oluff Kostulan	1 u		
Lucas Kontti Iämiierffuē	1 u	BIRCKALA SOKN	
Nils Grls Kiluackalā	1 u	Sigffrd Tompilan	1 u
Nils Vira Vilialan	1 u	Oluff Vilulan	1 u
Ped Pöllöij	1 u	Ions Viluinē	1 u
Andrs Swchalan	1 u	Oluff Hyppäri	1 u
Lasse Purttu	1 u	Erich Hyppäri	1 u
Hendrich Sarchilan	1 u	Frantz Hyppäri	1 u
Hendrich Mäki Käkelän	1 u	Lasse Toickoi	1 u
Simō Cauppi Mahnalā	1 u	Hendrich Toickoi	1 u
Sigfrd Käki	1 u	Sigffrd Toijekoi	1 u
Lasse Ahrā Kalkumäen	1 u	Nisius Lwckalan	1 u
Madz Rwsä Heinierffuē	1 u	Oluff Mnsu	1 u
Nils Rauald ibm	1 u	Simō Sooman	1 u
Simō Käkelän	1 u		

5. Eränkävijät vuonna 1556.

Valtionarkisto N:o 1998.

Här effterfølger manttaled
opa the bönder som haffua va-
ridt till fiskeriid vthi eriemarchen
och är opburid aff huarder' 20
mrchpdh i skatt

KYRO SOCHN

Anders Sirckala	1	u
Lasse Purttu	1	u
Hendrich Sarchilan	1	u
Hendrich Sarchi Uenkylä	1	u
Simo Cauppi	1	u
Sigffredh Käki	1	u
Lasse Ahran Kalkumäen	1	u
Madz Rusii Heinierffuē	1	u
Nils Raualdh	1	u
Simo Käkelä	1	u
Lasse Kierickalā	1	u
Madz Hincka Mahnalā	1	u
Iöns Purttu	1	u
Oluff Härmä	1	u
Hendrich Mäki	1	u
Nils Tipiä	1	u
Nils Sasi	1	u
Michell Laitilan	17	u
Lasse Sammi	1	u
Erich Affram	1	u
Mor Käki Uskelan	1	u
Nils Motiainē	1	u
Står Madz Röijhiniemē	1	u
Oluff Kauppi	1	u
Lasse Olssō Sontti	1	u
Andherss Kialan	1	u
Thōss Kisoij	1	u
Mor Rödhi	1	u
Morthen Pakainē	1	u
Iönss Hiitti	1	u

IonssLaatw	1	u
Siegffredh Tompilā	1	u
Oluff Viluinē	1	u
Oluff Hypp	1	u
Erich Hypp	1	u
Franss Hypper	1	u
Sigffredh Toijekoiij	1/2	u
Hen Toijekoiij	1	u

BIRCKALA SOKNN

Siffredh Tompilā	1	u
Madz Soramā	1	u
Hendrich Vian	1	u
Thōss Iloijlā	1	u
Mor. Turdoiij	1	u
Madz Hallilā	1	u
Hendrich Sutar	1	u
Mor. Vaijninē	1	u
Jonss Vaijninen	1	u
Oluff Sorri	1	u
Erich Kulchas	1	u
Benktth Benctilā	1	u
Staffan Keierffuē	1	u
Jons Iüttulainē	1	u
Marcus Kohma	1	u
Hen Aijrickalā	1	u
Bertill Vmälän	1	u
Lasse Vattulā	1	u
Oluff Vattulā	1	u
Andrs Rökäss	1	u
Oluff Kuningas	1	u
Erich Teuras Kötth	1	u

CANGESALA SOKN

Raffualdh Varapennō	1	u
Oluff Tiitoij	1	u
Oluff Houttu	1	u

Mcr Tarchia	1 u	Andrs Hapaniemē	1 u
Per Hapasaren	1 u	Nils Lotoijlajinē	1 u
Lasse Vilchi	1 u	Per Pehu	1 u
Hendrich Paiunē	1 u	Madz Ochtoij	1 u
Per. Harhalā	1 u	Madz Porffuari	1 u
Oluff Pohialahdn	1 u	Mor. Atti	1 u
Andrs Varalainē	1 u	Micheli ibm	1 u
Brusius Sarkoij	1 u	Knutth ibm	1 u
Jönss Tarpila	1 u	Lasse Ollilan	1 u
Michill ibm	1 u	Erich Ileheisthn	1 u
Rasms Herttualā	1 u	Bertull Kerpoilā	1 u
Madz ibm	1 u	Summa	
Dnics ibm	1 u	geddor 4 schipund	9 u

6. Eränkävijät vuonna 1557.

Valtionarkisto N:o 2030.

Thesse effter ^{ne} haffua bruket fiskerii wti eremarken och haffua utgiort geddor och mathfisk i skat szom h effthr ^{uit} stoor anno		Simō Kauppilā	
1557		Miell Laitilan	
KYRO SOCHN		Nils Sasi	
Erich Affram		Nils Tjippiä	
Mich. Lembi		Nils Rauald	
Nils Motia		Lasse Kijalan	
Morthn Kāki		Morthn Pakaine	
Oleff Viliackalā		Ions Hjitti	
Hen Sonnu		Lasse Suantti	
Siffred Kāki		Thō Kiisoij	
Simō Sarkilā		Morth Rōdhi	
Andrs Sirkalā		Anders Kerā	
Madz Pkinen		Lasse Harta	
Simō Tättälē		BIRCKALA SOCKN	
Lasse Affram		Morthn Hypplen	
Lasse Kiericka		Erick ibm	
Oleff Htualan		Eskell Lusicka	
Ions Purtu		Iacop Vermälē	
Lasse Purtu		Oleff Vattuine	
		Lasse Vattuine	
		Morthen Vaininē	
		Nils Luckalan	
		Hen. Hordell	

Madz Suoramā		P Pehu	
Morthen Pylsy		Anders Hapaniemē	
		Hen Lotolainē	
Lasse Iriainē		Lasse Villi	
Hen Utucka		Oluff Varala	
P Marculan		Hen Paiuladhen	
Madz Hallilā		Anders Nils. Melkilē	hvarder'
Morthn Turdoij	} hvarder' 1 //	Erick ibm	geddor 1 //
Thō Iloinen		Knuth Iokioisten	Matfisk
Marcus Kochma		Micll Atti	hvarder' 1 //
Eskell Teiuas		Morthn Atti	
Hen Airickilan		Oluff Hinkapoika	
Lasse Ilmariste		Lasse Ollilā	
Hen Viluinē		Madz Virolainē	
Iöns Naistematkan		Madz Häkera	
		Morthn Tarkia	
		Bärtell Kerpoilā	hvarder'
		Morthen Bruaghari	geddor 1 //
		Lasse Urdiainē	Matfisk
		Anūd Iokioste	hvarder' 1 //
		Suūma upborne	aff for ^{ae} 3
		socknar	
		Geddor 79 //	
		Matfisk 39 //	

CANGESALA SOCHN

Madz Htualan
Rasms ibm
Agustins ibm
Iöns Tarpilā
Micll ibm
Madz Ols. Ochtoilā
Clemeth ibm

7. Erämaatalonpojat vuonna 1562.

Valtionarkisto N:o 2143.

EREMARCKS BÖNDER	Kaukaierffui
I KYRÄ.	Thō Bertilss
Pukara	Lachdenlambi
An Motia	Hen ibm
	Madz ibm
Vesaierffui	Taipalesw
Oloff Niura	Oleff Nilss
Alaierffuj	Rokoierffuj
Hen. Erichss	Per Iönss

Madz Iacopss
 Per Kärkj
 Per Hongoj

P o h i a l a x
 Michel Bucki
 Simo Suenss

V i ñ i n e m i
 Nils Skinnar

V a r i s a l m i
 Michel Paasto
 Oleff Madzss

K o i f f w i s t o
 Eskell

O i j a n s w
 Simo ibm

V e h u n a r u e
 Oleff Iönss

Sūa aff Kyro
 Kroker — 2 k 3 $\frac{1}{2}$ öre

BIRCKALA

H o p i a n e m j
 Nisis Hnss
 Marcs Larsson

H a n h o i l a x i
 Hen Henss
 Jöns Larsson

L e w u n e m i
 Lasse Echss
 Michel Pouru

P a t a l a n m a i j a
 Jönss Nilss

J o e n s w
 Erich Erichss
 Torckel ibm

K o r p p o l a x
 Hen Hnss

R o l a x
 Bertil Echss

R i t a n i e m i
 Morthen Michelss

J ä m i n g i
 Oleff Hnss

M a m m o l a
 Thōs Morthnss

S i k a l a x i
 Oleff Hnss

M u r o s a l m i
 Marcs Larss
 Jönss Olss
 Madz Hnss

K e i h e s l a x i
 Lasse Simōss

P e t ä i e l a m b i
 Jacob Hnss

O l k i t a i p e l l
 Lasse Taricka
 Madz Täckj

V a k a n e m j
 Erich Toickoij

P e t k e l i j s n e m j
 Erich Olson

Heickinemj Michel Nilsson	Brusis Nilsson Elinn ibm
Ylenmäkiosnemi Michel Nilson	Kopsaioensw Morthn Larsson
Saloisby Per Henss	Kalcku Sig ^{dt} Larson
Pengå Ar ^{dt} Nilson	Eneiärffuj Madz Larson Michel Iönss
Suma aff Birckala kroker 2 k 10 1/2 öre	Iylhä Lasse Knutson
	Vennelaxi Iöns Thöss

CANGASALA

Sitama Marcs ibm Thös ibm	Palisenlaxi Poual Bertillss
Sahraierffuj Marcs Madzss Thös ibm	Korennnemi Lasse Ersonn
Kopsama Morthn Pson	Vidzacoski Simo Seijues
	Sumā aff Cangasala kroker I k II 1/2 öri

8. Erämaatalonpojat vuonna 1564.

Valtionarkisto N:o 2164.

Eremarchis bönder och ny- besatte udi öffre Sategundenn	Vesaierrffui Oluff Niura
KYRÅ SOCKN EREMARCK Pukara Ander Motia	Alaierrffui Hen Erichss Motiainē

1 Ylivedetty ja viereen kirjoitettu: finnes vdi scatte manttalet.

Kaukaierffui

Thōs Bertilss

Lachdenlambi

Poual Henss

Per Morthriss

Taipalesw

Oluff Nilss

Rokoierffui

Per Jönss

Madz Jacobss

Per Kärki

Per Hongoij

Koffualachdenpohia

Mickell Bucki

Simon Suenss

Vinnannemi

Nils Skinnar

Varisalmi

Michel Paasto

Oluff Madzss

Koiffuistå

Eskill

Jöns Iaskara

Oijansw

Simon

Vehunaruē

Oluff Jönss

Suma udi för^{ac} Kyra erä-
marck kroker — 2 k 10 öri
Mantall — 21.

BIRCKALA EREMARCK

Hopianemi

Nisius Henss

Marcus Larss

Hanhoilaxi

Hen Henss

Jöns Larss

Lewunemi

Lasse Erichss

Michel Pouru

Erick Praski

Patalanmaija

Iacop Nilss

Joensw

Erick Erichss

Torckel Morthnss

Kolkiulaxi

Lasse Pappoinen

Madz Hachkainē

Pohialaxi

Michell Mackoine

Ladzonemi

Pouall Macko^{ac}

Matala salmi

Sigffredh

Iähdyspohia

Erick Knutss

Corplax

Hen Erichss

R o l a x i Bertill	P e n g o Arvid Nilss
R i t a n i e m i Morhen Michelss Hen ibidem	K a r u a n o i j a Madz
I ä m i n g i Oluff Henss.	V e h ä h a u h o i j a p e r ä Jacob Jacobss
M a m m o l a Thomas Morthnss	S u m a u d i f o r ^{de} B i r c h a l a pohia Erä'ck Krokar — 4 k i öri Mantall — 36.
S i k a l a x i Oluff Henss.	C A N G A S A L A E R E M A R C K
H a u c k a n e m i Ions Keckoinē	S i j t a m a a Marcus Thomas
M u r o s a l m i Marcus Larss Jons Olsson Erich Madzss	S a h r a i e r f f u i Marcus Thomas
K e i h e s l a x i Lasse Simonss	K o p s a m a Morthen Pss Brusius Nilss Erich ibm
P e t ä i e l a m b i Jacob Henss	K o p s a n o i j a n s w Morthn Larss
O l k i t a i p a l l Nils	K a l c k u Sig ^{dt} Larsson
V a k a n e m i Madz Parkinē	E r ä i e r f f u i Madz Larsson Michell Iönss
P e k e l i j s n e m i Erich Olsson	I y l h ä Lass Knutss
H e i k i n n e m i Michell Nilss	

S o l t t u a	M u l d i a
Marcus	Nils Kariala ^{aa}
P a l i s e n l a x i	P o h i a l a x i
Poual Bertilss	Lasse Manni ^{aa}
K o r e n e m i	L o i l a l a x i
Lasse Erichss	Nils Madzss
	Per Skinnar
V i d z a c o s k i	
Simon Seijues	Suma vdi for ^{aa} Cangasala
K e d u e n s i a	erämarck
Iöns Martti ^{aa}	Kroker — 3 k 2 öri
	Mantall 26.
V a l k i a l a x i	
Per Tursainen	CARCKU EREMARCK
Anders Kopoi ^{aa}	
Anders Ruorai ^{aa}	Hen Mustapä
K e r p o i l a j T a r h a p ä	Summarum udj Erämarken
Thomas	krokotall — 10 k 2 1/2 öri
Lasse Pynnäi ^{aa}	Mantall 84.

^a Siihen nähden, että seuraavia erähistoriallisia lähteitä ei ole aiemmin julkaistu, vaikka niiden erikoinen historiallinen arvo on kieltämätön, olemme katso-
neet niiden tunnetuiksi tekemisen alkukielisinä tarpeen vaatimaksi. Aikomukse-
namme oli ensinnä julkaista se osa lähteistä, joka lähinnä liittyy tutkimukseemme
»Pirkkalaisliikkeen synty.» liitteenä tähän ja jättää toinen osa niitä jo tällöin
suunnittelemamme, Kyrön eräkulttuuria koskevan, tutkimuksen yhteyteen. Kun
kuitenkin tämäntapainen lähteiden paloittelu tuntui epätarkoituksenmukaiselta,
jätimme niiden julkaisemisen nyt ilmestyvän tutkimuksemme yhteyteen.

Lähteiden valintaan nähden huomautamme, että olemme valinneet julkaista-
viksi vain ne erälähteet, jotka kuvastavat eräelämän suuren murroksen 1550- ja
1560- luvuilla ja tällaisina ilmeisellä varmuudella edustavat juuri »vanhaa», itse-
näisesti kehittyntä eräkulttuuriamme. Myöhempiä irrallisia uutis-asutuksia kos-
kevia lähdeilmoituksia, vähäpätöisempiä ilmoituksia tuomiokirjoissa, y. m., joihin
saanamme myöhemmin tilaisuuden palata, olemme tässä, kuten osittain esitykses-
sämme, sivuuttaneet. Niinikään voimme tässä yhteydessä vain viitata sellai-
siin erittäin tärkeisiin erälähteisiin kuin Satakunnan eräomistajien luetteloon, joka
on painettu Mustaan Kirjaan ss. 586—88 ja samaten erikoisen valaiseviin ilmoi-
tuksiin, jotka sisältyvät Valt. ark. N:o 2401 a v:lta 1589 ja joista tärkeimmät on
julkaissut J. W. Ruuth Hist. Ark. XVI, ss. 35—44.

Niilo J. Avellan.

Entisen Ulvilan pitäjän maatilat III.¹

Jatkoa kirjoituksiin »Tietoja muutamista entisen Ulvilan pitäjän maatioista» (Satakunta I) sekä »Entisen Ulvilan pitäjän maatilat II» (Satakunta III).

TUORSNIEMI

Tuorsniemen² kylään kuului vanhimpaan aikaan 5 ja myöhemmin 6 tilaa. Yksi näistä annettiin kesäk. 18 p. 1582 Porin porvarille Olavi Martinpojalle. Tämä oli ehkä sama tila, jonka tulipalo sittemmin hävitti ja johon heinäk. 8 p. 1589 Porin porvari Olavi Olavinpoika sai verovapauden. Maalisk. 13 p. 1593 sai sitäpaitsi talonpoikainen ratsumies Maunu Gregoriuksenpoika yhteen tilaan ratsupalvelusvelvollisuutta vastaan verovapauden. V. 1632 otti Herman Meijer, joka oli nainut Pietniemen herran Hannu Ragvaldinpoika Örneramin tyttären, Britan, viljeltäväkseen yhden Tuorsniemen tilan. Pian hän kuitenkin luopui tilastaan, koska tämä näkyy liitetyn Porin kreivikuntaan, kun se maalisk. 26 p. 1651 perustettiin. Tuorsniemen muutkin tilat yhtä lukuunottamatta liitettiin kreivikuntaan. Kun nämä reduksionissa oli peruutettu kreivi Kustaa Hornin perillisiltä, tehtiin aluksi yksi näistä aukumenttitilaksi, mutta muut neljä jäivät toistaiseksi jakamattomiksi kruununtiloiksi.

Pappilan³ rustholli, $\frac{5}{8}$ mt., oli ainoa Tuorsniemen tila, jota ei oltu liitetty Porin kreivikuntaan. Sitä oli 1620-luvulla viljellyt eräs Paavali Olavinpoika, mutta hänen jälkeensä oli tila 13 vuotta autiona, kunnes sen v. 1640 otti viljelykseen Porin kirkkoherra Gregorius Tuomaanpoika Arctopolitanus⁴, joka tilan puolesta teki

¹ Kirjoitus päättyy v. 1918 eli ennen torppien itsenäistymistä.

² Asiakirjoissa myöskin Torsnäs.

³ Puoliso: Agneta Matintytär (†1702).

ratsupalvelusta. Kirkkoherra Gregorius Arctopolitanus kuoli v. 1662. Hänen tyttärensä Katarina Gregoriuksentytär joutui v. 1667 naimisiin Vesilahden pitäjänapulaisen, Pirkkalan kirkkoherrana v. 1702 kuolleen maisteri Isak Martinpoika Steniuksen kanssa, joka naimisliittonsa kautta sai haltuunsa Tuorsniemen Pappilan. Ruotujakolaitosta toimeenpantaessa muodostettiin tilasta rustholli, jonka ratsupalvelusvelvollisuudesta huolehti Isak Stenius sekä hänen jälkeensä hänen poikansa, Ulvilan kappalainen Martti Stenius (s. 1670). Viimemainittu oli siis kolmas rustholli viljellyt pappi. Täydellä syyllä se siis näihin aikoihin sai nimekseen Pappila. Martti Steniuksen kuoltua v. 1717 hallitsivat sitä hänen leskensä Kristina Polviander ja muut perillisensä. Yksi viimemainituista, Brita Stenius (s. 1711 † 1788) oli naitu eräälle Kristian Björkrothille, joka jonkun aikaa piti tilalla isännöyttä. Sen osti sitten Porin kaupungin pormestari, vihdoin kauppaneuvokseksi nimitetty Lauri Sacklén¹ (s. 1724). Toukok. 7 p. 1760 osti tämä rusthollin perinnöksi. Se tuli olemaan sen suuren maaomaisuuden keskuksena, jonka pormestari Sacklén Tuorsniemellä vähitellen itsellensä hankki.

Porin kreivikunnasta reduksionissa peruutetut tilat yhdistyivät vähitellen kolmeksi tilaksi, joita alettiin kutsua nimillä *Savo*, *Östergård* ja *Mattila*.

Savo oli $\frac{1}{2}$ mt:n suuruinen Pappilan aukumenttitila. Sitä asui 1730-luvulla nimismies Matti Höckert². Tämä kuoli v. 1745. Tilaa asui senjälkeen nimismies Juho Vadstén, joka kesäk. 23 p. 1752 osti perinnöksi toisen puolen sitä sekä toukok. 24 p. 1753 toisen puolen. Sittemmin hän myi koko tilan pormestari Lauri Sacklénille.

Östergård, $\frac{3}{4}$ mt., oli kauan jakamattomana kruununtilana. Sen sai v. 1749 lammaskartanon kaitsija Matti Samstedt, »lampaanhoitoa ja tupakanviljelystä varten», mutta kun yritys ei kannattanut, karkasi hän pois maasta³. *Östergårdia*, joka kaikesta päättäen aluksi oli kahtia jaettu, viljeli sitten nimismies Enholmin leski Maria Betulin. Tämä osti toisen osan tilaa perinnöksi lokak. 24 p. 1750 ja toisen osan kesäk. 23 p. 1752. Lopulta hän myi koko tilan pormestari Lauri Sacklénille.

Kuten yllä näkyy, joutuivat siis pormestari Sacklénin haltuun Pappilan, Savon ja Östergårdin tilat. Sacklén, joka harvinaisella tarmolla ja kyvyllä pormestarina hoiti Porin kaupungin asioita, näkyy

¹ Puoliso: 1. Anna Maria Lagermarck (s. 1732, † 1756) ja 2. Eva Elisabet Jeansson (s. 1738, † 1777).

² Puoliso: 1. Brita Markuksentytär († 1740) ja 2. Elisabet Lind.

³ Ks. J. V. Ruuth, Porin kaupungin historia.

myöskin olleen innokas maanviljelijä ja uutisviljelijä. Maanmittari Jean Åhman lausuu hänen toiminnastaan v. 1770 laatimassaan isoa-jakoa koskevassa karttakertomuksessa: »Sittenkuin herra pormestari Sacklén noin 15 tahi 18 vuotta sitten on tullut Tuorsniemen rusthollin sekä Savon ja Östergårdin verotilojen omistajaksi, on hän erittäin kiitettävästi, suurella huolella, vaivalla ja kustannuksella kylän maalla perustanut ja viljelykseen ottanut tiluksia useita torppia ja uutis-asuntoja varten, jotka nykyänsä ovat siinä tilassa, että ne joko voivat tehdä päivätöitä tahi maksaa veroa sen mukaan kuin omistaja hyväksi näkee. Yksi näistä torpista on perustettu kylään, yksi Ritalaan, yksi Lehtihuhtaan, yksi Hangrediin ja yksi siihen osaan Ulasourin saarta, joka kuuluu Tuorsniemeen.» V. 1781 perusti pormestari Sacklén Pappilan maalle lasitehtaan, josta ennen pitkää kehittyi tärkeä teollisuuslaitos. Hän kuoli v. 1795. Tämän jälkeen omistivat lasitehtaan ja Tuorsniemen tilat hänen perillisansä. Niitä hoiti kuolemaansa asti v. 1808 hänen poikansa, tehtaanisäntä Kustaa Sacklén¹ (s. 1771). Lopulta näyttää niiden omistajaksi tulleen pormestari Sacklénin vanhin tytär, v. 1795 kuolleen Porin apteekkarin Martti Stengrundin (s. 1745) leski Anna Margareta Sacklén. Kun tämä v. 1816 oli kuollut Tuorsniemellä, joutuivat tilat hänen v. 1803 kuolleen tyttärensä Johanna Elisabet Stengrundin (s. 1778) ja Yyterin omistajan, eversti-luutnantti Antti Gyllenbögelin (s. 1770, † 1852) ainoalle tyttäreille Anna Sofia Elisabet Gyllenbögelille (s. 1801, † 1822). Tämä naitiin v. 1818 eversti Kaarle Aadolf af Lefrénille² (s. 1779, † 1854) tämän ensimmäisessä aviossa. Vaimonsa kuoltua osti eversti af Lefrén hänen perillisiltään Tuorsniemen tilat ja sai näihin marrask. 27 p. 1824 kiinnekirjan. Kun hän v. 1830 kiinnitystä vastaan haki Suomen Pankilta lainaa, arvioivat tuomari O. J. Amnorin, Friitalan Uotilan omistaja, majuri Niilo Leonard Gripenberg ja Pietniemen omistaja Aksel Ludvig Lagermarck hänen kiinteististönsä. Heidän laskujensa mukaan oli tämän arvo yhteensä 398,258 ruplaa 61 $\frac{1}{2}$ kopeekkaa pankinseteleitä. Tästä summasta luettiin Pappilan osalle 128,494 ruplaako kopeekkaa, Savon osalle 31,413 ruplaa 33 $\frac{1}{2}$ kopeekkaa, Östergårdin osalle 32,792 ruplaa 6 $\frac{2}{3}$ kopeekkaa ja lasitehtaan osalle 205,118 ruplaa 61 $\frac{1}{2}$ kopeekkaa. Arviomiesten lausunto sisältää laajan ja selvän kuvauksen eversti af Lefrénin maaomaisuudesta. Päärakennus sijaitsi Pappilan maalla. Se oli kaksikerroksinen, mutta sen kanssa kulmittain oli rakennettu toinen yhtä korkea rakennus,

¹ Puoliso: Henrika Helena Sarin (s. 1777, † 1800).

² Puoliso: 2. Margareta Sofia Frenckell.

jossa lisänä oli kolmas kerros n. s. välikerros (= entresol). Koko rakennus oli katettu tuohilla ja laudoilla. Se sisälsi kyökin ohella 20 asuinhuonetta, 2 porstuaa ja 2 eteistä. Asuinhuoneet olivat paperoidut ja varustetut kaakeliuuneilla. Koko rakennus oli ulkoapäin punaiseksi maalattu tavallisella punavärillä. Ympärillä oli kahden tynnyrinalan laajuinen ryytimaa, joka sisälsi kasvismaiden ohella muutamia omena- ja kirsimarjapuita sekä melkoisen joukon karviaismarja- ja viinimarjapensaita. Se oli puutarhurin hoidettavana ja mitä parhaimmassa kunnossa, niin että se tuotti yli kotitarpeen puutarhurin palkan. Ryytimaan yhteyteen oli eversti af Lefrén laatinut ihanan ja sokkelokäytävillä varustetun lehtipuupuiston, jonka hän oli muodostanut kuivaamalla hedelmättömän suon viljavaksi niityksi. Puiston osittain ympäröi äskettäin kaivettu kanava, joka 6:n tahi 15:n sylen levyisenä ja jokseenkin syvänä oli suurella vaivalla ja kustannuksella johdettu 600 metriä rusthollin viljelysmaiden lävitse ja jolla oli lasku mereen. Puiston lähellä oli kanavassa kaksi pienempää saarta sekä sulkuja, jotka säilyttivät läpi vuoden runsaan vesimäärän sekä ryytimaan, puiston ja niityn kuivana aikana kastelemiseen että taloustarpeisiin. Pinta-alaltaan oli puisto viljavine mäkineen ja kukkuloineen sekä niitty, jonka runsas ruohokasvu niitettiin kolmesti vuodessa, yhteensä noin 25 tynnyrinalaa. Torpparien viljankylvön lisänä kylvi eversti af Lefrén vuosittain yhteensä 124 tynnyriä rukiita, 74 tynnyriä ohria, 27 tynnyriä kauria ja 5 tynnyriä herneitä ja sai keskimäärin kaikesta kuudennen jyvän. Heiniä sai hän vuosittain noin 2,370 kolmenkymmenen leiviskän kuormaa. Näillä elätettiin yhteensä 375 kytkettyä nautaa sekä 24 hevosta. Kalastusta harjoitettiin ainoastaan kesäisin nuotalla ja rysillä Ulasourin edustalla, eikä se ollut erittäin tuottava. Rusthollilla oli oma tiilitehdas, jossa poltettiin yhdellä kertaa 30,000 tiiltä. Tilalla oli 20 torppaa, nimittäin Lundgren, Knuusi, Grönroos, Mäkelä, Rosendahl, Ylén, Lehtihuhta, Stolt, Juhola, Rajala, Laurén, Nordqvist, Ritola, Björkkulla, Santala, Ulasouri, Rakuunantorppa, Rakennusmestarintorppa, Räättälintorppa ja Suutarintorppa. Vuokrasopimusten mukaan suoritti kukin yhdeksästä ensinmainitusta torpasta vuodessa päivätöinä omassa ruoassa 128 hevospäivää ja 28 miespäivää sekä lisäksi verona 10 syltä pitkiä ja 30 syltä lyhyitä halkoja, yhden teurasnaudan, kaksi teuraslammasta, kaksi naulaa villoja ja kaksi leiviskää voita. Torpparit Rajala, Lauren ja Nordqvist tekivät kukin vuosittain 108 miespäivää sekä antoivat yhden teurasnaudan, kaksi teuraslammasta, kaksi naulaa villoja ja kaksi leiviskää voita. Rakennusmestarin torppaa asui rakennusmestari Rosengren, Räättälintorppaa räätäli Rosenberg

ja Suutarintorppaa suutari Fagerdahl, jotka henkilöt alennetusta päiväpalkasta olivat velvolliset suorittamaan ammattiinsa kuuluvat työt sekä maksamaan isännälle rahassa, Rosengren 30, Rosenberg 9 ja Fagerdahl 9 ruplaa, jonka lisäksi Rosenberg teki 9 miespäivää. Mitään erityistä tuloa ei ollut muista torpista. Näistä oli eversti af Lefrén antanut pehtori Jonas Mobergille¹ (s. 1782, † sokeana 1839) elinkautisesti veronvapaana nautittavaksi Ulasourin ja rakuuna Stormin leskelle Rakuunantorpan. Ritola oli palkkatorppana lasitehtaan vanuttajilla, Björkkulla lasitehtaan rakennusmestarilla sekä Santala talojen kahdella paimenella. Paitsi torppareita oli tiloilla palvelusväkenä pehtori, vouti, n renkiä ja 10 piikaa. Pehtorin palkka oli, jos ruoankin arvo rahaksi muutettiin, 300 ruplaa, voudin 170 ruplaa 88 kopeekkaa, rengin 124 ruplaa 78 kopeekkaa ja piian 96 ruplaa 35 kopeekkaa. — Lasitehtaassa oli kaksi sulattoa. Kumpikin oli tehty ristipuista ja laudoista. Suurempi näistä, jossa valmistettiin akkunalasiasia, oli 60 kyynärää pitkä, 26 leveä ja kupuineen 29 korkea. Pienempi sulatto, jossa valmistettiin erilaisia lasitavaroita, oli 59 kyynärää pitkä, 24 leveä ja 27 korkea. Vuoden 1825:n jälkeen, jolloin kumpikin sulatto rakennettiin uudestaan, valmistettiin lasitehtaassa 360 laatikollista akkunalasiasia, joiden yhteinen arvo oli 33,333 ruplaa 33 ¹/₃ kopeekkaa, jos laatikon hinnaksi luettiin 93 ¹/₃ ruplaa, sekä muuta lasitavaraa noin 20,000:n ruplan arvosta.

Arviomiesten lausunnon perustuksella sai eversti af Lefrén hake-mansa rahalainan, mutta arviomiehet lienevät liian korkealle arvioineet lasitehtaan ja Tuorsniemen tilat. Ennen pitkää teki näet eversti af Lefrén vararikon. Lokak. 27 p. 1835 myytiin hänen omaisuutensa huutokaupalla. Lasitehtaan, Pappilan, Savon ja Östergårdin sekä näiden yhteyteen ostetut Viasveden kylässä sijaitsevat, Hakkiluodon ja Hästooran eli Rantalan tilat huusi tällöin Lyttylän omistaja, laivastokapteeni Fredrik Frans Wallenstråle² (s. 1817). Kauppahinta oli ainoastaan 115,500 ruplaa pankinseteleitä. Jo kesäk. 26 p. 1838 myi kuitenkin kapteeni Wallenstråle samat kiinteistöt 115,000 ruplasta Tukholman tukkukauppiaalle Henrik Julius Oldenburgille, joka ollen Ruotsin alamainen sai erikoisluvan omistaa niitä kolme vuotta. Ennen tämän ajan loppua, lokak. 29 p. 1839 myi hän vuorostaan 108,000 ruplasta pankinseteleitä tilat tehtaanisäntä Fredrik Aadolf Le Bellille³ (s. 1817). Tammik. 14 ja marrask. 1 p. 1845 tehdyillä kauppakirjoilla osti viimeainitulta Pappilan, Savon, Östergårdin ja

¹ Puoliso: Maria Elisabet Keji (s. 1793).

² Puoliso: Maria Charlotta de Carnall.

³ Puoliso: Aadolfina Ulrika Liljeburn (s. 1820).

lasitehtaan 32,285 hopearuplasta $30 \frac{2}{3}$, kopeekasta Porin apteekkari Kaarle Evert Rikstén (s. 1810, † 1850). Tämä käytti edelleen lasitehdasta lasin valmistukseen ja vaihteli näihin aikoihin tämän tuotteiden arvo 4000:n ja 6000:n ruplan välillä¹. Apteekkari Riksténin kuoleman jälkeen tapahtuneessa perinnönjaossa joutui $\frac{1}{3}$ Tuorsniemen lasitehtaasta ja tiloista hänen leskelleen Beata Katarina Lindebäckille (s. 1800, † 1868) sekä $\frac{2}{3}$ yhteisesti hänen äidilleen kirkkoherranleski Kristina Elisabet Lilljalle ja hänen sisarilleen, kappalainen Kustaa Hagmanin vaimolle Aleksandra Riksténille, kirkkoherra Rislachin leskelle Johanna Augusta Riksténille sekä alaikäiselle Kristina Elisabet Riksténille. Yllämainituilta kanssaperillisiltään osti Beata Katarina Lindebäck jouluk. 31 p. 1850 22,666 hopearuplasta $66 \frac{1}{3}$ kopeekasta näiden osuudet ja omisti nyt yksin koko kiinteistön. Hänen ainoa lapsensa, aviossa apteekkari Jaakko Didrik Palanderin (s. 1794, † 1832) kanssa v. 1830 syntynyt tytär, Emilia Margareta Jakobina Palander († 1877) naitiin v. 1850 Hämeenlinnan apteekkarille Frans Vilhelm Palanderille (s. 1823), joka vuodesta 1853 alkaen isännöi lasitehtaassa. Beata Katarina Lindebäck teki vihdoinkin vararikon. Elok. 20 p. 1868 pidetyssä huutokaupassa osti hänen maaomaisuutensa 150,000 markasta Suomen Hypoteekkiyhdistys, joka elok. 30 p. 1872 140,268 markasta sen myi kirjanpitäjä Kaarle A. Grönholmille. Viimemainittu siirsi elok. 26 p. 1875 kauppakirjan kauppias Emil Selim Juseliukselle² (s. Raisiossa 1839, † 1917). Kauppahinnasta oli 70,000 markkaa laskettu Pappilan ja 70,268 Savon ja Östergårdin osalle. Kauppias Juselius myi tilat huhtik. 28 p. 1880 216,000 markasta maanviljelijä Reynald Rafael von Frenckellille³ (s. 1851, † 1901), joka vuorostaan helmik. 16 p. 1886 240,000 markasta myi ne kolmelle talolliselle, Frans Vilhelm Sjögrenille, Kustaa Matinpojalle ja Juho Kustaa Kustaanpojalle. Kauppahinnasta oli 200,000 markkaa laskettu talojen ja 40,000 irtaimiston arvoksi. Ostajat jakoivat tilat keskenään. Täten muodostui kolme uutta taloa: Ylinen, Friisi ja Tommila.

1. Ylinen, $25 \frac{1}{27}$ mt., käsittää $\frac{1}{6}$:n entisestä Pappilasta, Savosta ja Östergårdista. Sen omisti aluksi Frans Vilhelm Sjögren (s. 1849, † 1908). Ensimmäisen vaimonsa Aleksandra Johanna Juhontytär Hannulan (s. Preiviikissä 1853, † 1898) kuoltua peri tämä $\frac{2}{3}$:n talosta ja hänen lapsensa maanviljelijä Hjalmar Kiven vaimo Emma Aleksandra Sjögren (s. 1873), Hilja Maria Sjögren (s. 1887) ja Väinö Frans Aleksander Sjögren yhteensä $\frac{1}{3}$:n. Heinäk. 16 p. 1898 ja huh-

¹ Ks. J. V. Ruuth, Porin kaupungin historia.

² Puoliso: Kustaava Amanda Armfelt, (s. 1828 †1897),

³ Puoliso: Helena Vilhelmina Lästbom. (s. 1856).

tik. 19 p. 1902 tehdyillä kauppakirjoilla osti isä vanhimmalta tyttäreltään ja pojaltaan näiden perintöosat, mutta nuorempi tytär säilytti osansa Peltola nimisenä. Frans Vilhelm Sjögren, joka uudestaan nai Vendiä Amanda Juhontytär Teikarin (s. 1873) tämän toisessa aviossa, myi talosta jouluk. 22 p. 1899 Ulasourin, 0,0458 mt., kauppias Aksel Bruno Juseliukselle¹ (s. 1861, †1916), joka tänne rakensi tiilitehtaan, sekä tammik. 22 p:nä 1905 10,000 markasta n. s. Saarelan palstan 0,0520 mt., Vähänrannan Friisin entiselle mäkitupalaiselle Anton Laineelle (s. 1866) ja tämän vaimolle Maria Sofia Frangénille (s. 1866). Ulasourin omistavat nykyänsä filosofian maisteri Eerik Rosenlew (s. 1877) ja tämän vaimo Karin Matilda von Freneckell (s. 1882). Itse talon siirsi Frans Vilhelm Sjögren irtaimistoineen maalisk. 10 p. 1905 105,000 markasta jälkimmäisestä aviosta syntyneelle pojalle Yrjö Sakari Sjögrenille (s. 1904), Peltolan myivät toukok. 1 p. 1910 25,000 markasta Hilja Maria Sjögren ja tämän mies Kaarle Juho Elonen (s. 1879) ajuri Anton Arvelalle ja tämän vaimolle Annalle, jotka sen nykyänsäkin omistavat.

2. Friisi, $\frac{25}{27}$ mt., käsittää $\frac{4}{9}$:n entisestä Pappilasta, Savosta ja Östergårdista. Sen omisti aluksi Vähänrauman Friisin ent. omistaja Kustaa Matinpoika² († 1906), joka helmik. 19 p. 1900 myi sen pojalleen Nestor Kustaanpojalle (s. 1864). Tämä suoritti siitä sisariensa Emma Vilhelmiina Friisin (s. 1859) ja Eva Kristiina Friisin perintöosana 70,000 markkaa sekä irtaimistosta 23,767 markkkaa. Tilaa asuu nykyänsä naimattomana Nestor Kustaanpoika.

3. Tommila, $\frac{25}{108}$ mt., käsittää $\frac{1}{9}$:n entisestä Pappilasta, Savosta ja Östergårdista. Tilan omisti aluksi Vähänrauman Tommilan vuokraaja Juho Kustaa Kustaanpoika³ (s. 1839). Tämän kuoltua v. 1902 asuivat sitä yhteisesti naimattomina hänen poikansa Kustaa Johannes (s. 1872), Frans Vilhelm (s. 1877) Kaarlo (s. 1880) ja Fredrik (s. 1882). Lisäksi he v. 1907 ostivat itselleen myöskin Vanhan-Mattilan. Kesäk. 23 p. 1916 Frans Vilhelm ja Fredrik Tommila lunastivat veljensä pois taloista suorittamalla heille kummallekin 64,000 markkaa. Samalla he keskenänsä jakoivat talot siten, että Fredrik sai Tommilan ja Frans Vilhelm Vanhan-Mattilan, mutta suoritti ensinmainittu viimemainitulle korvauksena 40,000 markkaa.

Mattila on Pappilan aukumenttitila. Sitä asui 1730-luvulla eräs Juho Tuomaanpoika († 1750), jonka leski Maria Matintytär (s. 1699, † 1785) lokak. 14 p. 1752 osti sen perinnöksi. Tilan omisti

¹ Puoliso: Agnes Matilda Långhjelm (s. 1862).

² Puoliso: Lovisa Esaiantytär (s. 1830, †1912).

³ Puoliso: Vilhelmina Sundholm (s. 1845, † 1903).

sitten hänen poikansa lautamies Matti Juhonpoika¹ (s. 1729, † 1794), jolla ainakin vielä v. 1770 oli koko tila hallussaan, mutta hän luovutti myöhemmin toisen puolen siitä eräälle Henrik Juhonpojalle, joka kenties oli hänen nuorempi veljensä. Tämän jälkeen on tila esiintynyt Vanha-Mattila ja Uusi-Mattila nimisinä osina.

a. Vanha-Mattila, $\frac{3}{16}$ mt., on lautamies Matti Juhonpojan entinen talo. Sen sai isänsä jälkeen Pietari Matinpoika² (s. 1765, † 1809). Viimemainitun tytär Maria Pietarintytär (s. 1791, † 1859) ja hänen miehensä Kustaa Jaakonpoika (s. 1787, † 1853) ostivat helmik. 25 ja elok. 26 p. 1811 tehdyillä kauppakirjoilla 666 riikintaalerista 32 killingistä setelirahaa tilan kanssaperillisiltänsä ja myivät sen marrask. 15 p. 1837 700 riikintaalerista pojalleen Kustaa Kustaanpojalle (s. 1814) ja tämän morsiamelle, tuorsniemeläiselle talontyttäreille Maria Mikontytär Mattilalle (s. 1812, † 1887). Kustaa Kustaanpojan kuoltua v. 1873 viljeli tilaa hänen poikansa Fredrik Kustaanpoika (s. 1854) yhdessä äitinsä ja sisarensa Maria Kustaantyttären (s. 1841, † 1915) kanssa. Vihdoin hän syysk. 13 ja 30 p. 1886 tehdyillä kauppakirjoilla yhteensä 13,700 markasta osti näiden ja muiden kanssaperillisten osuudet. Fredrik Kustaanpoika Vanha-Mattila kuoli v. 1889 naimattomana. Hänen tilansa perivät hänen veljensä Vilhelm Uusi-Mattila ja Vihtori Mattila (s. 1844) sekä sisarensa Toukarin Alisentalon emäntä Josefiina Hjulgrén (s. 1846), Amalia Kustaantytär (s. 1854), Aleksandra Kustaantytär (s. 1850) ja Maria Kustaantytär. Toukok. 23 p. 1890 myi Vihtori Mattila perimänsä osuuden sisarelleen Aleksandra Kustaantyttäreille. Josefina Hjulgrénin, Amalia ja Aleksandra Kustaantyttären haltuun joutuneen $\frac{1}{16}$:n Vanhaa-Mattilaa ostivat helmik. 4 p. 1892 13,333 markasta 33 pennistä yllämainittu Maria Kustaantytär ja hänen miehensä pomarkkulainen Kustaa Kustaanpoika Isosavo (s. 1852). Kun vielä Vilhelm Uusi-Mattilakin helmik. 15 p. 1892 5,500 markasta heille myi osuutensa, omistivat he koko Vanhan-Mattilan. Toukok. 11 p. 1907 myivät he sen 47,500 markasta Tuorsniemen Tommilan isännille. Kesäk. 23 p. 1916 joutui se vihdoin Frans Vilhelm Tommilan erikoisomaisuudeksi.

b. Uusi-Mattila $\frac{3}{16}$ mt., on Henrik Juhonpojan³ (s. 1746, † 1793) osa Mattilan aukumenttia. Sen omistivat hänen tyttärensä Juliana Henrikintytär (s. 1790, † 1866) ja hänen vävynsä Matti Matinpoika (s. 1780, † 1838). Ensimmäinen myi marrask. 13 p. 1838 450 rii-

¹ Puoliso: Elisabet Tuomaantytär (s. 1730, † 1805).

² Puoliso: Maria Henrikintytär (s. 1765, † 1815).

³ Puoliso: Brita Kustaantytär (s. 1751, † 1836), joka sitten naittiin Fredrik Juhonpojalle (s. 1767, † 1842).

kintaalerista setelirahaa oman ja lastensa osuuden pojalleen Kustaa Matinpojalle¹ (s. 1811, † 1868). Tämä myi sen Leistikallan Huovarin ja Friitalan Rantalan entisen omistajan Juho Henrik Henrikinpoika Lindin leskelle Sofia Matintyttärelle (s. 1832, † 1881), joka naittiin Langin puustellin vuokraajalle Kustaa Pietarinpojalle (s. 1834, † 1877). Mieheensä jälkeen peri leski²) $\frac{21}{27}$ talosta, pojat Oskar (s. 1860), Kaarle Fredrik (s. 1865) ja Aksel Robert Juhonpoika kukin $\frac{4}{27}$:n sekä tyttäret Amanda Aleksandra, Malvina (s. 1858) ja Maria Georgina Juhontytär (s. 1866) $\frac{2}{27}$:n kukin. Ennen kuolemaansa myi Sofia Matintytär osuutensa tyttärelleen Amanda Aleksandra Juhontyttärelle (s. 1856) ja tämän miehelle Frans Viktor Nylundille, jotka jouluk. 14 p. 1883 4000 markasta myivät osuutensa edellämainitulle Malvina Juhontyttärelle (s. 1858) ja hänen miehelleen, Vanhan-Mattilan pojalle Vilhelm Kustaanpojalle (s. 1856). Nämä lunastivat toisiltakin perillisiltä näiden osuudet. Niinpä he esim. tammik. 27 p. 1882 olivat 2,254 markasta ostaneet Oskar Juhonpojalta tämän osan. Lopulta he helmik. 9 p. 1905 40,000 markasta myivät talon Viasveden Rantalan ja Mäkelän omistajalle Kustaa Heribert Kustaanpoika Förlinille (s. 1865) ja tämän vaimolle Maria Josefina Inbergille (s. Pietniemellä 1872)

LATTOMERI.

Kokemäenjoen suu oli vuoden 1400:n vaiheilla Ulvilan Vanhankylän tienoilla. Koivisto, Vähärauma ja Pärnäs kylä, jonka maalla Porin kaupunki nykyään sijaitsee, olivat saarella, jonka pohjoispuolella oli Ulvilanlahti ja eteläpuolella n. s. Lattomeri². Vähitellen madaltuivat vedet, saari muuttui mantereeksi, Ulvilanlahti maaksi ja Lattomeri suoksi, jonka reunoilta Porin kaupungin ja läheisten kylien asukkaat korjasivat niukan heinäsadon. Tämän suon ja sen luona kasvaneen metsän omistamisesta on aikojen kuluessa paljon riideltä. Kokemäen pitäjän Vuolteen asukkailla oli ennen vanhaan Lattomerenn rannalla kalastuspaikkansa. Laamanni Henrik Bitzin kirjeen kautta vuodelta 1502, Antti Slatten tuomion kautta vuodelta 1514, Hogenskild Bjelken ja Knut Knuutinpojan kirjeen kautta vuodelta 1564, alilaamanni Klemet Groopin ja Sven Bertilinpajan kirjeen kautta vuodelta 1570 sekä laamanni Henrik Klaunpoika Hornin kirjeen kautta helmik. 2 p:ltä 1585 myönnettiin Kokemäen Vuolteen säterin

¹ Puoliso: Kristina Juliana Juhontytär (s. 1819, †1867) Luvialta.

² Ks. A. Wahlroos, Bidrag till kännedom om hafsstrandens förskjutning vid en del af Finlands västkust.

omistajille viidesosa Lattomerén maasta. Myöhemmin pyrki milloin Vuoltee laajentamaan aluettaan, milloin Tuorsniemen kylä, Porin kaupunki tahi idempänä sijaitsevat Ulvilan kylät tekemään samoin. Huhtik. 3 p. 1641 määrättiin tosin kyllä, että Lattomerén suon pohjoisreunan itäosan tuli kuulua Koiviston kartanolle, keskiosan Porin kaupungille, länsiosan Vähänrauman kylän asukkaille sekä eteläreunan itäosan sisämaan kylille, keskiosan Vuolteelle ja länsiosan Tuorsniemen kylälle,¹ mutta senkin jälkeen riideltiin Lattomerén maista. Tämä onkin helposti ymmärrettävissä, koska veden madaltuessa syntyneen uuden maan sovinnossa jakaminen ei luonnollisista syistä ollut niinkään helppoa. Esitettiinpä v. 1777 sellainenkin katsantokanta, että Lattomerén maat olivat kruunun yhteismaata, johon eräät Kellahdelta, Vanhastakylästä ja Villilästä kotoisin olevat henkilöt pyysivät oikeutta perustaa uutistorppia. Asiaa pohdittiin tällöin puolelta ja toiselta. Vihdoin kuitenkin kuningas jouluk. 15 p. 1780 vahvisti Ulvilan pitäjän asukkaiden omistusoikeuden Lattomerén.

Lattomerén suon kuivattamisessa ja viljelyskelpoiseksi maaksi muuttamisessa on Ulvilan viljelyshistoriassa nimensä ikuistanut Koiviston kartanon omistaja, professori Juho Kraftman. Väsymättömällä jäntevyydellä voitti hän kaikki yrityksen onnistumista epäilevien vastaväitteet ja saattoi kaikista vastuksista huolimatta alkamansa jättiläistyön toivottuun loppuun. Professori Kraftmanin itse julkaiseman kirjasen mukaan oli suo ennen ojitusta sangen pehmeä. »Parin sadan kyynärän päässä laidasta käveli kuin aalloilla, vajosi puoleen sääreen — useinpa vyötäisiin saakka.» V. 1748 antoi Kraftman Turun läänin maaherralle kirjallisen selostuksen Lattomerén suosta ja ehdotti, että joki, jossa Tuorsniemen ja Vähä-Rauman kylän asukkailla oli mylly, avattaisiin ja että sittenkuin maanpinta tämän toimenpiteen kautta oli vähän kuivunut ja lujittunut, ruvettaisiin itse suota kuivattamaan. Asia raukesi sillä kertaa kuitenkin tähän. V. 1760 piti sitten maaherra Jeremias Wallén kokouksen Ulvilan kirkossa ja koetti innostuttaa pitäjäläisiä ryhtymään työhön, mutta menestyksettä. Silloin ryhtyi Kraftman yksin asiaan. Hän lähetti yksitoista renkiään perkaamaan sitä Lattomerestä juoksevaa jokiuomaa, joka Friitalan kylän kautta laskee Kokemäenjokeen. Joku Friitalan kylän asukaskin ryhtyi nyt työhön, vaikka heistä aluksi oli suhteellisesti vähän hyötyä. Parinkymmenen vuoden uutteran työn jälkeen saatiin kuitenkin näin Koivistolle kuuluvat Lattomerén niityt melkoisesti

¹ Ks. Pietniemen Vanhankartanon arkistoa.

kuivumaan. Muutkin paikkakuntalaiset alkoivat vähitellen käsittää, mikä hyöty suon kuivaamisesta oli. Sentähden piti maalisk. 8 p. 1773 maaherra Kristoffer Rappe kokouksen, jossa suon osakkaat päättivät Kraftmanin johdolla yhteisesti kuivattaa suon. Siltavouti Byring määrättiin työn valvojaksi. Kaivettiin ensin 18,000:n kyynärän pituinen ja 3:n kyynärän levyinen laskuoja halki suon, joka oli 4,888 syltä pitkä ja 2,300 leveä. Tämän kaivamiseen käytettiin kaikkiansa 3,398 kesätyöpäivää. Suo tuli tämän vaikutuksesta niin kuivaksi, että jalkaisin voi kulkea sen ylitse.» Kun työ v. 1785 lopetettiin, oli siihen kaiken kaikkiaan käytetty 7,151 miespäivää. Tällä tavalla saatiin viljelyskelpoista lisämaata Porin kaupungille ja 78:lle Ulvilan talolliselle, jotka asuivat Anolan, Viikkalan, Lautelan, Ruskilan, Ruhaden, Masian, Arantilan, Soinilan, Kukonharjan, Myllärin, Nakilan, Pakkalan, Vanhankylän, Friitalan, Rantalan, Ravanin, Koiviston, Saaren, Haistilan, Tuorsniemen ja Vähänrauman kylissä sekä Vuolteen rusthollissa. Lisämaahan perustettiin pian uutistorppia, joita viljeltiin emätalon yhteydessä. Toiset näistä kuuluvat vielä nytkin emätaloonsa, toiset ovat aikojen kuluessa tästä poismyytyt ja muodostuneet erityisiksi palstatiloiksi, joiden vaiheet selviävät emätalojen yhteydessä.

N o k k i e l i M a r k k u l a , $\frac{1}{12}$ mt., on puustelli. Anolan allodialisäterin ja sen kanssa yhdysviljelyksessä olevien Viikkalan ja Lautelan osuudet Lattomeran suohon luovutti valtiolle varatuomari August Fredrik Järnefelt, joka vuosina 1854—1871 omisti Anolan ja sen sivutilat¹. Korvaukseksi sai hän Viikkalan kylässä sijaitsevan Markkula-nimisen puustellin. Valtion haltuun täten joutuneesta Lattomeran maasta muodostettiin N o k k i - e l i M a r k k u l a - niminen $\frac{1}{12}$ mt:n puustelli, jota ensin asuivat Kustaa Aadolf Kristianinpoika Ståhlberg (s. 1828) ja tämän vaimo Johanna Juhontytär (s. 1829) sekä sitten Frans Vihtori Ranta (s. 1848, † 1913) ja tämän vaimo Maria Lovisa Friman (s. 1850) . Nykyänsä on puustelli näiden pojan Martti Vilhelm Rannan (s. 1888) ja tämän vainion Hilda Vilhelmina Haaviston (s. 1891) hallussa.

V u o l t e e , $\frac{1}{2}$ mt., oli jo harmaassa muinaisuudessa osa Kokemäen pitäjän Vuolteen säteriä. Edellämainituksessa Henrik Bitzin kirjeessä mainitaan näet, että Vuolteen säterin isännillä jo kauan ennen vuotta 1502 oli ollut hallussaan osa Lattomeran maasta. Voimme sentähden täydellä syyllä otaksua, että Kokemäen Vuolteen ensimmäinen tunnettu omistaja Filippus Tuomaanpoika, joka ainakin

¹ Ks. N. J. Avellan, Entisen Ulvilan pitäjän maatilat. II. Anola.

v. 1481 oli Satakunnan tuomarina, omisti maata Lattomerellä. Häneltä sen peri hänen poikansa Matti Filippuksenpoika. Tämä oli Alisen Satakunnan tuomarina vv. 1489—1506 ja nainut Katarina Klauntytär Bitzin. Vuolteen omisti sittemmin Vehmaan tuomari Henrik Juhonpoika, joka jollain tavalla, ehkä äidin puolelta polveutui viimemainituista. Hän eli ainakin vielä v. 1568. Senjälkeen omisti säterin kenties hänen tyttärensä Margaretha Henrikintyttären ensimmäinen mies, Turun porvari Lauri Juhonpoika, joka v. 1574 lieene kutsunut itseänsä Vuolteen isännäksi, mutta joutui tila sitten Henrik Juhonpojan pojalle Hartikka Henrikinpojalle, Vuolteen, Arlahden ja Monittulan herralle. Tämä merkillinen mies oli innokas Klaus Flemingin puoluelainen ja toimi m. m. Suomen varastomestarina sekä Halikon tuomarina vv. 1592—1598. Kaarle herttua määräsi hänet lokak. 18 p. 1597 saapumaan Turkuun vastaamaan teoistaan, mutta hänen onnistui kätkeä itsensä. Kuitenkin joutui hänen vaimonsa herttuan käsiin ja Vuoltee ryöstettiin. Heinäk. 27 p. 1599 kutsuttiin hän uudelleen Tukholmaan Kaarlen luo, jos tahtoi armaa, mutta piilottautui nytkin. Hänet vangitsi kuitenkin oma sisarenpoika, Korsholman vouti Augustinus Laurinpoika ja jätti herttualle, joka marrask. 10 p. 1599 hänet mestautti. Palkinnoksi sai Augustinus Laurinpoika kesäk. 12 p. 1600 Vuolteen ja muut enonsa tilat. Hän omisti Vuolteen ainakin vielä v. 1609, mutta luovutettiin se sitten Hartikka Henrikinpojan perillisille. Hartikka Henrikinpoika oli ollut naimisissa ratsumestari Juho Böcklerin († 1581 tahi 1582) lesken Katarina Henrikintytär Slangin († todennäköisesti 1602) kanssa. Arlahti, Monittula ja vihdoin Vuolteenkin joutuivat hänen ensi aviosta syntyneelle tyttarelleen Katarina Böcklerille. Tämä naitiin v. 1623 Niilo Asserinpoika Mannerskiöldille (s. 1586, † 1655), Jesterbyyn, Lenevardin, Lönebergin ja Näsin herralle, joka v. 1626 oli Inkerin kuvernöörinä sekä sittemmin Elfsborgin läänin maaherrana. Hän omisti Vuolteen ainakin jo v. 1631, mutta sen sai syysk. 17 p. 1640¹ hänen tyttärensä Katarina Mannerskiöld (haud. 1653), joka oli noin v. 1630 naitu everstille, Käkisalmen läänin maaherralle Patrik Ogilwielle (s. 1606, † 1674) tämän toisessa aviossa. Viimemainitun kuoltua joutui Vuoltee hänen tyttarelleen Margaretha Ogilwielle († 1677) ja tämän miehelle, everstiluutnantti Henrik Sassille² († 1690). Sen peri sitten näiden poika, kornetti Henrik Sass, joka kuoli ennen vuotta 1704 ratsumestarina ja naimattomana. Vuolteen omistivat sen jälkeen hänen perillisensä, todennäköisesti

¹ Ks. J. A. Lindström, Kumo Socken uti historiskt hänseende.

² Ks. J. Ramsay, Frälseälgäster i Finland.

hänen veljensä kapteeni Reinhold Sass (s. 1670). Tämä joutui v. 1704 vangiksi Narvan linnassa ja vietiin sotavankeuteen Siperiaan, jossa hän v. 1717 kuoli Dimianskissa. Hänen leskensä Anna Magdalena Boije af Gennäs (s. n. 1683, † 1741) lahjoitti maalisk. 12 p. 1726 Vuolteen vävyllleen luutnantti Otto Kristoffer Schulmanille (s. 1697, † 1771). Tämä oli ensimmäisen vaimonsa Maria Elisabet Brunowin v. 1725 kuoltua nainut Margaretha Helena Sassin (s. 1708, † 1768). Hän myi tilan maalisk. 24 p. samana vuonna Kokemäen kirkkoherralle Juho Mikonpoika Polvianderille. Miehensä kuoltua v. 1729 asui sitä kauan aikaa hänen leskensä Margaretha Henrikintytär Paulinus. Aikojen kuluessa olivat kuitenkin tavalla tai toisella vieraat henkilöt anastaneet Kokemäen Vuolteen rustholliin kuuluvan Lattomeran maan. Sentähden esiintyi nyt Porin kauppias Adrian Gottleben († 1750), joka oli nainut Margaretha Paulinuksen tyttären Kristina Polvianderin (s. 1707, † 1755) ja vaati »että viidesosa Lattomeran eteläpuolisesta niitystä ja maasta, jonka tuli kuulua Vuolteen rustholliin, mutta joka oli Porin entisen konrehtorin, nykyisen Raahan kirkkoherran Antti Vinqvistin¹ hallussa, jälleen rusthollin alle saatettaisiin.» Tämän vaatimuksen johdosta antoi kenraalimajuri ja maaherra, parooni Otto R. Yxkull helmik. 27 p. 1733 seuraavan päätöksen: »koska on määrätty, kuten Ulvilan kihlakunnanoikeuden tuomio huhtik. 3 p:ltä 1641 osoittaa, että porilaisten oikea raja ja erotus on keskellä 1.-attomerta, niin että heille kuuluu Lattomeran pohjoispuoli Koiviston aidan ja Vähänrauman kylän rajan välissä ja koska eteläpuolisen maan omistavat ulvilalaiset ja Vuoltee, jolla on ulvilalaisten vieressä viidesosa sarasta aina Tuorsniemen rajaan asti, eikä kirkkoherra Vinqvist ole voinut esiintuoda ainoatakaan omistusoikeuttaan tähän, toisten tilojen kanssa sarkajaossa olevaan niittyyn, vahvistavaa asiakirjaa eikä myöskään ole siitä koskaan maksanut veroa, on hänen Kunink. Majesteetin heinäk. 27 p. 1677 antaman asetuksen perustalla luovutettava riidanalainen niitty oikealle omistajalle Vuolteen rusthollille ilman lunastusta tahi muuta korvausta.» Ei ole tunnettua, valittiko kirkkoherra Vinqvist päätöstä vastaan, mutta tämä jäi joka tapauksessa pysyväiseksi. Näin ollen seurasi Lattomeran Vuoltee Vuolteen säteriä, kun Margaretha Paulinus toukok. 23 p. 1750 myi tämän Huittisten kirkkoherralle, jumaluusopin tohtori Niilo Idmanille (s. 1716, † 1790), joka v. 1747 oli nainut Margaretha Elisabet Rothoviuksen (s. 1727, † 1810). Kirkkoherra Idman oli kielentutkija, jonka v. 1714 ruotsiksi julkaisema kirjanen »Todistuksen yritys, että Suomen ja Kreikan kielissä on

¹ Puoliso: Brita Ahla.

yhtäläisyyttä», on herättänyt paljon huomiota. Hän osti jouluk. 5 p. 1757 Vuolteen perinnöksi. Sen jälkeen rupesi hän pontevasti itselleen vaatimaan täyttä viidettäosaa Lattomerén maasta. Hän haastatti syysk. 17 p. 1766 Ulvilan syyskäräjiin sekä Masian, Ruskilan, Kukonharjan ja Arantilan kyläläiset, jotka suurimmaksi osaksi kielsivät hänen oikeutensa Lattomereen, että myöskin muut, joilla katsottiin olevan oikeutta Lattomerén niitty- ja metsämaahan. Samalla hän ilmoitti tahtovansa, että Vuolteelle kuuluva Lattomerén maa tarkoin määrättäisiin ja että hänelle korvattaisiin se tappio, jonka Vuoltee sekä yllämainittujen kylien asukkaiden vastarinnan että metsänmyynnin tähden oli kärsinyt. Kirkkoherra Idmanin asiamies selitti, että rusthollin omistajat ammoisista ajoista olivat viljelleet viidettä osaa Lattomerén maista, mutta »että ulvilalaiset olivat suurimman osan näistä anastaneet, kun rustholli edellisen venäläisen ylivallan aikana oli ollut autiotilassa.» Asiasta syntyi pitkälinen riita, jonka kestäessä m. m. Koiviston omistaja, professori Juhana Kraftman koetti näyttää Kokemäen Vuolteen omistajan vaatimukset epäoikeutetuiksi. Oikeuteen jättämässään kirjelmässä hän m. m. sanoo: »Lattomerén eteläinen lakeus, jota käytetään heinämaana, on noin penikulman pituinen ja $\frac{1}{4}$:n penikulman levyinen. Olisi vasten kaikkea oikeutta ja kohtuutta liittää Vuolteen rustholliin $\frac{1}{4}$ näin laajasta maasta, joka myöskin kyllä on viljava. Tämä olisi väärin varsinkin, jos ottaa huomioon, että mainitulla rusthollilla on osuus monen muun kylän ja pitäjän niittyihin ja että se ei ole koskaan itse heinämaana käyttänytkään Lattomerta, vaan ovat toisinaan muutamat Porin kaupungin asukkaat, toisinaan eräät ulvilalaiset käyttäneet hyväkseen Vuolteeseen kuuluvaa viittä sarkaa, jotka vuosittain ovat antaneet noin 40 tahi 50 aamia heiniä.» Kun oikeudenkäynnin aikana oli käynyt selväksi, että Vuolteella todellakin, oli kieltämätön oikeus saada osa Lattomerén niitty- eli suomaata, vieläpä metsämaastakin, ruvettiin hieromaan sovintoa. Vuolteen omistaja ilmoitti tyytyvänsä »niihin viiteen sarkaan, jotka maanmittari J. Ahman v. 1764 oli lohkaissut Lattomerén niittymaasta sekä viiteen, yhtä leveään ylempänä olevaan sarkaan, joiden piti saada ulottua lähimmän pitäjän, Luvian rajaan.» Ehdoksi hän pani kuitenkin, että »nämä viisi sarkaa isossa jaossa lohkaistaisiin, niin että Vuoltee saisi sekä niitty- että metsämaansa yhteen kappaleeseen pitkin Tuorsniemen kylän rajaa Luvian rajaan asti.» Tähän suostuivat kaikki saapuvilla olevat Lattomerén maan osalliset, mutta koska Anolan omistaja ei ollut saapuvilla, jäi sopimuksen lopullinen vahvistaminen syyskäräjiin. Tämä tapahtui seuraavan syyskuun 3 p. jolloin myös määrättiin, että Vuolteen mai-

den erottamisen piti tapahtua asianomaisten yhteisellä kustannuksella. — Pian tämän jälkeen noin v. 1770 myi kirkkoherra Idman Vuolteen Kokemäenkartanon silloiselle omistajalle majuri Frans Henrik von Knorringille (s. 1712, † 1784) ja tämän vaimolle Kristina Johanna Ribbingille (s. 1727, † 1801). Nämä taas myivät sen helmik. 9 p. 1782 2000 hopeataalerista pojalleen, kapteeni Juho Otto von Knorringille (s. 1754, † 1827) ja tämän vaimolle Elisabet Charlotta Lybeckerille (s. 1761, † 1817). Näiltä sen osti kesäk. 10 p. 1793 maa-viskaali, Porin kämnerioikeuden puheenjohtaja Yrjö Fredrik Mustelin († 1823), joka oli nainut Fredrika Charlotta Branderin (s. 1749, † 1818). Tämä erotti vihdoinkin Lattomerén Vuolteen sen kokemäkeläisistä emätilasta. Hän myi näet huhtik. 5 p. 1797 1333 riikintaalerista 16 killingistä ensinmainitun eversti Juhana Grönvallille († 1809) ja tämän vaimolle Eleonora Maria Blomille (s. 1764). Pian nämä sen vuorostaan myivät. Jo v. 1803 oli sen omistajana Vähänrauman Liinaharjan toisen puoliskon ja Kapralin isäntä, ent. kollega Kaarle Reinhold Brander. Tämä myi Vuolteen lokak. 7 p. 1816 3055 hopearuplasta Mikko Mikonpojalle (s. 1791, † 1867 ja tämän vaimolle Juliana Juhontyttäreille (s. 1798, † 1871). Porin maaseurakunnan kirkonkirjoihin tehdyt muistiinpanot todistavat, että ensinmainittu oli raaka ja viinaan menevä mies. V. 1829 sakotettiin häntä ensikertaisesta juopumuksesta, kiroilemisesta, parjaamisesta ja perättömistä syytöksistä. Hiukan myöhemmin häntä sakotettiin 9 ruplaa oikeuden edessä juopuneena esiintymisestä. V. 1842 sakotti kihlakunnanoikeus hänet kolmannen kerran 44 ruplaan 76 kopeekkaan juopumuksesta, tierauhan rikkomisesta, tappelusta ja kiroilemisesta sekä määräsi hänet jonakin sunnuntaina olemaan Porin kirkon luona jalkapuussa sekä sitäpaitsi menettämään kansalaisluottamuksensa. Hovioikeus lykkäsi asian takaisin kihlakunnanoikeuteen, joka muuten säilytti rangaistuksen entisellään, mutta alensi sakon 41 ruplaan 8 kopeekkaan. V. 1844 istui Mikko Mikonpoika jalkapuussa, mutta tuomittiin taas v. 1848 neljännen kerran juopumuksesta lähetettäväksi ojennuslaitokseen Turkuun sekä v. 1851 viidennen kerran juopumuksesta, käräjärauhan rikkomisesta, kahdeksan verihaavan tekemisestä ja lyömisestä ilman vammaa edesvastuuseen, vaikka rangaistusmäärää ei tällöin ole kirkonkirjaan merkitty. V. 1863 sakotettiin häntä sitäpaitsi luvattomasta viinanmyynnistä. Todellakin kirjava ansioluettelo! Mikko Mikonpoika myi Vuolteen tammik. 16 p. 1836 2,500 kuparitaalerista pojalleen Juho Kustaa Mikonpojalle (s. 1813), joka oli nainut Helena Juhontytär Haudan (s. 1812). Hän käytti nimeä Arvelin ja siirtyi Preiviikin Arve-

lan isännäksi. Vuolteen hän huhtikuun 3 p. 1847 1,500 hopearuplasta myi Ruosniemen Jaakolan isännälle Matti Nylundille (s. 1796, † 1864) ja tämän vaimolle Kristiina Jaakontyttäreille (s. 1795, † 1867). Nämä luovuttivat sen heinäk. 31 p. 1862 2,000 ruplasta pojalleen Kustaa Agapetus Nylundille (s. 1838, † 1866), joka oli naimaton. Tämä taas myi helmik. 17 p. 1865 666 ruplasta $66\frac{2}{3}$ kopeekasta kolmanneksen taloa veljelleen, herastuomari Emanuel Nylund-Anttilalle (s. 1822, † 1892) sekä kolmanneksen toiselle veljelleen Merikarvian Riispyyn talolliselle Kaarle Fredrik Nylund-Nygädille (s. 1835, † 1870) ja tämän vaimolle Anna Margaretha Inbergille (s. 1823). Emanuel Nylund oli ensi aviossa nainut Söörmarkun talollisen Juho Juhonpoika Anttilan († 1848) lesken Sofia Jaakontytär Granqvistin (s. 1811, † 1866) sekä toisessa aviossa Maria Matilda Eerikintyttären (s. Kankaanpäässä 1839, † 1883). Kun Kustaa Agapetus Nylund v. 1866 kuoli, peri hänen äitinsä $\frac{5}{45}$:n Vuolteesta, Emanuel Nylund ja Kaarle Fredrik Nylund kumpikin $\frac{4}{45}$:n ja sisar Sofia Vilhelmina Nylund (s. 1829, † 1904) $\frac{2}{45}$:n. Viimemainittu peri lopulta heinäk. 23 p. 1864 laaditun testamentin nojalla koko äitinsä omaisuuden ja siis myöskin $\frac{5}{45}$:n Vuolteesta. Näin ollen omistivat Vuolteesta v. 1867 Emanuel Nylund ja Kaarle Fredrik Nylund kumpikin $\frac{10}{45}$ ja Sofia Vilhelmina Nylund $\frac{7}{45}$. Kaarle Fredrik Nylundin kuoleman jälkeen heinäk. 31 p. 1871 ja lokak. 14 p. 1873 pidetyissä pakkohuutokaupoissa huusi 4020 markasta hänen talonosuutensa Emanuel Nylund, joka tämän jälkeen omisti $\frac{38}{45}$ Vuolteesta. Huhtik. 4 p. 1892 laaditussa testamentissa määräsi hän omaisuutensa sisarelleen Sofia Vilhelmina Nylundille, joka oli ollut naituna Kaarle Fredrik Söderlöfille (s. 1829), mutta saatuaan tästä v. 1859 avioeron joutunut v. 1875 naimisiin Harjunpään ent. talolliselle, lautamies Kaarle Jaakonpoika Tuomalalle¹ (s. 1800, † 1889). Testamenttia valittivat Emanuel Nylundin lähimmät perilliset. Kihlak. oikeus vahvisti sen kuitenkin kesäk. 15 p 1893 muuten, mutta määräsi Sofia Vilhelmiina Nylundin jättämään valittajille sen $\frac{4}{45}$:n tilasta, jonka Emanuel Nylund aikoinaan oli perinyt veljensä Kustaa Agapetus Nylundin jälkeen, sillä sitä hän ei ollut oikeutettu toiselle lahjoittamaan. Erityisellä oikeudenkäynnillä oli hiukan aikaisemmin Emanuel Nylundin tytär Matilda Emanuelintytär (s. 1850) yhdessä miehensä Juho Aleksanteri Rotkuksen kanssa vaatinut isäl-

¹ Kuolinnilmoituksen sanojen mukaan oli. — Ks. Satakunta lehteä N:o 12 vuodelta 1889. — »Kaarle Jaakonpoika Tuomala miehuutensa aikana 24:n vuoden vanhasta kirkon kuudennusmiehenä ja Laamanninoikeuden lautamiehenä vuodesta 1843 siihen asti kuin Laamanninoikeus maassa istui ja myös maanjako-oikeuden lautamiehenä 25 eli 26 vuotta eikä vainajaa koskaan virkavirheistä muistutettu.»

tään hänelle äitinsä Sofia Jaakontyttären jälkeen tulevaa perintöä. Tämän vaatimuksen johdosta olikin Hovioikeus maalisk. 24 p. 1891 määrännyt, että hänen piti saada $\frac{5}{405}$ tilasta. Vuonna 1896 pidettiin tilalla maanmittaustoimitus, jonka kautta tila jaettiin siten, että Sofia Vilhelmina Nylundille jäi $\frac{364}{405}$ tilasta ja siitä erotettiin yllämainittujen tuomioiden nojalla poismäärätyt $\frac{41}{405}$. Isompi osa kantaa nykyään edelleen Vuolteen nimeä, pienempi osa Uusitalo-nimeä.

a). Vuoltee, $\frac{4494}{10,000}$ mt., on Sofia Vilhelmina Nylundin talon osa. Helmik. 23 p. 1903 myi hän 1000 markasta sen $\frac{7}{45}$ talosta, jonka hän oli perinyt veljensä Kustaa Agapetus Nylundin ja äitinsä Kristina Jaakontyttären jälkeen, kasvatilleen Engla Maria Franckile (s. Siikaisissa 1882) ja tämän miehelle Nikodemus Mäkelälle (s. 1877). Sitäpaitsi testamenttasi hän näille kaiken sekä kiinteistönsä että irtaimistonsa. Tätä testamenttia valittivat Emanuel Nylundin jälkeläiset, ja syysk. 10 p. 1906 tuomitsi kihlakunnanoikeus näille $\frac{1}{45}$ talosta, jota perintömaana ei saanut testamentata. Yhtä suuri osa talosta olisi myös pitänyt joutua Kaarle Fredrik Nylundin jälkeläisille, mutta koska nämä eivät olleet testamenttia moittineet, menettivät he oikeutensa. Kesällä 1915 esiintyivät Juho Aleksanteri Rotkuksen ja Matilda Emanuelintyttären pojat Kustaa ja Kaarle Nikodemus Rotkus (s. 1884), jotka nojautuen siihen, ettei Emanuel Nylundin vaimon Sofia Jaakontyttären v. 1866 kuollessa oltu perinnönjakoa toimitettu, vaativat itselleen hänen perintöosaansa siitä Vuolteen kolmanneksesta, joka tällöin oli ollut Emanuel Nylundin hallussa ja johon he eräiden kauppasopimusten kautta olivat sukulaisiltaan hankkineet oikeuksia. Helmik. 14 p. 1917 antamassa päätöksessä lausui kihlakunnanoikeus selville käyneen, että Sofia Jaakontyttären kuollessa $\frac{1}{5}$ Vuolteen tilasta oli langennut perinnöksi avioliitossa Emanuel Nylundin kanssa syntyneille tyttärille Amanda Rotkukselle ja Vilhelmina Löytyle sekä edellisestä aviosta syntyneille pojille Juho ja Vihtori Anttilalle ynnä tyttärille Maria Fredrika Sikströmille, Sofia Vanha-Tuunalle ja Amalia Vanhatalolle siten, että kumpikin poika peri $\frac{2}{5}$ ja kukin tytär $\frac{1}{5}$ tilasta, mutta koska kantajat oikeudenkäynnin aikana olivat luopuneet vaatimuksistaan äitinsä perintö-osaan nähden, raukesivat nämä siinä kohden. Koska sitten Sofia Jaakontyttären muista rintaperillisistä Juho Anttila oli kuollut v. 1866, Sofia Vanha-Tuuna v. 1871, Vihtori Anttila v. 1881, Vilhelmiina Lyöytty v. 1883 ja Amalia Vanhatalo v. 1891 ja koska »Emanuel Nylund ja Sofia Nylund olivat vilpittömässä mielessä tapahtuneella ja todelliseen hallintoon yhdistetyllä maansaannolla ja heille annetun kiinnekirjan perusteella Vuolteen tilasta omistaneet puheenaolevat osat, jotka sittemmin ovat tulleet

vastaajien osaksi, eivätkä Sofia Jaakontyttären perilliset ole eläessään eivätkä heidän kuolemansa jälkeen heidän perillisensä toukok. 14 p. 1805 annetuissa Selityksissä määrätyn 20:n vuoden aikana tätä saantoa laillisessa järjestyksessä moittineet ja kun kantajat eivät ole koettaneetkaan väittää ostaneensa v. 1910 kuolleen Maria Fredrika Siksströmin perillisiltä heidän perimäänsä osuutta», kumosi kihlakunnan-oikeus aiheettomana kanteen. Talo jäi siis näin ollen Nikodemus Mäkelän haltuun.

b. Uusitalo, $\frac{506}{10.000}$ mt., on se osa Vuolteen rusthollista, joka edellämainittujen oikeuden tuomioiden nojalla vuosina 1896. ja 1906 erotettiin emätilasta ja annettiin Juho Juhonpoika Rotkukselle (s. 1842) ja tämän vaimolle Matilda Emanuelintytär Nylundille (s. 1850). He omistavat sen edelleenkin, mutta ovat siitä syysk. 9 p. 1914 8,000 markasta myyneet osan pojalleen Kaarle Nikodemus Rotkukselle.

VÄHÄNRAUMA.

V ä h ä n r a u m a n ¹ kylään kuului ennen vanhaan 7 tilaa. V. 1473 asui yhtä näistä joku Lasse Lang, jonka mukaan epäilemättä eräs talo vielä meidän päivinämme kantaa nimeä Langi. 1500-luvulla oli monesti usea tila autio. Niinpä esimerkiksi oli v. 1580 autiotilojen luku 5. Mutta toiselta puolen näkyvät eräät kylän tilalliset osanneen hankkia itselleen hiukan omaisuuttakin. Näemme esimerkiksi, että kun v. 1571 Elfsborgin linnan lunnaiksi tarvittavaa rahamäärää erityisellä verolla kerättiin, eräs Vähänrauman tilallinen Heikki Matinpöika omisti 443 markkaa 3 äyriä ollen lähinnä erästä Kukonharjan tilallista koko pitäjän rikkain mies. V. 1593 viljeli erästä Vähänrauman tilaa Porin kirkkoherra Jaakko Henrikinpöika Smogrodt ja neljää tilaa Akseli Kurjen lippukuntaan kuuluva katsastelukirjoittaja Hannu Jaakonpöika. Viimemainittu, josta v. 1601 on muistiinmerkitty, että hän oli ollut sotaretkellä ja veronvapaa, eli vielä v. 1609 ja nautti veron vapautta. V. 1610 mainitaan, että »Suomessa löytyvien nuorten hevosten» tallimestari Olavi Korp viljeli kahta Vähänrauman tilaa nauttien veron vapautta. Tämä sai vahvistuksen huhtik. 28 p. 1616 annetun kuninkaallisen kirjeen kautta. Ainakin vielä v. 1634 viljeli Olavi Korp tilojansa. Kun Porin kreivikunta v. 1651 perustettiin, liitettiin tähän 6 Vähänrauman tilaa, jotka yhteensä olivat suuruudeltaan $4 \frac{7}{12}$ manttaalia, mutta v. 1655 mainitaan kreivikuntaan kuu-

¹ Asiakirjoissa myöskin: Lillraumo, Rämälby, Romon.

luneen vain 4 tilaa. Puuttuvat tilat olivat siis, jos ne alkuaan todellakin kreivikuntaan kuuluivat, tulleet syystä tahi toisesta peruutetuiksi. Joka tapauksessa nämä tilat yhdistettyinä yhdeksi $1\frac{1}{2}$ manttaalin suuruiseksi, veronvapaaksi tilaksi olivat mainittuna vuonna tallimestari Niilo Olavinpojan hallussa. Seuraavana vuonna annettiin tila hänen leskelleen Vendela Eerikintyttäreille elinkaudeksi. Tämä kuoli v. 1670 ja tila joutui kesäk. 14 p. 1675 läänityksenä maaherra Juhana Ehrenskiöldille, jolta se reduktionissa peruutettiin. Siitä tehtiin silloin Liewenin rykmentin Hammarin komppaniaan kuuluva rustholli. Kreivikunnan alle kuuluneesta neljästä tilasta jäi aluksi yksi jakamattomaksi kruununtilaksi ja kolme tehtiin Rehbinderin rykmentin sotilastiloiksi. Samoin meneteltiin myös yhden, $\frac{2}{3}$ mt. suuruisen, tilan suhteen, joka aina oli ollut sotilastilana eikä ollut koskaan kreivikuntaan kuulunut.

I. Liinaharjan verorustholli, $\frac{11}{12}$ mt., oli kaikesta päättäen se tila, joka reduktionissa maaherra Juhana Ehrenskiöldiltä peruu-tettiin. Isonvihan aikoihin hallitsi rustholliä komissari Detlof Moderus¹ († 1749). Tämä myi sen 700 kuparitaalerista maalisk. 3 p. 1730 rälssi-inspektori Lauri Juhana Kumlanderille.² Kun viimeainittu elokuussa 1756 oli kuollut, myivät hänen perillisensä syysk. 25 p. samana vuonna 5000 kuparitaalerista tilan Porin kauppiaille Kaarle Indebetoulle. Tämä sai lokak. 6 p. 1756 kiinnekirjan tilaan ja osti sen elok. 13 p. 1764 perinnöksi. Kauppias Indebetoun kuoli v. 1778. Liinaharja, samaten kuin hänen useat muutkin maatilansa, joutui nyt hänen leskensä Maria Gottlebenin haltuun. Tämä laati helmik. 20 p. 1779 testamenttinsa ja määräsi, että hänen kuolemansa jälkeen piti hänen kiinteä ja irtain omaisuutensa joutua hänen tytärvainajansa Johanna Lovisa Indebetoun (s. 1744, † 1768) ja rehtori Fredrik Reinhold Branderin (s. 1730, † 1800) lapsille, kollega Kaarle Reinhold Branderille³ (s. 1765, † 1831) sekä Koke-mäen rovastin Kustaa Avellanin (s. 1742, † 1832) vaimolle Lovisa Fredrika Branderille (s. 1763, † 1845). Maria Gottleben kuoli vasta v. 1796, jolloin siis kollega Brander ja rovasti Avellan lopullisesti tulivat Liinaharjan ja kauppias Indebetoun tämän yhteyteen ostamien Pekan ja Kapralin aukumenttitilojen omistajiksi. Marrask. 2 p. 1803 jakoivat nämä perinnön siten, että arpomisen kautta Pekka joutui rovasti Avellanille ja Kaprali kollega Branderille, toinen Liinaharjan lampuotikunta Avellanille, toinen Branderille. Liinaharjan metsä ja

¹ Puoliso: Anna Dorothea Fägel.

² Puoliso: Kristina Agrelia.

³ Puoliso: Brita Kristina Grönfors.

viljelyskelpoinen maa jäi toistaiseksi jakamatta, ja rovasti Avellan luovutti Liinaharjan päätilan rakennukset kollega Branderille 200 riikintaalerista setelirahaa sekä 100 riikintaalerista hopearahaa. Kollega Brander kuoli v. 1831 lapsettomana ja testamenttasi tilansa sisarelleen Lovisa Fredrika Branderille ja rovasti Avellanille. Tämän johdosta valittivat hänen velipuolensa vaatien itselleen perintö-oikeutta tiloihin, mutta valitukset hyljättiin toukok. 7 p. 1834. Ennen tätä oli rovasti Avellan jo kuollut. Tammik. 3 p. 1833 oli hänen leskensä lapsilleen luovuttanut sen maaomaisuuden, jonka hän itse oli perinyt äitinsä vanhempien jälkeen. Nämä myivät tämän toukok. 29 p. 1833 huutokaupalla. Liinaharjan puoliskon ja Pekan huusi 8,060 ruplasta pankinseteleitä Rauman pormestari Kaarle Grönholm Carlsson (s. 1784, † 1864), joka oli nainut kollega Kaarle Kustaa Utterin lesken Kristina Magdalena Avellanin (s. 1783, † 1864). Kun sitten velipuolten valitukset oli kumottu, luovutti Lovisa Fredrika Brander lapsilleen uudenkin perintömaansa. Tämä myytiin tammik. 9 p. 1835 huutokaupalla, ja pormestari Grönholm Carlsson sai nyt 9,000 ruplasta pankinseteleitä haltuunsa toisenkin puolen Liinaharjaa ja Kapralin. Pormestari Grönholm Carlsson kuoli huhtik. 14 p. 1864. Hänen perillisensä myivät kesäk, 17 p. samana vuonna Liinaharjan sivutiloilleen 58,000 markasta Matti Matinpoika Karlsténille, joka vuorostaan jo seuraavan syysk. 29 p. myi ne 60,000 markasta eurajokelaiselle Juho Fredrik Isakinpoika Nurmelle (s. 1833). Tältä ne syysk. 20 p. 1872 68,000 markasta osti Pietniemen Vanhankartanon omistaja Juho Kustaa Kesti.¹ Hänen kuoltuaan v. 1876 joutui Liinaharja sivutiloineen kesäk. 26 p. 1878 oston ja perinnön kautta hänen pojalleen Juho Anton Juhonpojalle² (s. 1861). Tältä sen huhtik. 4 p. 1892 osti nuorempi veli Simo Nikolai Vanhankartano³ (s. 1865), joka taas vuorostaan toukok. 1 p. 1916 210,000 markasta myi sen ja Pekan pojalleen Onni Mikael Vanhakartanolle (s. 1887).

II. Kapralin aukumenttitilaa, $\frac{2}{12}$ mt., viljeli 1730-luvulla eräs Jaakko Jaakonpoika ja hänen jälkeensä Juho Jaakonpoika⁴ (s. 1716, † 1792). Viimemainittu luovutti viljelysoikeutensa Liinaharjan omistajalle, kauppias Kaarle Indebetoulle, jääden itse lampuotina tilaa asumaan. Indebetou osti talon helmik. 14 p. 1760 perinnöksi. Tila on sen jälkeen kauan seurannut Liinaharjaa, mutta pidätti sen

¹ Puoliso: Josefina Vilhelmina Sippola.

² Puoliso: Johanna Isakintytär Holmi (s. 1859, † 1887).

³ Puoliso: Tekla Fredrika Yyteri (s. 1859).

⁴ Puoliso: Brita Laurintytär (s. 1724).

S. N. Vanhakartano itselleen myydessään tämän pojalleen Onni Mikael Vanhakartanolle.

III. Pek a n aukumenttitilaa, $\frac{5}{12}$ mt. viljeli 1730-luvulla Simo Simonpoika¹ ja sitten Matti vSimonpoika² (s. 1719), jonka jälkeläiset luovuttivat viljelysoikeutensa kauppias Indebetoulle ja asuivat tilaa lampuotina. Kapralin ohessa osti Indebetou Pekan perinnöksi. Edelleenkin on se Liinaharjan yhteydessä.

IV. Tulonen oli ennen vanhaan yhtenä tilana, mutta oli se jo v. 1750 jaettu kahteen osaan, joista toista asui lautamies Taneli Matinpoika Höckert, toista eräs Juho Eerikinpoika.

a. Kylä-Tulonen, $\frac{1}{4}$ mt., oli ensin Tuorsniemen Savon asujan, nimismies Matti Höckertin pojan, lautamies Taneli Höckertin³ (s. 1727) hallussa. Tämä osti sen tammik. 19 p. 1791 perinnöksi. Kun hän v. 1799 oli kuollut, joutui se hänen pojalleen Fredrik Tanelinpojalle⁴ (s. 1757, † 1820). Marrask. 22 p. 1819 myi tämä tilan 150 hopearuplasta vanhimmalle pojalleen Juho Fredrikinpojalle⁵ (s. 1788). Häneltä sen lokak. 20 p. 1825 3,000 riikintaalerista pankinseteleitä osti Porin kaupungin raatimies, varatuomari Olavi Juhana Amnorin⁶ (s. 1790, † 1852). Hän myi sen joulukuun 29 p. 1838 200 hopearuplasta pojalleen, ylioppilas Olavi Oskar Amnorinille, jolta se sitten joutui Tulosen toisen puoliskon omistajan Kustaa Juhonpojan (s. 1799, † 1839) haltuun. Mieheensä kuoleman jälkeen myi leski, Liinaharjan lampuodin tytär Maria Kustaava Rosenqvist (s. 1801, † 1872) syysk. 11 p. 1843 Kylä-Tulosen Porin pormestarille Kustaa Henrik Ignatiukselle (s. 1801) 1100 ruplan kauppahinnasta. Pormestari Ignatius kuoli naimatonna muutama kuukausi tämän jälkeen. Hänen perillisensä myivät elok. 2 p. 1844 tilan 1,300 ruplasta Eurajoen Kaukomäen ent. talolliselle Juho Fredrik Juhonpoika Juholalle (s. 1822) ja hänen vaimolleen Johanna Lovisa Samuelintyttyärelle (s. 1828). Näiltä sen lokak. 27 p. 1847, 1,500 ruplasta osti kruununimismies Juho Jaakko Öhrbom⁷ (s. 1815), joka taas vuorostaan marrask. 25 p. 1854 myi sen 2,750 ruplasta Tuorsniemen rusthollin omistajalle, apteekkari Kaarle Evert Riksténin leskelle Beata Katarina Lindebäckille. Häneltä sen osti lokak. 23 p. 1865 16,000 markasta

¹ Puoliso: Mertha Simontytär.

² Puoliso: Katarina Henrikintytär (s. 1701)

³ Puoliso: Maria Simontytär (s. 1722, † 1793 sokeana).

⁴ Puoliso: Ulrika Mikontytär (s. 1762, † 1843).

⁵ Puoliso: Maria Matintytär.

⁶ Puoliso: Agatha Sofia Löfberg (s. 1794, † 1843)

⁷ Puoliso: Anna Karolina Grönroos (s. 1811).

Kokemäensaaren Lantmeetari-Mäkitalon haltija, lautamies Herman Wallin¹ (s. 1830). Toukok. 15 p. 1867 osti sen 5,200 markasta viime-mainitulta hänen veljensä Kokemäensaaren Rieskalan omistaja Edvard Wallin² (s. 1828, † 1877), joka taas marrask. 1 p. 1872 luovutti sen holhokilleen, Sunniemen kartanon omistajalle, taloustirehtööri Juho Fredrik Palinille (s. 1851). Häneltä sen osti v. 1874 12,000 markasta suosmereläinen, Langin puustellin vuokraaja Kaarle Juhonpoika Holgeri³ (s. 1839, † 1908). Ennen kuolemaansa myi tämä huhtik. 21 p. 1908 tilan 18,000 markasta pojillensa Uuno Nikolai Tuloselle (s. 1885) ja Aksel Viktorinus Hulmille⁴ (s. 1874). Helmik. 24 ja 25 p. 1913 tehdyillä kauppakirjoilla ovat viimemainitut yhteensä 71,000 markasta myyneet tilan Langin puustellin vuokraajalle Juho Kustaa Juhonpoika Langille (s. 1877) ja hänen vaimolleen Edla Johanna Roslundille (s. 1886).

b. P u s k a - T u l o n e n , $\frac{1}{4}$ mt., joutui erään Juho Eerikinpojan⁵ (s. 1754, † 1838) haltuun. Tämä osti tammik. 19 p. 1791 sen perinnöksi. Hänellä oli sittemmin pitkälinen riita poikiensa Kustaa ja Juho Juhonpojan sekä vävyjensä Juho Friisin ja Mikko Simonpoika Tuorilan kanssa. Sitä käytiin kihlakunnanoikeudessa ja hovioikeudessa, mutta vihdoin asianomaiset kuitenkin maalisk. 16 p. 1818 tekivät sellaisen sovinnon, että Juho Juhonpoika⁶ (s. 1783) sai peltoja ja niittyjä itselleen torpanmaiksi, että Juho Friisi⁷ luovutti 200:sta ja Kustaa Juhonpoika 400:sta riikintaalerista pankinseteleitä talon-osuutensa merikarvialaiselle Mikko Simonpoika Tuorilalle⁸ sekä että Juho Eerikinpoika seuraavana syksynä jätti isännyyden Mikko Tuorilalle. Lopulta tämä kuitenkin kesäk. 25 p. 1822 2,000 riikintaalerista setelirahaa myi talon yllämainitulle Kustaa Juhonpojalle, joka myöskin omisti Kylä-Tulosen. Se joutui sitten kapteeni Aadolf Johan Liljebrunnin (s. 1770, † 1828) lesken Beata Ulrika Mellinin (s. 1780) omaksi. Tämä kuoli v. 1843 jättäen jälkeensä kolme avioliitossa luutnantti, vapaaherra Kaarle Juhana Mellinin kanssa syntynyttä lasta sekä jälkimmäisessä avioliitossa syntyneen tyttären Aadolfina Ulrika Liljebrunnin (s. 1821), joka oli naitu tehtaanisäntä Fredrik

¹ Puoliso: Helena Kristina Kustaantytär (s. 1819).

² Puoliso: Karolina Vilhelmina Palin (s. 1824, † 1895).

³ Puoliso: Maria Josefina Ali-Kesti (s. 1844).

⁴ Puoliso 1912: Elna Elvira Vihtorintytär Kuuri (s. 1881) Söörmarkusta.

⁵ Puoliso: Juliana Mikontytär (s. 1757, † 1825).

⁶ Puoliso: 1. Kristina Henrikintytär (s. 1784, † 1813) ja 2. Brita Lovisa Juhontytär (s. 1792).

⁷ Puoliso: Maria Tulonen (s. 1792).

⁸ Puoliso: Juliana Tulonen (s. 1784).

Aadolf Le Bellille (s. 1817). Viimemainittu osti huhtik. 15 p. 1844 vaimonsa kanssaperillisiltä Tulosen, mutta myi sen lokak. 17 p. samana vuonna Juho Aadolf Söderlöfille (s. 1799) ja tämän vaimolle Helena Sofia Fredrikintyttäreille (s. 1801). Kun viimemainittu v. 1856 oli kuollut, peri hänen miehensä $\frac{2}{3}$ tilasta ja hänen lapsensa, Sakari Tupin vaimo Maria Lovisa Juhontytär, Kaarle Fredrik Juhonpoika¹, (s. 1829), Frans Sakari Juhonpoika, (s. 1835), Eeva Kristina Juhontytär (s. 1832) ja Adolfina Juhontytär (s. 1843) yhteensä $\frac{1}{3}$. Leskenä ollessaan myi Juho Aadolf Söderlöf talonosansa tyttarelleen Eeva Kristinalle ja tämän miehelle talollinen Matti Vilhelm Iitille, mutta mentyään uusiin naimisiin Anna Sofia Juhontyttären (s. 1833, † 1879) kanssa osti hän tämän takaisin sekä vielä lisäksi Eeva Kristinalta, Maria Lovisalta, Adolfina Vilhelminalta ja Fredrik Söderlöfiltä näiden äidinperinnön, yhteensä $\frac{5}{21}$ tilasta. Juho Aadolf Söderlöf kuoli v. 1864. Hänen leskensä naitiin uudelleen Kustaa Vilhelm Sundelinnille (s. 1841). Hän osti huhtik. 23 p. 1866 poikapuoleltaan Frans Sakari Söderlöfiltä tämän äidinperinnön eli $\frac{2}{21}$ Tulosesta. Näin oli koko talo Anna Sofia Juhontyttären sekä kahden hänen avioliitossa Söderlöfin ja seitsemän avioliitossa Sundelinin kanssa syntyneen lapsen oma. Anna Sofia Juhontyttären kuoltua nousi perinnöstä riita, joka päättyi siten, että leski Kustaa Vilhelm Sundelin peri $\frac{12}{189}$, hänen poikapuolensa Kustaa Aadolf Söderlöf² (s. 1858) $\frac{83}{189}$, tytäripuolensa Matilda Sofia Söderlöf $\frac{45}{189}$ ja kukin hänen omasta seitsemästä lapsestaan $\frac{7}{189}$ talosta. Matilda Sofia Söderlöf (s. 1861) naitiin Juho Kustaa Kustaanpoika Friisille (s. 1853), joka muilta perillisiltä lunasti näiden tilanosuudet ja omisti siis vihdoin koko tilan. Juho Kustaa Friisi kuoli v. 1888. Tällöin sai leski $\frac{117}{189}$ tilasta ja kukin hänen kolmesta lapsestaan $\frac{24}{189}$. Tilan kokonaisuudessaan ostivat tammik. 8 p. 1891 25,000 markasta Kellahden Väärnän torpasta kotoisin oleva, Söörmarkun Pohjolan ent. isäntä Kustaa Kaarlenpoika Grönfors (s. 1835, † 1912) ja tämän vaimo Vera Maria Juhontytär Mäkitalo (s. Söörmarkussa 1863, † 1910). Nämä myivät sen helmik. 19 p. 1902 20,000 markasta kasvattityttarelleen Eedla Maria Kuusimäelle (s. 1877) ja tämän miehelle Juho Mauri Kleemolalle (s. 1870).

V. L a n g i n korpraalin puustelli, $\frac{1}{2}$ mt., oli 1730-luvulla korpraali Jonas Clobergin³ palkkatilana. Uudempina aikoina ovat sen vuokraajina olleet Kustaa Kaarlenpoika Uola⁴ (s. 1835), joka v. 1877

¹ Puoliso: Sofia Matintytär Nylund (s. 1829) Vuolteelta.

² Puoliso: Josefina Hendell.

³ Puoliso: Maria Bonera.

⁴ Puoliso: Amalia Mikontytär (s. 1839).

siirtyi Nakkilan pitäjään, hänen poikansa Juho Kustaa Kustaanpoika¹ (s. 1850) sekä sitten peräkkäin tämän pojat Frans Oskar Langi² (s. 1875), joka v. 1909 siirtyi Pöytyälle ja Juho Kustaa Langi (s. 1877) sekä nyt Juho Kustaa Peurakoski (s. 1869), jonka vaimo on Aina Josefina Fredrikintytär (s. 1870).

VI. Friisi oli 1730-luvulla erään Tuomas Paavalinpojan³ (s. 1699, † 1760) hallussa. Se joutui sitten hänen pojalleen Eerik Tuomaanpojalle⁴ (s. 1724). Kun tämä v. 1772 oli kuollut, jaettiin talo kahtia hänen tyttäriensä Elisabetin ja Marian kesken. Toista osaa on kutsuttu Friisiksi, toista Friisi-Juholaksi eli Juholaksi.

a) Friisi, 1/4 mt., oli ensin Elisabet Eerikintyttären (s. 1753, † 1819) hallussa. Tämä oli naitu Juho Tuomaanpojalle (s. 1749, † 1803), joka kesäk. 2 p. 1790 osti talon perinnöksi. Vanhempien jälkeen omisti sen lautamies Juho Juhonpoika⁵ (s. 1777, † 1843). Sen osti häneltä tammik. 11 p. 1841 945 ruplasta hänen tyttärensä Juliana Juhontytär (s. 1809, † 1855), jonka mies oli porilainen kirjansitoja Ernst Fredrik Vesterlund (s. 1804, † 1855). Näiden jälkeen osti talon Tuorsniemen kartanon omistaja, apteekkari Riksténin leski Beata Katarina Lindebäck, joka vuorostaan lokak. 14 p. 1865 myi sen, 8,800 markasta nimismies Kaarle Benjamin Sevoniukselle. Neljä päivää myöhemmin siirsi tämä kauppakirjan Jooseppi Antinpoika Juholalle (s. 1830). Vihdoin myytiin tila viimeainitun veloista. Sen huusi tällöin Pietniemen Ali-kartanon isäntä Kustaa Mikonpoika Ramberg⁶ (s. 1843, † 1895), joka heinäk. 27 p. 1869 2,500 markasta myi puolen taloa Liinaharjan silloiselle isännälle Juho Fredrik Nurmelle. Ramberg ja Nurmi-Liinaharja omistivat nyt koko tilan. Toukok. 21 p. 1873 koettivat he myydä sen huutokaupalla. Korkeimman tarjouksen, 7,000 markkaa, teki Nurmi-Liinaharja. Hän vuorostaan myi tilan kesäk. 10 p. samana vuonna 6,800 markasta Masian kylän Isak Kuritun lattomere-läiselle torpparille Kustaa Matinpoika Hummerjoelle (s. 1831) ja hänen vaimolleen Lovisa Vilhelmina Esaiaantytär Yli-Kuritulle (s. 1830, † 1912). Eräiden toisten tilallisten kanssa osti tämä Tuorsniemen kartanon ja siirtyi tänne. Friisin osti vanhemmiltaan maalisk. 30 p.

¹ Puoliso: 1. Maria Amanda Juhontytär (s. 1847, † 1884) ja 2. Amanda Kustaantytär Friisi (s. 1850).

² Puoliso: Matilda Viktoria Joosepintytär (s. 1876).

³ Puoliso: Agneta Matintytär (s. 1700, † 1761).

⁴ Puoliso: Maria Matintytär (s. 1727, † 1782), Uudestaan naitu erälle Matti Matinpojalle (s. 1728).

⁵ Puoliso: 1. Maria Jaakontytär (s. 1780, † 1813) ja 2. Maria Juhontytär Tulonen (s. 1792).

⁶ Puoliso: Rosa Matilda Inberg (s. 1851).

1886 16,000 markasta poika Frans Vihtori Kustaanpoika (s. 1866). Tämä kuoli v. 1902. Nykyänsä omistavat tilan hänen alaikäiset lapsensa, ja viljelee sitä vuokraajana heidän äitinsä Ida Sofia Tommila (s. 1875).

b) J u h o l a , $\frac{1}{3}$ mt., on Maria Eerikintyttären (s. 1749, † 1815) entinen tila. Maria Eerikintytär oli naitu Juho Juhonpojalle (s. 1741, † 1802), joka kesäk. 2 p. 1790 osti tilan perinnöksi. Häneltä sen sai lautamies Eerik Juhonpoika (s. 1773). Tämä oli kahdesti nainut. Hänen ensimmäinen vaimonsa Helena Simontytär (s. 1769, † 1801) oli yllämainitun Juho Juhonpojan pojan Antti Juhonpojan (s. 1768, † 1795) leski ja hänen toinen vaimonsa oli saman Juho Juhonpojan tytär Maria (s. 1772, † 1808). Koska kumpikin avioliitto oli lapseton, joutui Juhola Eerik Juhonpojan v. 1807 kuoltua hänen poikapuolelle Antti Juhonpojan ja Helena Simontyttären pojalle, siltavouti Antti Antinpojalle¹ (s. 1794, † 1848). Lyhyen aikaa omisti tilan myöskin tämän poika Antti Kustaa Antinpoika (s. 1813, † 1850). Hänen leskensä Anna Katarina Mikontytär Mattila (s. Ruosniemellä 1816, † 1888) naitiin² Jooseppi Antinpoika Juholalle (s. 1830, † 1907). Juholan isännäksi tuli ensi aviosta syntynyt poika Antti Kustaa Antinpoika³ (s. 1841, † 1898), joka kesäk. 26 p. 1869, marrask. 2 ja 5 p. 1870 sekä huhtik. 2 p. 1872 tehdyillä kauppakirjoilla yhteensä 5,500 markasta ja eläke-etuja vastaan osti kanssaperillisiltään Aleksandra Juholalta (s. 1847) ja tämän mieheltä, puuseppä Juho Rothsténilta, Juho Antinpojalta⁴ (s. 1844) ja Vihtori Antinpojalta⁵ näiden perimät tilanosat. Antti Kustaa Antinpojan kuoleman jälkeen ovat hänen poikansa Kustaa Antti Juhola⁶ (s. 1874), Otto August Juhola⁷ (s. 1889) ja Nestor Malakias Saari⁸ (s. 1882) jakaneet tilan siten, että ensinmainittu omistaa 0,0625 manttaalin osan, keskimäinen 0,1250 ja viimeksimainittu 0,0625 manttaalin osan.

VII. T o m m i l a eli P o r m e s t a r i n t i l a . V. 1558 perustetulle Porin kaupungille luovutti Juhana III huhtik. 28 p. 1584 ikuisiksi omaisuudeksi» kaikki ne tontit, joita alamaistemme samassa kaupungissa nyt pitävät ja viljelevät.» V. 1585 annetun laamannin-

¹ Puoliso: Anna Aleksanterintytär Hagner (s. 1790, † 1873).

² Tästä aviosta syntyivät porilaiset, apteekkari Karl Fredrik Heinonen (s. 1852) ja konsuli Oskar Heine (s. 1854).

³ Puoliso: Amanda Juhontytär Mäenpää (s. 1853, † 1912) Nakkilasta.

⁴ Puoliso: Matilda Mäenpää (s. 1865) Nakkilasta.

⁵ Puoliso: Ida Sofia Stenberg (s. 1846, † 1885).

⁶ Puoliso: Tekla Grönroos (s. 1885).

⁷ Puoliso 1913: Alma Vilhelmina Hannula (s. 1891) Preiviikistä.

⁸ Puoliso: Aleksandra Virtanen (s. 1884).

tuomion mukaan oli tähän vielä luettava kahdestoista osa Vähänrauman kylää, koska se ennen oli kuulunut Pärnäisten kylän alle, jonka maalle kaupunki oli rakennettu. Koska kuitenkin puheenaoleva Vähänrauman kylä oli ollut autiona, ei kokonaisen vuosisadan kuluessa voitu saada sen maista selkoa. Pitkän riidan jälkeen tila v. 1672 uudelleen lahjoitettiin kaupungille, mutta vuoden 1681:n reduktionissa oli kaupunki vähällä menettää tilansa, joka vasta uusien valitusten jälkeen sille lopullisesti annettiin. Tilan tulot käytettiin pormestarin palkan parantamiseen sillä tavalla, että pormestari vielä 1850-luvullakin kantoi tilasta tulevat verot, mutta tämän jälkeen on Porin kaupunki maksanut pormestarilleen vakinaisen palkan ja kantanut itse Tommilan verot¹.

KUUMINAINEN.

K u u m i n a i n e n , ² ³/₈:n manttaalin aukumenttitila, oli ainakin vielä v. 1583 torppa, johon Juhana III heinäk. 21 p. mainittuna vuonna antoi veronvapauden erään Pietari Olavinpojan vaimolle Barbro Torintyttärelle, koska tämä jo Kustaa Vaasan aikana oli palvellut tavaranhoidajattarena (= fateburshustru) ja koska hänen miehensä palveli kuningasta Venäjällä Ivangorodin voutina³. Vielä v. 1587 oli torppa Barbron hallussa, mutta sitten hän siitä häviää ja tila mainitaan v. 1604 autiona. Tilusten vaihdon kautta joutui se marrask. 26 p. 1634 Turun hovioikeuden presidentin, vapaaherra Niilo Bjelken haltuun. Tämä kuoli v. 1636, ja tila siirtyi hänen perillisilleen. Vuoden 1645:n myllytulli- ja manttaaliluettelossa mainitaan näistä erityisesti majuri Svante Bjelke, joka samana vuonna kuoli naimatonna Cremsin kaupunkia väkiryssäköllä valloittaessa saaduista haavoista. Tämän jälkeen oli kaikei tila viimeainitun v. 1661 kuolleen veljen valta-neuvos Kustaa Bjelken hallussa, koska se vuoden 1683:n verolla peruutettiin reduktionissa hänen tyttäreltään, neiti Maria Elisabet Bjelkeltä, mutta annettiin kuitenkin hänelle takaisin v. 1685 elinkautisesti nautittavaksi. Koska neiti Bjelke jo seuraavana vuonna kuoli, annettiin tila syysk. 10 p. 1686 päivätyyn kuninkaallisen kirjeen kautta elinkaudeksi hänen sisarelleen Margareta Bjelkelle († 1726), joka oli ollut naituna sotamarsalkka Pentti Hornille († 1678). Vaikka siis tila oli annettu elinkaudeksi, tapaamme sen kuitenkin jo v. 1696 jälleen kruunun hallussa ja pian esiintyy se Kokemäensaaren Lantmeetarin

¹ Ks. J. V. Ruuth, Porin kaupungin historia.

² Asiakirjoissa myöskin: Kumnäs. Kumonäs.

³ Ks. Valt. Ark. N:o 2, 423.

aukumenttina. Sitä hallitsi. 1730-luvulla ensin Julio Tuomaanpoika¹ (s. 1677, † 1763), sitten tämän poika Juho Juhonpoika² ja vihdoin taas tämän poika Gabriel Juhonpoika³ (s. 1737, † 1785) Viimemäin näyttää noin v. 1780 myyneen puolen taloa Porin kauppiaalle Jaakko Arvelinille (s. 1749, † 1804) ja tämän vaimolle Maria Fristedtille (s. 1743). Toinen puoli taas joutui Gabriel Juhonpojan kuoltua hänen pojalleen Isak Gabrielinpojalle (s. 1763) ja tämän vaimolle Valborg Juhontyttäreille (s. 1760) sekä hänen tyttäreilleen Helena Gabrielin-tyttäreille (s. 1766) ja tämän miehelle Henrik Henrikinpojalle (s. 1768). Nämä myivät talonsa Porin kauppiaalle, ravintoloitsija Juho Gottlebenille⁴ (s. 1734), joka aikaisemmin kauppias Arvelinilta oli ostanut tämän talonosan. Ravintoloitsija Gottlebenin kuoltua v. 1795 omistivat tilan hänen perillisensä, mutta nämä myivät sen Ulvilan kirkkoherralle, professori Fredrik Le Bellille⁵ (s. 1752), joka toukok. 18 p. 1802 sai siihen kiinnekirjan. Hän otti viljelykseen Kuumaisten liikamaan, johon hän syysk. 27 p. 1805 sai vuoden 1806:n alusta luetta- van kymmenvuotisen veronvapauden. Tämä muutettiin kamari- kollegin päätöksellä kesäk. 29 p. 1806 siten, että tila sai olla 10 vuotta täydelleen veroista vapaa sekä 5 vuotta puolella verolla. Ro- vasti Le Bell kuoli v. 1819. Hänen leskensä, vapaaherratar Charlotta Lovisin naitiin Porin kaupungin lääkäriille Fredrik Isak Lönegrenille (s. 1781, † 1852). Toistaiseksi viljelivät nämä tilaa, joka perinnön- jaossa oli joutunut ensi aviossa syntyneelle pojalle, tehtaanisäntä Fredrik Aadolf Le Bellille (s. 1817). Täysi-ikäiseksi tultuaan myi tämä lokak. 10 p. 1838 tilan 4,000 hopearuplasta kellonvalaja Mikko Rostedtille ja hänen vaimolleen Katarina Eerikintyttäreille. Kumpikin näistä kuoli vuoden 1839:n lopulla. Tammik. 14 p. 1840 myivät hei- dän tyttärensä Katarina Lovisa Rostedtin mies, kellonvalaja Kaarle Ludvig Färding sekä kuuden alaikäisen lapsen holhooja, Luvian pitä- jän Niemenkylässä asuva lampuuti Adam Gylden tilan 8,200 riikin- taalerista setelirahaa kulta- ja hopeatyöntekijä Juho Jaakko Tort- bergille, joka neljä päivää myöhemmin siirsi kauppakirjan lautamies Israel Gabrielinpoika Rosenbladille eli Öiriläiselle (s. 1805) ja tämän vaimolle Anna Lovisa Jaakontyttäreille (s. 1799). Nämä siirtyivät Viasveden Sillanpähän ja myivät v. 1850 3085 ruplasta 71 ³/₄ ko

¹ Puoliso: Maria Matintytär (s. 1692).

² Puoliso: Elisabet Matintytär.

³ Puoliso: Elisabet Eerikintytär (s. 1743).

⁴ Puoliso: Vendia Grönlund (s. 1733, † 1800).

⁵ Puoliso: 1. Eva Albertina von Willebrand (s. 1756, † 1813) ja 2. v. 1813: Char- lotta Lovisin (s. 1781, † 1826).

peekasta Kuuminaisen hoviproviisori Aleksanteri Vikmanille (s. 1809, † 1859) ja hänen vaimolleen Ulrika Amalia Favorinille (s. 1818). Näiden alaikäisten lasten holhoojalta osti huhtik. 4 p. 1859 6,000 ruplasta tilan laivuri Aadam Juhonpoika Gylden (s. 1835), joka naimattomana v. 1871 hukkui Lybekissä. Hän oli tätä ennen maalisk. 10 p. 1865 20,000 markasta myynyt tilan veljelleen, Viasveden Sillanpään isännälle Vihtori Herbert Juhonpoika Gyldenille (s. 1828) ja hänen vaimolleen Eeva Kristina Mikontytär Hokkoselle (s. 1829, † 1911), jotka hiukan myöhemmin myöskin ostivat Preiviikin Erkkilän. Vihtori Herbert Gylden hukkui v. 1883 kotirannassa käydessään laivassaan. Kuuminaisen osittain peri ja osittain maalisk. 22 p. 1888 lunasti äidiltään ja alaikäisiltä sisaruksiltaan 26,126 markasta hänen poikansa Juho Julius Gylden (s. 1867). Tämä kuoli v. 1913 ostettuaan tammik. 30 p. 1894 perinnöksi yllämainitun liikamaan, jonka manttaali oli $\frac{1}{24}$. Tilaa asuvat nykyänsä hänen leskensä Maria Matilda Arvela Velan-Uusitalo (s. 1865) ja hänen lapsensa Lauri Johannes (s. 1893), Uuno Julius (s. 1903) ja Eeva Inkeri Maria (s. 1908). Näistä on nuorempi poika isän testamentin perustalla tilan oikea omistaja.

TOUKARI.

Toukarin kylä on muodostunut sen kautta, että Toukarin yksinäinen, $1\frac{1}{2}$ manttaalin rustholli on jaettu useampiin osiin. Kun tämä noin vuoden 1590:n vaiheilla ensi kerran esiintyy, oli Akseli Kurjella siihen linnaleirioikeus. V. 1604 hävitti tulipalo talon rakennukset, ja nautti asuja sen johdosta veronvapautta. Sittemmin oli se ratsutilana. Sitä viljeli eräs Gregorius Olavinpoika, jonka puolesta Lyttylän herra, kamreeri Engelbrekt Niilonpoika Eneskiöld² teki ratsupalvelusta. Kun Gregorius Olavinpoika ei köyhyyden tähden ollut kyennyt korvaamaan tästä aiheutuvia kuluja, vaan oli jäänyt Engelbrekt Niilonpojalle velkaa 210 kuparitaaleria, luovutti hänen poikansa isänsä puolesta v. 1651 Engelbrekt Niilonpojalle koko tilan, joka tällöin arvioitiin 207:n kuparitaalerin arvoiseksi. Reduksionin jälkeen sanotaan tilan v. 1685 olleen Liewenin rykmentin ratsutilana. Se oli ainakin jo v. 1690 ratsumestari Kustaa Eneskiöldin³ rusthollina, jolla oli aukumenttejä sekä Söörmarkussa että Lassilassa. Pian se

¹ Asiakirjoissa myöskin Torbonäs, Torbornäs (Torbjörnnäs?), Stockarnäs, Stoukari.

² Puoliso: 1. Elisabet Grothusen ja 2. Ebba Elisabet Hirscheidt († 1681).

³ Puoliso: Hiidegard Elisabet Rehinder († 1735).

siirtyi kamariviskaali Juho Eliaanpoika Enholmin haltuun, jonka kuoltua sitä aluksi yhteisesti asuivat hänen leskensä Agneta Giers († 1739) ja muut perilliset. Vihdoin se kuitenkin joutui yksistään hänen poikansa, kornetti Juho Enholmin¹ (s. 1696) omaksi. Heinäk. 26 p. 1763 osti tämä rusthollin perinnöksi. Kornetti Enholm kuoli v. 1767. Rusthollin lunasti tällöin kanssaperillisiltään hänen poikansa hovioikeuden asianajaja Kustaa Fredrik Enholm (s. 1736). Kun tämä v. 1768 oli kuollut, meni hänen leskensä Maria Kristina Alleen (s. 1744, † 1809) naimisiin rälssikamreeri Juho Nordströmin (s. 1743) kanssa, joka ennen pitkää pääsi rusthollinkin omistajaksi. Maria Kristina Alléenin ensimmäisestä aviosta syntynyt ainoa lapsi Maria Elisabet Enholm (s. 1764) naitiin v. 1785 noormarkkulaiselle talollisenpojalle, merimies Kustaa Kustaanpoika Svenssilälle (s. 1761). Kun viimeksimainitun mielestä vaimo ei Toukarista ollut saanut riittävästi perintöosaa, esiintyi hän kihlakunnanoikeudessa helmik. 6 p. 1786 ja vaati itselleen koko Toukarin rusthollin, jonka rälssikamreeri Nordström »osittain vaihdon, osittain oston kautta» oli itselleen anastanut. Kihlakunnanoikeus hylkäsi tämän vaatimuksen eikä Kustaa Svenssilän lapsillakaan ollut parempaa onnea, kun he myöhemmin tekivät samanlaisen vaatimuksen. Rälssikamreeri Juho Nordström kuoli v. 1814. Hänellä oli ollut kuusi lasta, nimittäin pojat: ruokatavarakauppias Juho Nordström (s. 1770), porvari, ylioppilas Akseli Kustaa Nordström (s. 1774), merimies Aadolf Reinhold Nordström (s. 1775, † 1810) ja ylioppilas Kaarle Nordström (s. 1786) sekä tyttäret Charlotta Lovisa (s. 1772, † 1804), joka oli naitu leipurimestari Niilo Juhana Gottlebenille (s. 1768, † 1827) tämän ensi aviossa, ja Anna Kristina (s. 1783), joka oli naitu nimismies Kustaa Lövenmarkille. Ennen isäänsä olivat näistä kuitenkin kuolleet merimies Aadolf Reinhold Nordström naimattomana sekä Charlotta Lovisa Gottleben jättäen jälkeensä alaikäisen pojan, sittemmin v. 1838 Uudenkirjon pitäjänapulaisena kuolleen Juho Kustaa Gottlebenin (s. 1803). Kukin kamreeri Nordströmin pojista otti aluksi haltuunsa sekä perimänsä Toukarin rusthollinosan että osansa rusthollin yhteyteen ostetusta, Söörmarkussa sijaitsevasta Kihlakallion aukumentista, mutta Juho Kustaa Gottlebenin holhooja myi tammik. 14 p. 1815 2,333 riikintaalerista 16 killingistä pankinseteleitä holhokkinsa osuuden Hyvelän Kestin omistajalle, valtiopäivämies Henrik Kustaanpoika Kestille, joka samana päivänä 5,500 riikintaalerista myöskin nimismies Lövenmarkilta ja hänen vaimoltaan osti viimeksimainitun tilojenosuuden.

¹ Puoliso: Katarina Elisabet Rydén (s. 1704, † 1770).

Itse Toukarin rustholli tuli tällä tavalla jaetuksi neljään osaan, mutta koska Kaarle Nordström huhtik. 8 p. 1815 myi osuutensa Kihlakallioon Juho Nordströmille ja Akseli Kustaa Nordström taas syysk. 26 p. 1815 luovutti 525 ruplalla osuutensa Henrik Kestille eikä Juho Nordströmin yritys lunastaa tila sukuun onnistunut, oli Kihlakallio lokak. 6 p. 1817 tehdyn sopimuksen jälkeen kahtia jaettuna Juho Nordströmin ja Henrik Kestin välillä.

I. Juho Nordströmin rustholli, $\frac{49}{180}$ manttaalia. Tilan omisti kuolemaansa asti v. 1823 ruokatavarakauppias Juho Nordström¹. Hänen perillisensä myivät sen huhtik. 17 p. 1827 huutokaupalla. Tilan osti 3,010 riikintaalerista pankinseteleitä Pietari Wettberg, joka vuorostaan seuraavan toukok. 12 p. luovutti sen Juho Nordströmin pojalle, ruokakauppias Kaarle Kustaa Nordströmille² (s. 1801). Tämä jakoi tilan kahtia, piti itse toisen puolen, mutta luovutti toisen langolleen Abraham Juhonpoika Pihlille.

a. Alinentalo, $\frac{49}{360}$ mt., oli aluksi Kaarle Kustaa Nordströmin († 1884) oma, mutta tämä myi sen ennen vuotta 1865 ahlaislaiselle Kustaa Rosnellille³ (s. 1822, † 1868). Tilan osti viimemainitun pakko-huutokaupassa 6,000 markalla Toukarin Kestin lampuodin poika Juho Hjulgren⁴ (s. 1842, † 1911). Tämä myi vuorostaan sen pojalleen Kustaa Hjulgrenille (s. 1866), mutta kun tämä v. 1898 oli hukkunut, nai hänen veljensä Juho Oskar Hjulgren (s. 1869) hänen leskensä Selma Lovisa Eklundin (s. 1878) ja tuli Alisentalon omistajaksi. Pian hän kuitenkin otti avioeron ja myi helmik. 9 p. 1905 9,000 markasta tilan veljelleen Kaarle Aleksanteri Hjulgrenille. Häneltä sen osti 23,000 markasta kesäk. 28 p. 1911 harjunpääläinen Juho Kustaa Aapelinpoika Kreula⁵ (s. 1880, † 1918). Sitä ennen oli hän kuitenkin syysk. 20 p. 1909 myynyt 0,0658 mt:n suuruisen talonosan Juho Oskar Heinilälle eli Nordlundille⁶ (s. 1872), jonka hallussa 0,0331 mt:n osa siitä Ylitalo-nimisenä vielä nykyänsä on. Muun osan oli tämä myynyt kahtena palstana, nim. Korpelan, 0,0203 mt., Vendla Nordströmille ja Väinölän, 0,0124 mt., emätalon isännälle Kreulalle. Emätalosta taas on lohkaistu Aarola-niminen 0,0322 mt:n suuruinen palsta. Tämän omisti ensin kaakelitehtailija

¹ Puoliso: Maria Elisabet Röxell (s. 1764, † 1839).

² Puoliso: 1. Maria Lovisa Pihl (s. 1806, † 1867). 2. Maria Lovisa Harolin (s. 1827, † 1880).

³ Puoliso: Maria Kristina Efraimintytär (s. 1820, † 1899).

⁴ Puoliso: 1. Maria Lovisa Strand (s. 1842, † 1890) ja 2. eurajokelainen Frans Söderströmin († 1884) leski Josefina Vanha-Mattila (s. 1846).

⁵ Puoliso: Severina Aleksandra Ahlfors (s. 1876).

⁶ Puoliso: Eedla Alina Langen (s. 1876).

Kaarle Isak Högfors. Tältä sen osti toukok. 5 p. 1915 14,000 markasta kansak. opettaja Jooseppi Julius Lehmus (s. 1880).

b. Pihl, ⁴⁹/₃₆₀ mt. Selväksi ei käy, milloin Abraham Juhonpoika¹ (s. 1797, † 1875) osti langoltaan Juho Nordströmiltä puolen hänen rusthollistaan, mutta toukok. 9 p. 1848 hän ainakin sai tähän kiinnekirjan. Hän oli kotoisin Etviikin torpasta Lyttylästä, mutta naituansa Kokemaensaaren Pihiiin tyttären Henrika Juhontytärtä (s. 1804, † 1835) alkoi hän käyttää sukunimeä Pihl. Tilasta hän tammik. 26 p.

1867 luovutti puolet 2,800 markasta pojalleen Abraham Abrahaminpojalle (s. 1847) ja puolet vävyllensä Kaarle Petter Träskille. Se jakautui siis kahteen osaan, joista toista kutsutaan Pihliksi, toista Sepäksi.

1. Pihl, ⁴⁹/₇₂₀ mt. Abraham Abrahaminpoikamyi huhtik. 27 p. 1868 tilan 4,000 m ja tämän äidille Ulrika Södergårdille (s. 1823). Se on sitten useasti vaihtanut omistajaa. Niinpä sen tammik. 25 p. 1870 osti 2,800 markasta Kustaa Anttila, lokak. 4 p. 1870 3000 markasta Kustaa Nikolai Tuori sekä maalisk. 17 p. 1871 2,900 markasta Tuorin entinen lampuot Otto Stenfors² (s. 1829, † 1903). Oman tilansa ohella viljeli viimeksimainittu kauan aikaa lampuotina myöskin Kestiä. Pihiiin omistavat nykyänsä hänen leskensä Kristina Eleonora Grönstrand (s. 1837) ja lapsensa. Näistä poika Frans Nikolai Stenfors (s. 1885), joka on nainut Bertha Aleksandra Mattilan (s. 1896), siellä isännöi.

2. Seppä, ⁴⁹/₇₂₀ mt., sai nimensä ensimmäisestä omistajastaan Kaarle Petter Träskistä³ (s. 1829), joka ammatiltaan oli seppä. Marask. 17 p. 1879 myi tämä talonsa huutokaupalla 7006 markasta Tuorin isännälle Lauri Isak Forsellille. Edelleenkin on se yhdysviljelyksessä Tuorin kanssa.

II. Kestielin Nygård, ⁷/₂₀ mt., muodostui niistä maista, jotka, kuten yllä mainittiin, valtiopäivämies Henrik Kustaanpoika Kesti (s. 1768, † 1818) osti Juho Kustaa Gottlebenin holhoojalta sekä nimismies Lövenmarkin vaimolta Anna Kristina Nordströmiltä. Hänen leskensä Katarina Juliana Matintytär (s. 1769, † 1827) myi Kestin helmik. 20 p. 1819 666 riikintaalerista 32 killingistä nuorimmalle pojalleen Kustaa Henrikinpojalle⁴ (s. 1808, † 1840) sekä tämän kanssa yhdysviljelyksessä olleen Kihlakallion puoliskon tyttarelleen Fredrika

¹ Puoliso: Katarina Elisabet Wallin (s. 1812, † 1865).

² Puoliso: 1 Maria Kristina Benjamintytär (s. 1828, † 1857).

³ Puoliso: 1. Anna Margareta Abrahamintytär Pihl (s. 1831, † 1857) ja 2. Serafia Vinblad (s. 1835).

⁴ Puoliso: Maria Kristina Juhontytär (s. 1800).

Henrikintyttärelle (s. 1801) ja tämän sulhaselle Topias Juhonpojalle († 1847), joka myöhemmin kappalainen Isak Jaakko Korsmanilta osti Juho Nordströmin Kihlakallion aukumentin puoliskon. Kustaa Henrikinpojalla oli pojat Juho Erland Hjulberg (s. 1825, † 1867), Kustaa (s. 1830, † 1851), Adrian¹ (s. 1834, † 1868) ja Jeremias (s. 1838, † 1880) sekä tytär Maria Vilhelmina (s. 1827 † 1874). Viimemainittu naitiin ruosniemeläiselle talollisen pojalle Matti Matinpoika Sippolalle (s. 1815, † 1866), joka vähitellen langoiltansa osti näille perinnönjaossa joutuneet Kestin osat. Niinpä hän huhtik. 15 p. 1851 osti 400 ruplalla Kustaa Kustaanpojan osuuden, syysk. 3 p. 1855 545 ruplalla Adrian Kustaanpojan osuuden, marrask. 2 p. 1863 2,800 markalla Jeremias Kustaanpojan² omistaman Nygårdin torpan sekä jouluk. 5 p. 1863 erityisiä etuoikeuksia vastaan Juho Erland Hjulbergin osuuden, jota hän jo näihinkin asti oli viljellyt. Matti Matinpojan leskeltä ja muilta perillisiltä osti toukok. 3 p. 1870 tilan 12,000 markalla kruununimismies Kaarle Benjamin Sevonius (s. 1821). Kuollessaan jouluk. v. 1870 jätti tämä leskensä Hilma Fredrika Ekholmin (s. 1836, † 1906) jakamattoman pesän haltijaksi. Lokak. 5 p. 1888 myi viimemainittu 32,000 markasta Kestin kauppaneuvos Antti Ahlströmille, jonka perilliset tammik. 18 p. 1908 luovuttivat sen 50,000 markasta O.y. Ahlströmille. Tämä on toukok. 7 p. 1914 15,000 markasta myynyt tilasta 0,0718 mt:n suuruisen osan torppari Frans Nikolai Anttila-Nygårdille³ (s. 1876) sekä 0,0020 mt:n kappaleen n. s. R a n t a l a n Juho Anton Kaskelle⁴ (s. 1876).

III. Tuori, ⁴⁹/₁₈₉ mt., on se Toukarin rusthollinosa, joka perinnönjaossa joutui porvari Akseli Kustaa Nordströmille⁵ (s. 1774). Tämän tytär Maria Elisabet Nordström (s. 1804, † 1848) oli naitu Isak Tuorille (s. 1785, † 1856), joka aluksi vuokraajana viljeli tilaa, mutta kun appi oli kuollut, osti hän vuosina 1831, 1832, ja 1833 langoiltansa näiden perintöosat sekä sai marrask. 12 p. 1834 kiinnekirjan

’/;:an Toukarin rusthollista. Vanhempien heinäk. 1 p. 1852 tekemän testamentin kautta joutui rustholli pojalle Kaarle Aleksanteri Tuorille⁶ (s. 1833), mutta hänen tuli maksaa veljelleen Kustaa Nikolaille⁷

¹ Puoliso: Anna Kristina Juhontytär (s. 1832, † 1897).

² Puoliso: Serafia Nygård.

³ Puoliso: Maria Kristina Nordlund (s. 1870).

⁴ Puoliso: Josefina Ahlfors (s. Noormarkussa 1875, † 1917).

⁵ Puoliso: Maria Kristina Moliis (s. 1783, † 1816).

⁶ Puoliso: 1. Maria Kristina Juhontytär Kesti (s. 1827, † 1861) Hyvelästä ja 2. Katarina Vilhelmina Abrahamintytär Pihl (s. 1839, † 1867).

⁷ Puoliso: Fredrika Nordström (s. 1848).

(s. 1844) 850 ruplaa sekä sisarilleen Maria Vilhelminalle¹ (s. 1827), Sofia Amalialle² (s. 1830) ja Kustaava Aadolfinalle 425 ruplaa kullekin. Hän myi vuorostaan tammik. 26 p. 1863 3,000 ruplasta sekä helmik. 9 p. 1870 5000 markasta rusthollin kahtena puoliskona sisarelleen Kustaava Adolfina Tuorille (s. 1835, † 1905) ja langolleen Lauri Isak Isakinpoika Forsellille (s. 1831), Preiviikin Laurilan isännälle. Lauri Isak Forsell hukkuu v. 1898, mutta oli jo heinäk. 3 p. 1894 myynyt Tuorin ja sen kanssa yhdysviljelyksessä olevan Pihin 24,000 markasta tyttarelleen Ida Sofia Forsellille (s. 1875), joka naitiin söörmarkkulaiselle Otto Simo Kustaanpoika Vallille (s. 1868, † 1917) ja tämän kuoltua kansak. opettaja Jooseppi Julius Lehmukselle³ tämän toisessa aviossa.

IV. Kaarle Nordströmin rustholli, ^{49/180} mt-Ylioppilas Kaarle Nordström (s. 1786, † 1829), josta kirkonkirjoihin on merkitty, että hän oli raajarikko, myi huhtik. 8 p. 1815 perimänsä Toukarin rusthollin ja Kihlakallion aukumentin osat veljelleen ruokatavarakauppias Juho Nordströmille. Tuntuu siltä, niinkuin hän henkisestikin olisi ollut heikko, sillä hänen vaimonsa Justina Mikontytär (s. 1797, † 1867) ja hänen v. 1817 syntyneen poikansa Kaarle Fredrik Nordströmin holhooja, talollinen Isak Friberg turvautuivat oikeudenkäyntiin purkaakseen kaupan. Syysk. 26 p. 1818 tuomitsi kihlakunnanoikeus ja helmik. 22 p. 1821 laamanninoikeus kaupan puretuksi, mutta yhtäkaikki tehtiin kesäk. 7 p. 1823 ruokatavarakauppias Juho Nordströmin kuoltua asianomaisten kesken sellainen sopimus, että Kaarle Nordströmin Toukarin rusthollin osa joutui hänen pojalleen Kaarle Fredrik Nordströmille, mutta hänen osuutensa Kihlakallioon jäi Juho Nordströmin perillisille. Justina Mikontytär jäi v. 1829 leskeksi, mutta naitiin Kokemäensaaren Mattilan vanhalle isännälle Petter Boeliukselle (s. 1778, † 1857) tämän toisessa aviossa. Rustholli oli kuitenkin Kaarle Fredrik Nordströmin oma, joka v. 1835 nai Söörmarkusta Maria Kristina Juhontytär Kellstedtin (s. 1811, † 1886). Nämä myivät sen jouluk. 4 p. 1854 tyttarelleen Maria Kristina Nordströmille (s. 1835) ja vävyllleen, ahlaislaiselle Kaarle Kustaa Inbergille (s. 1833). V. 1858 ostivat nämä Lyttilän kartanon ja siirtyivät tänne. He myivät lokak. 7 p. 1858 Toukarin tilan kiukaislaiselle Juho Fredrik Esaiaanpojalle⁴ (s. 1832), jolta sen jouluk. 13 p. 1861 osti Pietniemen Vanhankartanon omistaja

¹ Puoliso: Nikolai Klas Nordman.

² Puoliso: Porin porvari Vallin.

³ Puoliso: 1. Varma Johanna Anttila (s. 1882, † 1917).

⁴ Puoliso: Amalia Mikontytär (s. 1838).

Juho Kustaa Kesti. Viimemainittu vuorostaan myi sen kesäk. 13 p. 1862 4,900 ruplasta merikarvialaiselle Tuomas Jaakonpoika Granqvistille (s. 1837). Tämä kuoli v. 1884. Tila oli ensin jonkun aikaa hänen leskensä Anna Elisabet Joonaantytären (s. 1838, † 1895) ja hänen lastensa hallussa, mutta viimein nämä sen palstoittivat, niin että täten syntyivät tilat: Mäkitalo, Mattila, Vähätalo, Vanhatalo ja Uusitalo.

a. Mäkitalo, $^{49}/_{720}$ mt., joutui Tuomas Granqvistin vanhemmalle pojalle Juho Anton Granqvistille (s. 1865, † 1915) ja hänen vaimolleen Alina Vilhelmina Stenforsille (s. 1862). Nykyänsä sen omistavat perilliset.

b. Mattila, $^{49}/_{1440}$ mt., joutui Tuomas Granqvistin nuoremalle pojalle Kustaa Eemil Granqvistille (s. 1869) ja tämän vaimolle Alina Aleksandra Juhontytär Nordlundille (s. 1879). V. 1900 myivät nämä tilan Tapani Isakinpoika Nedbakalle (s. 1855) ja hänen vaimolleen Katarina Lovisa Juhontyttarelle (s. 1850, † 1915). Heiltä on talo siirtynyt Pihii isännälle Frans Nikolai Stenforsille.

c. Vähätalo, $^{49}/_{1440}$ mt., joutui Tuomas Granqvistin tyttarelle Rosa Matilda Granqvistille (s. 1867, † 1900) ja hänen miehelleen Frans Eemil Vastamaalle (s. Rudanmaassa 1865, † 1903). Näillä oli kolme lasta: Anton Johannes¹ (s. 1892), Aili Agnes (s. 1900) ja Martta Maria (s. 1896). Keskimäinen näistä kuoli v. 1903, jotenka muut perivät hänen osansa. Elok. 19 p. 1913 myi Anton Johannes Vastamaa puolen perintömaastaan 4,300 markasta enollensa, Mäkitalon isännälle Juho Anton Granqvistille, jonka perillisten hallussa se nykyään on. Toisen puolen hän taas myi toukok. 13 p. 1914 5,000 markasta Tuorin isännälle Otto Simo Vallille, joka huhtik. 14 p. samana vuonna 5,000 markasta myöskin osti Martta Maria Vastamaan perintöosan häneltä ja hänen mieheltään, sittemmin Tampereen asemamiehenä junan ruhjomalta Henrik Selim Starckilta (s. 1890, † 1917). Nämä maat ovat edelleenkin Tuorin yhteydessä.

d. Vanhatalo, $^{49}/_{720}$ mt., Tilan myivät Uudentalon ohessa Tuomas Granqvistin perilliset huhtik. 9 p. 1897 huutokaupalla. Ne huusi Alisentalon isäntä Kustaa Hjulgren 15,060 markasta, mutta hän myi maalisk. 17 p. 1898 Vanhantalons veljelleen Frans Vihtori Hjulgrenille (s. 1872) ja hänen vaimolleen Maria Agneta Lönnbergille (s. 1866, † 1917). Nämä ovat v. 1909 siitä myyneet kansakoulua varten palstan Porin maaseurakunnalle sekä Frans Vihtori Laiholle² (s. 1867) Kuuselanimisen 0.0134 mt:n palstan.

¹ Puoliso: Hilma Maria Haaparanta (s. 1895).

² Puoliso: Johanna Sofia Elers (s. 1871).

e. Uusitalo, $\frac{49}{720}$ mt., joutui, kuten yllä sanottu, huutokaupassa Alisentalon isännän Kustaa Hjulgrenin omaksi. Tämä myi sen maalisk. 23 p. 1898 7,530 markasta veljelleen Kaarle Aleksanteri Hjulgrenille (s. 1876) ja hänen vaimolleen Lantmeetari-Uudentalon tyttarelle Maria Lovisa Nordströmille (s. 1885). Nämä myivät helmik. 21 p. 1910 tilan 16,000 markasta Frans Viktor Juhonpoika Sandbergille¹ (s. 1859), mutta ostivat sen lokak. 30 p. 1913 25,000 markasta häneltä takaisin. Osan tilasta, 0,0321 mt., on Kaarle Aleksanteri Hjulgren maalisk. 20 p. 1915 myynyt 10,000 markasta Tuorin omistajalle Otto Simo Vallille. Hänen oma manttaalinsa on tämän jälkeen 0,0360.

HYVELÄ.

Hyvelä² on kylä, jossa ennen vanhaan hyvin vähän näkyy aatelia eläneen. Siinä oli kyllä alkuaan neljä tilaa, mutta kahta näistä asui sama asukas, jotenka asiakirjoissa usein mainitaan kylässä olleen vain kolme tilaa. 16:nneen sataluvun ensimmäisinä vuosikymmeninä mainitaan vielä kaksi näistäkin autioina. Kun sitten Porin kreivikunta v. 1651 perustettiin, liitettiin Hyvelä tähän ja peruutettiin Isossa reduksionissa kreivikunnan silloiselta haltijalta kreivi Kaarle Hornilta. Kaksi tilaa määrättiin nyt Liewenin rykmentin Hammarin komppanian torvensoittajan etuisuustiloiksi ja muut kaksi jäivät toistaiseksi jakamattomiksi kruununtiloiksi. Sittemmin esiintyvät kylän tilat nimillä: Noukka, Seppä, Sippola ja Näsi.

I. N o u k k a, $\frac{2}{4}$ mt., on kornetin puustelli. Aluksi sitä viljelivät palkkatilana erinäiset upseerit, kuten esim. kornetit Fredrik Grönhagen, Kaarle Didron ja Reinhold Brakel, mutta myöhemmin on se ollut pitempiaikaisena vuokratilana. Sitä ovat asuneet: Fredrik Nordlund³ (s. 1814, † 1868), Lauri Juho Ramberg⁴ (s. 1806, † 1859), Lyttylän lampuodin poika Aadolf Fredrik Lönngren⁵ (s. 1830, † 1899) sekä nykyänsä tämän poika Kustaa Aadolf Lönngren (s. 1868).

II. S e p p ä eli K u u r i, $\frac{1}{2}$ mt., oli aluksi erään Simo Yrjönpojan⁶ viljeltävänä. Tämä kuoli v. 1741, ja tilaa asui senjälkeen hänen poikansa Juho Simonpoika, joka oli nainut Liisa Juhontyttären. Kesäk. 27 p. 1746 esiintyi kuitenkin kihlakunnanoikeudessa Noukan

¹ Puoliso: Ida Kustaantytär (s. 1866).

² Asiakirjoissa myöskin: Hyvëöl, Hiwäböl, Hjulby, Hiulböll, Hju|böle.

³ Puoliso: Maria Kristina Juhontytär (s. 1813, † 1860).

⁴ Puoliso: Amalia Vilhelmina Vikstedt (s. 1805).

⁵ Puoliso: Eeva Kristina Matintytär (s. 1837, † 1915).

⁶ Puoliso: Brita Juhontytär.

puustellin asuja kornetti Kaarle Didron¹ väittäen, että Julio Simonpoika vietti irstasta elämää ja oli antanut tilansa täydelleen joutua rappiolle. Tämän johdosta tuomittiin Juho Simonpoika tilalta pois ja tämä annettiin kornetti Didronin ehdotuksesta Lyttylän lampuodille Kustaa Mikonpojalle² (s. 1699). Syysk. 4 p. 1760 osti tämä tilan perinnöksi. Kun hän kuoli v. 1764, joutui se hänen vävyllään Gregorius Matinpojalle³ (s. 1731, † 1797) ja sitten tämän pojalle Matti Gregoriuksenpojalle⁴ (s. 1756, † 1821). Tämä myi marrask. 25 p. 1812 tilan 23 riikintaalerista tyttärelleen Katarina Matintyttärelle (s. 1790) ja vävyllään Antti Antinpojalle⁵ (s. 1782, † 1846), joka oli kotoisin Söörmarkusta. Ensimmäinen kuoli v. 1815 ja jätti jälkeensä äskensyntyneen lapsen Kustaan. Kun tämä oli vuoden vanhana kuollut, esiintyi Matti Gregoriuksenpojan poika, merimies Matti Matinpoika Churberg (s. 1799) tahtoen saada lunastaa talon sukuunsa, mutta pitkällisen oikeudenkäynnin jälkeen jäi tila lopultakin Antti Antinpojan omaksi. Tämä myi sen jouluk. 7 p. 1843 jälkimmäisestä avioliitostaan v. 1818 syntyneelle pojalle Kustaa Antinpojalle, jonka hallussa se oli useita vuosikymmeniä. Hänen vaimonsa Katarina Juhontytär Granqvist (s. 1834) kuoli v. 1868 11-vuotisen avioelämän jälkeen ja Kustaa Juhonpoika asui tämän jälkeen leskenä tilaa kuolemaansa, asti v. 1896. Nykyänsä omistavat sen hänen vävynsä, Noukan vuokraajan poika Anton Viktor Lönngren (s. 1865) ja tämän vaimo Maria Josefina Kustaantytär (s. 1865).

III. Sippola eli Kesti oli muinoin majatalo (= gästgifveri) ja sai tästä toisen nimensä. Sitä asui noin v. 1730 eräs Juho Sipinpoika⁶ ja sitten tämän vävy Matti Simonpoika⁷ (s. 1709, † 1775). Viimemainittu osti tilan syysk. 4 p. 1760 perinnöksi. Joku vuosi ennen kuolemaansa luovutti hän sen pojillensa, jotka sen keskenänsä jakoivat. Näin muodostuivat tilat Ali-Kesti ja Yli-Kesti.

1. Ali-Kesti, $\frac{1}{3}$ mt., joutui Matti Simonpojan vanhemmalle pojalle Kustaa Matinpojalle⁸ (s. 1732, † 1793). Tämä myi sen tammik. 25 p. 1792 166 riikintaalerista 32 killingistä vanhimmalle pojalleen Henrik Kustaanpojalle⁹ (s. 1768, † 1818). Viimemainittu, jota ylei-

¹ Puoliso: Elisabet Forsman.

² Puoliso: Valborg Markuksentytär (s. 1698, † 1793).

³ Puoliso: Maria Kustaantytär (s. 1736, † 1825).

⁴ Puoliso: Maria Juhontytär (s. 1761, † 1836).

⁵ Puoliso: 2. Ulrika Juhontytär Friisi (s. 1783, † 1850).

⁶ Puoliso: Katarina Yrjöntytär († 1749 70 vuotiaana).

⁷ Puoliso: Maria Juhontytär (s. 1713, † 1797).

⁸ Puoliso: Maria Eerikintytär (s. 1739, † 1817).

⁹ Puoliso: Katarina Juliana Matintytär (s. 1769, † 1827), joka v. 1789 muutti Hyvelään Tukholmasta.

sesti lienee kutsutta nimellä »herra Kesti», oli aikansa epäilemättä yksi maamme älykkäimpiä talollisia. Sitä todistaa m. m. sekin seikka, että hän oli Porvoon valtiopäivillä talonpoikaissäädyn edustajana. Henrik Kustaanpojan kuoltua joutui hänen Toukarilla omistamansa tila hänen nuoremman poikansa haltuun. Ali-Kestin taas osti äidiltään syysk. 22 p. 1819 200 riikintaalerista hänen vanhempi poikansa Juho Henrikinpoika (s. 1798, † 1827), joka maksoi 300 riikintaaleria sisarilleen, joista toinen, Lovisa (s. 1790) oli naituna Söörmarkun talolliselle Israel Yrjönpoika Lindille ja toinen, Fredrika (s. 1801) saman kylän talolliselle Topias Kartanolle eli Mattilalle. Juho Henrikinpojan kuoltua asui tilaa hänen leskensä, Ruosniemen Kestin tytär Maria Juhontytär (s. 1801, † 1864) ja tämän jälkimmäinen mies Mikko Juhonpoika (s. 1800, † 1890). Kun sitten edellisestä aviosta syntyneet pojat tulivat täysi-ikäisiksi, osti keskimäinen näistä Juho Kustaa Juhonpoika¹ (s. 1823) elok. 4 ja 16 p. 1847 tehdyillä kauppakirjoilla yhteensä 1,057 hopearuplasta veljiltään Vihtori Mauri Juhonpojalta (s. 1826) ja Topias Juhonpojalta (s. 1821) näiden omistaman ²/₃:n talosta, mutta joutui vihdoin Pietnimen Vanhankartanon omistajaksi, ja myi helmik. 15 p. 1855 3,900 hopearuplasta Ali-Kestin sisarpuolellensa Kustaava Vilhelmina Mikontyttärelle (s. 1836, † 1915) ja tämän ensimmäiselle miehelle Juho Kristian Topiaanpoika Mattilalle (s. 1834). Tämä kuoli v. 1856, ja leski naitiin uudelleen Jooseppi Kaarlenpoika Tuomalalle (s. 1833), joka sittemmin käytti sukunimeä Tumelius ja omisti vihdoin Söörmarkun Kihlakallion. Ali-Kesti joutui Juho Kristian Topiaanpojan ainoalle lapselle Aleksandra Vilhelminalle (s. 1856), mutta häneltä sen kihlakunnanoikeuden maalisk. 21 p. 1862 antaman päätöksen nojalla sukuun lunasti äidin velipuoli, yllämainittu Topias Juhonpoika († 1867), joka tällöin oli Paluksen Narvan isäntänä. Hänen leskensä Kokemäensaaren Kalle Mattilan tytär Maria Sofia Nordlund (s. 1814, † 1883) viljeli tilaa ensin yhdessä poikansa kanssa, mutta kun tämä kuoli, myi hän sen v. 1881 Yli-Kestin omistajalle, neiti Aleksandra Josefina Timgrenille (s. 1827, † 1896).

Yli-Kesti, ¹/₃ mt., joutui Matti Simonpojan nuoremmalle pojalle Gabriel Matinpojalle² (s. 1736, † 1804) ja sitten hänen pojalleen Kustaa Gabrielinpojalle³ (s. 1769, † 1840). Viimemainittu myi talon jouluk. 17 p. 1818 1,000 ruplasta ja 30 ruistynnyristä kasvattityttärelleen Regina Juhontyttärelle (s. 1797, † 1867) ja tämän sulhaselle

¹ Puoliso: Vilhelmina Kustaantytär (s. 1835).

² Puoliso: Valborg Juhontytär (s. 1744, † 1817).

³ Puoliso: Maria Antintytär (s. 1771).

Ruosniemen Kestin pojalle, Hyvelä On Ali-Kestin Juho Henrikinpojan langolle Juho Vilhelm Juhonpojalle (s. 1795). Sen omistajana oli sitten näiden poika Juho Kustaa Juhonpoika¹ (s. 1820). Kun tämä v. 1867 kuoli, omistivat tilan yhdessä lyhyen aikaa hänen veljensä ent. apteekinoppilas Vihtori Hjulberg² (s. 1835, † 1867) ja Vilhelm Juhonpoika³ (s. 1832), mutta kun ensinmainittu kuoli, joutui tila kokonaan viimeainitulle. Hän myi sen neiti Aleksandra Josefina Timgrenille ja muutti v. 1880 Ahlasiin. Neiti Timgrenin kuoltua myi hänen sisarensa, kauppias Frans Johan Lehtosen (s. 1843) vaimo Aurora Kustava Timgren (s. 1842) huutokaupalla helmik. 20 p. 1896 sekä Yliettä Ali-Kestin. Nämä huusi 68,000 markalla Pietniemen Vanhankartanon omistaja Simo Nikolai Vanhakartano. Häneltä ne syyskuun 28 p:nä 1903 osti hänen poikansa Juho Nikolai Vannas⁴ (s. 1878), joka vuorostaan maalisk. 19 p. 1915 120,000 markasta myi ne. Ostajat olivat rakennusmestari Vihtori Malja ja talonomistaja Juho Aalto (s. 1870) Porista, torpparit Frans ja Juho Sundvall sekä torpparinpoika Robert Sundell Hyvelästä, vuokraaja Frans Gröndahl (s. 1863) Koi-vistolta, työmies Väinö Terho ja mäkitupalainen Albert Johansson (s. 1846) Ruosniemestä ja torppari Frans Kivimäki (s. 1867) sekä vuokraaja Nikolai Äijälä (s. 1873) Sunniemestä. Nämä jakoivat kes-kensä talojen maat ja muodostivat itsellensä pikkutilat: R a u h a -linna, 0,0667 mt., Tuomala, 0,1000 mt., Valli, 0,0667 mt., Kotiniemi, 0,0667 mt., Mäkitalo, 0,0333 mt., Kesti, 0,0665 mt., Pikkumäki, 0,0667 mt., Erola, 0,0667 mt., Kivimäki, 0,0667 mt. ja Sippola, 0,0666 mt.

IV. Näsi, $\frac{1}{2}$ mt., näkyy 1730-luvulla olleen leski Malin Yrjön-tyttären hallussa. Tämän poika oli kaiketi se Tuomas Mikonpoika⁵, joka taloa jo ainakin v. 1745 viljeli. Häneltä se siirtyi Henrik Antinpojalles⁶ (s. 1699, † 1763), jonka poika Juho Henrikinpoika⁷ (s. 1733) syysk. 16 p. 1790 osti sen perinnöksi. Kun hän v. 1809 oli kuollut, jaettiin tila kahtia.

1. Näsi, $\frac{1}{4}$ mt., joutui Juho Henrikinpojan v. 1805 kuolleen pojan Juho Juhonpojan (s. 1764) perillisille. Viimeainitun leski Elisabet Kustaantytär (s. 1763, † 1819) oli mennyt uusiin naimisiin

¹ Puoliso: Henrika Eliaantytär Ylander (s. 1811), Pietniemen Vanhankartanon isännän Mikko Maneliuksen kasvatti.

² Puoliso: Serafia Juhontytär Päkärä, (s. 1836, † 1867).

³ Puoliso: Maria Sofia Grönman (s. 1844).

⁴ Puoliso: 1906 Hulda Aleksandra Linden (s. 1883).

⁵ Puoliso: Valborg Sakarintytär.

⁶ Puoliso: Maria Henrikintytär (s. 1698, † 1780)

⁷ Puoliso: Katarina Abrahamintytär (s. 1738, † 1809).

Isak Mikonpojalle (s. 1780), joka aluksi tilalla isännöi, mutta kun edellisestä aviosta syntynyt poika Hannu Henrik Juhonpoika Friberg¹ (s. 1795) oli tullut täysi-ikäiseksi, otti tämä vastaan talon. Hän asui siinä kuolemaansa asti v. 1867, mutta lopulta ainoastaan eläkemiehenä. Itse talon oli hän jo ennen vuotta 1856 myynyt Mikko Juhonpojalle, joka käytti nimeä Kesti siitä syystä, että hän oli nainut Ali-Kestin isännän Juho Henrikinpojan lesken Maria Juhontyttären. Mikko Juhonpoika myi Näsin poikapuolelleen Vihtori Mauri Juhonpoika Kestille (s. 1826), joka ostettuaan Mynämäen pitäjässä sijaitsevan Kallisten kartanon, vuorostaan myi sen sisarpuolelleen Kustaava Vilhelmina Mikontytär Kestille ja tämän jälkimmäiselle miehelle Jooseppi Kaarlenpoika Tumeliukselle. Kun nämä noin vuoden ajan olivat omistaneet Näsin, jättivät he sen vaimon veljelle, Leander Mikonpoika Kestille (s. 1841) saaden vuorostaan tältä hänen omistamansa Söörmarkun Kihlakallion talon. Leander Kesti myi tilan Viasveden Mikolan torpan pojalle Kaarle Kustaa Isakinpoika Mäkelälle² (s. 1838, † 1888), jonka poika Kaarle Kustaa Kustaanpoika (s. 1871) ja hänen vaimonsa Eedla Vilhelmina Juhontytär (s. Noor-markussa 1872) sen nykyänsä omistavat.

2. Näsi-Rindell, $\frac{1}{4}$ mt., oli aluksi Juho Henrikinpojan pojan Matti Juhonpojan (s. 1777, † 1823) omana. Tämän leski Lovisa Henrikin tytär (s. 1778, † 1842) naitiin Isak Fribergille (s. 1780, † 1855) tämän toisessa aviossa. Hän viljeli taloa, kunnes edellisestä aviosta syntynyt poika Matti Matinpoika³ (s. 1813, † 1879) tuli täysi-ikäiseksi. Tämä myi tilan ennen vuotta 1856 lautamies Kiistaa Matinpojalle (s. 1820, † 1881). Viimemainittu oli nainut Viasveden Mikkolan tyttären Maria Helena Juhontyttären (s. 1819, † 1905) ja omisti myöskin vaimonsa kotitalon. Hän myi Näsin langolleen, Viasveden Jussilan isännälle Juho Juhonpojalle (s. 1821), ja tämä taas maalisk. 8 p. 1869 3,100 markasta siltavouti Kustaa Rindellille (s. 1836, † 1884) ja hänen vaimolleen Kustaava Juliana Fribergille (s. 1836, † 1890). Näiltä sen peri heidän ainoa lapsensa Emil Valdemar Rindell⁴ (s. 1867,

¹ Puoliso: 1 Anna Liisa Mikontytär Arvela (s. 1802, † 1823), 2. Maria Tuomaantytär Kopo (s. Kullaalla 1803, † 1841) ja 3 Maria Henrikin tytär (s. Harjunpäässä 1814, † 1868).

² Puoliso: 1. Sofia Jaakontytär (s. 1839, † 1876) Ruosniemen Tervaselkä-Pietilän emännän Fredrika Fribergin tytär tämän toisesta aviosta ja 2. v. 1880 Henrika Josefina Kustaantytär Eskola (s. 1851), joka v. 1890 uudestaan naitiin Vihtori Heribert Juhonpoika Pakaralle (s. 1863).

³ Puoliso: Serafia Juhontytär (s. Ulvilassa 1803, † 1867).

⁴ Puoliso: Kustaava Vilhelmina Forsell (s. 1873), joka v. 1898 naitiin Ruosniemen Tervaselän isännälle Johannes Isakinpojalle.

† 1897). Nykyänsä on talo hänen lastensa Maria Vilhelmina Rindellin (s. 1894) ja ylioppilas Lauri Emil Rindellin (s. 1895) oma.

NAKKILA.

N a k k i l a ¹ On kylä, jossa ammoisina aikoina löytyi kaksi tilaa. Nämä joutuivat Turun piispanistuimen haltuun, mutta tulivat valtion omiksi, kun kirkon liika omaisuus uskonpuhdistusta toimeenpan-
taessa peruutettiin.

I. H e r r a l a, $\frac{2}{3}$ mt., liitettiin v. 1651 autiotilana Porin kreivikuntaan, mutta peruutettiin reduktiossionissa kreivi Kaarle Hornilta. Siitä tehtiin aukumenttitila, jota aluksi viljeli Jaakko Matinpoika² († 1725) ja sitten Eerik Matinpoika³ (s. 1699). Viimemainitun tytär Liisa Eerikintytär (s. 1726, † 1766) oli naituna Matti Bertilinpojalle (s. 1726), joka appensa jälkeen asui Herralaa. Pian tämä kuitenkin jakaantui kahtia. Toista puolta asui eräs Olavi Olavinpoika, toista edelleen Matti Bertilinpoka.

a. H e r r a l a, $\frac{1}{4}$ mt., Leistilän Yrjälän aukumentti, joutui Olavi Olavinpojalle (s. 1737, † 1812) ja tämän vaimolle Katarina Matintyttäreille (s. 1745, † 1802), joka todennäköisesti oli Matti Bertilinpajan tytär. He ostivat tilan elok. 30 p. 1759 perinnöksi. Sen omisti sitten heidän poikansa Juho Olavinpoika (s. 1773) ja tämän vaimo Anna Henrikintytär (s. 1771). Nämä vuorostaan luovuttivat tilan pojalleen Juho Juhonpojalle (s. 1802, † 1859) ja tämän vaimolle Henrika Henrikintyttäreille (s. 1807). Viimemainituilta osti sen kesäk. 16 p. 1844 1000 hopearuplasta heidän poikansa Juho Evert Juhonpoika (s. 1833, † 1888). Tämä nai ensi aviossa Maria Sofia Jaakon-
tytär Hiljasen (s. 1833, † 1861), toisessa Maria Sofia Kustaantytär Fagerlundin (s. 1833, † 1868) ja kolmannessa Sofia Isakintytär Ali-Kootan (s. 1849). Isännän kuoltua myivät hänen perillisensä lokak. 15 p. 1891 talon huutokaupalla 19,000 markasta Kustaa Esaiaanpoika Yli-Viinikalle (s. 1837, 11898) ja tämän vaimolle Serafia Erlandintyt-
täreille (s. Kokemäellä 1838, † 1908). Nämä luovuttivat sen huhtik. 13p. 1894 15,000 markasta pojalleen Vihtori Kustaanpojalle (s. 1868), joka taas elok. 14p. 1900 26,000 markasta myi sen veljelleen Yli-Viinikan isännälle Kaarle Villehad Kustaanpojalle (s. 1877). Kesäk. 8 p. 1906 myi tämä molemmat tilansa irtaimistoiheen 65,000 markasta Soinilan Penttalan isännälle Juho Henrik Otonpoika Penttallalle (s. 1857,

¹ Asiakirjoissa myöskin Nakkeby.

² Puoliso: Maria Antintytär.

³ Puoliso: 1. Katarina Henrikintytär ja 2. Valborg Eerinkintytär († 1749).

† 1911) ja tämän vaimolle Amanda Adolfinä Otontytär Sepälle (s. 1866). Talosta myivät nämä jouluk. 22 p. 1906 Kylä-Kurittin isännälle Nikodemus Tuomaanpojalle 2,500 markasta Vehka-alhonnimisen palstan. Nykyänsä on Herrala Juho Henrik Penttalan perillisten oma.

b. Herrala eli Vasara, $\frac{1}{2}$ mt., oli aluksi, kuten yllä sanottiin, Matti Bertilinojan hallussa. Tämä oli ensi aviossa nainut Liisa Eerikintyttären (s. 1726, † 1766) ja toisessa Maria Mikontyttären (s. 1729). Hän osti elok. 30 p. 1759 tilan perinnöksi. Se joutui sitten hänen poikansa Mikko Matinojan (s. 1751, † 1814) ja tämän vaimon Liisa Juhontyttären (s. 1751) omaksi. Nämä luovuttivat sen pojalleen Mikko Mikonpojalle (s. 1779) ja tämän vainiolle Liisa Matintytär Markkulalle (s. 1783). Viimemainitut myivät sen syysk. 16 p. 1822 600 hopearuplasta langolleen Fredrik Mikonpojalle (s. 1795, † 1866). Tämä oli ensimmäisessä aviossa nainut Juliana Matintytär Markkulan (s. 1793, † 1845), toisessa Eeva Mikontyttären (s. 1809, † 1858) sekä kolmannessa Anna Margaretha Fristedtin (s. 1810). Tila joutui hänen pojalleen Kustaa Fredrikinpojalle (s. 1824, † 1889), joka nai Amalia Henrikintytär Ali-Kuritun (s. 1825, † 1881). Kustaa Fredrikinpoika myi talosta Kuusiston torpan maat, 0,0872 mt., Kustaa Tuomas Vihtorinpoika Ali-Viinikalle (s. 1872) ja tämän vaimolle Ellen Lyyli Juhontytär Boeliukselle (s. Luvialla 1882). Nämä vuorostaan ovat sittemmin myyneet palstansa Frans Anttilalle ja tämän vaimolle. Helmik. 4 p. 1909 on heiltä 1,000 markasta ostanut Koski-palstan talollisenpoika Kaarle Pämppi, joka sittemmin isältään on ostanut palan Kukonharjan Pämppiä. — Kun Kuusisto muodosti 0,1309:n osan Vasarasta, jäi Kustaa Fredrikinpojalle myytyänsä tämän jäljelle 0,3691 osa tilasta. Hänen kuoltuansa lunastivat hänen tyttärensä Josefina ja Amalia tilan muilta perillisiltä ja jakoivat sen kahtia. Täten syntyneitä uusia tiloja kutsutaan nimillä Mäkiherrala ja Heinilä.

1. Mäkiherrala on 0,1846 osa Vasarasta. Sen ynnä 8 Leistilän järven osaketta lunasti syysk. 9 p. 1890 Josefina Kustantytär Vasara (s. 1863, † 1906) yhdessä miehensä pomarkkulaisen Vihtori Henrikinpoika Kangasniemen (s. 1858, † 1897) kanssa. Jäätyään leskeksi meni hän uusiin naimisiin Frans Oskar Juhonpoika Simbergin (s. 1870) kanssa, joka vuorostaan leskeksi jouduttuaan nai Fanny Maria Huhtaniemen (s. 1882). Edellisestä aviosta oli Josefina Vasaralla poika Toivo Ilmari Vihtorinpoika (s. 1895) sekä jälkimmäisestä aviosta tytär Eeva Katarina Simberg (s. 1904). Isänsä jälkeen oli Toivo Ilmari Vihtorinpoika perinyt puolen tilasta eli siis 0,0923m

osan koko Vasarasta, mutta taas toinen puoli oli jäänyt äidille. Syrjäyttämällä lapsensa testamenttasi tämä syysk. 2 p. 1901 koko kiinteistönsä jälkimmäiselle miehelleen. Tätä testamenttia ryhtyi Toivo Ilmarin holhooja herastuomari Frans Kaapeli purkamaan. Kihlakunnanoikeus vahvisti kuitenkin testamentin, mutta määräsi Frans Oskar Simbergin rahassa suorittamaan 2,500 markkaa yhteisesti poikapuolelleen ja tyttarelleen. Hovioikeus sitä vastoin kumosi testamentin ja määräsi, että Mäkiherralan tilasta sellainen osa, joka vastasi $\frac{1}{6}$:a alkuperäisestä Vasarasta, oli luovutettava Josefina Kustaantytären perimysmaana hänen lapsilleen Toivo Ilmari Vihtorinpojalle ja Eeva Katarina Simbergille. Asia jäi tämän tuomion varaan. Toivo Ilmari Vihtorinpoika sai täten äitinsä jälkeen 0,0417:n osan ja Eeva Katarina Simberg 0,0416:n osan Mäkiherralasta. Jäännöksen 0,0090:n osan sai Frans Oskar Simberg Viimemainittu myi syysk. 23 p. 1910 tyttärensä osuuden Toivo Ilmari Vihtorinpojalle sekä syysk. 12 p. 1910 oman osuutensa O. y. Pohjalle. Kun sitten Toivo Ilmari Vihtorinpoika marrask. 5 p. samana vuonna oli O. y. Pohjalta ostanut viimemainitun osuuden, oli hän vihdoinkin monien rettelöiden jälkeen koko Mäkiherralan omistaja.

2. Heinilä on 0,1845 osa Vasaran talosta. Sen lunasti muilta perillisiltä Amalia Kustaantytär Vasara (s. 1854) yhdessä miehensä nahkuri Henrik Nikanor Nevan (s. 1859) kanssa. Nämä muuttivat v. 1896 Kokemäelle ja myivät tilan Juho Kustaa Juhonpoika Mäki-Vankalle (s. 1846) ja tämän vaimolle Eeva Kristina Vilhelmintytarelle (s. 1848, † 1918). Talon omisti myös jonkun aikaa Kaarle Fredrik Vessman-Vesanko (s. 1878), joka on nainut Vilhelmina Katarina Fredrikintytär Uusi-Jaakola Nygårdin ((s. 1878). Nämä myivät jouluk. 19 p. 1904 talon Mäkiherralan omistajalle Frans Oskar Simbergille ja tämän ensimmäiselle vaimolle Josefina Vasaralle, mutta siitä oli tätä ennen myyty Seppä-niminen palsta Kustaa Vilhelm Sandbergille (s. 1873) ja tämän vaimolle Eedla Josefina Fransintytarelle (s. 1869), joilta se maalisk. 27 p. 1916 8,301 markan kauppahinnasta siirtyi alempana mainitun Kotovainion omistajalle tehtailija Juho V. Suomiselle. Syysk. 2 p. 1901 tehdyssä testamentissa määräsi Josefina Vasara, että hänen miehensä piti periä kaiken hänen omaisuutensa. Hänen kuoltuaan v. 1906 joutuikin sentähden Heinilä kokonaisuudessaan tämän haltuun. Tämä myi sen syysk. 12 p. 1910 O.y. Pohjalle, joka sen palstoitti. Niinpä on Huhta-vainio-palstan ostanut lokak. 6 p. 1910 4,800 markasta Villilän omistaja, maisteri Edvard Grönlund, Högfors-palstan lokak. 28 p. 1912 Kustaa Nestor Högfors (s. 1883) ja tämän vaimo Elli Maria

Spinkkilä (s. 1888), Heinonen-palstan lokak. 9 p. jgii Oskar Vihtorinpoika Heinonen (s. 1880) ja tämän vaimo Emma Maria Erlandintytär (s. 1875), Kotovainio-palstan marrask. 1 p. 1910 3,777 markasta tehtailija Juho V. Suominen (s. 1877) ja tämän vaimo Emma (s. 1878), Järvelän Edvard Mäkelä, Vuohimäen Frans Rintala, Kotimetsän Frans Mäkelä, Kossan Nestor Randén ja emätilan Heinilän kauppias Frans Munck (s. 1845) ja tämän vaimo Katarina (s. 1853).

II. Viinikka annettiin toukok. 19 p. 1574 Juhana herttuan ja Katarina Hannuntyttären aviottomalle pojalle Julius Gyllenhjelmille Köyliönkartanon ja 107:n verotilan ohella läänitykseksi. Se siirtyi vihdoin Gyllenhjelm-suvulta De la Gardie-suvulle ja tältä Kurkisuvulle¹. Reduksiosissa se peruutettiin Akseli Possen leskeltä Katarina Elisabet Kurjelta. Tämä sai kuitenkin v. 1685 erikoisoikeuden viljellä Viinikkaa kuolemaansa asti. i8:nnen vuosisadan alkupuolella oli tilan asumisoikeus eräällä Henrik Tuomaanpojalla (s. 1704, † 1755), joka oli ensi aviossa nainut Maria Yrjöntyttären († 1744) ja toisessa Maria Jaakontyttären (s. 1720). Tila jaettiin sitten kahtia Ali-Viinikkaan ja Yli-Viinikkaan, joissa kummassakin isännöi Henrik Tuomaanpojan poika.

a. Ali-Viinikka, $\frac{1}{3}$ mt., oli ensin Henrik Henrikinpojan (s. 1733, † 1809) asuttavana. Tämä oli ensi aviossa nainut Liisa Jaakontyttären (s. 1729, † 1760) ja toisessa Maria Martintyttären (s. 1735, † 1805). Hän osti talon huhtik. 9 p. 1790 perinnöksi, mutta myi sen helmik. 9 p. 1792 22 riikintaalerista 10 killingistä pojalleen Tuomas Henrikinpojalle (s. 1774, † 1831). Tämä oli nainut Anna Eerikintytär Huovarin (s. 1771, † 1851). Maalisk. 20 p. 1809 myivät aviopuolisot 166 riikintaalerista 32 killingistä setelirahaa talon eräälle Juho Juhonpojalle. Kauppakirjassa lie sanovat: »ostajan tulee suorittaa kauppahinta vasta meidän molempien kuoleman jälkeen ja tulee se jaettavaksi meidän kolmen tyttäremme kesken, senjälkeen kun hän ensin on ottanut neljännen vaimokseen. Kuitenkin saa hän valita näistä neljästä sen, jonka hän tahtoo ja joka häntä enimmin miellyttää.» Tyttäristä kihlasi Juho Juhonpoika silloin 14-vuotiaan Johanna Tuomaantyttären (s. 1795, † 1849). Koska kumminkin väitettiin, että Tuomas Henrikinpoika jo kauan oli ollut melisairas ja että hänen vaimollaan ei ollut »vähintäkään kykyä hoitaa talouttaan», määräsi kihlakunnan-oikeus maalisk. 16 p. 1811 ensinmainitun holhoojaksi hänen lankonsa Ruskilan Aikalan isännän Jaakko Henrikinpojan. Tämä ei jättänyt

¹ Ks. N. J. Avellan, Ent. Ulvilan pitäjän maatilat II. Myllärinkylä.

Juho Juhonpojalle taloa eikä morsianta. Hän haastoi sentähden sekä tämän että »aiotun anoppinsa» oikeuteen vaatien itselleen talon ja morsiamen. Maalisk. 6 p. 1812 tehtiin oikeudessa asiallisten kesken sellainen sopimus, että Juho Juhonpoika luopui kaikista vaatimuksistaan, mutta sai korvaukseksi 300 riikintaaleria setelirahaa. Viisi päivää tämän jälkeen ottivat Jaakko Aikala ja Anna Eerikintytär Ali-Viinikan hoitajaksi soinitalalaisen Isak Mikonpoika Penttalan (s. 1784, † 1845) ja vielä samana vuonna he luovuttivat hänelle koko tilan sitä vastaan, että hän lupasi erityisiä etuja emännälle sekä tyttärille 66 riikintaaleria 94 killinkiä, silloin kuin nämä tahtoivat joskus talosta pois muuttaa. Kaupan mukana kulki nyt toisen kerran tällöin jo 17-vuotias Johanna Tuomaantytär, joka kauppakirjaa allekirjoitettaessa kihlattiin Isak Mikonpojalle. Ja kihlausta seurasi tällä kertaa avioliitto. Isak Mikonpoika myi marrask. 13 p. 1837 400 riikintaalerista setelirahaa neljä kappaletta eli puolet omistamastaan Leistilän järven osakkeista puustellinvuokraaja Matti Matinpoika Pakkalalle (s. 1787, † 1854) ja tämän vaimolle Maria Henrikintyttäreille (1794, † 1859). Itse Ali-Viinikan hän luovutti pojalleen Augustinus Isakinpojalle (s. 1823, † 1861). Tämän leski Moria Kristina Jaakontytär Mäki-Vankka (s. 1828, † 1867) naitiin Leistilän Mattilan isännän veljelle Jooseppi Matinpoika Mattilalle¹ (s. 1828, † 1871) tämän ensi aviossa. Ali-Viinikan omistivat hänen tyttärensä Amanda Augustinuksentytär (s. 1851) ja vävynsä Erland Tuomaanpoika Eskola (s. 1846). Nämä myivät talon sekä neljä Leistilän järven osaketta maalisk. 20 p. 1874 11,000 markasta euralaiselle Vihtori Emanuelinpojalle (s. 1838, † 1917) ja tämän vaimolle Sofia Tuomaantyttäreille (s. 1839, † 1903). Näiltä sen ostivat marrask. 18 p. 1898 13,000 markasta vanhin poika Frans Vihtori Vihtorinpoika (s. 1871) ja tämän vainio Katarina Vilhelmina Joosepintytär Sampola (s. 1871) Sittenkin he kumminkin jättivät Ali-Viinikan veljelleen Oskar Villehad Vihtorinpojalle (s. 1879) ja tämän vainiolle Amanda Fransiska Juhontytär Kreulalle (s. Hinnerjoella 1877) saaden näiltä korvaukseksi heidän Hinnerjoella omistamansa tilan. Oskar Villehad Vihtorinpoika muutti v. 1907 Kokemäelle ja myi Ali-Viinikan ahlaislaiselle Eerik Simonpoika Isotalolle (s. 1853) ja tämän vaimolle Amanda Kaarlentytär Grälle (s. Harjavallassa 1870). Näiltä osti talon irtaimistoiheen lokak. 28 p. 1907 50,000 markasta Herralan ja Yli-Viinikan isäntä Juho Henrik Penttala (s. 1857). Hän myi sen tammik. 19 p. 1910 irtaimistoiheen kuuden Leistilän järven osakkeen

¹ Puoliso: 2. Vilhelmina Kustaantytär (s. 1837).

ohella 44,000 markasta Leistilän talollisille, yllämainitun Vihtori Emanuelinpojan pojalle Simo Taneli Jaakola-Nygårdille sekä Kustaa Sigfrid Jokelalle. Saman vuoden huhtik. 1 p. myivät nämä emätalon 20,000 markasta Villilän omistajalle, filosofian maisteri Edvard Grönlundille. Se on nykyänsä yhdysviljelyksessä Villilän kanssa. Lisäksi myivät he palstoina lokak. 28 p. 1912 10,000 markasta, L a a k s o l a n ja S a n t a l a n, Nestor Laaksooselle ja tämän vaimolle Emma Aleksandrille, 10,000 markasta V i r t a l a n ja V i r t a n i e m e n Oskar Virtaselle ja tämän vaimolle Josefinalle sekä M e t s ä l ä n ja M i k o l a n Isak Peltomaalle (s. 1852) ja tämän vaimolle Teklalle.

h. Y l i - V i i n i k k a , $\frac{1}{2}$ mt., joutui ensin Mikko Henrikinpojan (s. 1737) ja tämän vaimon Maria Yrjöntyttären (s. 1734, † 1801) viljeltäväksi. Nämä ostivat sen huhtik. 9 p. 1790 perinnöksi ja myivät sen elok. 20 p, samana vuonna 44 riikintaalerista 21 killingistä tyttarelleen Liisa Mikontyttäreille (s. 1766, † 1808) ja vävyllään Tuomas Juhonpojalle (s. 1762, † 1809). Viimemainitun kuoltua lunasti hänen poikansa Isak Tuomaanpoika (s. 1793, † 1866) kesäk. 12 p. 1810 150 riikintaalerista setelirahaa sisarensa Matti Hurun vaimon Maria Tuomaantyttären ja toisen sisarensa Matti Puosin vaimon Liisa Tuomaantyttären perimät talonosuudet sekä myöskin 150 riikintaalerista naimattomien sisariensa Anna Kristinan ja Katarina Lovisan osuudet. Hän nai ensi aviossa Anna Jaakontyttären (s. 1792, † 1846) ja toisessa Karolina Fredrikintyttären (s. 1823, † 1896). Lokak. 18 p. 1860 hän myi 1500 ruplasta talon tyttärensä Yli-Kuritun emännän Maria Kristina Isakintyttären pojalle Kustaa Esaiaanpoika Kuusistolle (s. 1837, † 1898) ja tämän vaimolle Serafia Erlandintyttäreille (s. Kokemäellä 1838, † 1908). Nämä myivät sen kesäk. 25 p. 1898 13,000 markasta pojalleen Kaarle Villehad Kustaanpojalle (s. 1877). Häneltä sen Heralan ohella osti kesäk. 8 p. 1906 65,000 markasta Juho Henrik Penttala, jonka perillisten omana se nytkin on.

ARANTILA.

A r a n t i l a ¹ on kylä, johon vanhimpaan aikaan kuului neljä tilaa. Tammik. 11 p. 1644 osti Turun hovioikeuden presidentti Juho Kurki nämä rälssiksi. Hän kuoli v. 1652, ja tilat joutuivat perinnönjaossa Anolan kartanon mukana hänen tyttarelleen Katarina Elisabet Kurjelle. Tämä oli naitu eversti Akseli Posselle, joka kuoli v. 1662. Yhden tiloista oli Katarina Elisabet Kurki lahjoittanut eräälle

¹ Asiakirjoissa myöskin: Arandila, Arnäs.

Antti Laurinpojalle, jonka hallussa se ainakin vielä v. 1665 oli. Kaksi tilaa peruutettiin reduktiosionissa vuoden 1681:n verolla, toiset kaksi jäivät muualla peruutettujen tilojen korvaukseksi edelleen Katarina Elisabet Kurjen haltuun. Arantilan tilat esiintyivät sittemmin nimillä Ali-Pohjala, Yli-Pohjala, Ali-Ryssä ja Yli-Ryssä.

I. Ali-Pohjala ja Yli-Pohjala eli Pohjalainen ovat Katarina Elisabet Kurjen entiset rälssit. Ne ovat yhteensä $\frac{2}{3}$ mt. Kesäk. 14 p. 1706 pidetyssä pakkohuutokaupassa myytiin nämä, kuten muutkin Katarina Elisabet Kurjen rälssit, Tukholman pormestariille Olavi Hannunpoika Törnflychtille. Ne seurasivat sitten toista sataa vuotta Anolan omistajia¹. Aessori Jonas Beckmanin v. 1811 kuoltua myi hänen leskensä Elisabet Hjerta molemmat Pohjalat Ahlaisten Knuutilan ja Ruskilan Klasin omistajalle kauppaneuvos Juhana Ascholinille (s. 1756, † 1824). Kaupan johdosta rupesivat kuitenkin lapset auditööri Pietari Gottlieb Beckman, tehtaanisäntä Kustaa Beckman sekä neiti Fredrika Lovisa Beckman, joka sittemmin naittiin kapteeni Aadolf Fredrik Silfversvårdille, käräjoimään. Riita sovittiin huhtik. 18 p. 1814 Ulvilan kihlakunnanoikeudessa siten, että kauppa jäi voimaan. Tilat joutuivat siis kauppaneuvos Ascholinille, joka marrask. 21 p. samana vuonna myi Pohjalat sekä omistamansa Soinilan Penttalan Ali-Ryssän isännälle, kauppias Kustaa Aadolf Granlundille (s. 1773, † 1819). Hän pidätti itselleen taloihin kuuluvat Lattomerén suon osuudet, jotka tällöin arvioitiin 1,266 riikintaalerin 16 killingin arvoisiksi. Näiden piti tästëdes kuulua Klasiin, mutta jäi Pohjaloiden ja Penttalan vastaisille omistajille oikeus lunastaa nämä osuudet yllämainitusta hinnasta siinä tapauksessa, että kauppaneuvos Ascholin tahi hänen perillissensä myivät Klasin vieraalle omistajalle. Kiinnitystä vastaan sai Kustaa Aadolf Granlund Suomen pankin johtokunnalta Pohjaloihin, Ali-Ryssään ja Penttalaan 20,000 seteliruplan lainan. Kun tämän korot Granlundin kuoltua jäivät maksamatta, myytiin tilat heinäk. 15 p. 1825 pakkohuutokaupalla. Penttalan² huusi tällöin Harjavallan rustitilallinen Petter Polviander ja Pohjalat taas 2,500 ruplasta setelirahaa tilan oma lampuoti Juho Tuomas Mikonpoika (s. 1790, † 1847), joka ensi aviossa oli nainut Maria Kristina Gabrielintyttären (s. 1790, † 1840) ja toisessa Katarina Lovisa Juhontyttären (s. Kokemäellä 1823, † 1878). Suuri velkataakka mahtoi kuitenkin peloittaa entistä lampuotia, koska hän jo saman kuun 27 p. myi Ali-

¹ Ks. Niilo J. Avellan, Entisen Ulvilan pitäjän maatilat. II. Anola.

² Ks. Niilo J. Avellan, Entisen Ulvilan pitäjän maatilat. II. Soinila, johon tässä on lisäyksiä.

Pohjalan Nakkilan kappalaiselle Kustaa Grönholmille ja piti itse vain Yli-Pohjalan. Tämän hän maalisk. 12 p. 1839 luovutti pojalleen Juho Kustaa Tuomaanpojalle (s. 1816, † 1895) ja tämän ensimmäiselle vaimolle Maria Amalia Tanelintyttäreille (s. Vanhassakylässä 1819, † 1863). Nämä ostivat tammik. 12 p. 1855 kappalainen Kustaa Grönholmin perillisiltä Ali-Pohjalan, jotenka tilan eri osat taas tulivat yhdysviljelykseen. Kun sitten v. 1860. Ruskilan talollinen Kaarle Fredrik Aikala osti kauppaneuvos Ascholinin perillisiltä Klasin, vaativat Juho Kustaa Tuomaanpoika ja Penttalan silloinen omistaja Otto Fredrikinpoika saada lunastaa ne tiloihin kuuluvat Lattomerensuon osuudet, jotka vuoden 1814:n kaupassa olivat jääneet Klasin yhteyteen. Parin vuoden oikeudenkäynnin jälkeen puheenaolevat Lattomerensuon maat jouluk. 12 p. 1862 850:n ruplan lunastussummaa vastaan jätettiin Pohjalan ja Penttalan isännille. Juho Kustaa Tuomaanpoika, nai toisessa aviossa Lammaisten Klomsin isännän Pentti Gregorius Petterinpojan lesken Fredrika Aleksandra Juhontytär Jaakolan (s. 1826, † 1888) ja muutti Klomsiin. Toukok. 11 p. 1863 myi hän 7,000 ruplasta Pohjalan, Ali-Ryssän sekä 18 1/2 Leistilän järven osaketta pojalleen Frans Stefanus Pohjalalle (s. 1847, † 1897), joka sittemmin osti myöskin Villilän kartanon. Mieheensä kuoltua viljeli tiloja vuoteen 1904 hänen leskensä, Kokemäen kartanon nykyinen omistaja Maria Josefina Topiaantytär Yyteri (s. 1857), mutta tästä alkaen hänen tyttärensä Emma Sofia Pohjalan (s. 1876) mies, filosofian maisteri Kaarle Edvard Grönlund (s. 1868), joka ne kesäk. 5 p. 1909 osti vaimonsa kanssaperillisiltä.

II. Ali-Ryssä, 3/8 mt., oli 18:nneen vuosisadan alkupuolella Sipi Bertilinpojan¹ ja sitten tämän tyttären Maria Sipintyttären (s. 1727) ja tämän miehen Matti Antinpojan (s. 1718) hallussa, mutta vuoden 1750:n seuduilla siirtyi tilalle Soinilan Isoperestä kirjuri Juho Brander (s. 1702. † 1763), jonka vaimo oli Maria Kristina Moderus (s. 1712, † 1783). Isän jälkeen viljeli tilaa jonkun aikaa hänen poikansa Kaarle Henrik Brander² (s. 1746). Tämä osti kuitenkin vihdoin nuoremman, veljensä kanssa Soinilan Isoperen ja siirtyi tänne. Ali-Ryssää viljeli tämän jälkeen hänen lankonsa Nakkilan kappalainen Samuel Granlund³ (s. 1720, † 1784), jonka leski Maria Elisabet Brander (s. 1741, † 1819) syysk. 15 p. 1790 osti sen perinnöksi. Viimemainittu naitiin Gabriel Grönqvistille (s. 1754, † 1808).

¹ Puoliso: Maria Tuomaantytär.

² Puoliso: 1. Brita Henrikintytär (s. 1741, † 1789). ja 2. Anna Matintytär (s. 1767).

³ Puoliso: 1. Anna Karina Castin (s. 1730, † 1766).

Ali-Ryssä joutui ensi aviosta syntyneelle pojalle Kustaa Aadolf Granlundille (s. 1773, † 1819), joka myöskin osti Pohjalan sekä Soinilan Penttalan. Hänen kuoltuansa myytiin kiinteimistö heinäk. 15 p. 1825 pakkohuutokaupalla. Tällöin huusi Ali-Ryssän hänen serkkunsa, maanmittari Gabriel Branderin poika, Kukonharjan Viikarin omistaja Fredrik Brander (s. 1792, † 1870). Hän myi sen Pohjalan omistajalle Juho Kustaa Tuomaanpojalle (s. 1816, † 1895). Tämän jälkeen on tila ollut yhdysviljelyksessä Pohjalan kanssa.

III. Yli-Ryssä eli Krouvi, $\frac{1}{8}$ mt., oli 18:nneen vuosisadan alkupuolella saman Sipi Bertilinojan viljeltävänä kuin Ali-Ryssäkin. Kesäk. 23 p. 1747 luovutti tämä oikeutensa tilaan Juho Markunpojalle (s. 1700) ja tämän vaimolle Maria Juhontyttärelle (s. 1696, † 1764). Nämä ostivat sen maalisk. 15 p. 1758 perinnöksi ja jättivät sen pojalleen Juho Juhonpojalle (s. 1734, † 1792) ja tämän vaimolle Valborg Antintyttärelle (s. 1735, † 1794). Sen omisti sitten näiden poika Juho Juhonpoika (s. 1760, † 1808), joka jouluk. 29 p. 1790 33 riikintaalerista 16 killingistä oli vanhemmiltaan sen ostanut. Tämän leski Katarina Matintytär (s. 1758, † 1817) ja lapset myivät lokak. 16 p. 1813 118 riikintaalerista 24 killingistä tilan pojalle Juho Juhonpojalle (s. 1796, † 1862), joka ensin oli nainut Maria Kristina Mikontytär Penttalan (s. 1798, † 1848) ja toisessa aviossa Ester Pietarintyttären (s. Kokemäellä 1816, † 1891). Hän myi huhtik. 24 p. 1860 900 hopearuplasta tilan tyttärelleen Amanda Karolina Juhontyttärelle (s. 1836, † 1910) ja vävyllään Kustaa Aadolf Matinoika Mattilalle (s. 1835, † 1917). Nämä taas luovuttivat jouluk. 3 p. 1883 5,500 markasta sen ynnä kolme Leistilän järven osaketta tyttärelleen Aadolfina. Kustaantyttärelle (s. 1860) ja vävyllään Kaarle Oskar Mikonpojalle (s. Kiukaisissa 1848). Viimemainitun kuoltua v. 1899 oli tila perikunnan yhteisenä omaisuutena, kunnes se jouluk. 8 p. 1916 myi sen 45,000 markasta Vilihän sekä Arantilan muiden tilojen omistajalle, maisteri Edvard Grönlundille. Perikunnalle jäivät kuitenkin talon rakennukset ja tonttimaa.

LEISTILÄ.

Leistilän kylästä on aikaisimmilta ajoilta säilynyt ainoastaan joku hajanainen tieto. Niinpä mainitaan, että Tukholman porvari, Rauman Juho olisi v. 1551 myynyt lapsiltaan perimänsä Ulvilan »Lestillässa» sijaitsevan tilan haukon herralle Juho Kurjelle.² Toden-

¹ Asiakirjoissa myöskin: Lichtilä.

² Ks. R. Hansen, Bidrag till Finlands historia III.

näköistä on, että »Vestillä» tarkoittaa Leistilää, vaikkakaan meillä ei ole muuta tietoa siitä, että Kurki-suvulla olisi täällä ollut joku tila. — V. 1583 otti eräs Sigfrid Eskilipoika Leistilässä autiomaan viljelykseen ja sai tässä avustusta Koiviston latokartanosta. Uutistilalle annettiin sitten veronvapaus.

Ennen vanhaan kuului Leistilän kylään 13 tilaa. Yksi näistä, Lampola (ks. alempana) oli jo ammoisina aikoina rälssitila. Muut kaksitoista annettiin tammik. 15 p. 1638 Norrköpingin kokouksen ehdoilla Savonlinnan läänin maaherralle Mikael von Jordanille, Lahden ja Kollolan herralle¹. Kahdesta näistä muodostettiin Leistilän säteri. Kun vihdoin Mikael von Jordanin jälkeen toimitettiin perinnönjako, joutui yksi tahi ehkä kaksikin Leistilän tilaa hänen nuorimmalle pojalleen, luutnantti Akseli Jordanille, mutta säteri ja muut tilat vanhemmalle pojalle, kornetti Magnus Jordanille² († 1697). Reduksionissa peruutettiin kaikki tilat vuoden 1683:n verolla. Kolmesta tehtiin tällöin eversti Rehbinderin rykmentin sotamiehentiloja, yhdestä saman rykmentin reservitila, yhdestä saman rykmentin paimenpillinpuhaltajan (= skallmejebläsare) tila, yhdestä aatelislippukunnan luutnantin etuisuustila, yhdestä Liewenin rykmentin torvensoittajan ratsutila ja kaksi jäi jakamattomiksi kruununtiloiksi. Säteritila annettiin maalisk. 23 p. 1686 Magnus Jordanin elinkaudeksi viljeltäviksi ja yksi tila taas eversti Liewenin rykmentin ratsutilaksi muodostettuna Akseli Jordanin asuttavaksi. Tiloja on sittemmin kutsuttu nimillä: Kares, Seppä, Jaakkola, Jussila, Yrjälä, Nissilä, Käki, Markkula, Mattila, Huru, Huovari ja Lampola.

I. Kares, 1 $\frac{1}{4}$ mt., on Villilän herran, luutnantti Akseli Jordanin³ (s. 1649, † 1706) rustholli. Yksi tämän tyttäristä Ebba Juliana Jordan (s. 1683, † 1756) naitiin Sipi Juhonpojalle, jonka haltuun rustholli joutui. Tämä ei liene ollut aatelismies, koska hän esiintyy ilman sukunimeä ja koska häntä vain kutsutaan ratsutilalliseksi. Hänen tyttärensä Ebba Juliana Sipintytär (s. 1709, † 1748) naitiin Tuomas Sipinpojalle (s. 1700, † 1762), joka huhtik. 5 p. 1758 osti rustutilan perinnöksi. Ensimmäisen vaimonsa kuoltua nai Tuomas Sipinpoika Valborg Martintyttären (s. 1727, † 1790), joka taas vuorostaan leskeksi jäätyään naitiin kirkonisäntä Juho Martinpojalle (s. 1737, † 1790). Jokaisesta edellämainitusta avioliitosta syntyi lapsia ja näiden etujen valvominen ei näy olleen helppoa. Ainakin puhuvat meidän päiviimme säilyneet asiakirjat pitkistä riitaisuuksista perillisten kesken.

¹ Ks. N. J. Avellan, Vanhan Ulvilan pitäjän maatilat II. Villilä.

² Puoliso: Katarina Eneskiöld († noin 1700).

³ Puoliso: Elisabet Eneskiöld.

Tuomas Sipinpojan kuoltua yrittivät tämän ensi aviosta syntyneet pojat Juho, Tuomas ja Henrik, riistää koko talon äitipuoleltaan sekä veli- ja sisarpuoliltaan. Asia jäi kuitenkin laamanninoikeuden tammik. 21 p. 1764 antaman tuomion varaan, jonka mukaan äitipuolella piti olla naimaosansa rusthollissa ja avioliitossa Tuomas Sipinpojan kanssa syntyneiden lasten Matin, Antin ja Agnetan kanssa yhdessä puolet rusthollista, kun taas toisen puolen piti joutua hänen poikapuolilleen, joiden kuitenkin tuli rahassa korvata äitipuolelleen sekä veli- ja sisarpuolilleen sen, minkä nämä kiinteimistöä jaettaessa hävisivät. Tällä tavalla tuli siis talo jaettua kahtia. Jako antoi aihetta pitkiin neuvotteluihin, joissa Tuomas Sipinpojan jälkimmäisessä avioliitossa syntyneitä lapsia edusti näiden alaikäisyyden tähden heidän holhoojansa Tuomas Jaakonpoika Jaakola. Selitettiin, että »talon tonttimaa oli liian ahdas ja että ne rakennukset, jotka sijaitsivat pihan toisella puolella joka tapauksessa täytyi muuttaa ja viedä omalle tontille, siitä syystä että ne olivat liian lähellä ja haitallisia naapurin, rustitilallinen Tuomas Jaakolan tontille. Sentähden valittiin toiselle rusthollin puoliskolle lounaaseen päin kylästä lähelle rusthollin n.s. Ulkoriehipeltotilkkua uusi tonttimaa. Vanhin poika, Juho Tuomaanpoika, joka oli molemmilta veljiltään ostanut näiden perimät rusthollinosat sekä myöskin poishmastanut äitipuolensa sekä veli- ja sisarpuolensa rusthollin puoliskostaan, sitoutui muuttamaan rakennuksensa uudelle tonttimaalle ja asumaan täällä.» Rusthollin puoliskoja alettiin nyt kutsua nimillä Kuja-Kares ja Ranta-Kares.

a. Kuja-Kares, $\frac{2}{3}$ mt., joutui edellämainitulla tavalla Juho Tuomaanpojan (s. 1726, † 1790) ja hänen vaimonsa Maria Antintyttären (s. 1742, † 1794) omaksi. Sen omistivat sitten näiden poika Tuomas Juhonpoika (s. 1769, † 1826) ja tämän vainio Ulrika Juhontytär (s. 1767, † 1828). Viimemainittujen tytär Lovisa Tuomaantytär (s. 1798) naittiin Yrjälän omistajalle, herastuomari Fredrik Vilhelm Henrikinpoika Lindille. Isänsä jälkeen peri hän $\frac{1}{3}$:n talosta ja osti yhdessä miehensä kanssa helmik. 5 ja 12 p. 1828 sekä maalisk. 2 p. 1829 päivätyillä kauppakirjoilla 500 riikintaalerista pankinseteleitä $\frac{2}{3}$ osaa siitä äidiltään, veljeltään Julio Tuomas Tuomaanpojalta sekä langoiltaan Isak Matinpoika Ali-Aarikalta, Juho Mikonpoika Yli-Kruusilta, Samuli Simonpoika Jussilalta ja Juho Jaakonpoika Haudalta. Jonkun aikaa herastuomari Lind vaimoineen asui Kuja-Kareksessa, mutta muutti sitten Yrjälään. Kylä-Karesta viljelivät nyt lampuodit. Vihdoin sen osti helmik. 12 p. 1858 500 ruplasta vanhin poika Kustaa Vilhelm Fredrikinpoika Lind (s. 1830). Tämä kuoli

v. 1880 naimatonna. Talon hän oli syysk. 3 p. 1875 myynyt 20,000 markasta Masian Präskin ent. omistajalle, herastuomari Gerhard Efraiminpojalle (s. 1838, † 1908) ja tämän vaimolle Amalia Josefina Otontytär Sepälle (s. 1837, † 1878). Kun viimeainittu oli kuollut, perivät lapset osan talosta ja ostivat isältä loput. Talo jaettiin nyt kolmeen $\frac{1}{2}$ manttaalin suuruiseen osaan, joita on kutsuttu nimillä: Kuja-Kares, Kangas-Kares ja Metsä-Kares.

1. Kuja-Kares, joutui syysk. 19 p. 1899 14,000 markasta Frans Vihtori Gerhardinpojan (s. 1866, † 1911) omaksi. Tämä oli v. 1898 nainut Amanda Susanna Vihtorintytär Talonpojan (s. 1874) ja avioliittonsa kautta tullut myöskin Masian Talonpojan omistajaksi. Hän myi heinäk. 16 p. 1908 Kuja-Kareksen 40,000 markasta veljelleen, Markkulan omistajalle Ferdinand Gerhardinpojalle (s. 1871) ja tämän vaimolle Olga Maria Juhontyttäreille (s. 1879). Näiltä sen osti Kukonharjan Härmälän ent. omistaja Kustaa Arvid Mäkinen (s. 1885) ja tämän vaimo Olga Amanda Staf (o.s. Haapanen). Talosta on myyty palsta Lanne Frans Vilhelm Lannelle ja Eufemia Tuomiselalle, mutta sekin on nykyään taas päätaloon liitetty.

2. Kangas-Kares joutui jaossa syysk. 19 p. 1899 Heribert Gerhardinpoika Kareksen (s. 1864) ja hänen vaimonsa Ida Sofia Vihtorintyttären (s. 1869, † 1913) haltuun. Nämä myivät sen v. 1908 toiselle veljelle Oskar Gerhardinpojalle (s. 1862) ja tämän vaimolle Eeva Susanna Fredrikintyttäreille (s. 1871), jotka sen nykyänsä omistavat.

3. Metsä-Kares joutui jaossa v. 1899 Johannes Nestor Gerhardinpojan (s. 1866) ja hänen vaimonsa Aino Amanda Vihtorintyttären haltuun. Nämä omistavat sen nykyäänkin.

b. Ranta-Kares, $\frac{1}{2}$ mt., on se Kareksen rusthollin puolisko, joka, kuten edellä on mainittu, laamanninoikeuden tammik 21 p. 1764 antaman tuomion nojalla joutui Tuomas Sipinpojan jälkimmäisen vaimon Valborg Martintyttären, tämän lasten Matin, Antin ja Agnetan, sekä tämän jälkimmäisen miehen kirkonisäntä Juho Matinpojan yhteiseksi omaisuudeksi. Lapset olivat aluksi alaikäisiä, ja yksi näistä, Matti kuoli jo v. 1766. Tilaa viljelivät heidän äitinsä ja isäpuolensa. Marrask. 25 p. 1783 osti Antti Tuomaanpoika (s. 1758) sisareltaan Agneta Tuomaantyttäreiltä ja tämän mieheltä Juho Juhonpojalta heidän rusthollinosuutensa. Myöskin äiti Valborg Martintytär luovutti kesäk. 16 p. 1783 Antti Tuomaanpojalle omistamansa Ranta-Kareksen sekä Sepän aukumentin osuuden sitä vastaan, että Antti Tuomaanpoika suorittaisi velipuolelleen, Valborg Martintyttären jälkimmäisestä aviosta syntyneelle pojalle, Gabriel Juhonpojalle lunastuksena 933 riikintaaleria 11 äyriä. Tämä kauppa kui-

tenkin purkautui kihlakunnanoikeudessa, kun siihen ei ollut antanut suostumustaan Valborg Martintyttären mies Juho Matinpoika. Riidellen isäpuolensa kanssa asui Antti Tuomaanpoika sitten talon toista puoliskoa. Kun sekä äiti että isäpuoli olivat v. 1790 kuolleet, osti hän ensin 55 riikintaalerista 28 äyristä Agneta-sisareltaan ja tämän mieheltä äidin perinnön sekä maalisk. 17 p. 1791 velipuoleltaan Gabriel Juhonpojalta 40 riikintaalerista tämän perinnön. Näin oli nyt Antti Tuomaanpoika vaimonsa Anna Tuomaantytär Yli-Jaakolan (s. 1759, † 1817) ohella vihdoinkin koko Ranta-Kareksen omistaja. Hän kuoli v. 1810. Lokak. 2 p. 1814 osti hänen poikansa Antti Antinpoika¹ (s. 1790) 2,000 ruplasta äidiltään ja veljiltään, Isak ja Juho, näiden perimät talonosat. Hiukan myöhempään osti hän myöskin sisariltaan ja kolmannelta veljeltään näiden osuudet, sekä sai v. 1816 kiinnityksen koko taloon. Antti Antinpoika kuoli v. 1826 lapsetonna. Talon perivät hänen veljensä, talollinen Aadam Kohna (s. 1801), torpparit Isak Antinpoika (s. 1792) ja Juho Myllymaa (s. 1786, † 1828) sekä sisaret, Tattaran talollisenpojan Isak Antinpoika Ojalan vaimo Justina (s. 1788) ja talollisen Vilhelm Isakinpoika Jokelan vainio Serafina (s. 1792) sillä tavalla, että veljet perivät kukin 1/3:n ja sisaret 1/3:n taloa. Elok. 14 p. 1826 osti Aadam Kohna torppari Isak Antinpojan osuuden ja omisti siis tämän jälkeen puolen tilaa. Huhtik. 19 p. samana vuonna osti Vilhelm Isakinpoika Jokela 306 ruplasta Juho Myllymaalta ja tämän vaimolta Regina Juhontyttäreltä (s. 1791) näiden osuuden sekä helmik. 22 p. 1830 Justina Antintyttäreltä ja tämän mieheltä Isak Antinpoika Ojalalta näiden osuuden. Nyt omisti siis Vilhelm Jokela talon toisen puoliskon. Paljon riitoja näkyy senjälkeen olleen omistajien kesken, vaikka he olivat langoksia. Lopulta myi syysk. 30 p. 1841 Aadam Kohna puoliskonsa 1575 ruplasta Jokelalle, joka siis omisti koko tilan. Jouluk. 18 p. 1843 myi hän sen 1,542 ruplasta 85 kopeekasta pojalleen Kustaa Aadolf Vilhelminpojalle (s. 1823, † 1869) ja hänen vaimolleen Anna Juhontytär Rauvolalle (s. 1824, † 1879). Näiden jälkeen omistivat lapset yhteisesti tilan pitemmän aikaa, ja sitä hoiti myöhemmin yli 30 vuotta Tattarassa kauppiaana toiminut vanhin veli Kaarlo Aadam Kares (s. 1842, † naimattomana 1916). Vihdoin lunasti sen 16,000 markasta maalisk. 14 p. 1888 toinen veli Sipi Isak Kustaanpoika (s. 1863), joka on nainut Malvina Katarina Juhontytär Käen (s. 1864). Hän on pitänyt talosta 0,3603 manttaalin suuruisen osan, mutta eroittanut siitä kolme palsaa. Nämä ovat:

Puoliso: Liisa Simontytär Åkerblom (s. 1801, † 1879).

1. Saarikko, 0,0267 mt., jonka 25,000 markasta lokak. 9 p. 1909 lunastivat tytär Alma Maria Ranta-Kares (s. 1889) ja tämän mies Väinö Jalmari Vihtorinpoika Aarikka (s. 1888).

2. Myllymaa, 0,0262 mt., jonka omistavat Frans Topiaanpoika Myllymaa¹ (s. 1872) ja tämän vaimo, Tattaran Rauvolan Hakalan torpan tytär Hilda Iisakintytär Mäkinen (s. 1881).

3. Lehtilä, 0,0218 mt., jonka omistavat Frans Fredrik Fransinpoika Myllymaa² (s. 1861) ja tämän vaimo Sofia Mikontytär (s. 1866).

II. Seppä eli Seppälä, $\frac{5}{8}$ mt., on Kareksen aukumentti. Vuonna 1722 oli se kievarina. Sitä viljeli tähän aikaan Matti Juhonpoika³ († 1735), jonka isä oli eräs Julio Knuutinpoika († 1729). Tilaa hallitsi sitten Matti Matinpoika, mutta kun tämä pian kuoli, naitiin hänen leskensä Maria Henrikintytär (s. 1699) Tuomas Jaakonpojalle (s. 1810, † 1795). Viimemainittu ei kuitenkaan viljellyt koko taloa, vaan oli toinen puoli siitä Kareksen rustitilan haltijan Tuomas Sipinpojan hoidettavana. Syysk. 14 p. 1762 ostivat yllämainittu Tuomas Jaakonpoika sekä Tuomas Sipinpoika Kares Sepän perinnöksi. Kun sitten Kareksen rustitila jaettiin Tuomas Sipinpojan perillisten kesken, joutui $\frac{1}{4}$ Sepän aukumenttia Ranta-Kareksen ja $\frac{1}{4}$ Kuja-Kareksen omistajalle. Kummankin tilan omistaja viljeli itselleen kuuluvia Sepän maita omien viljelysmaidensa yhteydessä ja katsottiin niiden muodostavan kummankin rusthollin kahdeksannen osan. Tuomas Jaakonpojan omistama Sepän aukumentin osa joutui ensimmäisen omistajansa jälkeen hänen pojalleen Jaakko Tuomaanpojalle (s. 1746, † 1804) ja tämän vaimolle Maria Matintyttärelle (s. 1746, † 1789) sekä sitten näiden pojalle Jaakko Jaakonpojalle (s. 1773, † 1840). Helmik. 26 p. 1817 allekirjoitettiin viimemainitun ja Ranta-Kareksen silloisen isännän välillä seuraava sopimus: »Koska minä Antti Antinpoika Kares isävainajani Antti Tuomaanpojan ja talollisen Jaakko Jaakonpoika Sepän kirjallisen sopimuksen nojalla olen oikeutettu lohkaisemaan sen Sepän talon neljänneksen, joka omistamaani Kareksen rustholliin on perinnöksi ostettu, niin annan minä täten viidenkymmenen vuoden ajaksi hallinto-oikeuden tähän osaani talollinen Jaakko Jaakonpoika Sepälle ja hänen jälkeläisilleen, ehdolla että hän antaa minun ja perillisteni korkoa vastaan pitää sen 1,388 riikintaalerin 42 killingin lainan, jonka jo pankinseteleissä olen saanut, sekä maksaa kaikki talosta suoritettavat verot ja muut maksut.

¹ Puoliso: I. Hilma (s. 1860, † 1911).

² Puoliso: Vilhelmina Juhontytär (s. 1871, † 1901).

³ Puoliso: Anna Eerikintytär († 1733).

Viidenkymmenen vncden kuluttaa on kuitenkin perillisilläni oleva yllämainittua rahasummaa ja sen korkoja vastaan oikeus lunastaa tila.» Tämän sopimuskirjan nojalla joutui siis Jaakko Jaakonpojalle¹ ja hänen jälkeläisilleen 50 vuoden ajaksi hallinto-oikeus Ranta-Kareksen yhteydessä olleeseen Sepän osaan. Meiltä puuttuu tietoja siitä, minkä sopimuksen kautta tämä osa täydelleen ikiajoiksi erotettiin Ranta-Kareksesta. Joka tapauksessa Jaakko Jaakonpoika myi tammik. 8 p. 1825 talonsa 583 ruplasta 33 ¹/₂, kopeekasta pojalleen Otto Jaakonpojalle (s. 1805, † 1864) ja tämän vaimolle LiisaKristina Juhontyttäreille (s. Luvialla 1804, † 1864) sekä osti itse Uuden-Jaakolan. Viimemainitut hankkivat itselleen kihlakunnanoikeuden v. 1842 vahvistaman sovinnon kautta sen Sepän neljänneksen, joka, kuten yllä on mainittu, oli kuulunut Kuja-Kareksen rustitilaan. Sen luovuttivat heille Kuja-Kareksen silloinen omistaja Fredrik Vilhelm Lind ja hänen vaimonsa Loviisa Tuomaantytär Kares. Näin ollen saattoi Otto Jaakonpoika Seppä huhtik. 13 p. 1850 3,000 hopearuplasta myydä koko talon pojalleen Otto Reinhold Otonpojalle (s. 1830, † 1897) ja tämän vaimolle Maria Isakintyttäreille (s. 1830, † 1907). Nämä myivät tammik. 15 p. 1888 tilan 18,000 markasta pojalleen Juho Robert Otonpojalle (s. 1858) ja tämän vaimolle Aleksandra Johanna Evertintytär Yrjälälle (s. 1863). Näiltä sen on helmik. 8 p. 1919 ostanut poika Aarne Seppä. Talon manttaaliluku on nykyänsä 0,5592, sillä siitä on lohkaistu Seppä - Juhola niminen palsta, 0,0658 mt., jonka omistavat Juho Anshelm Juhonpoika (s. 1853) ja hänen vaimonsa Elsa Maria Fredrikintytär (s. Eurajoella 1867).

III. Jaakola eli Kruusi, ³/₄ mt., on rustholli, jonka puolesta v. 1710 teki ratsupalvelusta Matti Jaakonpoika Kruusi² († 1735). Hänen jälkeensä viljeli sitä hänen poikansa Jaakko Matinpöika († 1737), jonka mukaan taloa kaiketi alettiin kutsua nimellä Jaakola, sillä Kruusi nimi häviää nyt vähitellen käytännöstä pois. Jaakko Matinpojan leski Anna Matintytär (s. 1699, † 1750) naittiin eräälle Markus Juhonpojalle (s. 1708) tämän toisessa aviossa. Lokak. 10 p. 1764 tehdyn sopimuskirjan kautta luovutti tämä kaiken irtaimistonsa lapsipuolilleen, koska nämä olivat kuolinpäivään asti luvanneet hoitaa häntä ja antaa hänelle vuosittain m. m. »leiviskän tupakkaa ja enemmänkin, jos hän tätä tarvitsi.» Kun Anna Matintyttären ensimmäisestä avioliitosta syntyneet lapset olivat tulleet täysi-ikäisiksi, syntyi jälkeensajääneestä omaisuudesta riita poikien kesken. Helmik. 6

¹ Puoliso: 1. Maria Henrikintytär (s. 1774 Vanhassakylässä, † 1804) ja 2. Maria Mikontytär (s. 1785).

² Puoliso: 1. Valborg Eskilintytär ja 2 Maria Juhontytär.

p. 1759 tehtiin kuitenkin heidän välillään sellainen sopimus, että vanhempi heistä, Tuomas Jaakonpoika, joka kesäk. 18 p. 1753 oli tunnustettu koko rusthollin haltijaksi, luovutti nuoremmalle, Juho Jaakonpojalle puolen rusthollia, mutta tämä vuorostaan suoritti Liisa-sisarelleen ja tämän miehelle, Lapin talolliselle Juho Juhonpoika Anttilalle kohtuullisen korvauksen. Jaakola jaettiin tämän sopimuksen kautta kahteen osaan: Yli-Jaakolaan ja Ranta-Jaakolaan.

a. Yli-Jaakola, 1/3 osaa, joutui Tuomas Jaakonpojan haltuun. Tämä osti sen jouluk. 13 p. 1759 perinnöksi. Tuomas Jaakonpoika (s. 1730, † 1800) oli kahdesti nainut. Hänen ensimmäinen vaimonsa oli Valborg Matintytär (s. 1727, † 1786) ja toinen Maria Juhontytär (s. 1758, † Sippolan rusthollissa 1827), joka myöhemmin oli naitu Porin porvarille Taavetti Arxellille. Heinäk. 24 p. 1780 oli Tuomas Jaakonpoika tehnyt ensimmäisen vaimonsa kanssa sellaisen sopimuksen, että talon saisi heidän jälkeensä vanhin poika Matti Tuomaanpoika, joka kuitenkin olisi velvollinen maksamaan veljelleen Antti Tuomaanpojalle 55 riikintaaleria 26 killinkiä sekä kullekin sisaristaan, nim. Marialle, joka naitiin Matti Malolle Euraan, Valborgille, joka naitiin rustitilallinen Matti Juhonpoika Naakalle Kokemäelle sekä Annalle, joka naitiin Antti Tuomaanpoika Ranta-Karekselle, 27 riikintaaleria 37 killinkiä. Yllämainitun sopimuksen nojalla, johon ainakin Antti Tuomaanpoika puolestaan marrask. 14 p. 1792 antoi suostumuksensa, otti Matti Tuomaanpoika (s. 1757) tilan vastaan, mutta kuoli jo v. 1795. Hän oli nainut Katarina Pietarintytär Yrjälän (s. 1761, † 1830), joka vanhempiensa jälkeen oli perinyt 1/3:n kotitalostansa. Tammik. 28 p. 1807 määräsi tämä, että hänen jälkeensä piti kaikkien hänen lastensa periä yhtäpaljon. Vanhimman pojan Mikko Matinpojan (s. 1782) piti ensin saada valita, tahtoiko hän Yrjälän-osan vai Yli-Jaakolan. Tämän valitsemisen jälkeen piti toisen tiloista joutua toiselle pojalle Juho Tuomas Matinpojalle (s. 1783, † 1828). Koska kuitenkin oli arvioitu, että Yli-Jaakola oli setelirahassa 10,000:n ja Yrjälän kuudesosa 4,000:n riikintaalerin arvoinen, piti poikien rahassa suorittaa korvausta toisille perillisille. Sitä paitsi oli sen pojan, joka otti osalleen Yli-Jaakolan, ylläpidettävä nuorin poika Petter Leiström (s. 1788), joka kävi Porin koulua, ja elätettävä sisaret, kunnes nämä joutuivat naimisiin. Perintöä ei kuitenkaan voitu sovinnossa edellämainitun määräyksen nojalla jakaa, vaan syntyi monivuotisia riitoja jo äidin ja lasten sekä sitten itse lastenkin kesken. Näiden aikana muutti Petter Leiström v. 1811 Ruotsiin ja hävisi teille tietämättömmille. Tytäristä taas Justiina Matintytär (s. 1790, † 1871) naitiin lautamies Petter Henrikinpoika Klomsille (s. 1786, † 1830), Klara Matintytär

(s. 1792) Porin porvarille Juho Eerik Grönqvistille (s. 1796) ja Liisa Matintytär (s. 1786, † 1833) eli naimattomana. Helmik. 27 p. 1821 tehtiin vihdoin Katarina Pietarintyttären ja hänen lastensa välillä sellainen Yli-Jaakolan omistusoikeutta koskeva sopimus, että pojat Mikko ja Juho Tuomas saivat toisen puolen taloa ja tyttäret Justina Klomsi, Klara Grönqvist sekä Liisa Matintytär toisen puolen, mutta suorittivat veljillensä lunastuksena 500 riikintaaleria pankinseteleitä. Kummankin talonpuoliskon yhteydessä seurasi sitä paitsi oikeus 1/16:aan Kallion ja Könikän kala-apajaa sekä osuus Leistilän järven kuivattamisen kautta syntyneeseen lisämaahan. Viimemainittu osuus oli kuitenkin suhteellisesti pieni, sillä Katarina Pietarintytär oli kesäk. 16 p. 1803 luovuttanut puolen oikeuttaan rustitilallinen Tuomas Teinilälle sitä vastaan, että tämä Yli-Jaakolan talon puolesta suoritti järven kuivattamisessa tehtävät päivätyöt ja muut tehtävät. Yllämainitun sopimuksen kautta perimänsä Yli-Jaakolan neljänneksen myi Mikko Yrjälä marrask. 27 p. 1821 1,027 hopearuplasta 76 kopeekasta langolleen Petter Henrikinpoika Klomsville. Peräkkäin kuolivat sitten ensin v. 1830 Juho Tuomas Matinpoka naimattomana ja Katarina Pietarintytär, sitten Klara Grönqvist ja vihdoin v. 1833 Liisa Matintytär. Näiden jälkeenjättämä kiinteistö joutui vähitellen perinnön kautta Mikko Matinpoka Yrjälän sekä v. 1830 leskeksi jääneen Justina Klomsin haltuun. Kun ensinmainittu tammik. 24 p. 1832 500 riikintaalerista oli myynyt Katarina Pietarintyttäreltä, Klara Grönqvistiltä ja Juho Tuomas Matinpokalta perimänsä sekä elok. 13 p. 1833 1,200 riikintaalerista Liisa Matintyttäreltä perimänsä Jaakolan osat Justina Klomsville, oli tämä koko Yli-Jaakolan omistaja. Hän myi sen maalisk. 25 p. 1844 1,234 ruplasta 28 kopeekasta pojalleen Tuomas Tapani Petterinpoka Klomsville (s. 1817, † 1870) ja tämän vaimolle Karolina Tanelintyttäreille (s. Ulvilassa 1822, † 1866). Marrask. 9 p. 1849 jakoivat Jaakolan sekä tähän liitetyn Jussilan silloiset omistajat Yli-Jaakolan, Ranta-Jaakolan ja Uusi-Jaakolan tilojen maat siten, että Jussila, jonka katsottiin vastaavan 1/3:aa mainituista tiloista ja jonka maat tähän asti pääasiallisesti olivat kuuluneet Uusi-Jaakolaan, joutui Matti Kustaanpoika Uusi-Jaakolalle sitä vastaan, että hän otti suorittaakseen 1/3:n tilojen yhteisistä veroista. Tuomas Tapani Petterinpoka, jolla oli ollut puolet sekä Jussilaa että Jaakolaa, sai 1/3:n Jaakolan emätilasta ynnä velvollisuuden vastata puolesta tilojen veroista. Heikki Taavetinpoika Ranta-Jaakola taas sai 1/3:n emätilasta ja velvollisuuden suorittaa 1/3:n tilojen veroista. Tuomas Tapani Petterinpojan kuoltua myivät hänen perillisensä maalisk. 20 p. 1876 Yli-Jaakolan, siihen kuuluvat 16 1/2 Leistilän järven

osaketta sekä osallisuuden Kallion ja Könikän kala-apajiin 12,142 markasta 85 pennistä Tapani Tuomaanpojalle (s. 1855), joka isänsä jälkeen itse siitä oli perinyt $\frac{2}{3}$:n. Hän on v. 1886 nainut Edla Amanda Juhontytär Sassilan (s. Luvialla 1864).

b) R a n t a - J a a k o l a , $\frac{1}{16}$ mt., joutui edellämainitun sopimuksen kautta v. 1759 Juho Jaakonpojan (s. 1735, † 1806) ja hänen vaimonsa Mar:'a Mikontyttären (s. 1736, † 1802) haltuun. Nämä ostivat sen lokak. 25 p. samana vuonna perinnöksi ja luovuttivat sen syy sk. 10 p. 1797 pojalleen Martti Juhonpojalle¹ (s. 1777), joka näkyy käyttäneen liikanimeä Martell. Tämä osti jouluk. 14 p. 1815 62 $\frac{1}{2}$ riikintaalerista pankinseteleitä Ruhaden Puontin isännältä Mikko Tuomaanpojalta puolet tämän osuudesta Leistilän järven vesijättömaahan sekä asessorinleski Elisabet Beckmanilta (o.s. Hjärta) osuuden Ruhaden lohi- ja siika-apajaan. Martti Juhonpoika muutti sittemmin Eurajoelle. Hän myi tätä ennen maalisk. 25 p. 1826 Ranta-Jaakolan, 18 Leistilän järven osaketta sekä osuuden Ruhaden apajaan 3,555 ruplasta 55 kopeekasta setelirahaa everstiluutnantti Reinhold Vilhelm Gripenbergin (s. 1756, † 1820) leskelle Charlotta Katarina Wallensille (s. 1770, † 1845). Tämä jakoi tilan kahtia ja myi toisen osan miesvainajansa veljentyttärelle sekä tämän miehelle, kauppias Tudeerille.

1. R a n t a - J a a k o l a eli »Heikki Jaakola» $\frac{1}{32}$ mt., oli everstinleski Charlotta Katarina Gripenbergin hallussa helmik. 19 p:ään 1835, jolloin hän sen myi Ruhaden kalastusoikeuden ja järvi-osakkeiden yhteydessä 2,500 ruplasta setelirahaa lauttakyläläiselle Juho Jaakonpoika Jäppilälle (s. 1798, † 1873) ja tämän vaimolle Katarina Lovisa Tuomaantyttärelle (s. 1798, † 1842). Kun sitten isäntä oli jäänyt leskeksi, myi hän syysk. 12 p. 1842 1,000 hopearuplasta talon tyttäreilleen Katarina Justina Juhontyttärelle (s. 1820, † 1882) ja tämän »sulhaselle» Eurajoen Tervolasta muuttaneelle Henrik Taavetinpojalle (s. Merikarvialla 1813, † 1890), jonka mukaan sitä alettiin kutsua nimellä »Heikki Jaakola.» Viimemainituilta omistajilta osti tilan huutokaupassa maalisk. 9 p. 1875 11,000 markasta taloll sen poika Tapani Tuomaanpoika Yli-Jaakola, joka seuraavana vuonna kanssaperillisiltään lunasti kotitalonsa ja yhdisti täten Yli-Jaakolan ja Heikki Jaakolan.

2. U u s i - J a a k o l a eli Ny g a r d , $\frac{1}{32}$ mt , on se Ranta-Jaakolan puolisko, jonka everstinleski Charlotta Katarina Gripenberg 9 Leistilän järvi-osakkeen ohella lokak. 11 p. 1827 1,300 hopearuplasta myi miesvainajansa veljentyttärelle Sofia Ulrika Gripenbergille (s.

¹ Puoliso: 1. Katarina Henrikintytär (s. 1763, † 806), 2. Anna Margareta Henrikintytär Keisari (s. 1784, † 1821) ja 3. Liisa Martintytär (s. 1782, † 1833).

1803) ja tämän miehelle Porin kauppiaalle, sittemmin Hämeen maaviskaalille Jaakko Juho Tudeerille (s. 1793, † 1870). Nämä taas myivät sen maalisk. 28 p. 1829 3,333 riikintaalerista 6 killingistä setelirahaa ent. talolliselle Jaakko Jaakonpoika Sepälle ja tämän vaimolle Maria Mikontyttäreille (s. 1785, † 1852). Viimemainitut luovuttivat talon jo helmik. 18 p. 1834 1,500 hopearuplasta tyttäreilleen Klara Jaakon-tyttäreille (s. 1815,) ja tämän »sulhaselle» rustitilalliselle Henrik Henrikinpojalle (s. 1812). Jonkun aikaa omistivat sen sitten eräs Matti Kustaanpoika¹ (s. Eurassa 1809, † 1867) sekä hänen jälkeensä poika Fredrik Matinpoika (s. 1831) ja tämän vaimo Kustava Adriana Nikodemuksentytär (s. 1833). Viimemainituilta osti tilan huhtik. 29 p. 1857 3,000 hopearuplasta Fredrik Fredrikinpoika Ella² (s. Kiukaisissa 1837, † 1903). Tämä peri jälkimmäisen vaimonsa kautta $\frac{1}{4}$:n Hurun aukumenttia ja osti siitä lisäksi $\frac{1}{6}$:n sekä omisti näin $\frac{1}{3}$:n tätä taloa. Isän kuoltua lunastivat hänen tyttärensä Emma Sofia Fredrikintytär (s. 1869) ja vävynsä Simo Taneli Vihtorinpoika (s. 1874) v. 1903 50,000 markasta muilta perillisiltä sekä Uusi-Jaakolan että Hurun kolmanneksen ja omistavat ne nykyänsäkin.

IV. Jussila on $\frac{1}{4}$ mt:n tila, joka 18. vuosisadan alkupuolella yhdistettiin Jaakolan rustholliin tämän lisäykseksi. Se ostettiin perinnöksi Yli-Jaakolan ja Ranta-Jaakolan yhteydessä. Nykyänsä kuuluvat sen entiset tilukset pääasiallisesti Uusi-Jaakolaan.

V. Yrjälä on Magnus Jordanin ent. säteri. Asujan tytär Eeva Juliana Jordan (s. 1681, † 1758) naitiin v. 1699 Porin kaupungin tullimiehelle Gabriel Rydéenille, jota myöhemmin nimismieheksi kutsuttiin. Heidän poikansa Kustaa Rydéen viljeli vanhempiensa jälkeen koko säteriä, mutta ennen pitkää tämä näkyy jaetun kahtia, niin että hänellä oli toinen osa ja toinen hänen sisarellaan, luutnantinleski Kristina Juliana Bläfieldilla.

a. Yrjälä, $\frac{11}{32}$ mt., on Kustaa Rydéenin (s. 1717, † 1762) Yrjälän säterin osa. Kustaa Rydéen oli nainut Maria Kristina Ryttingin (s. 1727, † 1783), joka miehensä kuoltua naitiin Antti Antinpojalle³ (s. 1733). Säteri, johon oli liitetty Nissilä, jaettiin ensi aviosta syntyneitten tyttärien Eeva Kristina ja Katarina Lovisa Rydéenin kesken. Toista puoliskoa on kutsuttu Yrjälä-Lindiksi ja toista Yrjälä-Nissiläksi.

1. Yrjälä-Lind, $\frac{11}{32}$ mt., joutui Eeva Kristina Rydéenille

¹ Puoliso: Liisa Mikontytär (s. 1810, † 1867).

² Puoliso: 1. Amalia Fredrikintytär (s. 1836, † 1861) ja 2. Amanda Sofia Tuomaantytär Puonti (s. 1843, † 1914).

³ Puoliso: 2. Maria Levander (s. 1762).

(s. 1751, † 1822), joka naitiin Juho hindille (s. 1741, † 1827). Parikymmentä vuotta ennen kuolemaansa luovuttivat nämä tilan pojalleen Henrik Juho hindille (s. 1773, † 1845) ja tämän vaimolle Katarina Jaakontyttäreille (s. 1770, † 1824). Nämä ostivat maalisk. 31 p. 1814 tilan perinnöksi. Henrik Juho Lind ja hänen jälkimmäinen vaimonsa Katarina Lovisa Tuomaantytär (s. 1802, † 1877) siirtyivät vihdoin Vanha-Huovarille ja myivät tammik. 7 p. 1823 416 hopearuplasta Yrjälän ja sen yhteydessä olevan Nissilän puoliskon pojalleen herastuomari Fredrik Vilhelm Lindille (s. 1800, † 1865), joka nai Lovisa Tuomaantyttären ja tuli avioliiton kautta Kuja-Kareksenkin omistajaksi. Helmik. 12 p. 1858 myi herastuomari Lind pojalleen Mikko Fredrikinpoika Lindille Yrjälän, Nissilän puoliskon, 2 Leistilän järven osaketta sekä $\frac{1}{18}$:n Ruhaden kala-apajaa siten, että tämä suoritti Yrjälästä 200, Nissilästä 200 sekä järviosakkeista ja kala-apajasta yhteensä 100 hopearuplaa. Mikko Fredrikinpoika Lind (s. 1833, † 1883) oli nainut Serafia Vilhelmintytär Mattila-Jokelan (s. 1834, † 1868) ja muutti v. 1865 asumaan Mattilaan. Yrjälän ja Nissilän hän tammik. 9 p. 1867 myi 16,000 markasta Isak Fredrikinpoika Ellalle (s. Kiukaisissa 1839, † 1909) ja tämän vaimolle Lovisa Juhontytär Anttilalle (s. Lapissa 1842). Nämä luovuttivat marrask. 25 p. 1904 18,000 markasta kummankin tilan pojalleen Konrad Viktorinus Lind-Palojoelle (s. 1878) ja tämän vaimolle Soinin Mäkelän tyttäreille Fanny Aaronintyttäreille (s. 1878). Talosta on lohkaistu n. s. Ranta-palsta, 0,0278 mt., jonka marrask. 29 p. 1907 5,000 markasta on ostanut Kaarle Viktorinus Rantanen¹ (s. 1864).

2. Yrjälä-Nissilä, $\frac{11}{18}$ mt., joutui Kustaa Rydéenin nuoremalle tyttäreille Katarina Lovisa Rydéenille (s. 1756, † 1814), joka naitiin Mikko Matinpojalle (s. 1747). Tilan nämä luovuttivat maalisk. 13 p. 1799 pojalleen Mikko Vilhelm Mikonpojalle (s. 1775, † 1868) ja tämän vaimolle Helena Juhontyttäreille (s. 1773, † 1841). Nämä ostivat sen syysk. 13 p. 1803 perinnöksi. Heiltä sen tammik. 7 p. 1822 833 riikintaalerista osti heidän poikansa Vilhelm Mikonpoika² (s. 1800, † 1868), joka marrask. 21 p. 1826 Lampolan isännältä Juho Rutelliilta 175 riikintaalerista osti 3 Leistilän järven osaketta. Vilhelm Mikonpoika ja hänen jälkimmäinen vaimonsa Lovisa Vilhelmina Juhontytär Vähä-Teinilä (s. 1821, † 1876) myivät tilan toukok. 29 p. 1849 1,000 hopearuplasta pojalleen Vilhelm Erland Vilhelminpojalle (s. 1824, † 1864) ja tämän vaimolle Maria Lovisa Eerikintyttäreille (s. 1827, † 1888). Vanhempiensa ja neljän sisarensa jälkeen peri tilan Evald

¹ Puoliso: Amanda Josefina Vahala (s. 1857).

² Puoliso: I. Juliana Juhontytär (s. 1801, † 1841).

Erland Vilhelminpoika¹ (s. 1854, † 1913). Häneltä sen osti heinäk. 8 p. 1908 60,000 markasta nykyinen omistaja Juho Sigfrid Juhonpoika Käki (s. 1874), joka on nainut Hilda Vilhelmina Valpolan (s. 1874). Tilaan on liitetty n. s. Isoniitty, joka ennen on kuulunut Käen taloon.

b. Yrjälä, ¹¹/₂₄ mt., oli aluksi Gabriel Rydéenin tyttären, luutnantti Eerik Juho Bläfieldin († 1742) lesken Kristina Juliana Rydéenin (s. 1711, † 1765) hallussa. Tämä myi sen toukok. 6 p. 1764 2,000 kuparitaalerista veljelleen insinööri Kaarle Juho Rydéenille (s. 1741), jolta sen v. 1768 ostivat kihlakunnan vouti Antti Vidberg² ja Vanhankylän Trumetarin omistaja Pietari Simonpoika. Yhdessä nämä toukok. 29 p. 1771 ostivat sen perinnöksi, mutta Vidberg myi jo elok. 31 p. 1774 6,000 kuparitaalerista tilanosansa Pietari Simonpojalle, joka näin tuli kokotilan omistajaksi. Viimemainitun heinäk. 23 p. 1797 tekemän testamentin kautta perivät hänen tyttärensä, Juho Nordmanin vaimo Maria, Matti Tuomaanpoika Yli-Jaakolan vaimo Katarina ja Söörmarkun talollisen Juho Kustaanpoika Kartanon vaimo Liisa kukin ¹/₃:n talosta. Pitkällisten riitojen jälkeen luovutti Katarina Pietarintytär 1 p. huhtik. 1815 1,666 riikintaalerista 32 killingistä perintöosansa pojalleen Mikko Matinpoika Yli-Jaakolalle (s. 1782, † 1852) ja tämän vaimolle Johanna Fredrika Otontytär Branderille (s. 1788, † 1863). Jouluk. 12 p. 1815 ostivat nämä 1,111 riikintaalerista 5 killingistä Maria Pietarintyttären ja jouluk. 12 p. 1821 1,400 riikintaalerista myöskin Liisa Pietarintyttären perintömaan. He omistivat siis tämän jälkeen koko tilan sekä ostivat lisäksi puolen Markkulaa. Heinäk. 5 p. 1851 myivät he 2,000 hopearuplasta Yrjälän, Markkulan ja omistamansa ¹⁷/₃ Leistilän järven osaketta pojalleen Evert Aleksanteri Mikonpojalle³ (s. 1823, † 1898). Tämän kuoltua ostivat hänen tyttärensä Sofia Fredrika Evertintytär (s. 1860, † 1900) ja tämän mies Tattaran Knihdin isäntä Juho Kustaa Juhonpoika Yli-Aarikka elok. 12 p. 1898 48,000 markasta hänen talonsa. Viimemainittu myi heinäk. 28 p. 1915 40,000 markasta oman ja alaikäisten lastensa osan pojilleen Aarne Juhonpojalle (s. 1894) ja Väinö Juhonpojalle (s. 1896). Yrjälän manttaaliluku on 0,3068 sen jälkeen kun Kukonharjan Härmälästä erotetun Mäki-nimisen palstan omistaja Kaarle Edvard Mäkinen (s. 1873) on maansa lisäksi syysk. 9 p. 1907 14,000 markasta ostanut Yrjälästä 0,0928 mt. suuruisen palstan. Hän on tästä myynyt jouluk. 8 p. 1908 palstan Kustaa Otto Kareniukselle, jolta taas osan n. s. Perälän maalisk. 10 p. 1909 on ostanut Yrjälä-Lindin isäntä

¹ Puoliso: Ida Sofia Eenokintytär Takala (s. Paluksella 1865).

² Puoliso: Katarina Ramberg.

³ Puoliso: Sofia Kajalén (s. Porissa 1836, † 1875).

Konrad Viktorinus Lind-Palojoki ja n. s. Heikkilän Julio Rothström.

VI. Nissilä, $\frac{7}{12}$ mt., Yrjälän aukumenttitila, oli 18. vuosisadan alkupuolella Matti Antinpojan¹ ja sitten tämän vävyn Juho Antinpojan² (s. 1704) hallussa. Jonkun ajan kuluttua joutui se Yrjälän toisen puoliskon isännälle Kustaa Rydéenille, joka syysk. 12 p. 1763 osti sen perinnöksi. Kun sitten Kustaa Rydéeenin maaomaisuus jaettiin kahtia hänen tyttäriensä kesken, joutui puolet Nissilää toisen tyttären, puolet toisen haltuun jääneen Yrjälän yhteyteen. Vielä nykyäänkin kuuluu puolet taloa Yrjälä-Lindin ja puolet Yrjälä-Nissilän omistajille.

VII. Käki, $\frac{5}{12}$ mt., oli 18. vuosisadan alkupuolella Tuomas Juhonpojan³ (s. 1691, † 1762) hallussa. Se oli sitten hänen pojallaan Simo Tuomaanpojalla⁴ (s. 1709, † 1784) ja joutui tämän kuoltua hänen pojalleen Simo Simonpojalle (s. 1759, † 1822). Viimemainittu osti kesäk. 9 p. 1790 sen perinnöksi. Hän oli ensi aviossa nainut Maria Juhontyttären (s. 1761, † 1796) ja toisessa Helena Henrikintyttären (s. 1769, † 1832). Äitinsä jälkeen perivät ensi aviosta syntyneet lapset Yli-Kootan isäntä Juho Gabriel Simonpoika ja Kustaa Ekin vaimo Juliana Simontytär $\frac{1}{3}$:n talosta. Tammik. 4p 1815 myi Simo Simonpoika 416 ruplasta jälkimmäisestä aviosta syntyneelle pojalle Isak Simonpojalle⁵ (s. 1799, † 1876) hänelle jääneen $\frac{2}{3}$:n talosta. Tämä osti sen lisäksi tammik. 19 p. 1820 277 ruplasta velipuoleltaan koko kolmannen kolmanneksenkin. Tämä oli näet kesäk. 7 p. 1813 16 riikintaalerista lunastanut sisarensa osan. Koko talo oli näin Isak Simonpojan hallussa. Hän luovutti sen pojalleen Juho Gabriel Isakinpojalle (s. 1839, † 1900), joka oli nainut Kristina Vilhelmina Juhontytär Lampolan (s. 1842, † 1894). Vaimonsa kuoleman jälkeen myi Juho Gabriel Isakinpoika marrask. 15 p. 1898 tilan 27,000 markasta vanhimmalle pojalleen Juho Sigfrid Juhonpojalle ja tämän vaimolle Hulda Vilhelmina Valpolalle. Nämä ostivat Yrjälä-Nissilän ja myivät heinäk. 17 p. 1908 60,000 markasta Käen nuoremmalle veljelle Kaarle Aksel Juhonpojalle (s. 1882) ja tämän vaimolle Fanny Vilhelmina Nestorintytär Kuusistolle (s. 1891). Kaupassa he kuitenkin itselleen pidättivät ja liittivät uuteen taloonsa n. s. Isoniitin palstan, joka on alaltaan 0,0358 mt. Kaarle Aksel Käki on palstoittanut talon ja näin ovat

¹ Puoliso: Valborg Antintytär (s. 1690, † 1763).

² Puoliso: Liisa Matintytär (s. 1713).

³ Puoliso: Maria Eerikintytär (s. 1689, † 1756).

⁴ Puoliso: Liisa Juhontytär (s. 1727, † 1786).

⁵ Puoliso: Liisa Tuomaantytär (s. Luvialla 1805, † 1867).

muodostuneet seuraavat palstat: J o k e l a , 0,0542 mt., omistaja Sepän tilasta lohkaistun Juhola-palstan isäntä Juho Anshelm Juhonpoika, R e k o j a U u s i - R e k o , 0,0313 ja 0,0307 mt., jotka lokak. 28 p. 1909 ja syysk. 8 p. 1910 tehdyillä kauppakirjoilla yhteensä 12,000 markasta on myyty Sipi Isak Kustaanpoika Ranta-Karekselle, V ä h ä - R e k o , jonka syysk. 1 p. 1910 5,500 markasta osti Huovari-Rekolan isäntä Isak Vihtori Isakinpoika Kohna (s. 1861), P e l t o m a a , 0,0572 mt., jonka kesäk. 1 p. 1910 7,000 markasta ostivat Frans Sigfrid Tommila (s. 1875) ja hänen vaimonsa Anna Amanda Juhontytär (s. 1886), A h o l a , 0,0459 mt., omistaja Oskari Aho (s. 1884) ja hänen vaimonsa Aleksandra Juhontytär Käki (s. 1882), K u j a n l o u k k u , omistaja Frans Vilhelm Lanne (s. 1869) ja tämän vaimo Eufemia Tuominen (s. 1874), jotka helmik. 17 p. 1916 17,000 markasta yhdessä Ferdinand Karekselta ostetun Lanne-palstan ohella myivät sen Kukonharjan Härmälän ent. isännälle Arvid Mäkiselle sekä R a n t a n e n / 0,0249 mt., omistaja Frans Oskar Juhonpoika (s. 1859, † 1915) ja tämän vaimo Amalia Aleksandra Isakintytär (s. 1864, † 1907). Isän jälkeen lokak. 10 p. 1915 pidetyssä huutokaupassa osti 7,125 markasta tilan tytär Anna Susanna Rantala (s. 1892), joka on naitu Robert Nikodemus Juholalle (s. 1891). Näiltä sen osti Frans Edvard Arvela. — Itse kantatilan myi K. A. Käki helmik. 25 p. 1916 10,000 markasta maanviljelijä Vihtori Puosille, jolta se saman vuoden heinäkuussa 15,000 markan kauppahinnasta siirtyi talollinen Iivari Wallinille ja tämän vaimolle Fannylle ja näiltä taas Gerhard Karekselle.

VIII. M a r k k u l a eli M a r k k u , $\frac{3}{16}$ mt., oli i8:nnen vuosisadan alkupuolella erään Matti Matinpojan¹ († 1750) hallussa. Tämän kuoltua viljeli tilaa peräkkäin vielä kaksi Matti Matinpoikaa, joista edellinen (s. 1726, † 1774) oli nainut Valborg Sigfridintyttären (s. 1719, † 1786) ja jälkimmäinen (s. 1751, † 1824), joka helmik. 25 p. 1800 osti talon perinnöksi, oli nainut Brita Simontyttären (s. 1753). Jälkimmäinen Matti Matinpoika myi huhtik. 15 p. 1810 tilan 33 riikintaale-rista 16 killingistä pojalleen Mikko Matinpojalle (s. 1776, † 1833) ja tämän vaimolle Justina Matintytär Hurulle (s. 1777, † 1831). He taas luovuttivat sen maalisk. 24 p. 1829 500 riikintaalerista ainoalle pojalleen Mikko Herman Mikonpojalle (s. 1806, † 1871), ja tämän vaimolle Maria Kristina Juhontytär Ali-Kruusille (s. 1805, † 1858). Nämä jakoivat tilan kahtia. Toisen puolen he myivät Yrjälän isännälle, Mikko Matinpojalle, toisen puolen he pitivät itse.

a. M a r k k u l a , $\frac{3}{16}$ mt., on se talonosa, jonka osti 1,580 riikin-

¹ Puoliso: Katarina Antintytär (s. 1694).

taalerista Yrjälän isäntä, Mikko Matinpoika. Se on tämän jälkeen ollut yhdysviljelyksessä Yrjälän kanssa siksi, kunnes Yrjälän isäntä Juho Kustaa Yli-Aarikka v. 1907 palstoitti sen. Pääosan, 0,1709 mt. hän säilytti itselleen, mutta toisen osan, n. s. Perä-Markkulan, 0,1416 mt., hän jakoi seuraaviin osiin: L a a k s o l a , eli P y s s y k a n g a s , 0,0527 mt., omistajina huhtik. 26 pistä 1907 Juho Nestor Laakso (s. 1863) ja tämän vaimo Tekla Aleksandra Mäkelä (s. 1875), H u h - t a l a , 0,0242 mt., jonka maalisk. 20 p. 1908 ostivat Nestori Huhtala ja tämän vaimo Alma Aleksandra, U u s i t a l o , 0,0374 mt., omistajina Mikko Leonard Juhonpoika Jalonen eli Kukkula (s. 1873) ja tämän vainio Emma Aleksandra Vihtorintytär (s. 1875) jotka huhtik. 23 p. 1909 ostivat sen 7,000 markasta Pässin isännältä. P ä s s i , 0,0113 mt., jonka yhdessä Uudentalon kanssa huhtik. 26 p. 1907 8,000 markasta olivat ostaneet Kustaa Kustaanpoika Järvenpää (s. 1860) ja tämän vaimo Malvina Haapala (s. 1870) ja P e r ä - M a r k k u l a n emätila 0,0160 mt., omistaja talollisen poika Evert Juhonpoika Yrjälä (s. 1883). Viimemainittu on jouluk. 17 p. 1915 myynyt paltansa Juho Rostén-Heikkilälle ja tämän vaimolle Josefinalle.

b. M a r k k u l a , $\frac{5}{16}$ mt., on Mikko Herman Mikonpojan puolisko. Hän myi sen vihdoinkin vävyllleen Isak Isakinpojalle (s. Vanhassakylässä 1826) ja tämän vaimolle Lovisa Karolina Mikontyttäreille (s. 1828) sekä siirtyi Koiviston torppaan asumaan. Vuodesta 1850 asui tilalla Juho Eerik Stockus (s. 1821), joka samana vuonna oli myynyt omistamansa Friitalan Ketolan. Aivan selväksi ei käy, oliko hän tilan varsinainen omistaja vai ainoastaan vuokralainen. V. 1854 hän muutti Lampola-Kyllijoelle ja Markkulan omistajana esiintyi Elias Isakinpoika (s. Kiukaisissa 1828), joka oli nainut Kristina Eleonora Isakintyttären (s. 1828). Nämä myivät sen v. 1863 Isak Nikodemus Isakinpojalle (s. 1832, † 1879). Tämän leski Serafia Vilhelmina Emanuelintytär (s. 1832, † 1902) luovutti syysk. 12 p. 1895 tilan lapsilleen. Nämä myivät sen saman kuun 30 p. huutokaupalla, ja huusi sen tällöin yksi heistä, Nestor Erland Isakinpoika (s. 1871). Marrask. 25 p. 1902 myi tämä 30,000 markasta talon Ferdinand Gerhardinpoika Karekselle¹ (s. 1871), Konrad Viktorinus Lind-Palojoelle (s. 1878) ja Juho Edvard Mäkelälle (s. 1880). Ensinmainittu lunasti kuitenkin huhtik. 2 p. 1903 16,000 markasta yhtiömiestensä osuudet. Tilan manttaaliluku on nykyänsä 0,2113, sillä Ferdinand Kares on talosta myynyt kesäk. 5 p. 1908 Juho Kustaa Suomiselle² (s. 1876) Suomela-palstan, 0,0420 mt., maalisk. 15 p. 1909 9,500 markasta Kaarle

¹ Puoliso: Olga Maria Juhontytär Talonpoika (s. 1879).

² Puoliso: Ida Maria Aleksanterintytär Vessman (s. 1877).

Fredrik Lagerbomille¹ (s. 1858) Juhela-palstan, 0,0592 mt., ja tam-mik. 12 p. 1909 Kaarle Sigfrid Heinolalle ja tämän Emma-vaimolle Heinola-palstan.

IX. Mattila, $\frac{3}{4}$ mt:n aukumenttitila, oli 18. vuosisadan alussa Yrjö Matinpojan² ja sitten hänen tyttärensä Maria Yrjöntyttä-ren (s. 1723, † 1785) ja vävynsä Matti Matinpojan (s. 1713, † 1781) hallussa. Talo, joka oli vanha perintötila, jaettiin heidän poikiensa kesken. Toista puoliskoa kutsutaan nykyänsä edelleen nimellä Mat-tila ja toista nimellä Jokela.

a. Mattila, $\frac{2}{3}$ mt., joutui Matti Matinpojan nuoremman pojan Tuomas Matinpojan (s. 1755, † 1799) haltuun. Hänen kuoltuaan asui sitä hänen leskensä Katarina Henrikintytär (s. 1763,), mutta kun poika Matti Tuomaanpoika³ (s. 1788, † 1848) oli tullut täysi-ikäiseksi, otti hän vastaan tilan. Sen omistivat sitten tämän poika Matti Matin-poika (s. 1822) ja hänen vaimonsa Maria Justina Fredrikintytär Vasara. Nämä myivät v. 1865 tilan Yrjälä-Lindin isännälle Mikko Fredrikinpoika Lindille, joka siirtyi tänne asumaan. Hän oli nainut Mattila-Jokelan tyttären Serafia Vilhelmintyttären. Talon omistivat sitten Mikko Lindin tytär Malvina Josefina Lind (s. 1862) ja tämän puoliso Taneli Simon Antinpoika Kylä-Vankka (s. 1855, † 1915), mutta he myivät sen toukok. 10 p. 1915, 25,000 markasta pojalleen Frans Jalmari Mattilalle.

b. Mattila-Jokela, $\frac{2}{3}$ mt., joutui Matti Matinpojan van-hemman pojan Matti Matinpojan⁴ (s. 1745, † 1810) haltuun, mutta tämä luovutti sen jouluk. 25 p. 1795 pojalleen Isak Matinpojalle (s. 1772, † 1821) ja tämän vaimolle, Anna Juhontyttäreille (s. 1771). Isän kuoltua lunasti tilan marrask. 11 p. 1825 perikunnalta 445 riikintaale-rista ja äidille maksettavaa eläkettä vastaan poika Vilhelm Isakin-poika⁵ (s. 1798, † 1867). Tämä myi jouluk. 28 p. 1843 hopearuplasta 14 kopeekasta talon ja siihen kuuluvat 6 $\frac{2}{3}$ Leistilän järven osaketta pojalleen Isak Vilhelm Vilhelminpojalle (s. 1825), joka v. 1876 kuoli nai-mattomana. Hän oli helmik. 8 p. 1874 myynyt 17,500 markasta kiin-teimistönsä Alfred Emanuel Sundvikille (s. 1853) ja tämän vaimolle Maria Matilda Norrgårdille (s. 1851). Näiltä ostivat talon ilman järvi-

¹ Puoliso: Josefina Juhontytär Randén (s. 1869).

² Puoliso: 1. Maria Juhontytär († 1734) ja 2. Malin Matintytär.

³ Puoliso: 1. Maria Matintytär Huru (s. 1784, † 1832). ja 2. Helena Qvist (s. Vanhassakylässä 1797, † 1856).

⁴ Puoliso: 1. Liisa Olavintytär (s. 1745) ja 2. Brita Eerikintytär (s. 1762, † 1805).

⁵ Puoliso: 1. Serafia Antintytär Ranta-Kares (s. 1798, † 1843) ja 2. Eeva Kristina Henrikintytär Ali-Kurittu. (s. 1822, † 1896).

osakkeita marrask. 24 p. 1876 14,000 markasta Vähänrauman Langin puustellin vuokraaja Kustaa Kaarlenpoika Uola (s. 1835) ja tämän vaimo Amalia Mikontytär (s. 1839). Syysk. 9 p. 1896 luovuttivat nämä talon 14,000 markasta, josta 4,000 luettiin perintöosaksi, pojalleen Kustaa Sigfrid Kustaanpojalle (s. 1874) ja tämän vaimolle Anna Eufemia Juhontytär Lampolalle (s. 1870). Talosta on myyty 0,0542 mt:n suuruinen osa Seppä-Juholan omistajalle Juho Anshelm Juhonpojalle.

X. Huru, $\frac{1}{2}$ mt, on Harjavallan Teikarilan aukumenttitila. Jo v. 1590 mainitaan Leistikassassa tämän niminen tila, jonka isäntää Henrikkiä tällöin sakotettiin huonosta tieosasta. 18. vuosisadan alkupuolella viljeli tilaa ensin eräs Henrik Matinpoika¹ ja sitten tämän poika Matti Henrikinpoika² (s. 1720, † 1798). Viimemainittu osti kesäk. 9 p. 1790 talon perinnöksi, mutta luovutti jo eläessään sen pojalleen Matti Matinpojalle³ (s. 1745, † 1824), jolta se taas siirtyi hänen pojalleen Matti Matinpojalle (s. 1779, † 1825). Tämän jälkeen sen osittain peri, osittain heinäk. 11 p. 1834 osti äidiltään Maria Tuomaantytär Yli-Viinikalta (s. 1788, † 1865) sekä sisareltaan Eeva Kristina Mikolalta (s. 1814) ja tämän mieheltä Matti Mikonpojalta Henrik Juho Matinpoika (s. 1812, † 1859). Viimemainittu oli nainut Anna Elisabet Jaakontytär Uusi-Jaakolan (s. 1813) ja myi Hurun helmik. 18 p. 1852 4000 ruplasta langolleen Isak Jaakonpoika Uusi-Jaakolalle. Tämä kauppa purkautui syysk. 24 p. 1853, ja Henrik Juho Matinpoika myi jouluk. 12 p. 1855 2,500 ruplasta talon yllämainitun sisarensa Eeva Kristina Mikolan tyttärelle, Ravankylän Mäki-Sippolan isännän Enok Yrjälän vaimolle Johanna Kristina Matintyttärelle. Kauppahinnasta määrättiin, että tämä oli suoritettava taloa vastaanotettaessa, mutta pidätti myyjä toistaiseksi itselleen talon hoidon. Tuntuu siltä, niinkuin tämäkin kauppa olisi purkautunut, sillä Henrik Juho Matinpojan kuoltua v. 1859 asui tilaa edelleen hänen leskensä, joka pian meni naimisiin honkilahtelaiselle Gabriel Stenströmille (s. 1829). Aviopuolisot tekivät maalisk. 22 p. 1870 sellaisen keskinäisen testamentin, että vaimon kuoltua piti puolet tilaa jäädä miehelle, $\frac{1}{6}$:n heidän kasvattityttärelleen, Uusi-Jaakolan isännän Fredrik Fredrikinpojan vaimolle Amanda Sofia Tuomaantyttärelle, $\frac{1}{6}$:n miehen veljenpojalle, Eurajoen pitäjässä asuvalle Isak Viktor Tyrjylle eli Jaakolalle sekä $\frac{1}{6}$:n vaimon veljen, torppari Juho Setälän⁴ (s. 1823) lapsille. Kun sitten Anna

¹ Puoliso: Maria Matintytär.

² Puoliso: Valborg Paavalintytär (s. 1717, † 1802).

³ Puoliso: Liisa Juhontytär (s. 1754, † 1821).

⁴ Puoliso: Anna Sofia Isakintytär (s. 1821).

Elisabet Jaakontytär oli kuollut v. 1877 ja Fredrik Fredrikinpoika Uusi-Jaakola oli huhtik. 23 p. 1879 4,000 markasta ostanut Isak Viktor Tyrjyn perimän talonosan, jakaantui talo neljään osaan: Huru, Huru-Luotola, Huru-Heimola ja Huru-Nygård.

1. Huru, $\frac{1}{3}$ mt., oli aluksi Gabriel Stenströmin ja hänen jälkimmäisen vaimonsa Maria Amanda Fredrikintytär Uusi-Jaakolan (s. 1864) oma, mutta nämä luovuttivat sen v. 1908 pojalleen Hemming Gabrielinpojalle (s. 1887), joka on nainut Helmi Juhontytär Talonpojan (s. 1884).

2. Huru - Luotola, $\frac{1}{24}$ mt., joutui perinnön kautta Eufemia Juhontytär Setälälle (s. 1849) ja tämän miehelle Juho Aleksanteri Juhonpojalle (s. 1849). Nykyänsä sen omistavat heidän poikansa Gerhard Juhonpoika (s. 1881) ja tämän vaimo Amanda Matilda Juhontytär Pykilä (s. Eurajoella 1883). Nämä ovat v. 1909 5,000 markasta talonsa lisäksi ostaneet n. s. Arvenmaa-palstan, 0,0311 mt., Hemming Gabrielinpoika Hurulta.

3. Huru - Heimola, $\frac{1}{24}$ mt., joutui Sofia Setälän (s. 1852) omaksi. Sen omistaa nykyänsä hänen poikansa Kaarle Sigfrid Joosepinpoika (s. 1881), joka on nainut Susanna Isakintytär Santalan (s. 1883). Lisäksi on hän ostanut palstan Markkulan omistajalta Ferdinand Gerhardinpoika Karekselta.

4. Huru - Nygård, $\frac{1}{12}$ mt., on edelleenkin Uusi-Jaakolan yhteydessä ja omistaa sen Simo Taneli Uusi-Jaakola.

XI. Huovari on verotila. V. 1548 mainitaan Leistikassä Martti Huovari ja v. 1590 Niilo Huovari niminen henkilö. Elok. 20 p. 1722 annettiin Huovari elinkautiseksi ylläpidoksi everstiluutnantti Detlof Herman Kuhlefeldtille (s. 1670). Tämä oli tullut v. 1714 Napuen taistelussa vaarallisesti haavoitetuksi. Everstiluutnantti Kuhlefeldt lienee myöhemmin jollain tavoin saanut muutettua Huovarin perintötilaksi, koska -tätä sittemmin kutsutaan nimityksellä »vanha perintötila.» Talo näyttää everstiluutnantti Kuhlefeldtin kuoltua v. 1740 joutuneen entisen lampuotisuvun haltuun. Sen omisti ensin Mikko Jaakonpoika¹ (s. 1731), jonka vanhemmat olivat lampuoti Jaakko Antinpoika (f ennen vuotta 1744) ja Anna Henrikintytär (s. 1704, † 1753). Se jaettiin kahtia hänen poikiensa kesken. Toinen osa n. s. Uusi-Huovari joutui Erik Mikonpojan, toinen n. s. Vanha-Huovari Jaakko Mikonpojan omaksi.

a. Uusi-Huovari, $\frac{3}{4}$ mt., joutui Mikko Jaakonpojan nuoremmalle pojalle Eerik Mikonpojalle (s. 1759, † 1791) ja tämän vai-

¹ Puoliso: Anna Matintytär (s. 1733).

molle Maria Antintyttärelle (s. 1764, † 1815), joka leskeksi jäätyään naitiin Juho Eerikinpojalle (s. 1765, † 1840). Viimemainittu taas oli toisessa aviossa nainut Elisabet Jaakontyttären. Tila meni lokak. 26 p. 1812 111 riikintaalerista Eerik Mikonpojan ja Maria Antintyttären tyttärelle Helena Eerikintyttärelle (s. 1784, † 1849) ja tämän miehelle Matti. Matinpoika Puskalalle (s. 1785, † 1867). Nämä myivät sen helmik. 26 p. 1833 1,050 hopearuplasta Nakkilan kappalaiselle Kustaa Grönholmille¹ (s. 1789, † 1852), joka jo maalisk. 8p. 1834 2,300 riikintaalerista setelirahaa myi sen Kustaa Matinpojalle² (s. 1816). Tältä sen huhtik. 20 p. 1841 1750 hopearuplasta ostivat lukkari Kaarle Boström (s. Pälkäneellä 1804, † 1883) ja tämän vaimo Katarina Juhontytär (s. Akaassa 1805, † 1887). Vielä samana vuonna myivät nämä sen Fredrik Juhonpojalle (s. Kiukaisissa 1810) ja tämän vaimolle Helena Mikontyttärelle (s. 1811). Nämäkään eivät kauan taloa omistaneet. He myivät sen toukok. 6 p. 1843 1371 hopearuplasta 43 kopeekasta Iso-Teinilän isännälle Kustaa Juhonpojalle sekä Uusi-Jaakolan isännälle Matti Kustaanpojalle. Näiltä sen heinäk. 16 p. 1844 osti 1,422 hopearuplasta 92 kopeekasta kokemäkeläinen Aadolf Emanuel Juhonpoika Vekara (s. 1819, † 1856). Tämän leski Maria Matilda Juhontytär (s. 1823, † 1867) naitiin Vanhan-Huovarin pojalle Anton Henrikinpojalle (s. 1837). Viimemainittu osti sittemmin Friitalan Yli-Rantalan ja siirtyi tänne. Vaimon jälkeen perimänsä^{1/16:n} Uusi-Huovaria myi hän syysk. 20 p. 1873 500 markasta tytärpuolelleen Amalia Aadolfintyttärelle (s. 1854) ja tämän miehelle Juho Juhonpoika Ali-Parmalle. Nämä ostivat myöskin saman kuun 23 p. veljeltään ja langoltaan Aadolf Aadolfinpojalta (s. 1852) 7,400 markasta tälle perinnöksi joutuneen talonosan, mutta myivät marrask. 17 p. samana vuonna 12,000 markasta koko talon Kareksen vuokraajalle Juho Henrikinpoika Hiljaselle (s. 1830) ja tämän vaimolle Karolina Tuomaantyttärelle (s. 1837, † 1883). Huutokaupassa sen osti näiltä helmik. 14 p. 1888 18,030 markasta Ranta-Jaakolan poika Aaron Isak Henrikinpoika (s. 1851), joka naituaan Tattaran Unkurin tyttären Aleksandra Lovisa Polvianderin (s. 1857, † 1895) on käyttänyt sukunimeä Unkuri. Näiden poika Kaarle Hugo Aaroninpoika (s. 1881) on vaimonsa Anni Aleksandra Yli-Aarikan (s. 1884) kanssa tilan nykyinen omistaja. Hän on siitä äitinsä jälkeen perinyt^{1/12:n} ja kesäk. 19 p. 1896 ostanut loput 41,500 markasta isältään ja kanssa-perillisiltään. Sen suuruus on nykyänsä 0,3209 mt., sillä siitä on maa-

¹ Puoliso: 1. Fredrika Mogrén (s. 1792, † 1824) ja 2. Karolina Lovisa Bergroth (s. 1796, † 1866).

² Puoliso: Katarina Elisabet Juhontytär (s. 1817).

lisk. 27 p. 1908 myyty n. s. Alhoppään palsta, 0,0541 mt., Isak Vihtori Männistölle (s. 1865, † 1913) ja tämän vaimolle Vilhelmina Kristina Pakaralle (s. 1865).

b. Vanha-Huovari, $\frac{3}{8}$ mt., on Jaakko Mikonpojan (s. 1756, † 1837) ja tämän vaimon Valborg Juhontyttären (s. 1760, † 1820) entinen tila. Siihen saivat marrask. 19 p. 1803 heidän tyttärensä Maria Jaakontytär (s. 1780) ja vävynsä Samuel Eerikinpoika (s. 1776, † 1837) kiinnityksen, mutta he luovuttivat sen eräälle Matti Matinpojalle (s. 1776) ja Maria Henrikintyttäreille (s. 1774, † 1844), jotka toukok. 5 p. 1821 vaihtoivat sen Kosken kylän Äijään ja maksoivat vielä tämän omistajalle korvausta 275 hopearuplaa. Vanha-Huovariin siirtyivät nyt siis Äijän omistajat Kustaa Juhonpoika (s. 1793) ja tämän vaimo Johanna Pietarintytär (s. 1786). Parin vuoden kuluttua osti näiltä talon Simo Grönroos (s. 1795), joka vuorostaan huhtik. 2 p. 1834 sen myi Juho Tuomaanpojalle (s. Kullaalla 1811). Tämä nai v. 1837 Fredrika Karolina Henrikintyttären (s. Luvialla 1819) ja myi toukok. 11 p. 1838 talonsa 1,000 hopearuplasta Yrjälä-Lindin vanhalle isännälle Henrik Juho Lindille, joka täällä v. 1845 kuoli. Leskeltä Katarina Lovisa Tuomaantyttäreltä ja muilta perillisiltä lunasti vihdoinkin marrask. 9 p. 1858 1,000 hopearuplasta tilan poika Juho Henrik Lind (s. 1833). Tämä oli nainut Tattarasta Sofia Matintytär Uotilan (s. 1832, † Tuorsniemellä 1881). V. 1862 muutti hän Friitalan Rantalaan ja myi Vanha-Huovarin säkyläläiselle Kustaa Vilhelm Juhonpojalle (s. 1824) ja tämän vaimolle Henrika Henrikintyttäreille (s. 1823). Ennen pitkää häviävät nämä tilalta. Tämä joutui Lepistön torpparin Juho Adrian Juhonpojan (s. 1823, † 1907) ja tämän vaimon Johanna Matintyttären (s. 1821, † 1877) omaksi. Maalisk. 16 p. 1880 myivät nämä sen 10,500 markasta oman talon Rekolan torpan asujalle Aadam Axille (s. 1827, † 1906), jonka isä oli torppari Matti Ax (s. 1796, † 1866). V. 1890 jakoi tämä tilan poikansa ja vävynsä kesken kahtia.

1. Vanha-Huovari, $\frac{3}{16}$ mt., joutui pojalle Frans Viktorinus Axille (s. 1865) ja tämän vaimolle Emma Vilhelmina Fransintyttäreille (s. 1865). Elokuussa 1915 ovat nämä vuorostaan sen myyneet 35,000 markasta pojalleen Yrjö Viktorinus Axille (s. 1888, † Harjakankaan taistelussa 1918) ja tämän vaimolle Oiva Josefina Yrjälälle (s. 1890).

2. Rekola, $\frac{3}{16}$ mt., joutui Aadam Axin tyttären Vilhelmina Axin (s. 1860) ja vävyn Viktor Isakinpoika Kohnan (s. Eurajoella 1861) haltuun ja on näiden oma nykyäänkin.

XII. Lampola, 1 mt., on vanha rälssitila, mutta ei käy selväksi, kuka sen ensin rälssiksi sai. Ainakin oli se jo Suomen käskyn-

• Puoliso: Maria Lovisa Juhontytär (s. 1827, † 1878).

haltijan, Sunniemen herran Kustaa Fincken oma, sillä kun tämän perintö syksyllä v. 1566 jaettiin perillisten kesken, joutui Lampola hänen pojalleen Götrik Finckelle. Kauan aikaa on se sitten ollut Sunniemen omistajien hallussa. Vanhana rälssinä ei sitä reduktionissakaan peruutettu, vaan se jäi kreivi Kaarle Hornin omaksi, joka muiden tilojensa kanssa myi sen vuorineuvos Antti Strömnerille. Se seurasi edelleen Sunniemeä¹, kunnes vihdoin eversti Berndt Juho Hastfehr noin v. 1775 myi sen Kukonharjan Härmälän ohella vänrikki Berndt Vilhelm Hästeskolle² (s. 1730, † 1815). Tämän nuorempi tytär Anna Helena Hästesko (s. 1758, † 1810) naitiin v. 1783 maanmittari Diedrik Julius Breitholtzille (s. 1748, † 1812) tämän toisessa aviossa. Lampola joutui näiden omaksi. He jakoivat sen kolmeen osaan: Vanha-Lampola, Uusi-Lampola ja Lampola-Kyllijoki.

a. Vanha-Lampola, eli Juho Lampola, $\frac{2}{3}$ mt., joutui kesäk. 10 p. 1799 1,888 riikintaalerin 40 killingin kauppahinnasta maanmittari Breitholtzilta Villilän ent. omistajan, ylioppilas Kaarle Kustaa Jordanin (s. 1770, † 1808) ja hänen vainionsa Anna Katarina Giersin (s. 1779, † 1837) omaksi. Viimemainittu viljeli miehensä kuoltua perikunnan puolesta tilaa kuolemaansa asti. Puolet tästä osti maalisk. 8 p. 1838 888 ruplasta 91 $\frac{2}{3}$ kopeekasta veljeltään pappismies Kustaa Adrian Jordanilta (s. 1800, † 1842) ja tämän vaimolta Johanna Pettersonilta (s. 1792, † 1873) sisar Fredrika Vilhelmina Jordan (s. 1801, † 1875), joka aikaisemmin isänsä, äitinsä ja veljensä, kauppias Juho Aadolf Fredrik Jordanin³ (s. 1804, † 1837) jälkeen oli perinyt toisen puolen. Fredrika Vilhelmina Jordan naitiin v. 1838 Uuden-Lampolan pojalle Juho Fredrik Isakinpojalle (s. 1818, † 1865). Hän myi heinäk. 7 p. 1860 1,000 hopearuplasta Lampolan pojalleen Juho Kustaa Juhonpojalle (s. 1844, † 1868). Viimemainitun leski Lovisa Fredrikintytär (s. Kiukaisissa 1843 † 1915) naitiin v. 1869 Yrjälä Nissilän isännän pojalle, lautamies Juho Kustaa Vilhelminpojalle (s. 1847, † 1894). Talon lunasti ensi aviosta syntynyt poika Juho Kustaa Juhonpoika (s. 1867, † 1903) joka lokak. 23 p. 1895 sai siihen kiinnekirjan. Tämä nai v. 1900 Kiukaisista Amanda Josefina Juhontytär Anttilan (s. 1872). Avioliitto oli lapseton. Lampolan perintähden isännän kuoltua hänen äitinsä, joka marrask. 22 p. 1904 40,000 markasta myi sen Kaarle Fredrik Fredrikinpoika Vesankolle (s. 1878) ja tämän vaimolle Vilhelmina Katarina Fredrikintyttärelle

¹ Ks. N. J. Avellan, Ent. Ulvilan pitäjän maatilat, II. Sunniemi.

² Puoliso: 1. Anna Kristina Wallens (s. 1731, † 1788) ja 2. Inga Ulrika Fällbohm (s. 1741, † 1819).

³ Puoliso: Kristina Vilhelmina Nummelin († 1866).

(s. 1878). Näiltä sen tammik. 7 p. 1910 osti Tattaran Puosin isäntä Viktori Edvard Juhonpoika Puosi (s. 1874).

b. Uusi-Lampola, $\frac{2}{3}$ mt., näkyy maanmittari Breitholtzin jälkeen lyhyen aikaa, ainakin vuosina 1807 ja 1808, olleen luutnantti Berndt Juhana Skalmin (s. 1750) ja tämän vaimon Eeva Sofia Rosenlew in (s. 1760) hallussa. Näiltä osti Uusi-Lampolan ennen vuotta 1810 eräs Juho Juhonpoika (s. 1766). Tämän kuoltua lunastivat sen syysk. 24 p. 1818 äidiltä Ulrika Jaakontyttäreltä (s. 1762, † 1832) sekä heinäk. 25 p. 1824 tyttäreltä Maria Kristinalta, joka oli naitu Kustaa Henrikinpoika Uusi-Jaakolalle, poika Juho Juhonpoika Rutell (s. 1789, † 1838) sekä tämän vaimo Johanna Jeremiaantytär (s. 1797). Nämä omistivat sen ainakin vielä v. 1826, mutta sitten he sen myivät apteekkari Jaakko Diedrik Palanderille (s. 1794, † 1832). Viimemainittun leski Beata Katarina Lindebäck naitiin Tuorsniemen kartanon ja lasitehtaan omistajalle Kaarle Evert Riksténille (s. 1810, † 1850). Tämä myi heinäk. 6 p. 1841 Uusi-Lampolan 3,942 riikintaalerista 85 killingistä Tattaran Knihdin leskiemännän Helena Henrikintytären (s. 1779, † 1825), jälkimmäiselle miehelle Isak Eerikinpojalle (s. 1787, † 1845) ja tämän jälkimmäiselle vaimolle Fredrika Matintytarelle (s. 1795, † 1867). Isak Eerikinpoika oli Vanha-Lampolan isännän Juho Fredrik Isakinpojan (s. 1818) isä. Hänen kuoltuaan siirtyi talo hänen pojalleen Jooseppi Isakinpojalle (s. 1821, † 1899). Tämä taas luovutti sen lokak. 12 p. 1874 pojalleen Jooseppi Joosepinpojalle (s. 1847, † 1899), joka vuorostaan huhtik. 14 p. 1894 tehdyn testamentin kautta lahjoitti 20,000 markaksi arvioimansa tilan veljelleen Mikko Arvid Joosepinpojalle (s. 1864). Viimemainittu myi sen heinäk. 17 p. 1907 Simo Taneli Uusi-Jaakolalle (s. 1874), Kustaa Sigfrid Jokelalle (s. 1874) ja Kaarle Fredrik Vesanko-Mäkelälle. Kauppahinta oli 60,000 markkaa. Uudet omistajat lienevät myyneet talon irtaimiston sekä metsää yhteensä noin 38,000:sta markasta. Maalisk. 5 p. 1908 he viimein 45,000 markasta myivät itse talonkin Heribert Gerhardinpoika Karekselle (s. 1864, † 1908) ja tämän vaimolle Ida Sofia Vihtorintytarelle (s. Pomarkussa 1869). Kun Heribert Kares vielä samana vuonna oli kuollut, myivät hänen perillisensä helmik. 10 p. 1909 talon 36,023 markasta kokemäensarelaisille Juho Nestor Mattilalle ja K. V. Vainio-Mattilalle. Nämä jakoivat sen kahteen pääosaan. Toisen näistä, n. s. Pakarin palstan ja Kiukaisten rajalla sijaitsevan metsämaan osti huhtik. 1 p. 1914 talollinen Simo Taneli Uusi-Jaakola sekä toisen osan, n. s. Kotitalon talollinen Kustaa

• Puoliso: 1. Maria Karolina Vilhelmintytär (s. 1828, † 1874) ja 2. Maria Vilhelmina Mikontytär (s. 1848, † 1914).

Sigfrid Jokela. Kumpikin maksoi osastaan 24,500 markkaa. Talosta on sitä paitsi erotettu seuraavat palstat: L a m p o l a - J u u s m ä k i , 0,0342 mt., jonka heinäk. 14 p. 1908 4,500 markasta ostivat Frans Vihtori Kukkula (s. 1871) ja tämän vaimo Aleksandra Boman (s. 1879) sekä L a m p o l a - J u u s e l a , 0,0338 mt., omistaja Nestor Niemi (s. 1879) ja tämän vaimo Selma Aleksandra Randén (s. 1890).

c. L a m p o l a - K y l l i j o k i , $\frac{1}{3}$ mt., oli kauan autiomaana. Sen omisti lautamies Martti Ranta-Jaakola, joka helmik. 1 p. 1816 sen 888 hopearuplasta myi talollinen Jaakko Jaakonpoika Sepälle. Tämä luovutti sen mestarisälli Eerik Stockukselle (s. 1772, † 1850), joka oli kotoisin Ruotsista ja nainut Fredrika Långforsin (s. 1791). Isän jälkeen omistivat tilan hänen poikansa Friitalan Ketolan entinen omistaja Juho Eerik Stockus (s. 1821, † 1875) ja tämän vaimo Eeva Pihlman (s. Laitilassa 1815, † 1898), jotka toukok. 5 p. 1866 saivat siihen kiinnekirjan. He luovuttivat talon elok. 21 p. 1869 5,600 markasta pojalleen Juho Nestor Stockukselle (s. 1846) ja tämän vaimolle Amanda Josefina Nordlingille (s. 1846). Nämä taas muuttaen itse Mouhijärvelle myivät sen marrask. 21 p. 1892 18,000 markasta nykyiselle omistajalle Frans Isak Juhonpoika Laiholle¹ (s. 1860).

Leistilän järven kuivaamisen kautta ovat Leistilän talolliset ja naapurikylien isännät saaneet melkoisen määrän hedelmällistä lisämaata. Tämä kuivaustyö on kuitenkin vasta pitkällisten riitaisuuksien jälkeen saatu suoritetuksi. Ensin anoivat Nakkilan, Masian ja Myllärin isännät, että »Leistilän järven läntinen pää sekä sen luona oleva, noin 50 tynnyrinalan suuruinen suo saataisiin kuivata siten, että vesi johdettaisiin n. s. »Myllyjokeen». Tähän pyyntöön antoi kuninkaallinen käskynhaltija toukok. 27 p. 1777 suostumuksensa ehdolla, »ettei Leistilän kyläläisten pelloille tuotettaisi mitään vahinkoa.» Määrättiin, »että jokaisen kyläkunnan tuli ottaa osaa työhön sen osuuden mukaan, jonka se tulisi saamaan vesijättömaasta, mutta, jos joku laiminlöisi tämän, piti työ suoritettaman tästä huolimatta ja sellainen uutisviljelys joutuman toisille tiloille lisäksi.» Kun sitten työtä jonkun aikaa oli tehty ja »anojat olivat saaneet kokea hyödyn kaivamisesta, jonka kautta sekä suo että järven rannat olivat muuttuneet heinäntekoon ja laidunmaaksi sopiviksi», pyysi tammik. 23 p. 1787 professori Juhana Kraftman sekä omasta että Nakkilan talollisten Mikko Viinikan ja Olavi Herralan, Ruhaden talollisten Matti

¹ Puoliso: 1. Maria Sofia Kustaantytär Kares (s. 1865, † 1896), 2. Erika Eleonora Isakintytär Björn (s. 1862, † 1900) ja 3. Aina Sofia Juhontytär Päkärä (s. 1878).

Vappulan, Mikko Mikolan ja Juho Nikin, Leistilän talollisten Tuomas Jaakolan ja Mikko Huovarin sekä Masian talollisten Juho Kuritun ja Tuomas Kaapelin puolesta, että saataisiin kuivattaa koko Leistilän järvi, jossa tällöin oli vain neljä kyynärää vettä. Anojat selittivät, että tämän työn kautta »kaikkien järveen osakkaitten huono laidun ja heinämaa melkoisesti tulisi paranemaan.» Heinäk. 14 p. 1787 piti nimismies Kaarle Kustaa Grää, siihen määräyksen saatuaan, järven osakkaiden kanssa kokouksen. Tällöin puolustivat tehtyä pyyntöä muut saapuville tulleet paitsi Villilän omistaja Aadolf Erland Jordan, Lampolan omistaja Berndt Vilhelm Hästesko sekä useimmat Leistilän isännät. Varsinkin pontevasti esiintyi Yrjälän isäntä Juho Lind, jonka niityn lävitse kaivaminen aiottiin suorittaa, selittämällä, että järven kuivaamisen kautta Leistilä menettäisi kalavetensä, josta »satakunta henkeä sai elatuksensa» sekä valtion puolesta verotetut Myllyjoen myllyt käyntimahdollisuutensa. Kesäk. 7 p. 1788 päivätyssä kirjelmässä vastasi professori Kraftman tehtyihin vastaväitteisiin, selittäen m. m., että järvi oli $\frac{1}{2}$ penikulmaa pitkä ja $\frac{3}{4}$ penikulmaa leveä sekä että »sen kuivaamisen kautta niittymaasta toivottu hyöty oli melkoisesti suurempi kuin myllyjen ja kalastuksen vähenemisen aiheuttama tappio.» Leistiläisten vastarinta aiheutti kuitenkin sen, että asia tällä kertaa sai raueta. Sen nostivat kuitenkin toukok. 21 p. 1800 uudelleen Nakkilan talolliset Mikko Herrala ja Tuomas Viinikka, Ruskilan talolliset Mikko Hyping ja Eerik Aarikka, Ruhaden talolliset Matti Vappula ja Juho Nikki sekä Arantilan talollinen Gabriel Grönqvist läänin maaherralle jättämässään kirjelmässä. Viimemainitun määräyksestä piti maanmittari Isak Tillberg kesäk. 10 ja heinäk. 4 p. 1801 järvi-olojen tarkastuksen sekä osakkaiden kokouksen. Näitä oli saapuvilla yhteensä 33, m. m. Villilän omistaja, rovasti Kustaa Avellan. Sitäpaitsi olivat Anolan omistaja, asessori Jonas Beckman, jolla oli eräiden Masian, Ruskilan ja Ruhaden tilojen kautta osuus järveen, sekä Masian talollinen vääpeli Kaarle Polviander kirjallisesti edustettuina. Kaikki muut puolustivat tehtyä anomusta paitsi Leistilän talolliset Juho Jaakola, Juho Lind, Simo Käki ja Antti Kares sekä Lampolan rälssin omistaja Kaarle Jordan. Nämä selittivät, »että sen kautta häviäisi kalastus, joka oli melkoinen ja josta veroakin maksettiin, että ojan kaivamiseen kuluisi paljon heinämaata, josta he tuskin voisivat saada korvausta, sekä että kolme verotettua myllyä, joissa heillä ja usealla muulla Leistilän asukkaalla oli osa, tulisi tarpeettomiksi ja hävitettäviksi. Tätä kaikkea ei heidän mielestään järven aiottu viljeleminen korvaisi, koska järven pohja oli santamaata.» Näiden vastaväitteiden johdosta

huomauttivat anomuksen puoltajat, että kalastus oli niin huono, että se tuskin maksoi vaivan ja että sen johdosta taloja tuskin oli voitu verottaa sekä että ojitukseen tarvittaisiin sangen vähän niittymaata, joka voitaisiin helposti korvata. Mitä myllyihin taas tuli, niin tulisi kaivamisen kautta yksi tahi korkeintaan kaksi verottamatonta kotitarvemyllyä häviämään. Kolmas, useiden Leistilän talojen yhteisesti omistama mylly, jossa on valkki ja rataslaitos, sekä kaksi Nakkilan kylän ja Villilän omistamaa kotitarvemyllyä, jotka ratasmyllyn ohella sijaitsevat lähellä Nakkilaa, noin puolen penikulman päässä ensinmainituista myllyistä, jäisivät paikoilleen ja voitaisiin niitä käyttäen yhtäpitkän aikaa vuodesta kuin tähänkin asti.» Erimielisiä olivat siis isännät kuivaustyön tuottamaan hyötyyn nähden, mutta siinä he olivat yksimieliset, ettei missään tapauksessa pitäisi antaa anoja Grönqvistille sekä työhön myöskin halullisille Kukonharjan Pämpin ja Kruusin sekä Lammaisten Klomsin isännille, joilla ei ollut osuutta Leistilän järvestä, oikeutta suorittaa muiden mukana kuivaustyötä. Tarkastuksessa havaittiin, että järvi ei ollut neljää kyynärää syvämpi, mutta monin paikoin ainoastaan kaksi tahi kolme kyynärää syvä sekä että sen pohjalla melkein kaikkialla oli liejua savipohjalla ja paikka paikoin ainoastaan savea sannansekaisella pohjalla. Myllyjoen puroa, jonka kaivamiseen lupaa oli pyydetty, tarkastettaessa havaittiin, että sen pohjaa pitkin kulki melkoinen vuorijakso ja että mukulakiviä ja kovaa maata löytyi heti ylemmän myllyn yläpuolella sekä että puro tällä kohdalla noin 1,000 kyynärän pituudelta juoksi monessa mutkassa. Tämän tähden katsoivat anojat, että mainitun puron kaivaminen kävisi vaikeammaksi ja vaatisi enemmän työtä, kuin erään toisen, puron pohjoispuolella olevan paikan, josta anojat tahtoivat veden järvestä johdettavaksi uutta kanavaa pitkin mainitussa purossa sijaitsevan toisen tahi kolmannen myllyn luo, joka kanava tulisi kulkemaan alavassa maassa ja tulisi lyhyemmäksi kaivaa kuin puro, jossa sitä paitsi vesi vaikeuttaisi työtä. Maanmittari Tillberg viitoitti kanavan ja totesi samalla, että »maa kuului Mattilan, Yrjälän, Kareksen ja Hurun taloihin, että kanava tulisi 1,300:n kyynärän pituiseksi eli siis 300 kyynärää lyhyemmäksi kuin puro, että maan kaltevuus järvestäpäin noin 1,480:n kyynärän matkalla oli $8\frac{1}{2}$ kyynärää, jonka mittamäärän mainittu mylly siis oli järven pintaa alempana, että kalastusta harjoitettiin järvestä ainoastaan keväisin ja syksyisin, että kaksi myllyä tulisi kuivaustyön tähden häviämään, että kanavan kaivamiseen tarvitsisi käyttää 1 kapanala peltomaata, $30\frac{1}{2}$ kapanalaa niittyä, pellonketoa ja laidunmaata sekä $8\frac{1}{2}$ kapanalaa metsämaata, josta kaikesta vuotuinen sato oli 3 kap-

paa viljaa ja 50 $\frac{11}{16}$ leiviskää heiniä, mutta että järvi, jonka pinta-alan kartan mukaan pitäisi olla 2,960 tynnyrinalaa, josta vähintään $\frac{2}{3}$, ehkäpä kaikkikin voi pitää hyödyllisenä maana, tuottaisi, jos sitä ei tultaisi laidunmaana käyttämään, vuosittain vähintään 1,000 aarnia heiniä, jotenka siis kalastuksesta y. m. aiheutunut vahinko tulisi tähän verrattuna olemaan aivan vähäpätöinen.» Ylläolevan maanmittari Tillbergin lausunnon perustuksella sekä ottaen huomioon sen, että järven osakkaista 20 $\frac{5}{24}$:n manttaalin-maan omistajat kuivaustyötä puolustivat, kun vain yhteensä 2 $\frac{13}{16}$:n manttaalin-maan omistajat sitä vastustivat, antoi läänin maaherra Olavi Vibelius lokak. 31 p. 1801 luvan ryhtyä järveä kuivaamaan. Työhön käytiin käsiksi seuraavan kesäk. 8 p. ja tehtiin sitä kolmenatoista kesänä peräkkäin Nakkilan Herralan isännän Mikko Matinpojan johdolla, joka palkkioksi vapautettiin kaikista päivätyöistä. Varsinkin tuotti 48 kyynärän pituisen n. s. Punaisenvuoren sekä n. s. Harmaanvuoren poraus paljon työtä. Tätä varten otettiin Turusta v. 1810 työhön vuorenporaaja Rautalin, jolle palkaksi maksettiin matkarahojen ohella 1 riikintaaleri päivässä sekä kappa maltaita ja kolme korttelia viinaa viikossa. Vuonna 1809 paalutti maanmittari Yrjö Elgh vesijättömaan erilleen naapurikylien Ruskilan, Ruhaden, Myllärin, Masian, Nakkilan, Villilän ja Leistilän tiluksista ja havaittiin silloin, että kuivattua maata oli 260 $\frac{1}{2}$ tynnyrinalaa. Kaikkiaan käytettiin näinä vuosina työhön yhteensä 19,935 päivätyötä. Moni piti työtä suurena rasituksena ja epäili sen tuottamaa hyötyä. Kun työ alkoi, ryhdyttiin siihen 20 $\frac{13}{24}$ manttaalin puolesta, mutta v. 1814 ei enää työssä ollut kuin 13 manttaalia. Työnsä olivat keskenjättäneet Leistilän Käki, Martti Jaakola, Antti Kares, Juho ja Jaakko Huovari, Markkula, Mattila, Jokela, Yrjälä-Lind, Nissilä, Lampola-Jordan, Pakkalan puustelli, Nakkilan Henrik Viinikka, Ruhaden Vappula, Ruskilan Tyni sekä Masian Jaakko Koota ja Vankka. Toiset taas hankkivat itselleen huojennusta jakamalla työn toisten kanssa. Niinpä esim. Yli-Jaakolan omistaja Katarina Pietarintytär Yrjälä luovutti Iso-Teinilän isännälle Tuomas Tuomaanpojalle puolet hänen osalleen tulevasta vesijättömaista, sitä vastaan että tämä teki kuivaustyön Yli-Jaakolan puolesta. Vihdoin annettiin työn suorittaneille oikeus vesijättömaahan osakkeiden muodossa, joiden saanti perustui siihen manttaalimäärään, jolla talo oli työhön osaa ottanut. Kaikkiansa oli osakkeita 677. Maa jaettiin osakkaiden kesken muutamaksi vuodeksi kerrallaan. Työtä jatkettiin tämänkin jälkeen jossain määrin. Sitä johti Mikko Herralan kuoltua vuoteen 1822 Isak Björkroos ja tämän jälkeen 41 vuoden aikana uutisviljelijä Isak Lind, jolle yhtiö hänen

toimesta v. 1863 erotessa päätti hankkia Talousseuran mitalin. Maan lopullinen kuivauttaminen kaipasi kuitenkin pontevampia toimenpiteitä. Sentähden jätti Villilän omistaja, laamanni Kaarle Fredrik Avellan huhtik. 21 p. 1857 yhtiökokoukselle kirjelmän, jossa m. m. sanotaan: Vesijättömaa on niin vesiperäinen, että kuivinakin kesinä työmiehet heinää tehdessään saavat kahlata vedessä, joka sateisina kesinä ulottuu heidän polviinsa ja vyötäreisiinsäkin asti, josta seuraa, että he silloin suurimmasta osasta eivät voi niittää muuta kuin täällä kasvavan saran ja kortteen ylimmät päät. Vuosittain on kuitenkin suunnaton määrä päivätöitä käytetty vesijättömaan läpi kulkevan laskuojan ja siihen tehtyjen sivuojien kaivamalla ylläpitämiseen, mutta koska maa on niin pehmeätä, ettei se voi pysyä koossa, täyttyvät ojat vähitellen ja tuottavat osakkaille alati yhtäläistä, uutta, hyödytöntä työtä.» Tämän tähden hän kehoitti, että pitäisi, kuten maanmittari H. Wahlroos v. 1854 oli ehdottanut, kaivaa vanhojen ojien ohelle aivan uusi oja sekä syventää ja leventää pohjasta 10 jalan levyiseksi entinen järvikanava. Tämä ehdotus johti viimein siihen, että helmik. 4 p. 1863 päätettiin levittää järvikanava pohjasta 2 kyynärää ja yläpuolelta 3 kyynärää leveämmäksi kuin mitä se silloin oli, jotenka se kaikkialta pohjasta tulisi olemaan 5 ja yläpuolelta 6 kyynärää leveä. Kaivaminen suoritettiin vuosina 1864—1867. Siihen käytettiin vuosina 1864, 1865 ja 1867 yhteensä 4,365 päivätyötä. Maa saatiinkin lopullisesti nyt viljelyskelpoiseksi. Se jaettiin v. 1869 25 vuodeksi osakkaiden kesken ja kun tämä ajanjakso kului umpeen, päätettiin hylkäämällä ehdotus ikuisesta jaosta, jakaa se 30 vuodeksi. Viimemainittu jako suoritettiin vuosina 1895 ja 1896. Maata oli tällöin 1608, 090 ha. Tästä oli viljeltyä 1184, 105 ha, metsäkasvuun kelpaavaa 408,130 ha ja ojia 8,325 ha. Mitä järviosakkeisiin tulee, on niitä aikojen kuluessa myyty monelle haaralle pienempinä määrinä ulkopuolelle alkuperäisten kaivattajien piirinkin.

TATTARA.

T a t t a r a mainitaan ainakin jo v. 1540. Siinä oli tällöin 11 tilaa. Näiden lukumäärä väheni sittemmin, niin että se jo vuoden 1600:n vaiheilla oli 8. Yksi näistä, 2 manttaalin suuruinen tila, oli koko vuosisadan ratsumiehen tilana. Seitsemän tilaa annettiin tammik. 15 p. 1638 Norrköpingin kokouksen ehdoilla Savonlinnan läänin maaherralle eversti Mikael von Jordanille, Lahden ja Kollolan herralle. Jouluk. 3 p. 1652 laaditussa testamentissa määräsi tämä nuoremmille

pojilleen Suomessa sijaitsevat tilansa, mutta hänen leskensä Kristina von Monkhovenin piti saada omistaa ne kuolemaansa asti. Viime-mainittu kuoli ennen vuotta 1674 ja seuraavana vuonna mainitaan hänen poikiensa yhteisesti omistaneen Tattaran tilat. Näiltä nämä vihdoin reduktсионissa peruutettiin vuoden 1683:n verolla. Yhdestä tehtiin tällöin Liewenin rykmentin Hammarin komppanian torvensoittajan tila, yhdestä saman rykmentin luutnantin tila, yhdestä kahden, esikuntaan kuuluvan »halvan piiskurin» (= gemen profoss) tila, kahdesta Rehbinderin rykmentin sotamiehen tiloja ja kaksi jäi jakamattomiksi kruununtiloiksi. Tattaran tilat esiintyvät 18:nneen vuosisadan alkupuolelta alkaen nimillä: Teinilä, Kranni, Puosi, Unkuri, Rauvola, Knihti, Hiljanen ja Tuora.

I. Teinilä on ratsutila, joka ei kuulunut Jordanin läänitykseen. Sitä asui 18:nneen vuosisadan alkupuolella Sipi Jaakonpoika¹. Loppuikänsä oli tämä eläkkeellä ja tila oli hänen pojillansa, jotka sen keskenänsä jakoivat. Näin muodostuivat Iso-Teinilä ja Vähä-Teinilä-nimiset uudet tilat.

a. Iso-Teinilä, $\frac{2}{3}$ mt., oli ensin Juho Sipinpojan² (s. 1682, † 1765) hallussa, mutta joutui tämän vielä eläessä hänen pojalleen Juho Juhonpojalle³ (s. 1718, † 1778). Sitä asui sitten viimemainitun poika Mikko Juhonpoika (s. 1752, † 1790), joka v. 1788 rupesi kestkievevariksi. Kesäk. 2 p. 1790 osti tämä tilan perinnöksi. Hänen leskensä Brita Juhontytär (s. 1753) naitiin eurajokelaiselle Tuomas Tuomaanpojalle (s. 1760, † 1804). Helmik. 18 p. 1805 lunasti tilan äidiltä sekä helmik. 18 p. 1811 langoiltaan Juho Simonpoika Kalliita ja Jaakko Jaakonpoika Sepältä 444 ruplasta 42 $\frac{2}{3}$ kopeekasta pankinseteleitä edellisestä aviosta syntynyt poika Juho Mikonpoika⁴ (s. 1779, † 1836). Tämä näkyy omanneen sen ajan oloihin nähden suuren kyvyn, koska häntä käytettiin erilaisissa luottamustoimissa. Niinpä hän yhteen aikaan oli kirkonisäntänä ja yhteen aikaan lautamiehenä sekä sai viimein herastuomarin arvon. Tilan omisti isän jälkeen poika Kustaa Juhonpoika⁵ (s. 1810), kirkonisäntä hänkin, mutta tämä jätti v. 1853 sen pojalleen Mikko Kustaanpojalle⁶ (s. 1833, † 1869), jonka tuli korvaukseksi maksaa siskolleen Eevalle (s. 1838) ja

¹ Puoliso: Brita Sipintytär.

² Puoliso: Valborg Matintytär (s. 1685, † 1755).

³ Puoliso: Maria Mikontytär (s. 1728, † 1790).

⁴ Puoliso: Hedvig Sofia Rikström (s. 1786, † 1809).

⁵ Puoliso: Maria Kristina Mikontytär (s. Eurassa 1812).

⁶ Puoliso: Malvina Ottiliana Fredrikintytär (s. Kokemäellä 1836, † 1891), joka oli uudelleen naitu Kukonharjan Tynin isännälle Isak Kustaanpoika Fagerlundille.

tämän miehelle Vilhelm Nordlundille 100 ruplaa. Mikko Kustaanpojan tyttären Lovisan (s. 1858) nai Arantilan Yli-Pohjolan poika Simo Taneli Juhonpoika (s. 1850, † 1901) ja tuli näin vävynä Iso-Teinilän omistajaksi. Nykyänsä omistaa tilan hänen poikansa Simo Lauri Iso-Teinilä (s. 1882), joka on nainut Hämeenkyröstä Vilhelmina Elina Juhontytär Potilan (s. 1882).

b. Vähä-Teinilä, $\frac{2}{3}$ mt., oli ensin Matti vSipinpojan¹ hallussa, mutta joutui hänen pojalleen, kirkonisäntä Juho Matinpojalle² (s. 1722). Tämä osti tilan kesäk. 2 p. 1790 perinnöksi. Sen omisti sitten hänen poikansa Jaakko Juhonpoika³ (s. 1750, † 1822), joka tammik. 18 p. 1808 myi sen pojalleen Juho Jaakonpojalle (s. 1786, † halvattuna 1854). Tämä oli ensi aviossa nainut Katarina Elisabet Juhontyttären (s. Kullaalla 1789, † 1831) sekä toisessa aviossa Helena Katarina Branderin (s. 1795, † 1880). Lokak. 24 p. 1831 myi Juho Jaakonpoika osan tilasta pojalleen Isak Juhonpojalle (s. 1808, † 1866), joka siihen hankki itselleen kiinnityksen. Kun Katarina Elisabet Juhontyttären kuoltua toimeenpantiin kalunkirjoitus, määrättiin tammik. 2 p. 1832, huomioonottamatta yllämainittua kauppakirjaa, että $\frac{2}{3}$ taloa oli lesken Juho Jaakonpojan ja $\frac{1}{3}$ hänen lastensa oma. Mitään perinnönjakoa ei kuitenkaan toimitettu, vaan viljeli Juho Jaakonpoika taloa Isak-poikansa avulla. Kun sitten tyttäret joutuivat naimisiin, Anna Katarina (s. 1819) Matti Mattilalle, Lovisa Vilhelmina (s. 1821) talollinen Vilhelm Mikonpoika Nissilälle ja Filippa Kornelia⁴ Yli-Krannin isännälle Konstantin Branderille, vaativat nämä, että v. 1831 tehty kauppakirja kumottaisiin. Tähän vaatimukseen yhtyi myöskin Juho Jaakonpoika. Kihlakunnanoikeus hyväksyikin tämän vaatimuksen, koska tila kalunkirjoituksessa oli otettu perikunnan yhteiseksi omaisuudeksi ja koska Isak Juhonpoika oli täysi-ikäinen allekirjoittaessaan perintösopimuksen. Tämän päätöksen johdosta valitti Isak Juhonpoika v. 1852 laamanninoikeuteen, joka kyllä vahvisti perintösopimuksen, mutta selitti myöskin talonkaupan päteväksi ja julisti, että koska Juho Jaakonpoika oli perinyt $\frac{2}{3}$ tilasta, piti tämän osan kuulua Isak Juhonpojalle. Asiallisten kesken tehtiinkin tämän perustuksella sovinto. Juho Jaakonpoika lunasti nyt nuoremmilta lapsiltaan näiden osan, mutta kun hän oli kuollut, vaativat perilliset v. 1855, että Isak Juhonpoika joko jättäisi heille

¹ Puoliso: Kerttu Tuomaantytär (s. 1694).

² Puoliso: Maria Jaakontytär (s. 1726, † 1789).

³ Puoliso: Anna Jaakontytär (s. 1766).

⁴ Muut Juho Jaakonpoika Vähä-Teinilän lapset olivat: Juho (s. 1814), Matti (s. 1816) ja Lauri August Palonen (s. 1837), kuollut Kauvatsan kirkkoherrana.

isän perintönsä $\frac{2}{3}$:n talon kolmanneksesta tahi lunastaisi heiltä heidän isänperintönsä $\frac{2}{3}$:n talon kolmanneksesta. Asia sovittiin vihdoin jälkimmäisen vaihtoehdon mukaisesti, jotenka Isak Juhonpoika nyt oli koko Vähä-Teinilän omistaja. Hän myi sen lokak. 17 p. 1860 1,500 ruplasta pojalleen Frans Isak Isakinpojalle (s. 1840, † 1919). Elok. 8 p. 1904 luovutti tämä 20,000 markasta tilan pojilleen, jotka jakoivat sen kahtia. Näin on syntynyt kaksi $\frac{1}{3}$:n manttaalin suuruista tilaa, joista toista omistavat Frans Viktor Vähä-Teinilä (s. 1874) ja hänen vaimonsa Aleksandra Emilia Juhontytär Knihti (s. 1877) ja toista Albert Herman Paul Vähä-Teinilä (s. 1869).

II. *Kranni eli Granni* on Lammaisten Klomsin aukumenttitila. Sen vaiheet 18:nnen vuosisadan alkupuoliskolla ovat aivan hämärät, mutta vihdoin tapaamme sen isäntinä Lammaisten Klomsin haltijat, Porin varapormestarin Arvid Branderin ja Ulvilan kappalaisen Jaakko Olavi Branderin. Lokak. 3 p. 1761 ostivat nämä talon perinnöksi. Se oli yhdysviljelyksessä Klomsin kanssa ja katsottiin muodostavan $\frac{1}{3}$:n tästä talosta. Kun sitten varapormestari Brander ja kappalainen Brander jakoivat Klomsin keskenään, sai kumpikin heistä osalleen myös puolen Krannia. Tällä tavalla muodostuivat Ali-Kranni ja Yli-Kranni nimiset tilat.

a. *Ali-Kranni*, $\frac{2}{3}$ mt., joutui varapormestari Branderin kuoltua v. 1778, samaten kuin Klomsikin, toimitusnismies Lauri Demoenin ja vääpeli Rikströmin haltuun. Se seurasi kauan aikaa Klomsia, kunnes se vihdoin tämän isännän Juho Kustaa Pohjalan v. 1895 kuoltua joutui hänen toisen poikansa Topias Uuloon omaksi. Viimemainittu myi sen kesäk. 28 p. 1906 25,000 markasta kiukaislaille, vuodesta 1867 alkaen tilalla lampuotina eläneelle Kustaa Erland Antinpojalle (s. 1835, † 1908). Tämän kuoltua omistavat tilan hänen poikansa Kustaa Vihtori (s. 1868) ja Frans Sigfrid (s. 1871).

b. *Yli-Kranni*, $\frac{2}{3}$ mt., oli, kuten Lammaisten Uulookin, pas-tori Branderin v. 1785 kuoltua jonkun aikaa hänen perillistensä yhteisenä omaisuutena, mutta lokak. 22 p. 1780 lunastivat kummankin tilan hänen poikansa ylioppilas Otto Reinhold. Brander (s. 1755, † 1820) ja tämän vaimo Maria Helena Jordan (s. 1752, † 1823). Kesäk. 23 p. 1821 tekivät viimemainittujen lapset keskenään seuraavan sopimuksen:

¹ Puoliso: Fredrika Rustaava Juhontytär Yli-Koota (s. 1817, † 1882).

² Puoliso: 1. Amanda Juhontytär (s. 1845, † 1891) ja 2. Emma Sofia Fransintytär Enbom (s. 1871).

³ Jo v. 1553 mainitaan Tattarassa talollinen Mikko Granni.

⁴ Ks. N. J. Avellan, Entisen Ulvila pitäjän maatilat II. Lammainen.

⁵ Puoliso: Fredrika Lundgren (s. Lapissa 1845).

1:ksi vanhin poika, Porin rykmentin varusmestari Jaakko Reinhold Brander (s. 1786) sai Yli-Krannin, mutta suoritti sisarelleen Maria Kustaava Branderille (s. 1795, † 1833), joka oli naitu Porin kaupungin leipurille Kaarle Kustaa Gallelle (s. 1789) 555 riikintaaleria 26 killinkiä; 2:ksi toinen veli Jooseppi Gabriel Brander sai Uuloon sekä lokak. 12 p. 1787 taloon ostetun viidenneksen Kallion ja Köönikän apajasta, mutta suoritti kolmannelle veljelle Kaarle Emanuel Branderille (s. 1793) 1,111 riikintaaleria 5 killinkiä sekä sisarelle Leistilän Yrjälän isännän Mikko Jaakolan vaimolle Johanna Fredrika Branderille 555 riikintaaleria 26 killinkiä; 3:ksi sitoutui Uuloon omistaja tästedes suorittamaan Yli-Krannin omistajalle vuosittain 2 leiviskää suolattua lohta, 60 siikaa ja 1 leiviskän suolattua ankeriasta. Ylläolevan sopimuksen nojalla tuli siis varusmestari Jaakko Reinhold Branderista Yli-Krannin omistaja. Hän kuoli v. 1868 mielenvikaisena, mutta oli jo jouluk. 29 p. 1847 857 ruplasta 14 ²/₇, kopeekasta myynyt tilan pojalleen Konstantin Branderille² (s. 1823). Tämän kuoltua v. 1897 ovat sen omistaneet hänen perillisensä, joista sitä naimattomina yhteisesti ovat asuneet Maria Karolina Brander (s. 1850, † 1918), Aleksandra Brander (s. 1856) ja Frans Vihtori Brander (s. 1864). Sen ostivat kesäk. 1918 maanviljelijät Lauri Teinilä ja K. S. Jokela. Talosta on lohkaistu Jokiniitty-niminen palsta, jonka ensin omistivat teurastaja Kaarle Verner Mäkelä (s. 1877) ja tämän vaimo Ida Aleksandra Joosepintytär (s. 1878), mutta jonka nämä helmik. 25 p. 1916 myivät Frans Rajamäelle, kotoisin Kiukaisten Köyläpolvelta.

III. Puosin verotila on varmaan sama tila, jonka omistajana v. 1551 mainitaan eräs Matti Boos. 18:nnen vuosisadan alkupuolella asui sitä Jaakko Simonpoika († 1733). Tämän leski Liisa Henrikintytär (s. 1700, † 1753) oli naituna Antti Mikonpojalle (s. 1709), mutta Puosia asuivat hänen ensimmäisestä aviosta syntynyt tyttärensä Brita Jaakontytär (s. 1727) ja tämän mies Mikko Matinpoika (s. 1721). Viimemainittu osti maalisk. 10 p. 1773 tilan perinnöksi. Se jaettiin pian tämän jälkeen kahtia hänen vävynsä Henrik Juhonpojan ja poikansa Matti Mikonpojan kesken. Edellistä osaa on kutsuttu nimellä Puosi ja jälkimmäistä nimellä Uotila.

a. Puosi, ⁷/₂₄ mt. Puolen tätä tilaa peri Henrik Juhonpoika (s. 1748, † 1810) vaimonsa Maria Mikontyttären (s. 1759) kautta ja toisen puolen hän tammik. 25 p. 1791 osti 50 riikintaalerista langoltaan Henrik Mikonpojalta ja tämän vaimolta Kristiina Mikontyttäreltä.

¹ Puoliso: Helena Henrikintytär (s. 1797, † 1874).

² Puoliso: Filippa Kornelia Juhontytär Vähä-Teinilä (s. 1823, † 1901).

HäneltätalojoutuihänenpojalleenMattiHenrikinpojalle(s.1779,†1810)jatämänv

† 1865). Vanhempiensa jälkeen tilan osaksi peri, osaksi tammik. 7 p. 1857 lunasti 1,300 ruplasta kanssaperillisiltään poika Matti Matinpoika¹ (s. 1807, † 1881), joka vuorostaan helmik. 3 p. 1871 sen myi 6,000 markasta pojalleen Juho Kustaa Matinpojalle (s. 1851, † 1882). Tämä oli joku kuukausi aikaisemmin ostanut Uotilan ja yhdisti siis nyt Puosin kummankin puoliskon. Hänen leskensä Soinilan Mäkelän tytär Sofia Aadolfintytär Brander (s. 1851) naitiin v. 1884 Euran pitäjän Turajärven talolliselle Juho Juhonpoika Simulalle († 1902). Puosin isännäksi tuli 17 vuotiaana edellisestä aviosta syntynyt poika Vihtori Edvard Juhonpoika (s. 1874), joka vaimonsa Amanda Lydia Kaarlentytär Ellan (s. Kiukaisissa 1874) kanssa siellä kauan isännöi.

b. U o t i l a , $\frac{7}{24}$ mt., oli ensin Matti Mikonpojan² (s. 1747) oma. Se joutui sitten tämän tyttarelle Liisa Matintyttarelle (s. 1776, † 1846) ja vävyille Matti Jaakonpojalle (s. 1769, † 1829). Heiltä sen syysk. 21 p. 1821 266 riikintaalerista osti heidän poikansa Matti Matinpoika (s. 1794, † 1840). Viimemainitun leski Anna Lovisa Isakintytär (s. 1802, † 1877) naitiin eräälle Fredrik Juhonpojalle (s. 1807), mutta Uotila joutui ensi aviosta syntyneelle pojalle Juho Matinpojalle³ (s. 1830). Tämä myi sen maalisk. 26 p. 1867 pidetyssä huutokaupassa Puosin pojalle, Lavian Roikan omistajalle Kaarle Matinpojalle, jolta sen taas toukok. 22 p. 1870 osti 9,800 markasta veli Juho Kustaa Matinpoika. Kun viimemainittu pian sen jälkeen myöskin isältä osti Puosin, yhdisti hän täten molemmat tilat.

IV. U n k u r i , $\frac{5}{13}$ mt., on verotila. Se mainitaan ensi kerran v. 1590, jolloin sen asukasta Eerikkiä sakotettiin huonosta tiestä⁴. 18:nnen vuosisadan alkupuolella asui tilaa Eerik Jaakonpoika⁵ ja sitten tämän vävy Mikko Juhonpoika⁶ (s. 1718, † 1802). Viimemainitun vävy ja jälkeläinen Unkurin isäntänä Kustaa Matinpoika⁷ (s. 1774, † 1800) osti tilan kesäk. 2 p. 1790 perinnöksi. Se kulki sitten pitemmän aikaa isältä pojalle ja omistivat sen peräkkäin Juho Kustaanpoika⁸ (s. 1771, † 1829, Juho Juhonpoika⁹ (s. 1797, † 1860), joka sen

¹ Puoliso: Helena Kristina Juhontytär (s. Eurassa 1815).

² Puoliso: Helena Matintytär (s. 1750).

³ Puoliso: Mariana Esaiantytär (s. 1835).

⁴ Ks. Valt. Ark. N:o 2, 404.

⁵ Puoliso: Anna Antintytär († 1748).

⁶ Puoliso: Maria Eerikin tytär (s. 1719, † 1789).

⁷ Puoliso: Valborg Mikontytär (s. 1750).

⁸ Puoliso: Maria Matintytär (s. La viassa, 1772, † 1832).

⁹ Puoliso: Katarina Lovisa Mikontytär (s. 1802).

tammik. 30 p. 1822 666 riikintaalerista oli ostanut isältään, sekä Juho Aadolf Juhonpoika (s. 1823, † 1863). Viimemainittu oli nainut Aleksandra Kristina Polvianderin (s. 1827, † 1877) ja käytti itsekin vaimonsa sukunimeä Polviander. Hän oli helmik. 13 p. 1852 1,286 ruplasta vanhemmiltaan ostanut talon. Se oli hänen kuoltuaan jonkun aikaa perillisten oma. Vihdoin nämä, Leistilän Jaakolan poika, myöhemmin Uuden-Huovarin isäntä, Aaron Isak Henrikinpoika (s. 1851), joka oli nainut tyttären Aleksandra Lovisa Polvianderin (s. 1857, † 1895), sekä Suosmeren Eskolan isäntä Juho Kustaa Eskola, joka oli nainut toisen tyttären Vendla Aadolfina Polvianderin, myivät maalisk. 13 p. 1879 19,000 markasta talon hämeenkyröläiselle Fredrik Kustaa Fagerlund-Kärjelle (s. 1841, † 1893). Tämä asui taloa naimattomana ja myi sen v. 1891 26,000 markasta nykyiselle omistajalle Frans Vihtori Juhonpoika Ketolalle (s. 1852) ja hänen vaimolleen Amanda Juhontytär Setälälle (s. 1859), kuului Leistilän Hurun perikuntaan.

V. R a u v o l a on $\frac{3}{12}$ mt:n suuruinen verotila. 18:n vuosisadan alussa oli se erään Juho Jaakonpojan¹ hallussa. Sittemmin asui sitä tämän poika Mikko Juhonpoika² (s. 1707, † 1760) ja vihdoin tämän poika Eerik Mikonpoika³ (s. 1737, † 1807). Viimemainittu osti sen kesäk. 2 p. 1790 perinnöksi, mutta luovutti sen maalisk. 30 p. 1796 33 riikintaalerista 16 killingistä pojalleen Matti Eerikinpojalle (s. 1762), joka v. 1804 kuoli ennen isäänsä. Hänen leskensä Liisa Mikon-tytär (s. 1766) naitiin v. 1805 euralaiselle Jaakko Jaakonpojalle (s. 1766, † 1814). Talo joutui ensimmäisestä aviosta v. 1789 syntyneelle pojalle Juho Matinpojalle († 1841). Hän oli perinyt osan siitä isänsä jälkeen ja osti maalisk. 4 p. 1813 loput 133 riikintaalerista 16 killingistä äidiltä ja alaikäisten sisarustensa holhoojalta. Juho Matinpojan kuoltua peri hänen tyttärensä Maria Lovisa Juhontytär (s. 1815, † 1885) $\frac{1}{3}$:n Rauvolasta sekä osti lokak. 15 p. 1842 yhdessä sulhasensa Juho Fredrik Fredrikinpoika Mäkelän (s. Paneliassa 1822, † 1872) kanssa äidiltään Katarina Lovisa Matintytärtä (s. 1786) 200 ruplasta tämän perimän $\frac{1}{3}$ talosta. Kun hän sitten vielä lokak. 19 p. 1844 657 ruplasta oli ostanut viimeisenkin talonkolmanneksen sisareltaan Amalia Juhontytärtä ja tämän mieheltä Kustaa Aadolf Ranta-Karekselta, olivat hän ja hänen miehensä koko Rauvolan omistajat. Heidän jälkeensä tila joutui heidän tyttarelleen Maria Karolina Fredrikintytärtä (s. 1849, † 1894) ja tämän ensimmäiselle miehelle Topias

¹ Puoliso: Liisa Antintytär († 1750).

² Puoliso: Maria Juhontytär (s. 1704).

³ Puoliso: Maria Juhontytär (s. 1734, † 1800).

Fredrikinpoika Maantilalle (s. Kiukaisissa 1851, †1881) sillä tavalla, että ensin mainittu isänsä ja veljensä Kaarle Fredrikinpojan jälkeen peri siitä $\frac{1}{18}$ ja yhdessä miehensä kanssa elok. 29 p. 1876 osti 8,000 markasta $\frac{13}{18}$ äidiltään sekä sisareltaan Aleksandra Fredrikintytärtä ja tämän mieheltä Frans Aleksanteri Rotkukselta. Leskeksi jäätyään naitiin Maria Karolina Fredrikintytär v. 1886 Soinilan Penttalan talon pojalle Petrus Amandus Otonpojalle (s. 1860, † 1891), mutta asui vielä tämänkin jälkeen Rauvolaa kuolemaansa asti. Huuto-kaupassa osti talon kesäk. 1 p. 1894 26,300 markasta nykyinen omistaja Isak Juhonpoika Grönvall¹ (s. Eurajoella 1849).

VI. Knihti, $\frac{1}{2}$ mt., oli 18:nneen vuosisadan alkupuolella Jaakko Mikonpojan² (s. 1696, †1762) ja sitten Antti Jaakonpojan³ (s. 1724, † 1780) hallussa. Viimemainitun poika Henrik Antinpoika (s. 1750, † 1790) osti kesäk. 2 p. 1790 tilan perinnöksi. Hänen leskensä Anna Juhontytär (s. 1748) naitiin luvialaiselle Matti Juhonpojalle (s. 1766). Talo joutui ensi aviosta v. 1779 syntyneelle tyttäreille Helena Henrikintyttäreille († 1825), joka sitä aluksi asui yhdessä ensimmäisen miehensä Kustaa Juhonpojan (s. Lapissa 1772, † 1809) ja sitten jälkimmäisen miehensä Isak Eerikinpojan (s. 1787, † 1845) kanssa. Talon lunasti lokak. 7 p. 1823 äidiltään ja sisariltaan yhteensä 500 hopearuplasta ensi aviosta syntynyt poika Isak Kustaanpoika (s. 1803, † 1836). Tämän leski Johanna Vilhelmina Jaakontytär (s. 1807, † 1889) naitiin Matti Matinpoika Rauvolalle (s. 1798, † 1844), joka aikaisemmin oli ollut naimisissa Ruhaden Puontin leskiemännän Helena Jaakontytär Pietilän († 1836) kanssa. Knihti joutui helmik. 12 p. 1845 1500 ruplasta Johanna Vilhelmina Jaakontyttären ensi aviosta syntyneelle pojalle Isak Nikodemus Isakinpojalle⁴ (s. 1826, † 1857). Viimemainitun tytär Emilia Josefina Isakintytär (s. 1856, † 1881) peri $\frac{1}{3}$:n talosta isänsä ja $\frac{1}{6}$:n sisarensa Kristina Cecilian jälkeen ja hänen miehensä Juho Kustaa Juhonpoika Yli-Aarikka (s. 1852) osti elok. 17 p. 1874 14,000 markasta kälyltään Amanda Kuningunda Isakintytär Knihdilta ja tämän mieheltä Kokemäensaaren Mattilan isännältä Kustaa Erland Boeliukselta lopun. Kun sitten Emilia Josefina Isakintytär oli kuollut, nai hänen miehensä v. 1882 Sofia Fredrika Evertintytär Yrjälän (s. 1860). Ensimmäisestä aviosta syntynyt poika Vihtori Juho Kustaa Juhonpoika (s. 1874) peri äitinsä jälkeen $\frac{1}{27}$ sekä veljensä Kaarle Tapani Knihdin jälkeen

¹ Puoliso: Mariana Lovisa Kustaantytär (s. 1852).

² Puoliso: 1. Maria Henrikintytär († 1732) ja 2. Katarina Olavintytär (s. 1709).

³ Puoliso: Anna Matintytär (s. 1725, † 1796).

⁴ Puoliso: Katarina Krispina Pietarintytär (s. 1823, † 1885).

$\frac{1}{27}$ tilasta. Sittemmin osti hän marrask. 4 p. 1898 24,566 markasta isältään $\frac{15}{27}$ ja sisareltaan Aleksandra Emilia Knihdiltä $\frac{4}{27}$ tilasta sekä toukok. 29 p. 1902 4,125 markasta isältään $\frac{2}{27}$ ja sisareltaan $\frac{1}{27}$ tilasta. Näin hankkimansa tilan omistaa hän vaimonsa Emma Eufemia Juhontytär Käen (s. 1876) kanssa.

VII. Hiljanen on verotila. 18:nneen vuosisadan alussa oli se erään Matti Matinpojan¹ (s. 1685) ja sittemmin hänen poikansa Juho Matinpojan² (s. 1713) viljeltävänä. Tila jaettiin kahtia viimeainittun poikien kesken. Sen eri osia on kutsuttu nimillä Hiljanen ja Paavola.

a. Hiljanen, $\frac{1}{4}$ mt., joutui Juho Matinpojan vanhimmalle pojalle Eerik Juhonpojalle³ (s. 1741, † 1805). Tämä osti sen marrask. 25 p. 1795 perinnöksi. Sen omisti sitten hänen poikansa Matti Eerikinpoika⁴ (s. 1773, † 1827). Tämä myi tammik. 16 p. 1826 100 ruplasta talon pojalleen Jaakko Matinpojalle⁵ (s. 1804). Sen isännäksi tuli hänen jälkeensä poika Isak Nikodemus Jaakonpoika (s. 1830, † 1876), joka oli nainut Maria Kristina Efraimintytär Tynin (s. 1835, † 1900). Nämä myivät talonsa syysk. 14 p. 1867 6,400 markasta Juho Kustaa Efraiminpoika Tynille, joka vuorostaan maalisk. 16 p. 1869 7,000 markasta myi sen Kustaa Juhonpoika Krouville ja tämän vaimolle Maria Lovisalle. Heiltä sen tammik. 27 p. 1871 7,500 markasta osti eräs Juho Kajalén⁶, joka vuorostaan maalisk. 17 p. samana vuonna 7,750 markasta myi sen Paavolan omistajalle Vilhelm Hindströmille. Tämä yhdisti täten talon eri osat.

b. Paavola, $\frac{1}{4}$ mt., joutui Juho Matinpojan nuorimmalle pojalle Juho Juhonpojalle⁷ (s. 1745, † 1787). Tämän tyttären Anna Juhontyttären (s. 1774, † 1818) nai herännäisyyssaarnaajana paikkakunnalla melkoisen maineen saavuttanut, eurajokelainen Matti Eerikinpoika⁸ (s. 1786, † 1859). Toukok. 6 p. 1807 osti hän sen perinnöksi. Tytär Anna Juliana Matintytär (s. 1806, † 1864) oli naitu vanhakyläläiselle Aatami Juhonpojalle (s. 1805, † 1850), joka lokak. 6 p. 1829 osti apeitaan 150 ruplasta tilan. Häneltä sen taas osti toukok. 7 p.

¹ Puoliso: Maria Jaakontytär (s. 1683, † 1756).

² Puoliso: 1. Anna Matintytär (s. 1709, † 1758) ja 2. Anna Jaakontytär (s. 1723).

³ Puoliso: 1. Anna Martintytär (s. 1746, † 1785). ja 2. Ulrika Jaakontytär (s. 1755)

⁴ Puoliso: 1. Maria Eerikintytär (s. 1774, † 1814) ja 2. Helena Matintytär (s. 1788, † 1825).

⁵ Puoliso: 1. Maria Kristina Jaakontytär Seppä (s. 1810, † 1838) ja 2. Justina Matintytär Uotila (s. 1812).

⁶ Puoliso: Eeva Rostedt.

⁷ Puoliso: Liisa Martintytär (s. 1749, † 1810).

⁸ Puoliso: 2. Juliana Jaakontytär Huovari (s. 1789, † 1847).

1850 400 ruplasta poika Aatami Aataminpoika (s. 1829), joka vuorostaan toukok. 26 p. 1802 900 ruplasta myi sen sisarelleen Katarina Elisabet Aatamintytär Grönlundille (1805, † 1865) ja tämän miehelle Ravaninkylän Sippolan isännälle Kustaa Juhonpojalle (s. 1803, † 1863) Toukok. 8 p. 1853 antoivat nämä talon lahjaksi tyttärelleen Amalia Kustaantyttyärelle (s. 1835, † 1853), joka naitiin vanhakyläläiselle Vilhelm Esaiaanpoika Hindströmille (s. 1832, † 1895). Tämä osti myöskin Hiljasen ja yhdisti täten jälleen tilan eri osat yhdeksi taloksi. Hänen tyttärensä Aleksandra Josefina Hindström (s. 1865) naitiin Tuoran isännälle Juho Edvard Branderille (s. 1862) ja peri äitinsä ja sisarensa Amanda Vilhelmina Hindströmin jälkeen puolet sekä osti miehensä kanssa marrask. 16 p. 1888 toisen puolen yhdistynyttä taloa. Syysk. 29 p. 1892 myytiin tämä huutokaupalla ja ostivat sen tällöin 30,000 markasta Nestori Isakinpoika Tyni (s. 1863) ja hänen vaimonsa Lovisa Aleksandra Fredrikintytär Ruohola (s. 1864). Nämä myivät toukok. 4 p. 1898 48,000 markasta talon eräälle Juho Heikkilälle. Tältä sen v. 1906 osti 65,000 markasta Vihtori Edvard Puosi, joka täten saattoi Hujasen yhdysviljelykseen oman tilansa kanssa.

VIII. Tuora oli vielä reduktсионin tapahtuessa yhtenä talossa, mutta jo v. 1725, jolloin Ulvilan kirkonkirjat alkavat, on se kahtia jaettuna.

a. Tuora eli Ojala, $\frac{1}{3}$ mt., oli v. 1725 Olavi Eerikinpojan¹ hallussa, mutta hänen luonaan asuivat hänen vanhempansa Erik Olavinpoika († 1731) ja Valborg Yrjöntyttä († 1732), jotka kaiketi olivat talon aikaisemmat asujat. Myöhemmin viljeli taloa Juho Olavinpoika² (s. 1717, † 1771). Naimalla edellisen isännän tyttären Britan (s. 1738, † 1811) sai tilan haltuunsa Juho Simonpoika (s. 1737). Tämä osti sen kesäk. 2 p. 1790 perinnöksi. Tilan omisti sitten hänen poikansa Antti Juhonpoika³ (s. 1762, f 1820), jolta sen maalisk. 22 p. 1813 300 riikintaalerista osti hänen poikansa Isak Antinpoika⁴ (s. 1789, † 1874). Viimemainittua kutsuttiin paikkakunnalla nimellä, »Tuoran kuningas». Vielä nykyäänkin tarinoidaan, miten hän näki näkyjä ja ennusti tulevia asioita. Viimeisinä elinvuosinaan hän kuitenkin kirkonkirjojen tuomion mukaan oli »tylsä». Hän myi talon Fredrik Evertinpoika Branderille (s. 1830, † 1889) ja hänen vaimolleen Eeva Kristina Matintytär Puosille (s. 1835, † 1892). Kauppa näyttää tapahtuneen noin v. 1859. Fredrik Brander osti myöhemmin muutkin telon osat ja

¹ Puoliso: 1. Valborg Antintytär ja 2. Liisa Antintytär.

² Puoliso: Brita Mikontytär (s. 1714, † 1771).

³ Puoliso: Maria Jaakontytär (s. 1769).

⁴ Puoliso: Justina Antintytär (s. 1788, † 1847).

myi hiukan ennen kuolemaansa koko Tuoran 52,000 markasta pojalleen Juho Edvard Paloheimolle eli Branderille (s. 1862) ja hänen vaimolleen Aleksandra Josefina Hindströmille (s. 1865). Nämä lohkaisivat talosta n. s. J o k e l a n palstan, 0,0475, mt., jonka he huhtik. 28 p. 1908 5,500 markasta myivät Isak Vilhelm Isakinpoika Viljaselle (s. 1859) ja Emma Sofia Kustaantytär Anttilalle (s. 1869) sekä Niemisen palstan, 0,0481 mt., jonka maalisk. 15 p. 1907 6,500 markasta myivät Evert Aleksanteri Niemiselle (s. 1872) ja Amanda Nikodemuksen tyttäreille (s. 1865). Marrask. 20 p. 1909 myivät he vihdoinkin itse talon 110,000 markasta Soinilan Mäkelän isännälle Juho Edvard Mäkelälle (s. 1880) ja hänen vaimolleen, Aina Maria Uusi-Marttilalle (s. 1883), jotka sen nykyänsä omistavat.

b. Tu o r a, $\frac{1}{3}$ mt., oli v. 1725 erään Jaakko Simonpojan¹ (s. 1683, †1754) viljeltävänä, mutta hänen luonaan asuivat hänen vanhempansa Simo Eerikinpoika (†1730) ja Maria Olavintytär (†1738). Se joutui myöhemmin hänen pojalleen Matti Jaakonpojalle² (s. 1729), joka lokak. 31 p. 1765 osti sen perinnöksi. Hänen tyttärensä Maria Matintytär (s. 1765, †1798) naitiin Matti Matinpojalle (s. 1750, †1804) tämän ensi aviossa. Leskeksi jäätyään nai viimeksinä Anna Antintyttären (s. 1777, †1815), joka vuorostaan leskenä naitiin eräälle Juho Eerikinpojalle (s. 1779, †1822). Matti Matinpoika sai kiinnekirjan marrask. 7 p. 1792. Talo jaettiin sittemmin kahteen osaan hänen lastensa kesken.

1. Tu o r a - M i k o l a oli Matti Matinpojan ensimmäisestä aviosta syntyneen tyttären Katarina Matintyttären (s. 1785, †1865) talo, ja sai kaiketi lisänimensä tämän miehestä Mikko Mikonpojasta (s. 1780). Sen omistivat sitten heidän tyttärensä Katarina Lovisa Mikontytär (s. 1821) ja tämän mies Juho Fredrik Isakinpoika (s. 1819, †1866). Näiltä sen osti maalisk. 23 p. 1841 2,100 ruplasta Kustaa Juhonpoika Iso-Teinilä, jolta sen taas osti Fredrik Brander.

2. Tu o r a oli Matti Matinpojan toisesta aviosta syntyneen pojan Juho Martinus Matinpojan (s. 1801, †1832) talo. Hän osti syysk. 11 p. 1820 53 riikintaalerista langoltaan, tyrvääläiseltä Juho Juhonpoika Ali-Jylhältä ja sisareltaan Juliana Matintyttäreltä viimeksin mainitun perintöosan liittäen sen omaan perintöönsä. Leski Johanna Albertina Juhontytär (s. 1794, †1857) naitiin kokemäkeläiselle Henrik Kustaa Henrikinpojalle (s. 1807, †1856). Tila joutui osaksi perinnön, osaksi marrask. 29 p. 1847 tapahtuneen kaupan kautta

¹ Puoliso: Liisa Matintytär.

² Puoliso: Katarina Matintytär (s. 1729).

308 ruplasta 57 kopeekasta ensi aviosta syntyneelle pojalle Julio Kustaa Juhonpojalle (s. 1824, † Pomarkussa 1891) ja hänen vaimoleen Maria Lovisa Matintyttärelle (s. 1825, † 1889). Nämä myivät sen helmik. 23 p. 1863 1,600 ruplasta Fredrik Branderille, joka sen yhdisti Tuora-Mikolaan.

KUKONHARJA.

K u k o n h a r j a on kylä, jossa jo varhain löytyi viisi tilaa. Kun v. 1571 Elfsborgin linnan lunnaiksi tarvittava rahasumma erityisen veron kautta kerättiin, asui Kukonharjassa koko Ulvilan pitäjän rikkain talonpoika. Hän oli nimeltä Markus Eskilinhoika ja oli hänellä omaisuutta 527 markkaa 5 äyriä¹. Koko kylä paloi v. 1583 tahi 1584, sillä sen talolliset saivat lokak. 5 p. 1584 annetun kunink. kirjeen kautta lyhempiäaikaisen veronvapauden. Heinäk. 22 p. 1596 antoi kuningatar Gunilla Bjelke, jonka huomenlahjalääniin Ulvilan pitäjä kuului, tilojensa hoitajalle Gulbrand Olavinpojalle muiden tilojen ohella yhden Kukonharjan tilan yksityisenä omaisuutena viljeltäväksi. V. 1635 oli kaksi Kukonharjan tilaa ratsutilana ja muut kolme tulivat sittemmin kuulumaan v. 1651 perustettuun Porin kreivikuntaan. Reduktiosionissa viimeksin mainitut tilat peruutettiin vuoden 1681:n verolla. Yhdestä tehtiin aluksi Rehbinderin rykmentin sotilastila, yhdestä aatelislippukunnan luutnantin etuisuustila ja yksi jäi jakamattomaksi kruunutilaksi. Sittemmin esiintyvät Kukonharjan tilat nimillä: Tyni, Pämppi, Viikari, Kruusi ja Härmälä.

I. Tyni, ²/₁₂ mt., oli ensin 18:nnen vuosisadan alussa Mikko Martinpojan² (s. 1686, † 1761) hallussa. Sitä viljeli sitten hänen poikansa Juho Mikonpoika³ (s. 1722, † 1780) ja myöhemmin tämän poika Mikko Juhonpoika⁴ (s. 1750). Viimeksin mainittu osti tilan helmik. 25 p. 1800 perinnöksi ja myi sen syysk. 13 p. samana vuonna 166 riikintaalerista tyttärelleen Anna Mikontyttärelle (s. 1781) ja tämän miehelle Eerik Tuomaanpoika Viikarille (s. 1770, † 1824). Näillä oli useampia lapsia, joista isän kuollessa vielä poika Elias ja tyttäret Maria Kristina ja Amalia olivat alaikäiset. Tammik. 10 p. 1831 osti vanhin poika Efraim Eerikinpoika (s. 1806, † 1848) vaimonsa Maria

¹ Ks. Valt. ark. N:o 2246.

² Puoliso: Anna Matintytär.

³ Puoliso: 1. Anna Simontytär (s. 1726, † 1761) ja 2. Maria Eerikintytär (s. 1737, † 1799).

⁴ Puoliso: Liisa Matintytär (s. 1756).

Kristina Mikontyttären (s. Porissa 1815, †1870) suostumuksella talon 400 riikintaalerista yllämainittujen lasten holhoojalta sekä äidiltään ja langoltaan Taneli Simonpoika Sippolalta. Isän kuoltua asuivat tilaa jonkun aikaa tytär Maria Kristina Efraimintytär (s. 1835, † 1900) ja tämän mies Isak Nikodemus Jaakonpoika Hiljanen (s. 1830, †1876), mutta sen osti sittemmin kanssaperillisiltään 10,000 markasta poika FransViktor Efraiminpoika (s. 1842). Heinäk. 26 p. 1869 myi tämä yhdessä vaimonsa Maria Aadolfina Jaakontyttären (s. Siikaisissa 1847) kanssa tilan 11,400 markasta Tattaran Rauvolan talon torpan pojalle Isak Kustaanpoika Fagerlundille (s. 1833, † 1895), joka oli nainut Iso-Teinilän isännän Mikko Kustaanpojan lesken Malvina Ottiliana Fredrikintyttären. Vanhempien kuoltua oli talo kahden tyttären oma. Toinen näistä, Maria Ottiliana Fagerlund (s. 1875) naitiin v. 1898 talolliselle Kustaa Krouvilalle Euraan ja toinen Josefina Fagerlund (s. 1880) v. 1903 maanviljelijä Jalmari Vilhelm Raipalalle Hämeenkyröön. Tynin osti tammik. 16 p. 1901 33,750 markasta Juho Isak Isakinpoika Lind-Palojoki (s. 1869), joka on nainut Edla Elisabet Evertintytär Yrjälän (s. 1867). Näiden ainoa lapsi on tytär Berta Lydia Lind (s. 1897).

II. P ä m p p i eli K o s k i, on $\frac{1}{4}$ mt:n suuruinen verotila, josta reduktiosionissa tehtiin aatelislippukunnan luutnantin etuisuustila. 18:nnen vuosisadan alkupuolella viljeli sitä Juho Martinpoika¹ (s. 1704, †1772), jonka tytär Brita Juhontytär (s. 1748, †1788) naitiin eräälle Jaakko Tanelinpojalle (s. 1735, † 1789). Näiden jälkeen asuivat tilaa heidän tyttärensä Liisa Jaakontytär (s. 1766, †1795) ja tämän mies Antti Antinpoika (s. 1766, † 1840). Viimemainittu osti sen maalisk. 30 p. 1791 perinnöksi. Hän myi sen jouluk. 29 p. 1817 270 riikintaalerista jälkimmäisestä aviostaan Liisa Kustaantyttären (s. 1771, † 1832) kanssa syntyneelle pojalle Antti Antinpoika Kypille (s. 1802, † 1870) ja tämän vaimolle Anna Liisa Jaakontyttärelle (s. 1802, † 1882). Ruveten torpan asujiksi myivät nämä tammik. 30 p. 1834 tilan huuto-kaupalla 1700 riikintaalerista Porin kauppiaille Kustaa Aadolf Backmanille (s. 1791, †1856) ja tämän vaimolle Maria Långforsille (s. 1806, † 1873). Sen osti näiltä maalisk. 4 p. 1853 3,500 ruplasta ruununmakasiininhoitaja, varatuomari Fredrik Samuel Bohm (s. 1815), joka vuorostaan kesäk. 22 p. 1858 5,000 ruplasta sen myi ent. ylioppilaalle Kaarle Emil Danielsonille (s. 1834) ja tämän vaimolle Rosa Amalia Gestrinille (s. 1840). Näiltä sen ynnä 8 $\frac{1}{4}$ Leistilän järven

¹ Puoliso: 1. Katarina Henrikintytär (s. 1709, † 1751) ja 2. Maria Markuksen-tytär (s. 1718).

osaketta osti huhtik. 23 p. 1861 3,888 ruplasta kauppias Kustaa Brusin, joka taas vuorostaan myi sen merikapteeni Juho Bonsdorffille. Tämä teki vararikon, ja tilan osti kesäk. 12 p. 1868 huutokauppassa 52,500 markasta raumalainen apteekinoppilas Fredrik Grundström. Hän myi sen syysk. 18 p. 1874 Frans Jaakko Pärlingille¹ (s. 1828, † 1911) ja tämän vaimolle Maria Kristina Simontyttäreille (s. 1824, † 1887). Näiltä se on tammi k. 19 p. 1877 oston kautta joutunut Vanhankylän Isokartanosta kotoisin olevalle Fredrik Kaarlenpoika Peltomaalle (s. 1843). Tämä on ensi aviossa nainut Amanda Fredrika Juhontyttären (s. 1834, † 1880) ja toisessa Amalia Kustaan-tytär Ranta-Kareksen (s. 1856). Talosta on lohkaistu Hurme-palsta, jonka tammik. 10 p. 1913 600 markasta ostivat Frans Jalmari Fransinpoika Heikkilä (s. 1887) ja tämän vaimo Priska Järvenpää (s. X887) sekä Korpela-palsta, jonka Pämpin isäntä helmik. 6 p. 1915 2,000 markasta myi pojalleen Kaarle Koskelle ja tämän vaimolle Aleksandrille.

III. Viikari, $\frac{1}{13}$ mt., oli i8:nnen vuosisadan alkupuolella erään Juho Mikonpojan (s. 1689, † 1764) ja hänen vaimonsa Valborg Juhontyttären hallussa. Isän vielä eläessä joutui tilan viljelysoikeus hänen pojalleen Henrik Juhonpojalle (s. 1718, † 1773) ja tämän vaimolle Maria Matintyttäreille (s. 1715, † 1775). Kun edellämainittu vuorostaan tuli vanhaksi, siirsi hän toukok. 8 p. 1789 Viikarin tyttärelleen Maria Henrikintyttäreille (s. 1745, † 1816) ja vävyllään Tuomas Antinpojalle (s. 1734, † 1805). Viimemainittu osti sen kesäk. 2 p. 1790 perinnöksi ja myi sen huhtik. 3 p. 1800 55 riikintaalerista 26 killingistä pojalleen Juho Tuomaanpojalle (s. 1768). Tämä isännöi kauan talossa naimattomana, mutta nai vihdoinkin v. 1820 palvelustyttönsä Anna Helena Matintyttären² (s. 1800, † 1865). Avioliitto oli lapseton, ja kun Juho Tuomaanpoika v. 1841 kuoli, perivät hänen velivainajansa, Tynin isännän Eerik Tuomaanpojan (s. 1770, † 1824) lapset ja muut perilliset Viikarin. Nämä myivät sen Fredrik Branderille (s. 1792, † 1870) ja tämän vaimolle Maria Kristina Antintytär Bärnsille (s. 1799, † 1873). Sen osti vanhemmiltaan jouluk. 27 p. 1845 500 hopearuplasta toinen poika Evert Aleksanteri Brander (s. 1826, † 1906) yhdessä vaimonsa Karolina Juhontytär Yli-Kruusin (s. 1826, † 1893) kanssa. Näiltä sen huhtik. 4 p. 1877 lunasti 6,000 markasta heidän poikansa, nykyinen omistaja Evert Brander (s. 1850) joka v. 1889 nai Katarina Vivika Fredrikintytär Räikän (s. 1865). Tilasta on marrask. 1 p. 1908

¹ Puoliso: 2. Serafia Rosengren (s. 1844).

² Puoliso: 2. Viikarin torppari Juho Fredrik Henrikinpoika Iso-oja (s. 1818).

3,200 markasta myyty Niemelä-niminen, 0,0433 mt:n suuruinen palsta Frans Mauri Mäkelälle (s. 1862) ja tämän vaimolle Amanda Lovisa Juhontyttarelle (s. 1869). Nämä omistavat sitä paitsi Myllärin Pietilästä Metsälän, 0,0145 mt., palstan sekä palasen Masian Eskola-Hamaria.

IV. Kruusi oli jo 18:nnen vuosisadan alkupuolella jaettuna kahteen osaan, Yli-Kruusiin ja Ali-Kruusiin.

1. Yli-Kruusi, $\frac{1}{3}$ mt., oli ensin erään Juho Yrjönpojan¹ († 1730) ja sitten Yrjö Juhonpojan² (s. 1704, † 1762) hallussa. Viime-mainitun tytär Maria Yrjöntyttö (s. 1730, † 1786) naittiin Matti Matinpojalle (s. 1735, † 1796), joka kesäk. 2 p. 1790 osti talon perinnöksi. Jonkun aikaa omisti sen näiden poika Mikko Matinpoika (s. 1764, † 1796), jonka kaleski Valborg Antintytär (s. 1770, † 1812) naittiin Samuli Juhonpojalle (s. 1767). Tilan lunastivat marrask. 5 p. 1814 583 ruplasta setelirahaa ensi aviosta syntynyt poika Juho Mikonpoika (s. 1792, † 1867) ja tämän vaimo Johanna Tuomaantytär Kuja-Kares (s. 1795, † 1852). Nämä luovuttivat sen helmik. 16 p. 1849 428 ruplasta 56 kopeekasta tyttarelleen Lovisa Juhontyttarelle (s. 1819, † 1889) ja vävyllään August Reinhold Jaakonpoika Branderille (s. 1822, † 1872). Vanhemmiltaan lunasti talon syy sk. 14 p. 1865 3,200 markasta poika Juho Erland August Brander (s. 1848, † 1898), joka oli nainut Amalia Mikontyttären (s. Kokemäellä 1851). Nämä myivät sen jouluk. 2 p. 1892 16,000 markasta Viikarin isännälle Evert Branderille. Talo on nykyäänkin yhdysviljelyksessä Viikarin kanssa.

2. Ali-Kruusi, $\frac{1}{3}$ mt., oli aluksi erään Jooseppi Kaarlenpojan³ († 1729) ja sitten tämän pojan Jooseppi Joosepinpojan⁴ (s. 1699) hallussa. Viime-mainittu jätti jo eläessään sen pojalleen Simo Joosepinpojalle⁵ (s. 1729, † 1810) ja asui itse tilan mailla itsellisenä. Samaa menettelytapaa noudatti Simo Joosepinpoikakin. Hän jätti tilan tyttarelleen Helena Simontyttarelle (s. 1756) ja vävyllään Antti Simonpojalle (s. 1736, † 1815), joka kesäk. 2 p. 1790 osti sen perinnöksi. Olipa hänenkin poikansa Juho Antinpoika⁶ (s. 1780) jo ainakin v. 1805, siis isän eläessä talossa isäntänä. Talo joutui syysk. 21 p. 1827 500 riikintaalerista setelirahaa viime-mainitun tyttarelle Lovisa Juhontyttarelle (s. 1811) ja tämän miehelle Isak Juhonpojalle (s. 1806, †

¹ Puoliso: Maria Simontytär.

² Puoliso: Maria Yrjöntyttö (s. 1699, † 1758).

³ Puoliso: Valborg Jaakontytär.

⁴ Puoliso: 1. Liisa Henrikintytär (s. 1693) ja 2. Maria Matintytär (s. 1731).

⁵ Puoliso: Maria Antintytär (s. 1731).

⁶ Puoliso: Maria Kristina Matintytär (s. 1783, † 1865).

1858). Näiden poika Isak Nikodemus Isakinpoika (s. 1832) lunasti huhtik. 21 p. 1858 900 hopearuplasta vaimonsa Serafina Vilhelmina Emanuelintyttären (s. Luvialla 1835) kanssa tilan kanssaperillisiltään. Hän myi sen elok. 30 p. 1863 3,300 ruplasta Pämpin omistajalle kauppias Kustaa Brusinille. Tästä alkaen on tila ollut yhdysviljelyksessä Pämpin talon kanssa.

V. H ä r m ä l ä , $\frac{5}{12}$ mt., peruutettiin suuressa reduktiosionissa, mutta annettiin reduktсионitoimikunnan kesäk. 25 p. 1708 julkaiseman kirjeen kautta vuoden 1707:n veron ohella laamanni Eerik Bosinille tämän esi-isille Alisen Hollolan ja Ylisen Sääksmäen kihlakunnissa kuuluneiden peruutettujen rälssien korvaukseksi. Laamanni Bosin myi elok. 17 p. 1708 tilansa Anolan silloiselle omistajalle pormestari Olavi Törnflychtille. Se seurasi tämän jälkeen kauan aikaa Anolan omistajia. Vihdoin v. 1775 myi eversti Berndt Juhana Hastfehr tilan vänrikki Berndt Vilhelm Hästeskolle¹. Vielä vuoden 1792:n lopussa oli se hänen omansa, mutta jo v. 1795 omisti sen hänen vävynsä, vänrikki, luutnanttina v. 1810 virasta eronnut Juho Arvid Tollet (s. 1767, † 1827), joka sittemmin omisti Södersundin tilan Luvialla. Hän oli ensi aviossa nainut Agneta Elisabet Hästeskon (s. 1757, † 1815) ja toisessa Johanna Karolina Albertina Hästeskon (s. 1787, † 1866). Härmälän hän heinäk. 19 p. 1798 2,222 riikintaalerista 10 killingistä myi Loimaan kirkkoherralle, rovasti Efraim Careniukselle (s. 1739, † 1802) ja tämän vaimolle, Ulrika Vidbergille. Sen peri sittemmin näiden tytär Ulrika Katarina Carenius (s. 1784, † 1846), joka naittiin matematiikan professori Juho Fredrik Ahlstedtille (s. 1776, † 1823). Vielä leskenäkin tämä omisti tilan. Hän myi sen tammik. 6 p. 1836 Ulvilan kirkkoherralle, jumaluusopin tohtori Kustaa Renvallille (s. 1781, † 1841) ja tämän vaimolle Charlotta Revallille (s. 1795, † 1873). Kauppahinta oli 6,000 ruplaa paperirahaa. Samasta hinnasta siirtyi tila lokak. 17 p. 1839 Nakkilan kappalaiselle Kustaa Grönholmille (s. 1789, † 1852), joka marrask. 4 p. samana vuonna 2,333 hopearuplasta sen myi Otto Jaakko Pietarinpoika Naakalle (s. 1810, † 1867) ja tämän vaimolle Justina Matintyttäreille (s. 1816). Näiden tytär Eeva Karolina (s. 1846) oli naitu Kaarle Aksel Paldanille. Jouluk. 3 p. 1864 ostivat nämä 24,000 markasta tilan vaimon vanhemmilta, mutta myivät sen elok. 7 p. 1867 viidelletoista lähiseudun talolliselle, joista mainittakoon lukkari Kaarle Boström, Juho Talonpoika, ja Kustaa Kumlander. Nämä taas myivät sen heinäk. 13 p. 1869

¹ Ks. N. J. Avellan, Ent, Ulvilan pitäjän maatilat. II. Anola.

² Ks. Leistikallan Lampolasta tämän perheoloja.

huutokaupalla 17,016 markasta talollinen Fredrik Branderille, joka kaksi päivää myöhemmin siirsi kauppakirjan neiti Maria Antoinette Bonsdorffille (s. 1807, † 1889), joka nyt veljensä, Pämpin ent. isännän, lopulta heikkomielisen merikapteeni Juho Bonsdorffin (s. 1817, † 1893) kanssa siellä isännöi. Tästä eläimiä, varsinkin kissoja suosivasta naisesta kulkee vielä nykyään paikkakunnalla monta kummaa kertomusta. Hänen kuoltuaan osti talon August Alfred Efraiminpoika Naakka. Tämä kuoli v. 1891 naimatonna pidettyään taloa vain vuoden ajan. Sen ostivat nyt Topias Kustaanpoika Tympi (s. 1849) ja tämän vaimo Kristina Vilhelmina Kustaantytär (s. 1859). Nämä myivät sen syysk. 11 p. 1897 35,000 markasta Vihtori Juhonpoika Tolville (s. 1849) ja tämän vaimolle Amanda Juhontyttäreille (s. 1852). Jouluk. 6 p. 1900 ostivat sen näiltä 37,000 markasta Vihtori Kustaanpoika Herrala (s. 1868) ja tämän vaimo Emma Josefina Eevantytär Kulmala (s. 1882). Nämä muuttivat Ulvilan pitäjään ja myivät marrask. 14 p. 1907 40,500 markasta tilan Kustaa Arvid Otonpoika Mäkiselle (s. 1885). Tämä nai v. 1913 asemamiehenlesken Olga Amanda Staafin (s. 1881). Toukok. 24 p. 1909 myi hän 2,000 markasta talosta 0,0417 mt:n suuruisen Mäki-palstan Kaarle Edvard Mäkiselle (s. 1873) ja tämän vaimolle Aina Sofia Yrjälälle (s. 1885). Itse päätalon, jonka manttaaliluku on 0,3750, hän myi marrask. 1 p. 1915 50,000 markasta Leistik. Nissilän isännälle Konrad Viktorinus Lind-Palojoelle ja Tattaran Tuoran isännälle Edvard Mäkelälle. Näiltä sen taas elok. 21 p. 1918 osti 210,000 markasta porilainen liikemies K. V. Ylönen.

Piirteitä Lähteenojan rälssitilan vaiheista.

Jälkipolvia varten kokosi Aina Lähteenoja.

Lähteenoja on Euran pitäjän vanhimpia taloja. Se mainitaan historiallisissa lähdekirjoissa jo 1400-luvun alussa, jolloin Eurakin esiintyy itsenäisenä seurakuntana¹, vaikka onkin varma, että sekä kirkolliset että oikeudelliset olot olivat Eurassa ja sen lähipitäjissä vakiintuneet jo kauan aikaisemmin.

Lähteenoja sijaitsee — nykyisin kahtena talona — Eurajoen rannalla noin 6 km. päässä Pyhäjärvestä, pelto-aukeaman keskellä, joka näköalan esteettömässä laajuudessa muistuttaa entisiä meren ulapoita. Talo on saanut nimensä Eurajokeen etelän puolelta laskevasta lähderikkaasta ojasta. — Vanha rälssitila jaettiin veljesten kesken v. 1790. Eurajoen pitäjän rajalla olevista ulkopalstoista muodostettiin myöhemmin kaksi itsenäistä ratsutilaa, Kahala ja Lähteenmäki. Kantatilaa nimitettiin aina 1890-luvulle asti Iso-Lähteenojaksi.

Lähteenojan varhaisimmin tunnettu omistaja on *Lasse Finne*². Tiedot hänestä ovat niukat ja epämääräiset. Hänen leskensä *Anna Jönsintyttären*³ Naantalın luostarille tekemistä lahjoituksista päätäten hän oli tavallista varakkaampi mies, sillä hänellä oli useita

¹ Finlands medelt. urk. I, N:o 428 v:lta 1335: »— thesse gode män med mig, som är först: Henrich Johansson Sända (Säkylästä), Bertil Nilsson Sorkis (Eurasta) och Johan Matzson Pälssä (Köyliöstä);»

Finlands medelt. urk. II, s. 254, heinäk. 22 p:ltä 1420, koskeva kokemäkiläisten ja luvialaisten kalastusvesiä: »—swe ath the aff nihdre Effre ok the aff offre Effre forweldigada them thera fiskawatin »;

Mustakirja N:o 388, asiakirja v:lta 1420: »—haeredztingh j kirkebynom j Effra met them j Effra sokn, Kiwla och Saekylae —»;

samoin N:o 428 asiakirja v:lta 1429 19/2: »— lag Thomas Pedersson haeredzting hwlt j Effra soken wijd kirkione med them af f Wlsby, Kwmo, Hwittis, Saekylae ok Kiwla».

² Finlands medelt urk. III, sivu 282: »— eet (godz) i Efra sokn, som kallas Lahdenoya ok Lasse Finnes saethu gaardh war ».

³ Jully Ramsay: Frälsesläkter, s. 140.

maatiloja länsi-Suomessa. Lähteenojaa kutsutaan nimenomaan hänen asumakartanokseen¹.

Lasse Finne mainitaan sinettitodistajana maatilojen vaihdossa, joka vahvistettiin Kokemäellä, huhtik. 17 p:nä 1419. — Kysymyksessä olevan asiakirjan alla on ensin Satakunnan maakunnan sinetti, jota säilytettiin Kokemäen Ylistarossa, sitten Ulvilan kaupungin sinetti ja lisäksi Lasse Finnen sekä kolmen muun todistajan sinetit.²

Samoin mainitaan Lasse Finne sinettitodistajana Turussa toukok. 6 p:nä 1423 päivätyssä³ asiakirjassa. Myöskin eräässä piispa Maunu Tavastille kuuluvan Köyliön kartanon tiluksia koskevassa asiakirjassa v:lta 1422 sanotaan: »Minä Lasse Finne maksoin————(Wppa wennis wghna iac lasse finne betaladh Xiiij marker)»⁴. Samassa luettelossa mainittu Lassen vaimo Kaderin ei kuitenkaan tarkoita Lasse Finnen puolisoa, vaan nähtävästi »Köyliön Lassen » eli Lasse Biörnssonin, jonka mainitaan eläneen vielä v. 1448⁵. Lasse Finne kuoli jo v. 1424 tai 1425, sillä viimeainitulta vuodelta on säilynyt asiakirja, koskeva Lassen perintöjä, ja siinä kutsutaan Anna Jönsintytärtä hänen jälkeen jääneeksi puolisoekseen.⁶

Anna Jönsintytär oli kotoisin Ruotsista, »Kundhasäterin» tilalta, Götalundin pitäjältä, Nerikestä. Hän sai Lasse Finneltä huomenlahjaksi Lähteenojan tilan sekä rahasumman, millä aviopuolisot ostivat Anna-rouvan nimelle maatilan Karhiniemen kylästä Huittisista. Tilan, jonka hinnaksi Anna Jönsintytär mainitsee 40 markkaa 100 penninkiä Tukholman rahaa (fyrtigte marck oc hundrede Stockholms paeninga»), lahjoitti hän itse heinäk. 18 p. 1447 päivätyllä lahjakirjalla Naantalin luostarille sinne Tukholmasta toimittamansa nunnan, Kristiina Jönsintyttären, ylläpidoksi. Hän mainitsee tekevänsä tämän lahjoituksen rakkaan edesmenneen puolisonsa Lasse

¹ Finlands medelt. urk. III, sivu 282: »—eet (godz) i Efra sokn, som kallas Lahdenoya ok Lasse Finnes saethu gaardh war — —».

² Finlands medelt. urk. II, N:o 1571: »— thy bidhom wy alle for:de landzens insigle af Satagund, stadsens insigle j Wlsby, Hartika Dykaeres, Lasse Finnes, Olof Swerdz och Thomas Peterssens thera insigle fore thetta bref.»

samoin Hausen: Finlands Medeltidssigill N:o 125.

³ Finlands medelt. urk. II, N:o 1721;

⁴ Mustakirja N:o 399.

⁵ Arvidsson VII, sivu 19: »—————Henrich Walta uplät Lasse Biörnsson en eng, som Lasses hustru Karin ärfft hade effter Japp Dekin. Anno 1448. » —Vrt. V. Salminen: Köyliön pitäjän hist., sivu 16.

⁶ Arvidsson VII, sivu 5: »Et sämiobreff på kynnamäkij godz udi Bierno sokn ssom Thorgels Sonesson tager på sin andeel efter Lassa Laresson och ther medh uplåter hans effterleffuersko hustru Anna Jönsdotter alt annat arff, Datum Anno 1425.»

Finnen ja tämän äidin, Johannan, sekä omansa ja kaikkien niin hyvin elävien kuin kuolleiden omaistensa sielujen puolesta, joiden hyväksi hän oli velvollinen tekemään hyviä töitä.¹

Anna Jönsintytär meni toisiin naimisiin Koskisten kartanon herran, Vehmaan tuomiokunnan tuomarin *Greger Andersson Garpin* kanssa.² — Testamentissa, päivätty marrask. 23 p. 1447, määräsi tämä vaimolleen Anna Jönsintyttäreille Hiedoisten ja Nygårdin tilat sekä puolet Koskisten kartanosta Vehmaalla korvaukseksi Anna Jönsintyttären huomenlahjana pesään tuomista varoista ja maataloista, jotka hän, Greger Andersson, oli myynyt. Myytyjen tilojen joukossa oli Lähteenojakin, joka oli kolmen Turun markan (kultaa) hinnasta siirtynyt Turunlinnan päällikölle *Klaus Lydekkesson Djäknelle*.³

Jäätyään toisen kerran leskeksi Anna Jönsintytär lahjoitti Naantalın luostarille ensin Villiluoto-nimisen saaren Taivassalossa, (lahjakirja päivätty elok. 2 p. 1450) ja muutaman vuoden perästä, nimittäin v. 1458 Hiedoisten ja Nygårdin tilat sekä puolet Koskisista ehdolla, että hän sai itse ulkosisarena »soror ab extra» hoivan luosta-

¹ Arvidsson V, sivu 16; Jully Ramsay: Frälesläkter, sivu 140; Finlands medelt urk. II, sivu 453.

² Jully Ramsay: Frälesläkter, sivu 140.

³ Arvidsson, Hand. IV, N:o 41; Hausen, Finlands medelt. urk. IV, N:o 3073: »— hwilken gotz Nyagårdh oc Hedde fik jag af Gregris Andrisson, som Bengt Lydekeson oc alla Wemo sokn witherligith aer, ffore mith raette arfvinga oc köpa gotz, som kallas Lekthenoya j AEffra sokn liggjandis, som mik gaff min första husbonde for:de Lasse Finne, for mine morghongaffuo oc til testament swa som hans testament breff wtvisar oc for:de Gregris sälde for:de Lekthenoya gotz aerlighom manne Claws Lydiksson, som tha höffwitzman war vpo Abo, for iijc marc Aboska oc vpbar them i gull oc raedha paeninga, Herr Henrik Bitz oc Pedher Karpalan naerwarandhom — — — Nädendahl, 10 Dee. 1458.»

Tämän lahjoituskirjan vahvistuskirja on sanamuodoltaan samanlainen ja päivätty jouluk. 9 p. 1459. Sen alla on m. m. Donhoff Kallen sinetti (Finlands medelt. urk. IV, N:o 3108).

⁴ Arvidsson, VI, sivu 47; Jully Ramsay: Frälesläkter, sivu 85; J. W. Ruuth: Åbo stads historia, sivu 44.

Klaus Lydekkesson Djäkne, ase mies (1411—1434), mainitaan Hämeen tuomarina v. 1390, Varsinais-Suomen vv. 1405—1415, sai tammik. 16 p. 1411 oikeuden koko Suomessa jakaa erämaita niitä haluaville. Omisti useita maatiloja m. m. Nynäsän Nousiaisissa, Koiviston Ulvilassa, Harvialan Vanajassa ja Suontaan Tyrvännössä. Mainitaan Turunlinnan päällikkönä vielä v. 1434. Hän oli ensi kerran naimisissa Mynämäen »Orchovachisista» kotoisin olevan Elin-nimisen neidon kanssa, jonka hän mustasukkaisuudesta poltti lapsineen. Tämä teko antoi aihetta *Elinan surma* runoon, vaikka hirmutyö sitten sovitettiin hänen tyttärenpoikansa Klaus Kurjen, Laukon herran, syyksi. Klaus Lydekkesson Djäknen toinen puoliso oli Kristina Jönsintytär.

riissa¹. Tämän lahjoituksensa hän vahvisti lahjakirjoilla v:lta 1459 ja 1462. Viime mainittu asiakirja on päivätty elok. 22 p. 1462 ja kerrotaan siinä, että Anua Jönsintyttären veljenpojat Ruotsissa, Mats ja Ulf Pedersson koettivat riidellä tiloja itselleen väittäen Anna Jönsintyttären ajattelemattomasti lahjoittaneen pois sekä isänsä että molempien puolisojensa jälkeen perimänsä omaisuuden. Lahjoitukset olivat kuitenkin täysin lailliset ja Naantalın luostari sai siis pitää tilat.

Klaus Lydekkesson Djaknen jälkeen siirtyi Lähteenoja hänen tyttarelleen *Martha Klauntytär Djäknelle*. Hän oli ensi kerran naimisissa piispa Maunu Tavastin veljen *Jonis Olofsson Tavastin kanssa*, joka kuitenkin kuoli jo ennen kevättä 1439. Toukok. 19 p. samana vuonna perilliset toimittivat perinnönjaon. Siinä Lähteenoja jäi leskelle Martha Klauntyttärelle. — Tämä meni kiireesti uusiin naimisiin. Jo marraskuussa samana syksynä hänet mainitaan Turussa asuvan liiviläissukuisen aatelismiehen *Dönhoff Kallen* puolisona².

Historioitsija J. W. Ruuth kertoo Turun kaupungin historiassa³ laajalti Dönhoff Kallen seikkailurikkaasta elämästä. Hänen väitettiin miehillään toimittaneen merirosvouksia Suomenlahdella liikkuvien hansalaisten aluksissa, ja siitä hänen maineensa oli Virossa niin huono, että hänen saapuessaan puolisonsa Martha Klauntyttären kanssa syksyllä 1439 Rääveliin kaupunkilaiset järjestivät hänelle niin häpeällisen vastaanoton, että Martha-rouva synnytti mieliharmista kuolleen lapsen. Dönhoff Kalle nosti asiasta oikeusjutun. Virallisessa kokouksessa Turussa marrask. 19 p. 1439 päätti 49 suomalaista aatelismiestä ja 4 valtakunnanneuvosta esittää rääveliläisille hyvitysvaatimuksen »sisarensa» puolesta. Vaikka rääveliläiset mahtavaan Hansaan turvaten pitivät riita-asioissa tiukasti puolensa, suostuivat he tällä kertaa lähettämään Martha-rouvalle tynnyrin olutta sovittajaisiksi.

Dönhoff Kalle panttasi vaimonsa suostumuksella lokak. 18 p. 1422 kaksi tilaa, nim. Lähteenojan Eurassa ja Hadvalan Piikkiössä⁴ sekä kelloilla koristellun hopeavyön 150:stä Englannin nobe-

¹ Finlands medeltida urk. III, sivu 294; Suomi v. 1849, sivu 239; Arvidsson, V sivu 17 ja VII, sivut 27 ja 29.

² Jullij Ramsay: Frälsesläkter, sivu 473; Hist. Ark. 16, sivu 104.

³ Finlands medeltida urk. III, sivu 171.

⁴ Bidrag till Åbo stads historia, 2 serien, X—XI, sivu 50.

⁵ Finlands medeltida urk. III, sivu 282. Ote panttauskirjasta: » —————ok hafver iak epter mine Elzkelige husfrus Martha Klasdotters godh wilie ok samtyckio sat for:de domkirkio ok capitulo thil pantha thu godz met allom then thillaaghom them godsom kunno thilhöra, baad near ok fierre, eet i Efra sokn, som Kallas Lädhen- oya ok Lasse Finnes saethu gaardh war—————»

lista Turun tuomiokirkolle. V. 1458 ja 1459 hän myi Liivinmaalla olevat tiluksensa Ruotsin kuninkaalle Kristianille.

Martha Klauntyttären jälkeen peri Lähteenojan hänen tyttärensä ensimmäisestä aviosta *Margit Jonintytär Tavast*, joka oli naimisissa *Erik Abjörnssonin* kanssa (Sparre-Rossviksukua)¹. Tämä vapaa-sukuinen asemies mainitaan sinettitodistajana Turussa vv. 1463 ja 1464 ja Turun maa- ja metsäseuran jäsenenä vv. 1472–76. — Margit Jonintytär Tavastin sisarenpoika Joakim Fleming, joka myös oli Martha Djäknen perillisiä, sopi perinnönjaossa toukok. 6 p. 1477 muiden perillisten kanssa siten, että m. m. Lähteenoja jäi edelleen Erik Abjörnssonille ja hänen puolisolleen ja lapsilleen². Erik Abjörnsson eli ainakin vielä v. 1479, sillä kesäk. 9 p. mainittuna vuonna hän vahvisti sinetillään vävynsä Bengt Jönssonin (Blåfield) luovutuskirjan, jolla tämä luovutti Pouttisten tilan Nousiaisissa Naantalın luostarille saaden sijaan talon Turusta³.

Siirtyikö Lähteenoja Erik Abjörnssonin pojalle Arvid Erikinpoika Abjörnssonille muiden perintötilojen joukossa, siitä ei kirjoittaja ole tavannut lähdetietoja, mutta se näyttää luultavalta, sillä perintöosuus Yläneen kartanoon, joka silloin oli läheisessä yhteydessä Euran kanssa ja joka oli aikanaan Martha Djäknen asumakartano⁴, kuului Arvid Abjörnssonille v:teen 1490, jolloin hän menetti sen Sten Sturelle. Eräässä asiakirjassa v:lta 1687, koskeva Kauttuan rautatehdasta, mainitaan Yläneen kartanolla olleen ikivanha myllyoikeus ja mylly Kauttuan ylisessä koskessa Eurajoen niskassa ja Lähteenojalla samoin alisessa koskessa. Tämä oikeus saattoi periytyä aina 1400-luvulta asti. — Lähteenojalla on vielä tänä päivänä mylly samassa paikassa, ja siitä on ollut monta riitajuttua Kauttuan omistajien kanssa. Salaneuvos Anders Falckin aikana v. 1808–1812 esim. vanha oikeus vahvistettiin jäämään edelleen voimaan, ehdolla että myllyä käytetään vain yksityistarpeeseen. Vrt. Harald Borg: *Anteckningar rörande Kauttua bruk*, sivu 9; Juhani Aho: *Antti Ahlström*, sivu 163.

Jää siis tässä yhteydessä selvittämättä, milloin ja miten Lähteen-

¹ Jully Ramsay: *Frälsesläkter*, sivu 100 ja 474; *Mustakirja N:o 631*.

² » » » » sivu 473;

Arvidsson I, sivu 45: »————ok här emot kom här Erik åbjörnssons deell medh sin hustru ok barn————Hadvala j Pijke, Kanameki i Haliko, Ledenoya i effwie, een femting j ylele gärdh-————Abo, Anno Domini M.CD.LXX septimo, Tisdagen efter Sanctorum Philippi et Jacobi.»

³ Arvidsson I, sivu 77.

⁴ Hist. Arkisto B sivu 104.; Arvidsson V, sivu 133.

oja siirtyi Abjörnsson-suvulta n. k. *Lähteenojan rälssisuvulle*, joka mainitaan Eurassa 1500-luvun alkupuolella ja jonka jäsenistä polveutuu v. 1642 aateloitu *Anckarsköldien* suku.

Tämän suvun vanhin tunnettu jäsen oli *Jörenn Joninpoika*, joka mainitaan Lähteenojan omistajana v. 1540. — Eräässä Kokemäen Vuolteen herran Henrikki Joninpojan laatimassa kruunun tinan ostoa koskevassa tilissä v:lta 1567¹ mainitaan »Jörenn Jönsson till legdenn-jee» niiden rälssimiesten joukossa, joilta tämä oston muotoon verhottu tinavero kannettiin. Hän suoritti pyydetyn 10 sijasta 5 ¹/₂ hopeanaulan arvosta tinaa. Luettelon täydennyksessä mainitaan hänen poikansa »Morthen Jörensso i Lehdenoija.»² — Suomen ratsupalvelus- ja läänitysluettelossa v:lta 1562³ mainitaan niinkään »Jörenn Jenssen Lädhenoija udi Äura socken.» Hänellä oli 4 lampuotia ja hän piti sotapalveluksessa myöskin jalkamiehen, (»en tili ffoth med rör»). Rälssimiehenä kustansi »Jören Jönsonn til Legdenoija »hevosen ratsuväkeen. Lisäksi hän suoritti verona:⁴

Rahaa (Peninger)	4 m.
Viljaa (Spanmol)	4 p:dh 2 spen.
Voita (Smör)	10
Teuraseläimiä (Slachtnöth)	3 —
Lampaita (Fäär)	6 —
Villoja (Ull) I	U
Päivätöitä (Daxverken)	14

Jörenn Joninpojan ajalta on Lähteenojan talon arkistossa säilynyt arvokas ensi käden lähdekirja, nimittäin pergamentti, joka sisältää kuninkaantuomion eräässä niittyriidassa v:lta 1564. Toimitettuaan tutkimuksia Eurassa elokuussa v. 1902 julkaisi arkistontutkija maisteri E. Granit-Ilmoniemi Satakuntalehdessä suomennoksen tästä, nykyisin kirkonisäntä August Lähteenojan hallussa olevasta vanhasta asiakirjasta. Koska sitä ei ole vielä julkaistu missään lähdekokoelmassa, saanee se sijansa tässä. Sen sanamuoto kuuluu E. Granit - Ilmoniemen suomentamana seuraavasti:

»Suurivaltaisimman jalosukuisen Ruhtinaan ja Herran, Herra Erik Neljännentoista Ruotsin Göthen ja Wenden Kuninkaan neuvosto

¹ Hist. Ark. XI, sivu 300;

² Hist. Ark. XI, sivu 503

Hist. Ark. XVI, sivu 96 ja 97.

³ Todistuskapp. Suomen hist. III, 2, sivu 65;

4

ja lähetetyt pitämään kuninkaan oikeutta rahvaan niinhyvin hengellisten miesten kuin maallikkojen kanssa Suomessa. Me Hogenskall (Hogensköld) Bielke Nynäsistä ja Knuutti Knuutinpöika Öknöstä, Ritarit, teemme tiettäväksi, että vuonna 1564 Jumalan syntymän jälkeen, elokuun 8 p. , jolloin istuimme oikeutta Porin kuninkaan-kartanossa Eurajoen, Euran ja Ulvilan pitäjän miesten kanssa, läsnä olivat jalo Sörenge ja nämä seuraavat rehelliset jalosukuisen uskotut miehet: Herra Kustaa Fincke Porkkalasta (Pirkkalasta?), Juho Knuutinpöika Laukosta, Henriikki Juhonpöika Vuolteelta, Frans Larsson Ylä-Satakunnan ratsuvouti. Silloin tuli oikeuteen *Göran Jönsson Lähdenojasta* Euran pitäjästä ja syytti Henrik Perttelinpöikaa Kaukomäeltä sekä tämän naapureita ja jakoveljiä siitä ryöstöstä, minkä he olivat tehneet hänelle Kahalan niityllä ja koska edellämainittu Henriikki naapureineen ja jakoveljineen tämän kielsivät, silloin kutsui edellämainittu Göran todistajiksi ne uskotut miehet, jotka joku aika sitten kihlakunnan tuomari Erik Arvidsson eräässä heidän välisessä syynissä oli antanut ja jotka olivat Juho Rööm Kolimasta, Niilo Lellais, Erik Riuka Hendrikki, Matti Lappeioki, Anders Narijoki, Olli Kaunismaa (?). Lähinnä toiselta puolen: Anders Haistilasta, Olli Josepinpöika Massia, Markus Tattara, Juho Villilä, Niilo Massiasta, Lassi Ollinpöika Fuskilasta (?). Nämä todistivat ja koska edellämainittu niitty sijaitsee näiden 4 kulmarajan sisäpuolella, jotka ovat Kahalansilda, Levipasi, Anolanniemi, Koivusilta, ja koska edellämainitut kaukomäkiläiset olivat tehneet Görenille ryöstön, niittäneet hänen niittynsä ja vieneet pois heinät; jonka asian me lykkäsimme niille uskotuille miehille, jotka lautakunnassa olivat *Eurajoen pitäjästä*: Bertil Mikoilasta, Matti Norbystä, Mikko Luhtisista, Henriikki Sydemasta, Erik Kamusta, Juho Vohojöelta, Antti Avaisista, Juho Kirkonkylästä; *Euran pitäjästä*: Henriikki Kauvasta(?), Knuutti Norantesta, Matti Sorkkisista, Simo Turajärveltä, Marcus Mannilasta, Juho Rähästä(?), Jaakko Mestilästä, Jaakko Heima Paneliasta; *Ulvilan pitäjästä*: Erik Ravaninkylästä, Antti Haistilasta, Heikki Kokemäensaaresta, Marcus Tattarasta, Niilo Massiasta, Sigfrid Ahlaisista, Erik Söörmarkusta (Södmarch), Märten Ruskelasta, Simo Juhonpöika Leistilästä: ja sittenkun nämä olivat tutkineet sekä syynimiehet todistaneet ja vannoneet, niin me tuomitsimme edellämainitut rajat pysyviksi ja rikkomattomina pidettäviksi ja edellämainitut kaukomäkiläiset lain mukaan 40 markan sakkoon ryöstöstä, suorittamaan syynikustannukset ja korvaamaan kaiken vahingon, kieltäen siis jokikistä tekemästä Görenille tai hänen perillisilleen tässä suhteessa mitään estettä tai ryöstöä, 40 markan sakon uhalla itsekultakin kuninkaan

tuomiosta. Suuremmaksi varmuudeksi annamme ripustaa sinetimme tämän alle. Aika kuin edellä.»

Pergamentin alla riippuu nahkanauhoista kaksi sinettiä, joista kumminkin lakka on suureksi osaksi murtunut pois. Sinetit on kiinnitetty siten, että nauhat on ensin kiinnitetty paksuun vahaan, jonka jälkeen lakka on painettu tähän. Oikeanpuolisessa lakassa on vielä luettavana sana »Riddar» ja luultavasti »Invidia». Nämä sinetit lienevät ylempänä mainittujen tuomarien Hogensköld-Bjelken ja Knuutti Knuutinpojan sinetit.

Asiakirjassa mainittu Kahalan niittu oli Lähteenojan ulkotiluksia Eurajoen pitäjän rajalla. Kaukomäen kylä on Eurajoen puolella. Rajariitoja käytiin kautta seuraavien vuosisatojen. Lähteenojan tilan arkistossa on säilynyt asiakirjoja 1691 (13 ja 14/3), 1694 (30/8) ja 1774 (25/2) kaukomäkiläisten ja Lähteenojan omistajien kesken käydyistä oikeusjutuista. Kaikissa vedotaan edelläkerrottuun kuninkaantuomioon. Pergamenttiin on merkitty, että se vielä niin myöhään kuin 26/1 1750 esitettiin Euran käräjillä todistuskappaleena rajoja vahvistettaessa. Niinikään on säilynyt Jöns Knutsson Kurjen Kokemäen kartanossa pidetyissä käräjissä allekirjoittama tuomio v:lta 1578, koskeva Lähteenojan ja Sorkkisten kylän rajoja Naarojaa vastaan.

Jörenn Jönssonilta (Yrjö Joninpojalta) Lähteenoja siirtyi hänen pojalleen *Morthenille* (Matti Yrjönpojalle). Tämä tapahtui nähtävästi v. 1569 paikkeilla, sillä tästä vuodesta lähtien Morthen esiintyy veroluettelossa Lähteenojan omistajana. V. 1569 sekä 1572—75 »Märthen till Lechtennoya» maksoi verona:¹

veroa (Gierdenn)	3 taal.	3.	4.
papinmaksu (presterentan)	4	—	5 ¹ / ₂
Yht.	8 taal.	I ¹ / ₂	äyriä.

Samalla mainitaan tilalla 1 lamputi.

Morthen Jöransson toimitti inventariotarkastuksen Köyliön kartanossa v. 1551. Vuoden 1589 rälssitarkastuksessa hänen sanotaan esiintyneen aatelismiehenä, vaikkei hänellä ollut aateliskirjaa eikä kilpeä, se kun oli »sodan aikana palanut.» Morthenin pojan, Euran kirkkoherran, *Mathias Martinin* sinetti on nähtävästi jäljennös suvun kilvestä. Siinä nähdään käsi kurottamassa ylempänä olevaa kuuta ja tähteä kohti. Sinetti on kuvattu J. W. Ruuthin esityksessä: »Suomen rälssimiesten sineteistä lopulla 1500-lukua ja alulla 1600-lukua», samoin Hansenin teoksessa: *Finlands medeltidssigill*.

¹ Tod. kapp. Suomen hist. III 2. sivu 304.

Morthen Jöransson mainitaan Lähteenojalla vielä v. 1698. Hänen puolisonsa nimi oli *Margareta Tapanintytär*. Heillä oli kolme poikaa: *Jöran*, *Mathias* ja *Sigfrid*. Näistä *Jöran* piti Lähteenojaa isänsä jälkeen. Hänen puolisonsa oli *Agnes Urbanuksentytär*.

Toinen veljeksistä, Mathias, luki papiksi. Hän oli Euran pitäjän kappalaisena vv. 1558—88, saaden nimityksen kirkkoherran virkaan maalisk. 14 p. 1589. Hänet pidätettiin kuitenkin virasta »sopimattoman kaupan takia» (»för sin otillbörliga handel») v. 1590, mutta mainitaan Euran kirkkoherrana taasen vv. 1602—1615. Hän käytti lisänimeä *Canna*, minkä seikan J. V. Ruuth katsoo viittaavan tanskalaiseen sukuperään, sillä Tanskassa oli keski-ajalla kaksikin Cannanimestä rälssisukua.

Mathias Martini nai Souppaalta *Gertrud*-nimisen rouvan. Heidän tyttärensä meni naimisiin niinikään Souppaalla asuvan nimismiehen *Tapani Eskonpojan* kanssa. Tämän poika Jören Stefansson eli Yrjö Tapaninpoika tavataan maakirjoissa Souppaalla vielä v. 1667. (vrt. v. 1667 Jordebook, sivu 722) samoin Hist. Ark. XXII, I, sivu 61).

Kirkkoherra Mathias Martini myi v. 1606 osuutensa Lähteenojaan *Anna Olavintyttärelle*, joka oli Porin porvarin Paavali Olavinpojan sisar ja ensi kerran naimisissa Ala-Satakunnan lainlukijan *Hannu Jaakonpojan* kanssa. V. 1609 myivät kolmannen veljen Sigfrid Morthenssonin¹ perilliset myöskin osuutensa Lähteenojaan Anna Olavintyttärelle. Siten saivat hän ja hänen puolisonsa koko tilan haltuunsa.

Jesper Matsson Krusin v. 1618 laatimassa Suomen aatelin maatila-luettelossa mainitaan Anolan herran *Axel Kurjen* läänitysten joukossa Ulvilassa Lähteenoja-niminen maatila »Lehenoja, som *Hans Jakobsson* besitter.» Muistutuksissa huomautetaan, ettei Ulvilassa löydy sen nimistä taloa. — Merkintä tarkoittaakin Lähteenojaa Eurassa² ja tilan omistajaksi merkitty Hans Jakobsson oli juuri Anna Olavintyttären puoliso *Hannu Jaakonpoika*. Hän kuoli v. 1622.

Anna Olavintytär meni keväällä 1623 uusiin naimisiin *Kustaa livarinpoika Stjernkorsin* kanssa lahjoittaen kesäk. 6 p. samana vuonna päivätyllä lahjakirjalla Lähteenojan puolisolleen.

¹ Hist. Ark. XI, sivu 300.

Sigfrid Morthenssonin puoliso oli Dorde. Heidän tyttärensä joutui naimisiin Paavali herralle Rohdaisiin.

Jöran Morthenssonin poika Jöran Jöransson haastettiin hovioikeuteen todistamaan aateloikeutensa. Hänen poikansa *Arvid Jöransson* aateloitiin lokak. 20 p. 1642 *Anckarsköld-nimisenä*. Hänen puolisonsa oli Maria Stjerna. Vrt. Jully Ramsay: Frälsesläkter, sivu 8.

² Lagus: Finska adelns gods och ätter, sivu 22 ja 115.

³ Jully Ramsay: Frälsesläkter, sivu 432: Kustaa livarinpoika Stjernkors oli

Tältä ajalta on säilynyt asiakirjoja maariidasta, jossa kruunun oikeuksia valvoi kamariviskaali Antti Jaakonpoika Äimä Kokemäeltä. Y. O. Ruuth kertoo siitä tutkimuksessaan: Kamariviskaali Antti Jaakonpoika Äimän elämän ja toiminta, sivulla 25, seuraavaa:

»Juttu koski eräitä maapalstoja Eurassa, joiden Äimä väitti olevan veromaata, mutta joita Anna Laurintytär (pitää olla *Anna Olavintytär*; vrt. Kristinas Registratur v. 1650, sivu 581) Lähteenojan haltija, viljeli rälssinä. Tämän kautta oli kruunu kadottanut III tynnyriä 5 kappaalaa veroviljaa. Pellonpalstat oli Lähteenojan entinen omistaja Euran kirkkoherra Matti Martinpoika (Mathias Martini) Canna osittain ostanut ja perinyt. Myydessään Lähteenojan Anna-rouvan ensimmäiselle miehelle lainlukija Hannu Jaakonpojalle siirtyivät myös kysymyksessä olevat palstat Hannulle, joka ei ollut rälssimies mutta piti ratsun varustuksissa. — Kun Hannu kuoli v. 1623 ja Anna-rouva seuraavana vuonna meni uudelleen naimisiin Kustaa Iivarinpoika Stjernkorsin kanssa, ei pelloista enään mitään kruunulle verona maksettu, vaikka ne eivät varsinaiseen Lähteenojaan kuuluneet, vaan olivat rälssi-ostoja. Anna Olavintytär itse ei ollut aateliala, mutta laiminlöi siitä huolimatta miehensä kuoltua v. 1632 verojen maksun. Ei myöskään Kustaa Iivarinpojalla ollut, vaikka olikin rälssimies, verovapautta muuta kuin Lähteenojan runkotilaan, yhtä vähän kuin Hannu Jaakonpoika vapautui ratsupalveluksensa perusteella muista kuin runkotilan maksuista. — Hovioikeus tuomitsee v. 1648 pellonpalstat veronalaisiksi, mutta Pietari Brahe vähentää kuningattaren suostumuksella, Anna Olavintyttären anomuksen johdosta, maksut kolmannella osalla siitä summasta, minkä olisi pitänyt vuosilta 1615—43 maksaa.» (Vrt. Hist. Ark. XXII, I, sivu 91).

Lähteenojan arkistossa on kirkkoherra Mathias Martinin omakätinen todistus siitä, että hän oli myynyt osuutensa Lähteenojaan sekä Sorkkisista ostamansa peltopalstat Hannu Jaakonpojalle. Asiakirja on päivätty toukok. 25 p. 1610. Sinetti on siitä valitettavasti kulunut pois.

Ylläkuvatulla verotusriidalla oli jälkinäytöksessä kymmenen vuotta myöhemmin, jolloin kamariviskaali oli muuttanut Kokemäen

naimisiin mennessään vänrikkinä Henrik Flemingin kompaniassa. Hänet mainitaan sitten luutnanttina Åke Tottin »lipun alla» ja hän kuoli 30-vuotisessa sodassa v. 1632 tai 33. Hänen puolisonsa Anna Olavintytär lahjoitti v. 1635 Taivassalon kirkolle helmillä koristetun, orvokinruskeasta atlassilkistä valmistetun messukasukan, jonka *Kustaa Stjernkors* oli tuonut sotasaaliina preussilaisesta luostarista. Anna Olavintyttärestä sanotaan v. 1644, että hän oli ikäloppu leski, joka oli ollut kaksi kertaa naimisissa (»utgammal, äldestigen enka efter två män.»)

Äimälästä Euraan, Vaaniin kartanoon. Hänen ajaessaan v. 1659 kerran hevosella Euran kirkolta Vaaniiseen tuli maantiellä Lähteenojan isäntä Tuomas Matinpoika häntä vastaan ja rupesi kovaäänisesti soimaamaan häntä, väittäen hänen käyttäneen omaksi hyväkseen ylläkerrotuista Sorkkisten pellonpalstoista kruunulle tulevat verot.¹ Asiasta sukeutui pitempi riita oikeudessa.

Anna Olavintyttären toinen puoliso Kustaa Iivarinpoika Stjernkorskin kuoli ilman rintaperillisiä, minkä vuoksi Anna-rouva testamenttasi Lähteenojan puolisonsa sisaren, Briitta Stjernkorsin, pojalle *Mikael Sölverarmille*, joka omisti m. m. Särkilahden kartanon Taivassalossa ja Saaren kartanon Uudellakirkolla Tl. Kuningatar Kristiina vahvisti tämän lahjoituksen seuraavalla vakuutuskirjalla:

»Me Kristiina j. n. e. teemme tiettäväksi, että uskollinen alamaisemme Jalo ja Miehuullinen Michell Silfverarm on alamaisimmasti ilmoittanut meille, että hänen edesmenneen Enonsa Kustaa Iivarinpojan puoliso Anna Olavintytär, on, koska hän on lapseton ja ilman perillisiä, testamentannut Hänen mainitulle Enolleen Lähdenojan tilan Suomessa nautittavaksi, viljeltäväksi ja pidettäväksi, hänelle itselleen ja hänen jälkeläisilleen ikuiseksi Omaisuudeksi; nöyrimmästi anoen, että koska hän nyt on mainitun Enonsa ainoa ja lähin perillinen, Me suvaisisimme vahvistaa hänelle ja hänen perillisilleen edellämainitun Lähteenojan tilan. Minkä Me olemme ottaneet harkittavaksi ja suosiosta ja armosta sekä ottaen huomioon sen rakkauden ja uskollisuuden ynnä Meille ja Ruotsin kruunulle tehdyt palvelukset, joita mainittu Michell Silfverarm on edelleen ja niin kauan kuin hän elää velvollinen osoittamaan, päättäneet vahvistaa ja vakuuttaa hänelle tämän tilan Anna Olavintyttären kuoleman jälkeen vastaanotettavaksi ja nautittavaksi sillä oikeudella ja ehdolla, mikä olisi ollut hänen Enollaan, jos hän olisi elänyt. Kaikki tämä kuitenkin sillä nimenomaisella ehdolla, ettei tämä ole kellekään ennakkotapauksena. Jota kaikki alamaisesti noudattakoon j. n. e. Tukholmassa marrask. 29 p. 1650.» (V. Ark. Kristinas Registratur 1649—50 sivu 581).²

¹ Hist. Ark. XXII, 1, sivu 65.

² Vahvistuskirjan alkuperäinen ruotsinkielinen teksti on seuraava: Kristinas Registratur 1649—50, sivu 581). »Wij Christina etc . . . Giöre wetterligen, at Oss hafva War troo undersäte Edell och Manhaftigh Michell Silfverarm, underdänigst lätit gifva tilkänna, huruledes hans framledne Morbroders Gustaf Ifvarssons hustru, Anna Oloffsdotter, hafver effter som hon är barnlös och uthan Arfvingar Testementeret be:mte Hans Morbroder Ett godz Lahdenoya uthi Finland att niuta, bruka och behålla för sig och sine effterkommande til ewardeligh Egendomb; ödmukeligen be-diandes såsom han nu ähr be:mte sin Morbroders ende och närmaste arfvinge at Wij honom och hans Erffvinger, förberörde godz Lahdenoya confirmere wele. Hwilket

Kuningatar Kristiina vahvisti myöskin Mikael Sölverarmin pojan Arvid Sölverarmin¹ aatelisoikeudet ja etuudet toukok. 5 p. 1654 päivätyllä vahvistuskirjalla, mutta Lähteenojan omistusoikeus jäi riidanalaiseksi päättäen siitä, ettei Lähteenojaa mainita rälssiluettelossa :lta 1655 (vrt. V. Ark. N:o 7258. Afkortningslängd). Tilan arkistossa on Turun Hovioikeuden pöytäkirja päiväty huhtik. 14 p. 1662, jossa mainitaan *Iivari Stjernkorsin* vaatineen perintöoikeuden nojalla Lähteenojaa itselleen, ja presidentti Jöns Knutsson Kurjen perillisiltä, joiden hallussa tila oli mainittuna vuonna, vaaditaan asiasta selitys. Tästä näkyy, että Lähteenoja oli siirtynyt Kurck-suvulle.

Iivari Iivarinpoika Stjernkors oli Kustaa Iivarinpojan veli ja siis läheisempi perimään Lähteenojan kuin hänen sisarenpoikansa, jolle testamentti sen määräsi. Iivari Stjernkors kuoli naimattomana äitinsä perintötilalla Strömman kartanossa Kustavissa lokak. 3 p. 1667. Mikael Sölverarm sai Strömman tilan hänen jälkeensä.

Kurck-suvulla oli hyvin vanhat läänitykset Satakunnassa. Kuten edellä mainittiin, kuului Lähteenojakin Anolan herran Axel Kurjen läänityksiin jo v. 1618. Testamentissaan, päiväty 25/2 1624, Axel Kurki jätti läänityksensä perinnöksi veljenpojalleen Jöns Knutsson Kurjelle, joka oli Turun hovioikeuden ensimmäinen suomalainen presidentti. Hän oli nainut Köyliön kartanon omistajan Juhana De La Gardien tyttären Sofian ja siten päässyt Köyliön kartanon haltijaksi. Jöns Knutsson Kurck kuoli toukok 21 p. 1652 ja Köyliön kartanon peri hänen tyttärensä Märta.

Lähteenojan tilan arkistossa on muuan asiakirja vuodelta 1728 koskeva silloin korjauksen alaisena olleen Euran kirkon, kuorissa sijaitsevaa muurattua hautaa, joka oli vanhastaan kuulunut Lähteenojan talolle. Euran kappalainen Johan Tenlenius on allekirjoittanut asiakirjan Euran pappilassa huhtikuun 15 p:nä mainittuna vuonna pyynnöstä todistaen siinä, että *kuoripalkin* alla, vastapäätä saarnatuolia, miesten puolella on muurattu hauta, joka on kuulunut Lähteenojan säterille yksinään ja on mainitun tilan aikanaan omistanut laamanni Gyllenhjelm ja sitten rouva Märta Kurck.

Wij hafwe tagit uthi betänkande och af gunst och nåde, så och för dhen huldheet och trooheet samt tiänst, som Oss och Sveriges Chrono b:emte Michell Silfverarm alt framgent och så länge han lefver at bewijsa förplichtat wara skall, confirmerat och stadfäst, som Wij härmed Confirmera och stadfästa honom samma godz effter be:mte hustru Anna Oloffsdotter dödth att tillträda och niuta med den rätt och villkor som b:emte hans Morbroder om han hade lefvat, dedt tillkomma kunde. Doch dätta alt medhsädant uthryckelig förbehåld at någon annan ther igenom icke warder praejudicerat. Der alle etc. Datum Stockholm den 29 nov. Anno 1650.»

¹ Krist. Registr. v. 1654.

Laamanni Gyllenhjelm oli Juhana III:n avioton poika, jolle kuninkaallinen isänsä lahjoitti Köyliön kartanon v. 1576. Hän kuoli kuitenkin jo v. 1581, ja kartano siirtyi kuninkaan määräyksestä hänen sisarelleen Sofia Gyllenhjelmille. Tämä meni naimisiin Pontus De La Gardien kanssa, joka oli Märta Kurjen äidin isänsä. (Vrt. Salminen Köyliön hist. sivu 22—23). Edellä mainittu asiakirja siis vahvistaa käsitystämme siitä, että Kurck-suku vanhemman läänitysoikeutensa perusteella sai m. m. Lähteenojan haltuunsa entisen omistajan Anna Olavintyttären jälkisaädöksistä huolimatta.

Maakirjoissa (Jordebok) on vuodesta 1648 vuoteen 1667 kamari-viskaali Äimän riitaveli, lampuoti Tuomas Matinpoika mainittu ratsutilalla Sorkkisissa (vrt. Jordebook år 1648, sivu 167, år 1651, sivu 337, år 1655, sivu 187, år 1656, sivu 175, år 1660 sivu 276), ja tarkoittanee kysymyksessä oleva 1 $\frac{1}{2}$ manttaalina tila Lähteenojaa, vaikka Lähteenoja ei muuten koskaan esiinny Sorkkisten tilojen yhteydessä, vaan aina yksinäistilana niinkuin Euran muut vanhimmat talot kuten Lähteenojan naapuri Vaaniin kartano, Soupas, Nuorante, Iso-Vahe ja Kauttuan talot.

Vuoden 1667 maakirjassa (Jordebook år 1667, sivu 808) Lähteenoja tavataan vanhojen rälssitilojen luettelossa ja sen kohdalle on merkitty, että tilan omistaa säterinä Varapresidentti *Arvid Iivarinpoika Natt och Dag*.

Tämä vapaasukuinen ruotsalainen oli Svean hovioikeuden varapresidentti. Hän oli 9/10 1659 nainut Jöns Kurjen tyttären Märthan ja siten saanut haltuunsa ja nimiinsä hänen tiluksensa.

Edellä kerrotuista »Lähteenojan peltopalstoista» on samalla kohdalla vuoden 1667 maakirjassa yksityiskohtainen historiikki. Siinä sanotaan:

»Nämä (autio) tilukset sijaitsevat pitkin Sorkkisten peltoja, joiden veronkanto-oikeus kuuluu Lähteenojalle ja ovat nyt ketona ja rappiolla ja on Lähteenoja viljellyt niitä 8 tynnyrin 5 kapa arvoisena kylvömaana ja vero tekee 3 tynnyriä 25 kappaa vuodessa; mitkä tilukset Köyliön kartanon asiamies Niilo Olavinpoika Armollisen Herrasväkensä puolesta on istuvan oikeuden edessä jouluk. 20. p. 1667 Kruunun vastaanotettavaksi laillisesti irtisanonut.» (»Dessa täppor äro belagne uth medh Sorckis äcker, til hwilka Lächdenäia skatträttigheten äger och nu ligger i linda och under fääfoth, och är af Lächdenäia brukat för 8 tunnors och 5 cappars land utsäde och rentha 3 t. 25 c spanmohl ährligen; hwilka täppor ä Nädiga Herrskaps wägnar af Kiulohälms gårds ombudsman Nicliss Olofsson för sittjande rätt den 20 december 1667 till Cronan laghligen uppsagde äro.» (vrt. myöskin Jordebook år 1668, sivu 894, ja år 1683 sivu 903).

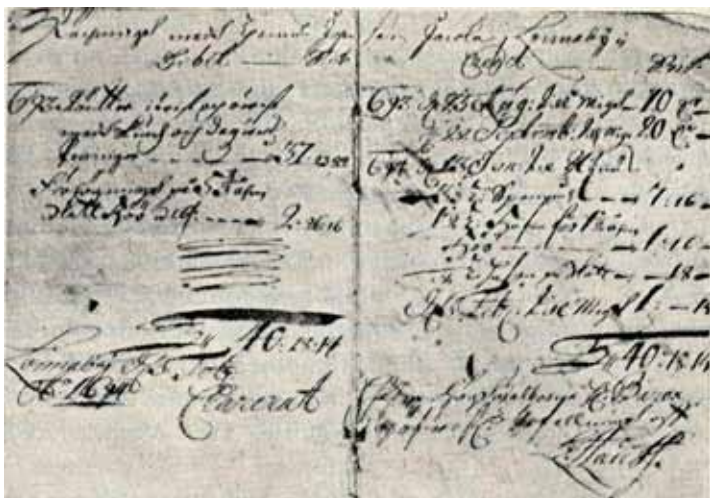
Arvid Iivarinpoika Natt och Dag kuoli tammik. 31 p. 1683. Hänen läänityksensä palautettiin silloin kruunulle, mutta Märta-rouva sai kuitenkin pitää Köyliön kartanon luovuttamalla kruunulle muita tiluksiaan. — Lähteenoja ja Sorkkisten kylä Eurassa jäivät myöskin hänelle. — Vuoden 1693 maakirjassa (sivu 895) on Lähteenojan kohdalla autiotiluksista ylläkerottu muistutus ja tilan omistajaksi mainitaan tässä jalosukuinen rouva Märta Kurck. Lähteenojan lampuotina oli Antti Yrjönpoika. Hänet mainitaan Lähteenojan perheenpäänä myöskin Euran pitäjän vanhimmassa kirkonkirjassa, jonka merkinnät alkavat vuodesta 1667. Antti Yrjönpojan vaimo oli *Maalin*. Heillä oli lapset: Antti, Simon, Matti, Briitta ja Vappu. Vuoden 1694 manttaaliluettelosta näkyy, että Antti Antinpoika oli jo nainut, hänen vaimonsa nimi oli Maria. (Vrt. Verif. v. 1694, sivu 2306).

Märta Kurck kuoli elok. 27 p. 1698. Hänen maatilansa peruutettiin silloin kruunulle, mutta perilliset saivat pitää Köyliön kartanon luovuttamalla sen sijaan kruunulle Sorkkisten kylän ja Lähteenojan tilukset. Perillisistä luutnantti Sten Arvidinpoika sai Köyliön kartanon. Hänet korotettiin 23/6 1720 vapaaherraksi ja sai oikeuden käyttää sukunimeä *Sture*.

V. 1849 kirjoittamassaan ruotsinkielisessä Euran pitäjänkertomuksessa maisteri G. J. Lindström mainitsee tästä tilusten luovutuksesta viitaten siitä laadittuun karttaan, jota säilytetään Maanmittaushallituksen arkistossa. (Suomi 1849, sivu 178; Maanmittaushan, kartt. A. 21 pag. 13.) Kartasta on tähän otettu pienoiskokoinen jäljennös. Kartta on vuodelta 1699. Sen laajasanaisessa otsikossa sanotaan Jalosukuisen rouva Märta Kurjen herrojen Perillisten luovuttaneen karttaan otetut Sorkkisten kylän ja Lähteenojan tilukset Hänen Kuninkaalliselle Majesteetilleen ja Kruunulle Köyliön kartanon korvauksena.

Vuonna 1699 siis Lähteenojan rälssitila muuttui verolliseksi rakuunarustholliksi. Sen sai haltuunsa kruununvouti *Lars Hauff*, joka piti sitä aina vuoteen 1732. Mainittuna vuonna hän lahjoitti sen perintönä kasvatilleen, veljentyttäreilleen *Saara Juhantytär Hauffille* ja hänen puolisolleen *Juha Juhanojalle*, joka oli ratsutilallisen poika Kiukaisista. Heidän jälkeläisensä ovat siitä lähtien viljelleet ja hallinneet kaikkia vanhasta rälssitilasta lohkaistuja tiluksia ja taloja.

Lars Hauff oli nähtävästi syntyisin Turusta, jossa hänen veljensä perhe asui vielä suurten nälkävuosien aikana 1695—97. Nimi viittaa saksalaiseen alkuperään. Kruununvoudin virassa Lars Hauff oli ainakin jo vuodesta 1694 lähtien vuoteen 1703. Vuoden 1723 verorästi-

Lars Hauff in verotili v:ltä 1694.

luettelossa (Landzbook, år 1723, sivu 64) luetellaan eri kruununvoutien kantamat rästit ajalta 1658–1723. Lars Hauffin Ala-Satakunnan kihlakunnasta kokooma rästiluku 2372 taal. 11 äyriä $8\frac{2}{3}$ penn. on vuosilta 1695–1703. Ennen häntä mainitaan luettelossa kruununvouti Jacob Callia v. 1688–89 ja hänen jälkeensä Erhard Wessman 1704–1713 ja 1722–24.

Tri Jalmari Jaakkolalle Huittisten Loimaankylän Juuselasta lähetettyjen vanhojen asiakirjojen joukossa oli pari Lars Hauffin vuosilta 1694 ja 1695 antamaa verokuittia, joista tähän esitykseen valokuvattiin yksi näytteeksi Lars Hauffin tyylistä. Kuitti on päivätty 5/2 1694 Loimaankylässä Huittisissa. Siitä voisi päättää kruununvoudin asuneen Huittisissa virkansa alkuvuosina. Kirjoittaja ei ole kuitenkaan tavannut hänen nimeään Huittisten veroluettelossa näinä vuosina. Kruununvouti Jakob Gallialla sen sijaan mainitaan kaksikin taloa Nanhian kylässä Huittisissa. Tämä pitäjä kuului silloin Ylä-Satakunnan aliseen osaan. (Vrt. vuoden 1693 Verif. V. A. N:o 7349, s. 3068). Vuoden 1696 Verif:ssa löytyvät muutamat Lars Hauffin allekirjoittamat asiakirjat ovat päivätty Turussa.

Lähteenojalla säilyneessä tilanluovutuskirjassaan Lars Hauff itse mainitsee jo v. 1697 asuneensa Eurajoella, jossa hän omisti Tarvolan talon nykyisessä Tarvolan kylässä, Eurajoen varrella. Vuoden 1696 manttaaliluettelossa ei häntä vielä mainita Tarvolassa.

Tarvolan tila jäi Lars Hauffille senkin jälkeen, kun hän muutti Lähteenojalle. (Vrt. V. A. N:o 7447, s. 2438). Vielä 1880-luvulla,

kirkonisäntä August Lähteenojan pitäessä toista Lähteenojaa, Tarvotlan talo suoritti augmentti veron Lähteenojan ratsutilalle.

Lars Hauff sai Lähteenojan haltuunsa vuoden 1699 alkupuolella, sillä jo samana syksynä hän esiintyy rajariidassa Lähteenojan puolesta kaukomäkiläisiä vastaan. Tätä koskeva, nyk. Yrjö Lähteenojalla säilynyt asiakirja, on päivätty lokak. 9 p. 1699. Samoin esiintyy Lars Hauff Lähteenojan omistajana asiakirjassa, päivätty 24 ja 25 syysk. 1700, mikä asiakirja koskee Sorkkisten tiluksia.

Vuoden 1700 maakirjassa (Jordebook, sivu 879) Lähteenoja on edelleen aatelin rälssien joukossa («Adelens gambla frälse») ja lampuotina mainitaan Antti Yrjönpoika, mutta jo seuraavan vuoden luettelossa on tilan omistajaksi merkitty kruununvouti Lars Hauff (Jordebook år 1701, sivu 600). Autiotilukset («ödes täppor») seuraavat edelleen maakirjoissa Lähteenojaa.

Vertailun vuoksi mainittakoon, että vuoden 1702 maakirjan mukaan (Jordebook år 1702, sivu 616) Lähteenojan runkotilan vero teki 21 taal. 20 äyriä ja 16 penninkiä sekä autiotiluksista 8 taal. 20 äyriä hopearahaa, kun esimerkiksi Vaaniin kartano samaan aikaan maksoi verona 27 taal. 13 äyr. $\frac{1}{2}$ penninkiä. — Tässä maakirjassa on muuten merkintöjä siitä, mitkä ratsutilat Eurassa kuuluivat silloisen Ala-Satakunnan kihlakunnan rakuunakomppaniaan ja mikä rusthollinnumero kullakin oli. *Vaaniin* rusthollin N:o oli 65 (omistaja: Jaakko Aemelaeuksen leski Clara Lietzén); *Lähteenojan* N:o 84 (omist. Lars Hauff); *Järstän* N:o 85 (omist. Matti Heikinpoika); *Soupas* N:o 86 (omisti Kalle Simonin poika); *Björnin eli nyk. Karhulan* rusthollin N:o oli 87, tilan omisti Joh. Laihiander; Lukkarlan rusthollin N:o 88 omisti Köyliön kart, inspehtori Magnus Floman ja *Iso-Vaheen*, jonka rusthollin numero oli 89 sekä *Kauttuan*, rusthollinnumero 90 ja 91, omisti maaherra Lorentz Creutz.

Ison vihan ajalta puuttuvat sekä kirkolliset että hallinnolliset tilastot. — Euran kirkonkirja N:o 2 sisältää tietoja v:sta 1722 lähtien. Silloin mainitaan Lähteenojalla kruununvouti *Lars Hauff*, (nimi kirjoitetaan toisinaan Hääf), hänen puolisonsa *Margaretha Hammar*; edellisen lampuodin poika *Simon*, hänen vaimonsa *Vappu* ja Simonin veljentyttäret *Anna ja Maria Matintytär* sekä veljenpoika *Juha Antinpoika*.

Kuten tuonnempana kerrotaan oli kruununvouti Lars Hauffin orvot veljentyttäret, Elsa ja Saara, setänsä toimesta lähetetty Ison Vihan aikana Tukholmaan ansaitsemaan siellä elatuksensa ja nähtävästi myös sotaa pakoon. Nuorempi heistä, Saara, palasi setänsä luokse v. 1727 ja vihittiin maalisk. 6 p. 1729 Lähteenojalla avioliittoon ratsutilallisenpojan Juha Juhanojan kanssa, joka oli kotoisin Kiukai-

sista, nähtävästi Kiukaisten kylän Jaakolasta. (Kiukainen kuului silloin vielä Euraan, joten Kiukainen silloisissa asiakirjoissa tarkoittaa Kiukaisten kylää, eikä »Rantuan» kappelia, joksi Kiukaisten kappelia aikaisemmin kutsuttiin). Maalisk. 17 p. seuraavana vuonna eli v. 1730 syntyi heidän esikoisensa, joka 20/3 ristittiin *Johannekseksi*. Kummeina olivat: *Johannes Tenlenius* (kappalainen), *Lars Hauff*, *Anna Maria Boelia* (Tenleniuksen puoliso) ja korpraalitar *Margaretha Elisabeth Deutsch*.

Lars Hauffin puoliso Margaretha kuoli v. 1725 ja hänen seuraajakseen tuli *Elisabeth Jaakontytär*. Vuoden 1730 kirkonkirjassa maitaan Lähteenojalla kruununvouti Lars Hauff ja hänen puolisonsa Elisabeth Jaakontytär, nuori rusthollari Juha Juhanpoika Lähdenoja ja hänen vaimonsa Saara Juhantytär Hauff sekä heidän poikansa Johannes.

Tulevaisuuden lupaus oli siis pelastettu läpi Ison vihan kauhujen. Mutta perheen taloudelliseen asemaan oli kova aika lyönyt leimansa. Vuoden 1724 veroluettelossa (Verif. v. 1724, sivu 3521) on Lähteenojasta merkintä, ettei tilan haltija voi suorittaa veroansa, sillä hän on köyhä ja *vihollisen ryöstämä*. (»fattig och av fienden utplundrat så att denna ej kan utgå»). Saman luettelon 1318 sivulla mainitaan autio-tilusten edelleen olevan kurjassa kunnossa. Talon rakennukset olivat nähtävästi kuitenkin verraten hyvin säilyneet, koska v. 1725 talvikäräjät pidettiin Lähteenojalla. (Lanzbook år 1725, sivu 3225) vrt. myös Verifik. år 1683, sivu 2196).

Mainitsimme jo, että kruununvouti Lars Hauff luovutti Lähteenojan tilan veljentyttäreilleen Saara Hauffille ja hänen puolisolleen, koska hänellä ei ollut itsellään lapsia. Luovutuskirja on allekirjoitettu kesäk. 7 p. 1732 Lähteenojalla. Laajasanaaisessa esipuheessaan antaa Lars Hauff mielenkiintoisia tietoja omaisistaan. Se kuuluu suomennettuna:

»Koska minun nyt Herrassa autuas Veljeni Juha Juhanpoika jumalallisen sallimuksen tahdosta viimeisenä vaikeana nälkä- ja surman vuonna 1697 syksyllä kuoli vaimonsa ja yhden lapsensa kanssa ruttoon Turun kaupungissa ja häneltä jäi eloon kaksi alaikäistä lasta kurjaan tilaan, nim. vanhempi Elsa ja nuorempi Saara, edell. 2 1/2 vuoden vanhana; jotka lapset, sittenkun saamamiehet olivat saatavistaan ottaneet vanhempien vähän omaisuuden, minun silloinen hyvä ystäväni Raatimies Bertell Letzle otti muutamien arvottomien taloustarpeiden kera huostaansa ja säilytti luonaan, kunnes sai ruumiit maahan, silloin heti minä noudatin lapset luokseni kotiini Eurajoelle, annoin heille ruokaa ja varustin heidät vaatteilla ja pidin heitä koulussa Korkeasti oppineen Herra Rovasti Garvoliuksen luona, kunnes

v. 1708 lähetin vanhemman palvelukseen Tukholmaan ja samoin nuoremman keväällä 1714, mikä mainittu Saara syksyllä 1727 taasen palasi minun luokseni ja minä otin hänet vastaan siinä mielessä, että hän auttaisi ja hoitaisi minua vanhuudessani sallien hänen myöskin samassa tarkoituksessa mennä naimisiin Juha Juhanojan kanssa sillä ehdolla, että he pitäisivät minusta ja vaimostani meidän elinikämme huolta niinkuin omista vanhemmistaan varustaen meidät ruualla ja vaatteilla ja kohdellen meitä rakkaudella, niin minä jätin hänen (Saaran) haltuunsa tämän Lähteenojan talon täysine ratsuvarustuksineen kuolemaani asti ja sen jälkeen täysin omistettavaksi rusthollithan kaikilla rusthollioikeuksilla ja pidettäväksi hänen omaanaan. Sentähden esitin näille nuorille alempana seuraavat seikat noudatettaviksi. Ensiksi tulee heidän aina pitää huolta siitä, että rustholli on hyvässä voimassa ja viljelyksessä niin peltojen kuin rakennusten puolesta, sekä että Hänen Kuninkaallisen Majesteettinsa ratsuvarustus aina pidetään joka suhteessa täydessä asianmukaisessa kunnossa, jonka nyt heille täydellisenä luovutan omistettavaksi ja omana omaisuutena pidettäväksi ilman mitään lunastushintaa. Ainoastaan muutamia pieniä yksityisiä maksuja heidän on suoritettava, mitkä erät ovat katovuosina käytetyt tilan hyväksi, mutta mitään heille tuntematonta velkaa tai lunastussummaa minulle ei heidän tarvitse suorittaa.»

Alkuperäinen ruotsinkielinen sanamuoto kuuluu: »Såsom min nu mehra hoos Gud salige Bror Johan Johansson, efter des guddomliga behag uthi detta sidsta Swära hungers- och dödsår 1697 om hösten uthi pest med hustru och ett barn afledo i Åbo stad, efter hvilken 2 omundiga Barn uthi ett eländigt tillstånd i lifvet lemnade blefwo nämbl. den något äldre Elisa och den yngre Sara förenämbd. af 2 $\frac{1}{2}$ åhrs åld.; hvilka Barn sedan Creditorerna föräldrarnas ringa egendom sig för giäld erkenndt, thå warande min god wän Rådman Bertell Letzle med något odugligt huusgeråd till sig tog och conserverade till des som fik lijken uthi Jorden befordrat, då straxt lät iagh till mig på mitt hemvist uti Eura åminne sokn Barnen afhemta, och dem med föda och kläder försärgde som och hölt dem under Preceptoren hos Höglärde H. Prosten Garvoliustill des iag den äldre år 1708 i tjenst uthi Stockholm befordrade och den yngre äfven 1714 om våren översände, hvilken bemålde Sara om hösten 1727 åter der ifrån tili mig kom, då jag henne på den förmodan emot tog, att hon mig i min höga ålder skulle hielpa och skiöta, lätandes iag och uppå samma förmodan henne komma uti gifte med Johann Johansson med sådana wilkor att the skulle uthi min liststijd försörja mig och min hustru, ligha som sina egna

föräldrar, med föda och kläder samt med behörig hufsamhet bemöta, da iag henne uppdrog disposition af detta Lächdenäja gärdh med full mündering till häst och efter min död uthi full besittning uti Rusthalls Rustningsrättigheter fram för alla att possidera såsom sitt eget. Altså blef efterskrefne mähl desse unga falchet till efterrättelse föreställda näml. först och althid bör högst tagas i acht och afsedt warda att Rnsthället wid god macht och Cultur så uti åker som huus så och Hans Kongli. Mayst mnndering uti alla dehlar althid redligt och complet hållas, som iag nu dem fullkomlig till handa lefvererar till besittning och possession uthan någon lösen, på följande sätt, allenast bör betalas några små privata giäld som med egendomen bevisas kan, och uti missväxt åhren till gårdens nytta är användt, utan någon dom owiss skuld icke heller någon giäld för mig är b e t a l t . »

Tämän esipuheen jälkeen luettelee kruununvouti luovutuskirjasaan 8 kohtaa nuorikkojen noudatettavaksi:

1) Hän pidättää itselleen kuolemaansa asti akumenttitulot Eurajoen Tarvolasta;

2) samoin hän pidättää itselleen jokirannassa Lähteenojalla peltoa viljeltäväkseen;

3) ruuan ja tilan navetassa ja tallissa omille kotieläimilleen;

4) asunnon, valon ja lämmön itselleen;

5) hän määrää, että jos Liisa Jaakobintytär jää elämään hänen jälkeensä, niin nuorikkojen on kohdeltava häntä niinkuin Hauffia itseään ja niinkuin tilan entistä haltijaa.

6) nuorikkojen on toimitettava vanhuksille kunnialliset hautajaiset kaikkine asiaankuuluvine menoineen.

7) heidän on vuosien 1730—32 inventarion mukaan maksettava irtaimistosta kuuluva osuus Lars Hauffin ensimmäisen puolison Margaretha Hammarin veljelle, Tuomas Hammarille; samoin on hänelle luovutettava viljeltäväksi peltopalsta;

8) määräyksiä veronkanto-oikeudesta.

Euran silloinen kappalainen Johan Tenlenius oli sitäpaitsi jo kaksi vuotta aikaisemmin, nim. helmik. 20 p. 1730, antanut Hauffin langon Tuomas Hammarin takia todistuksen kruununvoudin ja hänen perillistensä välisistä sopimuksista. Sekin on tallessa August Lähteenojalla. Sen sanamuoto kuuluu: »Anno 1729 d. 6 Martii hältz Bröllop på Lächdenoja af Hr Befallningsman Lars Hauffs och dess Broders dotter Iungfru Sara Hauff, som blef förmälder med unga Rusthällaren Johan Johansson ifrån Kiukais, men dagen därefter som war den 7 Martii förfrågades utaf Hr. Befallningsman Hauf på de unga Contrahenternas wägnar huru det skulle wara med hemmanets disposition,

om Hr Befallningsman skulle lemna hemmanet uti unga parets disposition eller ej; så svarade Hr. Befallningsman Hanff att de unga skulle få disposition af hemmanet »till utnyttjande och bruk i min lifstid och såsom sitt eget efter min död.

— — — Thomas Hammar, som är arfvinge i boet, bör erhålla sin del av lösöre och — — — t ä p p o r — — Eura prestgård 20/2 1730, Johan Tenlenius.»

Suomeksi: »Vuonna 1729 maalisk. 6 p. vietettiin Lähteenojalla häät ja vihittiin silloin Herra Kruununvouti Lars Hauffin (kasvatti) hänen veljensä tytär neito Saara Hauff rusthollarinpojan Juha Juhanpojan kanssa Kiukaisista, mutta seuraavana päivänä, joka oli maaliskuun 7:s, kysyttiin Herra Kruununvouti Hauffilta nuoren avioparin puolesta, miten oli talon hallinnan laita, antoiko Herra Kruununvouti sen nuorelle parille vai eikö; jolloin Herra Kruununvouti Hauff vastasi, että nuori pari tulisi saamaan talon haltuunsa nautittavaksi ja viljeltäväksi hänen elinaikanaan ja hänen kuoltuaan omakseen.

Tuomas Hammarin, jolla on perimäoikeus pesään, tulee saada osuutensa irtaimistosta sekä peltoa viljeltäväksi.... Euran Papilassa helmik. 20 p. 1730, Johan Tenlenius.»

Edellisessä asiakirjassa mainittu kruununvouti Lars Hauffin veli asui kuten mainitsimme Turussa ja kuoli siellä ruttoon 1697, mutta kirjoittaja ei ole tavannut hänestä merkintää Turun manttaaliluettelossa. Kuitenkin näyttää todenmukaiselta, että Turun tuomiokirkon tileissä v:lta 1697 lokak. 29 p. kohdalla mainittu hatuntekijämestari Johan Häuff tarkoittaa Lars Hauffin veljeä. Hautauskuluja on häneltä merkitty tileihin 1 taal. 12 äyriä. (Bidrag till Åbo stads hist. första serien X—XI 2, s. 256: »d. 29 okt. B. Hattemakaren m:r Johan Häuff från Tafvastgatan söder om utan kl. läg. 1 dlr. embetzbär kl. 12 öre — 1 dlr. 12 öre»).

Kruununvouti Lars Hauff on merkitty Euran kirkonkirjassa N:o 4, joka alkaa vuodesta 1736, jo kuolleeksi. Mutta hänen leskensä mainitaan Lähteenojalla vielä 1747.

Muisto kruununvouti Hauffista säilyi talossa yli sata vuotta. Eräs Lähteenojan tyttäristä, Fredriikka Kustaantytär (Lukkala) kertoi hänen lapsuudessaan 1850-luvulla Lähteenojalla vielä olleen jyrävätekoisen kuomureen, jolla kruununvouti oli käynyt veronkantomatkoilla.

Juha Juhanpoika Lähdenojalla ja Saara Hauffilla oli lapset: *Johannes* s. 17/3 1730, kaksoiset *Mikko ja Liisa*, s. 24/9 1732 ja tytär *Saara*, s. 23/12 1734. Liisa meni emännäksi Turajärven Mikolaan, puoliso ratsutilallinen Antti Antinpoika (Michola) Mikola; Mikko kuoli

naimattomana kotonaan 25/7 1763, ja Saaran puolisona mainitaan talonluovutuskirjassa v. 1763 Heikki Heikinpoika. — Vanhin poika Johannes nai v. 1754 *Vappu Mikontyttären*. Heidän vihkimistään ei ole merkitty Euran pitäjän vihittyjen luetteloon v:lta 1754, joten morsian nähtävästi oli ulkoseurakunnasta kotoisin.

Juha Juhanpoika Lähdenoja, vanhempi, oli Euran seurakunnan kirkonisäntänä kuolemaansa asti. Kirkon arkistossa on asiakirja v:lta 1747, jossa tammik. 30 p:n kohdalla on merkintä, että kirkonisäntä Juha Juhanpoika Lähdenoja pyysi saada lunastaa omakseen kirkon alla miesten puolella olevan muuratun haudan, joka oli yli 50 vuotta kuulunut Lähteenojalle. Pyyntöön suostuttiin ja hän sai maksaa siitä 12 kruunua.

Lähteenojan arkistossa on tallella Joh. Laihianderin antama kuitti siitä, että kirkonisäntä Juha Juhanpoika Lähdenoja on tilittänyt vuoden 1762 tulot kirkkokassaan. Kuitti on allekirjoitettu Euran pappilassa tammik. 21 p. 1763. — Samoin on kantatilalla Tukholman Kamarikollegion 15/3 1756 allekirjoittama asiakirja, jolla Juha Juhanpojan ja hänen jälkeläistensä omistusoikeus Lähteenojaan vahvistettiin. Turun lääninkonttorista se on lähetetty 14/6 1758, allekirj. A. Gadolin.

Saara Hauff ja Juha Juhanpoika luovuttivat talon hallinnan pojalleen Johannekselle 7/2 1763 luovutuskirjalla, joka kuuluu:

»Åhr 1763 den 7 Februari blef underskrefne emellan följande öfverenskommelse träffat angående Lächdenoja Skatte Rusthåll N:o 84 Nedre Satagunda härads Company af Hans Kongi. May:st lif Regements Dragoner.

Som Jag Johan Johansson och Sara Häfv, innehafvare af Lächdenoja Skatte Rusthåll nu mera i anseende till åkommen ålder och därvid följande orkeslöshet ej förmår vidare förestå be:mtte Rusthåll sampt thet tillbörligen häfda och skiötä; altså hafva vi efter noga överwägande med välbetänkt mod i förmåga häraf welat updraga detta hemman och dess besittning till wår äldste son Johan Johansson för sig och sina efterkommande arfvingar att nütja och bruka och alt ther till hörande lägenheter i wätto och tårro när och fjärrän jämte augments Hemman, torptombtställen (m. m.) som der under lyda mot att utbetala till nu varande arfvingar 3000 Silfver Daler.»

Johan Johansson. Sara Häfv.

förra innehafvare af Lächdenoja Rusthåll

puumerkki.

Johan Johansson

Tillträdare af Lächdenoja.

Anders Andersson

Innehafvare af Mikola rusthåll i Turajärvi och mäg till förre innehafvare af Lächdenoja.

Henrik Henriksson

mäg till förre innehafvare af Lächdenoja

Michael Johansson

üngre Son på Lächdenoja.)

Suomeksi: »V. 1763 helmik. 6 p. tehtiin allekirjoittaneiden kesken seuraava sopimus koskeva Lähteenojan Vero Rusthollia N:o 84 kuuluva Ala-Satakunnan kihlakunnan komppaniaan ja Hänen Kuninkaallisen Majesteettinsa Henkivartija Rakuunarykmenttiin.

Koska minä Juha Juhanpoika ja Saara Hauff, Lähteenojan Vero Rusthollin omistajat, emme enää korkean ikämme ja siitä johtuvan heikkouden takia voi hallita mainittua rusthollia emmekä sitä asianmukaisesti viljellä ja hoitaa; niin me olemme tarkan harkinnan perästä ja täydellä järjellä ollen päättäneet luovuttaa tämän tilan ja sen omistuksen vanhimmalle pojallamme Juha Juhanpojalle hänen itsensä ja hänen jälkeentulevien perillistensä nautittavaksi ja viljeltäväksi kaikkine siihen kuuluvine tiluksineen, mitä märkää tai kuivaa on lähellä ja kaukana, samoin akumenttitilat, torpantontit y. m. jotka kuuluvat siihen, nykyisille perillisille maksettavasta 3000 hopeataalerin hinnasta.

Juha Juhanpoika.

Saara Hauff.

Lähteenojan entiset omistajat.»

puumerkki

Sen jälkeen on asianmukainen merkintä siitä että toiset kanssaperilliset hyväksyvät sopimuksen ja sen alla nimet:

»Juha Juhanpoika,

Lähteenojan tuleva omistaja.

Antti Antinpoika,

Turajärven Mikolan ratsutilan omistaja, Lähteenojan edell. omistajien vävy.

Heikki Heikinpoika,

Lähteenojan edell. omistajien vävy.

Mikko Juhanpoika

Lähteenojan nuorempi poika.»

Juha Juhanpoika Lähdenoja nuorempi kuoli jo 1/6 1769. Perunkirjoituskirjassa, joka on päivätty 8/6 1769, mainitaan häneltä jääneen leski *Vappu Mikontytär*; pojat *Juha* (5 vuotias), Kustaa (3 v.) ja tyttaret Kristiina (8 v.) ja Vappu (1 v.). — Veljekset Juha ja Kustaa jakoivat täysikäisiksi tultuaan 20/3 v. 1790 Lähteenojan kahtia siten, että Juha sai kantatilan »Iso-Lähdenojan», ja Kustaa sen toisen puoliskon. Sisarustalojen tontit ovat vierekkäin ojan kummallakin puolella. Tytär Kristiina meni naimisiin ratsutilallisen pojan Juha Juhanpoika »Tolfin» kanssa (Torttilasta) Harjavallasta (Tolvin rusth. N:o 19.)

Vappu Mikontytär omisti perintölain mukaan 1/6 Lähteenojasta. Tämän osuutensa hän myi pojilleen Juhalle ja Kustalle 31/1 1794 päivätyllä kauppakirjalla. (Hinta »Tow-ättatjotre riksdaler»).

Vappu Mikontytär oli silloin toisen kerran joutunut leskeksi, sillä hän meni ensimmäisen miehensä Juha Lähdenojan kuoltua v. 1770 naimisiin Antti Antinpojan kanssa, syntynyt Hinnerjoella elok. 16 p. 1745. Hän piti Vappu Mikontyttären kanssa Lähteenojaa vv. 1770—1790. — Perinnönjakokirja hänen jälkeensä on päivätty 12/8 1791. — Vappu Mikontyttärellä ja hänellä oli lapset:

Helena, s. 1/7 1771, meni naimisiin ratsutilallisen Juha Heikinpoika Lukkarlan kanssa Euran kirkonkylästä;

Mikko s. 24/7 1773 (Euran kirkonkirjan mukaan), antautui luku-alalle suorittaen maisteri- ja pappistutkinnon 1795. Oli Metsämaan seurakunnan ensimmäinen saarnaaja (Vrt. »Satakunta II.», sivu 88), muutti v. 1810 Somerolle, jossa hän oli kuolemaansa asti. Hän käytti nimeä *Michael Lundén*;

Vappu s. 20/4 1776, naitiin Euraan Nuoranteelle, puoliso: *Juha Nuoranne*. — Heidän poikansa Isak meni vävyksi Souppaalle naiden talon Agatha-nimisen tyttären. Näin siis Vappu Mikontytärtuli kahta tietä lukuisten euralaisten sukujen kantaäidiksi.

Kirkonisäntä August Lähteenojalla on tallella Someron kappalaisen Michael Lundénin velipuolelleen Kustaa Juhanpoika Lähdenojalle Somerolta 18/10 1810 kirjoittama kirje, jossa hän pyytää veljeään lähettämään hänelle Kokemäen lohta ja siikaa pitäjän vähän lukkarin mukana luvaten rekikelin tultua käydä omaisiaan tervehtimässä Eurassa ja silloin suorittaa maksun kalasta. Hän kertoo Somerolla saaneensa hyvän asunnon ja sellaiset olot, ettei toimeentulon huoli enää rasita yhtä kovasti kuin siihen asti. Käsiala on hyvin kaunista, sujuvaa ja voimakasta, sangen »nyky aikaista».

Veljesten Juha Juhanpojan ja Kustaa Juhanpojan isännyyden aikana toimitettiin isojako Lähteenojalla. Jakokirja on päivätty 30/9 1812, ja Kanalan maita koskeva 25/11 1814. Jaettavat maat tekivät

1 ³/₄ manttaalia. Sorkkisten kylässä isojako toimitettiin 1778 ja 1779. Euran ison niityn Moukon maita koskeva jakokirja on vuodelta 1795. Ison jaon toimitti maanmittari Johan Forselius. Pienempiä järjestyjä Sorkkisten maista on tehty vuosina 1845 (18/11) ja 1861 (16/8).

Kustaa Juhanpojan talosta lohkaistiin v. 1835 tapahtuneessa perinnönjaossa *Kahalan* tila, jonka sai Kustaa Juhanpojan vanhin poika *Isak*. Kustaa Kustaanpoika otti kotitalon ja kolmas veli, *Mikko*, tuli Kiukaisten *Ison Pereen* (rusth. N:o 61) toisen puoliskon eli nyk. Mäki-Pereen isännäksi. Heidän sisarensa *Maria Kristiina* meni naimisiin tilallisen *Juha Juhanpoika Knuutilan* (rusth. N:o 58) kanssa Kiu-kaisista.

Kantatilan isäntä *Juha Juhanpoika* (kolmas järjestyksessä) *Lähdenoja* nai *Maria Juhantyttären* ulkoseurakunnasta. Heillä oli 7 lasta, vanhimman pojan nimi tietysti oli taasen *Juha*. Hän nai 7/6 1814 Souppaalta *Leena Juhantyttären*, ja he pitivät Iso-Lähteenojaa kuolemaansa asti v:een 1834. Heidän poikansa *Kustaa* ja *Isak* olivat kumpikin miehuutensa päivinä harvinaisen tarmokkaita miehiä, niin oman talonsa hoidossa kuin pitäjän yhteisten asiain ajamisessakin.

Kustaa Juhanpoika Iso-Lähdenoja piti kantatilaan vuodesta 1835 kuolemaansa asti v:een 1863. Hänen vaimonsa *Fredriikka Antintytär* oli kotoisin Torttilan *Tolvilta*-Harjavallasta. Kustaan veli *Isak Juhanpoika* nai naapurista Ruosteenojan tyttären Marianan ja osti Porin läheltä Harjunpään kylästä *Lampon* eli *Holmin* tilan, jossa hänen jälkeläisensä vielä elävät. *Isak Juhanpoika* otti samalla sukunimekseen *Holmi*. *Isak Holmi* oli Ala-Satakunnan tuomiokunnan edustajana talonpoikaissäädystä vuoden 1867 valtiopäivillä. Hän oli paikkakunnallaan kuudennusmies, joka luottamusmies entiseen aikaan kirkkoherran ja kirkonisännän kanssa piti huolta kirkkokurista ja järjestyksestä.

Valtiopäivämiehenä *Isak Holmi* oli talonpoikaissäädyn kirkkolakivaliokunnan ja yhteisen valitusvaliokunnan varajäsenenä. (Pöytäkirja, sivu 20, 21). Säädyn helmik. 18 p. pidetyssä istunnossa oli esillä edusmies *Isak Holmin* anomusehdotus koskeva »maanviljelyspankkien laittamista niittymaiden ja soiden raivaamista varten»; tätä, yhtä vähän kuin hänen pyyntö-esitystään voimassaolevan huutokauppajärjestyksen muuttamisesta, ei sääty kuitenkaan ottanut huomioon. (Pöytäkirja, sivu 66, 67).

Talonpoikaissäädyn käsitellessä anomusta kotiviinanpoltto-kiellon peruuttamisesta yhtyi *Isak Holmi* anomuksen vastustajiin huomauttaen »sivistyksen olevan arveluttavalla kannalla, kun viinaa puolustetaan ja kouluja lakkautetaan» (Pöytäkirja, sivu 83).

Vuoden 1867 valtiopäivillä oli myös esillä kysymys kirkkokurin

lieventämisestä. Talonpoikaissäätö teki ensin päätöksen myönteiseen suuntaan, jolloin tuomiorovasti Borgin ja tohtori Bergin puolesta esitettiin perusteltu kirjallinen vastalause. Isak Holmi yhtyi myös kirjallisesti antamallaan lausunnolla vastalauseen tekijöihin. Hänen lausuntonsa kuuluu: »Minä hyväksyn tämän pykälän (§ 102) tuomioprovasti Borgin ja tohtori Bergin vastalauseen jälkeen, katsoen sen vastalauseen olevan minun tuntoni jälkeen raketun vahvimmalle perustukselle ja kalliolle, joka on itse Kristus ja hänen sanansa, ja joka pitää yhtä mieltä jo hyväksi omistetun ja toivonijälkeen meiltä kaikilta tunnustetun Lutheruksen katekismuksen kanssa» (Pöytäkirja, sivu 371). Toukok. 1 p. istunnossa talonpoikaissäätö purkaen entisen päätöksensä yhtyi vastalauseen tekijäin mielipiteeseen.

Harrastustaan oman säätönsä ammattisivistyksen kohottamiseen osoitti Isak Holmi vastalauseessa, jonka hän sekä kolme muuta talonpoikaissäädyn jäsentä jätti säädylle sen johdosta, että säätö oli päättänyt anoa hallitsijalta maanviljelyskoulujen lakkauttamista, koska ne muka nielivät varoja tuottamatta vastaavaa hyötyä. Vastalauseessa sanotaan: »— säätöveljemme ei näy tuntevan etsikkonsa aikaa, koska enemmistö nämät lapsillemme ainoat aivan tarpeelliset valistuksen, tieteellisesti järjestetyn taloudenhoidon ja parannetun maanviljelyksen taimilavat, maanviljelyskoulut hyödyttöminä vieläpä vahingollisina tykkänään hävitettäväksi tuomitsi.— Ihmetellä täytyy, että säätymme enemmistö tällaista ajattelematonta, säätymme kunniaa ja tulevaisten sukupolvien sivistystä ja etuja loukkaavaa päätöstä tehdessänsä ei edes ole peljännyt tulevassa ajassa kaikella kovuudella langetettavaa historian tuomiota ja tulevan sukupolven kirousta meidän hautaimme yli, kuin olemme ottaneet heiltä pois ne välikappaleet, joilla heidän onnellisuutensa edesautetuksi tulisi.» (Pöytäkirja, sivu 95—97).

Edellisen veli *Kustaa Juhannoika Iso-Lähdenoja* puolestaan oli hyvin oikeudentuntoinen ja sitkeä viemään perille, mihin kerran oli ryhtynyt. Nämä ominaisuudet olivat tarpeen varsinkin oikeusriidassa, jota Kustaa Juhannoika Iso-Lähdenoja kävi yhdessä Euran muiden talonpoikien kanssa Kauttuan rautaruukin silloisia omistajia vastaan. Riita koski pakollista hiilien hankintaa. — Kun Kauttuan rautaruukki 21/1 1689 perustettiin, lupasi sen perustaja maaherra Lorenz Creutz hankkia siihen tarvittavat hiilet omistamansa Yläneen kartanon metsistä, mutta sittemmin ruukin jouduttua tukholmalaisen liikemiessuvun, Timmien, haltuun, saivat nämä hallituksen suostumuksen siihen, että ympäristön talonpoikain oli hankittava ruukille hiiliä. Niinpä säädettiin 5/6 1727, että kahden penikulman laajuu-

delta Kauttuan ympärillä talolliset eivät saaneet käyttää metsiään muuhun kuin kotitarpeiksi sekä hankkiakseen hiiliä Kauttualle. Hiilistä he tosin saivat korvauksena rautaa tai rahaa, mutta se ei koskaan vastannut hiilien hankinta-arvoa, ja hiilivero oli sitäkin raskaampi, kun tilanomistajat eivät saaneet valmistaa omista metsistään mitään myytäväksi, ei puutavaraa, ei tervaa, ei edes puuastioita.

Oli siis luonnollista, että talonpojat niskoittelivat. Mutta hiilihankinnan laiminlyöminen rangaistiin ankarasti pelotukseksi ja ojenukseksi toisille. Talonpojat vetosivat sekä Ruotsin valtiösäätyihin että kuninkaaseen, mutta apua ei tullut. — Vielä v. 1850 hylkäsi silloinen Suuriruhtinas ja keisari talonpoikien asiassa tekemän valituksen määräten kuitenkin maaherran tekemän sovintoa tilanomistajien ja ruukin välillä. Sitä ei syntynyt. Vihdoin jouluk. 1 p:nä 1862 senaatti keisarin nimessä kumosi Kauttuan rautaruukille annetun etu-oikeuden, joka loukkasi talonpoikien laillista ja vapaata omistusoikeutta säätämällä, että tilanomistajat saivat siitä lähtien vapaasti käyttää omia metsiään, mutta oli heidän maaherran ja asianomaisten viranomaisten määräämästä hinnasta vastattava 1420 hiililastin hankinnasta ruukille, niin kauan kuin se oli käynnissä. — Tämän riidan onnelliseen loppuun viemisestä kiittävät Euran talonpojat Kustaa Juhanpoika Iso-Lähdenojan sitkeyttä. Hän oli muutenkin aina valmis lähtemään matkalle, kun yhteiset asiat niin vaativat. Tavallisesti oli edessä 10-penikulmainen Turun matka, sillä Turku oli siihen aikaan Eurankin liikekeskus, paitsi sitä että se oli hallinnon keskus, kuten nykyisinkin.

Kustaa Juhanpoika Iso-Lähdenoja oli myös paikkakunnan valistuneimpia miehiä milloin koulu-asiat olivat esillä. V:lta 1860 on säilynyt kyläkoulun perustamista koskeva pöytäkirja, johon otettu lausunto antaa hänestä puhuvan todistuksen. Tilaisuudessa lausui hän koulun vastustajille, jotka kitsastelivat myöntää koulun ylläpidoksi tarpeellisia lisä-verokappoja: »Meistä ei tosin yksikään ole itse tullut osalliseksi niistä tiedoista ja taidoista, joita koulu jakaa, ja sitä emme enää voi auttaa, mutta sitä halullisemmin on meidän koetettava hankkia niitä etuja jälkeentulevaisillemme. Niistä uhrauksista, joita me nyt teemme, tulevat he kerran siunaamaan muistoamme, kun me itse jo olemme tuhkana maassa.»

Kustaa Juhanpoika oli ulkomuodoltaan vaalea, verevä tyyppi, silmät siniset, tukka vaalea, piirteet säännölliset. Hänen pojistaan on Edvard ja tämän poika Johannes (vrt. sukuluettelo, taulu 7 ja 21) enin hänen näköisensä. Toisissa lapsissa tavattava vastakkainen

tumma tyyppi tulee äidin puolelta, Tolvin suvusta. Äidinäiti Henriikka Tolvi oli »pitkä, hyvin tumma nainen.»

Kustaa Juhanpoika Iso-Lähdenoja tuli viimeisinä elinvuosinaan kovaan uskonnolliseen herätykseen. Hän luki yökaudet kynttilän valossa raamattua, ja kun synkkämielisyys rupesi pahemmin vaivaamaan, kutsui hän jonkun uskonveljen valvomaan ja keskustelemaan kanssaan. — Kustaa Juhanpoika oli lapsuudessaankin kokenut kovia päiviä, hänen molemmat vanhempansa näet joivat, jopa niin paljon, että Kustaan oli täytynyt jo 12-vuotiaasta ruveta talon asioita valvomaan. Estääkseen vanhempiensa tuhlaamasta viinaan kaikkea viljaa, hän kätki »ison aitan» avaimen uunin koloon, johon vain hänen lapsenkätensä mahtui. Tällaiset kokemukset vaikuttivat sen, että sekä hän että hänen veljensä Isak Holmi vastustivat koko ikänsä pontevasti kotipolttoa ja olivat itse raittiita.

Kustaa Juhanpoika Iso-Lähdenojan tyttäristä oli vanhin, *Kristiina*, iloluontoinen, vilkas ja elämänhaluinen. Eräässä häätilaisuudessa hän lepytti pelkällä olemuksellaan naapurin vanhan isännän, joka oli vuosikausia ollut nyrpeä sisaruksille. — Toiset sisaret, Fredriikka ja Vilhelmiina, olivat perinneet isänsä uskonnollisen mielialan. He kuuluivat nuoruudesta asti heränneisiin. *Fredriika* tuli suuren perheen äidiksi ja hänen kotinsa Lukkala Euran kirkonkylässä oli paikkakunnan vieraanvaraisimpia. — *Vilhelmiina* muutti äitinsä kuoltua v. 1889 syntymäkodistaan Edvard veljensä luokse Lähteenmäkeen hoitaen siellä veljenlapsiaan. Hän eli kokonaan maailmalle vieraana toteuttaen vaelluksessaan oppi-isänsä Tuomas Kempiläisen esikuvaa: de imitatione Christi.

Kotitavoista Lähteenojalla Kustaa Juhanpojan aikana kertoi Fredriikka Lukkala, että talon ulkoaskareet uskottiin palvelijoille, mutta sisätaloutta hoitivat omat tyttäret. Talvisin tehtiin ahkerasti käsitöitä. Kullakin tyttärellä oli oma pellavamaansa, jota itse hoiti ja josta tulevat pellavat sai vapaasti käyttää kapioihinsa. Niitä laitettiin kilpaa. Kapioihin kuului ryijy, 10—12 kudottua ja täytettyä peitettä, saman verran patjoja ja tyynyjä sekä liina- ja pitovaatteita, minkä oli ehtinyt itse valmistaa. Kapiot säilytettiin kukka- ja lintuaiheihin koristetuissa raudoitetuissa arkuissa. Sellainen oli joka perheenjäsenellä. Perhejuhlista vietettiin hää ja ristiäiset huomattavammin. Häitä vietettiin ensin morsiamen kotona kolme päivää ja niitä jatkettiin sulhasen kotona päivän tai pari. Morsian vietiin uuteen kotiinsa hauskassa hääsaatossa, jossa nuoret miehet komeilivat orheillaan.

Lähteenojan rakennuksista ei ole kuvia eikä selontekoja varhai-

Lähteenoja (kantatila) v:ltä 1890.

semmilta ajoilta. Vuonna 1699 tehdystä kartasta näkyy talon pää-rakennus sijainneen samalla tontilla kuin kantatilan rakennukset nykyisinkin sijaitsevat. Kautta koko 1800-luvun näyttää talon rakennustyyli pyrkineen suljettujen pihojen muodostamiseen. Samalla huomaa, että kaikki rakennukset ovat ojan suuntaan tai kohti-suorassa sen uomaa vastaan. Oheellisessa kuvassa näkyy tyypillinen pihaneliö, jonka takana jokirantaa kohti avautuu lehmitarha, samoin neljältä suunnalta rakennusten suojaamana. V:een 1842 asti sijaitsi talon asuinrakennus nykyisen ulkokuonerakennuksen paikalla ja suunnassa Mainittuna vuonna valmistui maantien puolelle ja suuntaan rakennettu asuinrivi, jossa talon perhe asui aina v:teen 1901. Fredriikka Lukkala kertoi isänsä saaneen kuolintaudin vilustuessaan syksyllä 1862 rakennuspuuhissa. Silloin näet rakennettiin nykyisen pää-rakennuksen paikalla sijainnut salirivi, joka oli ulkoa ja sisältä samanlainen kuin emännän, Fredriikka Antintyttären kotitalon Tolvin vielä säilynyt sali rakennus. Maantienpuolisessa päässä oli ensin kaksi salikamaria, sitten iso sali, sen vieressä vähä sali ja toisessa päässä olivat vanhan emännän huoneet. Etehisestä vei ilmava kuisti pihalle. Tämä salirivi hajotettiin 1900, ja uuden rakennuksen 3:s hirsikerta saatiin paikoilleen, ennenkuin silloinen isäntä Isak Kustaanpoika kuoli.

Maantien suuntaan rakennetussa asuinrakennuksessa oli eteläpäässä sali, sitten peräkkäin kaksi kamaria ja niiden rinnalla arkisali eli »pirtti» sekä rivin toisessa päässä iso tupa. — 1850-luvulla nimettiin isoa salia vielä pirtiksi. Siinä tyttäret tekivät käsitöitään. Kalusto oli sinivihreä, korein kukkaiskoristein. Vähän salin tilalla oli suuri porstua, josta vei katosportaavat pihalle. Vieraskamareissa oli heleänkeltainen kalusto, tuvassa tummanpunainen. Nykyisen väen-

Lähteenoja (kantatila) v:lta 1921.

rivin paikalla sijainneessa luhtirakennuksessa oli maantien päässä »musta tupa» jossa miehet tekivät rekiä ja muita karkeampia puhdetöitä, sitten oli tyttöjen ja poikain luhdit avonaisine solineen ja toisessa päässä oli aitta. Tämä rakennus hajotettiin vasta 1921, mutta oli sitä uusittu jo 1880-luvulla.

Lähteenoja (pihakuva) v:lta 1921.

Liite kirjoitukseen: Piirteitä Lähteenojan rälssitilan vaiheista.

NYKYINEN LÄHTEENOJAN SUKU.

Lähteenojan suku kantatilalla ja sen haaraumat:

Taulu I.

I. *Juha Martinpoika* (Jacola), ratsutilallinen, nyk. Kiukaisten pitäjän Kiukaisten kylässä, mainitaan verokirjoissa v. 1693. (manttaaliluettelo v. 1693, s. 2273). Hänellä oli poika *Juha*, joka v. 1694 esiintyy manttaaliluettelossa naineena (»Maria, miniä (sonhustru)» Vrt. v. 1694 Verif. s. 2304).

Taulu 2.

II. *Juha Juhanpoika* (Jacola), ratsutilallinen Kiukaisissa edell. poika. Mainitaan Kiukaisten kylän Jaakolan isäntänä v. 1726 manttaaliluettelossa (vainio Vappu?), samoin pojat: Juha, Markus ja Matti. Seuraavan vuoden manttaaliluettelossa mainitaan vielä Jaakolassa pojat Juha ja Matti. V. 1730 alkaa merkintä Kiukaisten kirkonkirjassa N:o 1. Silloin on Jaakolan (rusth. N:o 59) isäntänä Matti Juhanpoika. Juha-veli oli nainut ja mainitaan Lähteenojalla.

Taulu 3.

III. *Juha Juhanpoika Lähdenoja*, ratsutilallinen Eurassa, edell. poika, Taulu 2, vihittiin 6/3 1729 Saara Juhantytär Hauffin kanssa Lähteenojalla ja sai tilan isännnyyden heti haltuunsa. Lahja- ja luovutuskirja on päivätty 7/6 1732. Saara Hauff oli kruununvouti Lars Hauffin veljen, Juha Hauffin, tytär, s. Turussa v. 1696, kuoli Lähteenojalla v. 1779.

IV. Lapset:

Juha, s. maalisk. 17 p. 1730, Taulu 4;

Mikko ja *Liisa*, kaksoiset, s. syysk. 24 p. 1732. Mikko kuoli naimattomana heinäk. 25 p. 1763; Liisa naitiin Turajärven

Mikolaan, (rusth. N:o 110) puoliso ratsutilall. Antti Antinpoika Mikola.

Saara, s. jouluk. 23 p. 1734; puoliso Heikki Heikinpoika;

Taulu 4.

IV. *Juha Juhanpoika Lähdenoja*, nuorempi, (edell. poika, Taulu 3) s. maalisk. 17 p. 1730, nainut v. 1754 (ulkoseurakunnasta) *Vappu Mikontyttären*, joka oli syntynyt jouluk. 26 p. 1733.

V. Lapset:

Saara, s. jouluk. 2 p. 1756, k. jouluk. 12 p. 1761;

Maria, s. huhtik. 3 p. 1759, k. toukok. 11 p. 1761;

Stiina, s. heinäk. 24 p. 1761, puoliso Juha Juhanpoika. Tolvi;

Juha, s. huhtik. 1 p. 1764. Taulu 5;

Kustaa, s. tammik. 18 p. 1766. Taulu 23.

Vappu Mikontytär meni uusiin naimisiin Antti Antinpojan kanssa, s. Hinnerjoella elok. 16 p. 1745; k. Lähteenojalla heinäk. 7 p. 1790. Heillä oli lapset:

Leena, s. heinäk. i p. 1771; puoliso Juha Heikinpoika Lukkala (rusth. N:o 88) Eurasta;

Mikko käytti nimeä *Lundén*, s. heinäk. 24 p. 1773, maisteri ja pappi v. 1795, Metsämaan seurakunnan ensimmäinen kappalainen, siirtyi 1810 kappalaiseksi Somerolle, jossa kuoli maalisk. 27 p. 1829. (vrt. Satakunta II, sivu 88).

Vappu, s. huhtik. 20 p. 1776, puoliso *Juha Nouranne*, tilall. Eurassa, heidän poikansa *Isak* meni vävyksi Souppaalle, puoliso *Agatha Soupas*.

Taulu 5.

V. *Juha Juhanpoika (Iso-) Lähdenoja*, ratsutilallinen, edellisen poika, taulu 4, s. huhtik. 1 p. 1764, puoliso *Maria Juhantytär*; s. tammik. 4 p. 1768 (ulkoseurakunnasta) k. jouluk. 22 p. 1816. Juha Juhanpoika Lähdenoja jakoi veljensä Kustaa Juhanpojan kanssa Lähteenojan tilan v. 1790 maalisk. 20 p. vahvistetulla sopimuksella, joten suku haarautuu tästä. Juha Juhanpoika Lähdenoja kuoli lokak. 20 p. 1823.

VI. Lapset:

Juha, s. syysk. 1 p. 1786. Taulu 6;

Liisa, s. marrask. 6 p. 1789, puoliso 5/6 1808 tilallinen *Joel Mikonpoika Valli-Björni*, Eurasta;

Maria, s. tammik. 10 p. 1793, puoliso 4/6 1811 tilallinen herras-tuomari *Matti Matinpoika Mölsi*, Eurasta;

Mikko, s. syysk. 24 p. 1796, k. kesäk. 9 p. 1814;

Mariana, s. helmik. 17 p. 1800, naitu 1824 *Ossan* taloon Koke-mäelle; hänen poikansa *Fredrik Ahlberg*, s. 14/6 1842, elää vielä Punkalaitumella.

Vilhelmiina, s. toukok. 27 p. 1804;

Hanna, s. lokak. 15 p. 1806, naitu Vampulan *Karitsalaan*.

Taulu 6.

VI. *Juha Juhanpoika (Iso-)Lähdenoja*, ratsutilallinen (edellisen poika, taulu 5) s. syysk. 2 p. 1786, k. huhtik. 23 p. 1834. Puoliso *Helena Loviisa Soupas*, s. heinäk. 11 p. 1796, vihittiin kesäk. 7 p. 1814, (vihkimisen toimitti J. J. Homen), k. maalisk. 29 p. 1834. Helena Loviisan vanhemmat olivat ratsutilallinen, scholaris, Juha Antinpoika Limnell-Soupas Eurasta ja hänen puolisonsa Liisa Juhantytär s. Lapista Tl.

VIII. Lapset:

Kustaa, s. huhtik. 20 p. 1817, Taulu 7;

Isak, s. elok. n p. 1819, osti Holmin tilan Harjupäästä Porin maaseurakunnasta, Taulu 10;

Johanna Loviisa, s. elok. 8 p. 1826, puoliso tilallinen *Johannes Ruosteenoja* Eurasta, muuttivat *Ossan* tilalle Kokemäelle.

Taulu 7.

VII. *Kustaa Juhanpoika (Iso-)Lähdenoja*, ratsutilallinen (edellisen poika, Taulu 6), s. huhtik. 20 p. 1817, vihitty syysk. 29 p. 1836, k. heinäk. 17 p. 1863. Puoliso: *Fredriikka Antintytär Tolvi*, Harjavallasta, s. syysk. 1. 1816, k. heinäk. 28 p. 1889. Piti Lähteenojan taloa leskenä ollessaan v:sta 1863 v:een 1878. Sinä aikana Euran ensimmäinen postitoimisto, joka saatiin 1865, sijoitettiin Lähteenojalle. Fredriikka Antintytär Tolvin äidinäiti oli *Charlotta Otteliana Brander*; Ulvilan kappalaisen *Jakob Olof Branderin* ja hänen puolisonsa *Johanna Charlotta Björnramin* (N:o 300 Ruotsin aateliss.) tytär.

VIII. Lapset:

1. *Maria Kristiina*, s. elok. 10 p. 1838, puoliso lautamies *Matti Heikkilä*, Honkilahden Mannilasta. Heidän tyttärenpoikansa omistaa nykyisin Heikkilän tilan;

2. *Fredriikka*, s. elok. 14 p. 1840, vihitty lokak. 4 p. 1866, k. heinäk. 12 p. 1924, vanhuudenheikkouteen. Puoliso tilallinen *Juho Lukkala* Euran kirkonkylästä. Heidän poikansa Feliks pitää nykyisin Lukkalan tilaa. Tyttäristä vanhin, *Fredriikka* meni naimisiin kartanonomistaja *Kustaa Nevavuoren (ent. Nordlund)* kanssa Uudenkirkon Tl. Männaeisistä, lapset: *Lempi*, *Saima*, ja *Kustaa*) toinen tyttäristä, *Vilhelmiina* meni naimisiin kansakoulunopettaja *Vihtori Tyrnin* kanssa Hollolasta, lapset: *Leo*, *Aili* ja *Tauno*) nuorin tytär *Eliina* meni

- naimisiin kansakoulunopettaja *Kaarle Toivosen* kanssa, Euran Naarjoelta, s. Huittisissa 9/4 1874. Lapset: *Eero Ensio*, s. 4/8 1903, yliopp. (satak.) 1923; *Lahja Kaarina*, s. 25/12 1904.
3. *Johannes*, s. jouluk. 31 p. 1843, osti *Kylä-Liuholan* tilan Huit-tisten Leppäkoskelta, Taulu 13;
  4. *Kustaa Vilhelm*, s. tammik. 16 p. 1847, piti *Yli-Laurilan* tilaa Nakkilan Lammaisissa, Taulu 18;
  5. *Isak*, s. helmik. 4 p. 1850, Taulu 8;
  6. *Vilhelmiina*, s. elok. 28 p. 1852, naimaton, kuoli Lähteen-mäessä helmik. 5 p. 1901;
  7. *Ferdinand*, s. jouluk. 27 p. 1854, k- elok. 30 p. 1856;
  8. *Edvard*, s. huhtik. 21 p. 1857, Taulu 21;
  9. *Ferdinand*, s. tammik. 18 p. 1860, kävi kansakoulua Koke-mäellä, sisäänkirjoitettiin Hämeenlinnan suomalaiseen normaalityöseuraksi 1875, tuli yliopp. (länsisuom.) 1882, fil. kand. 1884, vihittiin maisteriksi 1886, oikeustutkinto 1888, toimi asianajajana ja sanomalehden kustantajana ja toimittajana Porissa 1890—94, siitä lähtien ulkomailla, naimaton.

Taulu 8.

VIII. *Isak Kustaanpoika Lähteenoja*, ratsutilallinen Eurassa, (edellisen poika, Taulu 7), s. 4 p. helmik. 1850, lunasti Lähteenojan kantatilan perinnönjaossa v. 1878 halliten sitä kuolemaansa asti, joka tapahtui maalisk. 17 p. 1901. Vihittiin Yläneen kirkossa heinäk. 3 p. 1879 avioliittoon *Johanna Loviisa Yli-Heikkilän* kanssa s. elok. 3 p. 1858. Hänen vanhempansa olivat ratsutilallinen Johan Vilhelm Yli-Heikkilä (rusth. N:o 105) Yläneen kirkonkylästä ja hänen vaimonsa Loviisa Juhantytär s. Nikula, Mynämäen Kivikylästä. Hanna Lähteenoja piti leskenä ollessaan Lähteenojan tilaa v:sta 1901—1915.

IX. Lapset:

1. *Ahto Isak*, s. elok. 1 p. 1880, k. lokak. 16 p. 1885;
2. *Aina Johanna*, s. maalisk. 27 p. 1882, yliopp. (länsisuom. sit-ten satak.) 1902, fil. kand. 1916, vihitty maisteriksi 1919, aikakauslehti Suomen Naisen toimittaja v:sta 1919. Puoliso 18/8 1906—19/11 1913 fil. maisteri Onni Honkavaara, s. Raumalla 2/1 1879. Lapset; *Teemu Johannes*, s. Helsingissä 28/8 1907; *Hilkka Johanna*, s. Kuopiossa 9/10 1908, k. 16/2 1911 ja *Onni Juhani*, s. Raumalla 21/6 1912;
3. *Alma Fredriikka*, s. heinäk. 14 p. 1884, vuodesta 1923 lähtien Euran postitoimiston hoitaja. Puoliso v. 1917 urkuri Hannes

Valdemar Toikka Vesilahdelta, avioliitto purkaantunut ja lapseton;

4. *Albert Isak*, s. helmik. 4 p. 1887, Taulu 9;
5. *Kosti Johannes*, s. huhtik. 28 p. 1889, liikemies Eurassa;
6. *Alli Maria* s. maalisk. 21 p. 1891, k. huhtik. 14 p. 1892:
7. *Elli Aleksandra*, s. jouluk. 12 p. 1894, yliopp. (satak.) 1915, agronomitutkinto 1919; puoliso 15/5 1922 liikemies *Yrjö Hurstinen* Kuhmalahdelta, s. 15/3 1896. Lapsi: *Pirkko Hanna Emilia*, s. Hämeenlinnassa 19/5 1923;

Isak Kustaanpoika Lähteenoja
(1850–1901).

Isak Kustaanpoika Lähteenoja toimi isänsä jälkeen Euran kunnan vaivaishoidon esimiehenä. V. 1882–88 hän oli kunnan esimies. Niinä vuosina saatiin Euraan oma apteekki (v. 1887), kättilö ja kunnan lääkäri. Menetettyään v. 1885 esikoisensa lääkärihoidon puutteen takia, sillä piirilääkäri asui Porissa, ryhtyi Isak Lähteenoja ponteviin toimiin oman vakinaisen kunnanlääkärin saamiseksi paikkakunnalle. Kuntakokouksessa elok. 24 p. 1886 valittiin tri Frithiof Liljeblad Euran ensimmäiseksi kunnanlääkäriksi. Nämä olivat siihen aikaan vielä niin harvinaisia, että v. 1887 koko Suomessa oli vain 4 kunnassa oma lääkäri. — Isak Lähteenoja kuului myös Euran ja Kiukaisten säästöpankin perustajiin ja sen isännistöön, samoin Sorkkis-ten osakemijerin, jonka isännöitsijän tointa hän hoiti kuolemaansa asti. Satakunnan Maanviljelysseuralta hän sai teräsauran palkinnoksi ensimmäisestä malli-ojasta paikkakunnalla.

Isak Lähteenoja oli luonteeltaan miehekäs ja suora. Vilpillisyyttä ja omanvoitonpyyntiä hän piti ihmisarvoa alentavana, ilmenipä sitä sitten missä ja kenessä tahansa. — Muuan kansanluonnetta kuvaava kasku hänestä nuorena: Oltiin häissä Luvialla. Taitavana valssin ja masurkan viejänä hän tuli tietämättään tanssittaneeksi tavallista enemmän erään luvialaisen merikapteenin mieltiettyä. Kapteeni tuli mustasukkaiseksi ja rupesi haastamaan riitaa. Nolatakseen Iiroa hän kysyi kuuluvalla äänellä: »Eikös Euran poikia sopisi niinko matruuseiksi mynsträtä? — Ei taida passata tällä kertaa, vastasi Iiro, sillä olemme paki paraastaan lähteneet Luvialle kapteenoja mynsträämään.»

Taulu 9.

IX. *Albert Isak Lähteenoja*, kantatilan nykyinen omistaja (edell. poika, Taulu 8), s. helmik. 4 p. 1887, puoliso 10/7 1923 *Ellä Eriikka Ollila*, s. Euran Turajärvellä heinäk. 30 p. 1896, vanhemmat: tilallinen Isak Nestor Matinpoika Ollila ja hänen 1:nen puolisonsa Aleksandra Josefiina Joosepintytär Sonkkila Hinnerjoen pitäjän Korven kylästä.

X. Lapset:

kaksoiset *Maunu Albert ja Maija Eriikka*, s. 23 p. kesäk. 1924.

Taulu 10.

VII. *Isak Juhanpoika Holmi*, tilallinen Harjunpäässä (Juha Juhanpoika Iso-Lähdenojan poika, Taulu 6), s. Lähteenojalla Eurassa elok. 11 p. 1819, osti v. 1841 Harjunpään Lampola eli *Lampo* nimisen vanhan rälssitilan Porin maaseurakunnasta. Tilaa, joka v. 1542 oli kuulunut Suonien käskynhaltijalle Kustaa Finckelle ja senjälkeen seurannut Sunniemen kartanoa, nimitetään paikkakunnalla *Holmiksi*, joka myös tuli Isak Juhanpoika Lähteenojan sukunimeksi. Avellan mainitsee esityksessään: Entisen Ulvilan pitäjän maatilat (vrt. Satakunta III, sivu 163) tämän tilanoston tapahtuneen v. 1835, mikä kuitenkin lienee erehdys, sillä sinä vuonna ei Isak Juhanpoika Holmi vielä ollut täysi-ikäinen, ja Porin kirkonkirjoihin tehdyn merkinnän mukaan Isak Holmi muutti Eurasta Harjunpäähän vasta 21/8 1841. — Hänen puolisonsa oli tilallisen tytär *Mariana Matint. Ruosteenoja* s. Eurassa huhtik. 30 p. 1819, vihitty (i skrud) elok. 8 p. 1841, k. toukok. 12 p. 1902. Isak Holmi kuoli jouluk. 8 p. 1867.

VIII. Lapset:

1. *Selma Mariana*, s. tammik. 20 p. 1843 k. toukok. 30 p. 1867, puoliso 8/7 v. 1862 talollinen *Juho Jaakko Langen*, Porin maaseur., avioliitto lapseton;
2. *Fredriikka*, s. syysk. 12 p. 1844, vihitty 12/7 1864 tilallisen *Robert Tormilaisen* kanssa Ruosniemen kylästä, Porin maaseur. Fredriikka Holmi kuoli kesäk. 22 p. 1867, tytär *Naema Maria*, s. 27/7 1866, k. 25/12 1867;
3. *Juho*, s. helmik. 11 p. 1851, hukkui toukok. 4 p. 1860;
4. *Vilhelmiina*, s. huhtik. 6 p. 1833, vihitty 1/10 1872 tilallisen *Robert Tormilaisen* kanssa, joka kuoli maalisk. 1 p. 1883. Heillä oli kaksi poikaa, joista nuorempi *August Albanus*, s. 27/11 1875, kuoli 28/11 1881; vanhempi *Hugo Robert Tormilainen* s. 23/5 1873, valmistui tuomariksi. Hän palveli ensin Turun ja siten Viipurin hovioikeudessa, viimeksimainitussa hovioikeudenneuvoksena v:sta 1918 ja nimitettiin 1923

Kymin tuomiokunnan tuomariksi. Puoliso: *Edith Johanna Thulin*, s. 6/9 1877. Heillä on lapset *Aili* s. 5/4 1898, yliopp. (satak.) 1921; *Jaakko Roberts*, 12/11 1899, yliopp. (varsinais s.) 1920; *Heikki Sakari*, s. 3/2 1901; *Maija-Riitta*, s. 12/3 1913 ja *Eeva-Liisa*, s. 20/8 1916.

Isak Juhanpoika (Lähteenoja) Holmi.

Vilhelmiina Holmi meni toisiin naimisiin tilallisen *Johan Malakias Kestin* kanssa, myös Ruosniemestä, Porin maaseur. s. 23/11 1847, vihitty 7/10 1884, k. 20/3 1904. Heillä oli lapset *Helmi Vilhelmiina*, s. helmik. 18 p. 1885, yliopp. valmistui kielten-

opettajaksi, oli maailmansodan puhjetessa Bayerissa, josta siirtyi puolueettomalle alueelle Sveitsiin, k. Zürichin kaupungissa jouluk. 14 p. 1914 ja hänelle pystytettiin sikäläiselle hautausmaalle valkea marmorinen hautakivi; *Bruno Johannes*, pitää nykyisin Kestin tilaa, s. helmik. 22 p. 1888, vihitty 29/12 1921, puoliso *Helmi Sofia Jokela; Aino Kyllikki*, s. elok. 15 p. 1892, yliopp. v. 1910;

5. *Kustaa Adolf*, s. marrask. 6 p. 1857, Taulu II;

6. *Johanna*, s. jouluk. 21 p. 1859, k. marrask. 9 p. 1887, puoliso tilallinen *Juho Anton Liinaharja*, Porin maaseur. Rauman-
kylästä, s. maalisk. 1 p. 1861, vihitty 29/9 1883, k. 23/8 1911. Heillä lapsi: *Martti*, s. 24/7 1885, yliopp. (satak.) 1904, dipl. insinööri v. 1910, puoliso: *Iida Kähkönen* Pietarista.

7. *Amanda Maria*, s. elok. 11 p. 1862, puoliso tilallinen *Juho Albert Jaakola*, s. 26/10 1864, vihitty 11/4 1889. Heillä lapset: *Siiri Amanda*, s. 5/11 1890, yliopp. (satak.) 1911; *Lauri Ilmari* s. 10/5 1891, k. 18/1 1912 ja *Maikki Laina*, s. 1/12 1893, k. 22/10 1894. Siiri Amanda Jaakola meni 23/11 1918 naimisiin agr. *Set Suomalaisen* kanssa. Heillä lapset: *Eila, Jaakko* ja *Matti*.

Taulu 11.

VIII. *Kustaa Adolf Isakinpoika Holmi*, (edellisen poika, Taulu 10) tilallinen, s. marrask. 6 p. 1857, k. lokak. 16 p. 1899. Puoliso 29/12 1883 tilallisentytär *Amanda Vilhelmiina Kustaant. Huhti*, Köyliöstä,

s. huhtik. 6 p. 1861, k. heinäk. 25 p. 1918. Kustaa Holmi lunasti Lampon eli Holmin sekä isänsä siihen lisäksi ostaman Perttulan tilan kanssaperillisiltään elok. 29 p. 1887 tehdyllä kauppakirjalla, halliten tiluksiaan kuolemaansa asti (Satakunta III, sivu 163).

IX. Lapset:

1. *Martti*, s. jouluk. 12 p. 1884, k. helmik. 21 p. 1891;
2. *Katri Amanda*, s. maalisk. 13 p. 1887, vihitty kesäk. 15 p. 1902, puoliso: tilallinen *Kaarlo Aukusti* (Pyhälä) *Peuramo*, joka pitää Pietilän tilaa Tuusulassa. Heillä on lapset: *Heikki August*, s. 19/5 1911; *Kustaa Adolf*, s. 27/2 1914; *Anna Mariana* 17/9. 1916 *Kaarina Amanda* s. 25/7 1918 ja *Kerttu Inkeri*, s. 15/4 1920;
3. *Anna Maria*, s. lokak. 22 p. 1889, vihitty huhtik. 6 p. 1919 talollisen *Paavo Matinpoika Saarholman* kanssa Harjunpäästä. Heillä lapsi *Heinikki Amanda*, s. heinäk. 7 p. 1920.
4. *Lauri Kustaa*, s. elok. 9 p. 1893, Taulu 12.

Taulu 12.

IX. *Lauri Kustaa Kustanpoika Holmi*, tilallinen Harjunpäässä, (edellisen poika) Holmin tilan nykyinen omistaja, s. elok. 9 p. 1893, vihitty 18 p. lokak. 1916, puoliso: yliopp. *Olga Amanda Erlandintytär Palomäki*, s. heinäk. 5 p. 1895 Suoniemellä.

X. Lapsi:

Kyllikki, s. heinäk. 31 p. 1917.

Taulu 13.

VIII. *Johannes Kustanpoika Kylä-Liuhola*, tilallinen Huittisissa. (Kustaa Juhanpoika Lähdenojan vanhin poika, Taulu 7), s. Lähteenojalla Eurassa jouluk. 31 p. 1843, vihitty lokak. 4 p. 1866, puoliso: *Katariina Amanda Isakintytär Soupas*, s. Eurassa marrask. 1. p. 1842. Ostivat v. 1866 Leppäkosken Kylä-Liuholan tilan Huittisista. Johannes Kustanpoika kuoli tammikuun 15 p. 1904, hänen puolisonsa heinäk. 3 p. 1924.

IX. Lapset:

Juho Evald, s. heinäk. 18 p. 1867, Taulu 14;

Frans Isak, s. lokak. 2 p. 1868, k. kesäk. 29 p. 1911. Piti Kylä-Liuholaa isänsä jälkeen. Puoliso 28/5 1899: *Eeva Kristiina Köönikkä* (vanha rusth. N:o 78) Kokemäeltä, s. maalisk. 31 p. 1866. Lapsettomat;

Kustaa Vilho, synt. marrask. 13 p. 1869, Taulu 15;

Oskari, s. toukok. 1 p. 1871, Taulu 16;

Amanda s. toukok. 25 p. 1872, k. elok. 16 p. 1872;

Emil Viktor; s. elok. 4 p. 1873, Taulu 17;

Amanda Maria, s. kesäk. 30 p. 1875, k. tammik. 13 p. 1880;

Aina Lyydia, s. huhtik. n p. 1877, k. marrask. 28 p. 1877;

Aina Katariina, s. elok. 28 p. 1880, naimaton;

Suoma Vilhelmiina, s. toukok. 25 p. 1884, k. jouluk. 26 p. 1884.

Taulu 14.

IX. *Juho Evald Lammi*, tilallinen Luonnonmaassa, (Johannes Kylä-Liuholan vanhin poika, Taulu 13), s. heinäk. 18 p. 1867 Huittisissa, vihitty Eurassa 25/5 1896, puoliso: torpparintytär *Alma Maria Kustaantytär Nordlund*, Euran Turajärveltä, s. tammik. 25 p. 1872. Omistavat Kotila-nimisen lohkotilan Kaijasten kylässä Luonnonmaassa, Naantalın maaseurakuntaa.

X Lapset:

Lauri Johannes, s. kesäk. 19 p. 1897, johtaa nyk. Kustavin Osuuskauppaa;

Lyyli Maria, s. kesäk. 17 p. 1899, k. huhtik. 1 p. 1901;

Alli Kaarina, s. marrask. 23 p. 1902.

Taulu 15.

IX. *Kustaa Vilho Lähde*, maanviljelijä Huittisissa, (Johannes Kylä-Liuholan kolmas poika, Taulu 13), s. marrask. 13 p. 1869, vihitty 28/10 1897, puoliso: *Sofia Tammelin*, s. marrask. 17 p. 1872.

X. Lapset:

Lempi Amanda, s. elok. 8 p. 1898;

Vilho Yrjö, s. huhtik. 21 p. 1900.

Taulu 16.

IX. *Oskari Virta*, maanviljelijä Huittisissa, (Johannes Kylä-Liuholan neljäs poika, Taulu 13), s. toukok. 1 p. 1871, vihitty kesäk. 13 p. 1897, puoliso: *Matilda Mäkelä*, s. maalisk. 11 p. 1874.

X. Lapset:

Lyyli Maria, s. huhtik. 30 p. 1898;

Martti Oskar; maalisk. n p. 1901;

Lauri Johannes, s. tammik. 28 p. 1903;

Rakel Matilda, s. huhtik. 19 p. 1905.

Taulu 17.

IX. *Emil Viktor Kylä-Liuhola*, tilallinen Huittisissa (Johannes Kylä-Liuholan viides poika, Taulu 13), s. elok. 4 p. 1873, Huittisissa,

vihitty Eurassa v. 1897, puoliso *Maria Lindström* (Sorkkisten Kleemolasta), s. tammik. 21 p. 1879.

X. Lapset:

Anni Amanda, s. jouluk. 9 p. 1899;

Niilo Emil, s. jouluk. 21 p. 1901, vihitty 27/1 1924: puoliso

Martta Elina Tuominen, s. huhtik. 12 p. 1902.

Yrjö Vihtori, s. lokak. 7 p. 1903;

Saina Maria, s. toukok. 9 p. 1908..

Taulu 18.

VIII. *Kustaa Vilhelm Yli-Laurila*, (vanh. rusth. N:o 21) ratsutilallinen Nakkilan Lammaisissa (Kustaa Juhanpoika Iso-Lähdenojan poika, Taulu 7.) s. tammik. 16 p. 1847, k. maalisk. 13 p. 1901, villittiin marrask. 9 p. 1969 avioliittoon *Emma Karoliina Giers-Yli-Laurilan* kanssa Nakkilan Lammaisista, s. elok. 26 p. 1842 ja ensimmäisen kerran naimisissa Henrik Edvard Jaakonpojan kanssa kotoisin Harjavallan Pirilän Heikkilästä. (Vrt. Satakunta III, sivu 172.) Emma Karoliina Yli-Laurila kuoli huhtik. 30 p. 1906.

IX. Lapset:

1. *Emma Vilhelmiina*, s. maalisk. 4 p. 1870, k. jouluk. 14 p. 1916, vihitty elok. 18 p. 1898, puoliso: tilallinen *Amandus Mauritsinpoika Uotila* Harjavallan Torvelasta, s. syysk. 11 p. 1867. X. Lapset: *Lauri Amandus*, s. 6/7 1899; *Eva Karoliina*, s. 23/8 1900, k. 5/11 1901; *Emma Eliisa*, s. 5/6 1902; *Kustaa Eerikki*, s. 3/5 1904 ja *Mikko Antero*, s. 22/11 1906, k. 21/1 1909;
2. *Amanda Karoliina*, s. marrask. 17 p. 1873, vihitty 16/3 1899, puoliso: tilallinen *Oskar Ign. Juhonpoika Teeri* Mouhijärveltä, s. jouluk. 16 p. 1872. X. Lapset: *Viljo Oskari Vilho*, s. 11/1 1900, kaatui Viron vapaustaistelussa Walkin edustalla 31/1 1919.; *Helvi Liina Aino*, s. 8/3 1901, (puoliso suojel.k. paikall. p. Kalle Mäkinen, lapset: *Erkki* ja *Kauko*); *Veli Olavi*, s. 28/7 1902, k. 30/3 1923 tapaturmalaukauksesta; *Taimi Tellervo*, s. 30/4 1904; *Matti Kustavi*, s. 24/2 1906, k. 19/3 1906; *Hilja Kaarina*, s. 10/11 1907 ja *Aino Hilikka*, s. 3/5 1910, k. 29/1 1917;
3. *Amanda Aleksandra*, s. lokak. 25 p. 1875, k. lokak. 29 p. 1875;
4. *Maria Josefiina*, s. maalisk. 26 p. 1877, k. heinäk. 15 p. 1917, puoliso 19/8 1898 Kauppias *Kaarle Nestori Juhonpoika Teeri*, s. Mouhijärvellä tammik. 28 p. 1875. X. Lapset: *Ester Maria*, s. 8/1 1902; *Veli Kaarlo*, s. 7/7 1904; *Aino Inkeri*,

- s. 1/2 1806; *Hilkka Mielikki*, s. 7/3 1909; *Paavo Johannes Wilhelmi*, 10/3 19.11;
5. *Jaakko Kustaa*, s. heinäk. 15 p. 1879, k. helmik. 16 p. 1881;
6. *Vilho Niilo*, s. elok, 23 p. 1882, Taulu 19;
7. *Vilho Väinö*, s. kesäk. 25 p. 1884, Taulu 20.

Taulu 19.

IX. *Vilho Niilo Laurila*, tilallinen Harjavallassa (edell. poika, Taulu 18), s. elok. 23 p. 1882, puoliso 19/11 1904 *Aliina Maria Las-sander*; s. Kärkölässä jouluk. 22 p. 1883. Vilho Niilo Laurila piti ensin jonkun vuoden isänsä kuoltua Yli-Laurilaa Lammaisissa, mutta myi sen sitten naapureilleen Vihtori Klomseille ja Tobias Pohjalalle lunastaen kanssaperillisiltään vanhempiensa toisen maatilan, Hällin Harjavallasta.

X. Lapset:.

Mauno Vilho, s. elok. 28 p. 1905;

Vilho Allan, s. kesäk. 1 p. 1908, k. helmik. 18 p. 1923;

Irene Hellin Marjatta, s. toukok. 9 p. 1900.

Taulu 20.

IX, *Vilho Väinö Juti*, ratsutilallinen Harjavallassa, (Kustaa Vilhelm Yli-Laurilan poika, Taulu 18). Pitää äitinsä perintötilaa Jutia (Jutin vanha rusth. N:o 17) Harjavallan Hiirijärvellä, s. kesäk. 25 p. 1884, Imen puoliso *Hilja Kristiina Fransintytär Ylinen*, s. lokak, 23 p. 1880, vihitty kesäk. 17 p. 1907, k. helmik. 18 p. 1920.

X. Lapset:

Esko Heikki Vilhelmi, s. kesäk. 9 p. 1910;

Jouko Lasse Vilhelmi, s. syysk. 25 p. 1914.

Vilho Väinö Jutin 2:n puoliso: *Helga Impi Johanna Lindroos*, s. Finbyyssä syysk, 10 p. 1898, vihitty syysk. 15 p. 1922.

Taulu 21.

VIII. *Edvard Lähteenoja*, ratsutilallinen Euran Kahalassa (Kustaa Juhanpoika Iso-Lähdenojan poika, Taulu 7.) s. huhtik. 21 p. 1857, sai perintöosakseen kantatilasta v. 1880 lohkaistun Kahalan maa-alueen, josta muodosti *Lähteenmäki* nimisen tilan. Jako on vahvistettu marrask. 2 p. 1883. Puoliso: *Maria Eliina Fredrikintytär Ruohola*, s. Panehan Ruoholassa helmik. 1 p. 1868, vihitty syysk. 10 p. 1885.

IX. Lapset:

1. *Aina Maria*, s. elok. 5 p. 1886, vihitty elok. 15 p. 1907, puoliso tilallinen *Johannes Juusela* Eurasta, s. marrask. n p. 1872. He pitävät *Hannulan* taloa Euran Kahalassa. Heillä on lapset: *Martti Johannes*, s. elok. 23 p. 1908, *Hanna Maria*, s. tammik. 11 p. 1910, *Lauri Enok*, s. marrask. 27 p. 1911, *Heimo Edvard*, s. jouluk. 13 p. 1913, *Erkki Elias*, s. toukok. 15 p. 1916, *Matias Mikael*, s. syysk. 21 p. 1918, *Joel Jaakoppi*, s. heinäk. 13 p. 1920 ja *Aino Sofia*, s. syysk. 10 p. 1922;
2. *Kustaa Edvard*, s. jouluk. 29 p. 1887, Taulu 22;
3. *Lauri*, s. toukok. 9 p. 1890, k. huhtik. 15 p. 1893;
4. *Jalmari*, käyttää sukunimeä *Lähteenmäki*, liikemies Helsingissä, s. lokak. 28 p. 1891, vihitty kesäk. 12 p. 1921, puoliso *Olga Lehtinen*, synt. Myrskylässä huhtik. 16 p. 1896;
5. *Heikki*, s. toukok. 15 p. 1893, vihitty maalisk. 10 p. 1918, puoliso: *Hellin Maria Kirkkala*, s. elok. 12 p. 1894, Lapin Tl. Kirkkalassa. Omistavat nykyisin *Keskitalo* nimisen maatilan Panielian kylässä Kiukaisissa.
6. *Pentti* s. maalisk. 11 p. 1895, kaatui vapaussodassa Häijään taistelussa Mouhijärvellä huhtik. 2 p. 1918;
7. *Maisi Eliina*, s. marrask. 6 p. 1896, vihitty kesäk. 14 p. 1919, puoliso: metsänhoitaja (Koitereen hoitoalue) *Yrjö Leander Haavisto*, s. Euran Kahalan Haavistossa elok. 5 p. 1884. Heillä on lapset: *Sirkka Eliina* ja *Terttu* sekä kaksoispojat *Jorma* ja *Unto*;
8. *Sanna*, s. elok. 4 p. 1898, toimii diakonissana Helsingin Diakonissalaitoksella;
9. *Lauri Johannes*, s. maalisk. 2 p. 1900;
10. *Paavo Fredrik*, s. heinäk. 6 p. 1901;
11. *Hanna*, s. maalisk. 10 p. 1903;
12. *Alli Amalia*, s. tammik. 12 p. 1905;
13. *Hilja Fredriikka*, s. syysk. 28 p. 1907.

Taulu 22.

IX. *Kustaa Edvard Lähteenmäki*, tilallinen Eurassa (Edell. poika, Taulu 21.) omistaa Lähteenmäestä lohkaistun *Kivimäen* tilan Kahalassa, s. jouluk. 29 p. 1887, vihitty toukok. 23 p. 1915, puoliso *Selma Eliina Sievari*, s. Harjavallassa marrask. 30 p. 1881.

X. Lapset:

Ester Eliina, s. toukok. 16 p. 1916.

Salme Fredriikka, s. lokak. 25 p. 1918.

Pentti Edvard, s. jouluk. 31 p. 1920.

Lauri Olavi, s. jouluk. 11 p. 1922.

Toisen Lähteenojan sukuhaara:

Taulu 23.

V. *Kustaa Juhanpoika Lähdenoja*, ratsutilallinen Eurassa (Juha Juhanpoika Lähdenojan nuorempi poika, Taulu 4), s. tammik. 18 p. 1766, sai perinnönjaossa 1790 kantatilan toisen puoliskon. Puoliso: *Kaisa Henrikintytär Laurila*, Huittisten Raijalasta, s. lokak. 5 p. 1766, vihitty v. 1791, k. huhtik. 24 p. 1835.

VI. Lapset:

Isak Kustaanpoika (Kahala), s. kesäk. 22 p. 1796, hänelle lohkaistiin perinnönjaossa 15/5 v. 1835, *Kahalan* tila, jota piti kuolemaansa asti 3/11 v. 1864. Oli naimaton. Kahalan tilan lunasti sittemmin hänen veljenpoikansa Erland Mikonpoika, Taulu 30;

Juha, s. lokak. 24 p. 1798, meni vävyksi Naarjoen Ryhty-nimiseen taloon:

Maria Kristiina, s. syysk. 5 p. 1801, meni naimisiin tilallisen Juha Juhanpoika Knuutilan (rusth. N:o 58) kanssa Kiukaisista;

Kustaa, s. marrask. 17 p. 1804, Taulu 24;

Mikko, s. toukok. 8 p. 1807, Taulu 27.

Taulu 24.

VI. *Kustaa Kustaanpoika Lähteenoja*, ratsutilallinen Eurassa, (edell. poika, Taulu 23), s. marrask. 17 p. 1804, k. toukok 3 p. 1856. Kuulutettiin *Anna Kristiina Eerikintytär Ryngän* kanssa, s. Sorkkisissa helmik. 28 p. 1831, k. huhtik. 19 p. 1897.

VII. Lapsi:

August, synt. jouluk. 31 p. 1855, Taulu 25.

Taulu 25.

VII. *August Kustaanpoika Lähteenoja*, ratsutilallinen Eurassa, (edell. poika, Taulu 24), s. jouluk. 31 p. 1855. Puoliso: *Maria Amanda Ossa*, s. Kokemäellä maalisk. 23 p. 1860, vihitty 4/7 1878, k. tammik. 18 p. 1900. August Lähteenoja toimi Euran kirkkoväärttinä 34 vuotta aina v:teen 1923 asti. Saanut useita palkintoja maanvilj.

VIII. Lapset:

Werner August, s. jouluk. 21 p. 1879,

Väinö Alarik, s. helmik. 19 p. 1882, k. marrask. 1 p. samana v.

Yrjö Johannes, s. marrask. 14 p. 1883, Taulu 26;

Elma Amanda, s. helmik. 5 p. 1886;

Väinö Einar s. maalisk. 8 p. 1889, kuoli tapaturmaisesti sähköiskusta avustaessaan sähkövalojohtojen kuntoon laittamista Eurassa syysk. 4 p. 1919.

Taulu 26.

VIII. *Yrjö Johannes Augustinpoika Lähteenoja*, ratsutilallinen Eurassa (edellisen poika, Taulu 25), s. marrask. 14 p. 1883. Puoliso tilallisentytär *Jenny Maria Seppä*, s. Punkalaitumella helmik. 14 p. 1889; vihitty 6/12 1911.

IX. Lapset:

Helvi Maria, s. huhtik. 12 p. 1913;

Yrjö Ensio, s. huhtik. 30 p. 1917;

Eino Veikko, s. marrask. 23 p. 1919;

Aarne Esko, s. huhtik. 3 p. 1924.

Taulu 27.

VI. *Mikko Kustaanpoika Mäki-Pere*, ratsutilallinen Kiukaissa, (Kustaa Juhonpoika Lähdenojan poika, Taulu 23), s. Lähteenojalla Eurassa toukok. 8 p. 1807, ostanut v. 1836 Mäki-Pereen tilan Kiukaista, vihitty Kiukaisten kirkossa 30/6 1836 avioliittoon ratsutilallisentytär *Loviisa Vilhelmiina Mikkeliintytär Antilan* (vanha rusth. N:o 60) kanssa, kuoli vanhuuden heikkouteen kodissaan Mäki-Pereessä heinäk. 13 p. 1889. Emäntä Loviisa Vilhelmiina Mäki-Pere kuoli verensyökyyn tammik. 24 p. 1894. Mikko Mäki-Pere omisti veljensä Isakin kuoltua myöskin Kahalan tilan.

VII. Lapset:

1. *Mikko*, s. huhtik. 23 p. 1837, k. elok. 5 p. 1844;

2. *Erland*, s. maalisk. 11 p. 1839, Taulu 30;

3. *Vilhelmiina*, s. toukok. 25 p. 1841, k. helmik. 10 p. 1888 luuvuoloon. Puoliso 28/10 1873 tilallinen *Johannes Viktor Juhola, Paneliasta*, jonka alkuperäinen nimi on Jacola (Jaakola) s. Kiukaisten kappelin Kiukaisten kylässä maalisk. 29 p. 1824; ensimmäinen puoliso: ratsu tilallisen tytär *Loviisa Fredrikintytär Kalli*, (vanh. rust. N:o 57) Kiukaisten Köylypolvelta, s. maalisk. 13 p. 1832, vihitty 4/11 1852, seuraavana vuonna muuttivat aviopuolisot Panehan Juholaan, jossa Loviisa Fredrikintytär kuoli huhtik. 24 p. 1855; Johannes Viktor Juhola kuoli lokak. 9 p. 1880. Avioliitosta Vilhelmiina Mikontytär Mäki perein kanssa hänellä oli lapset: *Aina Maria*, s.

lokak. 11 p. 1874, *Hilda Karoliina*, s. tammik. 13 p. 1877 ja *Kustaa Vihtori*. Näistä sisaruksista *Aina Maria* meni heinäk. 8 p. 1897 naimisiin tilallisen *Emil Johannes Kustaanpoika Tolvin* kanssa Harjavallasta ja pitävät he nykyisin Panelian Juholan tilaa. Heillä on lapset: *Aina Aliisa*, *Uuno Johannes*, molemmat kuolleet pieninä, *Heikki Kalervo*, s. kesäk. 22 p. 1901, *Hanna Kyllikki* (Tolvi) s. helmik. 1 p. 1903, yliopp. 1924, satak.; *Antti Johannes*, s. tammik. 8 p. 1906; *Aino Anna-Liisa*, *Kerttu Tuulikki*, molemmat kuolleet pieninä; *Veikko Päiviö*, s. toukok. 30 p. 1911.

4. *Viktor*, s. tammik. 24 p. 1843, Taulu 28;
5. *Loviisa*, s. tammik. 25 p. 1845, k. tammik. 18 p. 1900 syöpään;
6. *Mikko*, s. tammik. 7 p. 1848, kuollut naimattomana, kotonaan, syöpään syysk. 17 p. 1919;
7. *Kustaa*, s. marrask. 10 p. 1849, k. elok. 29 p. 1920 keuhkkokuumeeseen, naimattomana;
8. *Maria*, s. huhtik. 2 p. 1852, vihitty kesäk. 29 p. 1899 tilallisen *Isak Nestor Ollilan* kanssa, s. Euran Turajärvellä jouluk. 8 p. 1861, mies toiseen, vaimo ensimmäiseen avioliittoon;
9. *Isak*, synt. marrask. 14 p. 1858, naimaton.

Taulu 28.

VII. *Viktor Mäki-Pere*, ratsutilallinen Kiukaisissa (edell. poika, Taulu 27), s. tammik. 24 p. 1843, k. kesäk. 1923 vanhuuden heikkouteen, vihitty lokak. 9 p. 1879, puoliso: ratsutilallisentytär *Amanda Aleksandra Mikontytär Kuusisto*, Köylöpolven kylästä Kiukaisissa, s. kesäk. 9 p. 1857, k. aivohalvaukseen helmik. 16 p. 1915.

VIII. Lapset:

Viktor Artur, s. marrask. 24 p. 1879, Taulu 29;

Lydia Aleksandra, s. helmik. 2 p. 1887, k. keuhkotautiin helmik. 2 p. 1904, naimaton.

Taulu 29.

VIII. *Viktor Artur Mäki-Pere*, ratsutilallinen Kiukaisissa, s. marrask. 24 p. 1879, vihitty kotonaan Mäkipereessä 20/2 1912 avioliittoon talollisentytär *Jenny Aliisa Seppälän* kanssa, s. Porvoon maaseurakunnassa Kaarenkylässä heinäk. 12 p. 1881.

XI. Lapset:

Tuovi Lydia, s. toukok. 10 p. 1913;

Salme Aliina, s. toukok. 26 p. 1914;

Olavi Artturi, s. marrask. 18 p. 1915;

Meeri Tuulikki, s. heinäk. 6 p. 1917;
Maunu Juhani, s. kesäk. 17 p. 1919;
Liisa Inkeri, s. tammik. 14 p. 1922;
Mikko Vihtori, s. tammik. 5 p. 1924.

Taulu 30.

VII. *Erland Mikonpoika Kahala*, ratsutilallinen Euran Kahalassa (Mikko Kustaanpoika Mäki-Pereen poika, Taulu 27), s. maalisk. 11 p. 1839, lunasti kanssaperillisiltään Kahalan tilan 2/12 1889, k. maalisk. 30 p. 1918. Vihittiin Panelian Vähä-Jaakolassa kesäk. 30 p. 1887, puoliso: *Maria Aleksandra Kallentytär Vähä-Jaakkola*, Paneliasta, s. kesäk. 2 p. 1858.

VIII. Lapset:

Anto Johannes, s. kesäk. 13 p. 1889, Kahalan ratsutilan nykyinen omistaja, naimaton;
Saara Maria, s. kesäk. 14 p. 1893, naimaton;
Aune Gunilla, s. tammik. 25 p. 1897, yliopp. (satak.) 1918, fil. kand. 1922, agronomitutkinto 1922, vihitty maisteriksi 31/5 1923, vihitty avioliittoon syysk. 22 p. 1923, puoliso: agronomi *Väinö Huuhtanen*, s. Kivennavalla huhtik. 3 p. 1896.

Lähteet

Seuraavia lähteitä Oll käytetty: Turun tuomiokapitulin Mustakirja; Tod. kapp. Suomen hist. I—III; Finlands medelt. urk. I—IV; Arvidsson: Handlingar tili Finlands häfder; Historiallinen Arkisto 1—20; Bidrag till Åbo stads historia; J. W. Ruuth: Suomen rälssimiesten sineteistä lopulla 1500- ja alulla 1600-lukua; samoin: Åbo stads historia; O. Y. Ruuth: Kamariviskaali Antti Jaakonpoika Äimän elämä ja toiminta: Hausen: Finlands medeltidssigill; Turun ja Porin läänin maakirjat Valtioarkistossa alkaen v. 1635, samoin vastaavat manttaali y. m. veroluettelot; samoin kunink. registraturit 1650-luvulta, A. J. Lindström: Kumo socken; G. J. Lindström: Beskrifning över Eura socken; Harald Borg: Anteckningar rörande Kauttua bruk; Juhani Aho: Antti Ahlström; Jully Ramsay: Frälsesläkter i Finland intill stora ofreden; Anrep: Svenska adelns ättartaflor; Biografinen sukukirja; Sukukirja Suomen aatelittomia sukuja varten; Lagus: Finska adelns gods och ätter; Grotenfelt: Finsk rusttjenst- och förläningsregister; Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1867 valtiopäivillä I—II; Satakunta I—IV; Lähteenojan talonarkisto; Euran sekä m. m. seurakuntien kirkonkirjat; V. Salminen: Köyliön pitäjän historia.

Liite kirjoitukseen: Piirteitä Lähteenojan rälssitilan vaiheista»

SORKKISTEN KYLÄN JA LÄHTEENOJAN TILUSTEN KARTTASELITYS.

v. 1699 laatinut Olof Mört.

(Suomennos.)

	neliökyy- nää hyl- kymaa mukaan luettuna	neliökyy- n. hylkymaa poisluet- tuna	kylvö kaikkiaan tynnyrin- aloissa las- kettuna	Heinäpar- maita eli aumoja
1. Sorkkisten kylä ensimmäinen vuosi- kylvö (eli Lächdenojaan päin oleva) pelto, se osa, joka on keskinkertaista savimultaa.....	453 090	394 620	28 ⁷ / ₁₆	
2. Samoin juoksusavimaata	300 750	255 060	18 ⁷ / ₃₂	
3. Pohjoispuoli eli ensimmäinen vuosi- kylvö toinen pelto savensekaista multaa	454 140	389 590	27 ¹³ / ₁₆	
4. Samassa pellossa juoksusavimaata	92 598	79 874	5 ¹¹ / ₁₆	
5. Kirkkopelto eli toinen vuosikylvö ensimmäinen pelto keskinkertaista savimultaa	256 100	243 700	17 ¹⁰ / ₃₂	
6. Samoin alavaa juoksusavimaata	277 050	245 000	17 ³ / ₃₂	
7. Laihian Ojan pelto savimultaa	521 680	448 430	32 ⁷ / ₃₂	
8. Samoin juoksusavimaata, joka kas- vaa huonosti	88 850	78 950	5 ¹ / ₄	
9. Ketoja ja metsäisiä mäkiä edellämai- nituilla pelloilla				
Viljeltävää maata kaikkiaan 152 tyn- nyrinalaa 5 kapanalaa				
Josta maan tavan mukaan puoli kyl- vetään vuosittain				
Tämän kylän sarkajakoniityt ovat seuraavat:				
10. Euhra niitty, joka on luonnonniittyä ja jota kuten edellämainittuja pel- tojakin pakkanen vahingoittaa ..	3 468 600	3 468 600	247 ¹ / ₄	120

11. Euran suo, alavaa suomaata samma- leista laidunta, sara- ja korteheinää, suo voitaisiin ojittamalla parantaa, jos asukkaat yrittäisivät sitä	6 635 170	6 635 170	473 $\frac{5}{16}$	118
12. Puistoniitty suoniittyä ja sara- sekä korteheinää	166 400	166 400	11 $\frac{1}{8}$	4
13. Kivi Niittu myös suomaata ja korte- heinän sekaista saraheinää.....	674 775	674 775	48 $\frac{7}{16}$	12
14. Väli Suo myös suomaata ja sara- heinää	417 000	417 000	29 $\frac{25}{32}$	7 $\frac{1}{2}$
15. Cauka Suo samallaista laidunta ja korteensekaista heinää	880 500	880 500	62 $\frac{7}{8}$	13 $\frac{1}{2}$
16. Kylä Niitty vesiperäistä laidunta Coutun niittu alavaa suota, laidunta ja saraheinää.....	307 150	307 150	21 $\frac{15}{16}$	5
Viimeksimainittu niitty näkyy kir- konkylän tähän rajoittuvasta kar- tasta.....	257 400	257 400	18 $\frac{3}{4}$	5
Kaikkiaan tulee heinää sarkajako- niitystä 285 Parmasta ja kukin naa- puri saa niinkuin alla mainitaan.				
17. CLEMET ANTTILAN talon tontti Kruunun maakirjassa on tilan vero vero 1. 51:—.; sillä on edellämäi- nituista pelloista pelto-osuutta suh- teellisesti 16/211, joten sillä on savimultamaata 7t. 31 $\frac{179}{211}$ kap- sekä lisäksi huonompaa juoksusavi- maata 3 tynn. 17 $\frac{148}{422}$ kap. Niittyä tällä tilalla on sarkajako- niityistä osuus, joka tekee $\frac{41}{423}$ koko alasta ja siitä lasketaan saa- tavan heiniä 24 $\frac{1}{4}$ Parmasta				
18. Sekä lisäksi erikoinen niitty, Korpi niittu, luonnonniittyä, ala	106 790	106 790	7 $\frac{3}{16}$	3 $\frac{1}{2}$
19. MATZ NAHI, Kruunun maakirjassa vero 1.6/ :12 p.; saa 21 $\frac{1}{2}$ /425 osaa koko alasta ja siis parempaa maata 10 tyn. 23 $\frac{167}{211}$ kap. Samoin huonompaa maata, 4 tynn. 24 $\frac{141}{422}$ kap. Sarkajakoniityistä $\frac{81}{423}$ osaa josta lasketaan saatavan 34 Parmasta				
20. Sitäpaitsi osuus Korpiniitusta eli Euran Suonpään suolaidunta	39 060	39 060	2 $\frac{25}{32}$	
21. Kivi niittu, samanlaista laidunta	75 000	75 000	5 $\frac{11}{32}$	1 $\frac{1}{4}$
22. HINDRICK TEICKU eli kappalai- sen tila vero 1.3/—; saa kaikkiaan 12 $\frac{1}{4}$ /225 osaa; parempaa maata				2 $\frac{1}{2}$

6 tynn, 7 ¹⁸⁸ / ₂₁₁ kap.; huonompaa maata 2 t. 2 ²³⁹ / ₄₂₂ kap. Heinämaata ²¹ / ₄₂₅ koko alasta, tästä lasketaan 14 ¹ / ₂ Parmasta				
23. GABRIEL SUNILA, vero 5/ :12 p.; peltomaata 19 ¹ / ₂ /211 osaa; siitä parempaa maata 9 t. 23 ¹⁷² / ₂₁₁ kap. ja huonompaan 4 t. ²² / ₂₁₁ kap.; niittyä ⁴¹ / ₄₂₂ ; siitä lasketaan heiniä 27 ¹ / ₂ Parmasta				
24. Kivi niittu, luonnonniittyä. . . . . Marten alho on enimmäkseen metsistynyt (skoghgängen) ja on yhdessä Lähteenojan ja Vaaniin maiden kanssa, tulee vastaisuudessa erotettavaksi. Tämä tila saa heinää 1? ¹ / ₂ Parmasta.	56 640	56 640	4 ¹ / ₃₀	2
25. ANDERS CNUTILA, vero 4/ :— saa peltomaata 16 ¹ / ₄ (211:sta); parempaa maata 8 t. 3 ¹⁷² / ₂₁₁ kap., huonompaa maata 3 t. 12 ⁶² / ₄₂₂ kap. Heinämaata Sarkajakoniityistä 31 osaa 425:stä. Parmaita 20.			10 ¹ / ₂	
26. Korpi niitusta, 2 lohkoa luonnonniittyä.	146 990	146 990		5 ¹ / ₄
27. ANDERS RYNGÅ, vero 3/ :6 p.; pelto-osuutta 11 ¹ / ₂ / 211:sta ja siis savimultamaata 5 t. 23 ¹⁸⁸ / ₂₁₁ kap.; huonompaa 2 t. 17 ²⁰³ / ₄₂₂ kap. Heinämaa osuus ²⁷ / ₄₂₅ . Parmaita				
28. MARTEN KATILA, vero 5/ :—; viljelee savimultamaata 17 ¹ / ₄ osuuden, josta parempaa 8 t. 19 ¹³⁴ / ₂₁₁ kap.; huonompaa 3 t. 26 ¹⁸⁷ / ₂₄₄ kap.				
29. Korpi niittu, ala. . . . . Sarkajakoniityistä ³¹ / ₄₂₅ ja Parmaita 20 ¹ / ₂ .	255 00	25 500		3 ¹ / ₄
30. MARTEN TASKU, vero 4/ :—; omistaa peltoa 14 ¹ / ₂ /211:sta ja kylvää savimultamaata 7 t. 7 ¹⁸⁷ / ₂₁₁ kap.; juoksusavimaata 3 t. 16 ²¹¹ / ₄₂₂ kap. Niittyä ²⁴ / ₄₂₅ ja saa heiniä 16 ¹ / ₂ Parmasta.				
31. Suo joki, alavaa laidunta.	72 400	72 400	5 ³ / ₃₂	2 ¹ / ₂

MICKEL LANDBO (Lampu), vero 5/:-; omistaa 2ii:sta 16 1/2 osuuden, kylvää savimultamaata 8 t. 7 1/2/2ii kap. ja huonompaa eli juoksusavimaata 3 t. 20 1/2/2ii kap. Heinämaata kylän yhteisestä niityistä 10/2ii; heinäparmaita 26.				
32. Sitäpaitsi Korpi niitulla suolaidunta	71 650	71 650	5 1/2/2ii	
33. JACOB GROUFVILA, vero 3/12 p., pelto-osuus 1/2/2ii» kylvömaa parempaa savimaata 5 t. 15 1/2/2ii kap. huonompaa eli juoksusavimaata 2 t. 13 1/2/2ii kap.				2/4
Heinämaata sarkajakoniityillä 2i/425:stä. 14 1/2 Parmasta.				
34. Kivi niittu, tulee heinää ja käsittää	66 550	66 550	4 1/4	
35. MATZ JÄRSTÄ, vero 6/12 p.; osuus peltomaata 21 1/2/2ii:sta, kotipelto savimultaa 10 t. 23 1/2/2ii kap.; Huonompaa ja juoksusavimaata 4 t. 24 1/2/2ii kap. lohko juoksu savimaata, alavaa	11 550	10 530	- 1/4	
Heinämaata kylän sarkajakoniityistä 32/425:stä; 21 1/2 Parmasta.				1/2
36. Puisto niitty, suolaidunta	13 500	13 500	31/32	
37. Hra JOHAN LAIHANDER 2 tilaa, Björni ja Lembäla?, vero 7/:- 12 p. peltomaaosuus tekee 19 1/4/211:sta, josta parempaa kylvömaata 9 t. 27 1/2/2ii k, huonompaa samassa suhteessa 4 t. 2 1/2/2ii kap.			12 1/2/2ii 12 1/2/2ii	
Heinämaata saa tämä tila 49/425:stä sarkajakoniityistä. Parmaita 32.				
38. Sitäpaitsi Korpi niitusta	179 150	179 150		
39. Suo joki laidunta	179 150	179 150		51/4 45 1/4
Saa kaikkiaan heiniä				
40. Pohj. lohko juoksusavimaata, alavaa	4 850	4000	9/32	
41. ANDERS CLEMOLA, kuuluu Vaaniin tilaan, saa 8 1/4/211:sta, josta savimultamaata 4 t. 11 1/2/2ii kap.; juoksusavimaata 11. 30 1/2/2ii kap.. Samaten niitymaata 17/425:sta heinää 11 1/2 Parmasta				
42. Suo joki niitty sitäpaitsi, käsittää Lisäksi on kyläkunnalla peltosarka alaltaan 4 1/4 t., joka on yleistöisistä ajoista asti ollut au-	25 500	25 500	1 1/4	

tiona, siinä on parempaa kylvö- maata 2 t. 8 ¹⁰⁰ / ₁₀₀ skap. ja huo- nompaa 1 t. ¹⁰⁰ / ₁₀₀ kap. nykyisin sillä ei ole osuutta niityistä, sen osuus tekee kuitenkin 4 ¹ / ₂ /425; stä sarkajakoniitt. Parmaita 3 ¹ / ₂				
43. Katilan tilan valli niittu suolaidunta Lisäksi on Biörnin, Järstän ja Grouf- vilan taloilla 1 Parmas kullakin Marten alhon niityllä, joka niitty erotetaan vastaisuudessa, se on näet Vaaniin kanssa yhteisessä metsässä.	52 500	52 500	3 ¹ / ₂	
Samoin peltotilkku, joka on nyt ketona, juoksusavimaata, mer- kitty kirjaimella A	20 270	19 300	1 ¹ / ₂	
44. Tämän kylän kaali- ja hamppu- maita				
45. LÄCHDENOJAN tilan tontti.				
46. Lähdenojan kirkko vainio, se osa joka on keskinkertaista savimulta- maata	99 550	89 580	7 ¹ / ₂	
47. Samassa pellossa hiekansekaista savi- maata	62 990	59 490	4 1/4	
48. Samoin ketoa, sopiva heinäpellosi I	37 840		2 ¹ / ₂	1 ¹ / ₂
49. Metsää ja mäkiä samassa pellossa j	—	—	—	
50. Niitun puoleinen Vainio, se osa, joka » on keskinkertaista savimultaa	174 170	162 740	11 5/8	
51. Samoin hiekansekaista multaa	18 486	16 185	15/32	
52. Paja umbiaita savimultaa	15 596	14 876	11/16	
53. Muorin umbiaita samaa savimultaa	20 250	18 810	111/32	
54. Mäki Tachtoma, hiekkamaata yhteensä siis 27 t. a. 21 kap., josta puolet vuosittain kylvetään.	11970	11810	27/32	
Tämän tilan niityt ovat seuraavat:				
55. Kirkonpuoleinen niittu, luonnon niittyä ja pientä saraheinää . .	210 120	—	15	4
56. Nummen niittu, vesiperäistä laidunta	93 620		6 11/32	5
57. Alho niittu alavaa suolaidunta	228 000	—	16 9/32	5 1/2
58. Euhra niittu 7 sarkaa pientä sara- heinälaidunta	1261 565		90 7/64	18
Kahalan niittu alavaa suota ja sam- maleista valliniittyä				
59. Kirkonkylän niittysarat mättäistä niittyä	i 274 000	—	19	45 1/2
60. Samoin Souppaan tilan sarat	360 960	—	25 25/32	12 1/8
61. Vahen, Kauhtuan ja Pappilan samoin				

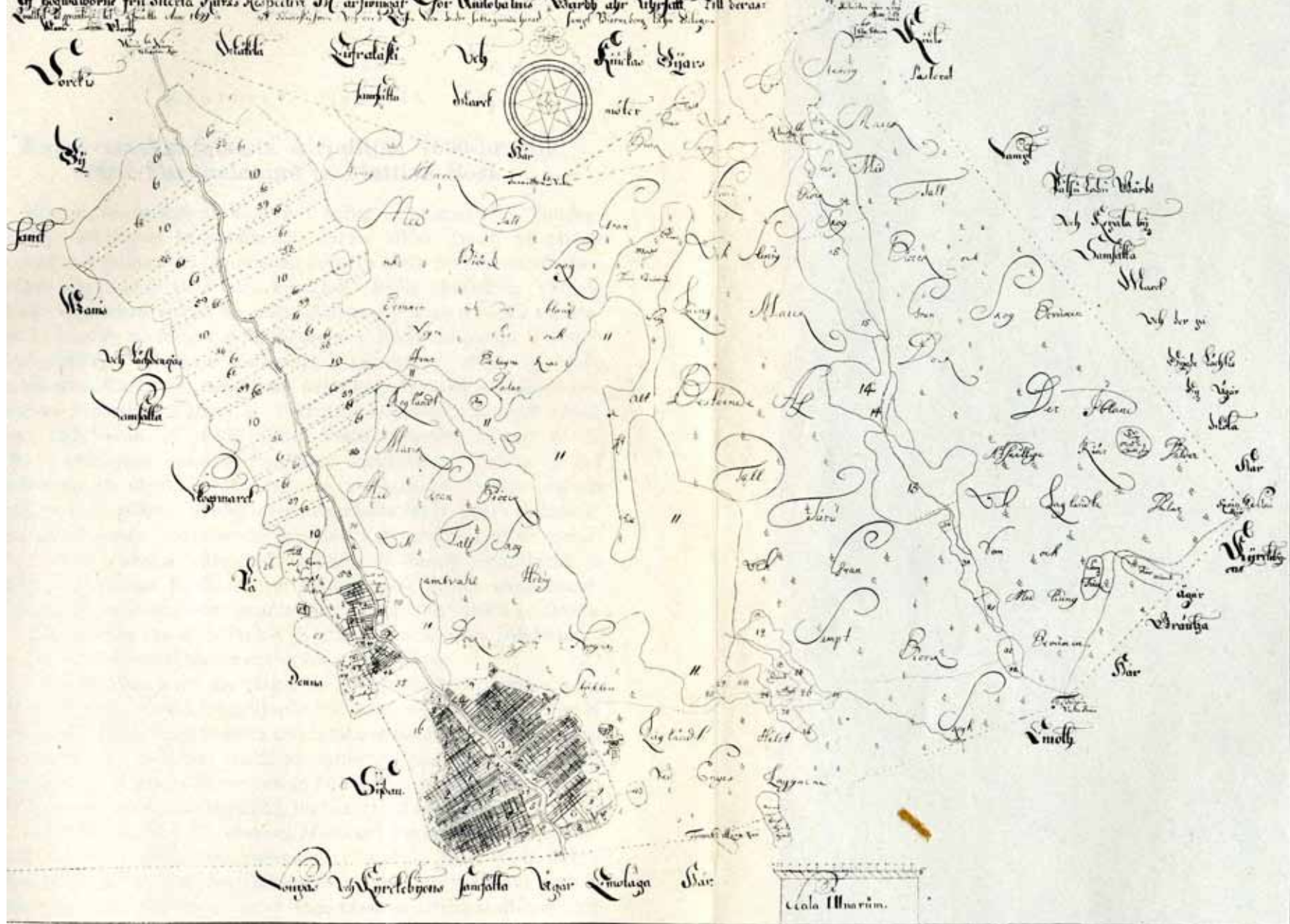
Edelläkuvattuja Sorkkisten ja Lähdenojan kylien peltoja haittaa hyvin usein halla, samoin vesi syksyin kevään niiden alavan maanlaadun takia. Metsää on rakennustarpeiksi, aidoiksi, seipäiksi, polttopuiksi ja tuohenottoa varten, samoin lehtimetsää, mutta ei kaskimaita, sillä ulkotilukset ovat suuria soita ja lampia sekä kangasmaata ja kivikkoa, keskinkertaista laidunta on, kalavettä Pyhäjärvessä vain keväällä nuottakalastukseen, joka tuottaa vähän. Samoin Neittamon järvessä, joka on näillä kylillä yhteinen Vaaniin kanssa ja tuottaa vähän; mylly yhteisesti Lähdenojan, Katilan, Nahin ja Lamppun kanssa Kauhtuan koskessa, samoin Biörnillä, Järställä, Teickulla, Antilalla, Sunilalla, Lembälällä? Ryngällä ja Groufviolalla yhteisesti ja saadaan jauhaa kotitarpeeksi ja nämä kylät sijaitsevat 4 penik. Raumalta, 10 penik. Turusta ja $6 \frac{1}{2}$ penik. Uudestakaupungista, joissa kaupungeissa he voivat myydä tuotteitaan. Niiden tulo on pääasiallisesti siinä mitä Jumalan siunauksesta pelto ja navetta antaa, hiilenpoltolla voitaisiin myös jotain ansaita, johon asukkaat ovat tottuneet, sillä nämä kylät sijaitsevat lähellä Kauhtuan rautaruukkia.

Mitä Sorkkisten kylän Metsärajaan tulee, niin se alkaa Vaaniin niemestä eli Walkamasta ja N:osta 62, kulkee siitä Taka-alhon vahaan, (suuri kivi), N:o 63:n kohdalla, josta Sorkkisten ja Eurakosken kylän riidanalainen raja alkaa; Sorkkisten kylän asukkaat tahtovat mainitun rajan käymään 63:sta 64:ään ja siitä 65:een. Mutta eurakoskelaiset vastustavat sitä ja vetävät rajan 63:sta 66:een ja siitä 65:een, sekä 67:ään, jota paikkaa he kutsuvat nimellä Kesän Selkä, mutta koska rajakirja ei sillä paikalla mainitse Kesänselästä mitään, niin raja käy 65:stä ja siitä suoraan Kesänselkään ja 67 on rajana ja se on vanha ja riidaton, pienellä kallionnyppylällä valtamaantien varrella, josta 68:aan on suuri kivi ja siitä 69:ään pieni niitynkaista. Siitä 70:een, jota nimitetään pappilan tanhuansuuksi, siitä samaan suuntaan Nenäpaasinimiseen rajaan, kuten kirkonkylän kartta osoittaa.

Muu joen vasemmalla puolella oleva metsä on yhteistä Sorkkisten ja Lähdenojan kylän ja Vaaniin kanssa. Sitäpaitsi on siitä ennen vanhaan ruvettu raivamaan autiomaata eli torpanpaikkaa N:on 71 kohdalla. Mutta asukkaan kuoltua se kohta taasen metsistyi ja jäi autioksi, sitä nimitettiin silloin Kirsbakka-nimellä Että näin on ollut todistaa ja vahvistaa, kuten edellä —Olof Mört.»

Vorckis By med Nemmand Låbrenia som till Kongli Majt och Roman.

En hvarvorne frih. Ditlevs Jørgens Afsnit af Kongl. Majt. for Kjøbenhavn. 1699. Aar. Udfald. Till Veras.

Lähteenojan rälssitilan kartta v:lta 1699.

K u s t a v i   G r o t e n f e l t .

Kaksi satakuntalaista kirjailijaa 1600-luvulta: Antti Pacchalenius ja Mattias Bosk.

Monesti on huomioni kiintynyt siihen seikkaan, että kuudentoista sataluvun keskivaiheilla, vähän aikaa Turun yliopiston perustamisen jälkeen, Satakunnassa esiintyy koko joukko senaikuisen köyhän kirjallisuutemme merkkimiehiä. Siellä ikäänkuin yhdellä kerralla ilmaantuu virkeä henkisen elämän tuulahdus, jonka edustajia ovat filosofi, professori *Antti Thuronius*, Hämeenkyröstä († 1665), lainsuomentajat *Abraham Kollanius*, Karkusta († 1667), ja *Antti Pacchalenius* Karkusta, hengelliset kirjailijat Ikaalisten kirkkoherra *Abraham Ikalensis* († 1675) ja Tyrvään kirkkoherra *Tuomas Rajalenius*, Huittisista († 1688), niiden lisäksi muualta tulleet, mutta täällä toimintansa saaneet Pirkkalan kirkkoherra *Jacobus Pauli Raumannus* († 1678), ja Mouhijärven kirkkoherra *Paulus Sigfridi Raumannus* († 1682). Mouhijärven pappilasta lähti, kuten tunnettu, kaksi valtakunnan korkeimpiin arvoihin kohonnutta poikaa, valtaneuvos kreivi Juhana Lillienstedt ja laamanni Kaarle Lagerflycht, ja kolmas veli Simon Paulinus tuli professoriksi Turun akatemiaan. Minusta tässä puheena ollut asianlaita on sen arvoinen, että se ansaitsee tulla erikseen huomautetuksi ja että se on mieleen johdettava, kun on puhe sen maakunnan entisyyden muistoista.

Tässä ei kuitenkaan ole tarkoitus antaa mitään laajempaa eikä yleistä kuvausta tuosta kirjailijapiiristä, vaan ainoastaan esiintuoda joitakin yksityistietoja kahdesta siihen aikaan Satakunnassa eläneestä kirjailijasta. Ne koskevat edellä jo mainittua lainsuomentajaa *Antti Pacchalenius* ja erästä ennen tuskin huomattua ja luultavasti useimmille tuiki tuntematonta henkilöä, luutnantti *Mattias Boskia*.

Antti Mikonpoika eli *Andreas Michaelis Pacchalenius* on epäilemättä aikansa muistettavia suomalaisia miehiä. Kun W. G. Lagus tutkimuksessaan »Om finska lagöfversättning» on kerännyt yhteen hänen elämästään säilyneet tiedot, voin tässä rajoittua mainitsemaan vain hänen elämänsä pääjuoksun sekä muutamia erittäinkin sukua

koskevia lisäseikkoja. Hänen isänsä Mikko Antinpoika Pakkala sanotaan v. 1635 Karkun nimismieheksi ja hänen talonsa »ratsutilaksi»; tämän vaimo oli Birgitta Niilontytär. Veljeksiä oli ainakin kolme. Vanhin oli kai Antti, joka oli saanut ristimänimensä isoisänsä mukaan, toinen oli pappi Tuomas Pacchalenius, joka 1652 oli sotapappina ja 1658 »uskollisesta palveluksesta» sotaväessä Saksassa, Tanskassa ja Puolassa» nimitettiin Kiskon kirkkoherraksi (+ 1679), kolmas Pietari Mikonpoika, joka isänsä tavoin oli Karkun nimismiehenä ja ratsumiehenä Pakkalassa (mainitaan manttaaliluettelossa ainakin vv. 1650—82). Mitä sitten Andreas Pacchaleniukseseen tulee, on hän v:sta 1643 alkaen Ylä-Satakunnan kihlakunnan lainlukijana, 1655 Loimaan vapaaherrakunnan lainlukijana, 1660-luvulla Pohjois-Suomen alalaamannina. Missä hän on opintojaan harjoittanut emme tiedä, sillä hänen nimeänsä ei tavata Turun eikä Upsalankaan yliopistojen nimikirjoissa. Hänen puolisonsa oli Porin trivialikoulun konrehtorin, sitten Vesilahden kirkkoherran tytär Sofia Martintytär Stenius; naimisissa he olivat jo v. 1651. Lagus sanoo Andreas P:n kuolleen 1670-luvulla Tyrvään Ritarilassa, jossa asui. Manttaaliluetteloista päätäten on kuolema tapahtunut vuosikymmenen lopulla, arvattavasti 1679; Ritarilassa (nyk. Ritala, Kiikassa) hän asui jo 1651.

Andreas Pacchalenius on tullut tunnetuksi osanottajana siihen lainsäätämistyöhön, johon Turun hovioikeudessa oli ryhdytty 1600-luvun keskivaiheilla. Kun näet edellämainittu Abraham Kollanius oli valmistanut lainsuomennoksen, asetti hovioikeus v. 1648 tutkijakunnan tehtyä työtä tarkastamaan, itse hovioikeuden presidentti Juhana Kurck esimiehenä, ja johon myös kuului lainlukija Andreas Pacchalenius. Tarkastajat eivät kuitenkaan olleet käännökseen tyytyväisiä — valittipa Kollanius, että he muka olisivat siitä sopimatonta pilaakin tehneet — ja tuloksena oli, että kaksi heistä, Etelä-Suomen alalaamanni Henrik Jaakonpoika ja lainlukija Antti Mikonpoika tekivät uuden käännöksen, joka oli valmiina 1653. Hovioikeus silloin ilmoitti hallitukselle asiasta ja pyysi, että kääntäjäin vaivat palkittaisiin. Mutta tämän jälkeen koko hanke pysähtyi, johon arvattavasti oli pääsyynä asiata lämpimästi harrastaneen Juhana Kurckin kuolema v. 1652. Vastaisen tutkimuksen tehtävänä on vielä tarkastaa, olisiko mitään lisävalaistusta saatavissa tämän lainsuomennoksen vaiheisiin vertaamalla niitä eri suomenkielisten lainkodeksien kappaleita, joita on Ruotsin arkistoissa säilynyt.

Mutta Andreas Pacchalenius on toisellakin teoksella liittänyt nimensä suomalaisen kirjallisuuden historiaan. Hän on näet suomentanut ja 1667 painosta julkaissut Henrik Carsteniuksen uskonnollisen

kirjan »Cantio Cygnea, se on meidän Herran Jesuxen Christuxen viimeisestä puhest ristin päälle rippuesa». Siitä sanoo suomentaja nimilehdellä, että se on »Hämen Suomexikäätty ja pranttijn annettu omal culutoxel». Kirjan loppuun on painettu »Yxi caunis ja suloinen ehtovirsi». Kun se vielä on omistuksella ja onnentoivotuksilla varustettu ajan tavan mukaisesti, saadaan itse kirjasta yrityksen harrastajista ja suomentajan seurapiiristä muutamia tietoja, jotka ansaitsevat tulla mainituiksi.

Suomentaja on omistanut teoksensa valtaneuvos vapaaherra Lauritsa Creutzille, Sarvlahden herralle, jonka hän sanoo »voimalliseksi holhojakseni» ja jonka ansioista itseensä nähden sitten tarkemmin ilmoittaa: »löydän minä idzeni caickien nijdhen hyväen töiden edestä, cuin T. Armon nyt coconans 18. ajastajan sisälle, lukemattomalla muodol, minulle nijncuin halvimmalle muitten seasa, ja minun köyhälle huonelleni armollisesti nägyttänyt ja tehnyt on, erinomaisen suuren Uudenvuoden lahjan T. Armollen velkapäxi.» Hän valittaa, ettei hänellä kuitenkaan mitään parempaa ole antaa, kuin tämä kirja, ja hän pyytää siis että »tämän saman kirjaisen, jonga minä enimmäen lahjan sias T. Armollenne caickein suurimmas nöyryydes lähetän, armollisesti vastan ottaisitte, ja sen ynnä tekiän cansa caickia vainoita, irvihambahita, pilckakirvehitä vastahan armollisen varjelluxenne ala otta tahdoisitte» ja koko hänen elämänsä ajan olla hänen turvanansa niinkuin tähänkin asti! Omistus on päivättynä »Riddarilast sen vijmmeisen päivän päälle Joulucuusta» v. 1667, josta käy päättäminen, että kirja kai oikeastaan on »ilmestynyt» vasta seuraavana vuonna, vaikka nimilehdessä on vuosiluku 1667. Nimensä suomentaja tässä kirjoittaa *Anders Michelin poica Pacchalenius*.

Onnentoivotuksista kääntäjälle opimme jonkun verran tuntemaan hänen lähimpää kirjallista ystäväpiiriänsä. Onnentoivottajina esiintyvät »teologian tohtoril» (professori, sittemmin piispa) Abraham Thauvonius (»patriotse, fautori, amico»), professorit A. Kempe, E. Justander ja P. Laurbecchius, hänkin sittemmin Viipurin piispa, kirkkoherra Thomas Rajalenius, filosofian kandidaatti Henricus H. Blanck¹ (joka käyttää sanoja »nutritio suo plurimum honorando» Pacchalenius on siis hänelle ollut holhoojan tai kasvattajan sijassa) sekä Tyrvään seurakunnan apulainen Thomas Johannis Liuhander, joka sanoo kääntäjää suosijakseen ja sukulaisekseen (»fautori et consanguineo»). Eiköhän tämä liene sama kuin samanniminen Lempäälän kappalainen († 1699), ja Strandberg siis väärässä, joka pitää heitä eri henkilöinä?

¹ Tämän Blanckin kohtalo tuli surulliseksi, hänen kerrotaan näet tulleen sekäpäiseksi.

Onnentoivotuksista ovat Justanderin ja Rajaleniuksen suomeksi, muut oppineella, latinan, kielellä. Kaikista näkyy, että Pacchalenius on ollut erinomaisen suuressa arvossa pidetty henkilö. Blanck häntä sanoo »oikeuslaitoksen kunniaksi», »Themidos decus». Kuitenkin hän jo tähän aikaan näyttää ottaneen eron alilaamannin virasta, koska Thauvonius häntä nimittää »legifer per Finlandiam borealem Botniam atque Alandiam vicarius *quondam*».

P. Laurbecchius, muuten syntyänsä ruotsalainen, häntä tervehti seuraavilla säkeillä, joista, paitse että siinä puhutaan hänen toiminastaan lainsuomentajana, saamme sen asiallisenkin uuden tiedon, että hän on Satakunnassa, siis Porissa, koulua käynyt.

Finnia Te genuit, Satacundia nutriit alma:
Nutriit in studiis, eruditque schola.
Postea juridicum, multis vertentibus annis,
Munere tam sancto Patria culta videt.
Arte styli clares mira, seu Svecica scribas,
Finnica seu fundat docta Minerva tibi.
Explicat et Leges Svecas tua Finnica Musa;
Haec aptat patrio Regia jussa sono.

Suomenkielisenä kirjailijana tunnettu *E. Justander* taas sanoo Pacchaleniuksen saarnojen käännöksestä:

Jotca jällens suomalainen,
Anti autuas hämäläinen,
Micoïn poika Pakkalasta,
Ricas runoist, Riddarlasta,
Ruotzist syväx suomex käänsi,
Ja viel hyväx hämex väänsi;
Pani präntijn hyväst halust,
Vaick viel vähän culut calust,
Otti vähän omast varast,
Pyrki siinä sieluns parast.
Sijtä sinul, armas Anti,
Ettäs ne jäll panit pränntijn,
Kijtos cunnia caikild tule,
Cuin näit näke, luke, cuule,
Paras palka päähäs panna,
Cunnian crunu, cutas cannat.
Kircaast cuin yx tähti kijlät

Taivaas, sieluin salin sisäl.
Näin nyt (veickan) Erich ennust,
Juttel Juusti, toden tunnusti

T. Rajalenius omistaa runonsa »Suomen Suuriruhtinaanmaan sekä Hämeen ja Savon kansalle» (Ad Magnum Finlandiæ Ducatum nec non Tavastiaa Savolaxiæque plebem) ja sanoo:

Hyvän suova Suomalainen,
Hämäläinen, Savolainen . . .
Kijt' sis' Herra, Häme culda,
Joe eij puutut(!) miehiä sulda.
Hyvä myös Herra, Her' Ladmand',
Aivan oppen avarald',
Tee vieläkin Herran töitä,
Ett Häme sua kijtä taita:
Älä tottel Lallein lausui
Kyllä Pellin palka paisu ...»

Liuhander sanoo muun muassa:

Laudabitque tuos Finnorum turba labores,
Ut maneant semper nomen honosque tuus.

Siirtykäämme nyt toiseen niistä kirjailijoista, joista edellä oli puhe, nimittäin »luutnanttiin urhoolliseen» *Matti Boskiin* (»løjtnant manhaftig Mathias Båsk»). Sukunimi kirjoitetaan milloin Bosk, milloin Båsk.

Pippingin »Luettelossa suomeksi präntätyistä kirjoista» mainitaan myös v. 1683 Turussa ilmestynyt sotaharjoitusten ohjekirja »Waanlige och i wärt käre Fädernes-Land öflige Exeicitier, medh Musqueterare och Piquenerare; Dem Liebhabendoni uppå Finska Tungomåhlet affsatte: Såsom och twenne korte Andelige Wijsor, å tryeket gifvne af *Mathias Bosk*, Leutenant af Björneborgs Lähns Infanteri Regemente». Pipping ei itse ole kirjaa nähnyt, mutta tietää ilmoittaa, että se on 2 arkkia 4:0, että runot ovat ruotsiksi ja sotaharjoitusten päälläkirjoitus: »Ojennuxet, jonga jälkeen Hänen Cuningalinen Maijestetins armolisest tahto että coco ymbäri Rijkin Jalca-Sotawaki tämän jälken pitä exercerattaman, niin marcherataes cuin wahdis olles, annettu Stockholmis». Olen turhaan etsinyt tätä kirjaa sekä Suomen että Ruotsin kirjastoista, ja jos joku kappale siitä enää on säilynyt, on se toistaiseksi tutkijalta piilossa. Sitä vastoin olen julkaisijasta löytänyt pari elämäkerrallista tietoa, jotka myöskin

puhuvat juuri hänen kirjallisesta toiminnastaan ja todistavat, että tällöinen kirja tosiaankin on julkaistu.

Ruotsin valtioarkistossa säilytetyistä maaherrain kirjeistä näkyy, että Porin läänin jalkaväen rykmentin luutnantti Matthias Bosk 26 p. syysk. 1685 pyytää palkinnoksi julkaisemistaan suomenkielisistä sotaharjoituksista saada Suomessa tilan, jonka sanoo itsellensä jo luvutunkin siinä tapauksessa, että semmoinen olisi liikaa, kun sotaväki oli täyteen määräänsä saatu. Hän mainitsee siinä »exercitierna dem jag på finska transfererat och medh bekostnat på trycket uthgåå lätit», itsestensä hän sanoo olevansa syntynyt köyhistä vanhemmista ja 21 vuotta palvelleensa sotaväessä; sopivana tilana mainitaan Laukula Tyrvällä. Tähän Boskin anomukseen onkin 10 p. lokak. annettu myöntävä vastaus.

Mutta saavutettu etu oli uhan alainen. V. 1690 jouluk. 20 p. luutnantti Bosk valittaa, että hän on kadottanut tilansa, kun on peruttettu kaikki muillekin kuin entisille omistajille annetut läänitystilat. Hän sanoo ottaneensa tilat viljelykseen ja nyt olevansa vanha mies, josta syystä pyytää saada pitää niitä. Hallituksen päätökseksi merkitäänkin 26 p. tammik. 1691, että Bosk saakoon elinajakseen pitää toisen tilan.

Turun ja Porin läänin verifikatsioonikirjat Suomen valtioarkistossa vahvistavat nämä tiedot. Niissä tavataan ensi kerta 1686 mainittuna, että luutnantti urhoollinen Mathias Bosk on elinajakseen Kunink. Majesteetin kirjeen perustuksella ja maaherran immissionilla 21 p:ltä maalisk. 1686 saanut nautittavakseen vakinaisen veron kahdelta tilalta Laukulassa Tyrvällä; verosumma vaihtelee jonkun verran eri ilmoituksissa. Lampuotien nimet ovat Tuomas Tuomaanpoika ja Frans Laurinpoika Iivari.

Myös Sippolan talo Ravaninkylässä Ulvilassa oli N. J. Avellanin mukaan 1700-luvun alkupuolella luutnantti Matti Boskin ja sitten hänen perillistensä hallussa (Satakunta III s. 133); varmaankin on tämä sama mies kuin meidän mainitsemamme, jolla siis oli tiluksia eri paikoissakin Satakuntaa ja joka oli elossa seuraavalle vuosisadalle asti.

Mathias Boskin »harjoitukset» sotamiesten kanssa tosin eivät varsinaisesti ole kaunokirjallisuuteen kuuluvia, mutta kun hän yllänimitetyssä kirjassaan yht'aikaa esiintyy sotataidon oppikirjan kääntäjänä suomeksi ja hengellisenä runoilijana ruotsiksi, — ajan kirjallisille oloille ja hengensuunnalle kuvaava yhdistys—, on hän epäilemättä luettava senaikuisten harvalukuisten kirjailijaimme joukkoon. Ehkäpä tuleva aika onkin tuova ilmi hänen kirjalliset kokeensa, jotka me nykyään tunnemme vain nimeltä.

Niilo Ikola.

Antero Warelius.

Nuoruus ja opintovuodet 1821—1848.

Osia laajemmasta kirjoitelmasta.

Antero Warelius oli kotoisin Tyrvästä Varilan kylästä Seppä-nimisestä talosta. Varilan kylä sijaitsee Rautaveden eteläisellä rannalla aivan lähellä nykyistä Vammalan kauppala. Hänen kotitalonsa oli tavallinen, keskikokoista pienempi tyrväälinen talonpoikaistalo, jollaisissa siihen aikaan tarkasti eläen toimeen tultiin, vaikka huonoina vuosina suoranainen puutekin väliin pyrki ahdistamaan. Talo sijaitsi loivasti Rautavettä kohti kallistuvalla, enimmäkseen pelloksi muokatulla kivisellä rinteellä, muutaman sadan metrin päässä järvestä, jolle talosta avautui laaja, kaunis näköala. Rautaveden vastakkaisella rannalla näkyi Tyrvään vanha, keskiaikainen, jyrkkäharjainen kivikirkko. Talo oli rakennettu Tyrvässä siihen aikaan vielä yleiseen tapaan. Asuinrakennuksessa oli varsinaisena asuinhuoneena suuri pirtti. Siihen tultiin eteisestä, jonka toisella puolella oli leivihuone eli pakari. Leivihuoneen puoleisessa päässä oli rivin suoranaisena jatkona talli, jonka kuitenkin tästä erotti rakennuksen poikitse kulkeva porttiaukko, muuten ainoa tie, mitä myöten päästiin varsinaiseen pihaan. Piha oli nimittäin rakentamalla muut talon rakennukset neliön muotoiseen kehään saatu umpinaiseksi. Luultavasti jo tällöin myös oli kaksi kamaria rakennuksen sivussa eteisen kohdalla. Sauna oli tästä rakennusryhmästä erillään.

Wareliuksen suku ei kuitenkaan ollut lähtöisin Sepältä, sillä vasta hänen isänsä oli talon ostanut. Warelius oli suvultaan oikeastaan huittislainen, sillä sekä hänen isänsä että äitinsä olivat Huittisista kotoisin. Isän kotitalo oli Nanhian kylän Klaavula, joka ainakin 1700-

¹ Lähteenä on tässä kirjoitelmassa käytetty Wareliuksen omia elämäkerrallisia muistiinpanoja, kirjeitä y. m. jälkeenjääneitä kirjoituksia, jotka ovat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa, Wareliuksen painettuja teoksia ja hänen omaistensa sekä aikalaistensa ja työtoveriensa suullisia tiedonantoja.

luvun alkupuolelta lähtien oli ollut tällä suvulla. Huittisten vanhimpain kirkonkirjani mukaan oli Klaavulassa¹ isäntänä Juha Tuomaanpoika (kuollut luultavasti 1734), joka oli naimisissa Briita Imurintyttären kanssa. Heillä oli lapsia kaksi tyttöä, Kaisa ja Briita, sekä yksi poika, Antti (synt. 14/11 1712, kuol. 1783), joka isänsä jälkeen tuli Klaavulan isännäksi. Hänellä oli vaimona Marget Yrjöntytär (synt. 13/3 1716, † 1787). Heillä oli kolme lasta, kaksi tytärtä Beata ja Marget sekä poika Juha (synt. 18/12 1745, † 1802), joka taas peritalon isältään. Juha Antinpoika oli naimisissa Kaarina Tuomaantyttären (s. 8/10 1748) kanssa. Heillä oli lapsia kolme poikaa: Antti (s. 1773, † 24/1 1835), Matti (s. 1778) ja Juha (s. 1781, † 1785) sekä kaksi tytärtä: Maria (s. 1772) ja Kaisa (s. 8/9 1785, † 1876). Vanhimasta pojasta Antista tuli taas isäntä Klaavulaan, mutta nuorempi veli Matti Juhanpoika muutti loppuvuodesta 1803 Tyrvääseen, jossa hän Varilan kylästä osti v. 1805 Seppä-nimisen talon. Matti Juhanpoika oli naimisissa Nanhian Ollin, tyttären Maija Jaakontyttären (s. 1783) kanssa, jonka sukutarinat ulottuvat myös isonvihan aikoihin. Matti Juhanpojalla ja Maija Jaakontyttärellä oli kymmenen lasta, joista vanhin poika Matti (s. 1804, † 1849) tuli sitten kotitalonsa isännäksi. Nuorin lapsista syntyi Tyrvään pitäjän Varilan Sepällä lauantaina heinäkuun 14 p. v. 1821. Jo saman kuun 17 p. apulaispappi Matti Granberg kastoi pojan, jolloin tämä sai nimekseen suvussaan tavallisen nimen Anders.

Anteron, käyttääksemme hänen myöhemmin omaksumaansa nimenmuotoa, lapsuuden ajasta ja kotioloista ei meillä ole paljon tietoja. Voimme kuitenkin päätätä, että uskonnollinen henki vallitsi kodissa, sillä jo varhain oli Anterolle hänen äitinsä opettanut vähäisiä rukouksia ja virsiä. Jo kolmen vuoden vanhana v. 1825 kynttilänpäivän aikoina ollessaan vieroitettavana äitinsä kotitalossa Nanhian Ollilla osasi hän veisata useita pieniä virsiä, esim. »Rakas taivaallinen isä» (vanha virsikirja n:o 14), »Herraa hyvää kiittäkät» (vanha virsikirja n:o 99) ja »Vanhan dragin kita». Näitä ynnä muutamia muita virsiä pikku Antero veisaili näihin aikoihin sattuneissa enonsa hautajaisissa ja sai palkakseen rahaa hyväntahtoisilta kuulijoilta. Lukemaan hän oppi myös varhain, sillä jo v. 1828 hän oli ensi kerran lukusilla ja osasi silloin ulkoa aapiskirjan ja Lutherin Vähän Katekis-

¹ Warelius kertoo muistelmissaan Klaavulan talon saaneen nimensä erästä; Klaus nimisestä sotamiehestä, joka isonvihan jälkeen otti haltuunsa autioksi jääneen Laurila-nimisen talon, jota sitten muka ruvettiin nimittämään Klaavulaksi. Tämä tiedonanto ei pitäne paikkaansa, sillä Klaavilla esiintyy tämän talon nimenä esim. 1667 Huittisten seurakunnan kastettujen luettelossa.

muksen. Tätä ennen oli kuitenkin sattunut tapahtuma, joka aiheutti suuren muutoksen Anteron kotiloissa. V. 1827 maalisk. 10 p. kuoli nim. hänen isänsä Matti Juhonpoika, ja v. 1830 hän sai isäpuolekseen Henrik Juhonpojan. Silloin oli Anteron varsinainen lapsuudenaika loppunut, sillä tästä alkaen ruvettiin häntä, vaikka olikin vasta yhdeksänvuotias, työhön vaatimaan. Jo seuraavana vuonna pantiin hänet heinää niittämään, joka työ kymmenvuotiaan pojan voimille varmaankin tuntui raskaalta, varsinkin kun paikkakunnan tavan mukaan työpäivä alettiin jo auringon noustessa. Kotiolojen raskaus mahtoi myös olla yhtenä syynä siihen, että jo vuoden 1831 lopulla Anterolla oli suuri halu ja aikomuskin mennä kouluun. Siitä ei kuitenkaan tullut mitään, koska ei ollut ketään, joka hänet sinne olisi kustantanut, sillä mitäpä siinä merkitsivät pojan omat säästöt: setelirahaa neljättä riksiä (— viidettä markkaa) ja hopeainen Kustaa III:n aikainen kahden ploomun raha. Viimeksi mainitun hän oli ansainnut Matti veljeltänsä pienillä palveluksilla: tupakkamaan hoitamisella j. m.s., joita töitä hän teki iltaisin talon työstä päästyään. Kallisarvoisilta varmaankin pojasta tuntuivat nämä omien käsien ansiot, ja vielä 50 vuotta myöhemmin oli hänellä tallella lapsuudenmuistona mainitsemamme hopeaploomu. Kouluunmenopuuhat siis jäivät sikseen, ja talon töihin Antero edelleenkin otti osaa. Kesäksi 1833 hän teki isäpuolensa kanssa erityisen sopimuksen talon vuohien paimentamisesta, josta hän sai pestiksi tolvaa (52 penniä) ja palkaksi riksin (1 mk. 36 penniä).

Luonteeltaan Antero osoittautui jo näihin aikoihin vilkkaaksi ja yritteliääksi, vaikka nämä ominaisuudet väliin varmaan suuntautuivat luvattomillekin tahoille, koskapa hän muistelmissaan kertoo ukkosen jyristessä pelänneensä maailman lopun tulevan ja lisää: »Tämä pelko esti monista konnankureista ja pahoista töistä, joihin siihen aikaan oli suuri taipumus.» Tulevaisuuden varallekin hän jo suunnitelmia rakenteli. Liikemiehen verta hänen suonissaan virtasi. Omaan laskuunsa hän oli sinne tänne mäen rinteeseen kuokkinut pieniä pelto-tilkkuja ja näistä saanut vähäisiä säästöjä. Mutta tuottavampia yrityksiä hän mielessään hautoi ja ryhtyipä jo niitä toteuttamaankin. Hän alkoi rakentaa aittaa, johon halpoina aikoina ostaisi viljaa, jonka sitten viljan hinnan noustessa voitolla rahaksi muuttaisi. Seinät olivat jo valmiiksi hakatut ja kattoa enää puuttui, kun muut aiheet täyttivät rakentajan pään, niin ettei hän ehtinyt enää viljakauppojaan ajattelemaan, vaan myi yhdellä riksellä rakennuksensa.

V. 1835 Antero kävi rippikoulua. Hän oli siellä taitavin kaikista kumppaneistaan ja herätti huomiota terävillä ja sukkelilla vastauksillaan. Koulun ulkopuolellekin levisi maine tästä vilkkaasta ja näppä-

rästä pojasta. Muistelmissaan hän kertoo rippikouluaikoinaan tulleen »isoon huutoon taidosta ja jumalattomuudesta.» Hänen syntymäpäijässään Tyrväässä kerrotaan vieläkin monenmoisia juttuja Antero pojan rippikoulunaikaisista sukkelistä vastauksista ja kujeista. Ovatko ne kaikki tosia, on vaikea arvostella, sillä onhan kansalla usein taipumus jonkun huomatuhenkilön muistoon liittää paljon siihen kuulumatontakin.

Rippikoulu aika oli kuitenkin Anterolle hauskaa ja hyödyllistä aikaa, sillä silloin hän sai tyydykettä palavalle opinhalulleen. Niinpä hän pyysikin kirkkoherralta päästä vielä toiseksi vuodeksi rippikouluun ja kun tähän myönnyttiin, niin hän kävi rippikoulua seuraavanakin vuonna osoittaen tietysti entistäkin parempia tietoja. Lokak. 2 p. 1836 hän laskettiin ripille, jossa tilaisuudessa hän sai muistoksi »Englandin ja ulko-maiselta Biblia-Seuralda Londonissa toimitetun Stockholmissa» prantätyn Uuden Testamentin, jonka kanteen on kirjoitettu seuraava omistus: »Lahjoitettu Anders Matinpojalle, Varilan Sepän Talosta, hänen kasteensa liiton Juhlallisessa uudistuksessa, Tyrvään Emäkirkkosa, 2:nä p:nä Lokakuusa 1836.»

Jo ennen rippikouluaajan loppua oli ruvettu suunnittelemaan uusia uria Anteron tulevaisuudelle. Hänen lapsena heikko terveytensä oli senjälkeen näihin aikoihin asti ollut tyydyttävä. Mutta v. 1835 lopulla rupesi häntä taas vaivaamaan hengen ahdistus (astma), joka häntä jo lapsenakin oli vaivannut. Seuraavana vuonna keväthalvella oli tämä vika pahimmillaan, väliin niinkin rasittavana, että jo kuolemaa pelättiin. Huonon terveytensä takia Antero ei tietystikään voinut ottaa osaa talon töihin. Isäpuoli ei tästä pitänyt, vaan uhkaili ajaa hänet talosta. Äiti kuitenkin piti hyvän huolen pojastaan. Kun hän näki, ettei Anterolla ollut voimia tullakseen toimeen raskaissa maamiehen töissä, niin hän rupesi ajattelemaan pojalleen ruumiillisesti helpompaa työalaa. Toukokuun viimeisenä päivänä 1836 hän otti asian puheeksi ja ehdotteli, että poika rupeisi kouluun yrittämään. Tästä ei tarvinnutkaan Anterolle paljon puhua, sillä opintiellehän hänen halunsa ja taipumuksensa olivat häntä jo ennenkin vetäneet. Asia ei kuitenkaan ollut likimainkaan selvä, sillä esteitä ilmaantui monenlaisia. Hänellä ei ollut aavistustakaan, mitä vaadittiin kouluun pääsemiseksi, eikä hän kehdannut mennä pitäjän herrasväelle aikeistaan puhumaan saadakseen heiltä neuvoja. Kun kyläläiset ja tuttavat kuulivat Anteron kouluaikeista, niin he nauroivat ja pilkkailivat tällaisia muka turhanpäiväisiä päähänpistoja, sillä koko ajatus näytti heistä mahdottomalta. Pojalla nim. ei ollut itsellään varoja eikä ketään, joka olisi ruvennut häntä autta-

maan. Olihan Antero myös terveydeltään heikko ja kouluunmenijäksi liian vanhakin. Antero ei kuitenkaan antanut näitten epäilysten päätökseensä vaikuttaa, vaan ryhtyi alkuvalmistuksiin parhaan harkintansa mukaan. Koska hän tiesi, että koulu oli ruotsinkielinen, niin hän arvasi, että tätä kieltä ainakin täytyisi osata kouluun mennessä. Pitäjän lukkarilta hän osti ruotsinkielisen katekismuksen ja aikoi sen avulla ominpäin vieraan kielen salaisuuksiin tunkeutua. Sitä hän lueskeli toimitellen edelleenkin sellaisia talon tehtäviä, mitkä eivät suuria voimanponnistuksia vaatineet. Varmaan Anterossa kuitenkin pian syntyi epäilyksiä siitä, ettei hänen täten oppimansa ruotsi ollutkaan kelvollista, vaan että hänen menestyäkseen oli saatava ohjausta. Kesällä äiti menikin pyytämään, että kirkkoherra ryhtyisi antamaan alkuopetusta Anterolle. Tämä lupasiikin ottaa sen tehdäkseen, mutta koko asia jäi kuitenkin sillensä, kun Antero rippikoulua käydessään osoittautui kirkkoherran mielestä liian pahankuriseksi. Äiti edelleenkin piti huolta poikansa lukujen edistymisestä ja kävi Huittisissa virkavapaalta pappismieheltä G. E. Krusbergilta tiedustelemassa kouluunpääsyvaatimuksia. Vastaus oli: »Pitää luettaman ruotsalainen aapiskirja ja katekismus.» Tällä oli paljon voitettu, sillä selvyys vaatimuksista lisäsi varmuutta aikeitten toteutumisesta. Lukkarilta taas saatiin vanha, rikkinäinen ruotsinkielinen aapiskirja. Entistä suuremmalla innolla jatkoi Antero lukujaan. Kun hänellä oli vapaata aikaa liian vähän, niin tutki hän kirjojaan rattailla tai reessä ajotöissä ollessaan. Paimenessa oli myös hyvää aikaa opinhalua tyydyttää, ja siellä hän kylän läheisessä metsässä harjoitteli ruotsiaan niin äänekkäästi, että ihmettelevät kyläläiset lausuivat: »Sepän Antti lukee, että metsä kaikuu.» Vakavasti Antero oli päättänyt esteitä säikkymättä pyrkiä asettamaansa päämäärään, siihen viittaa sekin, että hän kerran metsätiellä löi Matti veljensä kanssa vetoa 100 riksiä luvaten saarnata ennenkuin ehtisi 22-vuotiseksi. Matti väitti tätä vastaan arvellen, että vaikka Antero kouluun pääsisikin, niin kesken hän sen jättäisi. Tästä huomaamme, että papin toimi jo alun pitäen pojan mielessä kangasteli, ja niinpä kävikin, että Matti ajan tultua sai maksaa nuorimmalle veljelleen »sakon» epäilyksistään.

Hiljalleen edistyi Antero luvuissaan. Pari viikkoa ennen joulua sattui tapahtuma, joka antoi opinnoille uutta vauhtia. Hän löi tapaturmaisesti kirveellä jalkaansa ja joutui sen takia pysyttelemään

† Gustaf Emanuel Krusberg (s. 1785) tuli Huittisiin pitäjänapulaiseksi 1816, erotettiin virasta 1826.

alallaan muutaman viikon. Haavaa sairastellessaan hän tutkiskeli yhtäkaaa suomalaista ja ruotsalaista aapiskirjaa ja katkismusta vertaillen ja etsien niistä vastaavia sanoja. Nyt hän ensi kerran sai suullisestikin jotakin apua ruotsin opinnoissaan, vaikka toinen asia on, kuinka pätevältä taholta, sillä neuvojina hänellä olivat eräs Viaporissa vankina ollut vaivaisäijä sekä Pohjanmaan ruotsalaisista seuduista kotoisin oleva kerjäläispoika. Jalan parannuttua hän kävi silloin tällöin lukkarin perheeltä kyselemässä, mikä mikin olento oli ruotsiksi. Hänen kielitaitonsa olikin vain yksityisten sanojen muistamista, sillä lauseitten muodostamiseen se ei vielä riittänyt.

Opinnot olivat jo niin pitkälle edistyneet, että voitiin ruveta ajattelemaan taloudellisen puolen järjestämistä. Kotoa hän ei voinut kuitenkaan paljon apua toivoa. Sitä osoittaa hyvin se sopimus, jonka hän tammikuun lopulla 1837 tästä asiasta teki isäpuolensa kanssa. Tämä lupasi antaa hevososen saattamaan Anteroa Poriin, joka oli tyrvääläisille sopivin koulukaupunki. Antero lupasi saatosta antaa vuohen, jonka oli itse kasvattanut; ja olla pyytämättä mitään apua koulua käydessänsä. Koulun loma-aikoina isäpuolen oli määrä pitää Antero kotona, ja Antero taas lupasi elatuksensa korvaukseksi tehdä pientä palvelusta: kuljettaa elukoita, syötellä juhtia y. m. s. Aluksi Antero toivoi tulevansa toimeen omilla varoillansa, joita oli noin **120** mk. mitkä hän oli koonnut pienistä peltotilkuista, kaupanteolla y. m. Hän toivoi myös, että sukulaiset nähdessään koulunkäynnin menestyvän ryhtyisivät häntä avustamaan.

Oli jo määrätty, että kynttilänpäivänä mentäisiin Poriin, ja äiti kävi pappilasta ottamassa tarvittavan papinkirjan. Tällöin kirkkoherra¹ huomautti, että olisi tarpeellista ensin oppia paremmin ruotsia, ja senvuoksi jätettiin kouluunmeno toistaiseksi. Antero päätti nyt entistä järjestelmällisemmin käydä ruotsin opintoihin käsiksi. Hän kävi pari viikkoa lukkarilla rouvan johdolla kieleen perehtyäkseen. Korvaukseksi hän teki kaikenlaista pientä palvelusta ohessa aina ruotsia solkatien. Antero sai kuitenkin kuulla, ettei lukkarin rouvan ruotsi ollutkaan oikein kelvollista. Oli siis etsittävä uusi opettaja, ja äiti pyysi täksi pitäjänapulaisesta Henrik Saloniusta². Helmikuun 14 p:stä elokuun loppupuolille Antero nautti hänen opetustaan noin päivän viikossa, muina päivinä hän lueskeli kotona. Kun ensiksi ruotsin

¹ Tyrväässä oli silloin kirkkoherrana Herman Helien (synt. 1794 Teiskossa). Hän oli tullut Tyrvääseen v. 1836 Teiskosta ja muutti v. 1852 Ulvilaan kirkkoherraksi. Tyrväässä ollessaan hän toimi myös lääninrovastina.

² H. Salenius (synt. 29/11 1801, kuol. 14/1 1861) oli pitäjänapulaisena Tyrväässä 1831-1855, sittemmin Vampulan kappalaisena 1855-1861.

opinnot saatiin ohjatuksi oikealle tolalle, käytiin käsiksi latinankieleen, jolla sen ajan kouluissa vielä oli niin tärkeä sija. Oppikirjoina olivat Strelingin Grammatica latina ja Gediken latinalainen lukukirja. Myös perehdyttiin uskonoppiin Rosenmüllerin Religionshistorian johdolla. Kun pojasta nyt jo toden teolla näytti lukumies tulevan, niin oli hänelle myös keksittävä uutta säätyä vastaava nimikin. Niinpä tuli-kin tähän astisesta Antti Matinpojasta pitäjän herrasväen suosiollisella avulla Andreas Sebell. Tämä uusi nimi oli johdettu hänen kotitalonsa Sepän mukaan.

Vihdoin oli se kauan odotettu päivä koittanut, jolloin Antero monien vastuksien jälkeen sai nähdä hartaimpien toiveittensa toteutuvan. Elokuun 24 p. 1837 Antero äitinsä saattamana astui Porin triviaalikoulun silloisen rehtorin Carl Fredrik Johnssonin¹ eteen, joka tutki pojan tietoja. Ne varmaankin havaittiin riittäviksi, koska hänet seuraavana aamuna vietiin istumaan koulun ensi luokkaan. Kaikin puolin ei Antero kuitenkaan vielääkään ollut kelvollinen tämän oppilaitoksen asukkaaksi. Nimi Sebell nimittäin ei kaikunut tarpeeksi hyvältä tässä klassillisuuden pyhäkössä. Anteron kotikylän Varilan mukaan rehtori antoi hänelle uuden sukunimen Warelius.

Lienee tässä paikallaan luoda katsaus silloisen Porin koulun oloihin, varsinkin kun voimme sen tehdä seuraamalla Wareliuksen omaa esitystä:²

»Se tapa, että oppilaat talvis-aamuina tulivat halko kainalossa kouluun, oli jo heitetty pois; poltinpuut ostettiin oppilaiden kustannuksella, kuin muutkin koulun tarvittavat (kynttilät, pännät y. m.) ja vahtimestari teki valkian pesiin. Vahtimestarilla oli toinenkin tehtävä, nimittäin johdattaa kriivarin luokan poikia, kun ne kerran viikkoissa lakasivat koulun; kaikki muut palvelian toimet olivat koulu-poikain omassa hallussa. Niin esim. riisuivat opettajalta päällisvaatteen opetushetkelle tullessa ja taas autoivat sen hänen yllensä lähteissä, aamulla varhain juoksi poika kustakin luokasta opettajalensa ilmoittamaan ajan kulkua ja sitte taas toisen kerran sanomaan kellon lyöneen seitsemän, jolloin päivän koulutus oli aljettava. Samaten juostiin sitte päivälläkin kunkin opetushetken edellä. Oven vartiana seisoi *clavarius*, joksi alhaisemmaksi virkamieheksi käytettiin kriivarin luokan poikia vuorotellen. Tämän tuli avata ovi opettajille ja rehtoristeille; samasta velvollisuudesta konrehtoristeja koh-

¹ C.F. Johnsson synt. 1759, fil maist. 1786, kollega Porin triviaalikoulussa 1788, rehtori 1805.

² Muistelmia Porin koulusta. Tervehdys Johan Vilhelm Snellmanille Turun Suomalaiselta seuralta. Toukok. 12 p. 1881.

taan ei oltu oikein selvillä, jonka tähden toisinansa syntyi rettelöitä konrehtoristin ja klavarin kesken. Lisiksi oli viimeksimainitun kuunteleminen kaupunkin kellon lyöntiä ja huutaminen se kouluun: *hora nona-decima* etc. (kello on yhdeksän, kymmenen j.n.e.;) mutta sitte, kun kouluun saatiin oma lyöpä kello, pääsi hän vapaaksi muusta kuuntelemisesta, paitsi kirkon kelloin, pyhäamuina, jolloin hän ilmoitti joka soimisen erittäin, huutaen: *prima-secunda-tertia vice singulit* (ensi-toisen-kolmannen kerran soi). Koulunuorison puolelta oli klavari velvoitettu, selkäsaunan uhalla, ottamaan vaariin ja ilmoittamaan milloin opettaja oli tulossa opetushetkelle, joka ilmotus vaikutti, että lakattiin tenstämästä ja teuhaamasta, kunkin luokan *Longus* (alhaisin oppilas) pyhkisi tomun pöydältä ja opettajan istuimelta ja kaikki olivat alallansa; ainoastaan *Ostiarus* käveli ylpeästi luokasta luokkaan *klopo* kädessä ja sillä lyödä räjäytteli pöytiin, tiuskoen: »Siivosti pojat!»

Ostiarina oli rehtoristi, kukin viikkonsa, valtuutettuna pitämään järjestystä opettajain ollessa poissa, ja tunnustaa tulee, että hän käytti, miehen tavalla valtaansa; sillä jos ei järjestys aina oikein menestynyt, kumminkin oli kuritus oivallinen, eikä klopo niin usein paukahtanut pöytään, kun hartioihin. Tämä kahdesti mainittu kapine klopo, joka nykyaikaisille lienee tuntematon, oli notkeista koivun oksista palmikoittu patukka ja tätä tarvittiin kaksi kullekin viikolle; niiden tekeminen oli kriivarin luokkalaisten velvollisuutena ja he myöskin enimmiten naattivat niiden vaikutusta. Ankaraa hallitusta pidettiin alaluokilla (kriivarin ynnä ensimmäisellä ja toisella luokalla) jonka mukaan oli paitsi muuta sekin tapana, että oppilas kun tahtoi mennä ulos taikka muutoin lähteä paikaltansa, kumarteli ostiaria taikka jota-kin toista rehtoristia, jos sattui olemaan lähellä, (opetus-hetkinä tehtiin samoin opettajalle) se huomasi ja antoi luvan nyökäten päätänsä taikka ärähti: »ole alallas»; mutta konrehtoristit olivat omavaltaisia miehiä ja rehtoristit ihan herroja. Olikin siis ylennys toisesta konrehtorin luokkaan erinomaisen jyrkkä askel orjuudesta vapauteen, jotta luulen niiden puheena olevasta koulusta lähteneitten, joitten laella nyt Libanoni kukostaa taikka kuu kumottaa, muistavan, ettei suinkaan mikään sittemmin saavutettu virankorotus ole heille tuntuvampaa muutosta saattanut.

Opettajainkin puolelta oli vanha sanantapa »jota koulu kovempi, sitä pappi parempi», täydeksi todeksi tunnustettuna. Mutta kun aikajaksomme alkupuolella muutamat opettajat harrastivat tuota papin paremmuuden keinoa liijaksi, niin että oppilaat saivat pitkällisiä ruumiin ja mielenkin vammoja, säädettiin, että rehtorin tuli eri kokouk-

sisä kaikkein opettajain kuullen tutkia syyt ja määrätä rankaistukset; luokilla käytettäväksi jäivät vain semmoiset, kun toruminen, seisottaminen ja välisti tapahtuva tukan pörrötys. Rankaistuskokous pidettiin kerran tahi kahdesti viikkoissa kouluhuoneen perällä: sinne huudettiin ensin ne, joita opettajat kannustivat laiskuudesta, rikoksista ja säännöttömyydestä (esim. myöhäisestä tulosta kouluun), sitte ne, kutka ostiarilla olivat huonoon kirjaan joutuneet, ja vielä lisiä lähetti luokan *Primus* (ensimmäinen eli ylhäisin poika), joka kans piti luokkakumppaneistansa poliisin hoitoa semminkin pyhäpäivinä kirkossa, paperin tilka ja lyijykynä kädessä ja jonka listaan karttui monen nimisiä rikollisia: *strepentes, ridentes, pedentes etc* (rehkiät, naurajat j. n. e) Harvinaista oli, että joku konrehtoristi tahi rehtoristi joutui kanteeseen, ja silloin harvoin hän tavallisesti palasi tutkinnosta vijattomana taikka kumminkin rankaistuksesta vapaana; varsinainen syytettyin joukko tuli aina alaluokilta. Tuomittu rankaistus suoritettiin heti paikalla tuolla jo tuntemallamme klopolla, jolla hutkittiin joko kämmeneeseen taikka housuin päälle ruumiin lihavimpaan paikkaan, niin monta lyöntiä, kun syyn mukaan määrätty oli, kämmenen piekemys, joka oli helpompi rankaistus, kantoi samaa nimeä kun välikappalekin (sanottiin annettavan ja saatavan klopoja) sitä toista laia, joka oli kovempi, kutsuttiin tolloksi. Säännöissä mainittiin vielä kovempaakin rankaistusmuotoa, nimittäin tolloa paljaaseen ihoon, mutta sitä ei käytetty milloinkaan. Tolloa vastaan toisinansa milloin edeltäpäin tiettiin sitä saatavan tehtiin pientä vilppiä, pisteltiin salaa kirjoitusvihko housuihin, asianomaiselle kohdalle, ja sitte tollopenkillä paruttiin täyttä kurkkua, kuin hyvistäkin sattumisista; mutta jos vilppi tuli ilmiin, ei tekiä suinkaan sitä kiittänyt. Priimuksen uhkaamilla oli tavallisesti tilaisuus välttää koko pula, jos toivat aikansa hänelle *moijaa*, joksi kutsuttiin nisukakkuja ja muitakin syötäviä, käytettäessä koululaisten kesken ystävyys osottimeksi vertaisille, kunnioitukseksi vihaisemmille, riitain sovittimeksi j. m. Moijalla saatiin usein ostiarikin leppymään, ja alaluokkalaiset luulivat sen tavan, että hän kirjoitteli mustalle taululle kaikkein nähtäväksi, niiden nimiä, keitä hän oli aikovinansa rehtorin tuomiolle saattaa, olevan juuri kutsumusta lepytykselle. Sivumennen saanen mainita, että mustalle taululle ilmaantui välisti ostiarin omakin nimi, eikä saatu niilläkään kurin tietää, kuka sen hävyttömän työn oli tehnyt.»

Tästäkin kuvauksesta jo voimme päättää, ettei koulunkäynti siihen aikaan ollut leikkiä. Tarmoa ja uutteraa työtä kysyttiin niiltä suomalaispojilta, jotka tässä vieraskielisessä koulussa tiedon hedelmiä nauttivat, kun vielä lisäksi usein oli toimeentulon puute näköalaa syn-

kentämässä. Ruotsi ensi vuonna Wareliuksellekin suurimmat vaikeudet tuotti, sillä se ei ottanut vielä puheessa sujuakseen. Hänellä oli aluksi viikon päivät opettajanaan hyvänlaisuudestaan tunnettu mais-teri Otto Ferdinand Saxbeck¹. Senjälkeen tuli luokan opettajaksi ylioppilas Ernst Vilhelm Törnroth, joka teki koulunkäynnin Wareliukselle paljon raskaammaksi pilkkailemalla häntä köyhyydestä, vanhuudesta ja talonpoikaisuudesta.

Ensi lukukautena sattui Wareliukselle tapahtuma, joka ei suinkaan ollut omansa mielialaa virkistämään. Asuen eräässä työmiesperheessä hän eleli etupäässä kotoa tuomillaan eväillä. Säästäväisyydestä hän oli määrännyt leivän päiväksi, mutta nytpä sattuihin niin hullusti, että hiiret pääsivät vahinkojaan tekemään hänen leipävarastoonsa. Tämä hiirien kepponen ei kuitenkaan saanut Anteroa määrästään poikkeamaan, vaan vatsa sai olla vähemmällä niinä päivinä, joiksi vaillinainen leipä sattui. Ankara koulujärjestys ja huono ravinto- ja asunto-olot vaikuttivat osaltaan, että poikaa koti-ikävä vaivasi. Äitiä hän varsinkin kaipasi ja Mikon luvaksi, jota oli viikko, meni Antero jalkaisin kotiin, vaikka matkaa oli lähes 10 peninkulmaa. Samaa kulku-neuvoa käyttäen hän joululomallekin kotiin tuli. Kevätlukukauden hän asui erään työmiehen luona Aittaluodon takana. Kun sieltä oli hyvin pitkä matka kouluun, niin oli hänen päivällishetket vietettävä kaupungissa. Mitään erityistä olinpaikkaa ei hänellä kuitenkaan siellä ollut, vaan vietti hän tämän ajan enimmäkseen toveriensa luona, matkamiesten tuvissa, jäipä väliin ostiarin luvalla kouluunkin lukittujen ovien taakse. Kevätpuolella taas voi jo viettää aikansa ulkonakin. Tämä ensi vuosi oli raskain Wareliuksen kouluaikana, mutta onnekas loppu sillekin tuli, sillä kesällä 1838 hänet siirrettiin toiseen luokkaan. Opettajaksi hänelle tuli jo mainittu O. F. Saxbeck, jolla seikalla oli suuri merkitys, sillä tämä piti Wareliuksesta huolta auttaen ja kehoittaen häntä pyrkimään eteenpäin. Koulussa rupesi muutenkin paremmin sujumaan, sillä hän osasi jo puhua ruotsiakin, vaikka se vieläkin kävi huonosti. Hänellä ei nim. koulun ulkopuolella ollut tilaisuutta sitä harjoitella, sillä köyhä väestö, jonka luona varattomat koulupojat olivat pakotetut asumaan, oli Porissa umpisuomalaista, ja koulussa käyttivät oppilaat keskenään suomea puhekielenä. Paljon lisäsi tämän toisen kouluvuoden hauskuutta myös hänen tuttavuu-tensa kaupungin kappalaisen Elias Ekbomin² perheen kanssa. Tämä

¹ O. F. Saxbeck synt. 4/4 1814, pappi 18/12 1848, Halikon kirkkoherra 1854, kuol. 18/7 1874.

² E. Ekbom synt. 13/4 1788 Porissa, yliopp. 1806, pappi 1813, Porin kappalainen 1825, kuol. 19/1 1856.

tuttavuus oli alkanut jo edellisenä keväänä, jolloin rouva Fredrika Lovisa Ekbohm (o. s. Appelberg) sai torilla Wareliuksen isäpuolelta kuulla heidän pojankin olevan kaupungin koulussa ja vielä tietoja siitä, miten poika omin tahdoin ja omilla varoillaan oli ryhtynyt koulunkäyntiin. Tämä herätti rouva Ekbohmien huomiota ja Antero käskettiin kerran pastorin luo päivälliselle. Tästä käynnistään kertoo Warelius muistelmissaan seuraavasti: »Menin heti uteliaana ja hieman kavoksuenkin, kun en tietänyt mitään isäpuolen käynnistä ja sain kuulla, että päivälliselle vain oli kutsuttu. Tulin hämille, kun näjin paljon vieraita. Minä pantiin jälkipöytään yksinäni, mutta herroja, Törnrothkin joukossa oli yhä samassa huoneessa ja pelkäsinkin pilkka-silmin katseltavan raakatapaisuuttani, eikä herkut menneet helposti alas. Kiiruhdin siis pois. Lähteissäni käskettiin tulemaan toistenkin, milloin tahansa ilman kutsumusta, mutta ujouttani en mennyt kertaakaan sillä lukukaudella.» Nyt toisluokkalaisena oli Wareliuksella enemmän rohkeutta, ja hän sai tältä ystävälliseltä perheeltä paljon hyviä neuvoja ja rohkaisua sekä, mikä myöskin tärkeätä, silloin tällöin hyvän aterian.

Kesällä 1839 Warelius pääsi kolmanteen eli konrehtorin luokkaan. Konrehtorina oli tähän aikaan Johan Elers¹. Tämä vuosi toi vielä toisenkin muutoksen hänen oloihinsa, sillä vuoden viimeisenä päivänä hän pääsi poikain opettajaksi eli »sähtöriksi» merikapteeni Ek'ille, jolta hän palkaksi työstään sai asunnon ja ravinnon. Tälläkin tapahtumalla epäilemättä oli edullinen vaikutus hänen kehitykseensä, sillä olihan oleskelu tällaisessa perheessä toista kuin asuminen sivistymättömissä työläisperheissä. Entistä paremmin kuluikin tämä kolmas kouluvuosi, ja kesällä 1840 hänet siirrettiin ylimpään eli rehtorin luokkaan. Rehtorina oli tällöin fil. tohtori Johan Isak Florin. Tällä luokalla ollessaan hän sai myös ensimmäisen herätyksen asioihin, jotka myöhemmin olivat hänen pääharrastustensa esineinä, sillä hän kertoo, että Ehrströmin ja Ottelinin venäläisessä lukukirjassa eräs muistutus, jossa vertailtiin eri kieliä keskenänsä »herätti rakkauten suomenkieleen ja saattoi suomalaisuutta harrastamaan.» Tätä rakkautta Suomen kieleen todistaa myös osaltaan yksi Wareliuksen kirjoittamista, meille käsikirjoituksina säilyneistä teeseistä, jotka tarkastettiin »respondente Andr. Warelio alumno Scholæ» toukok. 20 p. klo 4 i. p. 1841. Teesejä oli 12, niistä I—VI latinankielisiä, VII—VIII ruotsalaisia ja X—XII suomalaisia. Kymmenes teesi on seuraava:

¹ J. Elers synt. 1802, yliopp. 1821, fil. maist. 1824, fil. toht. 1827, apologisti 1827 Porin triviaalikoulussa, konrehtori 1831.

Suloinen on suomen kieli,
 kaunis kansan puheenparsi,
 Joka käypi keviästi
 pulskiasti puhtahasti;
 Ninkuin Väinämöisen veisu,
 Visertävän linnun laulu.¹

Loppumaan rupesi jo tämä nelivuotinen, monivaiheinen ja -vastuksinen kouluaika Porissa, jonka kuluessa Warelilus jo oli ehtinyt osoittautua tavallista lahjakkaammaksi nuorukaiseksi. Ja vaikka hän itse kertookin, että muka »ihmisten lujasta kehumisesta oli lukuhalu ja ahkeruus vähän tarveltynyt», niin kuitenkin hänet laskettiin koulusta luokkansa ensimmäisenä. Saman vuoden (1841) kesäkuussa hän meni Turkuun suorittamaan tutkintoa päästäkseen sikäläiseen lukioon ja kirjoitettiin hänet mainitun oppilaitoksen oppilaaksi kesäk-17 p. 1841. Lukion rehtorina oli silloin Joh. Adam Edman.²

Kesällä Warelilus oli muutaman viikon kotiopettajana Kokemäen Kyttälässä, jossa hän kertoo olleen sangen ikävää. Täällä olo on kuitenkin siitä merkillinen, että siltä ajalta on peräisin hänen ensimmäinen säilynyt kaunokirjallinen yrityksensä, josta on tallella 17 käsikirjoitettua kahdeksasosa arkin kokoista lehteä. Nimenä on:

Kahden ystävän

Kansapuheisa

eteenasetettu

Juttu,

jonka Andreas W. . . . s

on kokoonkirjoittanu

Kyttäläsä ja Varilasa

1841 vuonna.

Nimilehden takasivulla on alkulause, jonka lainaamme tähän, koska siinä paitsi viittauksia sisällykseen on ajan oloja kuvaavia piirteitä:

»Täsä annan sinulle, veljeni, 3 kansapuhetta kahden ystävän välillä heidän lapsuuden ja nuoruuden ijasänsä. Minä aivoin koota heidän miehuuden ja vanhuuden juttunsakkin, mutta jouto aikani on kulunu ja paperini loppunu. Tästä edes en luule enä tulevan tilaa

¹ Säkeistö on Jae. Judén'in ja painettuna hänen 1818 ilmestyneen kielioppinsa »Försök tili utredande af Finska Språkets Grammatik» nimilehden toisella sivulla.

² Joh. Adam Edman, synt. 1783, yliopp. 1801, fi. maist. 1810, teol. lic. 1814, tohtori 1830, Turun kymnaasin lehtori 1828 ja sen ensimmäinen rehtori.

tätä jatkaxeni, sentähden olen lopusa vähän maininnu heidän elostansa ja kuolemastansa. Tämä olis paljon nätemmin taittu edespanna, mutta sinä tiedät minun olevan yhden Suomen onnettomista pojista, joitten täyty vielä nyt sivulle jättä ja melkein unhohta oman jalon ja suloisen isänmaan kielensä muilla kielillä taitoo etzeisänsä sentähden ett mahda kaikkia vikoja minun syyxeni lukee.»

Vaatimaton on tämä koe, mutta on silläkin merkityksensä, sillä se osoittaa jo aikaisin herännyttä harrastusta kirjallisiin toimiin. Kielessä huomaa selvästi Tyrvään murteen vaikutuksen.

Wareliuksen olo Turun kymnaasissa kesti kaksi vuotta. Melkein koko tämän ajan hän oli kotiopettajana merikapteeni Fredrik Vilhelm Hjeltillä, kesän 1842 hän vietti Hjeltin perheessä Nummen Rauvolassa. Täällä hänellä oli hyvä tilaisuus hoitaa terveyttään, joka edelleenkin oli heikonlainen. Sairastuipa hän jouluaikana niin kovaan »punarupuliin» (tulirokkoon?), että oli kuolemaisillaan. Hyvä hoito Hjeltillä kuitenkin palautti voimat.

Anteron suhde kotiin kymnaasiaikana oli edelleenkin läheinen. Kotoa häntä myös autettiin laittamalla ja pitämällä huolta vaatteista y. m. Vaikka kirjeitten perille saattaminen silloin oli hyvin hankalaa, niin oli hän verrattain ahkerassa kirjeenvaihdossa kotinsa, varsinkin Matti veljensä kanssa, joka oli koulunkäymättömäksi hyvä kirjoitusmies. Etenkin huolehti äiti poikansa menestymisestä koulussa ja koetti varoituksillaan ohjata poikaansa ; sen voimme nähdä seuraavista Matti Matinpojan helmik. 15 p. 1842 päivätyn kirjeen sanoista: »Äitin muistutta sinua ettes kiristele fijolija nin kuin Caijan reivisä kuulu ja etes harjota mitän mailman turhutta kuin ei sovi.»

Jo ensimmäisenä kymnaasivuotenaan hän toteutti päätöksensä, josta jo kerroimme hänen vetoakin lyöneen. Lokak. 31 p. 1841 hän nimittäin piti ensimmäisen saarnansa Kaarinan (Nummen) kirkossa. Hän oli tällöin siis vasta 20-vuotias. Seuraavinakin vuosina oli hänellä tapana loma-aikoina Tyrvään kirkossa ja myös Sammaljoella väliin saarnata.

Wareliuksen harrastuksista näinä aikoina ei meillä ole paljon tietoja. Että hän kuitenkin jo oli hyvällä alulla kehittymässä innokkaaksi ja tietoiseksi suomalaisuuden harrastajaksi, voimme päättää muutamista käsikirjoituksena meille säilyneistä teeseistä, jotka Warelius esitti tarkastettaviksi kymnaasin juhlasalissa huhtik. 1 p. 1843. Väitelauselmia on 12, niistä 1—8 latinankielisiä, 9—11 suomalaisia ja 12:s ruotsalainen. Näistä ovat varsinkin huomattavat 10:s ja 11:s, jotka otamme tähän.

10 Eteenasetus:

»Ei se, että Ruotzalaiset muinen maamme omistit, niin paljon kansaamme vahingoittanut, kuin se, että he ylönkatzoit kielemme ja tapamme, tahtoin omalla kielellänsä ja tavoillansa meitä kyöttiläisiksi tehdä; niin myös Ruotsalaisten maahamme muuttamisella.»

11:s Eteenasetus.

»Nyt Ruotzin kielen maasamme juurruttua on kyllä surkiata katzella, kuinka ymmärryksen valo ei ojestansa vaan kauttaisesti, niinkuin kuun paiste, loistaa kansallemme, ja kuinka Suomalaiset, niinkuin lapsipuolet, hallitaan ja johdatetaan esimiehiltä, kielen ja tapain vuoksi heistä kokonansa erotetuilta; mutta kuitenkin on jo, Jumalan kiitos! pahin Ruotzin ijes särjetty ja uusi vapaus näyttää koittavan kielellemme, ja niinmuodoin myös maallemme ja kansallemme. Suomen poikain pitäisi siis nyt, ottain vaarin ajasta, yksimielisesti uhraaman nuoruudensa nopeuden, miehuudensa voiman ja vanhuudensa viisauden isänmaansa jalon kielen ylösauttamiseksi ja urhoollisen sukukunnan kaunistukseksi.»

Kesäk. 8 p. 1843 Warelius laskettiin kymnaasista. Arvolauseeseen hän sai laudatur (40 ääntä), joka oli harvinaisen korkea äänimäärä. Samana päivänä jätti kymnaasin myös hänen paras toverinsa tämän koulun ajoilta Carl Gustaf Viwolin, joka toveruus sitten jatkui läpi vuosikymmenien jälkimmäisen kuolemaan asti. Syyskuun loppupuolella Warelius matkusti Helsinkiin saavuttaakseen akateemisen kansalaisen oikeudet, ja lokakuun 12 p. 1843 hänen nimensä kirjoitettiin yliopiston matrikkeliin.

Ylioppilaaksi tultuaan Warelius liittyi Satakuntalaiseen osakuntaan, jonka nimikirjaan hän lokak. 21 p. kirjoitti nimensä. Hän näyttää myös ottaneen osaa osakuntaelämään, koskapa hänet 1845 syyskuun 3 p. valittiin osakunnan taloudenhoitajaksi.

Yliopistossa Warelius otti lähimmäksi päämääräkseen filosofian-kandidaattitutkinnon suorittamisen, ja siihen vaadittavia aineita hän siis ensinnä ryhtyi lueskelemaan. Ensi lukukautenaan jouluk. 8 p. 1843 hän suoritti stipendiaattitutkinnon, jonka nojalla hän nautti ensin Bilmarkin, sittemmin valtion stipendiä. Huhtik. 17 p. 1844 Wareliuksella oli väittely »pro exercitio.» Tarkastettavana oli 34:n sivun laajuinen kirjoitus »De irregulari Romanorum deposito», jonka hän lainopillisen tiedekunnan apulaisen Johan Philip Palménin avulla oli valmistanut julkisesti esitettäväksi. Opinnäytteen »pro gradu» hän kirjoitti seuraavana syksynä (1844) marraskuun 20 p. Filosofian-kandidaattitutkinnon Warelius suoritti kesäkuun 19 p. 1846.

Näihin opintoajan ulkonaisiin puitteisiin sisältyi kuitenkin runsaasti muita harrastuksia, vieläpä nuoren ylioppilaan aikaansaamiksi suorastaan merkillisiä tuloksia kirjallisella alalla. Ennen kaikkea kiinnittivät Wareliuksen huomiota suomalaisuuden pyrinnot. Eipä ihmekään, sillä olivathan hänen ensimmäiset ylioppilasvuotensa juuri kansallisen herätyksemme huomenkoiton aikaa. Hauskana todistuksena Wareliuksen ja hänen toveripiirinsä harrastuksesta ja mielialasta on eräs »asiakirja», joka antaa meille viittauksia ajan yleisistä käsityskannoista. Wareliuksen parhaita ylioppilastovereita oli jo mainittu C G. Wivolin. Hänen kanssaan Warelius on vaihtanut mielipiteitä suomalaisuuden tulevaisuuden toiveista, ja tämän keskustelun tuloksena oli seuraava asiakirja:

»År Ettusende ätta hundrade nittio tre (1893) skall i Finland al ungdom (af båda könen), som studerat eller gör anspråk på att kallas »bildad», vid tjugo års ålder tala Ryskä språket Helsingfors den 25. November 1843.

Carl Gust. Wivolin
 Studerande af Åbo afd.
 (egenhändigt)
 (sinetti)

»Ofvanstående sats bestrides af undertecknad. Dag och ort som ofvan.

Andr. Warelius
 Studerande af Satakunta afd.»
 (sinetti)

»Till yttermera visso hafve vi här af ett exemplar hvadera tagit, för att till efterverldens afgörande lemna. C.G. W:n.»

Kirjeen ulkopuolelle on kirjoitettu »Öppnas den 25 November 1893.»

(»Angår Rnssomanien»).

Kaksi vuotta myöhemmin on vastakkaiselle sivulle kirjoitettu:

»Jag har förlorat, Hfors den 10 November 1845.

Carl Gust. Wivolin
 egenhändigt.»¹

¹ Suomeksi.

»Vuonna tuhat kahdeksansataa yhdeksänkymmentä kolme (1893) puhuvat Suomessa kaikki nuoret, jotka tahtovat käydä sivistyneistä, kahdenkymmenen vuoden iässä venäjänkieltä. Helsingissä 25 p. marrask. 1843.

Carl Gust. Wivolin

Ylioppilas Turkulaisesta osak.
 (omakätisesti)».

(sinetti)

(Jatkuu seur. sivulle.)

Se seikka, että tämä 1843 tehty väite venäjänkielen suuresta valtaanpääsystä Suomen sivistyneistössä jo kaksi vuotta myöhemmin peruutettiin, on omansa kuvastamaan Snellmanin alkaman kansallisen herätystyön merkitystä ja sitä muutosta, minkä se aikaansai käsityksissä suomalaisuuden ja yleensä maamme tulevaisuudesta.

Varmaankin on Snellmanin herätystyöllä osansa siinä, että Wareljus jo nuorena ylioppilaana ryhtyi toimittamaan kirjaa, jonka tarkoituksena oli helpottajuisessa muodossa kansalle selitellä luonnon-ilmiöitä, jotta kansan keskuudessa vallitseva taikausko ja monet ennakkoluulot saataisiin häviämään. Tämän teoksen ensimmäinen osa ilmestyi painosta marrask. 22 p. 1845 118 sivun laajuisena nimellä Enon Opetuksia Luonnon asioista Antero Wareliukselta. Siihen liittyi myös aurinkokuntamme kartta. Helsingissä 23 p. syysk. 1845 allekirjoitetussa alkulauseessa hän omistaa kirjansa »Korkiasti kunnioitettavalle Papissäädylle Suomessa.», jonka apua hän toivoo kirjansa levittämisessä. Tähän hänelle antaa rohkeutta tieto, että papisto tarkoittaa samaa korkeata yhteistä päämäärää kuin hänkin — isänmaan parasta.

Esitys on sovitettu keskustelun muotoon enon ja tämän kymmenvuotisen sisarenpojan Jusun kesken. Kirjassa on kymmenen lukua. Ensimmäisenä on luku »Peloituksista pimiässä.» Siinä eno ja Jusu keskustelevat aaveista, menninkäisistä, noidista y. m., ja eno osoittaa, että usko sellaisiin on taikauskoa. II luku, »Valkeista ilmassa», antaa luonnollisen selityksen noidannuolille y. m. valoilmiöille. III:ssa luvussa, »Maailmanrakennuksesta», on tietoja taivaankappalten liikkeistä, auringosta, kiertotähdistä, pyrstötähdistä y. m. IV:ssä luvussa, »Sateesta», selitetään sateen merkitystä, ukkosta ja salamaa, meteo-reja y. m. V luku, »Tulivuorista», kertoo tulivuorista ja niiden purkauksista. VI luku, »Liekkeestä», selittelee sähköilmiöitä. VII:ssä

»Ylläolevaa väitettä vastustaa allekirjoittanut. Aika ja paikka kuin yllä.

Andr. Wareljus

Ylioppilas Satakuntaalaisesta osak.

(sinetti)

»Varmemmaksi vakuudeksi olemme me tätä kumpikin ottaneet yhden kappaleen jättääksemme asian jälkimaailman ratkaistavaksi.

C. G. W:n.»

Kirjeen ulkopuolelle on kirjoitettu: »Avattava 25 p. marrask. 1893.»

»(Koskee russomaniaa)»

Kaksi vuotta myöhemmin on vastakkaiselle sivulle kirjoitettu:

»Olen hävinnyt. Helsingissä 10 p. marrask. 1845.

C. Gust. Wivolin.

omakätisesti.»

luvussa, »Ilmasta», esitetään ilman ominaisuuksia. VIII luku on »Yhdistysopista eli kemiasta.» IX luvussa, »Kasvaimista ja Eläimistä», on tietoja kasvien ja eläinten ravitsemisesta, sikiämisestä y. m. X luvussa, »Luonnontutkinnosta», tehdään selkoa luonnontieteitten jaosta.

Kun tämä oli ensimmäinen varsinainen luonnontieteellisiä asioita käsittelevä teos suomenkielellä, niin on luonnollista, että kirjoittajan oli keksittävä useita uusia sanoja, jos mieli välttää muukalaisten nimitysten käyttämistä kansalle aiotussa kirjassa. Kielessä huomaa myös oman murteen ja vanhan kirjakielen vaikutuksen. Esitys teoksessa on yleensä selvää ja yksinkertaista, väliin kuitenkin Jusu kysymyksissään ja vastauksissaan on hieman liian viisas. Kirjoittaja noudattaa ilmiöitä selitellessään tieteellistä katsantotapaa, m. m. on hänellä raamatun suhteesta luonnontieteisiin vapaamielinen käsitys (vrt. siv. 55). Wareliuksen kirjalla on aikoinaan ollut suuri merkitys. Samuli Roosin samana vuonna toimittaman Ulén luonnontieteellisen kirjan »Minkätähden ja Sentähden» suomennoksen ohella oli se ensimmäisiä luonnon asioita käsitteleviä suomenkielisiä teoksia. Se oli omansa kansan keskuudessa poistamaan ennakkoluuloja ja taikauskoisia ajatuksia ja levittämään oikeaa käsitystä luonnonilmiöistä. Kirja saavuttikin oloihin nähden suuren menekin. Ensimmäinen 3100 kappaleen suuruinen painos loppuunmyytiin ennen pitkää. Valistusta harrastavat henkilöt ottivat sitä levittääkseen kotipaikoillaan. Hyvällä menestyksellä oli siis Warelius alkanut kirjallisen toimintansa.

Ylioppilasaikoinaan, kuten myöhemminkin, Warelius harrasti myös runoilua. Näiltä vuosilta on säilynyt useita hänen kirjoittamiensa tilapäisiä nimipäivä- y. m. runoja, vieläpä muutama pidempi runoelma. Useimmat niistä ovat ruotsinkielisiä ja näyttääpä häneltä näihin aikoihin runo ruotsiksi sujuneenkin paremmin kuin suomeksi, johon seikkaan selitys nähtävästi on löydettävissä näiden kielten silloisesta erilaisesta kehitysasteesta. Erikoisesti hän näyttää runoilua harjoittaneen loma-aikoina ollessaan kotiopettajana kesinä 1843—1846 Tammelassa Jokioisten kartanossa kapteeni Jos. Bremerillä. Tänä aikana syntyneistä runoista on huomattavin »Vankelmodet eller Den ensammes Monologer», joka on kirjoitettu kesällä 1845. Kooltaan se on 18 käsinkirjoitettua neljäsosa-arkin sivua. Seuraavalta kesältä on säilynyt alkuosa kuusmittaisesta runoelmasta, joka kuvallee erästä Jokioisten kartanossa tehtyä metsästysmatkaa.

Wareliuksen tämänäikaisiin kirjallisiin toimiin kuuluvana voimme myös mainita hänen osallisuutensa Ritvalan helkavirsien uuden laitoksen toimittamisessa, joka ilmestyi »Hämeen kansan Ystävien»

toimesta Helsingissä 1846. Ritvalan helkavirret olivat kyllä ennenkin painosta ilmestyneet Otavan toisessa ja Kantelettaren kolmannessa osassa, mutta nämä teokset olivat kalliit, ja lisäksi virret olivat niissä länsisuomalaisille oudossa kieliasussa. Nyt tahdottiin nämä runot julkaista helppona rahvaan kirjasena, ja kieli oli koetettu sovitaa länsimurteen mukaiseksi. Kirjanen on 22:u sivun laajuinen. Aluksi tehdään selkoa helkajuhlan viettämistavoista. Sitten seuraavat eri runot: Alkusanat, Inkerin sulhot ja Annikan runo. Kuhunkin runoon liittyy länsisuomalaisille tarkoitettuja sana- ja säeselityksiä.

Kandidaattitutkinnon Warelius, niinkuin jo edellä on mainittu, suoritti kesäkuussa 1846. Tämän jälkeen hän aikoi ruveta jatkamaan lukujaan teologisessa tiedekunnassa päästäkseen papiksi. Hänen ystävänsä eivät oikein näitä hänen suunnitelmiaan hyväksyneet. Gustaf Erik Eurén, joka tähän aikaan oli Turussa, kehoitti häntä suunnittelemaan teologiankandidaattitutkinnon suorittamista. Nähtävästi Warelius rupesikin tätä ajattelemaan, koska hän jo kesällä kirjeellisesti Sven Gabriel Elmgreniltä¹ tiedustelee teologiankandidaattitutkinnon vaatimuksia. Elmgren antaa pyydettyt tiedot, mutta ilmoittaa samalla katsovansa Wareliuksen tekevän väärin, jos hän taas heti ryhtyisi tutkintolukuihin, kun kerran voi tehdä muutakin. Wareliuksen tulisi päinvastoin pitää pääasiana aloittamansa kirjallisen toiminnan jatkamista suomalaisen kirjallisuuden lisäämiseksi, sillä sellainen toiminta antaisi paljon enemmän tyydytystä, kuin liian aikainen kiirehtiminen leipäkyrsään käsiksi pääsemiseksi. Siinä sivussa voisi sitten hyvin jonkun tutkinnonkin suorittaa, jos tarve vaatisi.

Eräistä Wareliuksen kirjeistä käykin selville, että hänellä, mennessään syyskuun puolivälissä (1846) Helsinkiin, oli opintojensa päämääränä teologian kandidaattitutkinto, jonka hän suunnitteli saavansa suoritetuksi syksyllä 1848, mutta tämän ohella hän aikoi myös työkennellä suomen kielen ja suomalaisen kirjallisuuden edistämiseksi..

Nämä viimeksimainitut harrastukset ennen pitkää syrjäyttävätkin tutkintoluvut joksikin aikaa melkein kokonaan. Ennenkuin käymme näitä seikkoja tarkemmin käsittelemään, tahdomme vielä kosketella erästä hanketta, joka myös luo valoa Wareliuksen harrastuksiin. Vuoden 1847 alussa Warelius oli eräiden muiden mukana perustamassa ylioppilaiden lukuyhdistystä, jonka tarkoituksena oli herättää ja vireillä pitää henkisiä pyrintöjä opiskelevassa nuorisossa. Tämän yhdistyksen keskuudessa syntyi kevättalvella merkillinen, nuoruuden

¹ S. G. Elmgren (s. 1817, † 1897) synt. Paraisilla, fil. maisteri 1840, yliopiston kirjaston amanuenssi 1848, varakirjastonhoitaja 1862–1891; huomattava Suomen kirjallisuudenhistorian ja historian tutkija.

palavaa intoa suomalaisuuden levittämiseksi todistava liitto, joka varmemmaksi vakuudeksi vahvistettiin kirjallisella sopimuksella. Kun se voimakkaasti valaisee sitä kansallista ja isänmaallista innostusta, mikä näissä piireissä vallitsi, ja samalla myös kuvaa Wareliuksen harrastuksia, otamme sen tähän kokonaisuudessaan;

»Me olemme surkealla mielellä ja katkeralla tunnolla havainneet, miten hitaasti, kituen ja raskailla askelilla Suomen kieli ja Suomalaisuus edistyvät, niin koko sivistyneessä säädyssä yleisesti, kuin meidän Suomen sivistyvän nuorison joukossa olletikin. Me tiedämme, Isänmaan ja Äitinkielen pyhän asian tuskin koskaan tästä jokaista niiden totista ystävää itkettävästä tilasta jaloksi ja varmaksi tiedoksi kiihtyvän, ell'ei se ensimmäiseksi syty' nuorten ehkä vielä saastuttamattomissa sydämissä. —

Lujalla toivolla ja vahvalla rakkaudella päätämme siis me, Suomen korkia Opiston nuorukaiset, vieraan kansallisuuden vallasta pelastaa itsemme ensimmäiseksi ja sitten toisillinkin auttavan käden osottaa. Tätä tarkoittaessamme näemme siis ensimmäiseksi tarpeeksemme:

Suomen kielen opinnon niille, jotka kova onnensa teki oikiassa Äitinkielessänsä vieraiksi, niiltä jotka jo sen ovat tiedoksensa voittaneet.

Tämä olkoon ensimmäinen velvollisuutemme, johon on paikalla tartuttava. Siitä seuraa:

Suomen kielen käytäntä ja *Ruotsin kartanta* niin keskenämme kuin kaikkien muidenkin kanssa, joiden vaan luulemme puhettamme ja kirjoitustamme tajuavan.

Me Äitinkieltä osaavat tahdomme kaikki lupaukset *heti täyttää*, me toiset vielä äkkinäiset *niin pian*, kuin vaan ensimmäisen lupamme olemme saaneet johonkin määrään täyttäneeksi. — Me tahdomme valon maassamme voittavan.

Sentähden on ja pitää olla meidän velvollisuus, kaikilla neuvoilla ja aina, kussa vaan kätemme käypi, valkeuden levittäminen rahvaalle, ja isänmaallemme sekä kansallisen sivistyksen nostaminen.

Tämä on meidän luja liittomme, tämän lupaamme sen meille kalliin tarkotuksen pyhässä nimessä ja tästä ei ole' meitä mikään matkalla kohtaava este' vierauttava. —

Helsingissä, 28:na päiv.

Maaliskuussa v. 1847.

Aug. Ahlqvist

Karl Collan

Andreas Warelilus

Aksel Aspelund

Fredr. Polén

D. E. D. Europæus

P. Tikkanen

Oscar Toppelius

Aug. Schauman

C. F. Forsius

Nestor Tallgren

Sanottavaa käytännöllistä merkitystä ei kuitenkaan, kuten yksi allekirjoittaneista, A. Schauman, kertoo, tällä liitolla ollut. Innostuksen hetkenä tehty lupaus suomen kielen oppimisesta oli niille, joita se koski, käytännössä liian vaikea, ja pian jäi koko sopimus unohtuksi.

Samasta harrastuksesta kuin tämä liitto sai alkunsa eräs yritys, jolla sivistys- ja valtiollisessa elämässämme on ollut suuri merkitys, nimittäin suomalaisen sanomalehden perustaminen pääkaupunkiin. Sillä kun K. A. Gottlundin toimittama »Suomalainen» kesäkuussa 1846 lakkautettiin, niin ei Helsingissä ollut ensinkään suomalaista sanomalehteä. Varelius oli uuden lehden puuhaajia ja aie oli nähtävästi ollut vireillä jo ainakin syksyllä 1845. Vasta vuotta myöhemmin asia tuli lopullisesti päätetyksi. Ehkä juuri Gottlundin lehtiyritys aiheutti tämän viivytyksen. Syksyllä 1846 ylioppilaat August Ahlqvist, D. E. D. Europæus, Paavo Tikkanen ja kandidaatti Antero Warelius — kaikki siis äsken puheenaolleen liittosopimuksen allekirjoittajia — päättivät ruveta Helsingissä julkaisemaan kerran viikossa ilmestyvää Suometar-nimistä suomalaista sanomalehteä. Lehden ensimmäinen numero ilmestyi tammik. 12 p. 1847. Lehden ensimmäisenä päätoimittajana oli Warelius vuoden alusta kesäkuun loppupuolelle asti. Tänä aikana ja vielä myöhemminkin oli Suometarissa paljon Wareliuksen kynästä lähteneitä kirjoituksia, runoja, suomenoksia y. m.¹

Vaikka Warelius olikin saanut osalleen raskaimman osan Suometaren toimitustyöstä, nim. päätoimittajan tehtävät, riitti häneltä kuitenkin aikaa muuhunkin. Enon Opetuksien toista osaa hän oli ruvennut suunnittelemaan heti ensimmäisen ilmestyttyä ja kevatlukukaudella 1847 hän työskenteli sen valmistamiseksi aikoen saada sen samana keväänä painetuksi. Osakuntaelämäänsä hän otti myös edelleen osaa. Hän oli Länsi-Suomalaisen Osakunnan kassanhoitaja. Mainittakoon myös, että Warelius sai aikaan, että osakuntajuhlissa toukok. 15 p. kaikki viralliset puheet osakunnan puolesta pidettiin suomeksi. Tässä samassa juhlassa Warelius esiintyi puhujana. Juhlaa varten hän oli myös sepittänyt kaksi runoa siellä laulettavaksi.

Samana vuonna kesäkuun 22 p. Warelius vihittiin maisteriksi. Hänen äitinsä ja isäpuolensa olivat myös saapuvilla vihkiäisjuhlallisuuksissa.

¹ Suometaren perustamisvaiheita sekä Wareliuksen osuutta Suometaren toimitamisessa on allekirjoittanut tarkemmin käsitelty kirjoituksessa »Antero Warelius sanomalehtimiehenä», joka on ilmestynyt Satakunta-julkaisun kolmannessa osassa sivuilla 85-105.

Heti tämän jälkeen Warelius joutui uusiin tehtäviin. Jo edellisessä syksynä hän oli suostunut seuraavana kesänä (1847) kolmen kuukauden aikana harjoittamaan kansatieteellisiä tutkimuksia omassa maassa ja tälle matkalle oli nyt siis lähdettävä.

Matkan varsinainen aiheuttaja oli tiedeakatemian jäsen Peter von Koeppen¹, joka oli ryhtynyt toimittamaan kansatieteellistä karttaa Euroopan Venäjästä ja tahtoi saada siihen merkityiksi myös Suomen kansallisuussuhteet. Maaliskuussa 1846 hän pyysi Helsingin yliopiston professorilta Stepan Baranovskijlta², että tämä toimittaisi A. V. Eklundin³ julkaisemaan Suomen karttaan Suomen eri kansallisuuksien asuinpaikat merkityiksi ja sopivan miehen avulla valmistaisi yleispiirteisen selonteon Suomen kansallisuussuhteista Turun ja Porvoon hiippakuntien matrikkeliin mukaan. Professori Baranovskij suostui ehdotukseen. Häntä auttoivat tässä työssä professori Gabriel Rein ja muutamat muut asiantuntijat, ja jo huhtikuussa sai v. Koeppen kartan, johon oli pyydetty tiedot merkitty. Vähän myöhemmin hän sai muutkin haluamansa tiedot. Näiden perustuksella laati v. Koeppen esityksen Suomen kansallisuussuhteista nimellä »Finnland in ethnographischer Beziehung», painettuna sarjassa »Mémoires de l'Académie Imp. des Sciences de St-Petersbourg; VI Série; Sciences-politiques etc. T. VII» s. 431 seur.

Edellä mainitut kartan avustajat olivat huomanneet, että tiedot Suomen kansallisuussuhteista olivat monin paikoin vaillinaiset, ja sen vuoksi he ehdottivat akateemikko v. Koeppenille, että tämä Pietarin tiedeakatemialta pyytäisi matkarahaa mainittuin seikkain tutkimiseen, ja lupasivat hankkia sopivan miehen tähän työhön. Marrask. 9 p. 1846 Koeppen esitti asian Pietarin tiedeakatemialle, joka sen hyväksyi. Samassa kokouksessa päätettiin myös, että mainittu apuraha kolmikuukautista kansatieteellistä tutkimusmatkaa varten annetaan maisteri Antero Wareliukselle, jota professorit Rein ja Baranovskij olivat esittäneet tähän tehtävään sopivaksi. Tutkimusta varten laativat Rein ja Baranovskij verrattain tarkan suunnitelman, jonka tiedeakatemia hyväksyi. Tämä suunnitelma käsitti koko Suomen kieli- ja kansallisuussuhteiden tutkimisen, joten oli selvää..

¹ Peter von Koeppen (synt. 1793; kuol. 1864) venäläis-saksalainen maantieteilijä ja muinaistutkija, julkaissut m. m. useita asutus- ja kansallisuussuhteita koskevia, tutkimuksia.

² S. Baranovskij (synt. 1818 Jaroslavissa Venäjällä, kuol. 1890) oli tällöin venäjän kielen ja kirjallisuuden v. t. professori, tuli 1853 vakinaiseksi; julkaissut m. m. ruotsiksi kaksi kirjoitusta Suomen väestötilastosta.

³ August Vilhelm Eklund (synt. 1812, kuol. 1837) suom. kartografi, valmisti Suomen yleiskartan, joka ilmestyi 1840.

ettei kolmikuukautisella matkalla ehtisi tutkimaan sen käsittelemää alaa kokonaisuudessaan. Sen vuoksi Warelius tammikuussa v. 1847 ehdotti, että hänen matkansa saisi kohdistua etupäässä Suomen päämurteitten rajan tutkimiseen. Matkaan hän päätti käyttää kesän 1847 ja aikoi silloin alkaa tutkimuksensa Virolahdella ja sieltä mainittua rajaa seuraten kulkea keski-Pohjanmaalle. Tällä matkalla tuli hänellä olemaan myös kaksi apulaista, nim. ylioppilaat Edv. Rindell ja Otto Palander¹, joista edellinen kulki Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran lähettämänä, jälkimmäinen taas omalla kustannuksellaan.

Matkalle Warelius lähti Helsingistä kesäk. 28 p. 1847 Edv. Rindell ja Otto Palander mukanaan. He kulkivat Porvoon ja Loviisan kautta Pyhtäälle, jossa matkakumppanit erosivat Wareliuksesta. Täällä Malmbackassa Warelius etsi kirkonjäännöksiä kuitenkin löytämättä. Sieltä hän saapui Kymiin, jossa kävi siellä ollutta, silloin jo asumatonta monasteria tarkastelemassa. Heinäk. 2 p. hän saapui Haminaan, jossa häneen taas yhtyivät Rindell ja Palander. Täältä jatkettiin matkaa Virolahdelle. Nyt oli siis saavuttu länsi- ja itämurteen rajoille, ja matka suunnattiin heinäk. 4 p. tätä rajaa silmällä pitäen pohjoista kohti. Miehikkälän kautta tultiin 5 p. Luumäkeen, josta taas Rindell ja Palander lähtivät eri teille. Täältä Warelius saapui muutamiin Valkealan kyliin, joissa ihmiset pelkäsivät hänen tulleen tiedustelemaan, paljonko olisi sotilaiksi kelpaavia miehiä. Hän saikin täällä tyytyä viettämään yönsä tallinparvessa. Heinäk. 8 p. hän kulki täältä jalkaisin noin viisi penikulmaa Mäntyharjuun. Matka oli hyvin vaivalloinen, kun nälkä rupesi ahdistamaan, koska asukkaat eivät kehdanneet antaa vieraalle huonoa ruokaa ja hyvää taas ei ollut. Mäntyharjussa matkakumppanit yhtyivät Wareliukseen. Matka suunnattiin nyt luoteista kohti Hartolaan ja sieltä Sysmään. Näissä paikoissa muutamat vierailut viivyttivät matkailijoita useita päiviä. Sysmästä kuljettiin yli Päijänteen Jämsään, jossa taas Rindell ja Palander erosivat. Täältä Warelius tuli Kuoreveden kautta Keuruulle, heinäk. 25 p. edelleen Petäjävedelle ja Jyväskylään 28 p. Seuraavana päivänä oltiin Laukaassa, jossa taas Palander poikkesi toisille teille. Suunta muuttui taas puhtaasti luoteiseksi. Tultiin Saarijärvelle ja elok. 2 p. Karstulaan, jossa Rindell kokonaan luopui retkestä. Karstulasta lähdetäissä oli matkan määränä Kivijärvi, josta Warelius edelleen osaksi jalkaisin, osaksi veneellä tuli elok. 5 p. Lestijärvelle. Täältä hän Reisjärven kautta saapui elok. 10 p.

¹ Koeppenin ennen mainitussa kirjoituksessa nimet ovat virheellisesti A. G. Rindell ja C. Palander.

Sieviin, jossa hänelle sattui hauska seikkailu. Hän poikkesi tavallisesti matkoillaan, milloin sopi, pappiloihin. Täällä hän meni Sievin silloisen kappalaisen Frans Iisakki Fortellin luo. Pappilassa sattui juuri silloin olemaan vieraana myös eräs kruununpalvelija. Pastori vieraineen katseli epäluuloisin silmin tuota laukkuselkäistä matkamiestä, joka näytti maisteriksi oudolta, ja arveli häntä joksikin rohkeaksi seikkailijaksi, joka tällä tavoin tahtoi hankkia itselleen ihmisten suosiota. Päästäkseen miehestä selville keksi pastori sukkelan keinon. Hän otti kirjakaapistaan erään latinankielisen väitöskirjan ja selitti vieraalle, että siinä oli eräs outo sana, johon ehkä oppinut maisteri voisi antaa selityksen. Warelius selitti sanan ja epäluulot hälvenivät. Pastori Fortell tuli hänelle hyvinkin suosiolliseksi, lähtipä vielä saattamaan matkamiestä Rautioon. Seuraava pitäjä, jonne Warelius saapui, oli Kalajoki, jossa hän vieraili pastori Elias Robert Alceniuksen luona. Elok. 15 p. hän saarnasi Kalajoen kirkossa ex tempore. Kun hänellä matkallaan tietysti ei ollut sopivia vaatteita mukana, niin oli hänen tällöin esiinnyttävä pastori Alceniuksen pukineissa. Kalajoelta hän suuntasi kulkunsa pohjoista kohti noudatellen Pohjanlahden rannikoita ja saapui Pyhäjoen ja Saloisten kautta Raaheen elok. 18 p. Senjälkeen hän kävi Limingassa ja Kempeleessä, Ouluun hän saapui elok. 23 p. Edelleenkin hän kulki pohjoista kohti Haukiputaalle, Iihin ja Kemiin (elok. 27 p.), Torniossa hän oli elok. 28 p. Täältä hän kävi myöskin Ruotsin puolella Haaparannassa, joka käynti on Wareliuksen ainoana ulkomaanmatkana muistettava. Hän oli nyt Suomenlahden rannoilta kulkenut aina Pohjanlahden perimpään sopukkaan. Täältä hän käänsi kulkunsa etelää kohti sunnuntaina elok. 29 p. Aluksi hän kulki osaksi postin mukana äskeisiä teitä Ouluun, jossa Palander yhtyi häneen. Täältä kuljettiin edelleen pitkin rannikkoa Lohtajalle. Kokkolassa Warelius oli syysk. 5 p. Uudessakaarlepyyssä Palander luopui matkasta. Syysk. 9 p. hän saapui kuljettuaan Oravaisten ja Vähänkyrön kautta Isoonkyröön, jossa kävi kuuluisan »Kirjamatin», Matti Iisakinpoika Pohdon luona. Matka vei edelleen Laihialle, jossa hän tarkasteli jätinröykkiöitä koko päivän. Vaasaan Warelius saapui syysk. 11 p. Siellä hän tutkiskeli tohtori Kristian Aejmeleuksen muinaiskokoelmia. Kristiinassa Warelius oli syyskuun 13 p. ja seuraavana päivänä Kankaanpäässä, jossa hän poikkesi myös

• E. R. Alcenius (synt. 1796, kuol. 1875), Kalajoen kappalainen, v:sta 1856 Lapväärtin kirkkoherra, tunnettu sukututkija, julkaissut arvokkaan sukukirjan »Genealogia Sursilliana» v. 1850.

»Kuninkaanlähteelle»¹. Syysk. 15 p. Warelius oli vihdoin Tyrväässä, jossa hän viipyi muutaman päivän. Kalvolan ja Hämeenlinnan kautta hän syysk. 28 p. saapui Helsinkiin. Wareliuksen matka oli siis kestänyt tasan kolme kuukautta.

Kulkuneuvoina Warelius käytti hevosta ja venettä, mutta suoritti hän myös pitkät taipaleet jalan. Pitäjissä poikkeili hän etupäässä pappiloihin. On luonnollista, että hänelle tällaisella matkalla sattui monenlaisia seikkailuita. Varsinkin antoi aihetta omituisiin luuloihin se, että hän kansatieteellisiä tutkimuksiaan varten kokoili pääkalloja kaivellen niitä etupäässä haudoista. Taikauskoiset ihmiset pitivät monessa paikassa häntä noitana, joka temppujaan varten tällaisia tarvitsi. Niinpä tuli Isossakyrössä eräs mies häneltä tiedustelemaan, miten saisi varastetun tavaran takaisin. Yleensä oli retki hänestä monista vaivoista ja vastuksista huolimatta »hupaisa ja hyötyisä».

Heti Helsinkiin saavuttuansa Warelius ryhtyi järjestämään tutkimuksensa ainehistoa ja valmistamaan siihen perustuvaa esitystä Suomen kansallisuuksista jättääkseen sen Pietarin tiedeakatemialle. Kieli tuotti tässä vaikeuksia. Matkakertomusta ei nimittäin saanut kirjoittaa suomen eikä ruotsinkielillä, joita hän olisi taitanut, vaan se oli kirjoitettava latinaksi, saksaksi tai ranskaksi. Aluksi hän aikoi ruveta kirjoittamaan sitä latinaksi, jota hän osasi paremmin kuin saksaa tai ranskaa. Pian hän kuitenkin päätti kirjoittaa sen ruotsiksi, josta kielestä se sitten käännettäisiin saksankielelle. Alkupuolella vuotta 1848 hän sai valmiiksi kirjoituksensa. Sen tarkastelussa ja saksaksi kääntämisessä meni kuitenkin vielä kauan aikaa, ennenkuin hän voi sen jättää Pietarin tiedeakatemialle. Matkakertomuksen tarkastivat akatemian jäsenet, suomalainen A. J. Sjögren² ja v. Koeppen. Jälkimmäinen ehdotti antamassaan lausunnossa sen painattamista,

¹ Lähde on saanut nimensä siitä, että kuningas Adolf Fredrik matkallaan Suomessa v. 1752 pysähtyi tämän kauniin laakson pohjasta kumpuavan lähteen vierelle aterioimaan. Tämän tapahtuman muistoksi kirjoitti kirkkoherra J. Rothovius seuraavat runosäkeet:

»Adolf Fredrik armollinen,
Kuninkaamme kulkeissansa,
Suomen saarta silmäämässä,
Tullen tässä tienohillen,
Virran viekkaast' vierittävän,
Lähteest' liukkaast' lähteväisen,
Pidätti tässä pikimältäns',
Murkinoitti mättähällä,
Juoden juomansa joesta.»

² Anders Johan Sjögren (synt. 1794 Iitissä, kuol. 1855), tunnettu kielen-, kansatieteen- ja historiantutkija. Oli tällöin akateemikkona Pietarin tiedeakatemiassa.

ja se ilmestyikin alkuvuodesta 1849 Pietarin tiedeakatemian kustannuksella nimellä »Beiträge zur Kenntniss Finnlands in ethnographischer Beziehung» ylipainoksena K. E. von Baerin ja Gr. v. Helmersenin toimittaman »Beiträge zur Kenntniss des Russischen Reiches und der angränzenden Länder Asiens»-nimisen teoksen 13:nnesta niteestä.

Wareliuksen teos on laajuudeltaan 137 sivua. Hän käsittelee siinä toinen toisensa jälkeen Suomessa asuvia eri kansallisuuksia. 32 ensimmäistä sivua kertoo lappalaisista. Hän tekee selkoa niistä paikannimistä ja muistomerkeistä, jotka liittyvät lappalaisnimeen, heidän entisistä asuinpaikoistaan ja siirtymishistoriastaan sekä vielä lappalaisten nykyisistä asuinpaikoista ja lukumäärästä. Seuraavassa 50 sivun laajuisessa osassa Warelius käsittelee suomalaisia. Hän toivoo, että kraniologia tulisi antamaan selvyyttä suomalaisen ja ruotsalaisen asutuksen vaiheista. Suomalaiset hän jakaa perisuomalaisiin (varsinaissuomalaiset), hämäläisiin, kainulaisiin, savolaisiin ja karjalaisiin voimatta kuitenkaan määrätä aivan tarkkoja rajoja. Länsi- ja itämurteen välillä ei myöskään raja ole aivan selvä, mutta jos kiinnittää huomion muutamiin pääominaisuuksiin, niin voi jonkinmoisen rajan vetää, vaikkakin jää useita välimurteita. Sivuilla 113—115 hän määrittelee näitten murteitten rajan. Warelius tekee myös muutamani kielellisten seikkain perustuksella sivuilla 115—118 johtopäätöksen, että asukkaat Loimaalla, Punkalaitumella, Huittisissa, Kokemäellä ja osassa Ulvilaa olisivat itäsuomalaista alkuperää. Tämän väitteen ei kuitenkaan voi katsoa pitävän paikkaansa. Kieli-ilmiöt, joihin hän viittaa, eivät anna siihen riittävää tukea. Varsin huomattava on sensijaan Wareliuksen tiedonanto, että Kainuun murre (Kemin ja Tornion jokilaakson) sisältää suuria yhtäläisyyksiä muutamien Länsi-Suomen murteitten kanssa. Myöhempi tutkimus on nimittäin johtunut samanlaisiin tuloksiin ja tahtoo tästä tehdä sen johtopäätöksen, että Tornion jokilaakso olisi saanut asutuksensa Länsi-Suomesta. — Itä-Suomen Warelius jakaa neljään murteeseen: Savon, Karjalan, Kajaanin ja Viipurin, ja määrittelee niiden eroavaisuudet ja alueet. Warelius selittelee myös suomalaisten luonnetta. Sen pääpiirteet ovat hänestä voima, kestävyys ja maltti; vaikkakin eri osissa maata on suuria eroavaisuuksia riippuen osaksi taloudellisista oloista. Hän tekee sitten selkoa eri paikkakuntain väestön luonteenominaisuuksista. Vielä on tietoja kansan puvuista, tavoista y. m. sekä myös elinkeinoista maan eri osissa.

Kolmas, venäläisiä käsittelevä luku on laajuudeltaan ainoastaan runsaasti kaksi sivua. Siinä on tietoja venäläisten lukumäärästä ja asuinpaikoista.

Neljännessä luvussa saamme kahdellatoista sivulla tietoja ruotsalaisista, heidän asuinpaikoistaan, kielestä ja lukumäärästä eri seuduilla. Warelius kertoo myöskin ruotsalaisten luonteesta, tavoista ja puvuista.

Viides, kymmenen sivun laajuinen luku käsittelee saksalaisia, juutalaisia, mustalaisia y. m. Vielä on muutama sana virolaisista. Kerrotaan myöskin hiisistä, joita Suomessa ennen asui.

Viimeisenä lukuna on seitsemän sivun laajuinen esitys (résumé), jossa lyhyesti kerrotaan kaikki edellisessä tutkielmassa saavutetut tulokset.

P. v. Koeppenin toivomuksesta Warelius liitti vielä teokseen kahdeksan selityksillä varustettua taulua, joissa tekijä vertailee Länsi- ja Keski-Suomen murteita. Hän koettaa tehdä selväksi eri murteitten eroavaisuuksia esittämällä näissä tauluissa, missä muodossa määrätyt sanat ja muodot esiintyvät 32:lla eri paikkakunnalla. Tauluissa on tietoja diftongireduseerauksesta, *zn* ja *zn* vastineista eri asemissa, *-ea*-loppuisten sanojen käsittelystä, partitiivin, inessiivin, abessiivin, adessiivin, allatiivin, illatiivin ja monikon genitiivin muodoista, pronomineista, persoonapäätteistä ja konjunksioneista. Kolme viimeistä taulua esittää etupäässä sanastollisia eroavaisuuksia eri murteissa.

Selostamamme Wareliuksen kansatieteellinen tutkimus tuli myös ruotsinkielisenä painetuksi v. 1847 Suomi-kirjassa ilmestyen v. 1848 painosta nimellä »*Bidrag till Finlands kannedom i ethnographiskt hänseende.*» Se on muuten täysin yhtäpitävä saksalaisen kanssa, paitsi ettei siinä ole mainitsemaamme yleiskatsausta (résumé) tutkimuksen tuloksiin eikä myöskään murteita selitteleviä tauluja, jotka viimeksi mainitut Warelius vasta myöhemmin v. Koeppenin pyynnöstä laati ja lähetti akatemialle.

Olemme jo maininneet, että P. v. Koeppen antoi virallisen lausunnon tiedeakatemialle Wareliuksen teoksesta. Lausunto on 'kokonaan suosiollinen. Heti alussa hän huomauttaa olevan toivottavaa, että tutkimus tulisi painetuksi akatemian julkaisuissa. Warelius on täyttänyt päätehtävän, mitä varten matkaraha oli annettu, eli siis määrännyt länsi- ja itämurteitten rajan, vieläpä antanut tärkeitä tietoja Kainuun murteesta.

Kansatieteellisenä tutkimuksena lienee teoksella vieläkin merkityksensä tällä alalla köyhässä kirjallisuudessamme. Suuri arvo on myös kielitutkimuksen kannalta sillä murreaineksella, minkä teos sisältää. Täytyypä sanoa, että eräät Wareliuksen havainnot huomattavalla tavalla valaisevat muutamia tärkeitä viime vuosisadan alkupuoliskon murreominaisuuksia.

Akatemialle antamassaan lausunnossa v. Koeppen. oli sanonut tärkeäksi, että Warelius saisi edelleenkin akatemian avustuksella jatkaa tutkimuksiaan, ja ehdotti, että hänelle annettaisiin tehtäväksi tutkia Viipurin läänissä asuvia savakkoja ja äyrämöisiä. Wareliusta olivat varsinkin professorit Rein ja Baranovskij kehottaneet jatkaamaan kansatieteellisiä tutkimuksia. Elok. 13 p. 1848 v. Koeppen kirjoittaa Wareliukselle, että tiedeakatemia on suostunut hänen ehdotukseensa ja päättänyt antaa 400 hopearuplan suuruisen apurahan tutkimuksien jatkamiseksi. Päätöksen lopullinen hyväksyminen kuitenkin riippui opetusministeristä, joka oli akatemian presidentti. Apuraha ei kuitenkaan tullut myönnetyksi. Siihen näyttää olleen syynä jonkinmoinen laiminlyönti niitten taholta, joille asian loppuunajaminen olisi kuulunut. S. G. Elmgren kirjoittaa lokak. 8 p. 1848 Wareliukselle, että v. Koeppen oli hänelle ilmoittanut, ettei matkarakahaa oltu tällä kerralla varattu Wareliukselle ja arveli syyksi, että ministeri oli laiminlyönyt asian esittämisen. Wareliukselle ei siis tullut enää tilaisuutta näitten tutkimusten jatkamiseen.

Olemme jo maininneet, että käsikirjoitus Wareliuksen kansatieteellisestä tutkimuksesta valmistui alussa vuotta 1847. Saksaksi se oli käännettynä nähtävästi maaliskuulla. Tämän jälkeen Warelius kävi käsiksi heti uusiin kirjallisiin tehtäviin. Ensimmäisenä tuloksena niistä valmistui jo samana keväänä huomattavin hänen kaunokirjallisista tuotteistaan nim. »Vekkulit ja Kekkulit. Leikki-näytelmä kahdessa Näytöksessä.» Tästä teoksestaan hän toukok. 15 p. 1848 Länsi-Suomalaisen Osakunnan vuosijuhlassa sai osakunnan suuren palkinnon 25 hopearuplaa. Samassa juhlassa, jossa Warelius ei ollut saapuvilla, S. G. Elmgren luki yhden kohtauksen näytelmästä. Näytelmä tuli painetuksi lopulla vuotta 1848 A. M. Öhmanin kustannuksella. Kustantaja maksoi Wareliukselle tekijäpalkkiota 50 ruplaa. Juoni siinä on seuraava:

Aatami von Sorvi, nuori aatelissukuinen maanviljelijä, rakastaa Pöllölän tilan omistajan, vanhan, rikkaan varatuomarin Simo Kekkulin tytärtä Eevaa, mutta tytön isä ei tahdo tästä kosijasta kuulla puhuttavankaan, koska hän ei ole tarpeeksi varakas. Simo Kekkuli tahtoi antaa tyttärensä »sotaherra» Löllenflyhtille. Kuljeskelevaaet ylioppilaat Paloviinus, Rinnusteliain ja Waronen saattavat kuitenkin kujeillaan vanhan Kekkulin muuttamaan mieltänsä. Hän päättää antaa tyttärensä Aatami von Sorville ja Löllenflyhti naurunalaiseksi joutuneena saa lähteä tiehensä. Juonen kehitys tässä ilveilysssä tapahtuu hyvällä vauhdilla. Vuorosanoissa on paljon pirteyttä ja huumoria, ja muutamat henkilöt piirtyvät aika elävinä lukijan

mieleen. Näytelmää on myöhemmin esitetty melko hyvällä menestyksellä.

Kevätlukukaudella 1848 Warelius ryhtyi myös valmistelemaan suomen kielen oikeinkirjoitusta käsittelevää tutkimusta, jonka hän aikoi julkaista väitöskirjana päästäkseen dosentiksi yliopistoon. Mutta yhtäkkiä hänen suunnitelmansa muuttuivat. Erään kirjeen mukaan hän toukok. 8 p. päättää jättää väitöskirjatyönsä sikseen ja lähteä Turkuun suorittaakseen papintutkinnon. Syy tähän äkkinäiseen päätökseen oli se, että oli julistettu avoimeksi Saslinin koulun opettajan virka Hämeenkyrössä ja tämän viran hoitajan tuli olla pappi. Wareliuksen ystävät kovin vastustivat hänen aiettansa hakea tätä virkaa ja katsoivat sen suureksi uhraukseksi Wareliuksen puolelta, mutta Wareliuksella oli voimakas halu työskentelemään kansansivistyksen hyväksi ja hän katsoi tämän viran, jossa papin ja opettajan toimet olivat yhdistettyinä, itselleen erikoisen sopivaksi. Varmaan eräs toinenkin syy vaikutti tähän päätökseen. Hän oli nimittäin mennyt kihloihin neiti Fredrika Lovisa Natalia von Schantzin (synt. 13/12 1826) kanssa, jonka vanhemmat olivat kapteeni Anton Wilhelm von Schantz ja Eva Kristina Lovisa Segercrantz. Nähtävästi oman kodin perustamishalu osaltaan joudutti siirtymistä vakinaiseen virkatoimeen.

Turussa Warelius suoritti tutkinnot hyvin lyhyessä ajassa, sillä jo kesäk. 18 p. hän suoritti lopullisen papintutkinnon ja kesäk. 28 p. 1848 hänet vihittiin papiksi Porvoossa.

Heinäk. alussa hän matkusti Hämeenkyröön ryhtyäkseen ensin väliaikaisesti hoitamaan kysymyksessä olevaa virkaa. Syyskesällä tuomiokapituli nimitti hänet Saslinin koulun vakinaiseksi opettajaksi ja saarnaajaksi.

Tähän voimme katsoa Wareliuksen varsinaisen opintoajan päättyvän, mutta yliopistoaikanaan alkamaansa kirjailijatoimintaa hän edelleenkin jatkaa papintoimensa ohessa, sillä hänessä elää aina vanhuuden päiviin asti harras halu työskennellä suomalaisuuden kaikinpuoliseksi edistämiseksi.

F. O. V i i t a n e n.

Insinööri Herm. Ad. Printz.

<i>Satakuntalaisen</i>	<i>teollisuusmiehen,</i>	<i>kansanvalistus-</i>	<i>ja</i>	<i>yhteiskunnallis-</i>	
<i>ten</i>	<i>uudistusten</i>	<i>miehen</i>	<i>sekä</i>	<i>kasvitieteilijän</i>	<i>muistolle.</i>

I.

Paljon hitaammin ja vaikeammin kuin monilla muilla aloilla ovat suomalaiskansalliset näkökohdat ja kotimaiset voimat vallanneet maassamme jalansijaa teollisuuden alalla. Vielä kauan sen jälkeen kuin suomalaisuus jo monilla muilla aloilla oli alkanut rehevänä versoa, pitivät ulkomaiset miehet ja pääomat sekä yleensä muukalaisuus ja vieraskielisyys maamme teollisuutta hallussaan, ja vasta vähitellen on varsinaisesti suomalainen teollisuuselämä meillä alkanut huomattavammin kasvaa ja kehittyä, katkoa vieraat kahleensa ja saada kotoista tuulta purjeisiinsa. Siksipä meillä myös on aivan erikoinen syy kunnioituksella ja arvonnannolla muistella niitä tarmokkaita suomalaisia miehiä, jotka ovat suomalaisen teollisuuden alalla olleet uranuurtajia ja tienraivaajia. Yksi tällainen, tosin jonkun verran nuorempaan polveen kuuluva, oli se melkeinpä elämänsä viimeisiin kuukausiin asti harvinaisen toimintatarmoinen ja reipas vanhus, jonka mainen vaellus vasta, äskettäin, lokakuun 13 päivänä 1923, päättyi, Kukkasinaan kauniin huvilan omistaja Kallioisten selän rannalla Hämeenkyrössä, insinööri Herman Adolf Printz.

Herm. Ad. Printz oli syntynyt syyskuun 14 päivänä v. 1849 Vihdin pitäjässä ja oli siis kuollessaan yli 74 vuotta vanha. Hän kuului vanhaan sotilassukuun. Isoisä oli vänrikki Adolf Printz ja isä alikapteeni Fabian Printz, syntynyt Vihdissä tammikuun 5 p:nä 1803, äiti Margareta Antoinette, o. s. Sjöstedt, syntynyt marraskuun 14 piriä 1816 Turussa. Isä viljeli Juotilan ratsutilaa Vihdin pitäjän Vanhalan kylässä. Lapsia heillä oli 4 poikaa, joista Herman Adolf nuorin, ja 1 tytär. Koulunkäyntinsä Herm. Ad. Printz alotti Turun ruotsalaisessa ala-alkeiskoulussa, siirtyi sieltä Hämeenlinnan ylä-

alkeiskouluun ja sitten Hämeenlinnan lukioon, josta tuli ylioppilaaksi v. 1870. Tämän jälkeen Printz jatkoi opintojaan Helsingin polyteknillisessä opistossa teknologisella osastolla, pääaineenaan kemia. Keväällä v. 1871 hän otti osaa tunnettuun ja aikanaan paljon puheenaihetta antaneeseen vihellyskonserttiin professori A. F. Nordqvistia vastaan, minkä isänmaallisen, joskin ehkä liian nuorekkaan innostuksen aikaansaaman mielenosoituksen seuraukset sitten olivat varsin laajakantoiset, ja myöskin Printzin täytyi sen vuoksi keskeyttää puoleksi vuodeksi opintonsa polyteknillisessä opistossa. Vuosina 1871, 1872 ja 1873 suoritettuaan polyteknillisessä opistossa kemian ja teknologian kurssit, hän v. 1873 suoritti insinööritutkinnon, sai päästötodistuksen ja palasi kotitilalleen. Yhä enemmän häntä niihin aikoihin kuitenkin alkoi miellyttää metsänhoitajan toimi. Hän haki oppilaaksi Evon metsäopistoon ja aikoi metsänhoitajaksi. Hakupaperit kuitenkin eivät saapuneet aikanaan perille, ne jostakin syystä matkalla myöhästyivät, eikä hän päässytkään metsäopistoon. Tämä seikka myös ratkaisi Printzin tulevan elämänuran.

Sillä välin olivat Herm. Ad. Printzin vanhemmat kuolleet. Koti oli jäänyt vähiin varoihin ja opintovelkojakin oli Printzille kertynyt. Vuosina 1874—1876 hän sen vuoksi enimmäkseen asui Vihdissä kotitilallaan ja toimi erilaisissa ansiotöissä, avusti kruununvoutia ja nimismiestä j. n. e.

Keväällä v. 1877 Printz pääsi harjoittelemaan Georg Kückin johtamaan Valkeakosken paperitehtaaseen, missä toimi saman vuoden loppuun asti. Mutta suomalaisille miehille, varsinkin jos heillä ei ollut pääomia tukenaan, ei silloin vielä ollut maamme teollisuuden palveluksessa paljonkaan tiloja. Printz palasi jälleen kotiinsa ja alkoi siellä suoritella erilaisia tilapäistöitä. Hän oli innostunut varsinkin suomalaisuuden ja kansanvalistuksen harrastuksiin, ja nämä harrastukset myös selvästi kuvastuivat hänen toiminnassaan. Siihen aikaan m. m. suunniteltiin Uuden Suomettaren laajennusta, mutta laajenuksen toteuttaminen jäi riippuvaksi siitä, olisiko mahdollisuutta saada lehden tilaajamäärä nousemaan. Printz otti järjestääkseen asian Vihdissä ja ympäristökunnissa. Hän tarttui toimeen ja sai Uuden Suomettaren tilaajamäärän niillä seuduilla entisestään monin kerroin nousemaan. V. 1878 hän järjesti kokonaan uudelle kannalle Vihdin lainakirjaston ja ryhtyi samalla sen hoitajaksi. Lainaajien luku pian suuresti lisääntyi ja kirjasto aikaansai paljon hyvää. Vielä vanhoilla päivilläänkin olivat insinööri Printzille nämä kaksi nuoruusiän puuhaa, Uuden Suomettaren levittäminen ja Vihdin lainakirjaston hoito, mielenkiintoisia muistoja, joihin joskus kun puhe kääntyi,

hän niistä nuoruuden innostuksella kertoili. — Niinikään hän v. 1878 oli innokkaasti mukana perustamassa Vihdin kunnan säästöpankkia, ja kun tämä pankki saman vuoden lopussa alotti toimintansa, hänet valittiin sen ensimmäiseksi kamreeriksi.

Heinäkuun alussa v. 1879 insinööri Printz lähti Saksaan, siellä lähemmin käytännössä tutustuaakseen paperiteollisuuteen. Ensinnä hän oli jonkun aikaa Buchholtzin paperitehtailla Saksenissa sekä sen jälkeen Wilischthalin paperitehtailla, niinikään Saksenissa, yhteensä 1 $\frac{1}{2}$ vuotta, ja perehtyi tällä aikaa perin pohjin näiden tehtaiden eri osastoihin ja erilaisten paperiteollisuustuotteiden valmistustapoihin. V. 1880 lopulla hän palasi opintomatkaltaan, mukanaan mitä parhaat suositukset ja todistukset, ja haki pian tämän jälkeen paikkaa useammassakin kotimaisessa tehtaassa. — Mutta silloin vielä oli, niinkuin jo edellä on sivumennen tullut mainituksi, kotimainen tehdasteollisuutemme jokseenkin kokonaan ulkomaalaisten hallussa tai ainakin heidän johdossaan, vaikkapa kotimaisiakin pääomia olisi ollut yrityksessä mukana. Saksalaiset ja muut ulkomaalaiset insinöörit ja mestarit olivat tehtaissa ylempinä ja alempina johtajina, ja suomalaisille miehille, vaikkapa heillä olisi ollut kuinkakin hyvät todistukset ja muut paperit taskussaan, ei paikkoja tehtaissa, tavallisen työmiehen tehtäviä lukuunottamatta, muuten kuin ani harvoissa poikkeustapauksissa annettu. Ulkomaalais-ihailu ja yksinomaan heihin luottamus oli silloiseen yleiseen katsantokantaan niin juurtunut, että kotimaisiin insinööreihinkään, varsinkin jos heissä kaiken lisäksi huomattiin vielä erikoisia suomalaisia kieli- ja kansallisuusharrastuksia, ei juuri paljoa luotettu, ja paikkojen saanti heillä oli tehdasteollisuuden palveluksessa yleensä enemmän kuin vaikeata. Tästä seikasta m. m. Nokian tehtaiden silloinen isännöitsijä Fredrik Idestam kirjeessään Printzille nimenomaan huomauttikin, selittäen, kun Printz tiedusteli paikkaa Nokian tehtaissa, että tehtaaseen on tarjolla riittävästi ulkomaalaisiakin insinöörejä, joille tehtaassa joka tapauksessa täytyy heidän ansioittensa ja kokemuksensa takia antaa etusija, ja näin ollen ei siellä voida kotimaisille insinööreille ainakaan toistaiseksi paikkoja varata.

Poikkeuksiakin sen ajan yleisestä käsityskannasta kuitenkin oli, joskin valitettavan niukasti. Sellainen poikkeus oli Mäntän paperitehtaan omistajana isänmaallisista monipuolisista taloudellisista harrastuksistaan tunnettu liikemies Gustaf Adolf Serlachius (synt. 1830, kuollut 1901). Tämä koko maamme taloudelliseen kehitykseen sangen syvät jäljet jättänyt mies oli itse aikoinaan saanut tuntuvasti kokea, mitä varattomuus merkitsi suomalaiselle, joka niihin aikoihin yritti eteenpäinopin ja käytännön tiellä pyrkiä. Hän myös ymmärsi muiden

suomalaisten pyrkimyksiä ja otti vuoden 1882 alussa Printzin Vilpulan silloin juuri valmistuneen puuhiomon palvelukseen. Täällä Printz työskenteli kolme kuukautta, kunnes huhtikuussa samana vuonna sai Kyröskosken paperitehtaan silloiselta johtajalta ly. J. Hammarénilta kutsun saapua Kyröskoskelle.

Kyröskosken v. 1871 (oikeastaan jo v. 1860) perustetun tehtaan jouduttua v. 1880 tulipalon kautta tuhon omaksi, oli sinne rakennettu uusi paperitehdas, joka juuri v. 1882 oli saatu valmiiksi. Sinne Printz siis keväällä v. 1882 saapui ja toimi tämän tehtaan palveluksessa sitten yhtämittaisesti aina syyskuun 15 päivään v. 1905, yli 23 vuotta, kunnes halusi rasittavasta työstä vetäytyä jonkun verran syrjään ja antautua entistä enemmän hänelle aina läheisille n. s. vapaille harrastuksille ja omiin liikeyrityksiin. Sillä varsinkin ylenmääräinen yötyö alkoi vuosien mittaan rasittaa. — Vuosina 1882–1887 hän toimi tehtaan alijohtajana, jolloin hänellä olivat kaikki yövuorot, ja sitten, kun saksalainen insinööri Hugo Henrik Kauffmann, joka toimi tehtaan teknillisenä johtajana, v. 1886 oli siirtynyt paperiteollisuuden palvelukseen Venäjälle, vuosina 1887–1905 sen teknillisenä johtajana. Työnteko Kyröskoskella oli siihen aikaan tarmokasta ja työpäivät varsinkin johtajilla pitkät. Klo 6–7 tienoissa aamulla alkoi tehtaan teknillisenä johtajana Printzinkin työaika ja kesti usein yli puolen yön. Työväki hänestä paljon piti, samoin isännistö. Hän oli taitava ja tarmokas johtaja, mutta samalla koko olemukseltaan oikea kansanmies, sanan parhaassa merkityksessä. Tänä aikana myös Kyröskosken tehdas jokseenkin pienestä alusta suureni monenkertaisesti, tuotanto monipuolistui ja runsaasti kasvoi. Samoin kasvoi kymmenkertaiseksi näiden vuosien kuluessa tehdasalueen ympärillä muu asutus.

Kyröskoskella ollessaan Printz solmi avioliiton työmiehen-tyttären Anna Paulina Välimäen (synt. v. 1871) kanssa samasta pitäjästä ja kylästä. Avioliitto herätti aikoinaan melkoista huomiota insinööri- y. m. säätyläispiireissä ja Printz suljettiin sen takia pitkäksi aikaa melkein pä kokonaan n. s. ylemmistä seurapiireistä; mutta osoittaa tämäkin tapahtuma puolestaan toiselta puolen mahdollisimman selvästi, miten ennakkoluulottomasti ja kansanvaltaisin periaattein Printz olosuhteita ja asioita katseli. Uskollisena puolisona ja perheenäitinä hoiti tämä työläispiireistä oleva sydämellinen ja harras elämäntoveri hänen kotiaan ja talouttaan, kunnes v. 1915 rakastettuna ja kaivattuna kuoli ja lepää haudattuna Hämeenkyrön kauniiseen kirkkomaahan, johon insinööri Printz itsekin sai v. 1923 viimeisen leposijan.

Samamalla kun Printzin työtarmo ja taito kohdistui itse tehtaan menest3seen ja tuotannon laajentamiseen, harrasti hän lämmöllä olojen järjestämistä tehtaassa ja sen ympäristöllä muissakin suhteissa. Koko Kyröskoskella oloaikansa , vv. 1882—1905, hän oli Kyröskosken tehtaan työväen sairas- ja hautausapukassan hoitajana, ja tämä kassa hänen hoitokautenaan huomattavassa määrässä kasvoi. Myös tehtaan työväestön eläkekassan aikaansaamisessa hän oli innokkaasti avustajana mukana, ja kun se tämän ja viime vuosisadan vaihteessa perustettiin, muodostettiin sen pohjapääoma ensi sijassa sairas- ja hautausapukassan kasvaneesta pääomasta otetulla määrärahalta. Tämänkin kassan hoitajana Printz toimi siihen asti, kunnes Kyröskosken tehtaan palveluksesta erosi. — Vapaaehtoinen palokunta, joka siellä yhä edelleen reippaasti toimii, perustettiin Kyröskoskelle samana vuonna kuin insinööri Printzkin sinne tuli. Senkin toimintaa hän oli innokkaasti mukana järjestämässä, kuului sen johtokuntaan ja moniin muihin luottamustoimiin. Vuoden 1903 tienoilla hän insinööri Ernst- Konstantin Hildénin kanssa perusti Kyröskoskelle osuuskaupan, joka siellä on vaikuttanut paljon hyvää.

Vuoden 1892 vaiheilla perustettiin, etupäässä Printzin toimesta, Kyröskoskelle raittiusseura. Sen johtokunnan aloterikkaana ja toimeliaana jäsenenä hän oli Kyröskoskelta muuttamiseensa asti, toimien koko sen ajan myös yhdistyksen rahastonhoitajana. Seura toimi virkeästi ja vaikutti seuduilla tuntuvasti juoppouden vähenemiseen j a raittiiden tapojen kasvattamiseen.

Jonkinlainen pieni lainakirjasto Printzin Kyröskoskelle tullessa siellä tosin kyllä oli, mutta se oli järjestämätön ja huonossa kunnossa eikä sitä monikaan käyttänyt. Printz järjesti sen kokonaan uudelleen, hankki siihen runsaasti uusia kirjoja ja sijoitti sen tehtaan konttoriin sekä ryhtyi sitä itse hoitamaan. Täällä hän sitä toistakymmentä vuotta hoitikin, kunnes yhä lisääntyvien muiden tehtäviensä vuoksi vihdoinkin katsoi itsensä pakotetuksi siitä luopumaan ja kirjasto siirrettiin Kyröskosken kansakoululle. Laajasti kirjallisuuteen perehtyneenä ja sitä lämpimästi harrastavana Printz tarkoin tunsikin kaikkien lainakirjaston kirjain sisällyksen ja osasi sen vuoksi myös lainaajille aina esittää sopivia ja heidän harrastuspiiriinsä kuuluvia kirjoja. Kirjaston käyttö heti nopeasti lisääntyi ja pysyi edelleen sangen vilkkaana koko ajan, minkä Printz sen hoitajana toimi.

Kyröskoskella ollessaan Printz myös toimi 9 vuotta Hämeenkyrön kunnan säästöpankin kirjurina ja kamreerina vuoden 1883 jälkeen. Erikoisen vaikea ja paljon vaivaa kysyvä tehtävä hänellä heti alussa oli pankin asiain järjestämisessä pankin palon jälkeen,

silloin kun myöskin pankin arkisto ja asiakirjat melkein kokonaan joutuivat tulen saaliiksi. Kaikki kuitenkin saatiin vähitellen taas täyteen järjestykseen. Pankki Printzin johdossa saavutti kuntalaisten täyden luottamuksen ja sen liike kasvoi entisestään moninkertaiseksi.

Jo pienestä pitäen oli insinööri Printz ollut sangen innostunut puu- ja kasvitarhan hoitoon sekä kasvien tutkimiseen. Kouluaikanaan hän innokkaasti keräsi kasveja ja omisti ylioppilaaksi tullessaan herbaarion, jossa oli noin 1,000 erilaista kasvia. Kyröskoskella ollessaan hän koetti parhaansa mukaan saada niille seuduille puu- ja kasvitarhan viljelystä ja harrastusta syntymään ja leviämään. Varsinkin hän oli erikoisen innostunut hedelmäpuiden viljelijä ja koetti hedelmäpuiden viljelystä Hämeenkyrössä saada yleiseksi kaikkialla. Niinpä hän m. m. levitti Hämeenkyröön hyvän joukon toistatuhatta omenapuuta, lähinnä Kyröskoskelle ja sen lähimpään ympäristöön. V. 1896 hän myöskin, Hämeenkyrön ja Viljakkalan maataloudellisen yhdistyksen pyynnöstä ja kustantamana, julkaisi puu- ja kasvitarhahoidon edistämiseksi kirjasen nimeltä »Kasvi- ja puutarhanhoidosta, tehnyt eräs kasvitarhan ystävä».

Olemme edellisessä esittäneet muutamia piirteitä insinööri Printzin monipuolisesta toiminnasta hänen Kyröskoskella olonsa ajoilta. Siitä on mielestämme myös käynyt selville hänen kansanvaltainen, kansan parasta harrastava katsantokantansa. »On tehtävä tuottavaa työtä», oli hänen tunnuslauseensa, josta hän m. m. tämän kirjoittajalle vielä v. 1922, viimeisen kerran Kukkasinaan huvilassa toisemme tavatessa, huomautti. Hän oli aina ja koko olemukseltaan varma ja lämminsydäminen suomalaisuuden mies; sen mukaisesti hän myös oli yleisesti kunnioitettu ja arvossapidetty oikea kansanmies, mielipiteiltään yhteiskunnallisissa kysymyksissä varhaisemmasta nuoruudesta kuolemaansa saakka radikaalinen vasemmistoporvari ja vähäväkisten asian lämmin, vilpitön ajaja, joskin marxilainen sosialismi ja kristinuskolle kielteinen maailmankatsomus olivat hänelle vieraita ja »Uusi Suometar», myöhemmin »Uusi Suomi», ja »Aamulehti» aikakauslehtien ohella aina hänen varsinaiset sanomalehtensä. Useina vuosina hänelle tuli myös »Satakunta» ja vuodesta 1918 alkaen »Satakunnan Kansa». Erikoisesti ansaitsee mainitsemista hänen Hämeenkyröön kokoonkutsumansa ja siellä v. 1891 helmikuun 15 päivänä pidetty suuri torpparikokous, jossa osanottajia oli lähemmäs tuhannen henkeä ja jonka kokouksen puheenjohtajana hän niinikään toimi. Kokoukseen oli kutsuttu Hämeenkyrön ja lähipitäjien isännät, torpparit ja mäkitupalaiset, mutta kokouksen suuren enemmistön kuitenkin muodostivat torpparit. Kokouksen päätökset ja toimenpiteet, joista

lähemmin edempänä, herättivät aikoinaan laajoissa piireissä paljon huomiota. Ja silloisiin oloihin nähden sangen radikaalisilta tuntuvat silloisen torpparikokouksen »ponnet» monissa piireissä epäilemättä vieläkin. Muutamat Hämeenkyrön vanhoillisimmat manttaalinomistajat leimasivatkin Printzin silloisen radikaalisen yhteiskunnallisen toiminnan vielä vuosikymmenen ajan jälkeenpäinkin melkein pä kuin jonkun luvattomissa puuhissa olevan kansanyllyttäjän kiihoitukseksi. Ja vasta myöhempäin vuosien muuttuneet olosuhteet pystyivät tämän mielipiteen suurtilallisten keskuudessa muuttamaan.

Kyröskoskella ollessaan alkoi Printz ajatella myös omia liikesuunnitelmia, suomalaisen teollisuuden kehittäminen ja laajentaminen sinä päämääränä, jonka ääressä mieli aina mielellään askarteli. V. 1896 hän yhdessä hämeenkyröläisen yritteliään, joskin puuhissaan sittemmin epäonnistuneen kauppias Janne Elialan kanssa vesioikeuksineen ostikin Keikyässä Pehulan kyläkunnalle kuuluvan Äetsän kosken, jossa silloin oli 2 vanhanaikaista jauhomyllyä. Tämän kosken rannalle perustettiin v. 1897 Äetsän nyttemmin jo sangen huomatuiksi kasvaneet tehtaat (aluksi villakehrutehdas, v. 1905 lisäksi trikotehdas ja v. 1914 puuvillatehdas). Melkein heti yhtyi tehdasyritykseen kolmanneksi osakkaaksi Mouhijärven villakehrutehtaan silloinen isännöitsijä Alfred Viljanen. Tehdasrakennusta alettiin rakentaa kevättälvella v. 1897, syksyllä samana vuonna saapuivat koneet ja tammikuun 20 p:nä 1898 alkoi tehdas toimintansa. Yhtiö, joka tehtaan omisti, oli keskinäinen ja muodostivat sen Herm. Ad. Printz, Janne Eliala ja Alfred Viljanen. Pari vuotta myöhemmin muodostettiin yhtiö osakeyhtiöksi, jonka pääoma oli 100,000 markkaa. Neljänneksi osakkaaksi tuli leipomoliikkeenomistaja Toivo Aleksander von Schrowe Hartolasta. Noin kolmen vuoden kuluttua myi Janne Eliala osakkeensa yhtiön toisille osakkaille, joten yhtiö taas jäi kolmen miehen varaan. V. 1905 myi T. A. Schrowe osakkeensa Alfred Viljaselle, joten Äetsän tehdas joutui hänen ja Printzin haltuun kahden. Samana vuonna muutti myös Printz Kyröskoskelta Äetsään, jossa toimi vuosina 1905—1907, asuen Yli-Talan talossa, noin 2½ km päässä tehtaalta, Kiikan puolella. Vuoden 1906 lopulla osti Alfred Viljanen Printzinkin osakkeet tehtaaseen, tullen näin yksinään tehtaan omistajaksi. Alfred Viljanen omisti sitten tehtaan yksinään vuoden 1913 loppuun, jolloin se uudelleen muodostettiin osakeyhtiöksi, aluksi yhden, myöhemmin kahden miljoonan markan pääomalla. Silloin myös insinööri Printz uudelleen liittyi osakkaaksi tehtaaseen ja yhtiö sai nimekseen *Osakeyhtiö Printz & K:t*. Yhtiön toimeenpanevaksi johtajaksi ja tehtaan isännöitsijäksi valittiin Alfred Viljanen,

joka tarmokkaalla ja taitavalla tavalla johti sen jälkeen monet vuodet tätä nopeasti yhä edelleen kasvanutta suurliikettä, kunnes tehdas v. 1918 kapinan jälkeen joutui oston kautta porilaiselle yhtymälle, jonka pääosakkaina lienevät aluksi olleet tohtori Wilhelm Rosenlew ja kunnallisneuvos G. E. Ramberg. Nykyään omistaa toiminimessä Osakeyhtiö Äetsän Tehtaat (Aktiebolaget Äetsä Fabriker) osake-enemmistön W. Rosenlew & C:o A. B.

Toista vuotta Äetsässä oltuaan alkoi insinööri Printzissä kuitenkin ilmetä yhä voimakkaampana kaipuu takaisin Hämeenkyröön, jossa hän parhaan miehuutensa ajan oli toiminut. Hän osti sieltä palstan ja keväällä v. 1907 alettiin Laitilan sotilasvirkatalon maalle Kallioisten selän itäiselle rannalle, n. s. Kallioisten Ahtaaseen, länteen viettävälle kallioiselle rinteelle, rakentaa sievää huvilaa, johon insinööri Printz perheineen saman vuoden syksyllä muutti ja joka, paikalla villinä kasvavien monien kukkien sekä omistajansa kukkakasvi-harrastusten vuoksi, sai nimekseen *Kukkasmaa*.

Mainitsimme jo edellä insinööri Printzin nuoruudenaikaisista kasvientutkimusharrastuksista sekä hänen toiminnastaan puu- ja kasvitarhanhoitomiehenä. Ja nämä harrastukset, joskin jonkun verran uudistuneissa muodeissa, kävivät hänelle Kukkasmaassa asuessaan yhä läheisemmiksi ja rakkaammiksi. Kukkasinaan kallioista ja sen entisistä kivisistä louhikoista muodostui utteran ja taitavan työn sekä väsymättömän harrastuksen ja innon tuloksena vuosien kuluessa mielenkiintoinen ja ihana kasvitieteellinen puutarha, joka tarjosi viehättävää ja opettavaa näkemistä ei ainoastaan kasvien ja kasvientutkimuksen harrastajille, vaan yhtä suuressa määrässä, kenties vielä enemmän, varsinaisille kasvitieteilijöille, joita tuon tuostakin viime vuosina ennen Printzin kuolemaa yhä useampia pistäytyi Kukkasmaan kasvistoaarteisiin tutustumassa.

Insinööri Printz olikin maamme kasvitieteilijäin keskuudessa jo kauan sangen huomattu ja arvossapidettyä ja he ovat eri muodoissa paljon käyttäneet hänen apuaan. Jo hänen v. 1873 laatimansa Vihdin pitäjän kasvistoluettelo herätti aikoinaan asiallisella tarkkuudellaan asiantuntijoiden huomiota. Ja m. m. professori Hjalmar Hjelt (omistaa Karkussa Linnaisten huvilan) laajassa ja moniosaisessa, yhä jatkuvassa kasvitieteellisessä teoksessaan »Conspectus Florae Fennicae» viittaa tuon tuostakin Printzin kasvitieteellisiin tutkimuksiin. V. 1909 Printz lahjoitti Ikaalisten yhteiskoululle suuren, noin 1,200 erilaista kasvia sisältävän, valmiiksi lajitellun ja tarpeellisilla nimilappuselytyksillä varustetun arvokkaan kasvikoelman säilytyskaappeineen. Uuden, valmiiksi järjestetyn, runsaan kasvikoelman säilytyskaap-

peineen ehti Printz ennen kuolemaansa lahjoittaa Forssan yhteiskoululle, mistä hänen poikansa tuli ylioppilaaksi. Samoin keräili hän elämänsä viime vuosina Tyrvään yhteiskoululle uutta kasvikokoelmaa mainitun yhteiskoulun palossa v. 1920 tuhoutuneen kasvikokoelman tilalle ja ehti vielä tämänkin kokoelman lahjoittaa. Yliopiston kasvitieteellisiin kokoelmiin hän niinkään on lahjoittanut monia harvinaisia kasveja. Printzin oma herbaario lienee ennen hänen kuolemaansa sisältänyt noin 4,000 erilaista kasvia, niistä varsin huomattavan määrän Cryptogamae-kasveja. Erikoisen arvokkaat olivat hänen saniais- ja sammalkokoelmansa. Viime vuosina ennen kuolemaansa hän muiden harrastustensa ohella myös oli alkanut kerätä ja järjestää kasvien siemenkokoelmia ja niiden johdolla tehdä kasvi-maailmaan nähden huomioita ja havaintoja, saavuttaen siementutkimuksen alalla ainakin jo muutamia merkitykseltään tärkeitäkin tuloksia. — Geologiaakin hän harrasti ahkerasti; ja hänen kivikokoelmansa olivat vuosien kuluessa ehtineet kasvaa jokseenkin huomattaviksi.

II.

Siirrymme niihin aikoihin, jolloin insinööri Printz vielä toime-liaana ja terveenä rakkaaksi käyneessä ympäristössään puuhaili.

Kun laivasillalta syyskesän kauneimmillaan ollessa alamme nousta loivaa rinnettä Kukkasmaan kaunista päärakennusta kohti, pistää rannalla tien vasemmalla puolen silmäämme pienen pieni lampi, johon vettä valuu korkealta rinteeltä ja josta se taas maan alitse tihkuu Kallioisten selän vesiin. Siinä samalla näemme korkeita ja matalia vesikasveja, joita harvinaisuutensa vuoksi heti, jos vähänkin kasvimaailmaa rakastamme, jäämme katselemaan. Ja ennen kaikkea siinä herättää huomiotamme ihanan punakukkainen lumme (*Nymphæa candida* v. *rosea*), joka lammen keskellä soman kiehtovana kukkii. Se on sinne tuotu Viipurin läänistä Määttälän järvestä, jossa niitä jonkun verran kasvaa. Niinkään lammessa on kotiutunut *Nuphar pumilum*, tuotu sinne Pirkkalasta Tohloppijärvestä. Kolmas lammen merkittävyys on Sortavalan läheltä Airanne-järvestä sinne tuotu *Stratiotes aloides*. Monia muita mainitsematta.

Nousemme rinnettä vähän ylemmäs. Silmämme huomaa tien varrella kymmenkunta eri vaahteralajia ja niiden takana monen monia sekä eurooppalaisia että aasialaisia ja amerikkalaisia kuusilajeja. Oikealle taas jos vähän käännyimme, keksimme kuuluisan Pirkkalan koivun (*Betula verrucosa bircalensis*), monien muiden kauniiden ja harvinaisten koivulajien joukossa komeana kasva-

massa (onpa tässä ryhmässä sellaisiakin erikoisuuksia kuin *Betula nana* & *verrucosa*, *Betula nana* & *alba* j. n. e.), ja jos vielä jatkamme hiukan matkaamme samaan suuntaan, tapaamme puoli-väliin kolmattakymmentä eri pajulajia ja niiden muunnosta niin luonnollisissa ympäristöissään, kuin olisivat ne kaikki siinä paikoillaan jo alkuperin kasvaneet, vaikka useita niistä on sinne siirretty Suomen, Norjan ja Kuolan Lapista asti. Siinä kasvaa tyytyväisenä *Salix lanata*, *Salix hastata*, *Salix reticulata*, *Salix herbacea*, *Salix aurita* & *rosmarinifolia* j. n. e. — Näin olemmekin jo saapuneet varsinaiselle puutarha-alueelle, jossa kotimaiset omenapuulajit ovat edustettuina siksi runsaasti ja hyvin, että vertoja siinä suhteessa insinööri Printzin puutarhalle saadaan hakea hyvinkin pitkältä. Sieltä myös alamme puiden lomasta nähdä somia mehiläistaloja alempana rinteellä, sillä innokas mehiläishoitajakin on Kukkasmaan isäntä, eikä ainoastaan vain tavallinen mehiläishoitaja, vaan myös näiden hyödyllisten ja tuottavain pikku eläjin elämän ja tapojen tarkka havaintojen tekijä ja tieteellinen tutkija. Pesämalleja on useammanlaatuaisia, m. m. uusimman flora-järjestelmän mukaisia, ja kaikki, mitä mehiläisten erilaisiin pesiinsä suhtautumisessa on merkillepantavaa, kirjoitetaan tarkasti muistiin.

Lukija, joka ei ole Kukkasmaassa käynyt, ehkä väsyä kesken, jos lähtisimme edes vähänkin yksityiskohtaiselle kiertomatkalle insinööri Printzin satumaisen mielenkiintoiselle puu- ja kukka-alueelle ja Kotkanpään, Patakallion ja Seinäkallion jyrkänteille, joiden moninainen ja harvinaisuuksista rikas kasvimaailma ei olisi hetkessä edes yleisin pääpiirtein kuvattu. Siellä kasvaa useita ei ainoastaan Suomen vaan koko pohjoismaiden harvinaisimpia kasveja, jopa erinäisiä muiden maanosainkin harvinaisuuksia, siellä kasvavat Suomen kaikki orvokkilajit, siellä Vienan Karjalasta Paanajärven rannoilta ja Norjan tuntureilta tuotuja, siellä ani harvinainen *Saxifraga cotyledon*, joka nykyisin on Norjassa kokonaan »rauhoitettu», siellä monen monet kämmekäslajit (m. m. *Calypso bulbosa*), vuokkolajit (m. m. *Anemone ranunculoides*), leinikkölajit (m. m. *Ranunculus bicus*, *Ranunculus auricomus fallax* y. m.), noin 30 *Taraxacum*-lajia (m. m. *Taraxacum praestans*, *Taraxacum crassipes* j. n. e.), siellä lukuisat sara-lajit (m. m. *Carex ornithopoda*), joita Printzin herbaariossa on lähes 100 eri lajia kuivattuina, *Delphinium consolida*, joka on löydetty villinä Hattulan pitäjän Mierolan kylästä, *Saxifraga cernua*, *Potentilla Sibirica*, *Potentilla minor*, *Geranium lucidum*, *Epilobium hypericifolium*, *Epilobium Lamyi*, *Echinosperrum deflexum*, *Mentha Arrhenii*, *Betonica officinalis*, *Saussurea alpina*, *Aster sibiricus*, *Cryptogramme*

crispa, Pulsatilla pratensis & vernalis, Pulsatilla patens j. n. e.; ulkomaisia lukuunottamatta kaikkiaan noin 400 kotimaista puu-, pensas- ja kukkalajia, jotka insinööri Printzin toimesta on eri seuduilta Suonien kasvialuetta Kukkasmaahan kerätty ja jotka sinne on istutettu kukin luontaiseen kasvupaikkaansa ja maaperäänsä. Juuri näihin kahteen seikkaan nähden Printz on erikoisen tarkka, minkä vuoksi nämä kukat Kukkasmaassa myös niin hyvin viihtyvät. Niinpä on siro punervakukkainen Sedum albescens kotiutunut Kukkasmaan kallioille kuin olisi aina Hämeenkyrössä kasvanut. Myös Edelweiss näyttää viihtyvän Kotkanpään kallioilla melkein pä kuin olisi vanha hämeenkyröläinen alkuasukas.

Nyt on niiden vanha ystävä ja isällinen hoitaja poissa. Kukkasmaan huvilaa, sen puutarhaa ja yleensä sen kasvistoa hoidetaan siitä huolimatta edelleen hyvin, ehkäpä, jos niin saa sanoa, entistä säännötellymmin ja puutarha-arkkitehtuurin vaatimuksia noudattaen. Mutta sitä mitä läheisintä ja välitöntä henkilökohtaista suhdetta, luonnon palvontaa sekä kaikki ymmärtävää rakkautta, mikä insinööri Printzin aikana vallitsi Kukkasmaan maaperällä hoitajan ja hoidettavien välillä, ei enää luonnollisestikaan voi olla olemassa.

III.

Mainitsin jo edellä insinööri Printzin harrastuksista torpparien hyväksi.

V. 1890 lopulla julkaistiin sanomalehdessä »Uusi Suometar» artikkelisarja »Maalais-työväen oloista». Sarjan neljäs artikkeli (U. S. v. 1890 n:ro 296) kuului:

»Jos mieli alustalaisten oloja koettaa korjata ja kehittää, olisi siihen käsityksemme mukaan myöskin yleisen lainsäädännön ryhdyttävä. Ja tämän lainsäädäntötoimen pitäisi käydä siihen suuntaan, että seuraukset olevain lainmääräysten laiminlyömisestä vuokrasopimuksia maasta tehtäessä eivät yksinään tulisi alustalaisen vahingoksi, sekä että saataisiin aikaan yleinen järjestyssääntö toisen maalla asuvain noudatettavaksi.

Me tiedämme kyllä, että tämä on sängen vaikea ja arkaluontoinen tehtävä. Lakimme vakuuttaa relssi- ja verotilain omistajille vapaan käyttövallan maahansa. Tämä on oikea periaate ja on edelleen säilytettävä. Mutta meidän käsityksemme mukaan yllämainittu in lainsäätämistointen ei tyydyttävään tulokseen päästäkseen tarvitse-

kaan pyrkiä tuota periaatetta kumoamaan. Vaan ennenkuin on mahdollista ajatella nyt ehdotettujen yleisten säännösten laatimista, on tarpeellista saada tietää, minkälaiset tilallisten alustalaisten olot eri seuduissa ovat ja mitä niistä isännät ja alustalaiset ajattelevat. Olemme päättäneet ryhtyä näitä tietoja keräämään ja siis pyydämme nyt Uuden Suomettaren ystäväin hyväntahtoista auttamista. Me pyydämme ystäviämme eri osissa maata lähettämään meille seuraaviin kysymyksiin kotiseutunsa olojen mukaiset vastaukset:

1) Tehdäänkö välipuhe torppain asumisesta kirjallisesti?

2) Asutaanko ja minkäverran torppia suullisen välipuheen mukaan?

3) Tehdäänkö välipuheet mäkitupalaisten kanssa kirjallisesti?

4) Löytyykö ja minkäverran mäkitupia, joiden kanssa ei ole kirjallista kontrahtia?

5) Onko paikkakunnallanne tapana kiinnityttää torppain ja mäkitupalaisten kontrahdit taloon?

6) Kuinka pitkäksi aikaa torpan kontrahdit tehdään? (Pisin aika; lyhin aika; tavallinen aika).

7) Kuinka pitkäksi aikaa tehdään välipuheet mäkitupalaisten kanssa? (Pisin aika; lyhin aika; tavallinen aika).

8) Onko tapana antaa talosta apua uudistorpan rakentamiseen sekä ensimäisiin viljelystöihin, ja minkälaista apua annetaan?

9) Maksaako talollinen uudistorpparille välipuheen loputtua mitään korvausta hänen työvaivoistaan, ja minkälaiden perustusten mukaan tämä korvaus lasketaan?

10) Onko tapana määrätä torpparille jotakin vuotuista työntekovelvollisuutta torpassaan (huonerakennusta, uuden pellon ja niityn tekemistä, määräsylet aitaamista ja ojitusta, ajaa pellolle määräkuormat lannoitusta y. m.)?

11) Auttaako talollinen mäkitupalaista huoneen rakentamisessa?

12) Saako mäkitupalainen rakennusaineet ilmaiseksi talon maalta ja jos niin tapahtuu, jääkö mäkitupa välipuheen loputtua talollisen omaksi (työvaivain korvausta vastaan tai ilman korvausta)?

13) Jos mäkitupalainen on itse hankkinut rakennusaineet, saako hän välipuheen loputtua viedä huoneuksensa pois?

14) Minkälaiden perustusten mukaan määrätään torppain vero (viljellyn alan, hyvän kalaveden, kasvavan viljan y. m. seikkain mukaan)?

15) Saako uudistorppari vapaavuosia ja kuinka monta?

16) Mitä verona torpista maksetaan? (rahaa, viljaa, juurikasveja, hedelmiä, pellavia, hamppuja, heiniä, voita, lihaa, talia, maitoa,

juustoa, nahkaa, villoja, käsitöitä, päivätöitä (talon tai torpparin työ- ja ajokaluilla) omassa tai talon muassa, kaupunkimatkoja, kyydinpitoa, maantientekoa y. m.).

17) Mitä veroa mäkitupalaiset maksavat?

18) Osotetaanko torppareille määrättyt alat viljelyksiä ja metsäntottamista varten?

19) Onko torpan kontrahdeissa ylimalkaan määräyksiä metsän, laitumen, metsästyksen ja kalastuksen käyttämisestä sekä marjain, sienien, pähkinäin y. m. metsän hedelmäin ottamisesta?

20) Saako torppari kasketa ja millä ehdoin?

Onko välipuheissa mäkitupalaisten kanssa mitään määräyksiä
19 kysymyksessä mainituista seikoista ja saako mäkitupalainen kerätä rehua talon maalta?

21) Onko mäkitupalaisen tontilla tavallisesti tilaa perunamaalle tai muulle viljelykselle?

22) Annettaanko ja millä ehdoilla mäkitupalaisen kasketa talon maalla?

23) Minkälaista torpan kontrahtia pitävät isännät talolle edullisena (kopia kontrahdista)?

24) Minkälaista kontrahtia torpparit pitävät ankarana ja minkälaista itselleen edullisena (kopiat kontrahdeista)?

25) Jos torppia ja mäkitupia asutaan suullisen välipuheen mukaan, onko isäntäin tapana usein muuttaa alustalaisiaan ja tehdä muutoksia verotuksessa?

26) Myyvätkö torpparit ja mäkitupalaiset usein hallinto-oikeutensa ja tapahtuuko se isännän suostumusta kysymättä?

27) Minkälainen on yleensä torpparien varallisuus ja minkälainen mäkitupalaisten? Onko mitään erotusta siinä suhteessa kontrahdin saaneiden ja kontrahdittomien välillä?

28) Syntyykö usein käräjoimisiä isäntäin ja alustalaisten kesken?

29) Mitä isännällä tavallisesti on valittamista alustalaisistaan?

30) Mitä alustalaisilla on valittamista isännistä?

Vastaukset yllämainittuihin kysymyksiin pyydetään lähettämään Uuden Suomettaren toimitukselle tämän talven kuluessa, niin että valtiopäivien loputtua voisimme ryhtyä niiden sisällyksestä yhteen-
vetoa tekemään ja julkaisemaan.

Saattaa olla niitä, jotka epäillen katselevat tällaista tiedustelua työnantajain ja työntekijäin keskinäisistä suhteista. Me vetoomme heidän isänmaanrakkauteensa.

Vastedes otamme esille kysymyksen, mille aloille olisi koetettava

ohjata sitä tilatonta työväestöä maalla, joka ei voi maanviljelyksestä saada yhtämittaista työansiota.»

Edelläjulkaistu »Uuden Suomettaren» kirjoitus lisäsi insinööri Printzin harrastusta torpparien aseman parantamiseksi ja ehkäpä lähinnä juuri tämän artikkelisarjan vaikutuksesta hän ryhtyi puuhaamaan jo edellä mainituksi tullutta Hämeenkyrön torpparikokousta v. 1891.

Vähän ennen kuolemaansa uskoi insinööri Printz haltuuni ja säilytettäväkseni tästä torpparikokouksesta laatimansa pöytäkirjan. Se sisältää vastaukset edelläjulkaistuihin »Uuden Suomettaren» kysymyksiin ja on muutenkin maamme torpparikysymyksen historian valaisemiseksi siksi tärkeä asiakirja, että katson olevan täyden aiheen sen julkaisemiseen. Pöytäkirja on näin kuuluva:

»Pöytäkirja, tehty siinä yleisessä kokouksessa, joka pidettiin Kyröskosken tehtaalla Palokunnan juhlasalissa helmik. 15 päivänä 1891 ja johon kuulutuksella oli kutsuttu kaikki Hämeenkyrön pitäjän isännät, torpparit ja mäkitupalaiset antamaan vastauksensa niihin kysymyksiin, jotka löytyvät Uuden Suomettaren numerossa 296 viime vuodelta ja koskevat »maalaistyöväen oloja».

Ensiksi mainittakoon, että tähän kokoukseen oli saapunut tavattomasti paljon kansaa kaikilta pitäjän ääritä, niin että avarassa juhlasalissa ei ollut kaikille edes seisomisen sijaa. Erehtymättä sopii arvata väen paljouden 900 henkeen, joista ainoastaan 4—5 isäntää, torppareja 500—600 välillä ja mäkitupalaisia ehkä 150 ja loput muuta väestöä.

Sittenkuin allekirjoittanut, joka oli toimeksi saanut kokouksen kuuluttamisen, muutamilla vakavilla sanoilla oli kehoittanut yleisöä ilman kiihkoa ja vihaa lausumaan puhtaan totuuden kokemuksensa nojalla ja myös selittänyt, että tällä kokouksella olisi tarkoitus saattaa julkisuuden valoon epäkohtia talollisten ja heidän alustalaistensa kesken eikä virittää vihaa heidän välille, niin ryhdyin siihen yksimielisesti valittuna puheenjohtajan virkaan, ja muodostuivat kokouksen päätökset siten, että vastattiin:

- 1) Kysymykseen: Yleisesti tehdään välipuheet kirjallisesti.
- 2) Kysymykseen: Suullisen välipuheen mukaan asutaan verrat vähän; läsnäolevista löytyi noin 40, joilla ei ollut kontrahtia.
- 3) Kysymykseen: Harvassa tapauksessa tehdään mäkitupalai-

sille kontrahti. Esimerkiksi Kyröskosken kyläkunnassa, jossa löytyy 74 työväen asumusta, ei löydy kontrahattia muuta kuin kolmella, vaikka isäntiä kyllä on kontrahdin tekoon vaadittu. Veron ylennys uhkaa joka vuosi ja kalliiksi tulleet rakennukset ja vaivalloisesti viljellyt maansa ovat isäntiensä mielivallan alaisina.

4) Kysymykseen: Enin osa kaipaa kontrahattia.

5) Kysymykseen: Noin kolmas osa kontrahdeista on kiinnitetty, kaksikolmasosaa ei.

6) Kysymykseen: Tähän aikaan ei tehdä pisemmäksi kuin 25 vuodeksi, lyhin aika on 10 vuotta.

7) Kysymykseen: Sama kuin torpparien laita.

8) Kysymykseen: Apua annetaan ainoastaan siten, että jotkut saavat talon metsästä ilmaiseksi ottaa aineet rakennuksiinsa; useimmiten kielletään sekin apu ja uutisasukkaan pitää siis ostamalla hankkia aineet. Maan viljelemiseen ei kuulunut kelleen apua annetuksi.

9) Kysymykseen: Ei koskaan ole maksettu ilman pitkälistä ja kallista oikeuden käymistä ja silloin niin vähän, että koko riita on tuottanut hakijalle tappiota.

10) Kysymykseen: Harvoin. Läsnaolevista noin kahdellekymmenelle.

11) Kysymykseen: Ei kuulunut semmoista apua annetuksi.

12) Kysymykseen: Kovin harvoin on annettu maksotta ottaa aineet talon metsästä ja silloin jää mäkitupa talollisen omaksi ilman mitään korvausta.

13) Kysymykseen: Saa muuttaa pois isännän luvalla, mutta jos isäntä kieltää, pitää mäkitupalaisen oikeudessa näyttämän toteen, että *kaikki* aineet ovat hänen ostamat, ja siinä tapauksessa hän voittaa ja saapi huoneensa muuttaa.

14) Kysymykseen: Ei minkäänlaisia kysymyksessä mainittuja perusteita ole veron määräämisessä seurattu, mutta nähtävästi riippuu kaikki isännän mielivallasta. Jos torppari on kontrahtiajalla peltojansa laajentanut, pannut torppansa kuntoon ja ehkä saanut pienen varallisuuden kokoon, niin silloin uutta kontrahattia tehdessä pakoiteaan usein häntä ulossanomisen uhalla maksamaan isännälle suuren käsirahan, joka väliin nousee moniin satoihin jopa tuhannenkin markan päälle ja verokuormaa lisätään suunnattomasti, että torppari, jos hän ehtoihin suostuu, on perikadon partaalla näitä ehtoja täytettäessä, ja sitä paitse uhkaa häntä aina ulossanominen, jos hän ei vilpittömästi ankaria sääntöjä seuraa. Jotkut isännät ovat kohtuullisia, mutta harvassa niitä löytyy. Vanhemmissa kontrahdeissa löytyy väliin semmoinen määräys, että kontrahattia uudistaessa määrätään

syynin mukaan verot, ja silloin on torpparilla se turva, että kumminkin oikeudessa päätetään syyni pidettäväksi ja sen päätökseen on hänen tyytyminen.

15) Kysymykseen: Ainoastaan kahdeskymmenes osa kaikista saapuvilla olevista uutistorppareista oli saanut helpoituksia 1—5 vuotta, yhdelle oli yksi vuosi mennyt ilman veroa.

16) Kysymykseen: Vastaukset tähän saadaan myötäseuraavien kontrahtien kopioista ja tilastokirjasta, johon kaikki näiden alustalaisten tulot ja menot y. m. on merkitty. (Kontrahdit ja tilastokirja lähetettiin Uuden Suomettaren toimitukselle). Päivien pituutta ei kontrahdeissa ole määrätty eikä viikon päivää mainittu, ainoastaan »käskyn päälle» on työhön mentävä.

17) Kysymykseen: Vastaukset nähdään heidän kontrahtiensa kopioista ja tilastokirjasta.

18) Kysymykseen: Osoitetaan.

19) Kysymykseen: On määräyksiä metsän nautinnosta, että sitä pitää säästävaisesti käyttämän uhalla että muutoin on poismuuttaminen.

20) Kysymykseen: Ei saa luvatta koskaan polttaa kaskea, ei edes niityn syrjänteitä polttamalla perata. Isännän luvalla on harvoin saatu kasketa.

Mäkitupalaisen laidunmaasta on väliin määrätty, että saa talon laidunta nauttia. Rehua ei hän saa kerätä ilman lupaa ja makso määrätään tavalla tai toisella.

21) Kysymykseen: Harvoin löytyy niitä ilman perunamaata.

22) Kysymykseen: Ei ilman isännän lupaa.

23) Kysymykseen: Ei suoraa vastausta ole isänniltä saatu, mutta nähtävästi enin osa heistä pitää kovia ja ankaria kontrahteja edullisina.

24) Kysymykseen: Kopiot kontrahdeista vastaavat tähän kysymykseen.

25) Kysymykseen: Muutetaan usein ja veroa koroitetaan.

26) Kysymykseen: Ainoastaan silloin kuin kontrahdissa myyminen on myönnetty; muutoin pitää isännältä lupa saada, ja silloin ottaa hän tavallisesti osan hinnasta.

27) Kysymykseen: Varallisuus on heikonpuoleinen. Joilla on kontrahdeissa määrä, että syynin mukaan kontrahtiajan loputtua vero määrätään, niillä on parempi varallisuus. Muuten ei huomaa suurta eroitusta.

28) Kysymykseen: Käräjöidään paljon torpparien kanssa. Eräs vanha isäntä ja entinen lautamies (Ylivakeri Vanajalta) ilmoitti,

että puolet, jopa nykyään enemmänkin kaikista jutuista on torppan riitoja.

29) Kysymykseen: Metsänraiskauksesta syytetään usein torppareita. Väliin syytetään torpparia huonosta työnteosta torpassaan tai muista kontrahdin sääntöjä vastaan tehdyistä virheistä.

30) Kysymykseen: Silloin kuin kontrahtiaika loppuu ja joskus ennenkin ja varsinkin silloin kuin isännän muutto tapahtuu, ylenetään vero kohtuuttomasti. Muutamissa paikoin vaivataan ylöttömyyellä työllä miestä ja hänen juhtaansa. Useissa paikoissa saa torppari suviaikana kuin hänen omat työnsäkin kiirettä pitävät yhtä päivätyötä suorittaaksensa käydä väliin penikulman päästä talossa kolme eri kertaa, sillä jos sadeilma keskeyttää heinänteon tai viljanleikkuun on hänen mentävä takaisin kaukaiseen kotiinsa tullaksensa toisena päivänä työhön ehkä samalla huonolla onnella.

Varsinkin viimeisinä aikoina on isäntien ja alustalaisten väli käynyt kovin kireäksi. Suurempien talojen omistajat sitovat kovilla veroilla ja säännöillä torppareitansa sellaiseen orjuuden tilaan, etteivät he tiedä, jos pienen rikoksen takia huomispäivänä ovat vaimoineen lapsineen maantiellä. Pienemmätkin talolliset rupeavat seuraamaan tätä kovaa järjestelmää, ja sen surulliset seuraukset ovat lähenemässä.

Yllämainittuun pyydän vielä saada lisätä, että tämä kokous teki allekirjoittaneeseen mahtavan vaikutuksen; tuntui ikäänkuin yksi ja sama huokausta ja valitus kaikkien rinnoista olisi lähtenyt ja liioiteltuja valituksia en luulisi lausutuiksi, koska itsekin tunnen paikkakunnan oloja. Mieltä masentavaa oli kuulla ja nähdä, miten torppareita ja mäkitupalaisia ylimalkaan rasitetaan ja kiusataan. Tämä halveksittu kansanluokka pyytää nyt hartaasti lain turvaa, työkinsä pyytää, että sen huoneet ja viljelykset, jotka kovalla työllä ja vaivalla on saatu kuntoon, eivät joutuisi ahnaitten isäntien saaliiksi, veronkiskurien välikappaleiksi, tilaton kansa pyytää, että laki soisi sille luonnolliset oikeutensa työnsä hedelmien nautinnossa.

Jumala auttakoon köyhää, sorrettua työkinsää!

Herm. Ad. Printz.»

Kokouksen pöytäkirja on sitä merkillisempi torpparikysymyksemme varhaisinta historiaa valaiseva asiakirja, kun ottaa huomioon, että torpparikysymys joutui esim. maamme työväenyhdistysten yleisessä edustajakokouksessa ensi kerran esille vasta v. 1896 ja että kokouksen päätös tässä asiassa supistui seuraavaan laihanlaiseen ponteen: »että lainsäädökset mökkiläis- ja torppankontrahdeista tarkistettaisiin molemmipuolisten etujen mukaisiksi ja että kontrahdin

kelpaavaisuusehdoksi pantaisiin määrävuodet». Vasta v. 1899 hyväksyi kolmas maamme työväenyhdistysten yleinen edustajakokous torpparikysymyksessä määrätymmän ohjelman maisteri Aksel Wärénin esittämän alustuksen pohjalla.

Harvoin tapaa sellaista varman vakaumuksen omaperäistä miestä kuin oli insinööri Herman Adolf Printz, valoisan uskonnollisen maailmankatsomuksen omaava, lämminsydäminen suomalainen.

Pentti Eskola.

Ala-Satakunnan kallioperusta.

JOHDANTO.

Ala-Satakunta on luontonsa puolesta erikoislaatuinen ja koko muusta Suomesta poikkeava alue. Se on maassamme ainoa seutu, missä kallioperusta on laajalla alalla hiekkakiveä, ja tästä perustan erilaisuudesta johtuu muita erikoisuuksia, kuten maanpinnan tasaisuus, savikerroksien tasainen leviäminen ja maan viljavuus sekä järvien harvalukuisuus.

Hiekkakivi on alkuaan ollut irtonaista hiekkää. Sitä on kasaan-tunut kerroksina muinaiselle maanpinnalle jokien uomiin, järvien ja meren rannoille aivan niinkuin nykyaikanakin hiekkää muodostuu. Suunnattoman pitkien aikojen kuluessa on tämä hiekkä sitten kovet-tunut hiekkakiveksi. Sen jyvät ovat iskostuneet yhteen, mutta näkyvät kiven pinnassa kumminkin yhä vielä toisistaan erillään. Kivi on hyvin saman näköistä kuin sementtibetoni, jossa hiekkä on sementillä iskostettu.

Satakunnan hiekkakivi on tullut laajalti tunnetuksi myllyn-kivinä, joita on varsinkin Säkylässä valmistettu. Vanhastaan on hiekkakivilohkareista yleiseen tehty kivenavettoja. Mutta viime aikoina niiden sijaan on tullut hakatusta graniitista tehtyjä kivi-navettoja. Toiselta puolen on hiekkakivi viime aikoina eräissä ta-pauksissa korotettu taiteellisenkin rakennusaineen arvoon. Juseliuk-sen mausoleumi Porin hautausmaalla ja Luvian kirkko todistavat, että tuo vaaleanpunertava kivi tosiaan saattaa tarjota kaunista rakennustaiteen raaka-ainetta.

Toinen kuuluisa Satakunnan kivilaji on diabasi, monin paikoin Lounais-Suomessa m a r e k i v e k s i nimitetty. Tätä tum-maa kiveä käytetään kernaasti saunankiuaskiveksi. Diabasi on magmakivilaji, t. s. hehkuvan sulana kiviaineena eli magmana pur-kautunut maan sisuksesta. Se on siis syntytyvaltaan aivan toisen-laista kuin hiekkakivi. Jo kauan on lisäksi ollut tunnettua, että

Satakunnan diabasi on hiekkakiveä nuorempi ja purkautunut aikoina, jolloin hiekkakivi jo oli kovettunut.

Aikaisemmissa Satakunta-julkaisuissa on jo kaksikin eri kertaa Ala-Satakunnan kallioperustaa ja geologista historiaa kosketeltu, ensi kerran allekirjoittanut Satakunta I:ssä v. 1907 lyhyessä kirjoitelmassa nimeltä »Satakunnan hiekkakiven geologiasta» ja v. 1916 tohtori Matti Sauramo kirjoitelmassa »Jotuunisen ajan Satakunta.»

Niin vähän on kuitenkin näihin asti tiedetty Ala-Satakunnan kallioperästä, että on luultu sen olevan pääosaksi diabasialue, kunnes pari vuotta takaperin tohtori Aarne Laitakari sai selville, että Ala-Satakunta on yhtenäinen hiekkakivialue.

Tuon aikaisemman erheellisen käsityksen vallassa on siis Satakunnan kallioperusta esitetty aikaisemmissa kirjoitelmissa, kuten myös geologisissa teoksissa. Tosin olivat jo F. J. Wiik ja Ad. Moberg 1870- ja 80-luvuilla laatineet karttoja, joissa Kokemäenjoen alajuoksun eteläpuolelle oli merkitty laaja hiekkakivialue. Mutta geologisen komissionin johtaja prof. J. J. Sederholm merkitsi jo ensimmäiselle Etelä-Suomen kallioperustan yleiskatsauskartalleen v. 1892 tuon alueen diabasiksi, ja samoin se on sittemmin esitetty kaikilla geologisilla kartoilla (myös Geologisen komissionin Tampereen kivilajikarttatehdellä, jonka selitys on ilmestynyt v. 1911).

Syynä siihen, että tällainen erehdys oli mahdollinen, on näkyvien hiekkakivikallioiden harvinaisuus. Missä kallioita on, ovat ne säännöllisesti diabasialue. Varsinkin maanteiden varsilla on diabasikallioita sen johdosta, että vanhat maantiet Ala-Satakunnassa ovat hyvin yleisesti tehdyt pitkin diabasiselänteitä, koska nämä muutamia vuosisatoja takaperin olivan alueen ainoat kuivat kohdat. Hiekkakiveä taas tunnettiin ennen Laitakarin tutkimusta vain seitsemässä paikassa. Niinpä arveltiin, että hiekkakiveä olisi kallioperustassa vain pienillä aloilla. Sederholmin tosin myönsi, että hiekkakiveä saattoi olla laajemmalti kuin mitä hän kartoilleen merkitsi, mutta joka tapauksessa hänen mukaansa diabasi leviäisi irtomaan alla olevassa kallioperässä Kokemäenjoen laaksosta aina Luvialle, Eurajoelle ja Euraan saakka.

Epäilyjä tätä vallitsevaa käsitystä kohtaan syntyi muutamia vuosia takaperin usealla eri taholla. Prof. L. H. Borgström v. 1917 tutkiessaan Ala-Satakunnan irtonaisia hiekkakerrostumia tuli näiden sekä muun maaperän kokoomuksesta siihen johtopäätökseen, että kallioperusta Porista ja Luvialta Köyliöön ja Säkylään saakka todennäköisesti on hiekkakiveä. Tämän kirjoittaja tehdessään v. 1922 tutkimusta Satakunnan olivinidiabasista Washingtonin Geofysikalissa laboratoriossa tuli siihen tulokseen, että tämä diabasi ei ole

varsinainen syväkivilaji. Se ei niinmuodoin ole saattanut syntyä kovin suurena massana, vaan muistuttaa pikemminkin kallion halkeamiin tunkeutunutta juonikivilajia. Kolmanneksi tohtori Matti Sauramo samaan aikaan tehdessään maalajitutkimuksia Länsi-Suomessa johtui Ala-Satakunnan seutujen tasaisuudesta epäilemään, ettei kallio täällä saattane olla diabasia, mikä tavallisesti on mäkisten ja epätasaisten seutujen kivilaji. Hän löysi myös lisäksi muutamia ennen tuntemattomia hiekkakivikallioita Luvialta ja pani merkille, että verrattomasti suurin osa Ala-Satakunnan tasankoseudun irtokivistä on hiekkakiveä.

Nyt ryhtyi tohtori A. Laitakari uudesti tutkimaan Ala-Satakunnan kallioperän ja maakamaran muodostuksia. Kun hiekkakiveä ei näy maanpinnan yläpuolella kohoavissa kallioissa, ryhtyi hän järjestelmällisesti tarkastamaan kaivoja ja muita syviä leikkauksia etsien niiden joukosta semmoisia, jotka ulottuvat pohjakallioon saakka. Jo kesällä 1923 hän sai kokoon niin paljon todistusaineiksia hiekkakiven esiintymisestä koko Ala-Satakunnan kallioperustana, ettei asiasta jäänyt pienintäkään epäilystä, ja kesällä 1924 hän tutkimustaan eräiltä tärkeiltä puolilta täydensi. Seuraava esitys perustuu pääasiallisesti näihin Laitakarin tutkimuksiin, jotka kohdakkoin ilmestyvät painosta Geologisen komissionin julkaisuissa nimellä »Uber das Jotnische Gebiet von Satakunta.» Tekijä on hyväntahtoisesti antanut käsikirjoituksensa käytettäväkseni, josta hänelle lausun parhaat kiitokset.

Viime kesänä olin itsekin tilaisuudessa tekemään havaintoja Satakunnan hiekkakivestä Luvialla, Nakkilassa, Paneliassa ja Eurassa. Seuraavassa oleva esitys Satakunnan diabasista taas perustuu pääasiassa omiin tutkimuksiini, mutta on Laitakari siitakin koonnut paljon valaisevia havaintoja. Paitsi hiekkakivitutkimuksistaan on hän saanut herätteen diabasin tutkimiseen myös toista tietä, nimittäin kiviaseista. Hän oli muutamia vuosia sitten ottanut tutkiakseen Kansallismuseon kiviaseita selvittääkseen niiden kivilajien alkuperää ja oli silloin tullut huomaamaan, että eräs erikoinen laji kiviaseita, n. s. venekirveet, ovat suurimmaksi osaksi diabasia, joka suuresti muistuttaa Satakunnan diabasia olematta kuitenkaan aivan samaa kuin sen tunnetut muunnokset. Laitakarin onnistui kesällä 1923 löytää kallioista Hinnerjoen Rivanmaasta diabasia, joka on täydellisesti samanlaista kuin eräät venekirveet. Täten näyttää nyt melkoi-sella varmuudella todistetulta, että noiden yli koko Etelä- ja Keski-suomen levinneiden kiviaseiden raaka-aineen louhintapaikat ja luultavasti myös useat valmistuspaikat ovat olleet Ala-Satakunnassa.

HIEKKAKIVIKALLIOT.

Nykyään tiedämme, että Ala-Satakunnassa on maakerroksien alainen pohjakallio hiekkakiveä kaikkialla muualla paitsi diabasi-selänteillä. Kumminkin on hiekkakiveä kalliassa nähty vain harvoissa paikoissa. Sen vuoksi esitetään seuraavassa kaikista tunnetuista esiintymistä jotenkin seikkaperäinen kuvaus. Harvinaiset asiat pidetään tavallisesti mielenkiintoisina, ja tässä tapauksessa syystä kylläkin, sillä noihin harvalukuisiin havaintopaikkoihin perustuu toistaiseksi koko tietomme Ala-Satakunnan kallioperustan rakenteesta. Mutta luultavasti saadaan tulevaisuudessa havaintoja paljon useammista paikoista. Missä tahansa täällä tehdään kaivo tai muu leikkaus maakerroksien puhki, siellä tullaan todennäköisesti tapaamaan hiekkakiveä. Mahdollisesti jo nytkin on olemassa sellaisia hiekkakivikallioon saakka ulottuvia leikkauksia, jotka eivät ole tulleet geologien tietoon. Satakunnan geologian tuntemiselle olisi hyödyksi, jos seuraavassa mainitsemattomista tai tulevaisuudessa esim. kaivoja tai viemäreitä tehtäessä näkyviin tulevista hiekkakivikallioista ilmoitettaisiin tämän kirjoittajalle tai jollekin muulle geologille.

Ala-Satakunnan savimailla on monin seuduin vaikea löytää hyviä kaivonpaikkoja. Varsinkaan ei maakaivoihin nouse riittävästi vettä siellä, missä savikerrokset ovat suorastaan kallion päällä. Mutta kokemus on opettanut, että vettä heruu runsaasti, jos kaivo porataan muutamia metrejä hiekkakivikallioon. Hiekkakivessa on nimittäin lukuisia vaakasuorassa olevia halkeamia, joita myöten vesi virtailee. Yhdessä ainoassa tapauksessa, Panehan Hudenkatilan kaivossa, on ollut pakko syventää kaivoa kallion läpi kokonaista yhdeksän metriä, mutta monessa muussa kaivossa on vettä tullut ydtäkyllin jo kun hiekkakivikalliota on porattu yhden tai parin metrin syvyyteen.

Aikaisimmin tunnettu hiekkakivikallio on Kiperjärven-ojan leikkauksessa Eurassa n. 5 km Kauttuasta, Honkilahdelle vievän maantien varrella. Kiperjärven kuivausta varten on — luultavasti jo Ruotsinvallan aikana — louhittu aina toistakymmentä metriä syvä viemäri läpi kallion Pyhäjärveen. Siinä, missä maantie käy tämän komean kanavan yli, on kallio diabasia, mutta Pyhäjärven puolella viemäri leikkaa noin 10 m pitkälti hiekkakiveä. Tätä kivilajia on myös tavattu kalliona viemärin varrella vielä lähempänä Pyhäjärven rantaa. Tästä mainitsee jo E. J. Westling käsikirjoituksena säilyneessä matkakertomuksessaan vuodelta 1824, ja F. J. Wiik kuvaa saman paikan v. 1868. Nykyään ei tämä alempi kallio ole enää

näkyvissä; se on ilmeisesti joutunut veden tuoman hiekan ja lietteen peittoon.

Ylemmässä kalliossa sen sijaan näkyy hyvästi sekä hiekkakivi että diabasi. Niiden välinen kosketusraja on jyrkässä asennossa, kallistuen n. 85°:n kulmassa vaakasuorasta tasosta niin että hiekkakivi suistuu diabasin alle. Kummankin kiven laadusta käy ilmi, että diabasi on sulassa muodossa lävistänyt jo kovettuneen hiekkakiven. Niinpä viimeainituksessa näkyy selvästi sulan diabasimagman kuumuuden vaikutus: hiekkakivi on läheltä rajaa pinttynyt kovaksi, »lasimaiseksi». Kauempana rajakohdasta käy hiekkakivi vähitellen pehmeäksi, koska sen jyväsien välinen iskos on löyhempää. Diabasi taas on rajan lähellä hienorakeisempaa kuin kauempana siitä. Aivan rajalla se on tiivistä, melkein pä kiteytymätöntä, siitä pois päin rakeiden suuruus kasvaa vähitellen, kunnes jo n. kolmen metrin päässä rajasta diabasi on keskirakeista, kuten sitten koko kalliossa; sen mineraalirakeiden läpimitta vaihtelee suunnilleen yhden ja viiden millimetrin välillä. Rakenteen hienoneminen rajalla on seuraus siitä, että magma tullessaan kosketukseen kylmän vanhemman kivilajin kanssa on rajalta jäähtynyt nopeammin kuin keskeltä massaa eikä ole ehtinyt kiteytyä niin karkeaksi. Samanlaisia rajailmiöitä tavataan diabasissa kaikkialla siellä, missä se tulee kosketukseen muiden kivilajien kanssa.

Kiperjärvenojan hiekkakivi on rakentunut muutaman millimetrin läpimittaisista, jotenkin pyöristyneistä kvartsi- ja maasälpäjyväsistä. Näitä jyväsiä yhteenliittävä hienompi aines eli iskos on etupäässä kvartsia. Maasälpä on punertavaa ja antaa koko kivilajille punaisen väri vivahtuksen. Tällaista maasälvänpitoista hiekkakiveä nimitetään arkosihiekkakiveksi.

Kun Geologisen komissionin kartoitustutkimuksia 1880-luvulla suoritettiin Ala-Satakunnassa, tavattiin useita uusia hiekkakivikallioita. Tutkimuksia johti silloin valtioneologi Hj. Gylling, joka v. 1887 julkaisi tuloksista Saksan geologisen yhdistyksen aikakauskirjassa tutkielman nimeltä »Zur Geologie der Cambrischen Arkosen-Ablagerung des westlichen Finland», luullen Satakunnan hiekkakiveä iältään kambrilaiseksi, mikä sittemmin on huomattu erehdykseksi. Siinä mainitaan hiekkakivikalliona Kiperjärvenojan jälkeen Murronmäki Köyliössä. Paikka on puolentoista kilometriä Huhdin talosta länteenpäin. Mäen pohjoisosa on tavallista keskirakeista diabasiala, mutta eteläpuoli on laajalti rikkonaista hiekkakivikalliota. Kiveä on jonkun verran käytetty rakennustarkoituksiin. Se on hyvin samanlaista arkosihiekkakiveä kuin Kiperjärvenojalla, mutta muuta-

mat kapeat kerrokset, jotka vuorottelevat jokseenkin karkearakeisten hiekkakivikerrosten kanssa, ovat hienorakeista liuskekiveä. Tämä on alkuaan ollut saven kaltaista hienoa lietettä. Samanlaista liusketta tavataan Satakunnan hiekkakivessä hyvin yleisesti, myös irtokivissä. Hiekkakiven ja diabasin väliset rajasuhteet Murronmäessä ovat samanluontoiset kuin Kiperjärvenojalla.

Köyliössä on vielä tavattu muutamia muita hiekkakiviesiintymiä kallioissa. Pajulan kylässä Kullankalliossa eli Markeetan kalliossa nähdään 8 x 1.5 metriä laaja käyristynyt hiekkakivimurskale kaikinpuolin diabasin ympäröimänä. Se on jäänyt diabasin sulana massana purkautuessa tämän sisään. Tässäkin paikassa on hiekkakivessä 2—6 senttiä paksuja liuskekivikerroksia.

Samanlaatuisia murskaleita on tavattu useassa paikassa Tuiskulan kylässä. Parkkilan talon kohdalla on Köyliönjoen takana olevan Eskonkallion länsisyrjässä 5 x 2 metriä laaja hiekkakivimurskale sekä useita pienempiä samanlaatuisia. Eskonkallion pohjoispuolella olevassa Matokalliossa on niinikään diabasissa hyvin lukuisia hiekkakivimurskaleita. Geologisen komissionin apulainen Th. Stolpe tapasi v. 1887 useita kymmeniä sellaisia, pienimmät vain markan rahan kokoisia, suurimmat parisen metrin mittaisia. Jotkut murskaleet ovat hyvin ohuita, mikä johtuu siitä, että hiekkakivellä on hyvin kehittynyt taipumus halkeilla ohriksi paasiksi kerrospintojensa suuntiin. Laitakari on vielä tavannut jonkun pienenlaisen murskaleen Parkkilasta Euraan vievän polun varrelta.

Kokemäenjoen uomassa veden partaalla on hiekkakiveä tavattu Harjavallan koskessa kirkon kohdalla joen pohjoisrannalla laakeana 6 x 10 metriä laajana kalliona. Kivi on kerroksellista, punaista arkosihiekkakiveä. Samassa koskessa olevaa sahamyllyä vastapäätä joen etelärannalla on veden partaalla näkyvissä hiekkakivikallioita n. 35 metriä pitkälti. Eräässä pienemmässä koskessa Harjavallan kirkosta itäänpäin mainitaan myös olevan matalan veden aikana näkyvä hiekkakivikallio. Sitä vastoin on Merstolankosken pohjoisrannalla näkyvissä jo peruskallion gneissia, mistä päättäen hiekkakivialueen raja käy itse Kokemäenjoen laaksoa pitkin. Kokemäenjoen laaksossa on vielä hiekkakiveä näkyvissä Lammasteenkosken kummallakin rannalla Nakkilassa. Hiekkakivikallio muodostaa porrasmaisia penkereitä koskessa. Sen kerrokset ovat n. 30° lounaaseen päin kaltevassa asennossa. Tämä on varsin huomattava seikka, jonka merkityksestä tuonnempana enemmän.

Hyvin lukuisissa paikoissa on hiekkakivikallio tavattu kaivoja tehtäessä Panelian kylässä Kiukaisissa. Jo Geologisen komissionin

tutkimuksissa 1887 tapasi G. Lisitzin hiekkakiveä Simulan talon kaivon pohjalta 6.2 metriä syvältä. Hiekkakivi oli hienorakeista, punaisen väristä, ja sen päällä oli ollut ohut ruskean värinen savi-liuskekerros. Santarannan torpan kaivossa kallio oli tullut vastaan 4,8 metriä syvällä. Myös Panelian Konstarin talon ja lisäksi Köylypolvenkylän Renforsin torpan kaivojen pohjissa Lisitzin oli tavannut hiekkakiveä.

Jo noista aikaisemmista havainnoista saattoi päätätä, että Paneliassa ja muualla Kiukaisissa on laajalti hiekkakivikallioita jotenkin ohuen maakerroksen alla, ja kun tällä ripeästi edistyvällä seudulla luonnollisesti on viime aikoina tehty paljon uusia kaivoja, saattoi täältä odottaa lukuisia uusia hiekkakivikalliolyöntöjä. Niinpä saikin Laitakari juuri Paneliasta kaikkein useimmat uudet havain-tonsa. Juholan talon pihassa on kaivoa kaivettaessa hiekkakivi-kallio tavattu 7 m syvällä. Sen pohjalle on louhittu kuoppa, ja kuopan pohjasta porattu 4 m syvä reikä, jossa räjäytettiin voimakas dyna-miittipanos. Tämän jälkeen kaivoon herui runsaasti vettä. Parin läheisen talon, Raunion ja Mäkilän kaivoissa on myös tavattu hiekkakiveä. Jaakkolan pihassa tuli hiekkakivikallio vastaan yhden metrin syvyydessä ja siihen louhittiin kaivoa kuusi metriä syvälle. Maantilan talon pihakaivossa on hiekkakivikallio näkyvissä kaivon seinissä n. neljän metrin syvyydestä alkaen ja kai-voa on louhittu viisi metriä kallioon.

Uudenkatilan navettakaivo on louhittu yhdeksän metriä syvälle hiekkakivikallioon, ja vasta silloin on saatu pysyvästi vettä. Kallio alkaa jo yhden metrin syvyydessä maanpinnasta lähtien. Hiekkakivikerrokset kaivon seinämissä ovat näköään vaakasuorassa asennossa. Laitakari lasketutti itsensä kaivoon köysisilmukassa ja saattoi siten tarkkaan tutkia hiekkakiveä ja sen kanssa vuorottelevia lukuisia tummavärisiä savi-liuskekerroksia. Tämä on yleensä syvin leikkaus, mitä Satakunnan hiekkakivessä toistaiseksi tunnetaan. Hiekkakivi on, kuten muuallakin Paneliassa, vaaleanpunaista keski-rakeista arkosia, mutta vaihtelee eri kerroksissa melkoisesti. Tummat savikerrokset vuorottelevat hiekkakiven kanssa. Huomattava on, että Uudenkatilan lähellä käy diabasikalliojakso ja diabasi on vain muuta-man kymmenen metrin päässä hiekkakivestä. Todella tuntuu Uuden-katilan kaivon hiekkakivessä diabasin läheisyyden vaikutus sillä tavoin, että hiekkakivi on tavallista kovempaa.

Panelian ja Laihian kylien rajalla on diabasikalliojaksoa seuraa-van tien eteläpuolella Niemisen palstatilan kaivossa hiekkakivi-kalliota kahden metrin syvyydestä alkaen, ja kaivoa on syvennetty

puolentoista metriä kallioon. Tästä n. 200 m olevan Saarisén torpan kaivon pohjassa on niinkään punaista arkosihiekkakiveä.

Panelian Juuselan kotipellossa on louhittu salaojaa hiekkakivikallioon n. 15 metriä pitkälti. Sekin on vaakasuorakerroksista keskirakeista arkosihiekkakiveä. Juuselan kaivoa on syvennetty hiekkakiveen.

Kiukaisten asemalta runsaasti puolentoista kilometriä länteen Juholan ja Järvisen torppien luona on n. 15 metriä pitkä rautatieleikkaus hiekkakivikalliossa. Sen kerrokset ovat vaakasuorassa asennossa. Mainittujen torppien kellarien ja kaivojen pohjilla on yhden tai parin metrin syvyydessä hiekkakivi vastassa. Tämän paikan lähellä on ratavartia Kuusiston kaivon pohjalla niinkään hiekkakiveä 2,5 m maanpinnasta alkaen, ja kaivoa on syvennetty metrin verran kallioon.

Harjavallan Hiirijärven Klemolan kaivon pohjalla on Laitakari tavannut hiekkakiveä, mutta ei ollut varma siitä, oliko se kiinteätä kalliota.

Vanhastaan 1880-luvun tutkimuksista tunnettu hiekkakivikallio on Leistilänjärven viemärin leikkauksessa Nakkilassa. Niskallaan viemäri käy muutamia kymmeniä metrejä diabasin läpi. Jotenkin leikkauksen syvimmissä kohdassa, missä oja - on n. viisi metriä syvä, on diabasin ja hiekkakiven raja, ja viimeksimainittua kivilajia jatkuu ojan partaassa n. 200 metriä pitkälti. Kosketusraja on pysty, mutta tekee vähäisiä jyrkkiä mutkia. Hiekkakivi rajan lähellä on kovaa ja lasimaista, ja kaikkialla tässä kallioesiintymässä se on punertavaa arkosihiekkakiveä ja paljon hienompaa kuin edellä kuvatuissa paikoissa. Diabasi taas on, kuten tavallista, rajan lähellä hyvin hienorakeista.

Leistilänjärven pohjoispuolella Laitakari tapasi hiekkakiveä Langenin talon kaivon pohjassa kaksi metriä syvällä maanpinnasta. Hiekkakivi on hienorakeista, täplikästä ja punaisenruskeata.

Lehdon ja Frankin talojen kaivojen pohjalla Ulvilan Lattomerellä on hiekkakivikalliota. Edellisessä paikassa on kallion päällä maata viisi metriä paksulta, ja kaivoa on syvennetty puolentoista metriä kallioon. Laitakari tyhjennytti kaivon vedestä ja otti sen pohjasta näytteitä hiekkakivestä, joka on punaista hienorakeista kvartsihiekkakiveä eikä sisällä sanottavasti maasälpää, kuten kaikkien edellä kuvattujen kallioesiintymien kivi. Sen kerrokset ovat vaakasuorassa.

Luvialla tunnetaan varsin useita hiekkakivikallioita. Jo geologiset kartoittajat 1890-luvulla olivat tavanneet n. hehtaarin laajuisen

kiinteän hiekkakivikallion N a s k a l i n k a l l i o nimisen diabasi-kukkulan läheltä Peränkylästä. Sauramo ja Laitakari ovat viime vuosina löytäneet useita uusia kalliopaikkoja. Merkillisin niistä on S a s s i l a n j u o v a n partaissa näkyvä kallio, johon tätä suurta viemäriä on louhittu n. 50 metriä pitkälti. Kallion päällä on puolen-toista metriä maata. Hiekkakivi on karkeata arkosia ja konglome-raattia, eli kovettunutta soraa. Sen mukulat ovat pyöreähköjä, suurimmat aina nyrkin kokoisia ja miltei yksinomaan puhdasta kvartsia. Kerroksellisuus on hyvin selvä, sillä oikeita hiekkakivi-kerroksia vuorottelee tämän karkean konglomeraatin kanssa. Ker-rokset ovat tarkalleen vaakasuorassa asennossa.

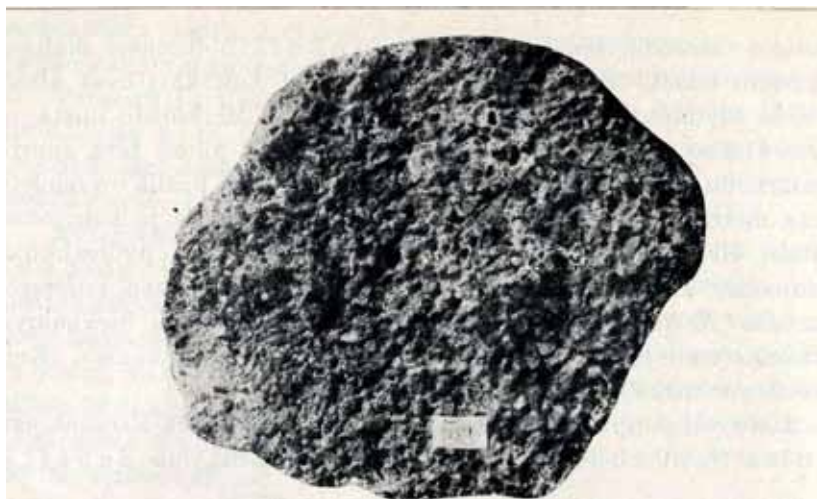
Kaivojen pohjissa Luvialla on tavattu hiekkakiveä Kirkonkylän Isolla- ja V ä h ä l l ä - L ö y t y l l ä ja Niemenkylän Sepällä.

Luvian Sassilanjuvan kallion konglomeeraattia. Pyöreät mukulat, jotka alkuaan ovat olleet irttonaisia sorakiviä, ovat kaikki kvartsia. 1/3 luonn. koosta.

Hanninkylän L a n g i n talon L a p p ä n g i n pellolla, pari kilo-metriä Niemenkylän tienhaarasta Poriin päin tien itäpuolella, on hiekkakiveä laajalti näkyvissä ojien pohjissa. Viemäriojia tehtäessä on hiekkakiveä pitänyt louhiakin. Se on aivan laakeassa asennossa. Kaikissa viimeksimainituissa paikoissa on hiekkakivi keskirakeista tai jotenkin karkeata arkosia.

Monessa paikassa on hiekkakivi nähtävästi vain ohuen maaker-roksen peittämää tai aivan pinnallakin, mutta kallion pintakerros on lohkeillut paasiksi, jotka ovat yhä alkuperäisillä tiloillaan eli i n s i t u , kuten geologit sanovat. Sellaisia ovat ne paikat Säkylän kirkon-kylän ja Euran välisen maantien lähetyvillä, joista hiekkakiveä on louhittu myllynkiviksi valmistettavaksi. Paadet ovat hiekkaisessa someromaassa vaakasuorissa asennoissa, ja enimmäkseen niistä ovat vähän toista neliömetriä laajoja sekä puolisen metrin paksuisia. Runsaimmin ja myllynkiviteollisuudelle sopivimpana on hiekkakiveä seuraavissa

Säkylän Emäkarin karkeata arkosihiekkakiveä. Yhteenpinttyneet hiekkajyväset ovat kvartsia ja maasälpää, 1/3 luonn. koosta.

paikoissa: Niemenkankare, Kokinniemi, Kotkaniemi, Murronsnontausta, Pitkäsanta ja Piikkimäki. Hiekkakivi on rapeaa ja väriltään vaaleaa arkosia.

Runsaasti hiekkakivipaasia alkuperäisillä sijoillaan on myös Luvian Niemenkylän, Hanninkylän ja Kirkonkylän tienoilla. Niemenkylästä Porin maantielle vievän kylätien varrella on erittäin suuri hiekkakivilouhikko. Tästä on otettu Luvian kirkon rakennusaine.

Tähän rajoittuvat suoranaiset havainnot Ala-Satakunnan hiekkakivikallioperustasta. Tähän tulee nyt lisäksi vielä se erittäin huomattava seikka, että koko tuolla Ala-Satakunnan tasankoalueella ovat soran kivilohkareet ja maanpinnalla olevat irtokivet kaikkialla suurimmaksi osaksi hiekkakiveä. Poikkeuksena ovat ainoastaan ne paikat, joissa alustan kivilaji ilmeisesti on diabasiasia, mutta sielläkin on suuri, vieläpä suurin osa irtokivistä hiekkakiveä. Peruskallion kivilajeja on yleensä vähän, korkeintaan kymmenen tai parikymmentä prosenttia koko kivimäärästä. Tämä todistaa sitovasti, että pohjakallio on hiekkakiveä sielläkin, missä sitä ei ole ensinkään näkyvissä. Hiekkakivialueen rajoilla peruskalliota vastaan on eroitus irtokivien laadussa hyvin silmäänpistävä ja jyrkkä. Kun Luvian Niemenkylän Hannukselta kävelee tietä myöten Sassilaan, näkee Sassilanjuopaan saakka irtokivissä valtavan enemmistön olevan hiekkakiveä, mutta heti Sassilanjuovan hiekkakivikallion eteläpuolella se käy äkkiä tuiki harvinaiseksi, ja peruskallion gneissi ja graniitti ovat maakivissä vallalla. Sassilan talon luona onkin jo kaivonpohjasta tavattu gneissikallio.

Hiekkakiven yleisyys irtokivissä on niin luonteenomaista ja poikkeuksetonta koko Ala-Satakunnan alueella, ettei ole tarvis luetella erikoisia paikkoja esimerkkeinä, sillä silloin olisi mainittava yleensä kaikki paikat, missä vain kivikkosoraa on. Mainittakoon kuitenkin erikoisesti Porin kaupungin ympäristöstä ja Porin ja Yyterin välisestä seudusta, missä ei ensinkään ole kalliota näkyvissä. Hiekkakivi on täällä niin vallitsevana, että muita kivilajeja näkyy sangen harvassa. Niinpä Porin kaupungin katukivet ovat miltei yksinomaan hiekkakiveä. Tässä suhteessa Pori on Suomessa ainutlaatuinen kaupunki. Geologille tämä on hyvin silmäänpistävä seikka; muut kenties eivät näe siinä mitään merkillistä, vaikka jokainen Porissa kävijä varmaan on harmistunut katukäytävien epätasaisuudesta ja kuoppaisuudesta. Satakunnan rapea arkosihiekkakivi ei näet ole ensinkään ensiluokkaista katukäytäväainesta.

HIEKKAKIVIALUEEN PINNANMUODOT JA MAAPEITE.

Ala-Satakunnan hiekkakivialueen pinnanmuodot eroavat hyvin jyrkästi ympäristöseutujen pinnanmuodoista. Koillispuolella, Kokemäenjoesta pohjoiseen, on seutu peruskallioaluetta ja pinnanmuodoiltaan mäkistä ja notkoista, kuten yleensä Lounais-Suomen peruskalliotienoot. Pinnan epätasaisuus johtuu ilmeisesti itse kallionpinnan epätasaisuudesta, ja mäenkukkuloissa pistäytyykin kallio tavan takaa näkyviin soramaan alta. Hiekkakivialueen lounaispuolella Luvialla taas on niinikään vastassa peruskallion graniitti- ja gneissiseutua. Sen sijaan Eurajoella, Eurassa ja Honkilahdella hiekkakivialue rajoittuu lounaassa rapakiveen. Täällä on kallionpinta jossain määrin tasaisempaa kuin peruskallioalueella. Tämä johtuu siitä, että rapakivessä on hyvin kehittynyt vaakasuora halkeilusuunta, mistä kallionpinnat tulevat tasaisiksi. Mutta rapakivessä tapaa tuon tuostakin pystysuoria kallionseinämiä ja niin ollen myöskin notkelmia sekä laakeapintaisia mäkimaita. Lisäksi vielä lisäävät rapakivialueen koillisosassa yleiset suuret diabasijuonet pinnan epätasaisuutta, sillä ne kohoavat rapakivessä samaten kuin hiekkakivialueellakin korkeammiksi selkämäiksi.

Hiekkakivialue sen sijaan on tasaista lakeutta. Itse hiekkakiven pinnassa ei huomattavia epätasaisuuksia ole voitu missään todeta. Tämä johtuu ensi sijassa siitä, että hiekkakivi on vaakasuorina kerroksina peruskallion päällä, ja tämä hiekkakiven alainen peruskallio on niinikään pinnaltaan sangen tasainen. Toiseksi sielläkin,

missä hiekkakivikerrokset ovat loivan kaltevissa asennoissa, niinkuin Nakkilan Lammastenkoskessa, on pinta kuitenkin melkoisen tasaista, nähtävästi sen johdosta, että hiekkakivi on kauttaaltaan varsin mureata ja pehmeätä, joten viimeksi seutua muokannut mannerjäätikön kulutus jääkaudella on sen pintaa tasaisesti alentanut. Epätasaisuuksia hiekkakivialueella aiheuttavat ensi sijassa diabasijuonet. Näissä myöskin kallio tulee näkyviin. Toiset epätasaisuudet johtuvat maakerroksien epätasaisesta leviämisestä. Täällä, kuten kaikkialla Suomessa, on kallion pinnalle jääkaudella muodostunut morenikerros, joka on kumpuinen ja kuoppainen. Mannerjäätikön sulamisaikana muodostui sitten jäätikön sulavesivirtojen suille suuria somero- ja hiekkakasaumia, jotka jäänreunan peräytyessä venyivät harjuiksi.

Mainittavia harjuja on Ala-Satakunnassa ainoastaan kahtena jaksona. Toinen niistä alkaa Säkylästä jatkuen läpi Euran. Vaaniin kohdalla se eroaa Eurajoesta ja leviää nummimaiksi sekä keskeytyy Panelian ja Sydänmaan välisillä soilla alkaakseen uudelleen Irjan-teelta, mistä se yhtäjaksoisena käy Kuivalahteen vaipuakseen siellä kapeana niemekkeenä merenpinnan alle. Korkeimmissa kohdissaan tämä harju saavuttaa parinkolmenkymmenen metrin korkeuden. Toinen suuri harjujakso alkaa Oripäältä, käy läpi Köyliön, leviää sitten Kiukaisten ja Kokemäen rajaseuduilla valtavaksi Kooman-kankaaksi ja tulee Harjavallassa Kokemäenjoen laaksoon seuraten sitten sitä Ulvilaan saakka, missä se taaskin eroaa joen nykyisestä uomasta käyden Porin eteläpuolitse ja sukeltaa vihdoin Yyterinniemellä merenpinnan alle. Tässä jaksossa on alkuperäinen harjun muoto säilynyt vain harvoissa paikoissa. Enimmäkseen on hiekka levinnyt tasaisiksi nummiksi, jotka paikoin ovat aivan puuttomia jäkälä- ja kanervakankaita. Nämä harjut on tasoittanut ja levitellyt aaltojen työ sinä aikana, jolloin seutu vähitellen kohosi meren helmasta.

Harjuissa ja niitä ympäröivissä nummissa on hyvin laajalti hiekkamaita. Ala-Satakunnan hiekka on toisenlaista kuin koko muun Suomen. L. H. Borgström sai selville tutkiessaan Suomen hiekkalajien kokoomusta ja käyttökelpoisuutta teknillisiin tarkoituksiin, kuten lasin valmistukseen, että kvartsirikasta hiekkaa (kvartsia yli 60 %) on maassamme olemassa vain Satakunnassa Porin ja Yläneen välillä. Tämä johtuu juuri siitä, että alustan kallioperä, jonka murenneista aineksista hiekkaa on syntynyt, on täällä hiekkakiveä. Vaikka Satakunnan hiekkakivi enimmäkseen on arkosia ja sisältää kvartsin ohella myös maasälpää, on siinä kumminkin kvartsia runsaammin kuin graniiteissa ja gneisseissä ja muissa peruskallion kivilajeissa. Myös on Ala-Satakunnassa yksinomaan kvartsista muodostunutta

hiekkakiveä, varsinkin alueen keskiosissa. Kalliossa sitä on tavattu Lattomerén kaivoissa. Kuten jo mainittiin, tekikin Borgström hiekan kvartsirikkaudesta sen johtopäätöksen, että kallioperusta Porista ja Luvialta Säskylään ja Köyliöön saakka on hiekkakiveä.

Hiekka on teknillisesti sitä arvokkaampaa, mitä enemmän siinä on piihappoa (SiO_2) ja mitä vähemmän rautaoksidia (Fe_2O_3). Näiden aineiden määrät muutamissa Satakunnan hiekaesiintymissä näkyvät seuraavista analyyseistä, jotka lainaamme L. H. Borgströmin teoksesta »Suomen kvartsihiekkä» (Geologisen komissionin Geoteknillisiä julkaisuja N:o 30, 1924. Ruotsinkielinen painos julkaistu 1918):

Paikka	SiO_2	Fe_2O_3
Yyteri, lentohiekka	85,09	1,14
Ulvila, Haistilan lautan luona	88,17	0,82
Leistilänjärvi, Nakkila	89,14	0,39
Harjavalta, Pirilän hietapaikka	90,90	0,69
Kuumainen	93,81	0,18
Kauttua	93,40	0,09
Viasvesi, Isosuo	95,33	0,28
Viasvesi	95,54	0,14

Viasveden hiekka on Satakunnan ja samalla koko Suomen teknillisesti arvokkainta ja lasiteollisuudelle soveliainta hiekkää.

Viimeiseksi ovat maanpinnalle levinneet savikerrokset. Osa niistä, kerrallinen savi, syntyi jääkauden lopulla jäätikön sulavesi-virtojen tuomista lieteaineista, jotka kerrostuivat meren pohjaan jäänreunan ulkopuolelle. Ala-Satakunnan kerrallinen savi on enim-mäkseen sangen hiekkaista ja paksukerroksista. Tämän kerrallisen saven päälle on sitten jääkauden jälkeisenä aikana kasaantunut kerroksetonta harmaatasavea. Alemmissa harmaasavikerroksissa on monessa paikassa, esim. Ulvilan Lattomerellä ja Panehan suolla, tavattu suolattoman veden pii-leviä (*Diatomaceae*), mistä seikasta on päätetty, että nämä savikerrostumat ovat muodostuneet siihen aikaan, jolloin Itämeri oli erillään suoranaisesta valtameriyhteydestä, n. s. *Ancylus*-järvenä. Päällimmäiset savikerrokset sen sijaan sisäl-tävät suolaisen veden pii-leviä ja myös suolaisen veden simpukoiden kuoria. *Mytilus* ja *Cardium* nimisiä simpukkalajeja on tavattu monin paikoin Kokemäenjoen rantaäyräiden ylimmistä savikerroksista. Tämä on ylempää harmaatasavea eli *Litorina*-savea. Se on varmaan-kin Ala-Satakunnan maanpinnassa levinnein savilaji, sillä koko ta-

sankoseutu on siksi matalaa, että se on Litorina-ajalla ollut meren peittämä. Tasaiselle hiekkakivialustalle on savi levinnyt yhtenäisenä vaippana. Vain morenimäet, harjut ja diabasikalliot ovat maan kohotessa merestä uudelleen huuhtoutuneet savesta paljaiksi.

Jääkauden jälkeisenä aikana laajat alat Ala-Satakunnan tasankoseutua ovat soistuneet. Turvetta on alkanut kasvaa vesiperäisillä mailla savikerroksien päälle. Tämä soistuminen on päässyt vauhtiin siihen aikaan, jolloin lakeus vielä oli aivan meren rajalla ja siitä syystä vesiperäistä. Suuri osa soista on nykyään jo kuivattu ja pelloksi raivattu.

Maalajimuodostuksiin nähden erikoisasemassa ovat Kokemäenjoen varret. Harjavallasta Ulvilaan on täällä ensinnäkin kallion ja morenin päälle levinnyt harjukerrostumia ja niiden päälle edelleen usean metrin paksuisia kerrallisia savipatjoja. Näitä seuraa kerrossarjassa ylöspäin harmaatasavea ja sen päällä hiedansekaisia lieterkerroksia. Nämä ovat Kokemäenjoen suistomuodostuksia, joita on maan kohotessa merestä syntynyt kulloinkin virran suulla olleelle seudulle, samaten kuin niitä vielä tänä päivänä syntyy nykyisessä Kokemäenjoen suistomaassa Porista alaspäin. Suistokerrostumien vahvuus esim. Nakkilassa on seitsemän tai kahdeksan metriä. Yleensä on maapeite Kokemäenjoen varsilla harvinaisen paksu, yhteensä kolmekymmentä metriä tai vieläkin enemmän. Niinpä on selitettävissä, että Kokemäenjoen lähellä ei edes kaivojen pohjissa hiekkakivikallio ole tullut näkyviin missään muualla kuin itse nykyisen joenuoman pohjalla.

Ala-Satakunta on Suomen vauraimpia seutuja. Viljelys on vanhaa ja voimaperäistä. Muhkeat talot ja silmänkantamiin ulottuvat viljavainiot kaunistavat maisemia. Suuret joet ovat varhaisimmin olleet asutuksen lähtökohtana, mutta niistä on viljelys jo levinnyt tasankomaan kaikkiin osiin.

Perusedellytyksenä seudun viljelyskelpoisuuteen on luonnollisesti hyvän viljeltävän liete- ja savimaan yleisyys. Lietteen kerrostajana on Kokemäenjoki ollut suurena tekijänä, mutta pohjimmaisena syynä Ala-Satakunnan viljavien maiden syntyyn on kuitenkin ollut se seikka että laakea hiekkakiviperusta on tehnyt mahdolliseksi yhtäjaksoisen savipeitteen syntymisen.

Parissa kohden oli osia Ala-Satakunnan savilakeudesta patoutunut laakeapohjaisiksi järviksi. Nakkilassa on Leistikänjärvi. Luoteispuolelta, mihin päin maa loivasti viettää, sitä patoavat diabasiselänteet. Itä- ja kaakkoispuolellakin on ollut patoava diabasiselänne, joka nyt on puhkaistu laskuojalla. Näin on Leistikänjärvi

kuivattu ja muutettu tuottoisaksi niityksi. Järven maitoa-antavalla kortteella ruokitaan Nakkilassa lehmät, ja kotipeltojen kylvöheinä joutaa myytäväksi. Niinpä ovatkin »järviosat» nakkilalaisten hellittyjä aarteita ja ovat hyvin tuntuvalta osalta myötävaikuttaneet heidän tunnettuun äveriäisyyteensä.

Hiekkakivialueen kaakkoiskulmassa on Leistilänjärveä moninverroin suurempi Pyhäjärvi. Sen pohja on hiekkakivialueen savitasangon kaakkoinen osa, jonka järveksi patoaa Kauttuan kohdalla alueen poikki käyvä diabasiselkä ja itäpuolella sen erottaa samanluontoisesta K ö y l i ö n j ä r v e s t ä Säkylän harju. Niinkuin Laitakari tässä samassa niteessä ilmestyvässä kirjoituksessaan selvästi osoittaa, voitaisiin tämäkin järvi suhteellisen helposti kuivata ja siitä saatava viljeltävä maa-alue toisi yhden suuren pitäjän laajuisen hedelmällisen viljelysseudun lisää Satakuntaan. Ehdotus on miettimisen arvoinen!

HIEKKAKIVIMUODOSTUMAN RAKENNE JA RAJAT.

Niinkuin Ala-Satakunnan kalliokartasta näkyy, ovat kaikkein useimmat näkyvät hiekkakivikalliot diabasijuonien läheisyydessä. Kiperjärvenojassa, Murronmäessä, Leistilänjärvenojassa ja Luvian Naskalinkallion luona on diabasi suoranaudessa kosketuksessa hiekkakiven kanssa. Panehan ja samaten Lattomerén ja Leistilänjärven pohjoisrannan kaivoesiintymät ovat aivan lähellä diabasijuonia. Ilmeisesti on diabasi saattanut kahdellakin tavalla vaikuttaa siihen, että hiekkakivi niiden läheisyydessä on korkeammalla ja lähempänä maanpintaa kuin diabasista kauempana. Ensinnäkin on diabasin kuumuus koven-
tanut hiekkakiveä ja tehnyt sen vastustuskykyisemmäksi mannerjäätikön kulutusta vastaan. Toiseksi diabasikukkulat ovat olleet jääkauden aikana suojaamassa sen lähinnä olevaa hiekkakiveäkin jäätikön kuluttavalta vaikutukselta. Kauempana diabasiselänteistä on hiekkakiven pinta syvemmälle kulunut, maapeite siellä on paksumpi, eikä hiekkakivi ole edes kaivojen pohjissa tavoitettavissa. Toiset hiekkakiviesiintymät taas ovat aivan lähellä hiekkakivialueen rajoja, kuten Luvialla ja Kokemäenjoen laaksossa.

Hiekkakivikerroksien paksuudesta ei ole tietoa. Nähtävästi se on muutamia kymmeniä metrejä, mutta tuskin useita satoja metrejä. Onpa siinä yhdessä paikassa ilmeinen aukko eli »ikkuna», missä hiekkakiven alustana oleva peruskallio tulee näkyviin, nimittäin K y l ä p e r o n talon vieressä Eurakoskella Kiukaisissa. Täällä on

tasaisella maalla pinta-alaltaan vähäinen ja matala gneissikallio. Lähimmässä ympäristössä on kaikin puolin savikenttiä, mutta noin parin kilometrin päässä paikan länsipuolella näkyy rautatien varrella hiekkakiveä, josta edellä on kerrottu.

Porin koillispuolella kohoavat Ala-Satakunnan hiekkakivitasangosta Hyvelän ja Harjunpään kylissä peruskallion gneissigraniittikalliot jyrkkinä ja korkeina. Hiekkakivikallion pinta on ilmeisesti ainakin toistasataa metriä alempana kuin peruskallion pinta rajan koillispuolella, ja raja on jyrkkä siirros. Hiekkakivialue on ympäristöönsä verraten vajonnut alue, laskeuma. Todennäköisesti on Satakunnan hiekkakivi aikoinaan peittänyt peruskallion pintaa laajoilla alueilla Suomessa, mutta vain tuollaisissa laskeumissa se on säästynyt kulutukselta, mikä muualla on sen jäytännyt jäljettömiin.

Siirrosrajat ympäröivät nähtävästi Ala-Satakunnan hiekkakivi- aluetta kaikin puolin. Ravaninkylässä Ulvilassa tuo raja tulee lähelle Kokemäenjokea. Nakkilan ja Harjavallan koskissa näkyvät hiekkakivikalliot ovat aivan lähellä hiekkakivilaskeuman koillisrajaa, sillä joen pohjoisrannalla on Merstolankoskessa jo peruskallion gneissejä ja graniitteja. Hiekkakivikerroksien kaltevuus Lammastenkosken kalliossa, josta edellä mainittiin, on ilmeisesti yhteydessä tuon siirroksen kanssa, sillä kerrokset viettävät lounaaseen, suhteellisesti kohonneesta peruskalliosta pois päin.

Etelämpänä on siirrosrajasta taas todistuksia Pyhäjärven eteläosan itärannalla. Järven pohja on ilmeisesti hiekkakiviperustalla, mutta rannalla on graniittikallioita, ja niissä on W. W. Wilkman tavannut n. s. hankausbreksioita eli särkymisvyöhykkeitä, joissa on murskautunutta ja sitten uudelleen kiinteäksi iskostunutta kiveä.

Lounaispuolella hiekkakivi rajoittuu rapakiveen. Tälläkin rajalla on niinkään hiekkakiven pinta paljon alempana, joten raja näyttää täälläkin olevan pystysuora siirros pinta. Toisin on laita Luvialla. Hiekkakivi rajoittuu peruskallion gneissiin, mutta viime mainittu on sekin rajan lähellä sangen matalalla; murtumisilmiöitä ei ole todettu, ja hiekkakiven kerrokset rajaa lähinnä ovat vaakasuorassa. Näyttääpä siltä, että Sassilanjuovan karkea hiekkakivikonglomeraatti edustaa Satakunnan hiekkakivimuodostuman pohjimmaisinta kerrosta, ollen siis todennäköisesti täällä sangen ohut. Poraamalla siihen reikä syvälle päin tultaisiin varmaankin pian peruskallion gneissiin.

Kun nyt hiekkakivialueen lounaisrajalla Sassilanjuovan kalliosta lähtien käydään koillista kohden poikki hiekkakivialueen, niin ensinnä Luvian Niemenkylän ja Hanninkylän muissa esiintymissä tavataan arkosihiekkakiveä, joka jo on melkoisesti hienorakeisempaa kuin

Sassilanjuovan konglomeraatti, ja sitten seuraavassa esiintymässä keskellä hiekkakivialuetta, Lattomerellä, hyvin hienorakeista hiekkakiveä, joka lisäksi on maasälvästä vapaata kvartsihiekkakiveä. Koillisrajaa lähellä sen sijaan kaikesta päättäen on hiekkakivi kallionpinnassa taas karkeampaa. Tämä näkyy Harjavallan ja Nakkilan koskien kallioiden laadusta ja samaten Ulvilan ja Porin seudun sekä Ahlaisten saariston irtokivissä yleisen hiekkakiven laadusta. Suurin osa siitä on nimittäin keskikarkeata tai karkeata arkosihiekkakiveä.

Edellä esitetystä saattaa päättää, että Satakunnan hiekkakivialue on laakea allas, jonka pohjimmaisiet karkeat kerrokset ovat kallionpinnassa reunoilla, mutta keskiosissa nämä kerrokset painuvat syvemmälle, ja kallionpinnassa on niiden päälle kerrostuneita hienorakeisia kvartsihiekkakivikerrostumia. Irtokivinä tämä punaisenväriinen hienorakeinen kvartsihiekkakivi on hyvin yleistä kaikkialla hiekkakivialueella, vieläpä se on jääkaudella kulkeutunut kallioalueensa ulkopuolellekin ja levinnyt koko Lounais-Suomeen.

Satakunnan hiekkakivi jatkuu Porin ja Luvian väliltä merenalaisena edelleen luodetta kohti. Tämä näkyy hyvin selvästi monesta seikasta. Jo kartalla pistää silmään saarien harvinaisuus Luvian ja Ahlaisten saaristojen välillä. Nekin saaret, mitä täällä on, nimittäin Reposaari, Mäntyluodon Kallo ja Säppi, ovat diabasikukkuloita, samanlaisia kuin mantereellakin on. Merenpohja on tasaista ja vesi matalaa. Irtokivet rannoilla ovat miltei yksinomaan hiekkakiveä.

Ei tiedetä, miten pitkälle hiekkakivialuetta ulottuu Pohjanlahden pohjalla, mutta ilmeisesti sitä on siellä hyvin laajalla alueella, aina Merenkurkkuun saakka, kenties vielä siitäkin pohjoiseen päin. Suomen rannikolla on kyllä kallioperusta Ahlaisista pohjoiseen yksinomaan peruskalliota, mutta irtokivien joukossa on Laitakari tavannut runsaasti hiekkakiveä aina Vaasaan saakka. Itse totesin ohi matkustaessani viime kesänä, että vielä Kokkolassa ja Pännäisissä on melkoinen osa irtokivistä hiekkakiveä. Nämä tuskin saattavat olla kotoisin muualta kuin Pohjanlahden pohjalla olevasta kalliosta. Tiedetään niinkään, että Ahvenanmaan pohjoispuolella on merenpohjassa laskeuma-alueita, joissa kallioperustassa on peruskallion päälle muodostuneita sedimenttikerroksia. Todennäköisesti on Pohjanlahden syväne samanlaatuinen mutta monin verroin laajempi laskeuma-alue kuin Ala-Satakunnan tasanko. Viimemainittu lienee siinä tapauksessa tästä suuresta hiekkakiven täyttämästä laskeumasta ulkoneva lahti.

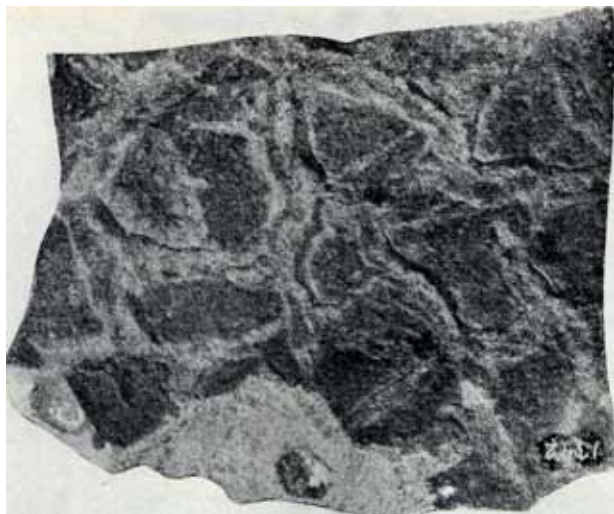
Aallonmerkkejä Reposaarelta irtokivenä löydetyssä hiekkakivipaadessa. Aallonmerkkejä on kerroksien rajoina, ja kiveä näitä kerrospintoja myöden halkaistaessa ne tulevat näkyviin. 1/4 luonn. koosta.

HIEKKAKIVEN LAATU, SYNTYTAPA JA IKÄ.

Emme tässä ryhdy seikkaperäisesti tarkastamaan Satakunnan hiekkakiven kokoomusta ja ominaisuuksia, mutta eräät sen synty-tapaa valaisevat seikat tulkoot mainituiksi. Satakunnan hiekkakivi-paasissa tavataan hyvin yleisesti aallonmerkkejä. Samanlaisia aallonmerkkejä saa nähdä nykyaikana syntyvän kaikkialla, missä aallot loiskivat hiekkarantaa vasten. Näin ovat aallot ammoisina aikoina loiskineet myös niihin hiekkakerroksiin, jotka sittemmin kovettuivat Satakunnan hiekkakiveksi. Uutta hiekkaa kasaantui aallonmerkki-pinnan päälle, ja tuo pinta jäi kerroksien rajaksi. Kun nyt vuosimil-joonien jälkeen hiekkakivi halkaistaan samaa kerrosrajaa myöden, tulevat aallonmerkit näkyviin.

Samanluontoisia piirteitä kuin aallonmerkit ovat hiekkakivessä niinkään usein näkyvät sadepisarain jäljet ja kuivumisraot. Näitäkin näkee usein nykyisin syntyvän paljaana olevaan maanpintaan. Sata-kunnan hiekkakivelle hyvin luonteenomainen piirre on selvä kerroksel-lisuus. Hienommat ja karkeammat kerrokset vuorottelevat. Usein nä-kee yksityisiä kerroksia yleisten kerroksien suuntaan nähden kaltevissa asennoissa ja toinen toistaan katkaisevina. Tällainen kerrosasento, n. s. diagonalikerrostus, on ennen kaikkea jokihiekan tuntomerkki.

Usein tapaa hiekkakivessä tummanharmaita kimpaleita, joiden aines on hienoa savikiveä. Joskus se saattaa olla väriltään ruskeahkoa

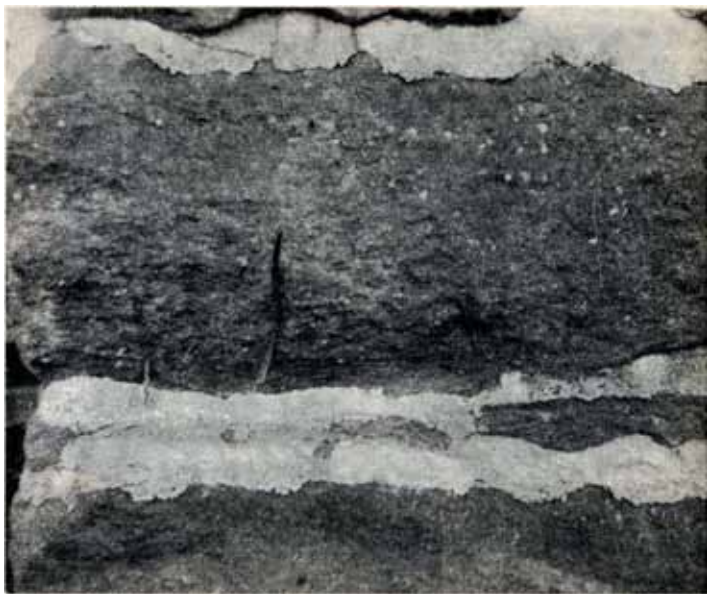
Kuivumisrakoja Reposaarelta löydetyssä hiekkakivipaadessa. 1/3 luonn. koosta.

tai punertavaa. Samanlaatuisia savikimpaleita on myöskin eräissä nykyaikaisissa hiekkakerrostumissa. Ne todistavat, että jossakin lähi-seudussa oli hiekkakiven muodostumisaikana olemassa myös savea, vaikka siitä syntynyttä savikiveä ei ole Satakunnassa laajempina kerroksina säilynyt meidän aikaamme asti.

Satakunnan hiekkakivestä on hyvin innokkaasti, mutta tähän saakka turhaan, etsitty elimellisten olentojen kivettyneitä jätteitä.

Savikimpaleita hiekkakivessä. Reposaarelta löydetty irtokivi. 1/3 luonn. koosta.

Saviputkia hiekkakivessä Luvian pappilan navetan seinässä. Nämä putket ovat mahdollisesti jonkun elion jättämiä jälkiä N. 1/6 luonn. koosta. Valok. Heikki Hermonen.

Viime kesänä tapasi kuitenkin tämän kirjoittaja Luvian pappilan navetan seinässä merkillisiä muodostumia, joita tuskin voitaneen selittää muuksi kuin jonkun elion jättämiksi jäljiksi. Karkeassa arkosihiekkakivessä on muutaman millimetrin läpimittaisia putkia. Ne eivät ole aivan suoraviivaisia, mutta eivät myöskään kovin mutkaisia. Sydämessä oleva reikä on avonainen, ja putkien seinämien aines on punertavaa, nähtävästi alkuaan rautaoksidin sekaista hienoa lietettä. Nykyaikaisissa maalajeissa enimmäen näitä muistuttavia muodostuksia ovat eräänlaisten matojen tai toukkien tekemät reiät. Myös juurien lahotessa saattaa samantapaisia reikiä syntyä maahan. Toistaiseksi on näistä muodostuksista mahdoton sanoa varmuudella, mitä ne ovat. Useammat havainnot samantapaisista putkista saattavat tuoda lisäselvitystä asiaan. Tässäkin voi kuka tahansa avustaa tutkimusta tekemällä havaintoja hiekkakivestä ja ottamalla talteen sekä toimittamalla tutkittaviksi omituiselta näyttäviä muodostuksia.

Satakunnan hiekkakivet, varsinkin sen hienorakeiset kvartsihiekkakivimuunnokset, ovat punaisen värisiä. Väri johtuu rautaoksidiaineesta, jota on hienoina hiukkasina eli pigmenttinä hiekkajyvästen iskoksessa. Se on epäilemättä alkuperäinen ominaisuus; tämä kivi on ollut punaista siitä pitäen kun se irtonaisena hiekkana kerros-

tui maanpinnalle. Kuitenkaan ei punainen väri hiekkakivessä ole aivan poikkeukseton eikä kaikissa muunnoksissa yhtä voimakas.

Nykyaikana tavataan sekä punaisia että värittömiä hiekkakerrostumia, ja syy värin ilmenemiseen on selvä: punaisen värisiä sedimenttejä syntyy kuumien seutujen mannerkerrostumissa.

Edellä on jo mainittu, ettei hiekkakiven leviäminen alkuaan ole rajoittunut yksinomaan Satakuntaan. Samanlaatuista ja muihin kivilajeihin (rapakiveen, olivinidiabasiin ja peruskallion kiviin) samalla tavoin suhtautuvaa hiekkakiveä on myös Laatokan syvänteessä (tavattu vain irtokivinä) ja Petroskoin eteläpuolisessa seudussa Aunuksen Karjalassa. Edelleen sitä on monin seuduin Ruotsissa, esim. Taalainmaassa, Nordingrån alueella Ångermanlandin rannikolla sekä Geflen seuduilla ja eräillä Mälarin saarilla. Muutamilla näistä Ruotsin alueista on hiekkakivi suorastaan rapakiven päällä, ja sitä lävistää samanlainen diabasi kuin Satakunnassakin. Erikoisesti Taalainmaan hiekkakivikerrostumista on mainittava, että diabasiasa on niissä kerrosten väliin tunkeutuneina vaakasuorina kerrosjuonina. Mahdollisesti on Satakunnan diabasikin alkuaan ollut tällä tavoin laajemmalle levinneenä, vaikka siitä nykyään hiekkakivialueella on jäljellä ainoastaan niiden pystysuorien halkeamien täytteet, joita myöden se on tunkeutunut maan sisuksesta.

Kaikki nyt mainitut, kaukana toisistaan olevat sedimenttikerrostumat ovat kaikesta päättäen saman ikäisiä. Niitä nimitetään yhteisesti *jotunilaisiksi muodostumiksi*. Punaisenväriset hiekkakivet ovat yhteisiä ja luonteenomaisia kaikille näille alueille, eikä niistä yhdelläkään ole hiekkakivestä tavattu kivettymiä. Nämä jotunilaiset muodostumat ovat syntyneet ennen paleotsoisen maailmankauden eli elämän vanhan ajan alkua, siis ennen kuin elimellinen elämä maapallolla oli kehittynyt rikkaaksi ja jättänyt kerrostuneisiin kivilajeihin monilajisia ja hyvin säilyneitä kivettyneitä jäännöksiä. Satakunnan hiekkakivi on siis hyvin vanha muodostuma — sen ikä on laskettava sadoissa miljoonissa vuosissa. Siitä huolimatta se kumminkin kuuluu Suomen nuorimpiin kivilajeihin ja on suunnattoman paljon nuorempi kuin maamme peruskallio, jonka pinnalle jotunilainen hiekkakivikin on kerrostunut.

Peruskalliossakin on alkuaan maanpinnalle kerrostumalla syntyneitä kivilajeja, jotka aikoinaan ovat olleet soraa, hiekkaa tai savea, mutta ne ovat jo ammoisina aikoina poimuttuneet korkeiksi vuorijonoiksi ja nämä ovat taas määräämättömän pitkien aikojen kuluessa pois kuluneet juuriaan myöten. Peruskallion vanhimpien n. s. sveko-fennialaisten vuorijonojen juurien jätteitä on m. m.

Satakunnassa, kuten koko Etelä-Suomessa. Tasoittumisen jälkeen on maanpinnalle uudelleen kerrostunut soraa, hiekkaa, savea y. m., ja nämä ovat uudelleen poimuttuneet vuorijonoiksi. Viimeiseksi muodostuivat Suomen alueella n. s. karjalaiset vuorijonot, joiden syvälle pusertuneiden juurien tähteitä nyt tavataan Laatokasta pohjoisluoteiseen suuntaan käyvänä jaksona. Jotunilaiset muodostumat syntyivät vihdoin näiden viimeisten vuoristojen kulumisaineista ja kerrostuivat peruskallion pinnalle, joka jo silloin oli tasoittunut jotenkin sellaiseksi kuin se vielä tänäpäivänäkin on. Koko Pohjois-Eurooppa näyttää silloin olleen yhtäjaksoista manberta, myös nykyisen Pohjanlahden, Suomenlahden ja Itämeren alueet. Täällä on ollut lämmin mannerilmanala, mutta jokia on ollut olemassa, ja juuri niiden uomiin ja suistomaihin on jotunihiekkakivi kerrostunut. Tätä todistavat edellä kuvatut aallonmerkit sekä etenkin hiekkakiven selvä kerroksellisuus ja diagonalikerrostus.

Itämeren ympäristöissä on monella alueella myös jotunihiekkakivistä poikkeavaa n. s. kambrialaista hiekkakiveä. Se on yleisesti vaaleankellertävän väristä ja on monesta seikasta päätäten syntynyt meren rantahietikkoina. Monessa seudussa siitä on tavattu merieläinten kivettymiä, jotka kuuluvat paleotsoisen maailmankauden (elämän vanhanajan) varhaisimpaan kehityskauteen. Kambrihiekkakivi alottaa Virossa ja Inkerinmaalla, Öölannissa, Länsi-Göötanmaalla y. m. alueilla Ruotsissa paksun kerrossarjan, jonka ylemmät osat enimmäkseen ovat merenpohjalle syntyneitä kerrostumia, kuten savikiviä ja kalkkikiviä. Moni niistä sisältää hyvin runsaasti merieläinten kivettyneitä jätteitä.

Kambrihiekkakivi on kerrostunut suorastaan peruskalliolle, eikä sitä ole missään tavattu samalla tienoolla kuin jotunihiekkakiveä eikä suoranaisessa kosketuksessa sen kanssa. Kuitenkin näyttää varmalta, että kambrihiekkakivi on syntynyt myöhäisempänä aikana. Kehitys on ilmeisesti käynyt siten, että jotunimuodostumat ovat ensin peittäneet laajan manberten tasoittuneen pinnan ja sen jälkeen taas suurimmalta osaltaan kuluneet pois, säilyen ainoastaan ympäristöjään alemmaksi vajonneissa laskeumissa, joilla niitä vieläkin on olemassa. Sen jälkeen meri alkoi voittaa alaa ja levitä yli tuon madaltuneen maan, ja kambrihiekkakivi syntyi tämän meren rannoille. Sekin lienee alkuaan peittänyt ainakin suuren osan meidänkin maatamme, mutta on myöhemmin taas kulunut pois. Suomen alueella kambrihiekkakivistä on kalliossa säilynyt ainoastaan Lounais-Suomen saaristossa vähäpätöisiä jätteitä peruskallion ja rapakiven rotkoissa ja halkeamissa, joihin kambriajalla oli hiekkaa varissut. Långbergsödasta Salt-

vikin pitäjässä Ahvenanmaalta on tällaisesta rapakiven halkeamissa olevasta hiekkakivestä löydetty kambriajan merieläinten kivettymiä.

Kambrilainen hiekkakivi on, kuten mainittu, vaalean kellertävän väristä. Samanlaista on myös Isonjoen Lauhavuoren kalliossakin näkyvä hiekkakivi ja samaten Vahankajärven ympäristössä Karstulassa irtokivinä yleinen hiekkakivi, ja nämäkin on värin perusteella otaksuttu kambrilaisiksi, vaikka niistä ei ole löydetty kivettymiä. Kuitenkin vain kivettymät saattaisivat tämän asian varmuudella ratkaista, väri ei yksin ole sitova todistus. Mainittiinhan jo, ettei punainen väri ole jotunihiekkakivessäkään poikkeukseton; Satakunnassakin on myös vallan vaaleita muunnoksia.

Mutta Ala-Satakunnassa tavataan tyypillisen jotunihiekkakiven lisäksi irtokivinä myös erästä hiekkakiven muunnosta, joka hyvin todennäköisesti on kambrilaista tai vielä sitäkin nuorempaa. Tarkoitamme n. s. sierakiveä, Ala-Satakunnassa hyvin tuttua tahkoina ja sieroina. Se on hyvin hienorakeista ja tavallisessa tilassaan irtokivinä huokoista. Alkuperäinen rapautumaton sierakivi, jota joskus saa nähdä suurien sierakivilohkareiden sisuksessa, ei kuitenkaan ole huokoista, vaan on siinä jyvästen välisenä iskoksena kalkkisälpää. Irtokivissä tämä tavallisesti on ainakin pintakerroksesta rapautunut pois. Sierakiveä ei ole missään tavattu kalliossa. Nuo irtokivet lienevätkin kotoisin Pohjanlahden pohjasta. Mainita sopii, että Ala-Satakunnassa myös silloin tällöin irtokivinä löydetään liitua muistuttavaa, usein punertavan väristä silurimuodostumaan kuuluvaa kalkkikiveä. Sekin lienee merenpohjasta kotoisin ja on kulkeutunut Satakuntaan jääkaudella mannerjäätikön mukana, kuten sierakivikin.

Satakunnan jotunihiekkakiven tutkimus vie siis siihen johtopäätökseen, että se on muinoin syntynyt mantereella ja lisäksi että ilmanala on silloin ollut kuuma, mutta kuiva. On valaisevaa verrata sitä eräisiin myöhäisempinä aikoina syntyneisiin samanlaatuisiin hiekkakivimuodostumiin, joiden syntysuhteista tiedetään tarkemmin myös kivettymälöytöjen perusteella. Paleotsoisen maailmankauden (elämän vanhanajan) keskivaiheilla olleen devonikauden aikana on syntynyt vahvoja punaisia hiekkakivikerroksia, joita on säilynyt Brittein saarilla, Huippuvuorilla, Länsi-Norjassa ja sitäpaitsi Pohjois-Ameriikassa. Tämä muodostuma on saanut nimen »old red sandstone» (vanha punainen hiekkakivi). Alue, millä siitä nyt on jäännöksiä, lienee sen syntyessä ollut yhtäjaksoisena mantereena, joka siis olisi ulottunut Euroopasta Amerikkaan. Tämä punainen hiekkakivi on rakenteeltaan ja väriltään hyvin samanlaista kuin Satakunnan hiekkakivi, ja sen manterellista alkuperää todistaa sitovasti se, että

siitä monin seuduin on tavattu maakasviston jäännöksiä ja myös suolattoman veden kalojen kivettyymiä. Vertauskohtia jotunimuodostuman kanssa tarjoaa lisäksi se seikka, että devonilainen vanha punainen hiekkakivi syntyi devonikauden edellisellä ajalla muodostuneen kaledonialaisen vuorijonon kulumisaineksista samaten kuin jotunihiekkakivi syntyi karjalaisen vuorijonon viimeisistä rippeistä.

Eräällä vielä myöhäisemmällä ajalla, trias-kaudella, muodostui taas laajoilla alueilla Keski-Euroopassa niinikään vahvoja manterellisia punaisia hiekkakivikerrostumia, »new red sandstone» (uusi punainen hiekkakivi), ja nämäkin syntyivät samoilla tienoin välittömästi edellisellä kaudella olleen vuoriston tilalle.

Jotunilainen hiekkakivi on kaikin puolin »vanhaan» ja »uuteen» punaiseen hiekkakiveen verrattava, ja sitä sopii nimittää — ja on nimitettykin — vanhimmaksi punaiseksi hiekkakiveksi (»oldest red sandstone»)

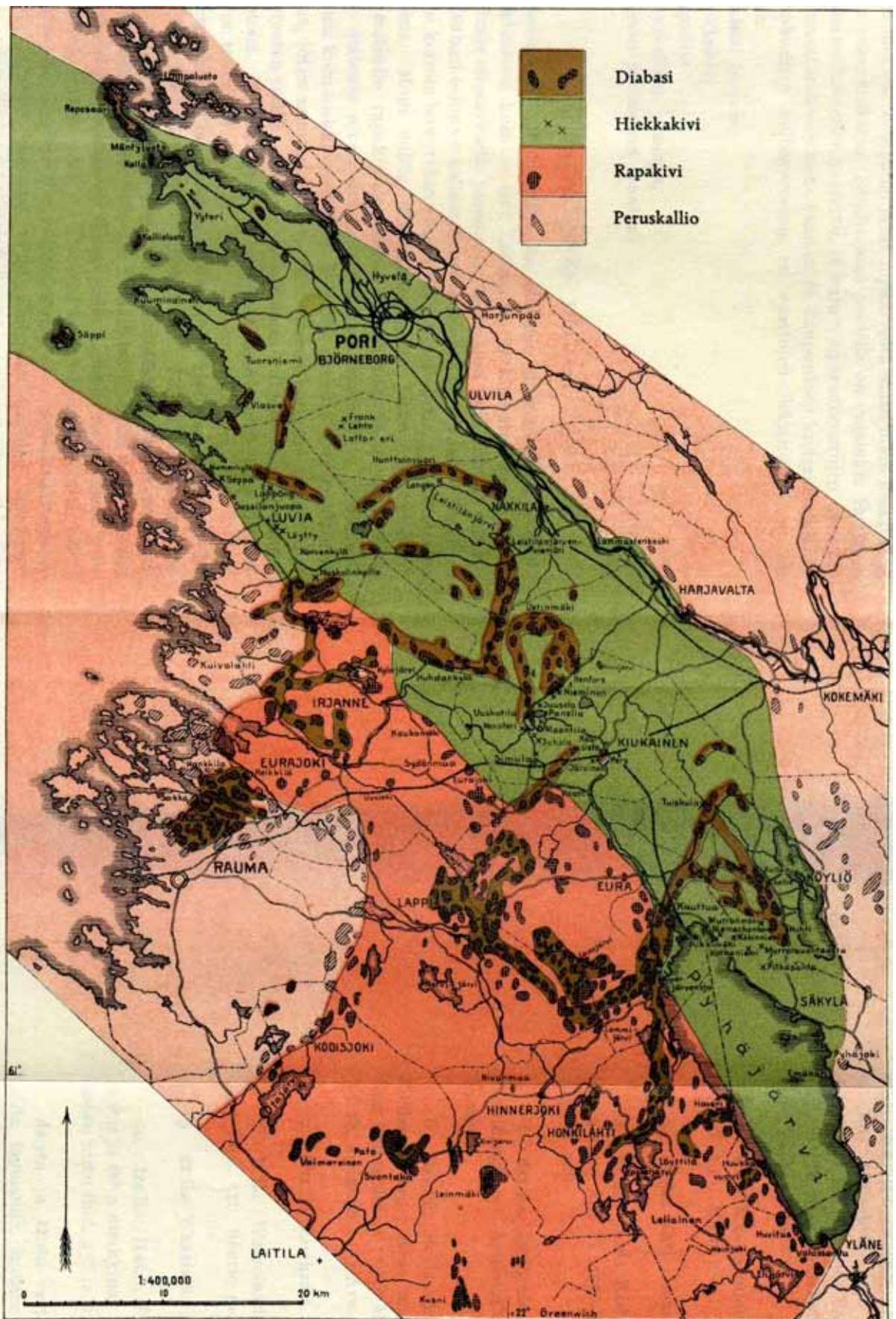
RAPAKIVI.

Ala-Satakunnan lounainen syrjä Eurajoen, Lapin, Hinnerjoen, Euran, Honkilahden ja Säskylän pitäjissä on osarapakivialueta, joka eteläänpäin jatkuu Varsinais-Suomen puolella laajan Laitilan pitäjän etelärajalalle saakka. Rapakivi on graniittia, mutta hyvin erikoislaatuista, karkearakeista ja väriltään enimmäkseen ruskeanpunaista. Sitä on Suomessa useina laajoina alueina, ja se eroaa kaikkialla jyrkästi peruskallion graniiteista. Iältään se on peruskalliota paljon nuorempaa ja on sulassa olomuodossa (magmana) murtautunut peruskallion läpi. Se luetaankin usein hiekkakiven kanssa yhteen jotunilaiseen muodostumaan. Kuitenkin on se vanhempaa kuin hiekkakivi, vieläpä siinä määrässä, että se purkautumisen ja jähmettymisen jälkeen maankuoren pintakerros hitaiden rapautumis- ja kulumisilmiöiden vaikutuksesta oli kulunut niin paljon, että rapakivi oli paljastunut maanpintaan jo silloin kun hiekkakivi kerrostui.

Rapakivi on saanut nimensä siitä, että se erittäin helposti murenee soraksi eli rapautuu. Monin paikoin on kallion pintakerros murentunut aina parikin metriä paksulta. Laitilan alueella — myös Satakunnan puolella — sitä kumminkin vielä yleisemmin nimitetään morokiveksi, ja itse rapautumissoraa sanotaan moroksi. Tämä moro on oivallista tientekoainetta. Niinpä kaikilla rapakivialueilla on erinomaiset maantiet.

Kaikki rapakivi ei kuitenkaan samalla tavalla murene moroksi. Usein saattaa aivan morokuopan lähelläkin nähdä pintaa myöten

AARNE LAITAKARI

ehyttä kiveä, vaikka se on samanlaista graniittia kuin tuo rapautunutkin muunnos. Niinpä on juuri rapakivestä saatu myös kestäviä ja kauniita rakennuskiviä. Satakunnan puolella on varsinkin Eurajoen rapakiveä melko paljon käytetty, ei vain ympäristöseutujen uudenaisiin navettarakennuksiin, vaan myös kaupunkien kivirakennuksiin.

Satakunnan kallioperustan eri osastojen ikäjärjestys on siis seuraava:

Diabasi (nuorin)

Hiekkakivi

Rapakivi

Peruskallion graniitit,

gneissit ja liuskeet (vanhin)

SATAKUNNAN DIABASI.

Satakunnan kalliokartalta saa diabasin eli marekiven leviämisestä, sellaisena kuin se nyt Laitakarin tutkimusten mukaan on, pikaisellakin silmäyksellä paremman käsityksen kuin pitkistä selityksistä. Diabasi esiintyy kallionpinnassa kilometrin tai parin levyisinä ja monin kerroin leveyttään pitempinä jonkun verran mutkittelevina kaistaleina. Moni noista diabasikaistaleista jatkuu keskeymättä lounaispuoliselle rapakivialueellekin, ja yleensä tässä rapakivessä esiintyy diabasia aivan saman muotoisina kapeina ja mutkaisina kaistaleina kuin hiekkakivessäkin. Näyttää siis siltä, että hiekkakivikerrokset, jotka muuten ovatkin vain ohuena katteena vanhemman kallioperustan päällä, eivät ole vaikuttaneet mitään diabasin esiintymismuotoon. Hiekkakiveen on syntynyt halkeamia, jotka diabasimagma on täyttänyt.

Useissa kohdin on diabasin rajalla muita kivilajeja vastaan voitu todeta, että kosketuspinta on pystysuora. Rapakiveä vastaan on tällaisia rajoja esim. Kolvaan Haukkavuoressa Pyhäjärven länsirannalla, Lamminjärvellä Euran ja Honkilahden rajalla sekä kapeissa diabasijuonissa Rivanmaassa Hinnerjoella, Leinmäellä Laitilassa y. m. Hiekkakiveä vastaan taas on diabasin kosketuspinta tavattu edellä kuvatuissa Kiperjärvenojan, Murronmäen ja Leistilänjärvenojan kallioissa. Lisäksi todistaa myös diabasikaistaleiden tasakaapea muoto ja jyrkkäseinäiset kalliorinteet, että rajapinnat yleensäkin ovat pystysuoria ja että siis noissa diabasikalliojaksoissa näemme pystysuorien diabasijuonien puhkeamia.

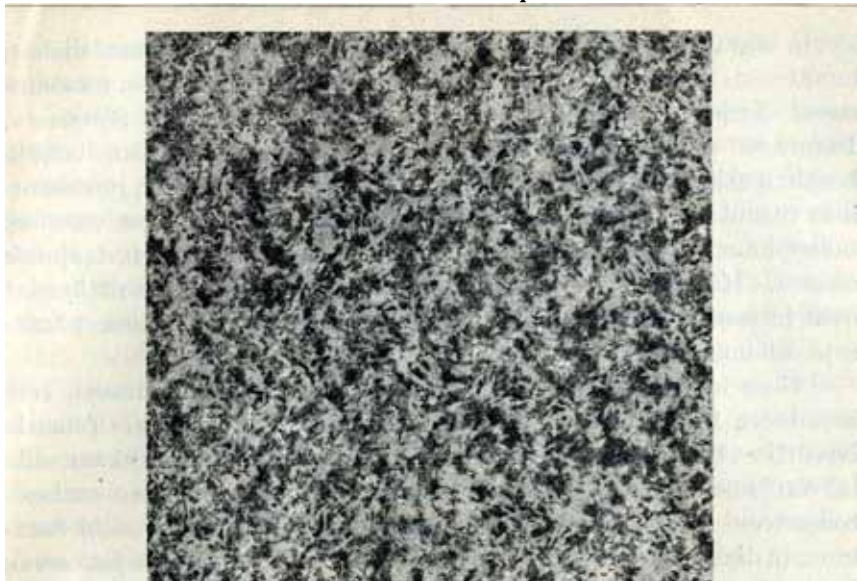
Missä diabasi leviää laajemmaksi alueeksi, siellä näyttää todemmukaiselta, että se on sulana levinnyt vaakasuoraan suuntaan, joko

laavapatjoina maanpinnalle tai kerrosjuonina kalliokerroksien väliin. Hyvin huomattava nyt on, ettei Satakunnan hiekkakivialueella ole missään sellaisia kohtia, joissa diabasin leviäminen vaakasuoraan suuntaan olisi ilmeistä. Sen sijaan on rapakivialueella Hinnerjoella ja Lapissa kylläkin diabasijuonien laajenemia, joissa vaakasuora leviäminen on todennäköinen. Varsinkin rapakiven ja peruskallioalueen rajamailla oleva Sorkan diabasikalliokko Rauman kaupungin koillispuolella on tässä suhteessa merkillinen. Siinä on nimittäin Laitakarin tutkimuksien mukaan diabasi todistettavasti levinnyt peruskallion pinnalle. Luultavasti on täälläkin alkuaan diabasin päällä ollut hiekkakiveä tai muita kerrostumia.

Edellä jo mainittiin, että Nordingrassa ja Geflen alueella Ruotsissa diabasi on levinnyt patjoiksi. Taalainmaan jotunialueella diabasia on vaakasuorana ja laajalle levinneenä kerrosjuonena hiekkakivikerroksien välissä. Siellä onkin jotunimuodostuman kerrossarjan yhteinen vahvuus kokonaista 800 m. Satakunnan hiekkakivestä sen sijaan ei ole nähty sen paksumpaa kerrossarjaa kuin Panelian Uudenkattilan kaivon yhdeksän metrin syvyinen leikkaus. Jotenkin varmasti ei koko kerrossarja olekaan monta sataa metriä paksu. Mutta alkuaan se on ollut monin kerroin vahvempi kuin nyt, ja hyvin todennäköistä on myöskin, että jostain kohdasta olivinidiabasi on halkeamistaan levinnyt vaakasuoraan suuntaan, joko maanpinnalle tai hiekkakivikerroksien väliin, mutta kulutus on myöhemmin hävittänyt kokonaan nuo ylemmät kalliokerrokset.

Taalainmaan ja Nordingrån sekä myös muiden Ruotsin jotunialueiden diabasi on täysin samanlaista kuin Satakunnan diabasi. Taalainmaalla olevan Åsby nimisen paikan mukaan on koko tätä diabasityyppiä nimitetty Åsbyn diabasiksi. Yleensä nimitetään diabasiksi kivilajeja, jonka mineraliaineiksina on plagioklasimaasälpää kapeiden liistakkeiden muotoisina kiteinä ja näiden välipaikat täyttäviä tummia mineraleja. Eräissä diabaseissa on yhtenä tummana mineralina olivinia, ja näitä nimitetään olivinidiabaseiksi, toisista taas olivini puuttuu. Satakunnan diabasi ja Åsbyn diabasi ovat olivinidiabaseja.

Satakunnan diabasista, joka siis myös edustaa Ruotsin Åsbyn tyyppisiä diabaseja, on kirjoittaja tehnyt petrografisen tutkimuksen yhteistyössä australialaisen petrografin Marcel Aourousseau'n kanssa. Teimme siitä mahdollisimman täydellisen n. s. faasianalysin, johon kuuluu kivilajimineralien eroittaminen puhtaina ja niiden prosenttimäärän määrittäminen, kunkin mineralin kemiallinen analyysi erikseen ja lopuksi kivilajin kokonaisanalyysi. Noiden mineralianalysien esittäminen tässä veisi liian pitkälle erikoispetrografian alalle; mainitta-

Satakunnan diabasia Hunttuinvuoren kalliosta Leisti-länjärven pohjoispuolelta Ulvilasta. Luonn. koossa.

koon vain, että Satakunnan diabasin mineraliaineiksina on plagioklasimaasälpä, augiitti, olivini ja ilmeniitti-magnetiitti. Maasälpäliistakkeet ovat milloin hienompia, milloin karkeampia, karkeimmissa muunnoksissa usean senttimetrinkin pituisia. Augiitti on ruskeanviolettia ja titanirikasta, n. s. basalttista augiittia, olivini taas kuuluu rautarikkaimpiin olivineihin, mitä yleensä kivilajiaineksena on tavattu. Tämän lisäksi on diabasissa sangen runsaasti, n. 7 %, oikeata rautamineralia, ilmeniitti-magnetiittia.

Tässä on pari seikkaa erikoisesti huomattava. Ensinnäkin se, että kiven augiitti on basalttista eli samanlaista kuin pinnalle purkautuneissa basalttisissa laavakivilajeissa. Kokoomukseltaan samankaltaisissa syväkivilajeissa, gabroissa, on basaltin sijasta vaaleanvihreätä ja titaniköyhää diopsidia. Myöskin muissa suhteissa diabasin sekä mineralikokoomus että rakenne lähenee melkoisesti basaltteja. Toiseksi on Satakunnan diabasi erinomaisen rautarikas kivilaji. Laajoilla alueilla ja siis suurina massoina esiintyvistä kivilajeista se on todella kaikkein rautarikkaimpia, mitä yleensä tunnetaan. Metallina laskien se sisältää suunnilleen kaksitoista prosenttia rautaa, kun taas kokoomukseltaan lähinnä olevat gabrot useimmiten sisältävät vain noin kuusi tai seitsemän prosenttia, vaikka tosin myös rautarikkaita gabroja on.

Yhtä rautarikkaita ja muutenkin kokoomukseltaan samanlaisia kivilajeja tunnetaan etupäässä basalttien joukossa. On olemassa eräs

hyvin karakterisoitu ryhmä basaltteja, joihin Satakunnan diabasi luontevasti liittyy, nimittäin n. s. platoobasaltit. Dekkanin maakunnassa Intiassa, Oregonissa Pohjois-Amerikassa, Keski-Siperiassa, Islannissa sekä Pohjois-jäämeren saarilla on tavattoman laajoja basalttipatjoja. Ne ovat, samoin kuin Satakunnan diabasi, purkautuneet maankuoren halkeamia myöten pinnalle. Siitä ne ovat valuneet maanpintaa myöten peittäen tuhansien neliökilometrien laajuisia alueita. Maaston syvimpiin noroihin hakeutuen nuo basalttilaavat ovat juosseet veden tavalla ja vähitellen jähmettyen täyttäneet laaksoja kilometrienkin vahvuudelta.

Noin laajoille alueille leviäminen edellyttää luonnollisesti, että kiviaineen täytyy olla laavana sangen helposti juoksevaa. Tällaisia basalttiset laavat ovat yleensäkin, mutta erittäinkin rautarikkaat, sillä laavan juoksevaisuus on jotenkin suoraan verrannollinen sen rautapitoisuuteen. Niinpä ei voi olla epäilystäkään siitä, että myöskin Satakunnan diabasi on purkautuessaan ollut melkein vesimäisen juoksevaa ja on niinmuodoin saattanut levitä laajoina patjoina maanpinnalle.

Näytteeksi Satakunnan diabasin kemiallisen kokoomuksen yhtäläisyydestä edellämainittujen platoobasalttien kokoomuksen kanssa esitetään seuraavassa muutamia analyysejä. Vertauksen vuoksi liitetäköön myös analyysi tavallisesta gabrosta, joka muuten on edellisten kaltaista, mutta sisältää vähemmän raudan oksideja ja sen sijaan runsaammin magnesiumoksidia, sekä lopuksi analyysi rapakivestä, tehty Eurajoen aseman luota otetusta näytteestä. Viimemainittu on kokoomukseltaan graniittinen kivilaji.

	Satakunnan diabasi	Dekkariin basaltti	Oregonin basaltti	Hyvinkään gablo	Eurajoen rapakivi
SiO ₂	46,68	48,62	45,16	51,00	68,79
Al ₂ O ₃	15,94	14,12	13,51	16,87	14,44
Fe ₂ O ₃	2,59	2,29	4,36	2,16	1,61
FeO	10,50	12,40	11,05	5,93	3,01
MgO	6,27	5,29	7,55	8,75	0,49
CaO	11,06	9,49	9,71	11,37	1,33
Na ₂ O	2,90	2,94	2,38	2,13	2,95
K ₂ O	1,02	0,60	0,58	0,48	6,85
H ₂ O +	0,53	2,28	0,89	0,43	0,50
H ₂ O -	0,11	0,63	0,04	—	—
TiO ₂	2,18	0,88	3,88	0,60	0,38
P ₂ O ₅	0,29	0,30	0,87	jälk.	jälk.
MnO	0,17	0,21	0,19	0,65	jälk.
Muuta	0,03	—	—	—	—
	100,27	100,06	100,07	100,37	100,35

Satakunnan diabasin analysi tehtiin Pyhäjärven rannalta Huvituksesta otetusta irtokivestä.

Satakunnan diabasin tutkimus vie kahteen johtopäätökseen, jotka kenties näyttävät vähän eri suuntiin käyviltä, mutta todellisuudessa eivät kuitenkaan ole ristiriitaisia. Toiselta puolen diabasi lähenee basaltteja, pintakivilajeja, eikä voi olla läheskään niin syvällä kiteytynyt kuin graniitit, gabrot tai muut maamme peruskallion yleiset kivilajit. Mutta toiselta puolen kuitenkin se kohta kallionpinnassa, mikä nyt on paljastuneena Ala-Satakunnassa, on aikoinaan ollut useiden kilometrien syvyydessä maanpinnan alla. Päällä on luultavasti diabasi levinnyt laajalle ja joka tapauksessa on hiekkakiven päällä ollut katteena hyvin vahvoja kalliokerroksia, jotka ovat aikaansaaneet hiekkakiven kovettumisen ja myöskin sen, ettei diabasiin ole sen jähmettyessä syntynyt kaasurakkuloita eikä jäänyt vulkanista lasia tai edes hienorakeista kiteytymisjäännöstä, niinkuin on laita kaikissa pintaa lähellä kiteytyneissä magmakivilajeissa.

DIABASIN VALMISTUS LABORATORIOSSA.

Kun Geofysikalisisessa laboratoriossa oli vapaus tehdä kaikenlaisia kokeita, halusin myös tutkia, miten ja missä lämpötiloissa Satakunnan olivinidiabasi kiteytyy. 1300°:n lämpötilaan kuumennettuna tämä kivi suli kokonaan. Kun lämpötila siitä alennettiin 1200°:seen, syntyi jo yksityisiä pienen pieniä maasälpäliistakkeita ja malmirakeita. Edelleen jäähtyessään aine jähmettyi, mutta vaikka jäähtymisen annettiin käydä niinkin hitaasti, että lämpötila vasta kolmen tunnin perästä oli alentunut 1000°:seen, ei siinä kuitenkaan kiteytynyt mitään, vaan melkein koko aine jähmettyi lasiksi. Tein sen vuoksi vielä paljon hitaamman jäähdytyskokeen, jossa lämpötila neljän vuorokauden kuluessa laski 1160°:sta 1054°:seen. Suurin osa aineesta oli kiteytynyt ja siinä saattoi erottaa maasälpää, augiittia ja rautamalmia. Alkuperäisen diabasin mineraleista vain olivini puuttui. Muuten oli tämän keinotekoisien kiven rakenne hyvin samanluontoinen kuin luonnollisen diabasin. Varsinkin maasälvän liistakemuoto oli tyypillinen. Siinä vain oli ero, että näin saatu tuote oli moninverroin hienompaa. Kiteet eivät olleet kuin muutamia millimetrin sadasosia läpimitoiltaan. Tämä johtuu siitä, että karkeaksi kiteytyminen olisi vaatinut vielä monin verroin hitaamman jäähtymisen. Luonnossa suurien magma-massojen kiteytyessä se onkin käynyt hyvin hitaasti. Vain reuna-muunnoksissa, missä sula kiviaine on tullut kosketukseen kylmän

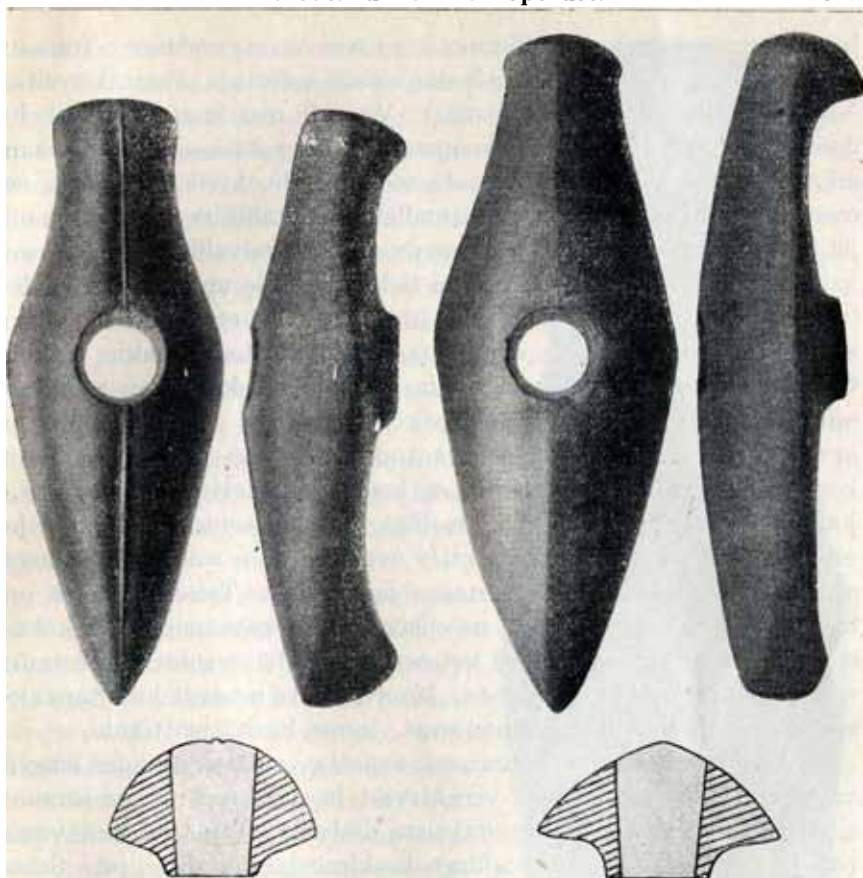
sivukiven kanssa, on jäähtyminen käynyt nopeaan, ja juuri semmoissa paikoissa todella tavataan hienorakeisia diabasimuunnoksia, niinkuin mainittiin Kiperjärvenojan esiintymää kuvattaessa. Näiden rakennetta lähenee keinotekoisesti kiteytetty diabasi kaikkein enemmän. Luonnossa näkee kaikenasteisia välimuotoja noista hienoista rajamuunnoksista karkearakeiseen diabasiin, ja näissä saattaa itse asiassa seurata diabasin kiteytymistä eri asteilla vielä paremmin kuin kokeilla. Pienet juonet ovat jäähtyneet kokonaan lasiksi. Vähän suuremmissa vain yksityiset maasälpäkiteet ovat kasvaneet suurenlaisiksi hajarakeiksi, mutta muu osa on lasista tai hyvin hienorakeista.

Valmistin diabasia myös korkeassa paineessa selvittääkseni, missä suhteessa tämä aiheuttaisi erilaisuutta kiteytymiseen. Käytettävissä olevilla koneilla saattoi korkeissa lämpötiloissa päästä 2800 atmosferin paineeseen. Tällöin kävi päinsä sulatettuun kiveen sekoittaa vettä, ja se pysyi siinä liunneena. Kokeesta saatiin merkillinen tulos: pari prosenttia vettä alensi kiven kiteytymislämpötilan siihen määrään, että se vielä 850°:ssa oli kokonaan sulaa. 800°:n lämpötilassa oli kiteytyminen alkanut. Mineralit muodostuivat nytkin erittäin hienorakeisiksi, mutta mikäli niitä saatoi määrätä, olivat ne samoja kuin alkuperäisen luonnollisen diabasin mineralit. Todennäköisesti Satakunnan olivinidiabasi onkin luonnossa kiteytynyt suunnilleen niin korkeassa paineessa. Tällainen paine nimittäin vallitsee maankuoressa noin kymmenen kilometrin syvyydessä. Siellä siis, kuten kokeemme todistivat, on myös melkoinen määrä vettä voinut olla sulaan kiviaineeseen liunneena ja on aiheuttanut sen, että kiven kiteytymislämpötila on ollut kenties pari kolme sataa astetta alhaisempi kuin vedestä vapaan kivisulan. Yleensäkin eivät magmojen kiteytymiset maan sisässä näy vaativan niin korkeita lämpötiloja kuin saattaisi odottaa. 850°:ssa, missä diabasi paineen alaisena jo oli sulaa, ovat aineet vielä vain punaisen hehkuvia. Mainittakoon, että esim. kuparisulaa vasta 1050°:ssa, rauta 1600°:ssa ja puhdas kvartsi 1670°: ssa.

SATAKUNNAN DIABASI KIVIKAUTISTEN ASEIDEN RAAKA-AINEENA.

On jo kauan tiedetty, että Suomessa löydetyistä kivilauden aikaisista kiviesineistä melkoinen osa on valmistettu diabasista. Tohtori J. Ailio mainitsee teoksessaan »Die Steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finnland» vuodelta 1909 joukoittain eri seuduista löydettyjä diabasiaseita. Eritoten n. s. v e n e e n m u o t o i s e t

Satakunnan diabasista tehtyjä venekirveitä. Vas. kuvattu kirves on löydetty Uskelasta, toisen löytöpaikka tuntematon. Valinsaumaa jäljittelevä harja näkyy vasemmanpuoleisessa kirveessä hyvin. Kukin kirves on kuvattu edestä ja sivulta, ja lisäksi on poikkileikkaus reiän kohdalta. 1/2 luonn. koosta.

vasarakiirveet eli venekirveet ovat melkein kaikki järjestään tätä kiveä. V. 1919 alotin maisteri A. Europæuksen pyynnöstä Kansallismuseon kiviaseiden kililajien määräämisen ja saatoiin todeta, että tämä asediabasi suuresti muistuttaa Satakunnan olivini-diabasia olematta kuitenkaanjoka suhteessa samanlaista kuin mikään tunnettu diabasimuunnos. Kun syksyllä 1919 läksin useaksi vuodeksi ulkomaille, jatkoi tohtori Laitakari tätä kiviaseiden kililajien määräämistä.

Se aika, jolloin venekirveet olivat yleisiä, kuuluu nuorempaan kivilauteen, ja sitä nimitetään juuri venekirveiden ajaksi.

Venekirveet ovat varsin siromuotoisia reiällisiä aseita. Kirveen selässä ja usein myös alapuolella on kapeaksi ulkoilemaksi hiottu

harja, samanlainen kuin valinmuotista jäävä saumanvalanne. Tosiaan onkin olemassa saman tyyliä kuparista valettuja vasarakirveitä. Näitä metalliaseita on valmistettu Vanhan maailman sivistyskehdoissa, Itä- ja Kaakkois-Euroopassa ja Etu-Aasiassa, jo samaan aikaan, jolloin Pohjois-Euroopassa vielä elettiin kivikaudessa, ja ne ovat ilmeisesti olleet kiviaseiden malleina. Metallikirveen muotoa on jäljitetty niin tarkkaan, että kiveen on suurella vaivalla muovailtu sen valinsaumakin, jolla kiviaseessa ei tietenkään ole muuta kuin koristuksen virka. Venekirveiden tylppä terä osoittaa, ettei niitä ole voitu käyttää työkirveinä. Ne ovat sota-aseita, mutta siihenkin tarkoitukseen niiden luulisi olevan hyvin huonoja, koska niiden reikä on niin pieni, ettei siihen mikään kestävä varsi sovi. Niin ollen onkin arveltu, että veneenmuotoiset vasarakirveet ovat olleet pikemmin koristeita kuin aseita. Niitä on kenties kannettu juhliissa, ehkä jotenkin siihen tapaan kuin meidän päivinä tohtorinmieikkoja ja muita paradisapeleita. Tai kenties ovat sen ajan miehet kantaneet niitä loistoaseina sotaisen kuntonsa merkkeinä. Toiselta puolen on hyvin vaikea ymmärtää, että ne olisivat olleet käytännöllisesti kokonaan tarkoituksettomia siihen katsoen, että niitä on suhteellisen suuri osa kaikista sen ajan kiviaseista. Muotiesineitä ne ovat joka tapauksessa olleet, ja muodin oikuthan ovat yleensä käsittämättömiä.

Venekirveiden muotitavaran-luonnetta valaisee niiden aineen valinta. Useimmat Suomen venekirveet ja suuri osa muista samanaikaisista esineistä ovat hienorakeista diabasia. Tämä on kestävämpää ja sitkeämpää kuin tavallinen keskirakeinen diabasi, jota Satakunnan useimmat diabasikalliot ovat. Tasaisen laatunsa vuoksi se myös on erittäin sopivaa mallikkaiden kiviveistosten aineeksi. Mutta sittenkään ei lujuus liene ollut ratkaiseva, vaan näyttää ensi sijassa pidetyn silmällä venekirves-aineen kauneutta. Tiiviit diabasit ovat kirveissä harvinaisia, vaikka niitä olisi ollut saatavissa yleisesti diabasijuonien reunaosista, ja ne ovat varmastikin yhtä kestäviä kuin se hienorakeinen diabasi, jota noin $\frac{2}{3}$ kaikista Suomen venekirveistä on. Tämän kivilajin ohuet maasälpäliistakkeet näkyvät kiven pinnassa kapeina viiruina, jotka käyvät ristiin rastiin kaikkiin suuntiin, ja kivi on siitä somasti kirjailtua. Sileäksi hiottuna se on tosiaan erinomaisen koristeellinen aine.

Venekirveitä on Suomesta löydetty Haminasta Kokkolaan vedetyn viivan lounaispuolelta kaikkiaan noin 600, joista noin 400 on tuosta aivan määrätynlaisesta diabasista tehtyjä. Kun tietenkin vain pieni murto-osa silloin olemassa olleista aseista on voinut tulla löydettyksi ja kun koko Suomen asukasluku ei kivikaudella ole saattanut

olla monituhatlukuinen, saatamme arvata, että noita muotiaseita on venekirvesaikana täytynyt olla miltei joka miehellä Suomessa Haminasta Kokkolaan vedetyn viivan lounaispuolella. Kauhavan puukot eivät nykyaikana ole enemmän muodissa kuin diabasikirveet silloin. Aineen harvinaisuudessa ne varmasti vetävät vertoja mille tahansa hienolle muotitavaralle. Ensimmäinen vaikutelmani venekirveiden kivistä olikin, että vaikka se suuresti muistuttaa Satakunnan diabasiaa, niin ei se kumminkaan ole aivan samaa eikä liioin minkään muun tunnetun Suomen kivilajin kaltaista.

Monelta kivikautiselta asuinpaikalta on löydetty keskentekoisia kivesineitä ja hiontakiviä, mistä näkyy, että aseet on valmistettu tässä maassa. Venekirveiden malli on alkuaan tuotu ulkomailta, lähinnä Ruotsista, mutta se on Suomessa itsenäisesti kehittynyt. Katsoen sen ajan liikeneuvojen huonouteen ei saata ajatellakaan, että noin levinneiden aseiden raaka-aine olisi ulkomailta tuotua. Tämä kivi on kotoisin Suomen kallioperästä. Mutta mistä?

Asekiven emäkalliota etsimään lähdetessä oli johtolankana kaksi seikkaa: kivi muistuttaa Satakunnan diabasiaa, jota vastoin ei tämän kaltaistaakaan kiveä ole kalliona tavattu mistään muualta Suomesta, ja toiseksi venekirveitä sekä muita samasta diabasista tehtyjä esineitä on kaikkein runsaim-

Satakunnan diabasista tehty venekirves kuvattuna 2/3 luonn. koossa, niin että kiven rakenne näkyy. Vertaa tätä rakennetta sivulla 323 olevaan tavallisen Satakunnan diabasin rakennetta esittävään kuvaan ja huomaa ase-diabasin hienompi rakenne ja ohuimmat vaaleat liistakkeet (maasälpäkiiteet).

min löydetty juuri Ala-Satakunnasta, etenkin Harjavallasta, Kiukaisista, Eurasta ja Hinnerjoelta, siis diabasialueiden läheisyydestä. Kun asediabasi on diabasin päätyyppiä hienompaa, täytyy olettaa, että se on kotoisin jostain kapeasta juonesta. Näitä on kalliossa rapakivialueella Eurassa, Hinnerjoella, Lappissa ja Laitilassa. Laitakari lähti etsimään asediabasiasia näistä. Useimpien kivilaji osoittautui kuitenkin jossain suhteessa toisenlaiseksi kuin asekiwi, mutta vihdoinkin hän löysi Hinnerjoen Korven kylän Rivanmaan metsästä viiden metrin paksuisen diabasijuonen, jonka kivistä todella on tehty aseita. Tästä valmistettuja venekirveitä on löydetty monesta seudusta. Viimeksi on Europæus löytänyt juuri Hinnerjoelta Lammilan luota kivikautisen asuinpaikan, missä tätä Rivanmaan kiveä oli koko hevoskuormallinen palasiksi lohkottuna mutta valmistamattomana sekä puolivalmiina kirveinä.

Laitakari teki kemiallisia analyysejä Rivanmaan kivistä ja erästä venekirveestä ja sai tulokseksi, että näiden kokoomus on aivan sama, mutta diabasin päätyypistä poikkeava. Samoin mikroskooppinen tutkimus osoittaa puheena olevien aseiden diabasin hienoimpia yksityiskohtia myöten Rivanmaan kiven kaltaiseksi, mutta muista tunnetuista diabaseista oleellisesti poikkeavaksi. Ei ole epäilystäkään siitä, ettei osa venekirveistä olisi juuri Rivanmaan kivistä tehtyjä.

Mutta tämä diabasi ei ole tuo sama aikaisemmin mainittu venekirvesdiabasi, jossa maasälpäliistakkeet näkyvät, vaan se on vielä hienorakeisempi ja muutenkin toisenlainen muunnos, ilman näkyviä maasälpäliistakkeita. Rivanmaan kivistä tehtyjen kirveiden mallikin on vähän toisenlainen, ja ne ovat Europæuksen tiedonannon mukaan varsinaista venekirvesaikaa vähän aikaisempia.

Tuota aikoinaan niin muodikasta asediabasin päätyyppiä ei toistaiseksi ole kallioista uudelleen löydetty. Se saattaakin olla vaikea löytää. Venekirvesaikana Ala-Satakunta on ollut suureksi osaksi meren peitossa, ja sen rannoilla olivat paljaina ja aaltojen piestävinä ne kalliot, mitkä nyt ovat kenties sammalen ja jäkälän peittäminä Hinnerjoen seutujen salometsissä.

Varmaankin tuhatlukuisten Suomen venekirveiden kivi on kiven yhtäläisyydestä päättäen kotoisin yhdestä kallioesiintymästä. Se on vielä löytämättä, mutta edellä sanotustakin jo käynee selville, että se epäilemättä on olemassa Ala-Satakunnassa.

Tässä haluan taas, kuten jo pari kertaa edellisessä, vedota lukijoiden kotiseutututkimusharrastuksiin. Kehoittaisin varsinkin mainituissa pitäjissä kesäisin oleskelevia ylioppilaita tarkkaamaan rapakiviseutujen kalliota ja etsimään niistä diabasijuonia. Tuon kapea-

liistakkeisen diabasin löytäminen kalliosta tulee olemaan mainittava urotyö Satakunnan kotiseutututkimuksessa!

Muinaistutkijat ovat olleet keskenään jonkun verran erimielisiä siitä, ovatko venekirveet erikoisten aseseppien työtä, vai onko kukin tehnyt oman kirveensä. Jälkimmäistä mielipidettä tukee se seikka, että puolivalmiita kirveitä ja valmistamattomia diabasipalasia on löydetty eri seutujen asuinpaikoilta. Diabasia on siis kuletettu raaka-aineena maan eri osiin. Toiselta puolen ovat venekirveet tyyllittään niin samanlaisia, ja niiden tekotapa edellyttää niin suurta taitavuutta, ettei niitä joka mies olisi pystynyt tekemään. Sen sijaan näkyy venekirvesaikaa vanhemman, suomalaisugrilaisena tai uralilaisena pidetyn kivikauden kulttuurin kapineissa, joihin kuuluu todella taiteellisia mestariteoksia, paljon enemmän tekotavan yksilöllisyyttä. Venekirvesajalla on ollut aseseppiä. Ja kun Ala-Satakunta on ollut venekirveskulttuurin kehto ja pääpaikka Suomessa, niin on noiden aseiden muotiamääräävien päämestarien täytynyt olla Ala-Satakunnassa. Täältä raaka-aine ja malli levisivät ympäri maata. Satakunnan diabasikirveet olivat »valloittaneet markkinat», samoin kuin meidän aikanamme monitavara silloin tällöin valloittaa ja leviää joka kotiin. Tämä kivikirveiden valmistus oli Suomen vanhin kotimainen teollisuus. Kiukaisten Uotinmäen kivikautiselta asuinpaikalta on todella löydetty paljon merkkejä siitä, että paikalla on ollut useiden kiviaseiden tekijöiden työpajoja. Tämä n. s. Kiukaisten kulttuuri kuuluu kumminkin venekirvesaikaa vähän myöhäisempään ajanvaiheeseen.

Kun katselee venekirveiden sulavan kaarevia muotoja ja loisteliasta tekotapaa, johtuu mieleen nykypäivien satakuntalaisten komeilu. Johtuu kysymään, olemmeko me millään tavoin venekirveskansan sukulaisia. He tuntuvat meille niin läheisiltä, syystä että heidän kotinsa on ollut samoilla kunnilla kuin meidän. Mutta on kuitenkin muistettava, että heidät eroittaa meistä 4400:n vuoden pituinen aika.

Muinaistutkijoiden ajanmääräyksien mukaan on nimittäin venekirvesaikaa kestänyt noin 2500—2000 e. Kr. Nämä ajanmääräykset ovat jotenkin luotettavia ja tarkkoja, sillä maamme kivikautisilta asuinpaikoilta löydetyt esineet on eräissä tapauksissa voitu rinnastaa maailman vanhimpien sivistysmaiden muinaislöytöjen kanssa. Niissä maissa elettiin jo silloin historiallista aikaa, ja heidän asiakirjoistaan on saatu tarkat vuosiluvut.

Mitä rotua oli venekirveskansa? Ja mitä rotuja on yleensä elänyt Suomessa esihistoriallisina aikoina? Tietomme siitä ovat vielä puutteelliset. Useimmat suomalaiset muinaistutkijat ovat yhtyneet siihen

ensinnä Ailion esittämään käsitykseen, että Suomen vanhin kivi-kaudenkansa on ollut suomalaisugrilaista rotua tai näiden edeltäjiä, uralilaista rotua. Näiden tekeminä pidetään m. m. paria maastamme löydettyä eläinaiheista kiviveistosta, jotka ovat oikeita taideteoksia. Sitten ilmestyi maahan venekirveskulttuuri. Sen toivat — niin arvelevat useimmat muinaistutkijamme — indogermanilaiseen rotuun kuuluneet, jo maanviljelystäkin harjoittaneet tulokkaat. Venekirveskulttuuri työnsi tieltään aikaisemman uraalilaisen kulttuurin ja levisi suurimpaan osaan Suomea. Se kansa, joka tätä kulttuuria viljeli, eli täällä läpi kivikauden viimeiset ajat ja läpi pronssikauden ja rautakauden. Kulttuuri kehittyi. Aikojen varrella tuli vaikutteita ja sysäyksiä milloin lännestä, milloin kaakosta päin, kunnes vihdoin toisella vuosisadalla j. Kr. etelästä käsin tuli uuden kansainvaelluksen aalto: suomalaiset muuttivat maahan ja työnsivät tieltään edelliset germanilaissukuiset asukkaat. Kun sitten taas vuosituhannen kuluttua ruotsalaiset tekivät tänne ryöstö- ja ristiretkensä, jaksoi suomalainen kansa jo paremmin pitää puolensa ja säilyttää kansallisuutensa, vaikka sekoittumista historiallisellakin ajalla paljon tapahtui.

Muinaistutkimus on tuonut todistuksia kulttuurien vaihteluista, mutta se ei suorastaan tiedä kertoa, missä määrin kansat ja rodut ovat vaihdelleet. Muinaistutkijamme ovat olleet tästä erimielisiä; etenkin Ailio on arvellut, ettei kulttuurin vaihdon tarvitse merkitä mitään rodun vaihdosta tai kansanvaellusta, vaan voivat kansat omaksua kulttuurivaikutuksia toisiltaan. Ailio ei siltä kiellä, ettei venekirveskulttuuri kuuluisi indogermanilaiselle kansalle, mutta hän arvelee, että tämä kansa on asunut täällä jo ennen venekirveskulttuurin tuloa. Kun nuo germanit joka tapauksessa joskus ovat vaeltaneet tähän maahan, niin nousee kysymys, ovatko he hävittäneet sukupuuttoon aikaisemmat uralilaiset. Ja ovatko sitten taas suomalaiset vuorostaan hävittäneet heidän jälkeläisensä? Vai ovatko kummassakin tapauksessa entiset asukkaat osaksi säilyneet ja vähitellen sulautuneet valloittajiin? Jälkimmäinen käsitys epäilemättä tuntuu todemmukaisemmalta. Eiväthän alhaisellakaan sivistystasolla olevat ihmiset liene yleensä tappaneet sodassa voitettuja sukupuuttoon, eivätkä liioin koko kansat harvaan asutuissakaan seuduissa liene voineet paeta hyökkääjien tieltä, varsinkaan siinä tapauksessa, että ahdistetut olivat pysyvillä asuinsijoilla elävää maataviljelevää väkeä. Päinvastoin tiedetään, että tavallisesti voittajat ovat ottaneet voitettuita orjikseen ja heidän naisiaan avioikseen. Tästä kaikesta päädymme siihen käsitykseen — ja sitähän tukevat myös antropologisten tutkimusten tulokset —, että me olemme sekakansaa. Esi-isiemme jou-

kossa lienee venekirveskansan miehiä, mutta todennäköisesti myös jo näitä ennen maassa eläneitä uralilaisia.

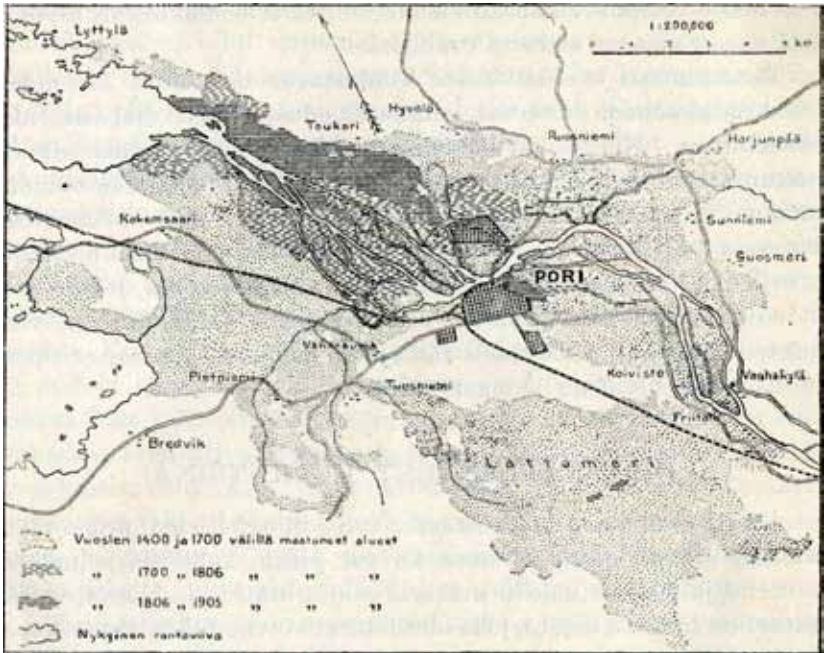
Tavattomasti mielikuvitusta kiihoittavaa on noiden kauniiden, m. m. Satakunnan museossa runsaasti edustettujen diabasiasoiden katseleminen. Ne tuovat lähellemme faaraoiden aikoina eläneet satakuntalaiset ja heittävät valon pilkahduksen hämärään muinaisuuteen. Mutta saamme olla vakuutetut siitä, että tutkimuksen edistyessä tuo hämäryys tulee yhä valkenemaan, ja maakuntamme historia tulee ulottumaan selkeänä siihen aikaan saakka, jolloin meri oli luovuttanut vasta vähäisen osan nykyistä Satakuntaa ja vielä huuhteli nykyisen Kuloveden rantoja ja jolloin ensimmäiset ihmisasukkaat saapuivat näille maan äärille.

DIABASISELÄNTEET KULKUTEINÄ.

Ala-Satakunnassa matkustaessa tulee ihmetelleeksi, miksi täällä maantiet niin monessa seudussa käyvät pitkin kallioisia ja mäkisiä selänteitä ja tekevät näiden mukana suuria mutkia ja kaaria, vaikka vieressä on tasaista maata, jolle olisi luullut voivan tehdä ahteettoman ja suoran tien. Eräs tuollainen ahteinen tienpätkä Paneliasta Eura-joelle päin onkin saanut sattuvan nimen, »paha virsta». Se on nyt aivan äskettäin väistetty tekemällä maantie läheiselle savitasangolle.

Tähän seikkaan on kumminkin luonnollinen selitys. Tasankomaa on nykyään kuivaa ja tiemaaksi soveliasta, mutta ei se ollut sitä silloin, kun ihminen ensinnä saapui Ala-Satakuntaan. Lounais-Suomen vanhimman asutuksen ilmestyessä meidän rannoillemme meri peitti näillä seuduin vielä maata sitä tasapintaa myöten, joka nyt on noin 40 metriä merenpintaa ylempänä. Ala-Satakunnan tasanko oli siis silloin vielä suurimmaksi osaksi veden alla. Merenpinnan yläpuolelle kohosivat saarina ja nieminä vain diabasiselänteet, someroharjut ja korkeimmat sora-ämet. Rapakivialue Eurassa, Hinnerjoella ja Lapissa oli suurimmaksi osaksi jo kuivaa. Venekirvesajalla Ala-Satakunnan tasanko oli merenlahtina Euran Kauttuan koskiin ja Huittisiin sekä Tyrvälle saakka. Mutta Suomi on koko jääkaudenjälkeisen ajan kuluessa yhtämittaa kohonnut, hitaammin etelässä, nopeammin pohjoisessa. Satakunnassa on venekirvesajan alun jälkeinen maankohoaminen ollut noin 40 metriä. Kivikautiset asuinpaikat, esim. Kiukaisten Uotinmäessä, Harjavallan Hiirijärvellä, Köyliön Tuiskulassa, Eurassa, Hinnerjoen Lammilassa y. m., ovat aikoinaan olleet meren partaalla.

Vähitellen meri pakeni tältä lakeudelta, ja rannan mukana myös asutus levisi entiselle merenpohjalle. Pronssikauden kuuluisia kiuas-

Kokemaänsuon suistomaan maatumisen historiallisena aikana. A. Wahlroosin mukaan. Rantaviiva v. 1903 Ulvilan kihlakunnan kartasta. Kokemaänsuon, kuten muidenkin Suomen jokien suistojen maatumiseen on kaksi syytä: joen kulettaman ietteen kerrostuminen meren pohjalle joensuun edustalle ja maan kohoaminen, joka tuntuu kaikkialla rannikoillamme.

hautoja on Kiukaisten mäkimäillä noin 25:n metrin korkeudella merenpintaa ylempänä.

Mutta vielä Suomen historiallisen ajan alussa, noin 1200 j. Kr. on suurin osa Satakunnan varsinaista savi- ja kivilakeutta ollut osaksi veden peitossa, osaksi niin vähän vedenpintaa ylempänä, että maan on täytynyt olla aivan vesiperäistä. Wahlroos on historiallisten asiakirjojen perusteella laatinut kartan meren rajapiirteistä eri aikoina vuodesta 1400 lähtien. Kuten siitä näemme, ulottui meri mainittuna vuonna vielä Ulvilan kirkolle saakka, ja Lattomeri oli nimensä mukaisesti merta. Maatumista on täällä maan kohoamisen lisäksi suuresti edistänyt virran suunsa edustalle kulettamat lieterkerrostumat.

Edellä sanotusta ymmärrämme, että koko sen ajan kuluessa, jolloin Ala-Satakunnan asuttaminen on tapahtunut, ovat diabasiselänteet olleet harjuja lukuunottamatta ainoat kuivat tiemaat. Diabasisaarille ja niemille laskivat jo kivikauden ihmiset kalastusmatkoillaan. Sinä aikana, jolloin lakeudet kullakin seudulla olivat juuri veden rajassa — mahdolliset kulkea niin veneellä kuin jalan — olivat diabasiselänteet ainoat mahdolliset kulkutiet.

A a r n e   L a i t a k a r i .

Onko Säskylän Pyhäjärven kuivaus mahdollinen?¹

Suomessa tehdyt järvenkuivaukset ovat useimmiten olleet taloudellisesti edullisia, varsinkin jos järvenpohja on ollut viljavaa maata. Seuraavassa käymme lähemmin tarkastamaan, onko suurella Säskylän Pyhäjärvellä niitä edellytyksiä, joita kuivattavalla järvellä täytyy olla, jotta kuivaus olisi kannattavasti suoritettavissa. Tätä varten on syytä ensin esittää katsaus tämän monessa suhteessa mielenkiintoisen järven muodostumiseen ja tehdä vertailuja samoissa olosuhteissa syntyneeseen ja sittemmin kuivattuun Leistikjärveen.

Viime vuosina tekemistäni geologisista tutkimuksista on käynyt selville, että Kokemäenjoen eteläpuolella on laaja yhtenäinen alue, jossa kallio on hiekkakiveä. Sitä lävistävät pitkät ja kapeat diabasijuonet (katso kalliooperäkarttaa). Tämä alue ulottuu Pohjanlahden lannalta, Reposaaren ja Luvian väliltä, Varsinais-Suomen ja Satakunnan rajalla olevalle suurelle Pyhäjärvelle asti. Se on tasankoa, josta kohoa vain yksityisiä someroharjuja ja sorakumpuja ja siellä täällä pienehköjä diabasikallioita. Ne ovat diabasijuonien maanpinnalla näkyviä puhkeamia. Ne ovatkin miltei ainoat kohdat, joissa kallio tulee lakeuden irtonaisten maakerrosten alta näkyviin. Tämä johtuu suorastaan siitä, että hiekkakivi, muodostumistapansa takia, on tasaisina vaakasuorina kerroksina. Sitä näkyy vain syvissä leikkauksissa. Tällaisia on luonnon tekeminä Kokemäenjoen törmässä ja ihmisten tekeminä eräiden viemärien seinissä sekä monessa kaivossa. Poikkeustapauksissa on hiekkakivikallio niin lähellä maanpintaa, että se näkyy jo sarkaojissa.

Aivan toisin esiintyy diabasi. Se on aikoinaan purkautunut maan uumenista sulana kivitahtaana eli magmana kallion halkeamia myöten maanpinnalle peittäen hiekkakivikerrokset. Sittemmin on kulutus vienyt nuo pinnalle levinneet diabasipatjat melkein tyys-

¹ Kirjoitus on vähän toisenlaisena ensiksi julkaistu Teknillisessä Aikakauslehdessä n:o 1, 1925.

tin pois ja jäljellä ovat vain halkeamia täyttävät diabasijuonet. Niitä on hiekkakivessä ja myös ympäristön rapakivessä ja peruskalliossa. Vielä myöhemmin geologisina kausina, jääkaudella ja sen jälkeisenä aikana, ovat kuluttavat ja kerrostavat vaikuttimet muokanneet maanpinnan nykyiselle.

Kallioperällä oli tällöin huomattava vaikutus alueelle muodostuneisiin maalajeihin. Laakealle hiekkakivitasangolle laskeutui vahvoina kerroksina savea ja hietaa, mutta kynnysmäiset pitkäkköet diabasikalliot jäivät paljaksi. Savikentille kasvoi paksuja turvekerroksia; muodostui laajoja soita. Avoimina lainehtivia suurehkoja järviä muodostui vain kolme, nimittäin Pyhäjärvi, Köyliönjärvi ja Leistilänjärvi. Niiden pohjien pinnanmuoto ei missään suhteessa eroa niitä ympäröivän seudun pinnanmuodoista ja savikerrokset jatkuvat järven pohjassa samanlaisina kuin muuallakin. Vain se seikka, että luoteessa, minne alue hiljalleen viettää, oli sopivan korkeat kynnykset, aiheutti veden patoutumisen näihin altaisiin järviksi. Ne muodostavat syntynsä puolesta aivan erikoisen järvityypin ja eroavat koko olemukseltaan suuresti muista meillä tavallisista järvistä, mikä selvenee seuraavasta.

Ehjärantainen, laakeapohjainen ja matala Köyliönjärvi on muodostunut kiekkakivialueen rajalle jääneeseen syvennykseen. Sitä pataa Tuiskulan kylän luona kulkeva diabasikalliojakso, jonka matalimman kohdan yli järven vedet virtaavaat.

Tarkastelkaamme ensin millainen oli ennen ja millainen on nyt Leistilänjärvi Nakkilassa. Se on ollut 5—6 km pitkä ja noin 3 km leveä, saareton ja niemetön soikea aukea. Pohjois- ja länsipuolilla kaarena kiertävä diabasikalliovyö oli niin korkea, ettei vesi sen yli päässyt juoksemaan läheisimpään merenlahteen Lattomereen, joka nyt on kuivana, mutta vielä muutamia satoja vuosia sitten todella oli merta. Idässä samantapainen diabasikynnys oli matalampi, ja tämän yli alunpitäenkin matalan Leistilänjärven vesi valui Kokemäenjokeen.

Patoavan kynnyksen kapeudesta ja järven mataluudesta johtui järven aikaisin jo toista sataa vuotta sitten tapahtunut kuivaaminen. Lähempiä tietoja siitä en ole onnistunut saamaan. Järvenpohjamaa kuulunee yhä kuivausyhtymälle. Maa on jaettu pariin sataan osaan, kukin vastaten yhtä osuutta yhtymässä. Niittypalstoja voidaan ostaa ja myydä kuten irtainta omaisuutta.

Nyt on järvi tasaisena niittylakeutena satoine heinälatoineen. Sen halki käy vesiä kokoava pääviemäri. Järvenpohja kasvaa yhä edelleen rehevää ja karjanrehuksi erinomaista kortetta, mikä ei

olekaan ihme, sillä onhan se savipohjaista ja lisäksi on saven päällä runsaasti järvenäoloajalla muodostunutta hedelmällistä lietettä. Niitty lähiseudun asukasten omaisuutena, on tuntuvasti vaikuttanut paikkakunnan vaurauteen.

On syytä huomauttaa ettei Leistilänjärven pohjasta tullut yhtään niityksi kelpaamatonta joutomaata, jota usein järven kuivauksissa tulee lähes puolet saadusta maa-alasta.

Siirrymme sitten hiekkakivialueen kaakkoiskolkkaan tarkastamaan Pyhäjärveä. Sen pituus on yli 25 km ja leveys keskimäärin 7 km. Pinta-ala on siis noin 165 km². Järven syvyydestä on tarkat tiedot tri B. Ahlström'in toimittamien mittauksien perusteella. Niiden mukaan on myötäliitettyyn karttaan piirretty järven syvyyskäyrät (5 m syvyyseroa). Ympäröivän alueen korkeuskäyrät on saatu venäläisistä topografikartoista (korkeuskäyrien välillä on 4,2 m).

Ellei Kauttuan luona diabasikallio ja Euran ja Säkylän välillä hiekkaharju patoaisi aluetta, olisi nykyinen aava, saareton Pyhäjärven ulappa vain kyseessä olevan tasangon eteläisin osa. Pyhäjärven syvyyskarttaa tarkastaessa huomaa, että järvi yleensä on matalaa ja tasapohjaista. Vain Honkilahden puoleisella rannalla on syvä ja kapea rotko, jossa on syvimässä kohdassa yli 20 m vettä. Tämän rotkon kohdalla on hiekkakiven ja rapakiven raja. Muu osa järvestä on korkeintaan 7 m syvyistä. Pohja viettää joka suunnalta tähän syvennykseen, eikä muualle jää erillisiä kuoppia.

Järven lounaispuolella, Yläneeltä Euraan, on rapakivialuetta, ja kalliit ulottuvat järven rantaan asti. Itäpuolella on peruskallioseutua, mutta kalliit ovat enimmäkseen läheltä kulkevan suuren harjun liepeitten peitossa ja rannat ovat hiekka- ja kivikkorantoja. Koillisessa harju ulottuu järveen asti.

Pyhäjärven pohja on suurimmalta osaltaan savea, kuten ympäristön tasangotkin. Harjukivikkoa on karikko Säkylästä etelään Emäkareille. Järven mataluudesta johtuen oli verrattain helppoa todeta pohjan laatu kaikkialla muualla paitsi edellä mainitussa syvänteessä. Saven päällä on noin 1/2 m vahvuudelta lietettä. Rantakasvullisuutta ei juuri ole, sillä aallokko on voimakas. Se muokkaa rannoilla hiekan tai kivet esiin liettäen hienommat ainekset kauemmaksi. Vain siellä täällä kasvaa pari metriä syvässä vedessä vesileinikköä ja ahvenruohoa ja suojaisissa lahden poukamissa saattaa tavata pieniä kaislikkoja.

Pyhäjärveä laskettiin noin 100 v. sitten pari metriä perkaamalla Kauttuan koskia, joista vesi jyrkästi putoaa Euran lakeudella suvantona juoksevaan Eurajokeen. Pyhäjärven pinta on nykyään 44 m

merenpintaa ylempänä, ja Eurajoki $\frac{1}{2}$ km niskasta alaspäin on 15 m järvenpintaa alempana. Kun järven suurin syvyys Honkilahden puoleista kapeata syvännettä lukuunottamatta, on 7 m, voisi Pyhäjärven verrattain helposti laskea kuiviin. Jäljelle jäisi vain tuota syvännettä vastaava vajaan kilometrin levyinen ja 7 km pituinen syvä järvi. Jos haluaa kuivattaa Pyhäjärven, on lasku-uoma kaivettava tästä järvestä, nimittäkäämme sitä Vähä-Pyhäjärveksi, nykyisen Kauttuan kosken puoliväliin asti, sillä järvi on sillä kohdalla matalaa. Syvää, kallioon louhittavaa kanavaa olisi tehtävä vain Kauttuan kosken niskalle. Muu osa tehtävästä uomasta, noin 6 km pitkälti, kävisi läpi saven ja muun irtonaisen maan eikä todennäköisesti ulottuisi kallioon asti.

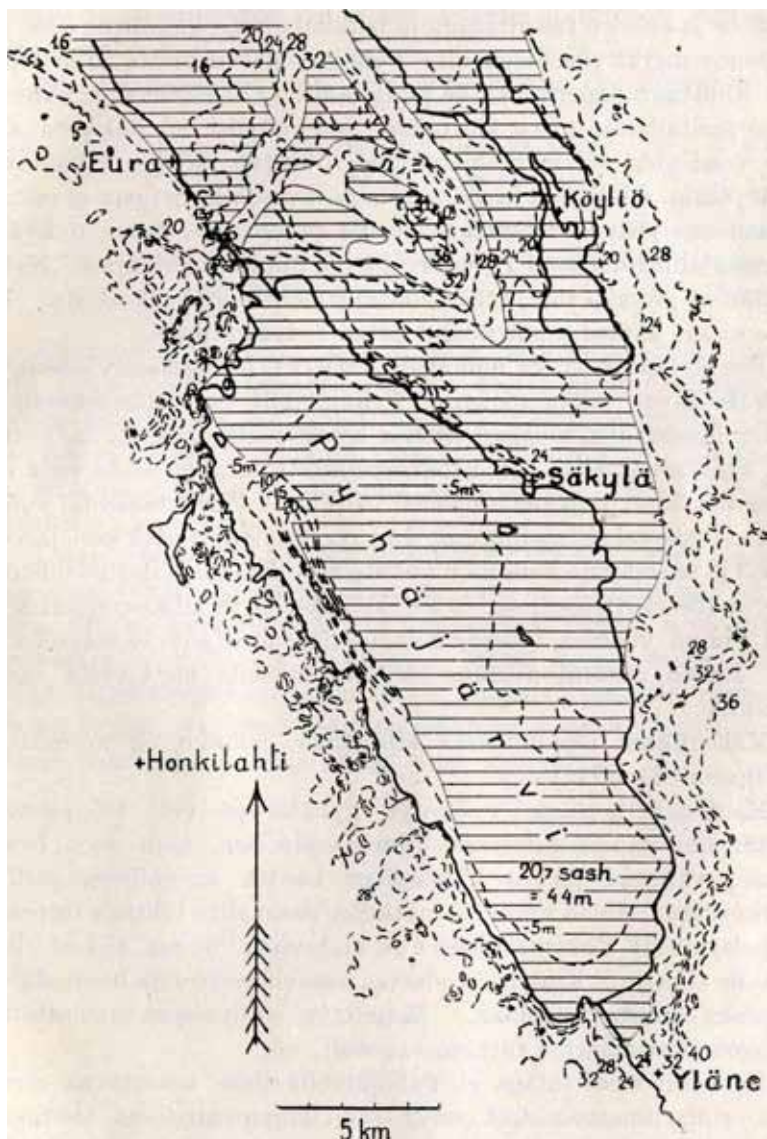
Kysymykseen, mitä hyötyä olisi tästä kuivaamisesta, on jo tavallaan vastattu esityksellä Leistilänjärvestä. Siitä saatiin noin 1200 ha hyvää niittyä ja peltomaata. Pyhäjärvestä saataisiin kymmenkertainen määrä eli 14 500 ha kuivaa maata. Tästä alasta tuskin jäisi enempää kuin viides osa somerikkopohjaisena metsämaaksi ja muu osa noin 12 000 ha tulisi viljelyskelpoiseksi. Huomautettakoon tässä vielä siitä seikasta, että järven pohja viettää tasaisesti järven länsiosan syvimpään juopaan, jota myöten Yläneenjoki virtaisi läpi nykyisen järvenpohjan ja jäljelle jäävän Vähä-Pyhäjärven. Erikseen kuivattavia pikkujärviä ei jäisi.

Kun järveä noin 100 v. sitten laskettiin, saavutettiin tarkoitus, Yläneen ja Säskylän alavien rantapeltojen kuivaus. Nyt esitetty kuivaus toteutettuna yhdistäisi Yläneen jokilaakson viljelyksen Euran ja Säskylän laajoihin viljelyslakeuksiin.

Ammattimiehet, joiden puoleen olen kääntynyt, ovat arvioineet tällaisen maan 3000 markkaan hehtaarilta. Tämän mukaan saisimme koko kuivatetun viljelyskelpoisen maan arvoksi noin 36 000 000 mk, lisäksi jäisi noin 2000 ha metsämaata, jolle voimme laskea ainakin $\frac{1}{2}$ milj. mk.

Vertaus Leistilänjärveen vahvistaa arviota, mikäli se koskee viljelysmaata. Mitä somerikkoiseen järvenpohjaan tulee, voi viitata Höytiäisen järvenpohja-karikkoihin, joille on viidessäkymmenessä vuodessa kasvanut tukkimetsää. Höytiäisenpohjan viljelykset ovat myös hyvänä esimerkkinä savipohjaisten järvien viljelyskelpoisuudesta ja suuresta arvosta. (Sivumennen sanottuna on Höytiäisen lasku suotta jätetty puolitiehen).

Silloin kun Leistilänjärvi aikoinaan kuivattiin, ei järven häviämisestä ollut juuri mitään haittaa, korkeintaan loppui jonkun ranta-asukkaan kalansaalit. Mutta kun Pyhäjärven kuivaus todella tulee

Pyhäjärven ja sen ympäristön topografikartta. B. Ahlström'in syvyysmittausten ja venäläisten topografikarttojen mukaan tehnyt A. Laitakari.

harkittavaksi, on otettava huomioon ne haitat, mitkä järven häviämisestä johtuvat. Tällöin tulee kyseeseen: järvi liikenneväylänä, järven kalastus, järvi voimanlähteenä Kauttuan koskissa, järvi ilmaston- ja tulvien tasoittajana ja paikkakunnan kaunistuksena.

Ainoa merkityksellinen liike Pyhäjärvellä on puutavaran kuljettua Kauttuan paperitehtaalte ja asemalle. Osaksi on se tukkien ja pienen puutavaran uittoa lauttoina. Se ei kärsisi kuivauksesta, sillä uiton voisi yhtä hyvin tai paremmin suorittaa jäljelle jäävää vesireittiä pitkin. Halkojen ja valmiin lautatavaran kuljetusta ei voitaisi kuivaamisen jälkeen toimittaa suurilla proomuilla, kuten nykyään. Matkustajaliikenteelle ei Pyhäjärvellä ole mitään merkitystä. Nykyäänkään ei järvellä ole yhtään matkustusta välittävää alusta. Liikenne ei siis kärsisi sanottavaa haittaa kuivaamisesta.

Toiseksi on otettava huomioon kalastus, joka sisäjärviolosuhteisiin katsoen on suurenmoista. Pyhäjärvellä on kalastusammattimiesten lausuntojen mukaan erittäin hyvät edellytykset tulla tuottoisaksi kalastusjärveksi. Ryöstökalastuksesta johtuen ei se vielä sitä ole muuta kuin poikkeuksellisina vuosina. Parikymmentä vuotta sitten ei kalastuksella ollut erikoista merkitystä, mutta kun järveen v. 1908 ja seuraavina vuosina oli istutettu siikaa, on kalastus muodostunut osalle ranta-asutusta pääelinkeinoksi ja jo aikaisemminkin oli sieltä eräinä vuosina ryöstökalastuksella saatu suuria määriä kuoretta. Ennen rapuruton aikaa oli ravustuksella merkitystä ranta-asukkaille.

Kalastuksen loppumisesta aiheutuva vahinko on arvioitu n. 5 miljoonaksi markaksi.

Kauttuan koskissa vyörynet Pyhäjärven vesi on johdettu käyttämään paperitehdasta. Tämä vesivoima, noin 1000 hevosvoimaa, vähenisi järven kuivauksen kautta suunnilleen puoleen nykyisestään. Mutta kun ei se nytkään yksin riitä tehtaan tarpeisiin ja läheisyydestä Kokemäenjoesta on saatavissa voimaa, ei koski liene tehtaalte elinehto. Kuitenkin edustaa kosken vesivoima luonnollisesti melkoisen suurta pääomaa. Menetetyn vesivoiman aiheuttaman vahingon korvaukseksi riittänee 10 milj. mk.

Ilmaston tasoittajana ei Pyhäjärvellä liene sanottavaa merkitystä, sillä ilmastosuhteet eivät sen lähiympäristössä tiettävästi ole toisenlaiset kuin kauempana, minne ei järven vaikutus ulotu.

Mutta suurempi merkitys on Pyhäjärven altaalla tulvien tasoittajana. Pyhäjärven sadealue, jonka vedet virtaavat Kauttuan koskien kautta, on noin 52 000 ha. Järvenkuivauksen kautta järven tasoittava vaikutus loppuisi ja silloin syntyisi tulvia. Eurajoen ala-

juoksun varsille. Eurajoen saattamiseksi sellaiseen kuntoon, etteivät tulvat pääsisi haittaamaan, kuluisi arviolta 5 milj. mk.

Kuivausviemärin kaivaminen Vähä-Pyhäjärvestä Kauttuan-koskelle tulisi ammattimiesten arviolaskelman mukaan maksamaan osapuilleen 6 milj. mk.

Edellä esitetyn mukaan saamme seuraavan kustannuslaskelman:

Saadun vilj. maan arvo 36 milj. mk	Kuivauskustannukset	6 milj. mk
» metsämaan arvo 0,5 » »	Eurajoen perkaus	5 » »
	Kalastuksen kärsimä tappio	5 » »
	Kauttuan tehtaan vahinko	10 » »
	Yrityksestä saatava voitto	10,5 » »
36,5 milj. mk		36,5 » »

Kauneusnäkökohdista voi aina olla eri mieltä. Moni varmaan pitää Pyhäjärveä mahtavan kauniina. Mutta länsisuomalaisen maa-miehen mielestä on luultavasti silmänkantamiin ulottuva viljelys-alue monin verroin kauniimpi kuin autio järvenselkä. Kesähuvila-asutusta on Pyhäjärven rannoilla hyvin vähän, joten se ei suuria merkitse.

Ilman monipuolista ja perusteellista tutkimista järven alueella ja laskelmaa syitten ja vastasyitten arvosta on mahdotonta varmaan sanoa, olisiko kuivaus nykyään kannattava, vaikka arviolaskelma osoittaakin 10 milj. mk ylijäämää. Mutta kerran tulee varmaan hyvän viljelyskelpoisen maan arvo Lounais-Suomessa nousemaan niin korkeaksi, että tässä pääpiirteissään hahmoiteltu kuivaus toteutetaan, kasvatetaan viljaa siinä, missä nyt kalaa.

A t h a n a s i u s   R o s e n g r é n i n

„Muistotietoja Karkun muinaisuudesta,,.

Johdatukseksi

kirj. J a l m a r i   J a a k k o l a .

Seuraavan kirjoituksen lähetti tohtori H. Ryömän välityksellä Satakunta III:ta varten Athanasius Rosengrén Karkusta professori J. Mikkolalle, jonka hallussa se on ollut tähän saakka. Muutama sana sekä kirjoittajasta että kirjoituksesta ansainnee sen vuoksi tässä sijansa.

Athanasius Rosengren syntyi syysk. 4 p. 1845 Suoniemellä. Sittemmin muutti hän v. 1870 Kutalan kylään Karkussa ja oli täällä m. m. useita vuosia kunnan esimiehenä. Rosengren oli itseopinut mies ja tuli jo asemansakin vuoksi harrastaneeksi kotipaikkakuntansa asioita. Hän kuoli 18 p. elok. v. 1915.

Mainitut Karkun kirkkoherran, rovasti K. E. Bergrothin antanut elämäkerralliset tiedot ovat tärkeät arvioitaessa Rosengrénin katsantotapaa ja kehitystä. Kun hän on koko elämänsä viettänyt synnyinseuduillaan, ei ole edes ajateltavissa, että hän olisi seuraavaan kirjoitukseensa voinut saada vaikutteita muualta kuin paikallisesta perimätiedosta ja kirjallisuudesta.

Juuri tässä kohdin ilmenevä epämääräisyys aiheuttikin prof. J. J. Mikkolan, vaikka pitikin Rosengrénin kirjoitusta mielenkiintoisena, arvelemaan, että eräät kohdat siitä olisivat syntyneet Kalevalan lukemisen vaikutuksesta, kuten paikoin onkin asianlaita, ja Pyysi hän tämän vuoksi tohtori H. Ryömän kautta Rosengrénilta lisätietoja, joita osaksi saapuikin, kuten seuraavasta prof. Mikkolalle osoitetusta kirjeestä ilmenee.

Mielenkiintoisinta kirjoittelmassa ovat perimätiedot Sarkolan seudun vanhoista vesistösuhteista. Niinpä esiintyy kirjoittajan mainitsemaa »*Käärekoskea*» muistuttava nimi Sarkolan kylän isonjaon kartan karttaselityksessä kahdesti muodossa »*Käräjäkoski*» (Vrt. jäljempänä olevaa karttaselitystä, kirj. il, ik.)

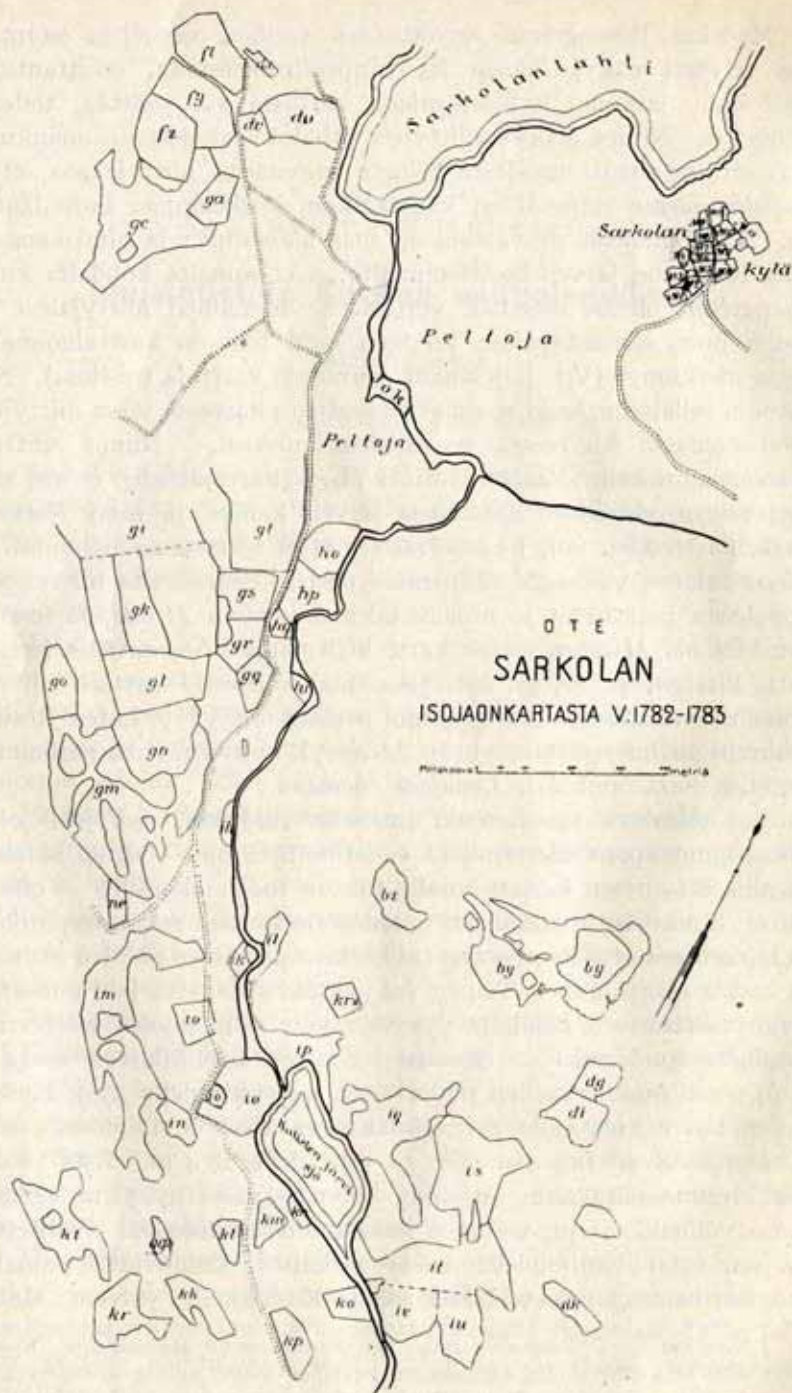

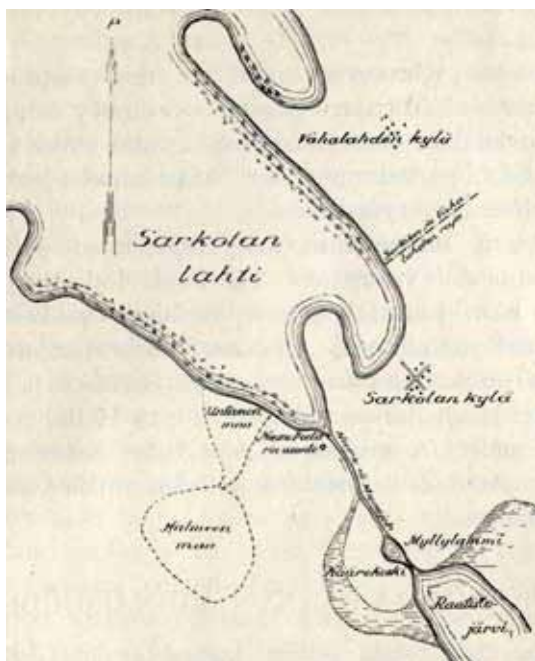
Myöskin Rosengrénin ilmoittaman vanhan vesireitin suunta, joka selvästi näkyy hänen käsivaraispiirroksestaan, osoittautuu, sikäli kuin Sarkolan kylän isonjaon kartasta voi päättää, todennäköiseksi. Niinpä näkyy niittyjen vähälukuisuudesta samoin kuin siitä, että ne eivät muodosta mitään yhtenäistä niittyjaksoa, että *Raatiston järven* itäpuoli on kauttaaltaan korkeampaa kuin läntinen. Tällä puolella sitävästoin on maa alavampaa ja nimenomaan alkaa Raatiston järven luoteisrannalta, s. o. samalta kohdalta kuin Rosengrénin piirros osoittaa, verrattain yhtenäinen niittyjakso ja tehden juuri samantapaisen kierteen kuin hän on karttaluonnokseensa merkinnyt (Vrt. jäljempänä seuraavia karttoja toisiinsa). Ni mistökin sellaisena, kuin se esiintyy isonjaon kartassa tässä niittyjen muodostamassa kierteessä on mielenkiintoinen. Niinpä viittaa sellainen nimi kuin »*Raatisten*» *niitty* (merk. karttaan kirj. *io*, *in*) selvästi niityn yhteyteen Raatisten järven kanssa ja nimi *Kortesto* (merk. kartt. kirj. *im*), joka selvästi johtuu *korte*-sanasta, puhuu ilmeisesti alueen vanhasta vesiperäisyydestä. Seuraavista niitty vyön kappaleista herättävät jo nimeltäänkin huomiota *Miestappo* (merk. kart. kirj. *ne*), *Miesperä* (merk. kartt. kirj. *gm*) ja *Piinantaipale*, (merk. kartt. kirj. *gn*, *gl*, *gr*, *gs*, *hg*), joka mahdollisesti saattaisi viitata vanhoihin vesistösuhteisiin ja jonka perästä niittyvyö, kuten Rosengréninkin piirros osoittaa, yhtyy Miemo¹ l. nykyään ehkä paremmin tunnetun Sarkolanjoen l. Lanajoen² uomaan.

Jos ylläoleva Rosengrénin ilmoitus vanhasta, nykyistä joki-uomaa lännempänä kiertäneestä vesistöreitistä on — kuten ainakin paikallisen isonjaon kartan nojalla tuntuu todennäköiseltä — oikea, niin on tämä vesitie aikoinaan muodostanut erään sekä vesiputouksen korkeuteen että itse kosken tai koskien pituuteen nähden suurimpia koskia maassamme. Tämän voi päättää siitä, että joki puheenaolevan vesikierteen kohdalla nykyään vain noin puolen kilometrin pituudella »pudottaa» — Suomen kartaston koskitilaston mukaan — 19,5 m. Tammerkosken pudottaessa 945 pituudella 17,9, uroskosken 180 m. matkalla 20,3, Emäkosken 1600 m. taipaleella 16,0 ja itse mahtavan Imatran 1300 m. pituudella 18,4 m. Että vanha koski vesimäärältäänkin on ollut huomattavasti nykyistä edustajaansa voimakkaampi, voitane katsoa todennäköiseksi. Valitettavaa on, ettei varmuudella voida ratkaista, kuuluvatko samalta seudulta mainitut nimet Käärekoski ja Käräjäkoski yhteen. Mutta

¹ Nimi esiintyy jo isonjaon kartassa mainitussa nimessä *Miemon silta*. Rosengrénin väite että Miemo olisi aikaisemmin kuulunut Niemo tuntuu arveluttavalta.

² Painetuissa kartoissa esiintyvät nämä nimet aivan sekaisin.

Edellisellä sivulla olevan karttaotteen ymmärtämiseksi mainitsemme, minkä nimisiä siihen merkittyjä niittyjä kirjaimet tarkoittavat.

Vesistölinjan itäpuolella: iv, iu, it, is, iq = Parke; dk = Ratton niitty; di, dg, by, bz = Poickinen; ip, krx = Letto; il == Talola Kärjäkoski.

Vesistölinjan länsipuolella: ko = Nickilä keskinen jocki; kp, kk, km (km kirjaimen vieressä olevaa kn kirjainta ei ole karttaselityksessä, joten se tarkoittanee samaa kuin kirjain km, jota onkin jälestä korjattu) = Lohiniitty; kl = Inhyses äng; kr, kt, ggs, io, in = Rattisto (Rattisten niitty, Radista, Ratistenma perko). im = Kortesto; ik — Rekola Kärjäkoski; ne = Rekola Miestappo; gm == Miesperä; gn gl, gr, gs, hq = Pinantaipale; go = Luidi Wära lato; gq = Kivinen oja; hr = Tomminniemi; hp, ho = Vanha moisio; gk, gi = Vuorentausta; gt = Nickilä Sopenmäcki; gc = Erkilä Ahvenoja; ga = Savilassi; fz, fy, dv = Undamo; ft = Härkinijttu; du = Lautakäta; dx = Usi moisio.

Sarkolan karttaan merkittyjen talojen järjestys: N:o 1 = Pauhu, N:o 2. = Tuomola, N:o 3 = Peltari, N:o 4 = Rekola N:o 5 = Nickilä, N:o 6 = Mattila, N:o 7 = Hoickala, N:o 8 = Kesä, N:o 9 = Talola, N:o 10 = Pafvola, N:o 11 = Sorri, N:o 12 = Luidi, N:o 13 = Erkilä, N:o 14 = Meckonen.

äänteellisten vaikeuksien vuoksi on yhtä mahdollista, että kumpikin nimi on itsenäinen. Asiallisestikin voi asettaa ainakin kyseenalaiseksi, eikö isonjaonkartoissa esiintyvä Kärjäkoski ole eroitettava siitä vanhasta kierteisestä Käärekoskesta, johon Rosengrénin muistiinpanema runonpätkä liittyy. Juuri tämän vanhan kosken »kään-

täminen» nykyiseen uomaansa olisi täten liittynyt »uro Untamon» nimeen.

Kun myöskin »Untamon maa»¹ — nimi Untamo tunnetaan m. m. paikannimenä Tottijärvelläkin² — esiintyy isonjaon kartassa juuri Sarkolan lahden perän länsipuolella, niin soveltuu paikallinen Untamo-traditsioni parhaimmin juuri tähän lahteen laskevan Miemojoen länsipuoliseen niittylaaksoon.

Samalla kun Rosengrénin muistiinpaneman perimätiedon ilmoitukset vanhasta vesireitistä tuntuvat todennäköisiltä, ovat ilmeisesti myöskin hänen säkeensä vanhasta koskesta ynnä sen »kääntämisestä»³ paikalliseen, vanhaan muistotietoon perustuvia. Kun myöskin satakuntalainen runopätkä Sarsasta ja Iharista otetaan huomioon ja ainakin mahdollisuus, että Hälläpyöräkin kuuluu Satakuntaan, pidetään avoimena, niin tulee Satakunta vanhaan, historialliseen »koskirunouteenkin» nähden mielenkiintoisimmaksi alueeksi Suomessa.

MUISTOTIETOJA KARKUN MUINAISUUDESTA.

Ennenkun alan tehdä selkoa kansantaruista, joita vielä noin puoli vuosisataa takaperin kuuli muistista kerrottavan joko runojen tahi suorasanaisten kertomusten muodossa, teen muutamin piirtein selkoa Karkun paikallisista sekä historiallisista olosuhteista.

Karkku on Kuloveden kahtia, eli oikeammin kolmia jakama, sillä useampia kyliä on Salon ja Kutalan saarissa, mitkä Huittisen ja Kutalan sekä Kiuralan, Hiedan ja Karkunkylän virtojen ja salmien kautta ovat erotetut Kuloveden pohjois- ja eteläpuolella olevista mantereesta. Vanhastaan onkin sananlasku, että »Karkussa on vuorta ja vettä». Sen takia on luonnollista, että kunnassa löytyy hyvinkin hauskoja ja viehättäviä paikkoja sekä avaria ja kauniita näköaloja. Tätä todistaa sekin, että Porin — Tampereen rautatien valmistuttua noin pari vuosikymmentä sitten, on Kuloveden pohjoisrannikolle ilmaantunut huvila toisensa viereen, yksi toistaan komeampia, ja suviasuntoa pitäviä kesävieraita siihen, missä vähänkään sopivia huoneita on saatavana.

Mitä tulee Karkun muinaiseen alkuperäiseen asutukseen, on

¹ Vrt. kartalla kirjaimia *fy, lz, dv*.

² Nimi esiintyy Tottijärven isonjaon kartassa.

³ Jo yksistään sellainen ajatus kuin kosken »kääntäminen», joka Rosengrén ei itsekään näytä täysin käsittäneen, tekee epäilyksen, että hän voisi olla runon »sepittäjä», mahdottomaksi.

se tuonnempana mainittuja, himmeitä taruja lukuunottamatta, historiallisesti hyvinkin hämärä. Mutta että paikkakunta on varhain asuttua, todistaa jo vieläkin käytännössä oleva vanha kirkkomme, ollen yksi maamme vanhimmista. Seutukunta onkin muinaisten kalarikkaiksi tunnettujen virtojen ja lahtiensa tähden ollut erittäin sopiva asuinpaikaksi.

Mitä tulee uudemman ajan asutukseen, mainitsee taru, että osa (Birger Jarlin valloitus- ja kristinuskoon kääntämistointa?) pakoon lähteneitä hämäläisiä oli karkumatkallaan joutunut aina Kuloveden keskellä olevalle Salon saarelle asti ja kun näkivät vastaisella Kuloveden pohjoisrannikolla Sastamalan komean kirkon, miksi Karkun nykyistä kirkkoa ensi aikoina kutsuttiin, asettuivat he asumaan Salon saarelle, mistä syystä heidän ensiksi perustamansa kylä sai Karkulaisten¹ eli Karkunkylän nimen. Tämä nimi siirtyi sittemmin nimeksi vanhalle Sastamalan kirkkokunnallekin, joka alkuaan oli hyvinkin laaja, koska se käsitti niinkuin avaran alan, että Kyrösselän takaakin vanhojen kertomusten mukaan tultiin joulukirkkoon Sastamalaan eli Karkkuun. Että pakoon lähteneet hämäläiset Salon saarella ollessaan vielä ovat seuranneet esi-isiltä perittyjä pakanallisia tapojaan, todistaa esim. Karkunkylän Arven talon lähellä ollut uhrikarsikko eli juhlapaikka.

Että Karkunkylän perustajat ovat aikoinaan olleet varakasta ja voipaa sekä isänmaanpuolustusta harrastavaa väkeä, huomaa siitä, että suurin osa sanotun paikkakunnan maanomistajista on Ruotsin vallan aikoina itselleen hankkinut rustitilaoikeuden, ja tämä rusthollien perustamistaito on sittemmin siirtynyt Salon saarelta Kiuralan ja Nohkuan kyliin sekä osaksi aina Kuloveden pohjoisrannikolle. Rustitilallisilla on ollut keskenään jonkunlaista yhdystoimintaa, jonka huomaa siitä, että Kiuralan ja Kuloveden pohjoisrannikon rustitilat omistavat Salon saarella olevien rustitilojen kanssa maan nautintaoikeuksia, etupäässä luonnon niittyjä, Kuloveden eteläpuolella, samoilla alueilla. Salonsaaren rustitilojen vanhemmuutta todistaa sekin, että ne vielä viime aikoina paitsi varsinaisia akumenttejä omistivat aina Noormarkun pitäjässä asti suuren yhteisen ulkopalstan, minkä luultavasti metsästys- ja kalastusmatkoilla olivat itselleen anastaneet, ja vasta pari vuosikymmentä sitten myivät sen Ahlströmin puutavaraliikkeelle. Palsta käsitti useita isoja torppia ja suuren metsäalan.

Mitään ihmiskädellä rakennettua vanhempaa muistomerkkiä ei

¹ »Kansanetymologinen», joka suhteessa arvoton nimenselitys.

Karkussa tietääkseni löydy muutakuin Kojolan Pentin maalla Linnavuoressa oleva suojelusmuurin alote. Vuoren itäisellä rinteellä on osa valmista, ja paikalle tuodut rakennusaineet todistavat, että työtä on ollut aikomus jatkaa. Mutta mikä rakennustyön on keskeyttänyt, siitä eivät kansantarut anna tietääkseni mitään selitystä.

Mitkä kylät Karkussa ovat ensiksi asuttuja, siitä kertoo kansantaru seuraavaa: Kun Nohkuan kylän asukas kerran keväisen länsituulen puhaltaessa koki katiskaansa Toijalan salmen suulla, näki hän laineilla valkoisen esineen, minkä lähemmin tarkastettuaan huomasi kirveen lastuksi, joka näytti olevankin hakattu oikein rautakirveellä, joita meren rannalla liikkuvat kaupparosvot kuljettivat. Tuostapa ukon mieli tuli apeaksi, muoto muuttui murheelliseksi. »Joko tännekin on tullut kanssa-asukas kalavesiäni anastamaan ja metsästysmaitani valtaamaan. Heti lähden häntä hakemaan, jotta näen, mikä hän on miehiään, ja samalla varotan, ettei tungeksi liian lähelle oikeuksiani omistelemaan».

Kokosi konttihin evästä,
souti rannat, kierti saaret,
samoeli salmet kaikki.

Vaan Vammaskosken alapuolelle ei mennyt, tietäen että siitä ei lastu ole mitenkään voinut ylös nousta. Toisen päivän iltaan oli jo ennättänyt kiertää Salon ja Kutalan saaretkin. Vaan kun ei missään huomannut asutusta ilmaisevaa rannikkoa, niin toisen päivän illalla jätti veneensä Huittisen vuolteelle siinä vakaassa aikomuksessa, että vielä tarkastaa Suoniemen selän rannikot, kun ensin käy kotona kalanpyydyksiään kokemassa.

Kolmantena aamuna, kun oli pyydyksensä kokenut ja syönyt vahvan aamueineen, niin kokosi taaskin konttihin evästä siinä vakaassa aikomuksessa, että ei ennen tulla kotia kuin tulee tolkulle siitä, mistä lastu lähtenynnä. Kun on kotvan soutanut Kutalan ja Muuraissaaren salmia itää kohti ja päässyt kohdalle Kalmasaaren avarammalle aukealle, niin jo huomaa Sarkolan lahden perästä nousevan sakean savun. Mitä lienee tekeillä?

Lieneekö sodan savua,
vaiko vainovalkeata?

Mutta kun kerran on liikkeellä, niin on asia lähemmin tarkastettava. Kääntää veneensä lännen puolelle Kalmasaarta ja niin tavoin Vanajan vuoren suojaamana soutelee lähemmäksi sitä kohtaa, josta

oli nähnyt savun nousevan. Mutta veneellä ei hän uskaltanut aivan lähelle, vaan kätki veneensä pajupehkoon Onniaisten lahdessa. Lähtee maita myöten hiipimään savua kohti. Ei aikaakaan, kun jo joutuu Miemojoen suuhun, huomaa siinä tänä kevännä laskettuja kalapurnuja ja aivan äskettäin valmistuneet, joen yli johtavat portaat. Jopa jo löysi paikan, mistä lastu lähtenynnä! Taannoin käynyt kakonen tuuli sekä itäinen vihuri työnti lastun lainehille kohti Kutalan saarta,

siitä sitten myötävirrät
veivät lastua edemmä,
länsi läikytti takaisin.

Niin oli lastun lähtöpaikka löydetty, mutta lastun löytäjästä ei vielä ollut tietoa. Miemojoen suusta lähti savua kohti poikki Talolan niemen. Ja kun pääsee niemen pohjoisrannalle, niin huomaa lahden vastaisella rannalla parikin ihmisasuntoa, joiden yläpuolella olevalla peratulla ja osaksi muokatullakin mäkirinteellä häärii muutamia ihmisiä sakean savun seassa.

Se oli uljas Untamoinen,
joka käänti Käärekosken,

kun siinä väkineen vuohi- ja lammaslaumansa ympäröimänä rauhallisesti vierti orahammettaan keväistä kylvöä varten. Siinä Nohkuan asukas astuu arasti lähemmä ja tavallisen tervehdyksen tehtyään alkaa heti kysellä, eikö tulokas ole asettanut asuntoaan liika lähelle ja riittääkö kalavesiä purnupaikoiksi monelle. Vielä verkotkin sekoopi, metsänkäynti tulee kahdelle ahtaaksi.

Sarkolan asukas kun huomaa, että tuntematon naapurinsa moittii häntä kuin äsken tullutta toisen etujen anastajaa, vastaa siihen karskisti:

»Ei ole eilen tultu,
äijä on aikoja kulunut,
kun me piennä poikasina,
kesäkontin korkosina,
tulimme isän perässä
vainomailta vierahilta.
Mitä olet miehiäsi,
missä miekkonen asunet,

kun en ole ennen nähnyt,
enkä tullut tuntemahan?»

»Tuolla asun tuolla puolen
noitten virtasten vesien,
siniselkien takana.»

»Pysy sinä sillä puolen,
minä olen tällä puolen.
Täällä on kyllältä kaloja,
lahdet täynnä lahnasia,
korvet täynnä kontioita,
vielä näätiä näkeepi,
joka oksalla orava,
laitumet hyvin avarat,
hettehiset heinäranнат,
otrahalmehet hyviä.»¹

Näin kerskumalla puolusti Sarkolan kylän perustaja valitsemaansa asuinpaikkaa, ja sama luonne oli kylän asukkaissa huomattavana vielä viime vuosisadan keskivaiheilla ja alkupuolella, kun kuljettiin markkinoissa voimavastinta hakemassa. Ei minään markkinatappelijoina heitä mainittu, mutta rauhallisella väkikapulan vedolla käytiin näyttämässä, että »Sarkolassa se on seittemän pitäjän lukku».

Vanhoista Sarkolan kylässä käytetyistä sananlaskuista tuntuu siltä, kuin kylän olisi perustanut kansanrunoissa mainitut veljekset Untamo ja Kalervoinen, koska uros Untamolle omistettiin sellaisia suurtöitä kuin Käärekosken kääntäminen, jolla Sarkolan joki mäen poikki kaivamalla johdettiin Rekolajärvestä² nykyiseen uomaansa, saaden niin tavoin sanotun järven rannoilta isompia heinämaaloja, vesi kun näyttää ennemmin kulkeneen lännen puolelta nykyistä uomaansa.

Riitaisuuksien johdosta veljekset sittemmin erosivat sen veran, että Kalervoinen perusti lähellä olevan Vahalahden kylän.

Mainittujen kylien jälkeen lienee Karkun itäisessä päässä vanhempia Kutalan kylä, jossa Hiidellä oli oma uhripuistonakin, mikä vieläkin Hiidenvainion nimellä mainitaan. Sen jäl-

¹ jo muoto *otra* osoittaa, että runo ei liene kansanomainen.

² Tämä on sama kuin Raatiston järvi.

keen pitäisi Ruolahden kylän olla perustettu, mutta se näyttää tapahtuneen myöhempanä aikana, silloin kuin kristinusko jo oli saanut jalansijaa Suomessa, koska perustajalla oli pojat, joista toisen nimi oli Lauri ja toisen Heikki, ja heistä kylän talojen nimet sittemmin saivat alkunsa.

Vielä 50 vuotta sitten oli Ruolahden kylän laidassa olevalla mäen kukkulalla mänty, joka ei latvaltaan ollut 3 tai 4 syltä korkeampi, mutta juuresta runko 7 kyynärää ympäri mitaten. Sen juurelle arveltiin kylän perustajan tehneen ensimmäisen majansa, kun oli Sarkolan ja Vahalahden kylien paimentoimesta ottanut eronsa, ruveten perustamaan omaa kotia. Vielä 50 vuotta sitten oli saman männyn juurella aitta, joka oli rakennettu siihen tapaan, että puun runko, joka noin 5 kyynärän korkeudella maasta jakaantui useammaksi haaraksi, oli sanotun aitan peräseinänä, sivu- ja oviseinät oli vaan kyhätty pienemmistä hirsistä. Vanhemman ajan taikauskoinen kansa piti puuta pyhänä, niin että kun sanotun männyn lähelle noin 60 vuotta sitten rakennettiin huvila, ja eräs haara jäi varjoamaan näköalaa, niin ei kukaan paikkakunnan rakennusmiehistä tahtonut uskaltaa mennä sitä katkaisemaan. Ja pahakseen puu sen ottikin, koska se sittemmin kuivui ja on nyt jo muutamia vuosikymmeniä ollut kaadettuna.

Mitä tulee paikallisiin kansantaruihin ja niiden yhteydessä lausuttuihin runopätkiin, huomaa ne ainakin suurimmaksi osaksi syntyneen pakanuuden ja kristinuskon keskenäisen taistelun aikana, jossa Pirulla eli sittemmin nimeltään hienommaksi muuttuneella Hiidellä aina oli suurin tehtävä, asustaen milloin missäkin paikassa, jonka luonto jollakin tavoin oli jylhäksi eli muutoin huomiota herättäväksi muodostanut. Sellaisia paikkoja olivat Salon saarella oleva vuori, jota vieläkin kutsutaan Pirunvuoreksi. Vuoressa, joka on paikkakunnan korkeimpia, on pohjoisrinteellä jotenkin vuoren juurella jyrkeistä kallion lohkareista muodostunut portin tapainen, maan sisustaan menevä aukko, joka kansantarujen mukaan ulottuu aina Laukon kellariin Vesilahdella. Todellisesti on käytävä sellainen, että sitä myöden useampia metrejä ryömimällä pääsee vuoren sisustaan ja sieltä toisen aukon kautta toiselle puolen vuorta. Viime aikoina on vuori tullut suuremman huomion alaiseksi, kun sille on rakennettu 10 metriä korkea näkötorni, josta on kaunis ja laaja näköala, ulottuen Pirkkalan läntiselle sivulle Kiikkaan asti, ja toisaalta Mouhijärveltä Tottijärvelle, tarjoten katsojan eteen mitä vaihtelevimman, metsien, järvien, virtojen, saarien ja salmien muodostaman ihanan maiseman. Mutta kun laskeutuu vuorelta

alaspäin sen kaakkoiselle rinteelle, niin muutaman kymmenen metrin matkalla joutuu jylhimmälle metsämaalle, minkä peittää laajalle ulottuvat kivirauniot, mitä luonnon muodostamaa synkkää kuvaa lisää vielä jylhemmäksi viime vuosina sanotun kiviraunion keskustaan tehty muinaisia hiidenlinnoja muistuttava, suurista romukivistä muodostettu rakennus, joka pienine korkealla olevine ikkunoineen ja punaisine kupukattoineen tekee katsojaan synkän, mui-
naisuutta muistuttavan vaikutuksen.

Toinen samanlainen Pirulle asunnoksi omistettu paikka, suuri, vieläkin Pirunpesäksi kutsuttu kivi on Sarkolan kylän maalla Vanajanvuorella. Kivi on saanut sen kunnian syystä, kun se, vaikka muutoin ehjä, on ontto sisältä, jotta sinne mahtuu pari kolme henkilöä ja johtaa senkin alta kolo syvemmälle vuoren sisuksiin, joskin niin pieni, että sitä ei voi sen syvemmälle tarkastaa. Että nämä oli Piru itselleen valinnut ja osaksi ehkä valmistanutkin asunnoksi, siitä oli muinaisajan taikauskoinen kansa jotenkin varmaa. Sitä todistaa eräs myöhemmin seipitetty runo, joka vielä noin viisikymmentä vuotta sitten kuuli lausuttavan.

ROSENGRÉNIN KIRJE PROF. MIKKOLALLE.

Karkku, Helmikuun 14 p. 1912.

Herra Professori J. J. Mikkola,
Helsinki.

Tässä lähetän mielivaltaisen käsivaraispiirustuksen Sarkolan ja Vahalahden kylistä. Siinä on nykyinen vesiväylä ja rannat merkitty, ja samoin veden laskuväylää ennen Kääre-
kosken avaamista, mikä työ omistettiin Uro Untamon toimeksi, ja joskus vielä lisättiin siihen, että hän

»Kaato kaskan halmeheksi,
Marjamaaksi lapsillensa,
Laitumeksi karjallensa».

Niemo- eli nykyään Miemojoeksi kutsutun joen suusta vähän alaspäin, läntisellä rannalla on maakappale, jota ylimuistoi-
sista ajoista asti on kutsuttu Untamon maaksi, ja sen rannalla länttä kohden on Halmeen maa. Miemojoessa on viisi myllyä ja kaksi kotitarvesahaa, joista 4 myllyä ja 1 saha on

Käärekosken avattua syntyneessä uudessa vesiväylässä. Käärekoski on aikoinaan kaivettu noin 200 metriä leveään mäenharjanteen poikki. Ennen on vesi kulkenut leveämpänä jokena, joka tulva-aikana on paikoin ollut hyvinkin laaja. Kansantaruja mukaan pidetään kylän ensimmäisenä asukkaana erästä kalastajaa, jota kutsuttiin nimellä *Niemo Pieti*. Sen asunnon piti olleen nykyisen Nikkilän virkatalon sijalla joen suun läntisellä rannalla, mutta nimi viittaa jo kristittyyn aikaan. Mitään tosi-vanhempaa asutusta ei olekaan kansantaruissa Sarkolasta mainittu.

Kalervosta ei ole mitään muistoa säilynyt, mutta jos Kalevalan mukaan otaksuisi hänen asuneen Vahalahdessa, niin sopisi rajoittain olevat vainiot ja Vahalahden maitten alla oleva kalavesi hyvin heidän keskinäisiin riitoihinsa, kyläin väliä kun on vaan toista kilometriä.

Tohtori Ryömä kehoitti minua jatkamaan kirjoitustani, ja kyllä niitä vanhoja kansantaruja vielä olisi ainakin Kutalan kylästä, jossa viimeksi oli Hiidelle omistettu uhrikarsikko silloin kun Karkussa jo oli kirkko, ja sitten sopisi kertoa jotain kansantavoista ja työtoimista noin 60 vuotta sitten, jotka hyvin muistan.

Nöyrimmästi kunnioittaen

Athanasius Rosengrén.

S I S Ä L L Y S :

	Siv.
Pohjois-Satakunnan vanha eräkulttuuri. Kirj. <i>Jalmari Jaakkola</i> ...	1
Entisen Ulvilan pitäjän maatilat III. Kirj. <i>Niilo J. Avellan</i>	103
Piirteitä Lähteenojan rälssitilan vaiheista. Jälkipolvia varten kokosi <i>Aina Lähteenoja</i>	194
Kaksi Satakuntalaista kirjailijaa 1600-luvulta: Antti Pacchalenius ja Mattias Bosk. Kirj. <i>Kustavi Grotenfelt</i>	245
Antero Warelius Kirj. <i>Niilo Ikola</i>	251
Insinööri Herm. Ad. Printz. Kirj. <i>F. O. Viitanen</i>	279
Ala-Satakunnan kallioperusta. Kirj. <i>Pentti Eskola</i>	297
Onko Säkyän Pyhäjärven kuivaus mahdollinen? Kirj. <i>Aarne Laitakari</i>	335
»Muistotietoja Karkun muinaisuudesta». Kirj. <i>Athanasius Rosengren</i>	342

SATAKUNNAN KIRJAILIJOITA

F. E. SILLANPÄÄ:

KOOTUT ELÄMÄ JA AURINKO. — Romaani.
TEOKSET. IHMISLAPSIA ELÄMÄN SAATOSSA.
HURSKAS KURJUUS. — Romaani.

Kaikki osat erikseenkin saatav. à 25:—, s. 36:—.

MAAN TASALTA. — Novelleja. 2 painos. 25:—, sid. 36:—.
ENKELTEN SUOJATIT. — Lastuja lapsista. 30:—, sid. 40:—.
HILTU JA RAGNAR. — Romaani. 20:—.
RAKAS ISÄNMAANI. — Novelleja. 8:—.

«Vainakas ja vakava ulkokohtaisten vaikutelmien vastaanottaminen, niiden itsenäinen arviointi yhä voimakkaan ja onkavan elämäntajunnan pohjalta, kiehuvan oakeva ja rikas mielikuvitus, vähitellen selkenevä muoto — nämä ne ovat tämän runoilijaluonteen oleelliset piirteet.»

(Prof. Werner Söderhjelm.)

H. J. NORTAMO:

K O O T U T RAUMIATSI JA AHITUKSI ja
JAARITUKSET. ROJOROPPE VIIMENE REIS.
Yhteensä 475 siv. Yhteensä kaksik. kappale. 60:—, puolisuuhkak. 90:—.

HELMIKORISTEINEN KIRJANMERKKI. — Elämän
Raamatti 1800-luvun loppupuoliskolla. 2 painos. 451 sivua.
40:—, sid. kaksikappale 50:—, puolisuuhkakappale 90:—.

LAULUJA JA NUOTTEJA. — Korttien verrattomia meri-
miehenlauluja, oli tähtäysien sovittamia, nuottein. Uutuus. 5:—.

«Tähtäys lausuu on suomenmaalla kirjoiista mitään niin säkäräisen mielenkäs. kuin tällöin. Nöyryyden ja arkuuden.» (Helsingin Sanomat.)

MATHEILDA ROSEIN-KALEIOLA:

VIESTINI MENNEILTÄ SUKUPOLVILTA. —
Tehyksi valitut kertomukset. 518 sivua. 25:—,
sid. 35:—.

«Teoksen lukee yhä hasoavilla hartaudella ja ihailulla. Suomen kansan tähtäys, ellei yleisä ja kiihollinen tällaisesta työstänsä.» (Uusi Suomi.)

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

Hinta 35 mk.

